

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

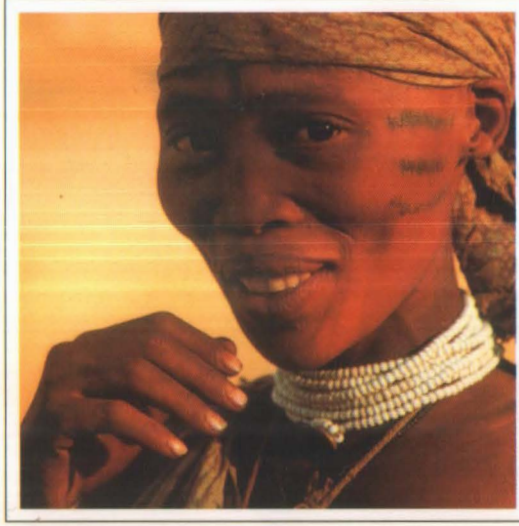
Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

NİSA
BİR !KUNG KADINININ YAŞAMI VE SÖZLERİ

Marjorie Shostak

NİSA

BİR !KUNG KADINININ YAŞAMI VE SÖZLERİ

Marjorie Shostak

TOPLUMLAR & İNSANLAR

@psilon

NiSA

**Bir !Kung Kadınının
Yaşamı ve Sözleri**

TOPLUMLAR VE İNSANLAR DİZİSİ - 11

NİSA

Bir !Kung Kadınının Yaşamı ve Sözleri

Orijinal Adı: Nisa/The Life and Words of a !Kung Woman

Yazarı: Marjorie Shostak

Çeviri: Suat Ertüzün

Editör: Şemsa Yeğin

Düzelti: Nursel Calap

Düzenleme: Gülen Işık

Montaj: Kaya Güler

Kapak Tasarımı: Pınar Kazma

Film-Grafik: Ebru Grafik

Baskı: Şahinkaya Matbaası

Cilt: Güven Mücellit

1. Baskı: Eylül 2003

ISBN: 975 331 477-9

© 1981 Marjorie Shostak

Vintage Books, New York

**Türkçe Yayın Hakkı: Kesim Ajans aracılığı ile
© Epsilon Yayıncılık Hizmetleri Tic. ve San. Ltd. Şti.**

Yayımlayan:

Epsilon Yayıncılık Hizmetleri Tic. ve San. Ltd. Şti.

Osmanlı Sk. 24/4 80090 Taksim/İstanbul

Tel: 0212.252 38 21 pbx Faks: 252 47 29

İnternet adresi: www.epsilonyayinevi.com

e-mail: epsilon@epsilonyayinevi.com

Genel Dağıtım:

Yeni Çizgi Yayın Dağıtım Ltd. Şti.

Gürsel Mah. Alaybey Sk. No:7

Kâğıthane/İstanbul

Tel: 0212.220 57 70 pbx Faks: 222 61 55

İnternet adresi ve on-line alışveriş: www.yenisayfa.com

Marjorie Shostak

NİSA

**Bir !Kung Kadınının
Yaşamı ve Sözleri**

**Çeviri
Suat Ertüzün**

εpsilon®

*Nisa'ya ve halkına,
hayatta kalma mücadelelerinin
gelecekte de geçmişte olduğu gibi
başarıya ulaşması umuduyla*

İÇİNDEKİLER

Giriş	11
İlk Anılar	58
Aile Yaşamı	77
Çalılarda Yaşam	92
Cinselliği Keşfetmek	114
Deneme Evlilikleri	136
Evlilik	154
Eşler ve Kumalar	175
İlk Doğum	183
Annelik ve Kayıp	205
Değişim	219
Kadınlar ve Erkekler	241
Sevgili Edinmek	268
İyileştirme Kuttöreni	292
Başka Kayıplar	306
Yaşlanmak	320
Sonsöz	345
Sözlükçe	373
Teşekkür	381

Öyküyü açacağım
İçinde ne var
Sana anlatacağım.
Ardından
Kuma dağılmış diğer öyküler gibi
Ondan ayrılacağım.
Ardından
Yel alıp götürecekt onu

Nisa

Giriş

Oraya uzanmış, üst üste gelen sancılarla kıvranıyordum. Ar-
dından ıslak bir şeyler hissettim, doğum başlıyordu. “Şu işe
bak, belki de bebektir,” diye düşündüm. Kalktım, bir örtü aldım ve
hâlâ uyuyan Tashay’ın üstünü örttüm. Sonra başka bir örtüyle küçük
ceylan postumu alıp çıktım. Tek kadın ben değil miydim? Bir de Tas-
hay’ın büyükannesi vardı ama kulübesinde uyuyordu. Kendi başıma,
öylece çıktım.

Köyden biraz uzaklaştım ve bir ağacın dibine çöktüm. Oturdum
ve bekledim; bebek henüz gelmeye hazır değildi. Uzandım ama o
hâlâ çıkacak gibi değildi. Tekrar dikilip oturdum. Ağaca yaslandım;
sancılar tekrar yoğunlaşmaya, üst üste gelmeye başladı. Sanki bebek
zıplarcasına dışarı fırlamak istiyordu! Sonra sancı durdu. Kendi ken-
dime, “Niçin acele edeyim de çıkayım demiyor? Niye çıkmıyor da
bana bir nefes aldırıyor? İçimde ne var da orada öylece bekliyor?
Tanrım yardım etse de çabucak çıksa olmaz mı?” diyordum.

İçimden tam bunları geçiriyordum ki doğum başladı. “Bağırma-
yacağım. Sadece oturacağım. Bak, çıkmaya başladı bile. Şimdi bi-
tecek acım,” diye düşünüyordum. Fakat gerçekten çok acıyordu!
Bağırdım ama kendi kendime. “Az daha kocamın köyünde cıgılık

atıyordum,” diye geçirdim içimden. “Bebeğim doğmuş mudur acaba?” Çünkü pek emin değildim; sadece hastalanmış olabileceğimi de düşünüyordum. Köyden uzaklaştığımı bu yüzden kimseye söylememiştim.

Bebek doğunca orada öylece oturakaldını; ne yapacağımı bilemiyordum. Algılarım durmuştu. Bebek yerde yatıyor, kollarını kıpırdatarak parmağını emmeye çalışıyordu. Derken ağlamaya başladı. Bense oturmuş, ona bakıyordum. “Bu bebek benim mi? Onu kim doğurdu böyle?” diye düşündüm. Sonra düşünceler devam etti, “Böylesine büyük bir şey? Üreme organımdan nasıl çıkmış olabilir bu?” diye geçirdim aklımdan. Oturuyor, bebeğe bakıyor, bakıyor, bakıyordum.

Sonra beni bir üşüme aldı. Karnıma doladığım ceylan postunu bebeğe sardım ve daha büyük olan deri örtüyü kendi üzerime aldım. Az sonra etene de geldi; toprağa gömdüm. Titremeye başlamıştım. Orada öylece oturuyor, soğuktan zangır zangır titriyordum. Bebeğin göbeğini hâlâ bağlamamıştım. Ona bakarken “Artık ağlamıyor. Onu burada bırakayım da köye gidip biraz yakacak kömür getireyim,” diye aklımdan geçirdim.

Onu posta sarılı halde bıraktım. (Ne yapmam gerektiğini nereden bilebilirdim ki?) Küçük bir deri örtü alıp karnıma sardım ve köye geri döndüm. Yoldayken bebek yine ağlamaya başladı, sonra sesini kesti. Aceleyle koşarken nefes nefese kalmıştım. Cinsel organımı acıtmıyor muydu? Kendi kendime koşmam gerektiğini söylüyordum ama muhakeme gücüm uçup gitmişti; bilincim beni terk etmişti.

Köye vardığımda kalbim küt küt atıyordu. Dinlenmek ve ısınmak için kulübemin dışındaki ateşin başına oturdum. Bu arada Tashay da uyandı. Küçülmüş karnımı ve bacaklarımdaki kanı fark edince nasıl olduğumu sordu. Ona iyi olduğumu söyledim. “Ağlama sesini işittiğim bebek nerede?” diye sordu. Ona bebeği örtüye sarılı olarak doğurduğum yerde bıraktığımı söyledim. Oğlan olup olmadığını sordu. Kız olduğunu söyledim. “Öyle mi?” dedi. “Senin gibi küçük kızlar kendi başlarına bebek dünyaya getirebiliyorlar mı? Yardım edecek bir kadın bile yokmuş yanında!”

Hâlâ uyuyan büyükannesine seslendi ve onu azarlamaya başladı, “Küçücük bir kız kendi başına bebek doğururken sen ne diye

kadın halinle burada oturup duruyorsun? Ya doğum yüzünden ölseydi? Kendi anası yardım etsin diye mi bekleyecektin, burada bile olmayan anası? Doğum sancısının ateş gibi olduğunu, çocuk doğurmanın bazen insanı öldürecek kadar büyük bir öfkeden farksız olduğunu bilmiyor musun da hâlâ yardımını çok görüyorsun? O daha küçücük bir kız. Kapıldığı korku yüzünden kendisi veya bebeği ölebilirdi. Ya sen bu yetişkin halinle neredeydin?”

Tam o sırada bebek yine ağlamaya başladı. Bir çakalın gelip canını yakmış olabileceğinden korkuyordum. Yanan bir-iki odun parçası alıp geri koştum. Oraya vardığımda bir ateş yaktım ve oturdum. Tashay hâlâ bağıırıyordu, “Bul onu. Oraya git ve bebeğin bağıını kes. Nasıl oluyor da karımın tek başına doğurmasına göz yumabiliyorsun?”

Büyükannesi kalktı ve bebekle oturduğum yere kadar Tashay’ın ardından yürüdü. Vardığında yumuşak bir sesle “Gelinim.... gelinim...” diyerek beni avutmaya çalıştı. Sonra bebeğe sevgi sözcükleri fısıldayıp onun göbek bağıını kesti. Ardından bebeği kucağına aldı, hep birlikte köye döndük, sonra da beni kulübede yatırdı.

Ertesi gün kocam toplayıcılığa çıktı; kök bitkileri ve kırıp bana yedirdiği mongongo cevizleriyle döndü. Ama iç organlarım hâlâ acıyordu. Tekrar çıktı ve bir yaban tavşanı avladı. Onu pişirdi ve ben tavşanın suyunu içtim. Bunun güya sütümü getirmesi gerekiyordu ama beklenen olmadı.

Kırlarda yaşıyorduk, bebeği beslemeye yardım edecek kimsecikler yoktu. Üç gün üç gece boyunca hiç beslenemedi. Sonra göğüslerimden birine süt gelmeye başladı; aynı gece diğeri de sütle doldu. İlk sütü boşalttım. Ardından göğüslerim iyi sütle dolunca bebek doyasya emdi, emdi, emdi. İyice doyunca da uykuya daldı.

Bu öyküyü bana Nisa !Kung dilinde anlattı. Nisa, Botswana’nın uzak bir köşesinde, Kalahari Çölü’nün kuzey sınırında yaşayan elli yaşlarında bir Afrikalı kadın. Toplayıcılık ve avcılığa dayalı geleneksel yaşam tarzlarını yeni yeni terk etmeye başlayan !Kung San halkı arasında kaldığım yirmi iki aylık sürenin son ayı olan 1971 Mart

ayıydı. Ancak Nisa, ailesi ve çevresi, yaşamlarının büyük bir kısmını ataları gibi, yani yarı kurak bir savan ortamında yabani bitkiler toplayıp vahşi hayvanları avlayarak yaşamıştı.¹

Bir yaşam tarzı olarak toplayıcılık ve avcılık neredeyse tümüyle kayboldu, ancak hesaplara göre insanoğlu yeryüzünde yüz bin yıldır sürdürdüğü varlığının yaklaşık yüzde doksanı boyunca bu şekilde yaşadı. Evrim sürecini insan-öncesi atalarımıza dek izleyip bu süreyi üç milyon yıla uzatmak da mümkün -bu durumda oran yüzde doksan dokuza çıkar. Dolayısıyla insan toplumunun bu varoluş biçimi yalnızca on bin yıldır yapılan tarıma veya iki yüzyıldır uygulanan sınai üretim tarzına kıyasla çok daha evrensel bir deneyim oluşturmaktadır. İnsan türünün benzersizliği kadar insan bireyinin kendisi de toplayıcı ve avcı toplum ortamında şekillenmiştir.

Ancak bundan !Kung Sanların veya günümüzün diğer toplayıcı-avcılarının insan olarak daha az çağdaş oldukları anlamı çıkmamalıdır. Dünyanın her yerindeki insanlar biyolojik bakımdan benzerdir ve bu on binlerce yıldır böyledir. Toplayıcı-avcılar da diğer insan toplumlarında görülen duygusal ve zihinsel potansiyele sahiptir. Onlar başarılı olmuş bir yaşam tarzını temsil eder; hiç değilse süreklilik açısından insanların çevrelerine uyarlanması konusunda en büyük başarıyı onlar sağlamıştır.

Nisa halen Botswana, Angola ve Namibya'nın soyutlanmış bölgelerinde yaşayan ve kendilerine *Zhun/twasi*, 'gerçek insanlar' adını veren son toplayıcı-avcı toplumlarından birinin üyesidir. Geçmişte Sonqualar, Botswana'daysa Basarwa olarak adlandırılan bu insanlar !Kung Buşmanları, !Kung Sanlar veya kısaca !Kunglar olarak da bilinir. Kısa boylu (yaklaşık bir buçuk metre), zayıf, kaslı ve Afrika'ya göre açık renk tenli insanlardır. Elmacık kemikleri çıkıktır, gözleri Doğu Asyalılarınkine benzer. Çobanlıkla uğraşan komşuları Khoi-Khoilerle birlikte bu ve diğer fizik özellikleri bakımından yaşam alanlarını çevreleyen Siyah Afrika halklarından farklıdır; o yüzden de nüfus biyologlarınca Khoisan adında ayrı bir ırk grubuna mensup sayılmaktadırlar. (Onları nitelemekte kullanılan sözcükler de bu terimden türetilmiştir: Hotantolar için 'Khoi,' Buşmanlar için de 'San'. Üç yüz yıldır kullanılan 'Hotanto' ve 'Buşman' adları daha çok bilinmekle beraber küçültücü çağrışımlara sahiptir.)

Kuzeybatı Botswana'nın Dobe Bölgesi'nde¹ yaşayan Nisa'nın halkından bir grup !Kung San'la ilk olarak (1963) ilişki kuranlar Harvard Üniversitesi'nden iki antropolog, Irvén DeVore ve Richard Lee idi. Onlar geniş bir disiplinler yelpazesinden bilim insanlarının !Kung yaşamını çeşitli uzmanlık alanları açısından ele alacakları uzun vadeli bir araştırma yapmayı düşünüyorlardı. Bu çalışmaların sonucunda sağlık ve beslenme, nüfus yapısı, arkeoloji, çocuk gelişimi, çocuk yetiştirme, nüfus genetiği, şifa ayinleri, folklor ve kadınların yaşam döngülerini de kapsayan bileşik bir resim oluşturulacaktı. 1969'da, 6 yıl önce başlayan projenin bitimine çok yakın bir zamanda eşimle birlikte ona katıldık ve !Kunglarla yaşayıp onlar üzerine çalışmaya başladık.

Araştırmanın kimi bulgularını Afrika'ya gitmeden önce inceleyebilmişim. !Kunglar ve onların yaşam tarzlarına dair verdikleri perspektif hoşuma gitmişti. Fakat insan olarak ne tür bireyler olduklarını ve yaşamları hakkında ne düşündüklerini sorduğumda aldığım cevaplar o denli farklıydı ki, sanki antropologların !Kunglar hakkında öğrendiklerinin hepsine kendi kişilikleri de yansımıştı. Kiminle konuştuydum ve ne okuduysam hiçbir şekilde !Kungları tanıdığım duygusuna erişemedim: Kendilerini, çocukluklarını, ebeveynlerini nasıl görüyorlardı? Eşler birbirlerini seviyor, kıskanıyorlar mıydı? Evlilik aşkı öldürüyor muydu? Hayalleri neydi ve bu hayalleri nasıl değerlendiriyorlardı? Yaşlanmaktan korkuyorlar mıydı? Ya ölümden? Hepsinden önemlisi, !Kung kadınlarını merak ediyordum. Kendi kültürümden bu kadar farklı bir kültürde kadın olmak nasıl bir şeydi? Varsa evrensel kabulleri neydi ve ben onları saptayabilecek miydim?

İlk alan çalışmam kendi kültürümde evlilik ve cinselliğe ilişkin geleneksel değerlerin sorgulandığı bir zamana denk gelmişti. Kadın Hareketi daha yeni ivme kazanmış, Batılı kadının geleneksel rollerinin gözden geçirilmesi çağrısı yapıyordu. Bu alan çalışmasının söz konusu Hareket'in gündeme getirdiği bazı konuları aydınlatmasını umuyordum. !Kung kadınları bana bazı yanıtlar verebilirdi; ne de olsa ailenin yiyecek ihtiyacını büyük ölçüde onlar karşılıyor, ama yine de hem çocuklara bakıyor hem de ömür boyu eş oluyorlardı. Ayrıca onların kültürü, bizimkinin tersine, kadınların önce şöyle sonra

da böyle olduğunu savunan kültürel ve siyasal bölünmelerle ikide bir çalkalanmıyordu. !Kunglar kültürel değişimi yaşamaya başlamakla birlikte bu gelişme henüz çok yeniydi ve geleneksel değer sistemlerini etkilememişti. !Kung kadınlarının günümüzdeki yaşantısının nasıl olduğunu aydınlatacak bir araştırma, aynı kadınların kuşaklarca, hatta binlerce yıldır nasıl yaşadıklarına da ışık tutacaktı.

Bölgeye varır varmaz !Kung yaşamını anlamama yardımcı olacak her çabaya giriştim: Dillerini öğrendim, toplayıcılığa çıktım, avlara katıldım, bazen günlerce sadece çalı yemişi yedim, !Kung köylerinde çalıdan yapılma kulübelerde yaşadım ve yaktıkları ateşin çevresinde oturup konuşmalarını, tartışmalarını ve öykülerini dinledim. Bizat onlara katılarak ve yaptıklarını görerek paha biçilemez bir bakış açısı kazandım. Çevrelerine dair engin bilgilerinden, kumdaki hayvan ve insan izlerini okumadaki becerilerinden, birbirine karışıp yere yayılmış kuru sarmaşık bitkilere bakıp hangisinin kökünde su tuttuğunu anlamalarından hayretlere düştüm. Bitkisel gıdaları, eti ve maddi eşyaları kimsenin diğerinden gözle görülür derecede fazlasına sahip olmayacakları şekilde paylaşmalarını gözlemledim. Saatler boyunca sürüp gece yarısına kadar sarkan tartışmalarda fikir birliğine varılana dek tüm görüşlerin enine boyuna nasıl ele alındığını ve ihtilafların nasıl çözümlendiğini gördüm. Avcıların başlarına gelenleri anlatışına, çalgıcıların kendilerinin ve başkalarının besteletlerini çalışına ve öykücülerin dinleyicilerini katıla katıla güldürüşüne tanık oldum. Her gösteride neredeyse utangaçlığa varan bir tevazu fark ettim ve öğrendim ki övünmek veya gururlanmak terbiyesizlik olarak değerlendiriliyor. Şifa törenlerinde oturdum ve topluluğun etkileyici, güçlü bir ayinde nasıl birbirine sımsıkı bağlandığını gördüm.

Bölgede geçen birkaç ay içinde bu kadar çok şey görmem beni çok heyecanlandırdı. Yine de, sözün genel anlamı dışında, bu olayların !Kunglar için ifade ettiği anlamı kavrayabildiğimi sanmıyorum. Onların, örneğin, birbirlerine ne kadar dayandıklarını ve çoğunlukla birbirlerine ne kadar yakın oturduklarını görebiliyordum ama ilişkileri ve yaşamları hakkında ne hissettiklerini anlayamıyordum. İhtiyacım olan bilgi gözlem değildi; !Kungların bizzat kendilerinin konuşması gerekiyordu.

Böylece insanlarla konuşmak ve onları benimle açıkça konuşmalarına cesaretlendirecek sorular sormak alan çalışmamın odak nok-

tası haline geldi. Kendi kişisel eğilimim sonucu kadınları daha çok merak ettiğimden ve genel olarak erkeklere kıyasla kadınlarla daha kolay konuştuğumdan çalışmam neredeyse tümüyle kadınlara yoğunlaştı. Kendimi nasıl görüyorsam onlara da öyle tanıtmaya çalıştım: Aşk, evlilik, cinsellik, iş ve kimlik sorunlarıyla boğuşan yeni evlenmiş genç bir kadın. Yani kadınlık benim için ne demekse kendimi öyle sundum. !Kung kadınlarına da kadın olmanın kendileri için ne anlama geldiğini ve yaşamlarında hangi olaylara önem verdiklerini sordum.

Bir kadın -Nisa- deneyimlerini anlatma becerisiyle beni diğerlerinden daha çok etkiledi. Onun yaşadıklarını hikâye gibi anlatmadaki dehası beni şaşırttı; sözcükleri dikkatle seçiyordu, öykülerini dramatik unsurlarla besliyor ve bana geniş bir yaşanmışlık yelpazesi sunuyordu. !Kunglarla yaptığım yüzlerce görüşme bana insanoğlunun duygusal yaşamının büyük ölçüde evrensel olduğunu gösterdi. Yabancı oluşuna rağmen Nisa'nın öyküsü bu bilgimi derinleştirdi.

Geleneksel bir !Kung köyüne gelen bir ziyaretçi bu köyün engin gökyüzü altında bu ölçüde kırılgan, otlarla çalılar çevreleyen seyrek ağaçlar arasında bu denli yerleşik oluşuna şaşıracaktır. Altı veya yedi küçük çalı kulübenin alçaklığı, birbirine yakınlığı ve dairesel oluşları dikkatlerden kaçmaz. Çocukların sıklıkla oynadığı orta yerse ot ve molozlardan temizlenmiştir ki yılan veya yılan izleri belli olsun.

Soğuk mevsimin ortasında -haziran ve temmuz- gündeğümünde gelen ziyaretçi, kulübelerin önünde yanan ateşlerin başında hâlâ uymakta olan insanları kaplayan örtü ve post yığınlarını görecektir. Biraz önce uyanmış olanlarsa közü karıştırıp ateşi canlandırmaya, sabah serinliğinde kendilerini ısıtmaya çalışırlar. Kış serinliğinin kendilerine sunduğu lüks sayesinde, çoğu sabahları acele etmeye gerek duymaz. Halbuki sıcak ve kurak ekim ve kasım aylarından birinin sabahında gelen bir ziyaretçi, öğle sıcağının kendilerini en koyu gölgede dinlenmek zorunda bıraktığı insanların birkaç saat avcılık ve toplayıcılık yapabilmek için daha şafak sökerken etrafta dolaşmaya başladığını görür.

Kalahari Çölü'nün kıyısındaki Dobe Bölgesi yarı kurak olarak sınıflandırılan bir ekosisteme girmektedir. Ot, dikenli çalılar ve uzun ama cılız ağaçlarla kaplı arazi, içinde alçak tepeler, kumullar, yay-

van vadiler ve akarsu yatakları gizli, düz bir görünümüne sahiptir. Akarsular ancak on yılda iki kez suyla dolar. Ortalama yükselti 1000 metre civarında, hava sıcaklığıysa kışın 0 derecenin altıyla yazın 40 derecenin üstü arasında değişmektedir. Yağmur mevsimi dört ila altı ay sürmekte, yıllık yağış miktarı 13 santimden başlayıp 100 santime kadar çıkabilmektedir. Sonra kısa sonbahar gelir (nisan ve mayıs), ardından altı haftasında geceleri ısının sıfıra yakın olduğu veya sıfırın altına düştüğü üç-dört aylık kış mevsimi. İlkbahar ağustos ayının sonlarına doğru başlar ve havayı çabucak kızgın ve kurak yaza çevirir -ki 50 dereceyi gören sıcaklıklar bu mevsimde hiç de ender değildir.

Bölge istikrarlı su kaynaklarının yetersizliği, büyük yerleşim merkezleriyle aradaki mesafenin büyüklüğü ve doğal çevrenin genel olarak elverişsizliği sayesinde gerek Avrupalıların gerekse Bantuca konuşan halkların kalıcı yerleşmesinden uzun süre korundu. Oysa aynı doğal çevre toplayıcılık ve avcılığı desteklemiş olmalı, zira bölgede gerçekleştirilen arkeolojik kazılar on bir bin yıldan daha eskiye giden toplayıcı-avcı toplulukların varlığına işaret ediyor.

!Kunglar böylesi bir ortamda yaşam sürmenin ehli olmuşlar; onların sürekli değişen ve çoğunlukla aşırıya varan koşullar altında her türlü ihtiyacı karşılama yetenekleri var. İnsanlar yarı-kalıcı köylerde ya da kamplarda on ila otuz bireylik gruplar halinde yaşıyorlar. Kişisel eşyalar asgari düzeyde kalıyor (ortalama birinin kişisel eşyalarının toplam ağırlığı on iki kilodan az) çünkü topluluk taşındığında her şey taşınmak zorunda. Araç-gereçlerin üretiminde kullanılan teknoloji görece olarak basit düzeydedir ve her hane bu üretimi kendisi gerçekleştirmektedir.

Bireylerin sahip oldukları eşyalar sadece kendilerine aittir ve onlar üzerindeki tasarrufları kendi tercihlerine bağlıdır. Çoğu malzemeyse sonunda başkalarına verilmekte ve sık sık el değiştiren bir çeşit mal ağının parçası haline gelmektedir. Armağanların karşılıklı alınıp verilmesine tüm !Kunglar katılmakla birlikte her birey armağan alıp verdiği yalnızca birkaç eşe sahiptir. Armağan verme oldukça resmî bir etkinlik olup herkes kime ne zaman ne verdiğini ayrıntısıyla hatırlar. Ömür boyu devam eden, hatta çocuklara bile miras bırakılabilen bu değişim ilişkisi refah farklılıklarını törpülemeye

yarar. Bitkisel besinlerle etin günlük paylaşımıyla eşitliğe yaklaşılmaktadır. Hastalık ve ihtiyaç anlarında karşılıklı yardımı güvenceye alan özelliklerden biri de insanların diğerkâm oluşudur.

Hem aile hem de köy hayatı açık havada geçer. Kulübeler uyumak dışında herhangi bir insan faaliyetine alan sağlamaya pek yetmez. Ayrıca aralarındaki mesafe en fazla bir-iki metre kadardır. Her kulübe kapısının önünde bir ateş yanar. Bu ateşi çevreleyen alan, kulübe sakinlerinin -çekirdek aile- ve misafirlerinin fiili yaşam alanıdır. Tüm kapılar geniş bir komünal alan olarak içe bakar. Bu düzenlemenin teşvik ettiği sosyal yaşam yoğunluğu, çevrede bolca boş alan bulunduğundan ve mahremiyet kolayca sağlandığından, kasıtlı gibi görünür. Bununla birlikte çalıların arasında gerçekleşen küçük buluşmaların dışında mahremiyet meselesi !Kungların çok da önemseydiği bir konu değil. Arkadaşlığa çok değer verilir ve dostların yarenliği neredeyse hep aranır.

Kampta yerleşim akışkandır ve aylık, hatta günlük bazda sık sık değişime konu olur. Özündeyse her kampın yaşamda ve birlikte çalışmakta başarısını kanıtlamış, birbirlerine çok yakın ihtiyarlardan oluşan istikrarlı bir çekirdeği vardır. Bu çekirdek uzun yıllarını, bazen tüm yetişkinliklerini birbiriyle geçirir. Onlar besinlerini ve eşyalarını paylaşır, geleneğin kendilerine ayrıcalık sağladığı bir alanda yiyecek ararken birlikte dolaşırlar. Geniş, ancak sınırlı olan bu bölge 650 km²'lik bir alan kaplayıp genellikle burada en uzun süreyle yaşamış ataların erkek ya da kadın torunlarınca "sahiplenilmiş" olarak kabul edilir. İlginç olan şu ki, sözü edilen atalar çoğunlukla ancak birkaç kuşak öncesine kadar gider. Toprağın kullanımı kolektiftir ve kimseyi dışlamaz; ayrıca !Kung yaşamının birçok yönü gibi esnektir de. İnsanların çoğu yaşamları boyunca birkaç farklı bölgede misafir ya da sakin olarak yaşar; bir su kaynağının başına geçici olarak yerleşmek kimsenin başka bir yerde sakin oluşuna engel teşkil etmez. Belki de geçici kıtlığa maruz kalmış bir bölgeden gelen misafirlerin, bir alanın su, sebze ve av kaynaklarından yararlanmadan önce "sahip"lerinden izin istemesi gerekir. Ne var ki, böyle bir iyiliğe şartlar oluştuğu takdirde aynı iyilikle karşılık vermek de zorunludur.

Mülkiyet yoluyla elde edilen ayrıcalıklar pek azdır çünkü gruptaki üyelerin hemen hepsi ya doğrudan ya da dolaylı olarak çekirdek üyelere birine akrabadır; dolayısıyla bölgenin kaynaklarından herkes serbestçe yararlanabilir. Uzun bir mülkiyet şeceresinden gelen bir büyük bazen egemen pozisyona geçebilir; ancak liderlik özelliklerine sahipse. Genel olarak söylemek gerekirse, !Kunglarda statü hiyerarşileri veya başkan ve reis gibi meşrulaştırılmış otoriteler görülmez. Grup kararları fikir birliğiyle alınır. Erkek ve kadınların lider konumu kazandıkları seyrek olarak görülse de sahip oldukları bu işlev başkalarının saygısını kazanmış olmaktan kaynaklanır ve nitelik itibarıyla gayri resmidir.

Geleneksel !Kung grupları ekonomik olarak kendilerine yeterlidir (demir hariç, o da takasla elde edilir). Çocuklar, on beş yaşın altındaki gençler ve altmışın üzerindeki yetişkinler yiyecek arayışına pek az katkıda bulunurlar; diğerleriye haftanın iki ya da üç günü ava ve toplayıcılığa çıkar. Kalan zaman ev işlerine, yemeğin hazırlanması ve yenmesi-yedirilmesine, çocuk bakımına; araç-gereç, giyim ve kulübe yapım veya onarımına ayrılır. Yine de boş zaman etkinliklerine, örneğin şarkı söyleyip bestelemeye, çalgı çalmaya, dikişle karmaşık boncuk desenleri yapmaya, öykü anlatmaya, oyun oynamaya, birbirlerini ziyaret etmeye veya yatıp dinlenmeye fazlasıyla vakit kalır.

Geleneksel !Kung yaşamının en önemli ayinsel etkinliği tedavi edici esrime dansıdır ki, buna grubun tüm üyeleri katılır. Burada şifacılar esirler ve törensel olarak illeti hastanın bedeninden çekip çıkarırlar. Diğer grup üyeleriye bu çabaları şarkılarla, el çırpımlarla ve danslarla destekler. Bu dans her yerde ayda birkaç defadan haftada birkaç defaya kadar ulaşan bir sıklıkla yapılır ve kökleri çok eski bir geleneğe dayanır -o kadar eskidir ki, hayattaki en yaşlı !Kungların bile tahminlerinin ötesindedir. Bu köklü geçmiş kaya resimlerinde betimlenen sahnelerle, taşlara kazınan dans halkalarıyla, arkeolojik buluntularla ve !Kunglardan başka diller konuşup onlardan yüzlerce kilometre uzakta yaşayan San topluluklarının biçim, içerik ve müzikal tarz olarak benzer danslara sahip olmalarıyla da teyit edilmiştir.

Yiyecek aramaya veya uzaktaki köylerde yaşayan akrabaları zi-

yaret etmeye genellikle ya yağmur mevsimi ya da bu mevsimin hemen ertesinde, suyun ve çok çeşitli besin kaynaklarının savanlarda bolca bulunduğu zamanlarda çıkılır. Akşamın çökmesiyle yolculuğa ara verilir, kalınacak alan çabucak çalı ve dikenlerden temizlenir, küçük barınaklar dikilir ve gece vakti yakın çevre üzerinde denetim kurmak amacıyla büyük ateşler yakılır. Eğer grup daha uzun süre kalmaya niyetliyse çalı barınaklar daha kalıcı yapılır ki yağmur mevsiminin şiddetli yağışları ve gök gürültülü fırtınalarına dayanıklı olabilsin. Ancak belli bir alanda birkaç haftalık ikametinden sonra grubun temel besin kaynaklarını tüketmiş ve yerini değiştirmiş olacaktır. Sadece büyük bir hayvan yakaladıysa daha uzun kalabilirler, fakat böyle hallerde de genellikle hayvanı öldürdükleri yere taşımayı tercih ederler.

Mevsimlik gölcükler ve pınarlar kurudukça insanlar kalıcı kaynaklara dönmeye başlarlar ve kış için yeni kamplar kurarlar. Büyük ağaçların oyuklarındaki su birikintileri bir zaman daha çalılarda yolculuk yapmaya elverir, ancak ısı ve nem düştükçe -kışın geldiğinin ve yağmurların çoktan geride kaldığının işareti- yegâne su kaynakları olarak ya bölgeye dağılmış kavunlar ya da kumun derinliklerinden çıkarılan ve sıkılarak suyu elde edilen kökler kalır. Geceler soğuğu kesmeye, günler de bulutsuz ve rüzgârlı geçmeye başladığı zaman çoğu gruplar üç ila beş ay süreyle kalıcı su kaynaklarından birinin yakınına yerleşir. Bunun sonucu meydana gelen büyük topluluklar -bazen iki yüz kişiden fazla- grubun ritüel yaşamını olduğu kadar bireyin toplumsal yaşamını da zenginleştirir. Esrime dansları daha sık yapılır (haftada iki-üç defa kadar), aynı yaşta çok sayıda erkek çocuğu gerektiren erginleme törenleri gerçekleştirilir, armağanlar ve bunların karşılıkları alınıp verilir ve evlilikler için sözleşilir.

Sınırlı kaynakların başına bu kadar çok insanın toplanması gerginlikleri de kaçınılmaz hale getirir; sıcak ve kurak mevsimin yaklaşması ve yiyecek aramak için katedilen mesafelerin uzaması yolculukların keyfini kaçırır. Bir de buna küçük bir alanda çok sayıda insanın toplanmasıyla her zaman artan ihtilafları ekleyin; sonuçta böyle kamplarda ister istemez çok sayıda kavga olur. Tutkulu ve şiddetli olsa da bu olayların çoğu çabucak ve ciddi yaralanmalara yol

açmadan çözümlenir. (Bununla birlikte Dobe Bölgesi'nde Tswana örfi kanunlarını uygulamak üzere bir Bantu önderinin resmen atandığı 1948 yılından önce, zehirli oklar yüzünden ciddi sayıda ölüm olayları oluyormuş.) En sonunda yağmurların gelmesi ve kuru arazinin geçici vahalarla bezenmesiyle küçük gruplardan oluşan topluluk dağılır; ancak bu sefer, kimi üyelerin ayrılması veya yeni üyelerin katılması dolayısıyla grupların bileşiminde değişme görülebilir.

Geçim etkinliklerinin günlük örgütlenmesi de mevsimlik döngününki kadar karmaşıktır. Tüketilen yiyeceğin çoğunluğunu (yüzde 60-80'i) !Kung kadınları karşılar. Yiyecek arayışına haftada ortalama iki günden fazlasını ayıran kadınlar, aralarında kabuklu ve kabuksuz yemişler, soğanlar ve kökler, yaprak sebzeler, ağaç reçineleri ve diğer meyve-sebzeler de olmak üzere toplam 105 çeşit yabani bitkiden besin toplar. Ayrıca kovanlardan bal toplayıp zaman zaman da küçük memelileri, tırtılları, yılanları, kaplumbağaları, böcekleri yakalar, kuş yumurtaları da bulurlar. Devekuşu yumurtaları hem besin değeri -iki düzine tavuk yumurtasına bedel- hem de kabuğu bakımından çok rağbet görür. Bir ucundan delik açılarak içi çıkarılan yumurtanın kabuğu su taşımada ve saklamada kusursuz bir işleve sahiptir. Eski yumurtlama alanlarında bulunan kırık yumurta parçalarıysa boncuklarda, kolye, kafa bandı ve önlük (mahrem bölgelerini örten parça) süslerinde kullanılır.

!Kungların en temel besin kaynağı bolca bulunan ve sebze diyetinin yarısından fazlasını oluşturan mongongo cevizidir. Mongongo cevizi hem çekirdek içi, hem tatlı olan etli kısmından dolayı değerlidir. Önem arz eden diğer bitkisel besinlerse baobab meyvesi, marula cevizi, tsama kavunu, tsin fasulyesi, su kökü ve çeşitli kabuksuz yemişlerdir. Çoğu kadın eve getirdiklerini paylaşır, ancak toplanmış besinlerin bölüşümüne ilişkin belirgin kurallar olmayıp ailesi geniş olanların elinde başkalarına dağıtacak pek bir şey kalmaması olasıdır.

Besin kaynaklarının köyden uzaklığı değişebilmekle beraber yine de oldukça güvenilirdir. Üç ila beş kadınlık gruplar çoğunlukla sabahın erken saatlerinde kalkar ve önceden anlaşmış oldukları bir alana giderler. Rahat bir tempoda ilerler, karosslarını yolculukları bo-

yunca çeşit çeşit yiyeceklerle doldurur ve kampa gün ortası ya da öğleden sonra dönerler. Kısa bir dinlencenin ardından topladıklarını ayıklar ve bir kısmını armağan olarak kenara ayırırlar. Yiyeceğin büyük kısmı kırk sekiz saat içinde ya bölüşülür ya da tüketilir.

!Kung kadınları aynı zamanda çocukların bakımını üstlenir ve günlük ev işlerini yaparlar. Geçim araç-gereçlerinin bakımı ve ev işleri -su getirmek, odun toplamak, ateşi canlı tutmak, kulübe yapmak (çatmak ve damı kaplamak), yatakları ayarlamak ve yemekle sofrayı hazırlamak (kendilerine ve çocuklarına ceviz kırmak dahil)-günde ortalama dört saatlerini alır. Erkekler de gereç onarmaya ve ev işlerine ortalama üç saat ayırırlar: Ateş ve kulübe yapımı için odun keserler, odun toplamaya yardım ederler ve av etlerini kesip hazırlarlar. Sadık ve sevgi dolu babalar çocuklarının bakımına da katılmakla birlikte buna ayırdıkları zaman açısından katkıları daha sınırlıdır.

Kadınların topluluk içindeki statüleri ve etkinlikleri yüksektir. Ne zaman ve nereye taşınacakları, çocuklarını kiminle evlendirecekleri gibi aile ve gruba ilişkin hayati kararlarda çoğunlukla önemli rol oynarlar. Birçoğu grup içindeki lider çekirdeğin üyesi olup pınarların ve besin alanlarının sahibidir. Tam olarak ne kadar etkin oldukları ve erkeklerle karşılaştırıldığında statülerinin ne olduğu aslında biraz karışık bir konu: Uygulamada kadınlar erkeklere neredeyse eşit olabilir, fakat kültür onları daha güçsüz *tanımlıyor* gibidir. Başka bir deyişle, etkinlikleri her iki cinsten !Kungların da kabul ettiklerinden fazla olabilir.

Erkeklerin besin bakımından en büyük katkıları, belki de öngörülemez olduğu için büyük değer verilen av etidir. Köye et geldiğinde bu durum çoğunlukla büyük heyecan ve hatta dans vesilesidir. Erkekler haftada ortalama olarak hemen üç günü av peşinde geçirir. Onlar da sabahın ilk saatlerinde bir veya iki kişi yola düşer ve genellikle günbatımında dönerler, ancak geceyi dışarıda geçirdikleri de olur. Usta avcılar olmakla birlikte ava çıktıkları her dört günün sadece birinde başarılı olabilirler. Kalahari'nin kuzeyinde av hayvanları -Orta Kalahari Av Hayvanları Koruma Alanı'nın binlerle ifade edilen sürülerine karşılık- azdır ve bu durum son elli yılda daha da kötüleşmiştir.

Avlanma silahları temel olarak mümkün olduğunca küçük ve hafif ok, yay ve mızraktır; bunların yanı sıra çeşitli keseler ve gereçler de bulundurulur. Fakat avcılar en çok kınkanatlı böceklerin larvalarından elde ettikleri ölümcül zehirle iş görürler. Bu zehir o kadar güçlüdür ki bir okun isabet ettiği antilop, hatta zürafa bile bir gün içinde ölür. Bulaştığı eti yiyen insanlara zararı dokunmayan bu zehir hayvanların merkezî sinir sistemlerini etkiler ve ancak bir hayvanın -ya da insanın- kanına karıştığında etki gösterir. Köyde zehirli oklar yetişkinlerin yolu üzerinde olmayan ve çocukların ulaşamayacakları bir yere asılan sadaklarda saklanır. Ek güvenlik önlemi olarak da zehir okun ucuna değil, orta kısmına sürülür ki kaza kesiklerinde zehirlenme meydana gelmesin. Oklar düzenli olarak kontrol edilir ve üzerlerine taze zehir sürülür.

Oldukça istikrarlı bir toplayıcılık rutinine sahip kadınların aksine erkekler nadiren sıkı av programları uygulatırlar. Çoğunlukla birkaç haftalık sıkı bir av döneminin ardından bir süre hiçbir şey yapmamayı tercih ederler. Avda gösterilen başarı çok değişken olduğu için !Kung beslenmesinin yalnızca yüzde 20 ila 40'ı ete dayanır; bu da mevsime ve kampta sakin avcılarının sayısına göre değişir.

Bitkilerle ilgili bilgiler konusunda erkekler de kadınlar kadar derindir, fakat buna rağmen onlar pek seyrek bitki toplar ve toplam besinin ancak yüzde 20'sini karşılarlar. Geçime en büyük katkıları avladıkları hayvanlardır. Bunların en gözdeleleri büyük (kudu, öküz başlı Güney Afrika antilobu, gemsbok, eland, demir kırk donlu antilop, hartebeest ve zürafa) ve küçük (Afrika yaban domuzu, steenbok, duiker ve yaban tavşanı) av hayvanlarıdır. Erkekler ayrıca sürüngenleri (yılan ve kaplumbağa), amfibi canlıları, böcekleri, toprağa kazdıkları yuvalarda yaşayan hayvanları (oklukirpi, karıncayiyen, gri karıncayiyen ve springhare) ve kuşları (Hint tavuğu, Afrika keklığı, kori ve korhaan toy kuşları, kaya kuşu ve güvercin) da avlarlar. Çok beğenilen bal çoğunlukla kadınların yardımıyla arı kovanlarından çıkarılır. En küçükler dışında av hayvanlarının tümünün bölüşümü bitkisel besinlere kıyasla daha resmî kurallara bağlı olsa da sonuç, bitkisel besinlerinkinden farklı olmaz.

Belki de av yöntemlerinin bir sonucu olarak !Kunglar yalnızca ihtiyaç duydukları kadar öldürürler ve öldürdüklerinin de her bir

parçasından yararlanırlar. Kemik ve toynaklar ilikleri için kırılır; deri ya yenir ya da örtüler için tabaklanır; kırıktan ya ip ya da yaylar için tel yapılır. Hayvanların kuyrukları bile işe yarar: tüyler enstrümanlara tel olur, örülerek bilezik olur yahut da tedavi amaçlı esrime danslarında simgesel bir nesne olarak bulundurulur.

Yiyecek pek seyrek olarak uzun süreyle saklanır. Doğal çevrenin kendisi bir tür depo işlevi gördüğünden yiyecek ancak ihtiyaç anında toplanır. Ara sıra gıda unsuru olan bazı bitkilerde kıtlık görülse de mongongo cevizinde eksikliğe neredeyse hiç rastlanmaz; bu bitki Dobe Bölgesi'ne o kadar iyi uyum sağlamıştır ki kuraklığın yaşandığı zamanlarda bile yüz binlerce ceviz çürümeye bırakılır.

Beslenme kusursuz niteliktedir. 1968'de Richard Lee !Kung diyetini incelediğinde gördü ki bu beslenme biçimi ortalama kalori ve protein bakımından Birleşmiş Milletler'in bu ölçülerdeki insanlar için önerdiğinden daha fazlasını karşılamaktadır. !Kung diyeti tuz, doymuş yağlar, karbonhidrat ve özellikle şeker bakımından son derece fakir; doymamış yağlar, selüloz, vitamin ve mineral bakımından zengindir. 1968 yılının yağışsız mevsimi Afrika'da son zamanların en şiddetli kuraklığına yol açmıştı; dolayısıyla !Kungların olağan beslenmesinin daha iyi düzeyde olduğunu varsayabiliriz. (Yakın zamanlarda yapılmış başka araştırmalar kurak mevsimde !Kungların kilo kaybettiklerini göstermiştir ki bu da kalori alımının yetersizliğine işaret eder. Ancak bu mevsimin geçmesiyle yitirilen kilo lar genellikle geri alınır. Söz konusu dönem içindeki kalori eksikliği ne olursa olsun, diyetin çeşitliliğini ve yüksek düzeydeki besleyiciliğini koruduğunu belirtmeliyiz.)

Diyetlerinin yanı sıra !Kungların rahat ve yavaş yaşam tarzları, onları bizim toplumlarımızda yaygın olarak görülen kimi hastalıklardan da korumuş görünmektedir. Bu insanlarda yüksek tansiyon ve buna bağlı kalp hastalıkları, damar tıkanıklığı, duyma kaybı, bunama, varis ve ülser veya kolit gibi stres kaynaklı hastalıklar görülüyor.

Yine de !Kungların sağlık durumlarının genel anlamda iyi olduğunu söyleyemeyiz. Tam aksine: Çocukların yaklaşık yüzde 50'si on beş yaşına erişmeden ölüyor; yüzde 20'si ilk yılında ölüyor -çoğunlukla da bağırsak enfeksiyonlarından. Doğumdaki ortalama yaşam

süresi yalnızca otuz yılken on beş yaşında bu süre elli beş yıla uzuyor. Yaşlılıkla ilişkili hastalıklara pek rastlamamamızın nedenlerinden biri nüfusun ancak yüzde 10'unun -bu tür hastalıklara karşı daha savunmasız kaldığı- altmış yaşın üzerinde bulunmasıdır. Yetişkinler en çok solunum yolları enfeksiyonları ve sıtma yüzünden yaşamlarını yitiriyorlar. Her şeye rağmen !Kungların sağlık durumları sanayileşmemiş toplumların ve modern kamu sağlığı ve tıp biliminin gelişiminden önce bizim toplumumuzunkinden aşağı değil.

!Kunglar, içinde bulundukları koşullar göz önüne alındığında kayda değer bir yaşam standardına sahip. Onlar ortamı yalnızca çok yakından bilenlerin içinde barınabilecekleri bir çevrede hayatta kalmayı, hatta refaha ermeyi başarmıştır. Binlerce yıllık bir deneyimin özünü oluşturan gelenekleri yüzlerce kuşaktır aktarılagelmıştır. Onların, örneğin, oklarında kullandıkları zehrin veya esrime ayinlerinin olmadığı bir zamana ait ne anıları ne de efsaneleri yoktur. Yaklaşık beş yüz bitki ve hayvan türünü tanıyorlar: Hangisi yenir; hangisinin ilaç, hangisinin zehir, hangisinin güzelleştirici vs. etkisi var, biliyorlar. Doğal çevrelerinden yararlanmadaki becerileri aile bağlarını, toplumsal yaşamlarını ve tinsel yönlerini geliştirmede kendilerine yetecek kadar boş vakit sağlıyor. Yaşamları insani yakınlık ve estetik deneyim bakımından zengin, iş ve aşk, ayin ve oyun dengesi açısından gıpta edilir bir örnek sunuyor.

!Kunglar toplayıcı ve avcı toplumlar arasında hiçbir şekilde istisna değildir. Çağdaş toplayıcı-avcılarının farklı gruplarındaki toplumsal ve ekonomik örgütlenmeyi karşılaştırmış olan bilim insanlarına göre bu toplumların birbirleriyle olan ortak noktaları tarımsal, pastoral ve endüstriyel komşularınıninkine kıyasla daha fazla. Her nerede yaşanırsa yaşansın, iklim nasıl olursa olsun, arazi neye benzerse benzesin, çağdaş toplayıcı-avcı yaşamına inkâr edilemez bir "master plan" egemendir. Bu gruplar arasındaki benzerliklere getirilen en iyi açıklama, seçeneklerinin sayılı olmasıdır. Arazide açıkta yaşayan hangi grup olursa olsun, muhtemelen aynı ekolojik sorunlarla yüzleşecek ve kabaca benzer bir sistem geliştirmek zorunda kalacaktır. Bu nedenle bu örüntünün -daha doğrusu bu örüntüler yelpazesinin-tarım devriminden önceki çoğu insan toplumuna ve insan evriminin uzun bir dönemine egemen olduğunu varsaymak akla yakın geliyor.

Peki ama bunun bizimle ilgisi ne? Geçmişte hüküm sürmüş avcılık ve toplayıcılığı bilmenin bize yararı ne? Bunun belki de en önemli yanı toplayıcı-avcı mirasının zengin bir miras olduğunu bilmektir. Bizim tarihöncesi atalarımızın yaşamına yoksulluk damgası vurulmamıştı; onlar makul bir çalışma düzeyi, bolca boş vakit, kaynakların paylaşımı, aileye, ekonomiye ve toplumsal dünyaya hem kadının hem de erkeğin önemli katkılarıyla yeterli derecede beslenebiliyorlardı. Günümüzde !Kunglar dahil, avcı ve toplayıcılar çoğunlukla marjinal bölgelerde yaşıyor; oysa tarihöncésinin toplayıcı-avcıları suyun, bitkisel besinlerin ve yaban hayatının bollukla bulunduğu yerleri işgal ediyorlardı. Dolayısıyla modern toplayıcı-avcılara ilişkin verilerde herhangi bir tarafgirliğin ortak atalarımızın yaşam kalitesini yeterince değerlendirememeye yol açması muhtemeldir.

Alan çalışmasına başladığım ilk aylar Kalahari'ye uyum sağlamakla, üç başka antropologla birlikte oradaki yaşama alışmakla ve !Kung dilini incelemekle geçti. Ne !Kung grameri ve sözcük dağarcığına ilişkin kitaplar vardı ne de oradaki insanlar okuma-yazma biliyorlardı. Başlangıçta dilin basit kurallarını anlatan antropologlardan yardım aldım. Dört ayrı şaklama sesi, iki de gırtlaksıl ses vardı ve pratikle bunları öğrenmek gayet kolaydı. Fakat bizim Batılı kulaklarımıza aynı gelmekle birlikte birbirinden farklı dört veya daha fazla tonlamanın kullanımı sayesinde ayırt edilen öyle çok sözcük vardı ki, bunları bırakın öğrenmek, algılamak bile zordu. İki önemli deyim öğrendim: “Bunun adı nedir?” ve “Bunu yapacak olsam buna ne dersiniz?” Bazen açık seçik mimikler eşliğinde sorduğum bu iki soru yardımıyla birkaç hafta içinde çok sayıda sözcüğü dağarcığıma katabildim. Diğer antropologlar kısa süre sonra ayrılacaklardı ve araştırmalarını tamamlamakla meşguldüler. Sorularımı cömertçe cevaplasalar da onca işleri arasında vakitlerini almaya çekiniyor ve olabildiğince kendi başına ilerlemeye çalışıyordum.

İlk ay yanımda durmaları için !Kunglardan iki adam tuttum ve işaretle, mimikle onlara iki sorumu sorup durdum: “Bunun adı nedir?” ve “Şu yaptığının adı nedir?” Daha önce bildiğim seslerin hiçbirisiyle bağlantı kuramasam da cevapları not etmeye çalışıyordum.

Sonuçta şaklamalı sesler için standart imladan yararlandım: / = diş-sil ('tsk, tsk' olarak belirtilen ses); ʒ = dişyuvasıl (bazı şeyleri tattığımızda çıkardığımız şaklama sesi); ! = dişyuvasıl-damaksıl (dil ucuyla damakta çıkarılan pat sesi); ve // = yanünsüz (atlara verilen koşma veya hızlanma komutu için çıkarılan şaklama sesine benzer). Geri kalan ünlü ve ünsüz sesler için bizim alfabemizde kullanılan harflerden yararlandım.

Üç ayın sonunda !Kung sesleri daha tanıdık; şaklamalar, gırtlak vuruşları ve sürtüşmeli sesler daha kullanılabiliyor gelmeye başladı. Üstelik tonlamaları da (her ne kadar onları doğru kullanabilmem için yirmi ayın geçmesi gerektiyse de) artık ayırt edebiliyordum. Niha-yet nezaket sözlerini kullanabiliyordum: "Bu sabah nasılsın yeğenim?" "İyiym dayıcığım."

Elbette İngilizce sözcüklere !Kungca karşılıklar bulmaktan fazlası da gerekiyordu; sözü doğru zamanda doğru şekilde ve kültürel olarak kabul edilmiş ölçüler içerisinde söylemek lazımdı. İlk denemelerim acemice ve biraz da utanç verici oldu. Ancak kalışımın altıncı ayına geldiğimde dili daha rahat kullanmaya ve ara sıra karşılık alabildiğim bireysel sorular sormaya başlamıştım. Bu aşamada arkadaşça yaklaşan ve istekli olan herkesle 'görüşme' yapıyor, yaşamlarında önemli buldukları şeyler hakkında sorular sormanın yollarını arıyordum. Onlara genel olarak evliliği, özel olaraksa kendi evliliklerini soruyordum. Hamile kadınlarla hamilelikleri ve çocuklara dair düşünceleri hakkında konuşuyordum. Eşini başka biriyle paylaşan kadınlara bunu nasıl karşıladıklarını soruyordum. Bu türden konuşmalar bana doğru yönü gösteriyordu göstermesine, fakat umduğum kadar da verimli olamıyordu. Hâlâ çok fazla tekrara ihtiyacım vardı ve sözcük dağarcığım hâlâ bireysel olmayan, genel cevapları kavramaya yetmiyordu. Projem bu dilin daha kapsamlı ve daha derin öğrenilmesini gerektiriyordu.

Sürekli konuşmaya çabalamam sonucu dilim de giderek iyileşti. Onuncu ayımda önemli bir aşama kaydettim: Bau adında bir kadın, kendisiyle birkaç hafta süresince sıcak ve resmiyetten uzak bir tarzda konuştuktan sonra bana sırlarını açmaya başladı. Başkalarının bana ancak üstü kapalı olarak söylediği şeyleri samimiyetle anlattı, üstelik kendi yaşamından da söz etti. Bana cinsel oyunların yaygın olduğunu, çocukların bile bunu yaptığını söyledi. Köyde hangi çocuk-

ların birbirleriyle 'eş'leştirildiğini ve onların şu anda kim bilir hangi cinsel oyunlara daldıklarını anlattı. Birçok insanın evlilik dışı ilişkisi olduğunu, kendi köyündeki hangi erkeklerin ve kadınların birbirleriyle ilişkisi olduğunu açıkladı. Eskiden bir kadının istenmeyen bir gebeliği olsa onun 'içini harap eden' bitkisel bir ilaç içeceği ve âdet döngüsünün tersine çevrilmesi yoluyla çocuğunu düşüreceği ama bunun doğurganlığını etkilemeyeceğinden söz etti. Bana ayrıca büyükannesinin kuşağından kadınların bazen yeni doğmuş çocukları öldürdüklerini, fakat artık bu uygulamanın kalktığını anlattı: Tswana yönetimi bunu yasaklamıştı ve böyle bir olayın tespit edilmesi durumunda çok ağır cezalar söz konusuydu.

Neredeyse mucize eseri olarak Bau o zamana dek öğrenmek istediğim ama bir şeyler öğrenmeyi bir türlü başaramadığım konular hakkında özgürce konuşmaya başladı. İki haftalık bir süre içinde tam yedi görüşme yaptık; anladığım kadarıyla her şeyi not alıyordum. Tek odalık kulübelerde geceleri ihtiyatla gerçekleştirilen cinsel temaslardan çocukların sonunda nasıl haberdar olduklarını öğrendim. Cinsel oyun fikri onlarda böyle geliyordu. Başlangıçta arkadaşlarıyla, hatta kız ve erkek kardeşleriyle de böyle oynuyorlardı. Fakat yaşları büyüdükçe kardeşlerini bırakıyor ve yalnızca karşı cinsten arkadaşlarıyla bu oyunları oynamaya başlıyorlardı. Kendisi de küçükken 'evcilik' oynamıştı ve arkadaşıyla yorgan altında 'seks' yaparken nasıl yakalandığını ayrıntılarıyla hatırlıyordu.

Hatta Bau daha da özel konulara girerek yakın zamanda görmüş olduğu bir düşte bir kadınla karşılıklı nasıl bağrışıp ağız dalaşı yaptıklarını bile anlattı. Derken birbirlerine girmiş ve yüzlerini tırmalamaya başlamışlar. Sonra araya başka kadınlar girerek onları ayırmış. Düşte gördüğü kadın Bau'ya eşinin önceleri ilişkiye girdiği birini hatırlatıyormuş. Eşi ona durumu anlatmış; aslında ağır bir hakaretmiş bu: "Erkekler karılarına ilişkilerini anlatmazlar, onlara sadece sahip olurlar." Sonraları kendisinin de bir ilişkisi olmuş. Eşi uzaktaiken aşığıyla birkaç geceyi mongongo koruluklarında geçirmiş. Ancak birisi onları görmüş ve bunu eşine söylemiş; o da onu 'ölesiye' dövmüş. Bunun üzerine Bau sevgilisini bırakmış ve bir daha ilişkiye girmeye korkar olmuş.

Bau'nun güvenini kazanmak benim için ilk adım olmuştu; ikin-

cisi, itiraflarının ne anlama geldiğini çıkarmak olacaktı. Bana anlattıklarının ille de doğru olması gerekmediğini biliyordum. Denekler genellikle antropologların duymak istedikleri şeyleri anlatırlar. Hatta bazıları -gizlemek kaygısı, ilgisizlik yahut da salt eğlence olsun diye- düpedüz yalan söyler. Ayrıca Bau'nun bana anlattıklarının, benim bilmediğim ama onun benim bildiğimi varsaydığı kültürel biçimlerce yönlendirilmiş olması da mümkündü. Söylediklerinin düz anlamlarına güvenerek belki de sözlerinin gerçek anlamını gözden geçiriyordum.

Elimde hiç ipucu olmadığından Bau'nun bana yalan söylememiş olduğunu ummaktan başka yapabileceğim bir şey yoktu. Hakkında bildiklerimi tartarak bu ihtimali değerlendirmeye çalışıyordum. Oldukça sessiz ve ketumdu; sürekli benimle konuşma derdinde değildi. Ancak haftalarca konuştuktan sonra bana içini açmaya yanaşmıştı. Sözüünü ettiği insanlara karşı adildi. Gereksiz yere dedikodulara girmiyordu. "Bazı kadınların âşıkları var," dediğinde kendilerinin isimlerini de vermiş ve bu ilişkilerden sonra yaşadığı sorunları anlatmıştı. Kısacası, bana anlattıklarına kendisinin de inandığından oldukça emindim. Durum böyle idiye, kişisel eğilimleri ne olursa olsun, artık bundan sonraki araştırmalarımı dayandıracığım bir temelim var demekti. Bau'nun sırlarının genelgeçerliliğini sınamak için elbette benzer soruları başkalarına da soracaktım, fakat hiç olmazsa o bana bir hareket noktası sunmuştu.

O andan itibaren on ay sonraki ayrılışıma kadar tam da bu yol üzerinde ilerledim; yani insanlarla görüşmeler yaptım ve onlara yaşamalarını sordum. Bazı deneme-yanılmaların ardından, esas olarak Bau ile konuşmalarımın geliştirdiğim standart bir yaklaşım belirledim. Aradaki temel fark ise artık neyin peşinde olduğumdan ve bunu elde edebileceğimden daha emin olmamdı.

Tekniğim gayet dolaysızdı: Birisinden benimle "işe girmesini" (bir !Kung deyişi) isteyecek ve onunla iki hafta süresince her gün birer saat veya daha uzun bir süreyle konuşacaktık. Konuşmaları teybe kaydediyordum; böylece not alma yoluyla kaçırma ihtimalim olan ince noktaları değerlendirebilecek ve öykülerin nasıl gelişip ifadelendirildiğini ortaya koyabilecektim.

Denekleri belirleyişim tamamen nesnel (yani rastlantısal ya da dar

anlamda temsili seçim yoluyla) yöntemlerle olmadı. İki erkekle yaptığım görüşmenin ardından kadınlarla ulaştığım yakınlığa onlarla konuşurken erişemediğimi anladım. Tercih ettiğim kadınlar kendileriyle karşılıklı uyum ve anlayış geliştirebileceğimi düşündüğüm ve !Kung yaşam koşullarını geniş ölçüde temsil edebilecek insanlardı. Nisa'nın yanı sıra yaşları on dört ile yetmiş arasında değişen sekiz kadınla görüşme yaptım. On dört yaşındaki kız henüz bekârdı, âdet görmemişti ve ebeveyniyle birlikte yaşıyordu. Yetmiş yaşında olansa geniş bir ailenin annesi ve bir kaynak alanın "sahibe"siydi; eşiyle ve birkaç yıl önce dul kalması üzerine kendi üstüne kuma gelen kız kardeşiyle birlikte yaşıyordu. Diğerleriyse sırayla küçük bir kız annesi olan ve aşk evliliği yapmış yirmi iki yaşında hareketli bir kadın; otuzlu yaşlarının başında yetenekli ama kısır, evlilik sorunları olan bir kadın; otuzlu yaşlarının sonunda yeni dul kalmış bir esrime şifacısı olan ve beş yaşındaki oğluyla birlikte evli kızının yakınında oturan bir kadın; otuzlu yaşlarında istikrarlı evlilikleri olan ve her biri birkaç çocuk sahibi -bir bakıma ideal !Kung kadını diyebileceğimiz- iki kadın; ve kırklı yaşlarında, saygın bir şifacıyla evli olan, çekingen ve kısır bir kadın. 1960'lı ve 1970'li yıllarda Dobe Bölgesi'nde yaşayan !Kung kadınlarının yaşam koşulları hesaba katıldığında bu kadınların temsil özelliklerinin oldukça yüksek olduğunu söyleyebilirim.

Yaklaştığım bütün kadınlar kısmen yaptığım ödeme dolayısıyla, kısmen de -göründüğü kadarıyla- kendileri hakkında konuşma fırsatı bulduklarından olacak, katılmaya istekliydiler. En başta onlarla birkaç gün süresince kendi yaşamlarına ilişkin konuşmak istediğimi söylüyordum. Onlara kendi kültürleri içinde kadın olmanın ne anlama geldiğini öğrenmek istediğimi, böylece kendi kültürümde de bunun anlamını daha iyi kavrayabileceğimi açıklıyordum. Yaşça ilerlemiş kadınlarlarsa daha ileri giderek yaşamın karşısına çıkarabileceği şeylere hazırlanmak için yardıma ihtiyacı olan bir çocuk gibi sunuyordum kendimi. Her halükârda kadınlar hem birey olarak hem de kadın olarak yalnızca bana konuştular.

Ayrıca temas etmeyi umduğum konuları da gündeme getiriyordum: Çocukluk anıları; anne-baba, kardeşler, akrabalar ve arkadaşlara ilişkin düşünceler; ergenlik çağı ve diğer çocuklarla ilişkiler; düşler; evlilik; çocukların dünyaya gelişi; çocuklukta ve yetişkinlikte

cinsellik; kocalarla ve âşıklarla ilişkiler; ölüm hakkında düşünceler; geleceğe dair düşünceler; ve yaşamlarında önemli saydıkları başka her şey. Orada bulunduğum sürece ve bölgeye geri dönecek olursam o zaman da her şeyin aramızda kalacağını açıkça belirttim. Aynı zamanda konuşulanları ülkemdeki insanlarla paylaşacağımı, böylece onların !Kung kadınlarının yaşamlarına ilişkin bilgi sahibi olabileceklerini de söyledim.

Konuşmaya önce kendileri başlasınlar diye onları teşvik ettim, çünkü anlattıkları bir anının diğer anılarını da hatırlatabileceğini düşünüyordum ve bu bana önemli görünüyordu. Olabildiğince az müdahale ettim; bunu konuyu açıklığa kavuşturmak için yaptım. Gereğinden kısa ele alınan konuların biraz daha açılmasını istedim. Kadınlar bir konuya bağlı kalmada veya yeni bir konuya geçmede zorlandıklarında onlara seçenekler sundum. Bazı kadınlarda her görüşmeyi bizzat yönlendirmem gerekirken süreci çabucak kavrayan diğerleri neredeyse kendi başlarına ilerlediler.

Kadınlar sık sık benimle birlikte çalışmaktan aldıkları keyfi dile getirdiler. Onlara bu kadar olağan, banaysa alabildiğine göz kamaştırıcı gelen şeyleri öğretmek için kendilerinin seçilmiş olduğundan gurur duyuyorlardı. Dediklerine göre bu tür şeyleri erkeklerle asla tartışamazlardı, çünkü 'erkeklerin kendi konuları, kadınların da kendi konuları var'mış. İçinde çalıştığımız kulübenin yakınından ne zaman bir erkek geçse susarlardı. Bir kadın bir âşığının adını ilk söylediğinde, ilk cinsel deneyimlerini anlattığında ya da çocuğunu doğurmak üzere tek başına köyden uzaklaştığını hatırladığında bunu kısık ve heyecan dolu bir ses tonuyla dile getirirdi.

Deneyimlerini anlatmak ve öyküler nakletmek !Kungların önde gelen estetik zevklerinden biridir. İnsanlar bir araya geldiklerinde çoğunlukla saatlerce konuşurlar. Avcılık veya toplayıcılık gezilerine dair öyküler anlatıldığında konuşmacılar seslerini ansızın alçaltıp yükselterek ya da hayvanların, kuşların veya böceklerin ses veya hareketlerini taklit ederek mimiklerini rahatça kullanabiliyorlar. En güzel öyküler genellikle de abartılarak tekrar tekrar anlatılır. Öykülerin anlatılmasına eşlik eden olaylar örgüsü ve heyecan, dinleyicilerin ona kapılması ölçüsünde herkesin yorumlarına konu olur. Tüm insani hünerlerde olduğu gibi hikâye etmede de bazıları diğerlerin-

den daha başarılıdır. Görüşme yaptığım kadınlar arasında öne çıkarsa Nisa'ydı. Onun öykü anlatma biçimi hayret verici derecede açıklayıcı, canlı ve etkileyiciydi. Onun duyarlılığı ve becerikliliği, anlattığı öyküleri bir bütün olarak içerdikleri ayrıntılardan daha önemli kılıyordu. Kimi zaman yaşamın en can alıcı ve en derin noktalarına değiniyor, kimi zaman da her bakımdan çok insanca olan bir akıl karışıklığını yansıtıyordu. Onun öyküsünün benim için ifade ettiği değerin ve bu kadar karşı konulmaz oluşunun nedeni işte budur.

Nisa'yla ne zaman tanıştığımı hatırlamıyorum. Belki de -her biri farklı istekleri olan onca kişiden sadece biri olarak- bütün istemek için bizim kampımıza uğramıştı. Dikkatimi ilk çekmesi, Bau ile görüşmelerimin sona erdiğinin ikinci haftasına, yani inceleme alanında kaldığım yirmini aylık sürenin yaralandığı zamana denk gelir. Eşimle birlikte !Kung ve diğer bazı toplulukların köyler kurmuş oldukları ve Nisa'nın da yaşadığı Gausha Bölgesi yakınlarında bir haftalığına kamp kurmuştuk.

Ana kampımızın bulunduğu Goshi'den Gausha'ya vardığımızda hava çoktan kararmıştı. Land Rover'ımızla bir !Kung köyünün yanından geçip yolun biraz ilerisindeki metruk köy alanında durduk. Göğün yükseklerinde küçük görünen dolunay soğuk bir ışık yayıyordu. Aracın farları önünde koruluk ve dikenli çalılıkların uzayan gölgeleri bir belirip bir kayboluyordu, derken Land Rover'ın ışıklarını söndürdük.

Bizimle birlikte seyahat eden iki !Kung erkeği, Kxoma ve Tuma, dört yıl önce diğer antropologlar, Richard Lee ve Nancy Howell'ın kamp kurduğu bu alana yerleşmemizi önerdi. Daha önce başkalarının yaşamış olduğu bir yerde yaşamının iyi bir şey olduğunu söylüyorlardı; bu bizi geçmişe bağlamış. Richard'la Nancy'nin kulübesinin çıplak çatısı hâlâ yerindeydi. Kendisini çevreleyen çalılar arasındaki bu iskelet, ay ışığının altında daha da tuhaf görünüyordu. Yakındaki ağaçlardan alındığı belli olan uzun dallar tabanda iki metrelik bir daireyi işaret ediyordu. Dallar üstten merkeze doğru bükülmüş ve lifli bir bitkinin yapraklarıyla bağlanmıştı: Tipik bir !Kung yapısı. Damı örten çalılarsa Nisa'nın köyünde kullanılmak üzere çoktan alınmıştı. Bu haliyle kulübe ne mahremiyet ne de hava koşullarından koruma sağlayacak halde değildi.

Tuma etraftan toparladığı çalı çırpıyla bir ateş yaktı. Land Rover'-da hep bulundurduğumuz yirmi litrelik tenekelerin birinden çaydanlığa su boşaltıp ateşe koydu. Köyden kimseyi beklemiyorduk. Yakınlarından geçişimizi ve motorun stop etmesiyle çöken ani sessizliği duymuş olmalıydılar ama ziyaret için vakit geçti. Artık bizi tanır hale gelmişlerdi: Sabah nasıl olsa burada olacaktık. Ne yapmak ve ne kadar kalmak niyetinde olduğumuzu o zaman öğrenebilirlerdi. !Kunglar ilaç ve tütün isteyecek, hayvancılıkla geçinen komşuları Hererolar da kendilerine özgü talepleriyle çıkageleceklerdi.

Dördümüz araçtan ağır ağır battaniye ve çadırlarımızı çıkarıyorduk. Kxoma ve Tuma kendi çadırlarını küçük bir ağacın dibinde kurdular; eşimse bizimkini Richard'la Nancy'nin kulübesinin üzerine attı. Ben de yatak eşyalarını açıp çarşafı sermeden önce silkeledim. Nancy'nin uyku tulumunda engerek bulması aklıma geldi. Yeni serdiğim yatağa uzanıp örtünün altından dikenli dalları ve kurumuş inek dışkılarını hissetmek üzere elimi gezdiriyor, ardından da onları çıkarıp atıyordum. Bu sefer !Kunglar gibi hafif gezmeye kararlıydık; döşek ve yastıklarımızı almamıştık.

Ateş başındakilere katılıp yeni yapılmış hindiba çeşnili kahveden içtim. Yeni bir yere nasıl hemencecik ısındığımıza hep şaşardım: Bir ateş, battaniyeler ve kahve yetiyor gibiydi. Yorgun bir halde, bu sessiz anın keyfini çıkarmak üzere oturuyordum. Son günlerde zamanın baskısını hissetmediğimiz bu tür anlar hayret edilecek derecede seyrekleşmişti. Yakındaki köylerden gülen ya da bağrıışan insanların sesleri yükseliyordu; onların buralarda olduklarını bilmek rahatlatıcıydı. Üzerime tatlı bir rahavet çöktü ve çevreden gelen ninni gibi seslerle ateşin çıtırtısı arasında ceketimin üzerine uzandım.

Hareket halinde olmak yorucuydu. Gerekli malzemeleri araca yüklemekten önce bile hazırlanması gereken o kadar şey oluyordu ki: Yakıt, su ve yiyecek, defterler, gözlem formları, fotoğraf makineleri, teypler, fenerler, çadırlar, battaniyeler, giyecek ve daha bir sürü şey. Gerilim giderek artıyor ve herkes de -bize çalışan insanlar, eşim, ben, o gün ayrılacağımız köyün insanları- bunu hissediyordu. Bu şaşmaz şekilde hep böyleydi. Bir yerde ne denli uzun kalırsak tütün, ilaç veya takastan ya da sırf gittiğimiz yerde uyandırdığımız ilgiden ötürü insanların bize bağımlılığı da o denli artıyordu. Üstelik insan-

ların etrafımızda kalmaları için bir gerekçe de teşkil eder hale geliyorduk; sırf bizim yüzümüzden insanlar bir yerde normalde kalacaklarından daha uzun kalıyorlardı. Ayrıldığıımız zamansa, ki vaktimizin çoğunu geçirdiğimiz Goshi için özellikle geçerliydi bu, onların yaşamını sekteye uğratiyorduk. O gün nihayet ayrılabildiğimizde vakit çok geç olmuştu.

Kahvemiz neredeyse bitmişti; yatmaktan söz ediyorduk. Sonra birilerinin geldiğini duyduk. Sadece iki kişiydiler: Nisa ve eşi Bo. Nisa solmuş, çiçek desenli aşırı büyük elbisesinden geri kalanı üzerine gevşekçe bağladığı eski bir örtü giyinmişti; Bo'nunsa üstünde yamaları bile yer yer erimiş bir şort vardı. Selam verip onları daha iyi görebileceğim ateşin başında oturdular. İkisi de ellisine yaklaşmış görünüyordu. Bo ağır ağır, yumuşak bir sesle ve düşünerek konuşuyordu; gözlerinden enerji ve zekâ saçılıyordu. Nisa'ysa pür hareketten ibaretti: elleri kolları hiç durmuyordu, yüzü canlı ve anlamlıydı; hızlı hızlı konuşuyordu ve aynı anda hem güçlü hem de şuh-tu.

Henüz oturmuşlardı ki Bo, eşimin !Kung adını kullanarak dedi ki, "Baksana Tashay, bana biraz tütün versene. Tütünsüzlük öldürdü beni! Bu yüzden ölmüş olduğumu görmüyor musun?" Sanıyordum ki eşim de, "Sabahı bekle. Şimdi vakit bizim vaktimiz. Bizden istenenler asıl *bizi* öldürdü bugün," diyecek. Fakat öyle olmadı. Vakit tartışamayacak kadar geç olmuştu, zaten alt tarafı iki kişiydiler. Bazen istenen şeyleri itirazsız vermek daha kolayımıza geliyordu, ta ki istekler abartılıncaya kadar. Sonra da tepki verip zahmete değmeyeceğini bile tartışırdık. Onların çizgisinde ağız dalaşı yaptığımız müddetçe sorun yoktu: Yarı şaka yarı ciddi, biraz da tanıdık olmak bahanesiyle. Fakat bazen bu çizgiyi koruyamıyorduk; işte o zaman söylenen laflar yüreğimizi acıtıyordu: "Hem zenginsiniz hem de cimri," veya "Yardım edebileceğiniz halde bu kadarını çok görüyorsunuz."

Eşim kalktı ve Land Rover'ın arka kapısını açıp bir miktar tütünüle döndü. Bo'ya ve Nisa'ya uzatarak sabah daha fazlasını vereceğini söyledi. Yani birlikte çalışmayı planladığımız !Kunglara tütün dağıtacağımız zamanı kastediyordu. Eşim anne-bebek ilişkileriyle bebeklerin zihinsel ve fiziksel gelişimleri üzerinde çalışıyordu; bense şi-

falı bitki köklerinin özellikleri hakkında beni bilgilendirecek kadınlar bulmayı umuyordum. Bau doğurganlığa ve düşüğe etki eden bazı bitkilerden bahsetmişti.

Bo muhtemelen takastan edinmiş olduğu ve yalnızca bombeli uç kısmı sağlam, ağaçtan eski piposunu çıkardı. (Pipoların ağızlıkları yeni olsalar bile pek seyrek kullanılır.) Tütününü içine koymuş olduğu küçük, aşınmış kesesini de çıkardı ve piponun bombesini doldurmaya başladı. Sonra onu yaktı ve dört, beş defa derin derin nefes çekti. Yanaklarını şişirerek olabildiğince çok dumanı içine alıp nefesini tutuyordu. Nefesini vermesiyle döndü, kuma tükürdü ve pipoyu Nisa'ya uzattı. O da aynı şekilde içiyordu, sonrasındaysa Kxoma ve Tuma'ya sıra geldi. Kxoma tatlı kahvesinden kalanı Nisa'yla Bo'ya uzattı, onlar da bunu birlikte içtiler.

Dördü aralarında konuşuyor, köylerinin haberlerini birbirlerine aktarıyorlardı. Bizim varlığımıza artık aldırıyorlardı, ben de durup sözlerini anlamaya çabalıyordum. Uykum bastırmıştı, konuşmaların sesi anlamsız ama tatlı bir nağmeye dönüşmüştü. Derken fark ettim ki Nisa beni !Kung adıyla çağırıyor: "Hwantla... Hwantla... harika dostlarımız Richard ve Nancy'den ne haber var? Onları cidden sevmiştim! Onlar da bizi -bize çok güzel armağanlar vermişler ve gittikleri yerlere bizi de yanlarında götürmüşlerdi. Bo ve ben onlar için çok çalıştık, çünkü biz çalışmaktan korkmayız. Dördümüzün durumu buydu işte. Evet, Richard ve Nancy... Ah! Keşke onlar da burada olsalardı!"

Richard ve Nancy'nin dönem dönem Gausha'da yaşadıkları dört yıl öncesinin olaylarını anlatmayı sürdürüyordu. Nisa bu seyir gibi, konuşurken ben de, sık sık yaptığım üzere, son on aydır yaşadığımız uyum zorluklarını düşünüyordum. Dünyanın bir ucundaki bu köylere gelen uzun bir antropologlar zincirinin son halkalarıydık. Richard'ı her biri neredeyse ikişer yıl kalmış olan altı antropolog izlemişti.

Silsilenin sonunda olmak bize avantajlar sağlamıştı. Bizi Goshi'ye daha önceden tanıştığımız bir meslektaşımız getirmişti ve oradaki !Kunglar da gelişimize hazırlıklıydı. Seleflerimizin topladıkları bilgiler emrimize amadeydi; bunlara bizden öncekilerin kalış sürelerini kapsayacak şekilde insanların kimlikleri, aile tarihçeleri, doğum, ölüm ve evlilik kayıtları da dahildi. Biz gelmeden önce bunca bilgi

zaten hazırlanmış olduğundan biz de enerjimizi !Kung yaşamının en ilgimizi çeken yönlerine yoğunlaştırabildik.

Ancak zaman geçtikçe şunu gördük ki meğer bazı ciddi sorunları da miras almışız. !Kunglar da altı yıldır antropologları gözlemliyorlardı ve onlar hakkında epey bir şey öğrenmişlerdi. !Kungların bizim uymamızı bekledikleri kimi durumlar oluşmuştu. Buysa oldukça zordu, çünkü gördüklerimizin çoğuna eleştirel yaklaşıyorduk: Antropologlara ait ayrı ve teşekküllü bir kamp yeri, tütün vermeler, emeğe ve el zanaatlarına parayla ödeme yapma ve cevizliklere arada motorlu araçlarla gitme. İşleri doğru bildiğimiz gibi yapma kararlılığıyla biz, bize miras kalmış olan çadırı kaldırdık ve bir !Kung köyünde !Kung tarzı bir çalı kulübeye taşındık.

Kendi başımıza kaldığımızda zaten !Kungların kendileri mahremiyetimizi bozuyorlardı. Onlar daha öncekilerin yaptığı gibi bizim de kendilerine iş vermemizi istiyorlardı; artık sürdürülmesi imkânsızlaşan geleneksel yaşam tarzlarından başka şeylere dayanmak istiyorlardı.

“Parayla, keçi, giysi ve örtü alabiliriz,” diyorlardı. Tohum alıp Hereroların ve Tswanaların yaptığı gibi ekin ekmek ve tarla sahibi olmak istiyorlardı. Ayrıca tütün de istiyorlardı: “Tütün olmadan bütün gün isteksiz dolaşıyorsun ve güneşin ne zaman doğup ne zaman battığını bilmiyorsun.” Tütünün sağlıklarına zarar verdiğini söylediğimizde bizi umursamıyorlar, hatta bize inanmıyorlardı bile. Bizim yardımımız olmazsa onu komşuları Hererolardan dilenmek zorunda kalacaklarını ve bundan dolayı kendilerini aşağılanmış hissedeceklerini ileri sürüyorlardı. Dahası, onlara yaşamı daha keyifli kılacak şeyler vermemiz gerektiğini savunuyorlardı. Ne de olsa bizimle işbirliği yapıyor, yaşamlarına girmemize izin veriyorlardı; bizse bunun karşılığında bizim kolayca edinebileceğimiz, onlarınsa feci şekilde ihtiyaç duydukları şeyleri vermeliydik.³

Ancak biz -en azından henüz- ikna olmamıştık. Tütün vermek, nakit ödeme yapmak veya insanların bizim için çalışmasını istemek yönündeki baskılara boyun eğmenin âdil olmadığını düşünüyorduk. Cevaplanmamış çok fazla soru vardı. Onların geleneksel ekonomilerinde paranın yeri yoktu; para bu insanların eline yeni geçmeye başlamıştı; bunu insanların bazılarına verip diğerlerine vermemenin

uzun vadeli etkileri ne olacaktı? Bizimle çalışmaları için erkekler ve kadınlar tutacak olsak bu onların avcılık ve toplayıcılık yaptıkları zamanı yahut da oğullarının ve kızlarının çalı yaşamının zenginliğine olan yaklaşımlarını nasıl etkileyecekti? Ekin ekilmesini teşvik ettikten sonra yağış yetersizliğinin ürün kıtlığına yol açması durumunda ne olacaktı?

En önemlisi, bizden önceki antropologlar gibi biz de çekip gittikten sonra ne olacaktı? İnsanlar çobanların teklif ettikleri düşük maaşlı işleri kabul mü edeceklerdi? Değilse tam zamanlı toplayıcı-avcılığa dönecekler miydi? Bantuca konuşan halkların bölgeye gelişi hayvan sürülerinin yanı sıra dış dünyaya ilişkin bir farkındalığı da beraberinde getirdiğinden değişim kaçınılmaz hale gelmiş görünüyor. Peki biz antropologlar olarak geçici mal ve para girişini nasıl haklı gösterebiliriz? Baskıya boyun eğecek olursak sorumsuzca davranmış olmaz mıyız?

Çatışma kaçınılmaz görünüyordu; olduğundaysa tütüne odaklandı. Kaldığımız veya çalıştığımız köylerin mensubu olmayanların isteklerini geri çevirmeye başlamıştık. Bir gün tütün vermeyi tamamen kesebilme umudundaydık. Eşim yedi kilometre ötedeki kuyudan su almaya gittiği bir sabah yolu bir yığın dikenli çalıyla kapatılmış buldu. Yakındaki köyden birilerinin ortaya çıkması uzun sürmemiş: “İnsanlarına tütünü çok gördüğün bir yerin suyunu çekebileceğini mi sanıyorsun?” Sonunda ona yol vermişler (içme suyu sağlayan kuyuların kullanımını engellemek yasadışıydı) ama ikimiz de farkındaydık ki böyle güçlü protestoları görmezden gelmek pek mümkün değildi. !Kunglar kurallarını kendilerinin koyacağı bir ilişki istiyordu. Sonunda, meslektaşlarımızın bizi aylar öncesinden uyardıkları gibi, onların koşullarını kabullendik. Tütün verirken daha cömert davranmaya başladık ve artık çalıştığımız köylere misafir gelenleri tütünden mahrum bırakmadık.

Sonradan biz ayrılınca taşımaya devam edeceğimiz sorumluluğu da kabullendik. Bu San halkının geleceğini belirleme mücadelesinde onlarla birlikte çalışmanın sorumluluğuydu. Fakat ateşin çevresinde Nisa ve Bo’yla otururken yükümlülüklerimizi nasıl gerçekleştireceğimize dair hiçbir fikrimiz yoktu. O sıralar hâlâ !Kung yaşam tarzına hiç müdahale etmeme ilkesine sıkı sıkıya bağlı kalıp kalma meselesiyle boğuşmaktaydık.

Nisa'nın Richard ve Nancy'yi bu denli övüşü bana bu acılı uyum sürecini hatırlattı. Onlar gerçekten de iyi mi idare etmişlerdi? Bo ve Nisa'yla ilişkileri Nisa'nın anlattığı kadar pürüzsüz müydü? Nisa'nın söyledikleri merakımı uyandırmıştı? Tümüyle ayrılmış olarak ondan daha fazla anlatmasını istedim.

"Nancy'yle Richard mı? Onlar en iyileriydi! Nancy, seni selamlıyorum! Nancy merhaba! Niye mi? Çünkü Richard'la o bize her istediğimizi veriyorlardı: Yiyecek, giyecek, para, her şey. Hiçbir isteğimizi asla geri çevirmediler! Nancy'yi ne kadar da sevmiştim! O buradaki en iyi beyazdı. Bunu yaz ve ona böyle söyle. Ondan giyecek ve para da iste. Onun yanında herkes cimriydi. O farklıydı. O Avrupalı değil, bir !Kungdu! Keşke şimdi burada olsa. O bana gerçekten iyi bakıyordu."

O bildik umutsuzluğa kapıldım. Ondan ne anlatmasını bekleyebilirdim ki? Anlaşmazlıklarını mı? Richard'la Nancy'nin geri çevirdiği istekleri mi? Nancy'nin Nisa'ya daha sonra gelmesini söylediği zamanları mı? Hayır, nasıl olduğu gün gibi ortadaydı; sormama hiç gerek yoktu. !Kunglar Nancy'yle Richard'a da bize yaklaştıkları gibi yaklaşırlardı.

Nisa konuşmayı sürdürdükçe sesi bana itici gelmeye başladı. Ağzımı açmazsam bir süre sonra susacağını umdum; öyle de oldu. Kxoma, Tuma ve eşine döndü ve onların sohbetine katıldı. Saat çok geç olmuştu. Nisa ve Bo tütünlerini içmişler, şekere doymuş kahvelerini yudumlamışlar ve son haberleri almışlardı. Artık gitme vakti gelmişti. Onlar giderken bana da bir rahatlık çöktü.

Gausha'da bir hafta kalmıştık o zaman. Nisa'ysa kampımızı her gün ziyaret edip Nancy'yle Richard'ın ona ne kadar iyiliği dokunduğunu hatırlatıyordu. Sabahları geliyor, sağda solda oturuyor, varlığımızın her zamanki gibi çevrede yarattığı kargaşayı gözlüyor ve ilaç ya da tütün bekleyen insanlarla konuşuyordu. Üç yaşındaki yeğeni hep yanındaydı ve birlikte sürekli oynayıp gülüyorlardı. İlk günün ardından bu zamanlardan tedirgin olmaya başlamıştım. Sesi gürültülü ve keskindi; kendinden geçmişçesine hep dikkat çekmek ister gibiydi ve sanki hiç dur durak bilmiyordu. Ne zaman ona kulak verecek olsam (hatta vermeyecek olsam bile) bana Nancy ve Richard'dan bahsediyordu. Tedirginliğim kısa sürede tiksintiye dön-

dü; önce hafif sonra daha şiddetli. Çadırıma kapanmayı deniyordum ama yaz yaklaşıyordu ve günler artık ısınmaya başlamıştı; orada uzun süre kalamıyordum. !Kung köylerine gidip orada kadınlarla görüşüyordum, fakat geri döndüğümde Nisa'yı hâlâ kampta buluyordum. Hiç durmuyordu. Üstü kapalı hafif iğneleyici yönünü duymazdan gelemiyordum. Kulaklarımı ve gözlerimi kapatabileceğim, iştirmek ve karşılık vermek zorunda kalmayacağım bir yere ihtiyaç duyuyordum. Bir şeyler yapmalıydım.

Sonunda şöyle bir karara vardım: Madem onu dinlemek zorundayım, duymak istediğim şeyler hakkında da pekâlâ konuşabilirim. Gausha'daki başka kadınlara çeşitli kök ve bitkilerin tıbbi özelliklerini sormuştum ama cevapları doyurucu değildi. Kaçamak davranıyor gibiydiler, belki de yeterince bilmiyorlardı. Hiçbiri hangi kökün tam olarak hangi etkiye sahip olduğunu açıkça söylemiyordu. Daha yaşlı bir kadına, belki de sorunları olduğunda insanlara bizzat yardım etmiş birine sormam gerektiğini söylüyorlardı. Fakat bana isim vermiyorlardı. Onlardan birinin Nisa olduğunu nereden bilebilirdim ki?

Sonunda cesaret edip ona yaklaştım: “Sana sormak istediğim bazı sorular var. Benimle çalışmak ister misin?” Konuşmasını kesip ağzı kulaklarına vararak gülümsedi. Gözlerime bakıp, “Aiye!” dedi. Bunun düz anlamı ‘anne’dir, fakat bununla “Tabii ki, hem de çok isterim,” demek istiyordu.

Bana bu kadar çok şey ifade eden bir ilişkiye bu şekilde başlamış olmak şimdi tuhafıma gidiyor ama Nisa'nın bana karşı tavırları ancak ben ona böyle yaklaşıncaya değişmişti. En başından beri benimle iletişim kurmaya çalışıyordu, fakat ortak nokta olarak aklına gelen yalnızca Nancy'yle Richard konusuydu. Şimdiyse ona yeni şeyler sormaya başlamıştım. Meğer bana verebileceği şeylerin farkına varmamı bekliyormuş.

Bu düzlemdeki ilk konuşmamız bir saat sürdü. Sorularıma dikkatle kulak verdi ve düşünerek cevapladı. Tıbbi özelliğe sahip dört tane bitki adı verdi ve her birini açıkça betimledi; “Birisi,” diyordu, “düşüğü önlüyor, birisi âdet kanamasını başlatıyor, iki tanesi de kırsılaştırıyor.” Bana ‘çocuk doğurmaktan kalbi perişan düşmüş’ görüncesinden söz etti; on çocuk dünyaya getirmişti ama yalnızca dört

tanesi hayattaydı. En sonuncusu da öldükten sonra kadınları kısırlaştıran ilaçtan içmiş; çocuklarının ölümü ona çok fazla acı vermiş ve bir daha aynı şeyleri yaşamak istemiyormuş. Konuşması boyunca Nisa anlayışlı ve yardımcıydı. Anladığımdan emin olmak için aynı şeyleri farklı şekillerde dile getiriyordu. Fakat belki de en şaşırtıcı olan yanı, bütün bunlardan keyif alıyor görünmesiydi. Saatin sonuna geldiğimizde itiraf etmeliydim ki görüşme olağanüstü başarılı geçmişti.

İkinci konuşmamızda ona çocuklarını sordum - ne yaptıklarını ve nasıl oynadıklarını anlatmasını istedim. Çocukların cinsel oyunlarına ilişkin Bau'nun bana söylediklerinin çoğunu doğruladı. Hatta bana birkaç gün önce bizzat tanık olduğu bir olayı anlattı: altı yaşında bir erkek çocuğu ve kız kardeşi ayaküstü kulübelerinin yanına dayanmışlar ve oğlan kızın arkasında olduğu halde cinsel bölgelerini birbirlerine sürüyorlarmış. Üstelik bu ilk de değilmiş; Nisa onları daha önce yatak örtüsü altında da görmüş. Her iki defasında da onları azarlamış ve kıza bu şekilde oynamayı sürdürürse vajinasının tahriş olacağını ve kötü kokacağını söylemiş. Fakat ebeveynleri bunu görmemiş, Nisa da onlara anlatmamış. "O yaştaki çocuklara söylesen de anlamazlar," diyordu; hem zaten anneleri onları bu yüzden döverdi. Sonra Nisa, biraz da keyiflenerek, bir kızın cinsellikten haz almayı öğrenmeden büyümesi durumunda aklının normal gelişmeyeceğini ve bölgede yaşayan Herero kadınları gibi deli dumrul ot yiyeceğini ekledi. "Yetişkin kadınlar da cinselliğe gereksinme hisseder. Eğer bir kadın seks yapmazsa," diye ileri sürüyordu Nisa, "düşünceleri darmadağın, kendi de hep öfkeli olur."

Nisa'yla ertesi gün de, sonraki gün de, ondan sonraki gün de konuştuk. Bana kendi çocukluğunu anlatmaya başlamıştı: Eşcinsel aşkları, ilk başta erkek çocuklarla sevişmeyi reddedişi, ona 'evcilik' oynamayı öğreten ve âşık olduğu erkek arkadaşı, nihayetinde de cinsellikten haz almaya başlaması. O zamana kadar zaten büyülenmiştim; görüşmeler harika geçiyordu. Fakat son görüşmemizde kafamı öyle karıştıran şeyler anlatmıştı ki yalnızca bu şaşkınlık yaratan şeyi değil, bana anlatmış olduklarının çoğundan şüphe duymaya başladım.

Ona ilk çocukluk anılarını sormuştum. O da bir çocuğun henüz çok küçükken süt emme ve uyuma dışında hiçbir şeyin farkında olmadığını, önce yürümeye ardından da konuşmaya başladıkça bazı şeyleri hatırlamaya başladığını açıkladı. Nisa'nın ilk anıları çok sevdiği süt emmeyle ilgiliydi. Ancak annesi erkek kardeşi Kumsa'ya hamile kaldığında onu süttten kesmişler. Bu onda müthiş bir mutsuzluk yaratmış. Dediğine göre bütün bunlar olduğunda kendisi daha çok küçükmüş. İki erkek kardeşinden bu kadar küçük olmasının nedeni buymuş. Annesinin memelerini aradığında onları acı bir merheme bulanmış bulurmuş. Sonra da o ilaç yıkanıp giderilene kadar bağırıp ağlamış. Fakat annesi göğüslerindeki süttün, içinde bulunan bebeğe ait olduğunu söylermiş. Eğer Nisa emmeye devam ederse hastalanabilir, hatta ölebilmış bile. Babası da ona bağıırıyormuş. Nisa huysuzluk nöbetleri geçiriyor, dinmek bilmez emme girişimlerinden ötürü cezalandırılıyormuş; çok mutsuzmuş.

Buraya kadar olan kısım akla yakın gelebilir. Diğer kadınlar da benzer deneyimlerini aktarmışlardı; ayrıca eşim de köydeki küçük çocukların süttten kesilme dönemlerinde duygusal bakımdan altüst olduklarını gözlemlemişti.

Ancak konu bununla bitmiyordu. Nisa annesiyle besin toplamaya çıktıkları bir günü anlatmıştı. Köyden uzak olmayan bir yerde annesi bir ağacın gölgesine oturmuş ve kardeşi Kumsa'yı doğurmuştu. Doğurma işlemi bittiğinde annesi bebeği gömebilsin diye Nisa'dan kazma sırtığını getirmesini istemiş. Annesi Nisa'yı süttten çok erken kestğine üzülyordu. Başka bebek olmazsa onu tekrar emzirmeye başlayabilirdi. Fakat Nisa bu sefer emmek istemediğini söyleyerek ağlamaya başlamış; erkek kardeşinin yaşamasını istiyormuş. Tartışmışlar ve sonunda annesi ikna olmuş; bebeği gömmeyeceklerdi. Süttten de Nisa değil, o yararlanacaktı. Nisa'ya göre kardeşi onun sayesinde yaşıyordu.

Acaba yanlış anlamış olabilir miydim? O günlerde bebek gömmeler oluyormuş ama küçücük bir kızın, hem de tanık olduğu bir doğumun hemen ardından böyle bir olaya tanık olması bana hiç de olası gelmiyordu. "Bana bir daha anlat," dedim, "Ama bu sefer daha yavaş. Kardeşin doğduğunda neler oldu?" İkinci anlatmada da aşağı yukarı aynı şeyleri söyledi. Söylediklerinin hepsini gördüğünü ha-

tırılıyor olabilir miydi, yoksa başkalarının ona anlattıklarını mı yine-liyordu? Dedi ki, “Kendi gözlerimle gördüğümü hatırlıyorum.”

Ne yapacağımı bilemiyordum. Yalan olamayacak denli garip ge-liyordu. Belki de bunu başka türlü yorumlamak gerekiyordu. İlk ‘anı’larından biri olarak belki de yeni doğan kardeşine duyduğu öfke ve kıskançlıkla baş edebilmek için kendisinin yarattığı bir düşlem-di bu. Yahut da annesi, niyeti bu olmamakla birlikte, Nisa’nın itiraz edeceğini bilerek gerçekten de bebeği gömmeyi önermiş olabilirdi. Bununla Nisa’nın kardeşine karşı koruma duygusunu geliştirmeyi ummuş olabilirdi. Ya da daha büyük bir ihtimalle, Nisa’nın süt eme-miyor diye sürekli şikâyet etmesini kesecek bir tehdit olarak düşün-müştü bu senaryoyu. Akla başka açıklamalar da geliyordu. Ancak açık olan bir şey vardıysa o da Nisa’nın anlattığı şekliyle öyküsüne inanmasıydı.

Gel gelelim, ondan tekrar şüphelenmeye başlamıştım. Ertesi gün Gausha’dan ayrılmaya niyetliydik. Kalabilirdik de, ama Nisa’ya karşı ikircikli duygulara kapılmam dolayısıyla ayrılıyor olmaktan muzda-rip değildim. Günler sonra onu kafamdan silmeye ve ilişkimizin ben-zersizliğini inkâr etmeye başladığımı fark ettim. Yine de onunla ko-nuşmanın bana iyi geldiğini kabul ediyordum. Bau ile görüşmelerim-in üzerine kurduğum çalışmalara duyduğum güven Nisa’yla tartış-malarım sonucu daha da artmıştı. Artık diğer kadınlarla daha da ya-kın ilişki kurarak onların yaşamlarını derinlemesine öğrenmeye ka-rarlıydım.

Sonraki on ay boyunca yedi kadınla daha görüşme yaptım; bir-çok bakımdan bu görüşmeler son derece başarılıydı. Bau ve Nisa’nın bana anlattıklarını onlar doğrulayıp daha da geliştirdiler. Proje-nin sonuna geldiğimde !Kung kadınlarının yaşamlarına ilişkin bakış açılarına ve iç dünyalarına ciddi olarak vakıf olmaya başlamıştım. Başlangıçtaki umudum da buydu ve bunu başarmış olmaktan son de-rece hoşnuttum. Yine de hayal kırıklığı yaşadığım bir konu vardı. Ka-dınların sahip olduklarından fazlasını vereceklerini ummuştum. En azından birkaçının deneyimlerini anlatırken yüreklerini açmalarını beklemiştim. Aynı zamanda bu süreç içinde yakın dostluklar da ku-rabileceğimizi ummuştum.

Geriye bakınca bunun niçin olmadığına dair birçok neden sıra-layabilirim. Görüşme koşulları, ne olursa olsun, ticari bir takasa da-

yanıyordu: Her görüşme dizisine para veya armağan şeklinde ödeme yapıyordum. Belki de benim varlıklı oluşum, statüm ve yabancılığım onları bana güvenmekten alıkoyuyordu. Belki de asıl sorun ayrıntılarda gizliydi; belki de sorun tercih ettiğim kadınlardaydı bana onları fark ettirenin kendileri olmadıkları ne belli? Nedenleri ne olursa olsun, böylesi görüşmelerden ne yakın bir arkadaşlığın ne de gerçek anlamda kendiliğinden, açık bir yaklaşımın doğmayacağını anlamam için epey zamanın geçmesi gerekti.

Bunun işaretleri en başından beri vardı. Bau'yla konuşmadan ya da görüşmelere resmen başlamadan çok önce Goshi'de bir kadınla hoş bir arkadaşlığın başlangıcı diyebileceğim bir ilişki geliştirmiştim. Oradan her ayrıldığımda beni ne kadar özleyeceğini ve döndüğümde beni nasıl iyi karşılayacağını söylüyordu. Ona arada benden istemiş olduğu ufak tefek armağanlar veriyordum (şişe, yağ ve boncuk gibi), yani parasal değeri küçük ama !Kungların çokça imrendiği şeyler. Ben böyle şeylere onun arkadaşlığından duyduğum hoşnutluğun birer ifadesi gözüyle bakıyordum. Ne var ki, aradan haftaların geçmesiyle onun bana hiçbir şey vermediğini fark ettim. Daha varlıklı olmam bakımından, elbette, maddi bir karşılık beklemiyordum ama maddi değeri çok küçük armağanlar bile !Kunglarda dostluk belirtisidir. (Aylar sonra diğer !Kunglardan gelen mütevazı armağanlar beklentilerimin makul olduğunu doğrulayacaktı.) !Kung âdetleri uyarınca ona dolaysız yaklaştım ve benim de armağan almamın zamanının geldiğini söyledim: kökler, yemişler, cevizler ya da ufak tefek herhangi bir şey olabilir. Oysa benim cimrilik suçlamalarıma itiraz etti (yine âdetler uyarınca) ama sonunda daha cömert olması gerektiğini kabul etti. Ona bir şey vermeden bir süre bekledim, fakat gelmedi. Goshi'den bir sonraki ayrılışımda beni ne kadar özleyeceğini söylemeye gelmedi; daha sonralarıysa yalnızca selam vermekle yetindi.

Hwantla'yla ilk muhataplığım da bir başka örnektir. Çok güzel, yaratıcı ve karizmatik bir kadın olan Hwantla beni belki de !Kung kadınlarının hepsinden daha çok etkilemiştir. Goshi'deki ilk günümüzde benim !Kung adımın ne olacağı konusunda bir tartışma kopmuştu. Hwantla'yla yaşlı bir kadın kendi adlarını almam hususunda bastırıyorlardı. Bir !Kung kadının adını alarak onun ikizi olacak

ve akrabalığa dayalı toplumsal ilişkiler ağına dahil olacaktım. (!Kunqların her cinsiyet için otuz beşten az sayıda adları var. Aynı adı paylaşan kişiler özel bir bağla -isim bağı- bağlanmış olurlar. Bu bağ zaman zaman akrabalık bağlarının yerini alabilmektedir. Ayrıca toplumsal ilişkiler salt kan bağına dayandırılacak olsa asla göremeyeceğimiz şekilde adaşların yaşamlarını birbirine bağlar.)

En baştan beri Hwantla'yı tutmuştum ben ama ilk günlerimde kimseyi yabancılaştırmak istemiyordum. Yine de bana bir armağan verdiğinde hiç tereddütsüz kabul ettim. Aynı gün günceme şöyle yazmıştım:

Geldiğimizden bu yana kampımız çevresinde oturan insanlarla gün boyu uzun ve gürültülü tartışmaların ardından Hwantla bir hışım çadırıma girdi. Bu sefer onun adını almamı istemekle yetinmeyip bir de armağan getirmişti -boncuklu bir deri önlük. Bana yaklaşan diğer kadınlar yalnızca ben onların 'küçük adlarını' şerefliendirecek olsam kendilerine neler neler vereceğimden söz ediyorlardı. Fakat Hwantla *bana* bir şeyler getirmişti. Ona karşılık vermem gerektiğini bile söylememişti (ama tabii ikimiz de bunu karşılıksız bırakmayacağımı biliyorduk).

Olan biteni anlar anlamaz -ki bu hiç de az zaman almadı- ona, işaret dilinde bildiğim tüm numaraları sergileyerek armağanını kabul etmekten sevinç duyacağımı ifade ettim. Öğleden sonra yeni adım Hwantla'yı kendi kendime tekrar edip durdum, söylenişi hoşuma da gidiyor.

Ortak adımızın Hwantla'yla aramızdaki ilişkiyi geliştireceğini, hatta anlamlı bir arkadaşlığa bile dönüşeceğini ummuştum. Benim gönlümü adeta fethetmişti ve herhangi bir bahaneyle onun yakınında olmak fikri beni heyecandan ürpertiyordu. Hwantla büyük bir yetenek ve enerjiyle şarkı söylüyor, dans ediyor ve kendi bestelerini çalıyordu; aynı zamanda son derece zeki ve kurnaz görünüyordu. Aradaki dil engeli ve sık sık yaptığım seyahatler yüzünden başlangıç için fazla bir beklentim yoktu. Nitekim ilk yıl aramızdaki ilişki de kayda değer bir ilerleme olmadı.

Bau ve Nisa'yla başlangıçta yaptığım görüşmeler geride kaldığında ve hem dile hem de !Kung kadınlarının âdetlerine artık aşına olduğumda Hwantla'yla ilk ciddi yakınlaşma girişiminde bulundum: Ona birlikte çalışmayı önerdim. Görüşmelerde çok hevesliydi, ayrıca cevap vermeye hep hazırdı ama yine de umduğum yakınlığa bir türlü erişemedik. Bana güvenmediğinden değil; bir defasında benim önümde eşiyle tartışmaya bile girişti. Yine de çalışmamıza kendinden bir şeyler katmaya istekli değildi; ilişkimizeyse bu daha da çok yansıyordu. O kendi sorunlarıyla meşguldü: Çocuğu olmuyordu ve Tswana asıllı eşi, kendisinden çocuk doğuran metresine, giderek daha fazla vakit ayırır olmuştı. Ödemeli görüşmelerimiz bittikten sonra bire bir çok az konuştuk; kampımaysa genellikle tütün istemek üzere geliyordu.

Sonraki iki kadınla o kadar derin bir bağ kuramadım. On dört yaşında ve kadınlığın eşiğindeki Nai de yirmi yaşındaki anne olmuş Nukha da denek olarak bana çok yardımcı oldular, fakat onlarda ne Hwantla'nın pırıltısı, cazibesi ve zekâsı ne de Bau'nun kendini bilen olgunluğu vardı. Nai'nin büyümekle ilgili duygularını ve geleceğe ilişkin umut ve korkularını öğrenmek istemiştim. Ancak benimle olduğu kadar kendi uğradığı değişimle de çatışma halindeydi ve gündeme getirdiğim konuların çoğu hakkında konuşmaktan kaçınıyordu. Nukha'ya gelince, kocasıyla giriştiği mücadeleleri ve başka adamlarla ara sıra kurduğu ilişkileri rahatça anlatabiliyordu ama derindeki hissiyatını dile getirmeyi ya istemiyor ya da beceremiyordu.

Sonraki iki kadın, Naukha ve Kxaru, daha sorunluydu. Otuz beş yaşında, üç çocuk sahibi ve (dediğine göre) mutlu bir evliliği olan Naukha bana, yüzeysel farklılıklarla da olsa, aynı hikâyeyi tekrar tekrar anlatıyordu. Bunu anlamam günler almıştı çünkü adlar ve yerler hep başka oluyordu. Bazen onun bunca insan, yer ve besin adıyla kasten oynayıp oynamadığını ve bu adları standart bir kalıba sokup yeni 'anılar' yaratıp yaratmadığını merak ediyordum. Bir zamanlar ona bir kök, yemiş, ceviz veya et türünü vermeyi reddeden kuzeydeki, güneydeki, doğudaki veya batıdaki annesi, babası, ablası, kardeşi, amcası veya teyzesi vardı. Ertesi gün, hafta veya ay, kendisinin elinde bir çeşit kök, yemiş vs. olduğunda ve bunlar annesi,

babası vs. tarafından istendiğinde reddetme fırsatı ondaydı ve *red-dediyordu da!* Bu kalıpla sonsuza dek benzer hikayeler türetilbilirdi ve bana kalırsa onun niyeti de buydu. Bunun keyifli bir yanını göremiyordum ve o sıralar onun böyle kaçak dövüşmesine saygı gösterebilecek durumda da değildim. Ona benimle çalışması konusunda ne bir baskı uygulamıştım ne de devam etmesi konusunda ısrar etmiştim. Sonunda onunla yüzleştim ve cimrilik üzerine yeterince konuştuğumuzu, biraz da başka şeylerden söz etmesi gerektiğini söyledim ama yine de hiçbir sonuç alamadım.

Kxaru'yla olan sorunsu başkaydı. Naukha'yla aşağı yukarı aynı yaşta olan Kxaru sevecen, yumuşak huylu ve ince biriydi, ayrıca benimle çalışmayı da seviyordu. Ne var ki, o fazla güneyde yetişmişti ve dağarcığındaki sözcüklerin birçoğu bana o kadar yabancıydı ki onu takip etmekte müthiş zorlanıyordum. Çoğu zaman sözcükleri bir araya getirme çabası öyle bezdirici bir hal alıyordu ki görüşmeyi orta yerde kesmek zorunda kalıyordum. Sonradan söylediklerinin çoğunu zaten anlamamış olduğumu fark edecektim.

Naukha ve Kxaru'yla çalıştığım sıra sahada on dokuz aydan fazlasını doldurmuştum ve açık olmak gerekirse, tepkilerimin çoğunu mantıklı bir sabırla değil, yoksunluk duygusuyla verdiğimi söylemem gerek. Bu kadar uzun süredir evden uzak olmanın gerilimi, başka insanların alışkanlıklarına uyum göstermenin kesintisiz baskısı, onların yaşamlarına ilişkin güvenilir bilgi toplamanın zorluğu ve fiziksel çevrenin gerekleri beni adeta tüketmişti. Artık işim bitsin istiyordum. Enerjim kalmış olsaydı belki de Naukha'ya güven vermenin, rahatça konuşması için onu cesaretlendirmenin bir yolunu bulabilirdim. Kxaru'yla görüşmelerimin diğer kadınlarla olduğundan üç kat daha uzun sürmesine ve konuşulanların daha iyi anlaşılmasına müsaade etseydim o da daha istekli olacaktı. Fakat bunu yapamadım; yorulmuş ve sabrım tükenmiş olarak o olağan duyarlı görüşmeci kimliğimden uzaklaşmıştım. Kişisel ve yakın bağın hemen kurulmasını, hemen anlaşılmayı ve kişisel bilgilere hemen ulaşmayı istiyordum. Yalnızdım ve kabul edilmek için gerekli çabayı gösterecek enerjiyi kendimde bulamıyordum. Artık yaşamın fiziksel olarak daha rahat olduğu, insanların beni gerçekten önemseydiği ve bazı isteklerle gelen kimseler tarafından rahatsız edilmeden gerekirse saatlerce yalnız kalabileceğim bir yerde olmak istiyordum.

Her şey ayrılma vaktinin geldiği gösteriyordu. Eşimin çalışması bitmek üzereydi; ben de pek yakında Naukha'yla, ardından Kxaru'yla işimi sonlandıracaktım. Gerçekçi bir yaklaşımla kendimize üç hafta süre tanıdık. Böylece Goshi'nin en yaşlı kadını olan yetmiş beşlik Bey'le de görüşmelerimi tamamlayabilecektim. Kendisi yetenekli bir öykü anlatıcısıydı ve aylardır gençlerle vaktimi boşa harcadığıma beni temin ediyordu. O işlerin 'gerçek yüzünü biliyor'du. Niçin ona sormuyordum ki? Tükenmişliğime rağmen merakımı uyandırmayı başarmıştı. Belki de yaşlılığın getirdiği bakış açısı gerçekten de farklıydı. Denemeye karar verdim.

"Bey, ne kadar yaşlı olurlarsa olsunlar, insanların kimi çocukluk anılarını nasıl hatırladıklarını seninle konuştuk. Sen de bu görüşe katıldın ve bunun senin için de geçerli olduğunu söyledin. Bana bu hatırladığın şeylerden söz etmez misin?"

"Tabii, çocukluğumdan kesinlikle bazı şeyler hatırlıyorum. Ben yaşlandım ve çok şey gördüm geçirdim. Sen bana sor, ben de sana anlatayım."

"Çocukluğun hakkında aklına gelen bir şeyi, yıllardır aklından çıkmayan bir şeyi anlatsana?"

"Bazı insanların çocukluklarını hatırlamadıklarını mı söylüyorsun? Hayır, onlar hatırlarlar. Sen bana sor, ben de anlatayım."

"Bana annenin ve babanın yaptıkları şeylerden söz et."

"Pekâlâ. Onlar beni yetiştirdiler, bana yiyecek verdiler ve ben büyüdüm, büyüdüm, sonra yetişkin oldum. İşte onlar bunu yaptılar."

"Belli bir zaman hatırlamıyor musun, belki de harika bir şey yaptıkları veya hiç hoşlanmadığın bir şey yaptıkları bir zamanı?"

"Bana güzel soruyorsun. Anne-baba bazen çocuklarına yardım eder, bazen de onları paylarlar."

"Senin anne-baban seni hiç payladı mı?"

"Anne-babalar çocuklarını paylamaz mı diyorsun? Çocuklar akılsızca şeyler yaparlar ve anne-babaları da onları paylar."

"Sen nasıl akılsızca bir şey yaptın?"

“Tıpkı torunum gibi bazı şeyleri mahvettim. Niçin? Çünkü daha bu sabah kulübedeki bazı şeyleri harap etti ve gelinim de ona vurdu. Anne-babalar çocuklarını paylamaz mı diyorsun? Hayır, anne-baba çocuğunu paylar ve çocuk da akıllanır.”

“*Bey, birlikte çok güzel şeylerden konuşuyoruz; yaşlı olduğun ve çok şeyler yaşadığını biliyorum...*”

“Çok şey, evet, annem...”

“... ama ben sadece senin hakkında konuşmak istiyorum, başkası hakkında değil. Yaşamış olduğun şeyleri bilmek istiyorum; sen küçükken annenin yaptığı şeyleri ve büyüdüğünde, evlendiğinde ve çocuk sahibi olduğunda yaptığın şeyleri. Şimdiye kadar genel konulardan söz ettik, yani herkesin bir şekilde katılacağı şeylerden. Bu çok iyi. Ama şimdi gel, yalnızca senin yaşadığın özel şeylerden, hangi yaşta başına geldiği önemli değil, sana olan şeylerden söz edelim.”

“Evet, çok güzel şeylerden konuşuyoruz. Sen bana durmadan soruyorsun, ben de sana durmadan anlatıyorum. Ben yaşlıyım ve çok şey biliyorum.”

“Sana soruyorum, ama hangi anılardan söz etmen gerektiğini sana söyleyemem. Neler yaşadığını sadece sen bilebilirsin. Hadi bana anne-babanın ya da bir kardeşinin yapmış olduğu bir şeyi anlat; ya da ilk âdet gördüğünde, evlendiğinde, çocuğunu doğurduğunda ne yaptığını anlat; veya ailen, kuman, kocan... ne istersen onunla ilgili bir şeyler anlat. Yalnız anlattığın seninle ilgili olmalı.”

“Evet... annemle babam hakkında ve etrafı nasıl harap ettiğim hakkında zaten konuşmuştuk. Şimdi bana başka şeyler sor da sana anlatayım. Ben yaşlıyım ve *bilirim*. Diğer kadınlar, onlar daha çocuk ve daha bir şey görmemişler. Ben çok şey gördüm geçirdim. Ben gerçekten biliyorum. Sen sor, ben sana söyleyeyim...”

Bu şekilde süregiden birkaç konuşmanın ardından birlikte çalışmaya son verdik. Belki ilk yaşadıklarının hatırasını artık canlandıramıyordu, belki de görüşmelerin formatına uyum sağlamakta zor-

lanıyordu. Yahut belki de ben onu açacak soruları biçimlendirmede sabırsız davranıyordum. Aynı derecede muhtemel olansa onun bana benim istediklerimi anlattığını düşünmesiydi. Bölgeye ilk yerleşimcilerin gelmesinden çeyrek asır önce doğmuştu; yani !Kungların halk olarak ve çağlar boyunca benimseyegeldikleri geleneklerin, âdetlerin ve inançların bir taşıyıcısıydı o. O fikirlerine en sık başvuru ve düşüncelerine en çok değer verildi. Antropologların en çok peşine düşmeleri gereken de bu değil miydi?

Bu görüşmelerin ardından yalnızca Kxaru'yla olan çalışmamı bitirmek ve dönüş hazırlıklarını tamamlamak kalıyordu. Fakat ne zaman ki tünelin ucu görünmeye başladı, eski şüpheler de yine gün yüzüne çıkar oldu. Görüşmelerden duyduğum hoşnutsuzluk gerçekten de formatın sınırlamalarıyla mı ilgiliydi, yoksa olgun, hatta felsefi bir bakış açısına sahip birini -Bey kadar geniş deneyime sahip ama daha uyumlu birini- hâlâ bulabilir miydim? Dokuz kadının çoğunun dürüst olmak ve yaşamlarını açmak konusunda kayda değer çaba gösterdikleri ortadaydı; yine de görüşmelerden hiçbirinin özel bir derinliği yoktu.

Son olarak yine Nisa'yı düşündüm. Ona güvenebileceğimden hâlâ emin olmasam da kişiliğinde cazibesinden kurtulamadığım bir yön vardı. Bana karşı ne kadar sabırlı davrandığını ve benim onu anlamamı ne kadar önemsediklerini hatırladım. Ayrıca bana karşı açık ve samimi davranmıştı, hatta eğlenmeye bile başlamıştık. Üstelik daha anlatacak çok şeyi olduğunu kendisi söylemişti. Doğal olarak, bana yaşamını öğretme işini üstlendiğinde bunu diğerlerine kıyasla çok daha ciddi ve açıklıkla gerçekleştireceğini önceden bilemezdim. Görüşmelere son bir şans daha vermeden ayrılamayacağımın farkındaydım. Ertesi gün ona haber gönderdim: Kampta benimle kalır ve çalışır mıydı? Eşini ve yeğenini de getirebilirdi; ailesinin yiyecek ihtiyacını karşılar ve çalışması karşılığında ona ödeme de yapardım. Birkaç gün sonra haberi geldi: Ne zaman istersem hazırды.

Nisa'nın şahsında nihayet aradığımı buldum. Görüşmenin gereklerini anladıktan sonra gevşek bir kronolojik sırayla yaşamını özetledi; ardından, benim yol göstermemle, her ana aşamayı derinlemesine ele aldı. İlk görüşmede erkek kardeşinin doğumuna ilişkin öyküyü yineledi. Bu anlatımda daha fazla ayrıntı olmakla birlikte öy-

künün kendisinde bir değişiklik yoktu. Ayrıca bu sefer konunun içeriğinden çok da sarsılmadım; yalnızca bir süreliğine anlamakta zorlanacağım bir sorun olarak kabul ettim. Bunun kadar diğer bazı öykülerin de nihai yorumları belki de hep tartışma konusu olacaktır. Bense bu durumu oyunun kuralı olarak benimsedim.

Nisa'yla 'birlikte çok güzel çalıştık.' Sık sık benim (onun 'yeğeni') bir çocuk, onunsa (benim 'teyzem')⁴ engin deneyime sahip bir kadın olduğu ve görevinin bana yaşamı öğretmek olduğu konusunda şakalaşıyorduk. Birbirimize dostça davranıyor ve birlikte iyi anlaşıyorduk. Her görüşmenin etkin geçmesi konusunda kararlıydı ve öyle görünüyordu ki sürecin bütününden büyük bir keyif alıyordu. Zaman zaman yol göstermemi istese de çoğunlukla görüşmeyi yönlendiren o oluyordu. Bir görüşmeye yeni başlarken sık sık bir önceki görüşmenin kasetini gözden geçirmemizi istiyordu ki nerede bıraktığımızı ve ele alınması gereken bir mesele kalmış mı kalmamış mı, bilelim. "Hadi, uzun zaman öncesine ilişkin konuşmamıza devam edelim. Eski insanların bildikleri öyküleri de konuşalım. Öğrensin diye sana anlatayım," gibi ifadeler kullanırdı. Bir defasında, tam da anlattığı bir öykünün ortasındaiken aklına başka düşünceler üşüşmüştü. Hayretle şöyle demişti kendine: "Ne yapıyorum ben? Burada oturmuş bir öykü anlatırken diğerleri kafama ve düşüncelerime hücum ediyor!" Onları küçük bir çocuk gibi zapt etmeye çalışırken de eklemişti, "Bu düşünceleri işimi bitirdikten sonra, hakkında konuştuğum şimdikiler gittikten sonra anlatacağım."

Bir öykünün sonuna geldiğinde bunu bana, "Bu bitti, öyle değil mi? Şimdi bir başkası üzerine konuşalım," diyerek bildirirdi. Sorum olmadığında da devam ederdi. Bir başka deyişi daha vardı; en sevdiklerimden: "Onu yel aldı götürdü." Bir defasında şöyle karmaşık bir ifade kullanmıştı: "Şimdi sana bir başkasını anlatayım. Öyküyü açıp içinde ne var anlatacağım sana. Ardından, kuma dağılmış diğerleri gibi, onunla işimi bitireceğim ve yel alıp götüreceğim onu."

Öykülerinin çoğunu zengin ayrıntılarla betimliyor ve başı, ortası, sonu olan bir kurguyla anlatıyordu. Sonuna gelmeden önce soru soracak olsam genellikle, "Bekle," derdi, "oraya geleceğim. Şimdi dinle." Fakat bir defasında bozulan evliliklerinden birini anlatıyordu -belli ki onun için zorlu bir deneyimdi. Öyküsünü olağan bir tarz-

da, “Hepsi bu; ve yaşam devam etti,” diyerek bitirmişti. Arkasından hiç de normal olmayan derecede uzun bir sessizlik geldi. Sonra düşünceli bir şekilde ve ağır ağır ekledi, “Hayır. Bununla ilgili kalbimde hâlâ bitmemiş bir şey var. Kalbim hâlâ titriyor. Öykünün tamamı çıkmadı oradan. Hepsi çıkana kadar onunla ilgili konuşmaya devam edeceğim. Ardından da bir başkasına geçeceğim. Sonra kalbim iyi olacak.”

Son görüşmemizde benim iyice yaklaşan gidişimden ve onun geleceğe ilişkin planlarından konuşmuştuk. Şöyle demişti: “Sen gittikten sonra burada birkaç gün daha kalacağım, ardından da yaşamak ve yemek için çalılara döneceğim. Hâlâ bol miktarda su, yemiş, soğan ve kök var, o yüzden kışlar bile beni orada karşılayacak. Siyah insanlarla veya ineklerin kaldığı yerde yaşamayacağım. Çünkü biz çalılarda yaşayan ve oraya ait olan insanlarız. Biz köy insanları değiliz. Benim keçilerim yok. Benim sürülerim yok. Ben hiçbir şeye sahip değilim. İnsanlar bana öyle olduğumu söylüyor: Ben yoksul biriyim. Evet, keçisi veya ufacık tefecik bir ineği bile olmayan yoksul bir büyükanne. Ne ‘be-e-ehh... be-e-ehh...’ diye ağlayan minik bir oğlağı ne de bir eşeği bile olmayan biriyim. Dolaşmaya çıktığımda karossimde eşyaları hâlâ kendim taşıyorum; çalılarda da bu yüzden yaşıyorum zaten.”

Önceki gece gördüğü bir düş yüzünden -geleceğe neredeyse kahince bir bakış- planlarının biraz tehlikeye girdiğini hissediyordu. “Düşümde Tswana başkanı tarafından yapılan bir kulübe için ot biçmek üzere tutulduğumu gördüm. Bana övgüler yağdırıyordu, ‘İyi iş çıkardın. Otları sıkıştırmayı bitirdiğinde sana mısır yemeği verecekler.’ Ben de dedim ki, ‘Ben emeğimi mısır yemeğine satmıyorum. Para almayı tercih ederim.’ Başkan da kabul etti ama uyandığımda düşündüm ki, ‘Tanrı⁵ niçin yapmak istemediğim bir şeyi yaptığımı söyledi?’ Uzun zaman önce başkan benden öyle bir iş yapmamı istemişti, ben de geri çevirmiştim. Ona işi yapmayacağımı çünkü para ödemediklerini söylemiştim. Şimdi Tanrı bana bu işi yapacağımı söylüyor.” Durakladı, sonra şöyle ekledi: “Ama artık öyle işler yapmak istemiyorum.”

Ardından konuyu benim gidişime getirerek dedi ki, “Sen gittikten sonra ben yaşamaya devam edeceğim. Etrafımdaki şeyleri görüp

senin benden istediğin gibi onlar üzerine düşüneneğim. İlginç bir şey gördüğümde diyeceğim ki, 'Bak, bu Marjorie'yle konuştuğumuz şeylerden. Onun yüreği ta burada. Artık ona bu konuda anlatacak daha çok şey var.' Bunu hatırlayacağım ve yanımda taşıyacağım. Başka bir şey görürsem onu da taşıyacağım. Daha sonra göreğim her şeyi de taşıyacağım. Sen geldiğinde de onları sana vereceğim."

Sonra şöyle dedi: "Günün birinde belki bir başka beyaz insan gelecek, bu belki de Richard olacak. O bir süre kaldıktan sonra ondan sana bir armağan götürmesini isteyeceğim, Marjorie, benden bir armağan. Çok güzel bir şey bulacağım -devekuşu yumurtasından boncuklar yapacağım ya da eğer bir parça derim olursa boncuk süslü bir kese dikerim ki böylesi gerçekten çok güzel olur. Diyeceğim ki, 'Richard, sen eve döndüğünde benim için bunu Marjorie'ye ver, ama sadece Marjorie'ye.' Ayrıca ondan sana söylemek istediklerimi yazmasını rica edeceğim. Diyeceğim ki, 'Kâğıda bu keseyi Marjorie'ye armağan ettiğimi yaz. Keseyle birlikte kâğıdı da al ve ona götür. Onu öyle seviyorum ki buradan gittiğinde kalbim neredeyse ölüyordu.'

"Ama bugün ne bir torbam ya da kesem var ne de soğanlarla dolduracak bir karossum. Onları nereden bulacağımı bilmiyorum. O yüzden sana henüz bir armağan vermiş değilim." Kolundaki bilezikte ellerini gezdirdikten sonra onu çıkardı: Siyah deri bir kayışa tutturulmuş parlak bakır boncuklar. Senin bileğine uymaz çünkü çok küçük. Al, bir yere koy. Başka bir gün onu bir çocuğa ver." İtiraz ettim, "Bunsuz nasıl yaparsın?" Dedi ki, "Ben onu sana veriyorum ve o senin olsun istiyorum. Şimdi, onu asla bir başkasına verme. Onu bırakma. Kendi çocuğun olduğunda onun adını Nisa koyacaksın ve bunu ayak bileğine takacaksın. Ona bunu verenin adaşı olduğunu söyleyeceksin. Sonra sen onu buraya getirdiğinde de ben onu gezdireceğim ve bir sürü armağanlar vereceğim."

İkimiz de çok duygulanmıştık -sanırım konuşmalarımızın yoğunluğunun bir sonucu. Yine de ne ben Nisa'nın 'en iyi arkadaş'ı oldum, ne de o benim. Benimle ilgili pek bir şey somnuyor, yaşamıma özel bir ilgi beslemiyordu; ayrıca mali düzenlemelerin onun için önemli olduğu da bir gerçektir. Tuhaftır ama görüşmeler ivme kazanınca ve onun verdiklerini görünce gerisinin çok da önemli olmadığını anladım. Onun

görüşmelere gösterdiği titizlik ve yaşamın her yönü hakkında açıkça konuşmaya istekli oluşu, bir yerde, bir dostun verebileceği en güzel armağandı. Onun nazarında artık ben bir 'beyaz kadın' veya 'zengin' den ibaret değildim; ben bir Zhun/twa'ydım, yani tıpkı kendisi gibi bir 'gerçek kişi.' Bu yüzden de her türlü özveriye değerdim.

Onun özverisi benim kazanımım oldu. O iki hafta içinde yaptığım on beş görüşme, dört yıl sonra gerçekleştirdiğim ikinci alan çalışmamdaki altı görüşmeyle birlikte beni !Kung yaşamına ilişkin en derin bilgi ve içgörüyü donattı. Bu görüşmeler (!Kung kadınlarıyla yaptığım tüm görüşmelerin yüzde 8'ini oluşturuyordu) !Kung dilinde otuz saate yakın bant kaydı ve daktilo yazısıyla yüzlerce sayfalık dökümle sonuçlandı. Döküm çoğunlukla İngilizce yazılmış olmakla birlikte nihai çeviride !Kunglara has anlam inceliklerini yansıtsın diye birçok !Kung deyimini olduğu gibi bırakılmıştı. Anlatımın sunulduğu kronolojik sıra, görüşmelerde öykülerin yer aldığı sırayla bire bir örtüşmüyor. Birkaç yerde, kesintisiz sunulmuş bir anı aslında aynı olaya ilişkin birkaç anlatımdan oluşuyor. Diğer farklılıklarsa açıklayıcı ifadelerin ayıklanmasından ve -!Kung dilinde vurgu açısından çok etkileyici olmakla birlikte aynı amaca yönelik olarak sıfatlardan yararlanan İngilizce' de nahoş kaçan- sözcük ya da deyim tekrarlarının giderilmesi yahut değiştirilmesinden ibarettir. Anılan değişiklikleri hesaba katmazsak kitabın anlatımı görüşmelere sadıktır. Elverdiği yerlerde, dilin güzellik ve inceliğini yansıtabilmek için !Kung deyimlerinin bire bir çevirilerine yer verdim. Ancak bazı yerlerde bu, anlatıma Nisa'nın kastettiğinden fazla şiirsel özellik katmış olabilir.

Nisa'nın öyküsü !Kung yaşamına açılan sadece bir penceredir. Onun hayatının tarihçesi kendi kültüründeki kadınların yaşayabileceği deneyimler yelpazesinin bütününe kapsamaz; diğer kadınların yaşam öyküleri çoğunlukla onunkinden farklıdır. Ayrıca Nisa'nın söylediği her şeyi olduğu gibi almak da mümkün değil, özellikle ilk yıllarına ilişkin anlattıklarını. 'Sesini yakalayan makine'li görüşme koşulunu keyifli buluyordu. Öyküsünün canlılığını ve etkileyciliğini artırmak için küçük bir çocuğun tiz perdeden biraz da ısrarcı ses tonunu kullanıyordu, sanki küçük kız Nisa'nın gördüklerini aynı küçük kızın ağzından betimlemek ister gibi. İlk yıllarına ilişkin açıklamalarında biraz abartı bulunması muhtemeldir -gerçek anıların,

yaşı ilerlediğinde kendisiyle ilgili anlatılanların, kültüre özgü ortak ve genelleştirilmiş deneyimlerin ve düşlemin birleşimi. Öykünün ilerlemesiyle Nisa'nın sesi de olgunlaşıyor ve bağımsızlaşıyor; bu arada anlattıklarının güvenilirliği de artıyor olsa gerek. Ayrıca yaşamının sonraki dönemlerine ilişkin bilgilerin birçoğunu bağımsız kaynaklara doğrulatma fırsatım oldu. Dolayısıyla yetişkinlik yaşamıyla ilgili anlattıkları canlı olduğu kadar doğru olarak da kabul edilebilir.

NOTLAR

Aşağıdaki kitaplar toplayıcı-avcılara ilişkin genel bilgiler içermektedir: R. Lee ve I. DeVore, der., *Man the Hunter* (Chicago: Aldine, 1968); M. Bicchieri, *Hunters and Gatherers Today* (New York: Holt, Rinehart and Winston, 1972)

Sanların tarihi için bakınız, A. Willcox, "The Bushman in History," R. Inskeep, "The Buhmen in Prehistory," ve P. Tobias, "Introduction to Bushmen or San," hepsi P. Tobias, ed. *The Bushmen* (Cape Town: Human and Rousseau, 1978) içinde. Dobe Bölgesi' nin yakın tarihi yanında iklimi ve ekolojisine ilişkin daha fazla bilgi için R. Lee, *The !Kung San* (Cambridge: Cambridge University Press, 1979), s. 31-35; ayrıca J. Yellen, *Archaeological Approaches to the Present: Models for Reconstructing the Past* (New York: Academic Press, 1977).

Lee ve DeVore'un disiplinlerarası projesi sonucu ortaya çıkan ilk büyük yayın, R. Lee ve I. DeVore, der., *Kalahari Hunters-Gatherers* (Cambridge, Mass: Harvard University Press, 1976).

Marshall ailesi !Kunglar üzerine ilk sistematik veri toplayan antropologlar olmuştu. Onların çalışmalarından doğan yayın ve filmlerden ikisi şunlardır: L. Marshall, *The !Kung of Nyae Nyae* (Cambridge, Mass: Harvard University Press, 1976) ve E. Marshall Thomas, *The Harmless People* (New York: Knopf, 1959). John Marshall 1950'lerden başlayarak !Kunglar üzerine çok sayıda kusursuz film çekmiştir; bunlar şu adresten istenebilir: Documentary Educational Resources, 5 Bridge Street, Wattertown, Mass. 02172. Bu filmlerden *N!ai: The Story of a !Kung Woman*, Chum!kwelerin !Kunglar üzerindeki etkilerini belgeler.

Benim !Kungların yaşam tarzına ilişkin açıklamalarım Lee, *The !Kung San*; Lee ve DeVore, der., *Kalahari Hunters-Gatherers*; R. Lee, "Ecology of a Contemporary San People," Tobias, ed., *The Bushmen*

içinde; Marshall, *The !Kung of Nyae Nyae* yapıtlarına ve kendi gözlemlerime dayanır. Hxaro arnağan değiş-tokuş sistemi P. Wiessner, "Hxaro: A Regional System of Reciprocity for Reducing Risk Among the !Kung San" (Doktora tezi, University of Michigan, 1977) içinde betimlenir.

!Kungların sağlık durumları, hastalıkları ve ölüm oranları için bakınız, A. Truswell ve J. Hansen, "Medical Research among the !Kung," Lee ve DeVore, der., *Kalahari Hunters-Gatherers* içinde; T. Jenkins ve G. Nurse, *Health and the Hunters-Gatherers* (Johannesburg: Witwatersrand University Press, 1977); E. Wilmsen, "Seasonla Effects of dietary Intake on Kalahari San, " *Proceedings of the Federation of American Societies for Experimental Biology*, vol. 37, 1973; N. Howell *Demography of the Dobe !Kung* (New York: Academic Press, 1979).

!Kung dilindeki şaklamalı seslere ilişkin kusursuz bir özet için bakınız, Marshall, *The !Kug of Nyae Nyae*, s. xix-xx. San topluluklarının dilleri konusunda daha geniş bilgi için bakınız, A. Trail, "The Languages of the Bushmen," Tobias, der., *The Bushmen* içinde; ve E. O. J. Westphal, "The Click Languages of Southern and Eastern Africa," J. Berry ve J. H. Greenberg, der., *Linguistics in Sub-Saharan Africa* (The Hague: Mouton, 1971) içinde.

¹Nisa gibi diğer !Kung bireyleri için kullandığımız tüm adlar gerçek kişileri belirten takma adlardır. Bununla beraber söz konusu adlar olağan !Kung adlarıdır, fakat okuma kolaylığı olsun diye şaklama işaretleri konulmamıştır. Yer adlarına da aynı ilke uygulandı. Sözlükçede şaklamalar dahil adların tam telaffuzları verilmektedir.

²Dobe Bölgesi teknik olarak hem Botswana'ya (yüzde 75 kadar) hem de Namibya'ya (yüzde 25 kadar) yayılan bir alanı kapsamaktadır. İstatistik hesaplamalar haricinde kitap içinde Dobe Bölgesini andığımda bundan kastım, yalnızca Botswana'ya giren kısmı olacaktır. Bölgenin Namibya sınırları içinde kalan bölümüne Nyae Nyae denir.

³Tütün içmek eski !Kung geleneklerinde olmamakla birlikte belli ki tütün onlar Avrupalılarla temasa geçmeden önce başkaları tarafından getirilmiş. Antropologlar onlarla ilk temas kurduğunda !Kunglar arasında varolan yerleşmiş bir tütün zevki, hatta talebi bulunuyormuş.

⁴Nisa'nın bana izafeten kullandığı akrabalık terimleri onun, adaşım Hwantla'yla (yeğeni) olan gerçek akrabalığını yansıtıyordu. Bir başka

deyişle, Hwantla'nın adını almakla ben, onun akrabalık bağı açısından eşdeğeri olmuştum.

⁵!Kunlar çeşitli doğaüstü varlıklar arasından bir tanesinin diğerlerinin üstünde yer aldığına inanırlar ve ona Kauha derler; ben de Kauha'yı 'Tanrı' olarak çevirdim. Diğer ruhlaraysa *Ilganwasi* denir.

BİRİNCİ BÖLÜM

İLK ANILAR

!Kung çocukları ilk yıllarını neredeyse hep annelerinin yanında geçirirler. !Kung bebekleri çoğunlukla hem gece hem gündüz vakti annelerinden süt emme imkânına sahiptir. Bu durum saatte birkaç defa yinelenmek üzere üç yıl kadar sürer. Bebek geceleri annesinin yanında yatar; gündüzleri de annesi nereye giderse gitsin, işte veya oyunda olsun, tenleri birbirlerine değecek şekilde bir askıda taşınır. (Bu konum bebekleri eğlendirmeye bayılan büyük çocuklar için ideal yüksekliktedir.) Bebek askıda değilse annesi onunla oynuyor -hoplatıyor, ninni söylüyor veya konuşuyor- demektir. Anneyle bedensel temasın olmadığı durumlarda bu genellikle babanın, kardeşlerin, kuzenlerin, dede-ninelerin, halaların, teyzelerin, amcaların, dayıların onunla oynaması nedeniyledir. Ama bu durum oldukça kısa sürer, bu arada anne de mutlaka yakınlardadır. İkinci yılın yarılanmasından sonra anneden ayrılmalar sıklaşır, fakat bu bile neredeyse her zaman köyde oynayıp duran diğer çocuklara yaklaşmak isteyen bebeğin kendi isteği ve girişimiyle olur. Bununla birlikte anne civarda genellikle hazır bulunur.

Çocuklarına sevecenlikle yaklaşan !Kung babalarının onlara olan bağlılıkları da tutku derecesindedir. Yine de, özellikle yeni doğmuş bebekler söz konusu olduğunda babalar, annelerine kıyasla çocuklarına çok daha az vakit ayırır ve tuvalet, temizlik ve yıkanma gibi görece nahoş işlerin çoğundan kaçınırlar. Yine, ağlayan ve huysuzlaşan çocukları da teskin etsin diye annelerine verme eğilimindedirler. Anneler gibi babalar da baskıcı otorite olarak görülmezler ve onların da çocuklarıyla kurdukları ilişkiler fiziksel ve duygusal olarak yakın ve besleyicidir. Anne babalarıyla aynı yaşam ve uyku alanlarını paylaşan çocuklar, yakında olmaları kaydıyla, onlarla her zaman iletişim kurabilirler. Babalar, özellikle de erkek çocukları büyüdükçe onlarla daha çok vakit geçirmeye başlar. Ağır bir hastalık geçirmediyse eğer, çocuğun bu rahat ve güvenli ortamdan ilk kopuşu süten kesilmesiyle başlar. Bu gelişme normalde çocuk üç yaş civarındayken ve anne tekrar gebe kaldığında olur. !Kungların çoğu anne gebeyken çocuğun süt emmesinin tehlikeli olduğuna inanır. Onlara göre kadının göğüslerindeki süt rahimdeki cenine aittir; emzirilmeye devam edilirse ya cenine ya da süt emen kardeşe bir zarar gelebilir. Dolayısıyla esas olan süten kesilme işleminin hızla tamamlanmasıdır, ancak anne genellikle çocuğun şiddetli direnciyle karşılaştığından söz konusu işlem gerçekte birkaç ay alabiliyor. Bunun için çocuğun vazgeçmesi umuduyla meme ucuna acı kökten elde edilen bir merhem (yakın zamanlarda tütün reçinesi de) sürülür. Aynı zamanda, bir kadının süten kesilme anılarından da anlaşılacağı üzere, psikolojik baskı da uygulanır: “Bana derlerdi ki, eğer emmeye devam edersem kardeşim doğduktan sonra beni ısırır ve dövermiş, ama bunu tabii sırf beni süten kesmek için söylüyorlardı.”

Çocuk henüz süten kesilip anne düşük yapar, bebek ölü doğar veya doğumdan kısa süre sonra ölürse onun yeniden emmesine izin verilebilir. Fakat bunun istenen bir durum olduğunu söyleyemeyiz. Bebeği ölen ve oğlu tekrar emmeye başlayan anne, çocuğunun hastalanması üzerine epey kaygılanmıştı. Köyden bazı insanlar bunun, aslında ölen kardeşe ait olması gereken anne sütünden kaynaklandığını düşünüyorlardı. Böyle sıkıntılı bir zamanda oğlan çocuğu, annesinin görmezden gelemeyeceği bir şiddetle ona sarılmış ve göğüslerinin sağladığı güvene sığınmıştı. Kendisi de süt vermemesi

gerektiğine inanmasına rağmen çocuğunun durumuna bakarak bunu bir türlü yapamıyordu. Birkaç hafta sonraysa bu gücü kendisinde bulmuş, oğlu da kısa sürede iyileşmişti. Emmenin verdiği fiziksel ve duygusal rahatlama otürü çocukların çoğu bundan kolay kolay vazgeçmiyorlar. Alternatif süt kaynağı sunacak evcil hayvanların olmadığı bu ortamda tek seçenek olarak giderek artan oranda çalı besini yemek kalıyor, ancak bunun cazibesini anne sütüyle karşılaştırmak mümkün değil. Dolayısıyla çocuklar bu dönem boyunca kendilerini oldukça kötü hissediyorlar ve hoşnutsuzluklarını gayet dramatik yollarla gösteriyorlar. Huysuzluk nöbetleri olağanlaşıyor ve belirgin bir psikolojik gerilim hali egemen oluyor. Bir erkek anılarını şöyle tazelemişti: “Kardeşim doğduktan sonra emmek istemiştim ama annem beni geri çevirmişti. Ben ağlıyordum ve bunun üzerine büyükannem süt emmeyi unutayım diye beni başka bir köye götürmüştü. Ama ben ne olursa olsun aklımdan çıkaramıyordum ve niçin beni süt emmem için anneme götürmüyor diye sorup duruyordum. Büyük acılar içindeydim.”

Ansızın süten kesilme felaketine sadece otuzlu yaşlarının sonu veya kırklarının başındaki annelerin son çocukları maruz kalmıyorlar. Şayet anne tekrar gebe kalmazsa bu çocuk beş, hatta daha ileri yaşlarına kadar emmeye devam edebilir; süten kesilmesiyle ancak yaşlıları olan arkadaşlarının hafif dozajlı alayları gibi toplumsal baskıların bunu imkânsızlaştırmasıyla olur.

Yeni bebek doğduğunda annenin bitişiğindeki o çok özlenen yer de kaptırılır. Böyle bir sürecin başlangıcındaki çocuk ebeveyni arasında bir müddet uyuyabilse de en sonunda kardeşinin öbür yanındaki uzak köşeye gitmek zorunda kalır. Bu nedenle ebeveyne, hatta küçük kardeşe bile sık sık hınç ve öfke gösterilmesine şaşmamalı. Durmadan küçük kardeşini kucağına almak için tutturan dört yaşındaki çocuk da besbelli bu durumdaydı. Annesi sonunda bebeği askısından almış ve onu yavaşça ablasının kucağına koymuştu. Kızsa annesi oradayken oturmuş, bebeği sallıyor ve ona ninniler söylüyordu. Ancak hemen sonrasında, oyun oynayan diğer çocukların gürültüsünü duyup yerinden fırlamış ve minik kardeşini yere düşürüvermişti.

Sütten kesilmesini izleyen bir yıl içinde çocuk askıdan da ‘kesilir.’ !Kung çocukları taşınmaya, anneleriyle temas halinde olmaya

bayırlılar ve bunun tersini ifade eden, annelerine yetişme kaygısıyla yürümek zorunda kalmak fikrinden de hiç mi hiç hoşlanmazlar. Anneleri yanlarında yürüme önerisini önce dile getirip sonra bunu uygulamaya kalkınca huysuzluk nöbetleri tekrar nükseder: Yürümeyi reddederler, kucakta taşınmak isterler ve anneleri gün içinde toplayıcılığa çıkarken köyde bırakılmayı kabullenmek istemezler. Bu geçiş dönemi çoğunlukla çocuğu taşımayı başkalarının teklif etmesiyle ve uzun yürüyüşlerde babanın onu omuzlarında taşımasıyla atlatılır. Ancak, altı veya yedisine gelen çocuğun artık kendi başına yürümesi beklenir ve küçük mesafeler için bile onu kimse taşımaz olur. !Kung ana-babaları bu gelişmelerin çocuklarını çok üzmemesine dikkat etmeye çalışırlar, fakat yine de üst üste gelen bu badireler en hafif tabiriyle 'zor' atlatılır. Atlatmalarını kolaylaştırmak içinse babalar çocuklarla daha çok vakit geçirir yahut da çocuklar -kendilerini şımartacakları kesin olan- nine, teyze, veya halalarının yakındaki köylerine gönderilirler. Ancak ebeveynler şunun da farkındalar ki çocuklara yaşamlarının ilk yıllarında verilen o derin sevgi, onları bu duygusal zorlukları atlatacak ve kendini güvende hissettirecek araçlarla donatmıştır. Anneleriyle kurdukları olağanüstü yakınlık çocuklara güç verir gibidir: Çocuk ortalama kırk dört ay boyunca annesinin tüm ilgisini toplar ve bu sürenin otuz altı ayını kesintisiz süt emmenin verdiği doyum ve huzur oluşturur. Öte yandan, üç veya dört yaşındaki çocuk annesinin ilgisine o kadar muhtaç değildir artık. Diğer çocukların gürültücü oyunlarının cazibesi en sonunda anneye çatışmaya baskın çıkar. Kardeşlerinin doğumunun birkaç ay sonrasında çocukların çoğunun ailelerine karşı huysuzluk yapmayı büyük ölçüde bıraktıkları ve bütün gün neşeyle oyun oynadıkları görülür. Çok geçmeden de kalan sorunlar yatışır ve çocuk, ağabey veya abla rolünü benimser. Bu olaylar üç ila beş yaş arasında cereyan ettiğinden yetişkinlerin çoğu, bütün ayrıntıları olmasa bile süttten ve askıdan kesilmenin yarattığı düş kırıklığını hatırlar. Kimi yetişkinlerse aynı olayların yaşamlarında nasıl bir yapıcı etkisi olduğunu da fark eder.

!Kung ekonomisi paylaşımaya dayanır; çocuklar da daha bebekliklerinden itibaren paylaşmaya özendirilir. *Na* (bana ver) ve *ihn* (bunu al), çocukların ilk öğrendikleri sözlerdendir. Fakat çocukların paylaşmayı öğrenmesi zor olur, özellikle de sevmedikleri biri söz konu-

suysa. Üstelik sahip oldukları yiyecek veya başka bir şeyi vermek ya da vermemek sevginin olduğu kadar öfke, kıskançlık ve nefretin de güçlü bir işareti olabilir. İstediklerini diledikleri zaman almamayı öğrenmeleri zordur. !Kung çocukları pek ender açlıkla yüzleşir; yiyeceğin seyredildiği zamanlarda bile onlara öncelik tanınır. Zıyan etmeye karşılık bazen ceza olarak kendilerine yemek verilmese de böyle bir ceza asla uzun süreli olmaz. Yine yetişkinlerin çoğu çocukluklarında yiyecek ‘çaldıklarını’ hatırlar. Böylesi anılar !Kungların daha çocukluktan itibaren yiyecek kaynaklarına verdikleri önem kadar yemekten aldıkları hazzı da yansıtır.

!Kung ebeveynleri çocuklarının öfke patlamalarını hoşgörüyle karşılarlar. Çocukça fenalıklar genellikle “Çocuklarda hiç akıl yok,” veya “Daha akıllanmamışlar,” gibi sözlerle geçiştirilir. Davranışları yargılansa, üzerinde konuşulsa ve arada eleştirilse de (çocuk azarlamak hiç de istisnai bir uygulama değil) ebeveynler temel olarak çocuklarının yaptıklarının hiçbirinden sorumlu olmadıklarına inanır. Çocukların büyüdükçe sağduyuyla hareket edeceklerine, eğitim olsun veya olmasın, bunun olgunlaşma, toplumsal baskı ve grup değerlerine uyma arzusunun doğal bir sonucu olduğuna dair ebeveynlerin hiç şüphesi yoktur. !Kung yetişkinlerinin çoğu yardımsever, cömert ve çalışkan olduğundan, ayrıca kimseden daha bencil olmadıklarından, en azından kendileri için, bu varsayımın doğru olduğu açık.

!Kunglar çocukların disipline edilmeleri gerektiğini söyleseler de bu yönde pek bir çabaları yoktur. Disipline yönelik yetişkinlerin verdikleri mesajlar çocuklarca her zaman anlaşılmayabilir; yine de, özellikle yaşı ilerlemiş olan çocuklar söylenene uyma konusundaki baskıya olumlu karşılık verirler. Genç kızlardan biri bir kadının küçük oğlunun sözlü saldırılarına karşılık vermemesinin en az çocuğun davranışları kadar ‘saçma’ olduğunu söylemişti: “Annesi ona hiçbir şey yapmadı. Ona bağırmadı bile. Yetişkinler işte böyle, mantıksız. Bir çocuk onları aşağılayacak olsa onlar oturur, gülerler.” Ancak her şeye rağmen bu yıllar çocukla ebeveyn arasında şiddetli çatışmaların görüldüğü bir dönem olarak hatırlanır. !Kung yetişkinlerinin çocukluk hatıraları arasında dayak yemekler veya dayak yeme tehditleri evrensel bir yere sahiptir; buna karşın gözleme dayalı araş-

tırmalar göstermiştir ki !Kung ebeveynleri her yaştan çocuklarına çok düşkün ve fiziksel cezaya çok az başvurulmakta. Muhtemeldir ki pek ender görülen fiziksel cezalar abartılıyor ve çocuğun belleğinde capcanlı bir anı olarak kalıyor. Aynı şekilde çok daha yaygın görülen dayak *tehditleri*, geriye dönük olarak, gerçekleşmiş gibi yorumlanıyor olabilir. Gerçek ne olursa olsun, böylesi anılar diğerlerinde olduğu gibi !Kung ailelerinde de gerçek gerilimleri fazlasıyla dramatize etmektedir.

Dedeler ve nineler (ve çoğunlukla diğer akrabalar) daha çok sevgiyle hatırlanır. Torun-dede/nine kuşakları arasında özel bir bağ olduğu kabul edilir, özellikle de çocuk onlardan bir tanesinin adaşısı. Ebeveyne hiç sözü edilmeyen özel konular dede-ninelerle rahatça konuşulur; onlar ebeveyne karşı çocuğun çıkarını korur konumdadırlar. Tabii yaşlılar, genç yetişkinlere kıyasla geçime daha az katkı sağladıklarından, torunlarla oynamaya daha çok vakit ayırabilmektedirler. Çocukların, hele çatışma dönemlerinde, onlarla veya başka akrabalarla kalmak istemeleri boşuna değil. Genç bir kızın da söylemiş olduğu gibi, “Ben küçük bir kızken teyzemin yanında haftalarca, hatta bazen aylarca kalırdım. Onunlayken hiç ağlamazdım; o benim anne yarım gibiydi.”

Makineyi sesime güzel ayarla ki sözlerim iyi çıksın. Ben çok şey yaşamış yaşlı biriyim ve söyleyecek çok şeyim var. Söyleyeceklerimi söyleyeceğim; yaptıklarımın ve ebeveynimin ve başkalarının yaptıklarından söz edeceğim.

Babamızın adı Gau ve annemizin adı da Chuko'ydu. Babam annemle evlendiğinde ben tabii yoktum. Ama kısa süre sonra Dau adını verdikleri bir oğulları oldu. Sonra beni; Nisa'yı dünyaya getirdiler, ardından da kardeşim, hayatta kalan en küçük çocukları geldi ve ona Kumsa adını verdiler.¹

Annemin Kumsa'ya hamile olduğu zamanı hatırlıyorum. Henüz küçüktüm ve ona sormuştum, “Anne, içindeki bebek var ya... o bebek doğduğunda göbek deliğinden mi çıkacak? Bebek giderek büyüyecek ve sonra babam kardeşimi karnından bıçakla mı çıkaracak?” O da, “Hayır, öyle çıkmayacak. Doğum yaptığında bebek buradan çıkar,” demişti ve cinsel organının yerini göstermişti. Sonra devam etmişti, “Doğduktan sonra kardeşini gezdirebilirsin.” Ben de, “Evet, onu gezdiririm!” demiştim.

Sonralarıysa şöyle sormuştum, “Bana yardım edip beni emzirmeyecek misin?” O da demişti ki, “Artık ememezsin. Eğer emersen ölürsün.” Ondan ayrılmış ve kendi kendime bir süre oyuna dalmıştım. Sonra geri gelmiş ve tekrar süt emmek istediğimi söylemişim ama annem yine bana izin vermemişti. Dch'a kökünden yapılmış bir merhem alıp sürmüştü memelerine. Ben tadınca da acı olduğunu söylemişim.

Annem Kumsa'ya gebeyken ben hep ağlıyordum. Süt emmek *istiyordum*! Bir defasında biz çalılardaydık ve herkesten uzaktaydık, ben de iyice gözyaşlarına boğulmuştum. Durmadan ağlıyordum. Babam işte o zaman beni ölümüne döveceğini söylemişti²; çok fazla ağlıyor ve çok fazla bağıryordum. Beni tuttuğunda elinde koca bir dal vardı ama bana vurmadı; beni sadece korkutmaya çalışıyor-

du. Haykırmıştım, “Anne, gel beni kurtar! Anne! Gel! Kurtar beni!” Annem geldiğindeyse demişti ki, “Hayır Gau, sen bir erkeksin. Eğer Nisa’ya vurursan ona hastalık sokarsın ve kız çok hastalanır. Şimdi bırak onu. Gerekirse ona ben vururum. Benim kolum onu hasta etmeye yetmez, ama senin kolun, erkek kolu; edebilir.” Ağlamayı sonunda kestiğimde boğazım çok acıyordu. Bütün o yaşlar boğazımı acıtmıştı.

Bir başka zamansa babam beni almış ve çalılarda yalnız bırakmıştı. Bir köyden ayrılıp başka bir köye gidiyorduk ve yolda uyumak için durmuştuk. Akşam çöker çökmez ben ağlamaya başlamıştım. Ağlıyor, ağlıyor, ağlıyordum. Babam beni dövmüştü ama ben hâlâ ağlıyordum. Bıraksalar bütün gece ağlardım herhalde ama sonunda babam kalktı ve “Şimdi seni alıp çalıların ortasına bırakacağım, sırtlanlar gelip öldürsün seni. Sen ne biçim çocuksun? Eğer kardeşinin sütünü içersen ölürsün!” dedi. Beni tuttu ve kamptan uzağa taşıdı, sonra da çalıların içine oturttu. Bağırıyordu, “Sırtlanlar! Size biraz et getirdim... Sırtlanlar! Gelin de bu eti yiyin!” Sonra geri döndü ve köye yürümeye başladı.

O gittikten sonra çok korktum! Koşmaya başladım ve ağlayarak yanından geçip gittim. Hâlâ ağlayarak anneme koştum ve onun yanına sindim. Gecedен ve sırtlanlardan korkuyordum, o yüzden de orada usluca yattım. Babam geri döndüğünde dedi ki, “Bugün seni gerçekten sıçtıracam!”³ Annenin karnının büyüdüğünü görüyorsun ama hâlâ emmek istiyorsun.” Tekrar ağlamaya başladım. Ağladıkça ağladım. Sonra yine sustum ve yattım. Babam da dedi ki, “Güzel, orada usulca yat. Yarın senin için bir hint tavuğu öldüreceğim.”

Ertesi gün avlanmaya çıktı ve bir hint tavuğu öldürdü. Geri geldiğinde onu benim için pişirdi ve yedim, yedim, yedim. Ama bitirdiğimde yine annemin memesini istediğimi söyledim. Babam birkaç ot tutup bana vurmaya başladı, “Nisa, aklın yok mu senin? Anlamıyor musun? Annenin göğsünü rahat bırak!” Ve ben yine ağlamaya başladım.

Bir başka seferse çalılarda birlikte yürüyorken demiştim ki, “Anneciğim... beni taşısana!” O olur demişti ama babam ona taşımamasını söylemişti. Kendi başıma yürüyebilecek kadar büyüdüğümü söylüyordu. Hem annem de hamileydi. Bana vurmak istemişti ama

ağabeyim Dau ona engel oldu, “Ona çok vurdun, ama o çok çelimsiz! O kadar zayıf ki kemikten ibaret. Ona böyle davranmaktan vazgeç!” Sonra Dau beni almış ve omzunda taşımıştı.

Annem Kumsa’ya hamileyken ben hep ağlıyordum, değil mi? Bir müddet ağlıyor, sonra susuyor ve ortalıkta oturuyor, normal yemek yiyordum: Yağmur mevsiminin yiyecekleri olan tatlı nin yemişleri ve nişastalı chon ve kları soğanları. Bir gün, iyice yiyip doyduktan sonra dedim ki, “Anneciğim, biraz süt emmeme ne dersin? Lütfen, bırak da emeyim.” Oysa haykırdı, “Anne! Göğüslerim bok gibi! Bok! Evet, sütüm kusmuk gibi ve çok fena kokuyor. İçemezsin. İçersen, ‘Uvaaa... Uvaaa’ diye ağlar ve gerisingeri çıkarırsın.” Ben de dedim ki, “Yo, kusmayacağım, sadece emeyeceğim.” Ama o kabul etmedi ve dedi ki, “Yarın babacığın bir tavşan yakalayacak, sadece senin yemen için.” Bunu duyduğumda yüreğime yine sevinç doldu.

Ertesi gün babam bir tavşan öldürdü. Onu elindeki avla gördüğümde çığlık attım, “Ho, ho, babacığım! Ho, ho, babacığım geldi! Babacığım bir tavşan öldürmüş; babacığım eve et getirdi! Şimdi ben onu yiyeceğim ve *anneme* bir şey vermeyeceğim.” Babam eti pişirdi ve işini bitirdiğinde ben onu yedim ve yedim ve yedim. Anneme dedim ki, “Sen sütünden cimrilik ediyorsun, ben de bu ete aynısını yapacağım. Göğüslerinin çok harika şeyler olduğunu mu sanıyorsun? Değiller, onlar korkunç şeyler.” O dedi ki, “Nisa, lütfen dinle beni, benim sütüm artık sana iyi gelmez.” Ben de dedim ki, “Büyükanne! Artık onu istemiyorum! Onun yerine et yiyeceğim. Senin göğüsle rinle ilgili hiçbir şey istemiyorum. Sadece babacığının ve Dau’nun benim için öldürdüğü etten yiyeceğim.”

Annemin karnı büyüdükçe büyümüştü. İlk doğum sancıları gece gelmişti ve şafağa kadar onu bırakmamıştı. O sabah herkes toplayıcılığa çıkmıştı. Bir tek annemle ben geri kaldık. Bir süre birlikte oturduk, sonra ben diğer çocuklarla oynamaya çıktım. Daha sonra geri geldim ve onun bana kırdığı cevizlerden yedim. Kalkıp hazırlanmaya başladı. “Anneciğim, hadi su kuyusuna gidelim, susadım,” dedim. Dedi ki, “Uğn!..uğn, gidip biraz mongongo cevizi toplayacağım.” Çocuklara gideceğimi haber verdim ve gittik; etrafta başka büyük yoktu. Az yol yürüdükten sonra annem büyük bir nehn ağacının di-

bine oturdu, ağaca arkasını yasladı ve küçük Kumsa doğdu. Başlangıçta orada öylece duruyordu; sonra ben oturdum ve seyrettim. Düşündüm ki, “Böyle mi yapıyormuş? Sadece bu şekilde oturuyorsun ve bebek oradan mı çıkıyor? Ben de böyle miyim?” Olanlara nasıl akıl erdirebilirdim ki?

Kumsa doğduktan sonra yatıp ağlamıştı. Onu selamladım, “Ho, ho, benim bebek kardeşim! Ho, ho, küçük bir kardeşim olmuş! Bir gün birlikte oyun oynayacağız.” Fakat annem, “Bunun ne olduğunu sanıyorsun?” dedi. “Bununla niçin öyle konuşuyorsun? Hadi kalk, köye git ve bana sırtığını getir.” “Ne kazacaksın onunla?” diye sordum. Dedi ki, “Delik. Bir delik kazacağım ki içine bebeği gömebileyim. Sonra sen Nisa, tekrar süt emebileceksin.” Ama ben karşı çıktım. “Benim bebek kardeşimi mi? Benim küçük kardeşimi mi? Anneciğim, o benim *kardeşim*! Onu al ve köye götür. Ben artık süt emmek istemiyorum!” Sonra dedim ki, “Eve geldiğinde babama söyleyeceğim!” Annem de dedi ki, “Ona söylemeyeceksin. Hadi, koş ve bana sırtığını getir. Onu gömeceğim, sen de yine süt emebileceksin. Daha çok zayıfsın.” Ama ben gitmek istemiyordum ve ağlamaya başladım. Orada oturuyordum, göz yaşlarım akıyordu, ben ağlıyordum ve ağlıyordum. Fakat annem kemiklerimin güçlü olmasını istediğini söyleyip gitmemi tembihledi. Ben de köye ağlaya ağlaya geri döndüm.

Vardığımda hâlâ ağlıyordum. Kulübeye gittim ve sırtığını aldım. Annemin kız kardeşi cevizliklerden henüz gelmişti. Topladığı mon-gongo cevizlerini kulübesinin yanına yığmış ve oturmuştu. Sonra onları ateşte kızartmaya başladı. Beni gördüğünde dedi ki, “Nisa, ne var? Annen nerede?” Dedim ki, “Oradaki nehn ağacında. Oraya beraber gittik ve biraz önce bebek doğurdu. Bana köye dönmemi ve... onu gömebilmek için sırtığını getirmemi istedi! Bu çok fena!” ve yine ağlamaya başladım. Sonra ekledim, “Ona selam verdiğimde ve ‘küçük kardeşim’ dediğimde bana öyle demememi istedi. Annemin yapmak istediği kötü... o yüzden ağlıyorum. Ama şimdi ona sırtığını götürmem lazım!”

Annemin kız kardeşi dedi ki, “Oooo... insanlar! Ah bu Chuko, böyle konuşmak için gerçekten kötü olmak gerek. Üstelik orada bebekle tek başına! Kız mı erkek mi olduğu önemli değil, ona sahip

çıkmalı.” Ben de, “Evet,” dedim, “o daha küçük bir pipisi olan küçük bir çocuk ve annemin karnının dibinde yatıyor.” Dedi ki, “Anne! Hadi gidelim! Gidip onunla konuşalım. Oraya vardığımda bebeğin göbek bağına keseceğim ve onu geri getireceğim.”

Sırığını orada bıraktım ve annemin hâlâ oturup beni beklediği yere doğru koştuk. Belki de fikrini zaten değiştirmişti çünkü oraya geldiğimizde dedi ki, “Nisa, o kadar ağladın ki ona bir şey yapmayacağım ve onu bizimle birlikte köye götüreceğim.” Teyzem annemin yanında yatan Kumsa’ya baktı ve dedi ki, “Chuko, yüzünü parçalara mı bölmeye çalışıyordun?⁶ Ne büyük bir oğlan çocuğunu dünyaya getirdiğini görüyorsun ve hâlâ Nisa’yı sıırığını almaya gönderiyorsun? Bu koca bebeği gömmek mi istedin? Senin öz baban seni beslemek ve hayatta tutmak için çalıştı. Bu çocuğun babası onun küçük oğlunu öldürdüğünü duymuş olsa seni kesin öldürürdü. Böyle güzel ve kocaman bir bebeği öldürmeyi istemek için aklını kaçırmış olmalısın.”

Teyzem bebeğin göbek bağına kesti, onu sildi, karossuna koydu ve köye geri taşıdı. Kardeşinin söylediklerinden utanmış olan annem kısa süre sonra kalktı ve onu izledi. Sonunda dedi ki, “Anlamıyor musun? Nisa hâlâ küçük bir çocuk. İçecek sütünün olmaması yüreğimi buruyor. Onu bedeni hâlâ güçsüz. Kemikleri kuvvetlensin istiyorum.” Ama teyzem dedi ki, “Gau bunları duyarsa seni döver. Birbiri ardınca bu kadar güzel çocuklar doğuran yetişkin bir kadın böyle davranmaz.” Köye vardığımızda annem bebeği aldı ve yattı.

Artık herkes mongongo koruluklarından geliyordu. Topladıklarını bıraktıktan sonra Kumsa’ya bakmaya geldiler. Kadınların hepsi dedi ki, “Oooo... bu kadının hiç akli yok! Böyle büyük bir bebek doğurmuş ama yine de onu öldürüyordu!” Annem de şöyle dedi: “Onun ablasının süt emmesini istiyordum, yapsaydım o yüzden yapacaktım ve eğer yalnız kalsaydım yapardım da! Sırıgımı yanıma almamakla hata etmişim ama bebeği benden almakla başkaları da hata yaptı. O yüzden burada onunlayım ya.” Kadınlar aynı fikirde değildiler. Teyzeme dediler ki, “Çok iyi yapmışsın. Bebeği Chuko’nun elinden almakla ve babasına saklamakla doğru olanı yaptın. Ya bebeği öldürmüş olsaydı babasına ne cevap verirdi?” Güneş alçaldığında babam da avdan döndü. Onu karşıladım, “Ho, ho, babacığım! Ho,

ho, babacığım eve geldi! İşte geldi babacığım!” Babam geldi ve kü-lübenin yanında oturdu. Anneme sordu, “Neyin var? Niçin yatıyor-sun? Canını yakan bir şey mi var?” Annem dedi ki, “Hayır, sadece yatıyorum.” Sonra babam dedi ki, “Yoksa... karım doğurdu mu? Chuko, erkek mi?” “Evet, küçük bir oğlan,” dedi annem ve kardeşi ekledi, “Hem de kocaman bir oğlan! Ama Chuko onu...” araya gi-rerek dedim ki, “Öldüreceğini söyledi!” Hızlı hızlı devam ettim: “Bana köye geri dönüp bebek kardeşimi gömebilmek için sırtığını getirmemi istedi. Ağlamaya başladım ve köye geri geldim. Ama Koka teyzem benimle geldi ve bebeği annemin elinden aldı.” Tey-zem de dedi ki, “Evet, bebeği mezarından çıkardım ve onu geri ge-tirdim.” Sonra ben dedim ki, “İşte orada yatıyor. Anneciğim onu öl-dürmek istedi.”

Babam dedi ki, “Chuko, oğlumu niçin öldürmek istedin? Eğer onu öldürseydin ben de seni öldürürdüm. Seni mızrağımla vurup öldürürdüm. Bunu yapmayacağımı mı sanıyorsun? Ama emin ol yapardım. Sana bu kadar acı veren neydi ki böyle koca bir bebeği öldüresin? Artık her iki çocuğa da sahip çıkacaksın. Nisa normal yemek yiyerek büyüyecek.”

Kumsa doğduktan sonra ben bazen kendi başıma oyun oynuyordum. Büyük karossu alıp içine yatarım ve düşünürdüm ki, “Bak, tek başına oyun oynayan bir çocuğum ben. Kendi başıma nereye gide-bilirim ki?” Sonra doğrulup seslenirdim, “Anneciğim, küçük karde-şimi karossundan çıkar da onunla oynayayım.” Ama bunu ne zaman yapsa kardeşime vurur ve onu ağlatırdım. Daha küçücük bir bebek olmasına karşın ona vururdum. Sonra annem bana derdi ki, “Hâlâ süt emmek istiyorsun, ama buna izin vermeyeceğim. Kumsa istediğin-deyse ona vereceğim. Ama sen ne zaman isteyecek olursan ellerim-le göğüslerimi örteceğim ve sen utanç duyacaksın.”

Onun göğsündeki sütü istiyordum ve ne zaman kardeşimi emzir-diğinde akan süte gözüm ilişecek olsa bütün gece ağlardım, şafak sökene kadar ağlardım ve ağlardım. Bazı sabahlar öylece dururdum ve gözyaşlarım akardı ve ben ağlayıp bütün yiyecekleri geri çevirir-dim. Çünkü kardeşimin süt emmesini görürdüm. Kendi gözlerimle göğüslerden sızan sütü, benim istediğim sütü görürdüm. Sütün bana ait olduğunu düşünürdüm.

Bir gün, ağabeyim avdan bir duiker'la döndü. Onu gördüğümde oturmuş kendi başıma oynuyordum, "Anneciğim! Anneciğim! Bak! Ağabeyim bir duiker öldürmüş." Annem de dedi ki, "Ben sana dememiş miydim ağlamayı kesip ağabeyinin eve gelmesi bekle diye? Bak, sana ne getirmiş!"

Ağabeyim hayvanın derisini yüzmeye başladığında ben seyre koyuldum. "Oooo, bir *erkek* duiker. Anneciğim... bak, erkekmiş." İşaret ettim. "İşte hayaları ve pipisi." Ağabeyim dedi ki, "Evet, bunlar hayaları ve bu da pipisi."

Yüzmeyi bitirdikten sonra ağabeyim bana ayaklarını verdi. Onları kızarması için közün üstüne koydum. Sonra bana başka bir hayvan yavrusunun etini verdi, onu da közün üstüne koydum. Hazır olduğunda onları yedim ve yedim ve yedim. Annem kendisine de vermemi istedi ama ben vermedim. "Göğüslerinden cimrilik etmedin mi? Süt emmek istediğimi söylemedin mi? Bu eti yalnızca ben yiyeceğim. Bunu hiçbirinize vermeyeceğim!" Dedi ki, "İstediğin süt kardeşine ait. Hâlâ niye süt istiyorsun?" Dedim ki, "Bu duiker'ı ağabeyim öldürdü. Bundan hiçbir şey alamayacaksın. *Sen* alamayacaksın. O geri kalanını dilimler halinde kesecek ve sonra benim yemem için asacak. Oğlun içebilsin diye beni emzirmiyorsun. Şimdi de benden et mi istiyorsun?"

Bir başka gün de annem Kumsa'yla uyuyordu ve ben hissettirmeden üstlerine çıktım. Kumsa'yı annemin yanından alıp kulübenin öbür yanına koydum ve geri gelip onun yanına yattım. O uyurken meme ucunu aldım ve emmeye başladım. Emdim ve emdim ve emdim. Belki de beni kardeşim sandı. Ama ben onun sütünü çalarken o hâlâ onu bıraktığım yerde yatıyordu. Tam harika şekilde doymuş hissediyordum ki annem uyandı. Beni gördü ve çığlık attı, "Nerede... söyle... Kumsa'yı ne yaptın? Nerede o?" O anda kardeşim ağlamaya başladı. "İşte orada," dedim.

Beni tuttu ve sertçe iterek uzaklaştırdı. Yattım ve ağladım. Annemse Kumsa'nın yanına gitti, onu aldı ve yanına yatırdı. Cinsel organıma lanet ederek beni aşağıladı⁷, "Sen delirdin mi? Koca-Kukulu-Nisa, senin neyin var? Seni nasıl bir delilik aldı da Kumsa'yı aldı, başka yere koydun ve yanıma yatıp süt emdin? Koca-Kukulu-Nisa! Delirmiş olmalısın! Ben de sanıyordum ki emen Kumsa!" Ora-

ya yatmış, ağlıyordum. Sonra dedim ki, “Ben zaten sütümü emdim. Doydum. Şimdi bebeğin emebilir. Git de onu besle. Ben oyun oynamaya gidiyorum.” Kalktım ve oynamaya çıktım. Sonra geri geldim ve annemle oğlunun yanına oturdum. Günün geri kalanını birlikte geçirdik.

Babam çalılardan döndüğünde annem dedi ki, “Kızının nasıl bir akli olduğunu görüyor musun? Git, döv onu! Yaptıklarını işittikten sonra git döv onu. Kızın az daha Kumsa’yı öldürüyordu! Bu minnacık bebeği, bu minnacık şeyi yanımdan almış ve başka bir tarafa atmış. Ben ona sarılmış, uzanmıştım, bu arada uyuyakalmışım. Tam o sırada onu almış ve kendi başına bırakmış. Sonra geri gelmiş ve benden süt emmeye başlamış. Şimdi, döv o kızını!”

Ben de yalan söyleyerek, “Ne? Yalan söylüyor! Ben... babacığım, ben süt emmedim. Kumsa’yı almadım ve onu kendi başına bırakmadım. Gerçekten yapmadım. Seni kandırıyor. Yalan söylüyor. Ben süt emmedim. Ben artık onun sütünü istemiyorum bile,” dedim. Babam da dedi ki, “Bu yaptığını bir daha duyacak olursam seni döverim! Bir daha sakın böyle bir şey yapma!” Ben dedim ki, “Evet, o benim küçük kardeşim, değil mi? Kardeşim, benim küçük bebek kardeşim o ve ben onu *seviyorum*. Bunu bir daha yapmayacağım. Bütün sütü o içebilir. Babacığım, sen burada olmadığında ben anneciğimin göğüslerini çalmayacağım. Onlar kardeşime ait.” O da dedi ki, “Evet kızım. Ama bir daha annenin memelerinden süt emmeye kalkarsan seni öyle bir döverim ki bu sefer *gerçekten* canın yanar.” Ben de, “Bundan sonra siz nereye giderseniz ben de sizinle geleceğim. Çalılara gittiğinizde ben de sizinle gideceğim. İkimiz birlikte tavşan öldüreceğiz ve sen hint tavukları yakalayıp hepsini bana vereceksin.”

O gece babam benim yanımda yattı. Gün ağardığında o ve ağabeyim ava çıktılar. Onlar çıkarken ben de arkalarından seyrediyordum. “Burada kalırsam annem beni emzirmez,” diye düşündüm ve arkalarından koştum. Ama ağabeyim farkına vardığında beni köye geri itti, “Git ve köyde kal. Güneş bu kadar sıcakken ölebilirsin. Hem zaten niye bizimle gelmek istiyorsun ki?”

O sıralar seyrek olarak yiyecek de çalardım. Bazı günler hiçbir şey çalmaz ve hiç yaramazlık yapmadan yalnızca oyun oynardım.

Ama bazen de, beni köyde bıraktıklarında, hırsızlık yapar ve eşyaları harap ederdim⁸. Bağırıp beni dövdüklerinde benim aklımın olmadığını söylerlerdi.

Her türden yiyeceğe yapardım bunu: Tatlı nin yemişleri ve kları soğanları, bazen de mongongo cevizlerine. Düşünürdüm ki, “Uğn, uğn, bundan bana hiç vermeyecekler. Ama eğer çalarsam beni döverler.” Toplayıcılığa çıktığı bazı zamanlar annem önceden deri bir torbanın içine yiyecek bırakır ve kulübenin içindeki yüksek dallardan birine asardı. İçine kları koyacağı zaman da kabuğunu soyar, öyle koyardı.

Ama o çıkar çıkmaz torbanın içinde ne var ne yok, hepsini çaldım. En büyük soğanları bulup alırdım. Torbayı tekrar dala asar ve yemek için başka bir yere gidip otururdum. Annem geri geldiğindeyse derdi ki, “Ah! Buraya Nisa girmiş ve bütün soğanları çalmış!” Bana vurur ve bağırırdı, “Çalma! Senin derdin ne ki içinde bu kadar çalma isteği var? Bırak her şeyi almayı! İçinde niye bu huydan bu kadar var?”

Bir gün, onlar tam çıktıktan sonra annemin torbayı astığı ağaca tırmandım, içinden birkaç soğan çıkardım, torbayı geri astım ve soğanları havanda ezdim. Ezmeyi bir kaba koyup onu pişirdim. Hazır olduğunda onu yedim ve çaldığım her şeyi bitirdim.

Bir başka zaman da biraz kları alıp sakladım ve çok yavaş yedim. İşte tam o sıra annem gelip beni yakaladı. Beni tuttu ve dövdü, “Nisa, çalmayı bırak! Kları yemek isteyen tek sen mi varsın? Şimdi, geriye kalanı alayım da hepimizin yemesi için pişireyim. Onların hepsini tek başına sen mi yiyeceksin sandın?” Cevap vermedim ve ağlamaya başladım. Klarunun geri kalanını pişirdi ve bütün aile yedi. Ben oturmuş, ağlıyordum. Annem dedi ki, “Ah, bunun hiç akli yok. O klaruların hepsi yenir mi? Onları soyup torbaya öylece bırakmışım. Hiç mi akli yok bunun?” Bense ağlıyordum, “Anneciğim, böyle konuşma.” Bana vurmak istedi ama babam izin vermedi.

Başka bir sefer, annem, babam ve ağabeyimle toplayıcılığa çıkmıştık. Biraz sonra dedim ki, “Anneciğim, bana biraz kları verse-ne.” Dedi ki, “Daha bunları soymam lazım. Soyar soymaz da köye dönüp onları yiyeceğiz.” Ben de köye götürmek üzere kları çıkarıyordum ama bir yandan da bütün çıkardıklarımı yiyordum. Annem

dedi ki, “Bütün klaru’ları hemen şimdi mi yiyeceksin? Köye döndüğümüzde ne yiyeceksin?” Ağlamaya başladım. Babam da bana aynı şeyi söyledi, “Çıkardığın klaruların hepsini burada yeme. Onları torbana koy, göreceksin ki torban hemen dolacak.” Ama benim istediğim bu değildi, “Bütün klarularımı torbaya koyacak olursam şimdi hangisini yiyeceğim peki?”

Sonra onlar çevrede yiyecek toplarken ben de bir ağacın gölgesine oturdum. Yeterince uzaklaştıklarındaysa hiç beklemeden klaruyla dolu torbayı astıkları ağaca tırmandım ve soğanları çaldım. Babamın bana yaptığı küçük keseyi taşıyordum. Soğanları çıkardıkça onları kendi keseme koyuyordum. Çıkardıkça çıkardım ve hepsini keseme doldurdum. Sonra aşağı indim ve oturup gelmelerini bekledim.

Geldiklerinde, “Nisa, klaruları yemişsin! Bu konuda ne diyeceksin?” dediler. Dedim ki, “Uğn...uğn, onları ben almadım.” Annem dedi ki, “Demek canının yanmasından korkuyorsun, dayak yemekten korkuyorsun?” Dedim ki, “Uğn...uğn, o klaruları ben yemedim.” Dedi ki, “*Sen* yedin. Tabii ki sen yedin. Sakın bir daha yapayım deme. Niye durmadan çalışıyorsun?”

Ağabeyim dedi ki, “Anne, bugün onu cezalandırma. Ona zaten kaç defa dayak attın. Bırak gitsin. Görüyoruz. Klaruları çalmadığını söylüyor. Madem öyle, onları kim yedi? Başka kim vardı burada?”

Ağlamaya başladım. Annem bir dal kırıp bana onunla vurdu, “Çalma! Anlamıyor musun! Sana söylüyorum ama beni dinlemiyorsun. Sana söylediğim zaman kulakların duymuyor mu?” Dedim ki, “Uğn...uğn. Annem beni çok uzun süredir üzüyor. Ninemle kalacağım. Anneciğim hep çaldığımı söylüyor ve canımı yakarak dövüyor beni. Ninemlerle kalacağım ben. Ninemin gittiği yere gideceğim ve nerede uyursa onun yanında uyuyacağım. Klaru çıkarmaya gittiği zaman da getirdiklerini yiyeceğim.

Ama ninemlere gittiğim zaman o dedi ki, “Hayır, bu sefer sana bakamam. Benim yanımda aç kalırsın. Yaşlandım ve yalnızca arada bir toplayıcılığa çıkabiliyorum. Çoğu sabah öylece oturuyorum. Birlikte oturacağız ve açlıktan öleceksin. Şimdi, geri dön ve annenle babanın yanında otur.” Dedim ki, “Hayır, babam beni döver. Annem beni döver. Dayak yemekten canım yanıyor. Ben seninle kalmak istiyorum.”

Bir müddet onunla kaldım. Ama gözyaşlarım dinmiyordu. Sadece ağlıyor ve ağlıyor ve ağlıyordum. Onunla oturuyor ve güneş batıyor da olsa tepede de olsa ağlıyordum. Aylardan birinde, neredeyse dolunay, günbatımından hemen sonra doğduğunda annemin kulübesine döndüm. Dedim ki, “Anneciğim, sen benden nefret ediyorsun. Beni hep dövüyorsun. Ben ninemle kalacağım. Sen benden nefret ediyorsun ve dayanamaz hale gelene kadar beni dövüyorsun. Artık yorulдум.”

Nineme gittiğim bir başka sefer biz yakındaki köylerden birinde yaşıyorduk. Ben oradayken babam anneme dedi ki, “Git, Nisa’yı geri getir. Onu getir ki benimle olabilsin. Ne yaptın da onu buradan kaçırdın?” Beni geri istedikleri haberi geldiğinde dedim ki, “Hayır, geri dönmeyeceğim. Babamın dediğini yapmayacağım. Annemle yaşamak istemiyorum. Ninemle kalmak istiyorum; canım hâlâ yanıyor. Bugün, evet, tam bugün, ninemin yanında uyumaya devam edeceğim.”

Kaldım da. Sonra bir gün ninem dedi ki, “Seni annenin ve babanın yanına götüreceğim.” Beni onlara götürerek dedi ki, “Bugün size Nisa’yı geri veriyorum. Ama ona güzel bakacak birisi yok mu? Şuncacık çocuk öyle dövüldükçe dövülmez ki. Yemek yemeyi seviyor. Siz hepiniz tembelsiniz. Onu öylece bıraktınız, o yüzden de iyi büyümedi. Etrafta hâlâ bol yiyecek olsaydı ona bakmaya devam ederdim. Benim yanımda büyümeyi sürdürürdü. Ancak büyüdükten sonra yanımdan ayrılırdı. Çünkü hepiniz bu çocuğu açlıktan öldürdünüz. Kendi ellerinizle onu dövdünüz, sanki bir Zhun/twa⁹ değilmiş gibi onu dövdünüz. Hep ağlıyordu. Bakın, hâlâ nasıl küçük.” Ama annem dedi ki, “Hayır, dinle beni. Senin küçük torunun... ne zaman yemek görse hemen ağlamaya başlıyor.”

Ah, ama kalbim mutluydu! Nine anneyi azarlıyordu! Kalbim o kadar mutluydu ki güldüm ve güldüm. Ama ninem evine dönüp beni onlarla bıraktığında ağladım ve ağladım. Babam bana bağırdı ama vurmadı. Onun kızgınlığı genellikle ağzından çıkardı. “O kadar akılsızsın ki! Görmüyor musun? Sen gittikten sonra her şeyin önemi azaldı. Biz senin bizimle olmanı istiyorduk. Evet, annen bile seni istiyordu ve seni özledi. Bugün, sen bizimle kalınca her şey iyi olacak. Annen seni gittiği yere götürecekt; ikiniz işleri birlikte yapacak

ve birlikte toplayıcılığa çıkacaksınız. Niye şimdi ninenden ayrılmak istemiyorsun?”

Ama ben ağladım ve ağladım. Ondan ayrılmak istemiyordum. “Anneciğim, bırak beni ninemle kalayım, bırak onun peşinden gideyim.” Ama babam dedi ki, “Bu kadar yeter. Artık böyle konuşmak yok. Burada seni dövecek hiç kimse yok. Sus artık.” Ve sustum. Ondan sonra babam kları soğanları çıkardığında onları yedim ve chon soğanları çıkardığında onları da yedim. Bana verdikleri her şeyi yedim. Artık bana bağırılmıyordu.

Büyürken bazı günler teyzemle kalıyordum. Biraz onunla yaşıyor, sonra geri gelip annemle yaşıyordum. Sonra yine taşınır ve ninemle yaşar, birkaç gece onun yanında kalırdım.

Beni hepsi yetiştirdi. Hepsi yardım etti. Teyzem beni yetiştirdi; annem ve babam yetiştirdi; ninem yetiştirdi. Ama çok çok küçüktüm. Annem beni süttten çok erken kesti ve ben daha *minnacıktım*! Bugün de yaşlı olmama karşın hâlâ küçüğüm. Ağabeyim Dau’ya ve kardeşim Kumsa’ya bak ve gör, ne kadar büyükler. Sadece ben küçüğüm.

İnsanlar beni iyi yetiştiremediler. Onlara çok zor geliyordum.

NOTLAR

Bu bölüm büyük ölçüde yazarın kişisel gözlemleri ve görüşmelerine dayanmaktadır. !Kungların bebekliği ve çocukluğuna ilişkin diğer kaynaklar: P. Draper, “Social and Economic Constraints on Child’s Life among the !Kung,” Lee ve DeVore, der., *Kalahari Hunter-Gatherers* içinde; P. Draper, “!Kung Women: Contrasts in Sexual Egalitarianism in Foraging and Sedentary Contexts,” R. Reiter, der., *Toward an Anthropology of Women* (New York: Monthly Review Press, 1976) içinde; M. Konner, “Aspects of the Developmental Ethology of Foraging People,” N. Blurton Jones, der., *Ethological Studies in Child Behavior* (Cambridge: Cambridge University Press, 1972) içinde; M. Konnel, “Maternal Care, Infant Behavior and Development among the !Kung,” Lee ve DeVore, der., *Kalahari Hunter-Gatherers* içinde; M. Konner, “Relations among Infants and Juveniles in Comparative Perspective,” *Social Science Information* 15, no. 2 (1976): 371-402; M. West ve M. Konner, “The Role of the Father: An Anthropological Perspective,” M. Lamb, der., *The Role of the Father in Child Development* (New York: Wiley,

1976) içinde; P. Draper, “!Kung Bushman Childhood,” (Doktora tezi, Harvard Univesity, 1972); Lee, *The !Kung San*, s. 296, 330-332.

Büyükanne ve büyükbaba ile torun ilişkisi üzerine bakınız Marshall, *The !Kung of Nyae Nyae*, 6. bölüm; M. Bieselee ve N. Howell, “‘The Old People Give You Life’: Aging among the !Kung San,” P. Amoss ve S. Harell, der., *Other Ways of Growing Old* (Stanford: Stanford University Press, 1979) içinde.

Kadınların gebeliği ve diğer iş yüklerine ilişkin olarak bakınız Lee, *The !Kung San*, s. 250-277, 309-330.

¹Bu bölümdeki anılar büyük ihtimalle Nisa’nın üç-altı yaş arasında ki yıllarını (1924-1927 civarı) kapsamaktadır. Nancy Howell’ın bilinen tarihlere ve nüfus içindeki tüm bireylerin yaşlarına göre titizlikle sıralanmasına dayalı takvimi sayesinde kesin yaş hesaplaması (yetişkinler için bir veya iki yıl, çocuklar ve gençler içinse birkaç aylık oynamayla) mümkün kılınabilmektedir.

²Ölümüne dövmek: Bu tür deyişler yalnızca korkutmak için kullanılır, “Bunu bir daha yaparsan seni eşek sudan gelinceye kadar döverim” deyişinde olduğu gibi.

³Sıçtırmak: Büyük aptes yapmanın günlük dildeki kaba ifadesi olan !Kung sözcüğü *zee*, aynı zamanda konuşanın muhatabında uyandırdığı korkuya izafeten de kullanılır. Bu bakımdan ‘altına işe(t)mek (veya sıç(tır)mak)’ deyimlerine benzetilebilir.

⁴Annel!: ‘Gerçekten’ veya ‘Yemin ederim’ gibi konuşanın söylediğinin doğruluğunu vurgulayan bir ifade. Aynı anlamda kullanılan diğer deyişler ‘Büyükanne!’ ve ‘Annelerimiz!’dir.

⁵Bebek öldürme olayları aslında çok seyrek görülmektedir (bkz. İkinci Bölüm).

⁶Yüzünü parçalara bölmek: ‘Yaşamını mahvetmek’ anlamında bir !Kung deyiminin tam çevirisi.

⁷Cinsel organlara yönelik küçültücü laflar yaygın olup genellikle kızgınlıktan veya şaka olsun diye yapılır. Ancak kızgınlıkla söylenmiş olsa bile bu tür sözler genellikle pek ciddiyet ifade etmez.

⁸Harap etmek: Genel olarak yıkımı ifade eden !Kung sözcüğü *k''x-wia*’nın tam çevirisi.

⁹Zhun/twa: !Kungların kendilerine verdikleri ad. ‘Halis insanlar’ veya ‘gerçek insanlar’ anlamına gelir. (bkz. Sözlükçe)

İKİNCİ BÖLÜM

AİLE YAŞAMI

Aileye yeni bir üyenin katılmasının uyandırdığı öfke ve hınç, kardeşler arasında aylar, hatta yıllar sürecektir bir gerilimle sonuçlanabilir. Genç bir kız ilk çocukluk duygularını şöyle dile getirmişti: “Kız kardeşim doğduğunda ona bakıp, ‘O benim kardeşim değil, o başkasının kardeşi,’ diye düşünürdüm. Ona vurmak isterdim, çünkü herkes onun *benim* kardeşim olduğunu söylüyordu. Ama ben onun kendi kardeşim olmadığını *biliyordum*. Bir gün, o henüz bir haftalıkken, ona gerçekten vurdum. Babam da aynı şeyi bir daha yapmayayım diye beni cezalandırdı. Yaptığım kötüydü elbette. Ama o sıralar aklım başımda değildi.”

!Kung çocuklarının dövüşmesi hoş görülmez, ancak öfke, sonuçta kendi aralarında halletmeleri gereken bir konudur; güçte birbirine denk çocuklar dövüşlerini çoğunlukla ebeveynler işe karışmadan sonuçlandırır. Öfkeyle başa çıkmak çocuklar için olduğu kadar yetişkinler için de zordur. Günlük gerilimler sık sık sert husumet gösterileriyle sonuçlanan anlaşmazlıkları tetikler. Olayın yakınında bulunanlar ciddi anlaşmazlıkları yatıştırmaya çalışırlar, fakat bu her

zaman mümkün olmaz: Bir tartışma çıktığında herkes işe karışma eğilimindedir. Kimi zaman fiziksel kavgalar da patlak verir. Böyle vakaları genellikle bireylerin pişmanlığı ve verilen zararı telafi etme girişimleri izler. Neyse ki çoğu anlaşmazlık, saatler süren konuşmalarla, bu aşamaya gelmeden çözümlenir; seyrek olarak grubun geçici ya da temelli olarak bölünmesiyle sonuçlanır.

!Kung kardeşleri arasında genellikle dört yaş fark olur -doğum kontrolü olmayan bir halk için oldukça uzun bir aralık. !Kung kadınlarının doğumlar arasında bu denli uzun bir boşluğu nasıl koruyabildikleri sorusunun cevabı pek açık değil. !Kunglar doğru hazırlandığı ve alındığı takdirde düşüğe yol açan bitkileri bilme iddiasındadırlar, fakat bunların etkin -hatta kullanılıyor- olduğuna ilişkin bir kanıt yok. Çocuğun doğumundan itibaren altı ay boyunca cinsel ilişkiye girmenin yasak olduğu da söylenmektedir, ancak çoğu çift doğumun hemen ardından yataklarını paylaşmakta ve bu süre boyunca bu kurala pek uymamaktadırlar. (Uysalar bile bu, kadınların altı aydan sonra kısa süre içinde yine gebe kalacakları anlamına gelir ve bu da iki doğum arasında en fazla iki yıl demektir.)

Getirilen açıklamalardan biri de bebeklerin gömülerek öldürülmesidir. Bu uygulama Bantu kanunlarınca yasaklanmış durumdadır, ancak geleneksel dönemlerde bile bu yöntemle muhtemelen seyrek olarak -doğuştan sakatlık, iki doğumun çok kısa aralıklarla olması ya da, cinsiyeti ne olursa olsun, ikiz doğması hallerinde- başvuruluyordu. Doğumlar arasında geçen süre bir ölüm-kalım meselesi olabilir: kadın ikinci çocuğunu yeterince zaman geçmeden dünyaya getirirse ya bebek ya da bebeğin -halihazırda kendisine çokça bağlanılmış olan- büyük kardeşi ölebilir. Çocuk emzirmek annenin günlük olarak yüklü miktarda kalori almasını gerektirir. !Kung diyeti bunu genel olarak karşılamakla birlikte *iki* çocuğa yetecek kadar süt üretmek anne için hemen hemen imkânsız gibidir. (Anne sütünün incelenmesinden elde edilen sonuçlar sütün beslenme değeri açısından yeterli ve Batılı kadınlardan alınan örneklerle de yakın olduğunu göstermiştir.) Dolayısıyla başka süt kaynağı olmayan büyük çocuğun süten kesilmesi ve hazını zor olan bitkisel besinlere yönelmesi gerekir. Böyle besinlerden yararlanması içinse çocuk iki yaşından büyük olmalıdır -tercihen epey daha büyük. (Yürüme çağına gelmiş çocuk-

lara artık inek sütü bulunabilmektedir, dolayısıyla bu sorun da büyük ölçüde giderilmiş bulunmaktadır.)

Bebek öldürme kararı -verilse bile- asla kolaylıkla veya ıstırap-sız verilmiş olmazdı; ne var ki, bazen başka seçenek kalmıyordu. Kadın olasılıkla tek başına doğum yapar ve tercihen çocuk ilk nefesini almadan derhal gömerdi. (Geleneksel !Kunglar köye getirilene kadar bebeğe gerçek bir kişilik atfetmiyorlardı; dolayısıyla henüz doğmuş bir bebeği öldürme uygulaması insan katli olarak değerlendirilmeyordu.) Yine de böyle vakalar son derece seyrek olmuş olmalı; ölü doğmuş bebekler bile -ki yeni doğup öldürülenlerin çok az bir kısmına bu kılıf uydurulabiliyordu- toplam doğumların yalnızca yüzde birine tekabül ediyordu. Dolayısıyla böyle bir tercihle doğrudan yüzleşmek zorunda kalan kadınlar çok küçük bir azınlık oluşmuş olmalı.

Doğum aralığının bir diğer muhtemel açıklaması !Kungların uzun emzirme alışkanlıklarıdır. Katı yiyecekler (önceden çiğnenmek veya ezilmek suretiyle) altı aylık çocukların bile beslenmesinde yer bulmakla birlikte emzirme ilk birkaç yıl boyunca saatte birkaç defalık bir ortalamayla sürer. Meme uçlarının sürekli uyarımının yumurtlamaya sevk eden hormonların düzeyini düşük tuttuğu belirtilmektedir. Bir başka olasılık da emzirmenin yol açtığı yüksek kalori tüketiminin geçim sınırındaki beslenme düzeyiyle birleştiğinde yumurtlama için gerekli enerji fazlasına meydan vermemesidir.

Tam sebebi ne olursa olsun, sonuç olarak görülen dört yıllık doğum aralığı !Kung yaşam tarzı açısından hayati öneme sahiptir. !Kung kadınları çocuk bakımının temel taşlarıdır; küçük çocukları gittikleri her yere (yılda ortalama 2000 kilometre yürüdükleri hesaplanmaktadır) taşıyanlar da onlardır. Gerekli yiyeceğin çoğunluğunu sağlayan da yine kadınlardır; toplayıcılık yapmak için haftada iki veya üç gün, üç ila on altışar kilometre yol yürürler. Dönüş yolundaya çocuklarının yanı sıra yedi ila on altı kilo ağırlığında yabani sebze taşırlar (yirmi kilo veya daha fazlasını taşıdıkları da kaydedilmiştir). Ayrıca birkaç kilometre ötedeki köylere de sık sık ziyarete giderler; grup olarak kamp taşındığı veya yetmiş kilometre gibi bir uzaklıkta yaşayan insanlara ziyarete gidildiği zamanlarda ise daha çok yol yürürler. Bu uzun yolculuklarda var olan yüklerine bir-iki

kilo daha yük katan mallarını -havan ve tokmağı, yemek pişirme gereçleri, su kapları, sırık, çeşitli süsler ve giysiler ile su- da ilave ederler.

Doğum aralığının daha kısa olması durumunda kendileri zaten ortalama kırk beş kilo kadar gelen kadınların geçim etkinliklerini sürdürmeleri daha zor olur. Dört yaşındaki bir çocuk en azından kısa yolculuklarda yetişkinlere ayak uydurabilir, yahut da annesi gün içinde toplayıcılığa çıktığında ayrıca bakıma ihtiyaç duymaksızın köyde kalabilir. Daha küçük bir çocuksa annesine daha bağımlı olacaktır; annesi yeni bebeğin yanı sıra onu da her gittiği yere taşımak zorunda kalacaktır. (Dört yaş bile bazen iyimser olabilmektedir. Çalı yemişleri, omuzlarında dört yaşında bir çocuk -azami on dört kiloluk ve belindeki askısında da bebeğiyle – buna da en fazla altı kiloluk diyelim- yüklü olarak çalılardan dönen kadınları görmek hiç de zor değil.)

Gebelikler arasında belki de yalnızca birkaç âdet dönemi geçirdiklerinden olacak, !Kung kadınları âdetleri ‘önemsiz bir şey’ olarak görmektedirler. Zaman zaman ‘hasta olmak’ diye nitelendirilmesine ve bazılarınca bedensel rahatsızlıklara (örneğin, kramp, göğüslerde aşırı hassasiyet, baş ve sırt ağrısı) neden olduğu kabullenilmesine karşın âdet görmenin psikolojik durumu etkilemediği düşünülür. Öte yandan birçok !Kung kadını inanmaktadır ki eğer bir kadın başka bir kadının bacağında âdet kanı izi görse, hatta birisinden bir kadının âdet gördüğünü duysa bile *kendisi* de âdet görmeye başlar. (Âdet eşzamanlılığı olarak bilinen bu olgu hiçbir yerde kanıtlanmamış olmakla birlikte Amerikalılar üzerine yapılan bazı çalışmalarla desteklenmiştir.)

!Kung kadınları âdet kanlarını gizlemeye çalışır, fakat bu her zaman mümkün olmaz. Akıntılarını tutmak üzere yararlanabildikleri malzeme yapraklar, deri parçaları ve -yakın zamanlarda edinmeye başlayabildikleri- yıkanıp yeniden kullanılabilir bezlerden ibarettir. Temizliğe önem vermekle birlikte yılın büyük bölümünde su kısıtlı olduğu için her gün yıkanmaları zor olur. Kimi kadınlar akıntının en yoğun olduğu dönemde ziyaretleşmeye ara vermektedir, diğerleriyse olağan sosyal etkinliklerini sürdürür. Bir kadın şöyle demişti: “Ziyaretlerimi geceye getiriyorum. O zaman kimse bacaklarımdaki

kanı görmüyor.” Âdet döneminin sonunda su az olsa bile mutlaka yıkanılır.

Sonuç olarak !Kunlar âdet görmeyi pek önemsememektedir. Kadınlar ayrı konulmamakta, çiftler geceleri bir arada yatmayı sürdürmektedirler. Cinsel etkinliğe ara verilmesi beklenir, ancak gebeliğin meni ve âdet kanının özellikle sonunun birleşmesinin sonucu olduğuna inanıldığından, gebelik arzulandığı takdirde, son bir-iki günde bu koşula uyulmayabilmektedir.

Yaşadık ve yaşadık¹ ve ben büyüdükçe küçük kardeşimi omuzlarımda taşımaya başladım. Kalbim o zaman mutluydu; büyüdükçe onu seviyordum ve her yere taşıyordum. Onunla bir süre oynuyordum ve ne zaman ağlamaya başlasa süt emsin diye onu anneme götürüyordum. Sonra onu alıyordum ve yine oynamaya başlıyorduk.

O zaman Kumsa daha küçüktü. Ama ne zaman ki büyüdü ve konuşup etrafta dolaşmaya başladı, o zaman birbirimize karşı kötüleştik ve hep dövüşmeye başladık. Çünkü çocukların oyunu böyledir. Bir çocuk kötü bir şey yapar ve diğer çocuklar da buna kötülükle karşılık verir. Baban bir gün ava çıktığında düşünürsün ki, “Babacığım bugün eve et mi getirecek? Öyleyse ben de et yiyebilirim, ama cimrilik de edebilirim.” Ama baban eve etle geldiğinde dersin ki, “Babacığım et getirmiş de bana *hiç* vermiyor mu?” Diğer çocuklar derler ki, “Hep birlikte oynuyoruz da sen niye hep bize kötü davranıyorsun?”

Kumsa büyüdüğünde biz de hep böyleydik işte. Bazen birbirimize vururduk. Başka zamanlardaysa onu yakalayıp ısırdım ve derdim ki, “Oooo... bu kadar korkunç yüzü olan ve kafasız olan ve aşağılık olan da kim böyle? Ben ona bir şey yapmadığım halde nasıl bana karşı bu kadar aşağılık olabiliyor?” O da derdi ki, “Sana *vuracağım!* Seni kim koruyor ki vurmayayım?” Ben de derdim ki, “Sen daha be-beksin! Vuracak birisi varsa o da *benim!* Bana karşı niye bu kadar alçaksın?” Ona hakaret ederdim, o da bana hakaret ederdi ve ben ona karşılık verirdim. Öylece vakit geçirir ve oynardık.

Bir defasında, babamız eve etle geldiğinde ikimiz de seslendik, “Ho, ho, babacığım! Ho, ho, babacığım!” Onun, “Babacığım, babacığım,” dediğini duyduğumda dedim ki, “Sen neden benim babamı selamlıyorsun? O *benim* babam, değil mi? Şimdi, sen sadece ‘Merhaba, baba’ diyebilirsin.” Ama o seslendi, “Ho, ho... babacığım!” Ben bağırdım, “Sus! Benim babama niye selam veriyorsun? Ben, ‘Babacığım, babacığım,’ dediğim zaman sen sus. Onu yalnızca *ben*

selamlayacağım. O senin baban mı? Seni döveceğim!” En sonunda annem araya girene kadar kavga ettik ve tartıştık. Sonra o eti pişirirken biz öylece oturduk.

Közlerin üstüne birkaç parça attı ve gerisini de kaba koydu. Et pişerken dedim ki, “Biraz alıyorum.” O da dedi ki, “Kaptakilerden alma! Orayla ne işin var?” Parçayı geri koydum ve ağlamaya başladım. Tekrar dedim, “Biraz alıyorum.” Sonunda beni uzaklaştırdı, “Git başka yerde otur ve et pişene kadar bekle. Yoksa eti çiğ mi yemek istiyorsun?” Orada oturup ağladım. Az sonra geri geldim ve ateşin üstündeki etten aliverdim. Annem ellerime vurdu ve ben oturup yine ağladım, “Kumsa daha küçük bir bebek olduğu halde ve oturup yiyorken daha büyük olmama rağmen ben niçin hiçbir şey yemeden oturuyorum?” Bana kaptan küçük bir parça verdi. Oturmuş tam yemek üzereyken Kumsa geldi ve eti elimden kapıp kaçtı. Yerimden fırlayıp ayaklarımı vura vura peşinden koştum. Eti kaptım ve Kumsa’yı ısırdım, hem de iyice. Ağlamaya başladı ve onu bıraktım. Tekrar ateşin başına oturdum ve etten arta kalanı yedim.

Et piştiğinde annem kabı ateşten aldı ve benim payımı bana, Kumsa’ninkini ona verdi. Dedi ki, “Nisa, sen ve kardeşin bu sahanı paylaşacak ve birlikte yiyeceksiniz.” Ben itiraz ettim, “Paylaşmayacağım, Kumsa’nın elleri kirli. Onun elleri kirli ve ben onun yediği sahandan yemeyeceğim. Bu sahandakini ben yiyeceğim. Şimdi, oğluna başka et ver. Kumsa’yla niye birlikte yiyecekmişim ki?”

Böylece ayrı ayrı yedik, ama çok geçmeden yine tartışıp kavga etmeye başladık. Hiç aklımız yoktu! Hep birbirimizle dövüş halindeydik. Ondan nefret ediyordum. Kumsa mı? O da benden nefret ediyordu.

Kumsa’yla başka bir olayı daha hatırlıyorum. Omzunun üzerinden astığı küçük bir kesesi vardı. Klaru kökleri toplamaya çıktığı bir gün annemin peşinden gittik. Önce o çıkmıştı ve kısa sürede arayı açtı. Biz de arkadan klaru araya araya izliyorduk. Derken, başımı kaldırdığımda annemi göremedim. Seslendim, “Anne!” Cevap vermedi. Daha yüksek sesle yine seslendim, “Anne!” Hâlâ cevap vermiyordu. Tekrar ve tekrar ve tekrar seslendim, ama hiçbirinde cevap alamadım. Bir ağacın dibinde bekleyip bizden mahsus saklandığını bilmiyorduk. Bu arada Kumsa’yla annemin izini takip edip ona ses-

leniyorduk. Saklandığı yere yaklaştığımızda o ansızın yerinden fırlayıp yüksek sesle bağırdı, “Siz ikiniz ne yapıyordunuz bakalım? Ta gerilerde ne arıyordunuz öyle? Niye bu kadar geride kaldınız? Önüme geçin ve orada kalın!” Bizi şaşırtmıştı. O kadar ürkmüştük ki korkudan titriyorduk. Devam etti, “İkiniz böyle yürümeyi sürdürürseniz kları çıkara çıkara ilerlerim, ama işim bittiğinde de hiç bakmam, eve dönerim. Sonra çalı şeyleri gelir ve sizi öldürür. Size ne oluyor da ben yiyecek toplarken bu kadar geride kalıyorsunuz?”

Hep birlikte oturduk ve dinlendik. Az sonra yine konuşmaya, derken, ona buna gülmeye başladık.

Ondan sonra anneme ayak uydurduk. Kumsa topraktan iri soğanlı bir kları çıkarıp bağırdı, “Bakın! Benimkine bakın! Buraya bakın! Klarım ne kadar büyük!” Ben dedim ki, “Kendi üstüne boşalasın!” Sen ona soğan mı diyorsun? Beni bunun için mi çağırdın?” Tekrar bağırdı, “Herkes baksın! Şu çıkardığıma bir bakın!” Sonra geldi ve benim soğanlarımdan birini kaptı. Bağırdım ona, “Sen gerçekten çıldırmışsın!” ve sırıgımı alıp ona vurdum. Dedim ki, “Senin hiç aklın yok mu? Niçin benim klarumu aldın?” Sonra yürümeye devam ettik ve az sonra köye geri döndük.

Kumsa’nın klarudan yediğini gördüğümde ilk başta onları yemek istemedim. Dedim ki, “Kumsa, bana biraz versene. Beni geri çevirmeyeceksin, değil mi?” Orada öylece oturdu ve hepsini bitirene kadar yedi. Düşündüm ki, “Haa, hepsini bitirene kadar bekleyeceğim, çünkü benim klarularım hâlâ yerinde duruyor. Sonra onları alacağım ve pişireceğim ama hiçbirini Kumsa’ya vermeyeceğim.” İşte böyle yaptım. Klaruları çıkardım ve hepsini kendim yedim.

Orada yaşayıp çeşitli şeyler yiyorduk. Sonra oradan ayrıldık ve başka bir yere gittik.

Fakat yaşam devam ediyordu ve ben büyüyordum. Bir gün, biraz daha büyüdüğümde, annemin uyluğunda kırmızı bir şey gördüm. Kandı. Bakakaldım, baktım ve baktım. Sonunda dedim ki, “Anneçğim, o... oradaki kan nedir?” Beni azarladı, “Nisa, sen delirdin mi? Daha çocuksun ama insanların cinsel bölgelerine bakıyorsun. Orada ne var sanıyorsun da öyle dik dik bakıyorsun?” Âdet dönemindeydi, ‘ayı görüyordu.’³ Devam etti, “Kadınların cinsel organları

hakkında her şeyi biliyor musun ki oraya öyle bakabileceğini sanıyorsun? Sana öyle bir dayak atacağım ki sıçmaya başlayacaksın! Babana da söyleyeceğim, o da seni dövsün. Cinsel organım hakkında öyle konuşabileceğini mi düşünüyorsun?”

Ben suskundum. Annem kalktı, sonra tekrar oturdu. Dedim ki, “Anneciğim... kan var... orada kan var!” Sonra fısıltıyla tekrar söyledim, “Anneciğim.... anneciğim... orada kan var!” Dedi ki, “Hani nerede kan var? Bilmiyor musun, büyünce bir gün senin organın da böyle kanayacak ve sen de âdet göreceksin? Niçin bana öyle bakıyorsun?” Dedim ki, “Ne? Ben mi? Ben âdet görmeyeceğim. Bunun için gereken şey bende yok. Ben *asla* âdet görmeyeceğim.” Dedi ki, “Kendine bir bak. Senin de bir vajinan var, tam orada ve bir gün *sen de* âdet göreceksin. Sen neden söz ettiğini bilmiyorsun.” Sonra ben dedim ki, “Niçin kanı silmiyorsun? Anneciğim, bir şey al, yaprak filan ve sil kanı.” Ama silmedi. Sonra yüzüme bir tokat patlattı. Ağlamaya başladım ve ağladım ve ağladım.

Ertesi gün dedim ki, “Anneciğim, o nedir? O kırmızılık nereden geliyor? Babacığım sana mızrakla vurdu mu yoksa?” Annem dedi ki, “Hayır, baban bana vurmadi. Bu kan var ya, bu senin de cinsel organından gelecek ve büyüdüğünde oradan taşacak. Daha şimdiden gördüğüm o günü sen de göreceksin.” Dedim ki, “Ya... bu doğru mu?” Dedi ki, “Evet kızım, doğru. Ama bilmeni isterim ki bir kız annesinin âdet kanını gördüğünden bahsediyorsa bu ona hakarettir. O yüzden bu konuda konuşarak beni bir daha aşağılama. Yoksa babana söylerim, o da seni çok fena döver.” Dedim ki, “Hiç de değil. Babacığım bugün bana *vurmayacak*. Hayır, bana *vurmayacak*! Kananan *sensin*. Şimdi, sil onu anne. Sil o kanı.” Ama o diretti. Kanını silmedi.

Birkaç gün sonra ay onu terk etti ve onun uyluklarına baktığımda düşündüm ki, “A-aaa... uylukları temiz.” Ona fısıldadım, “Anneciğim... anneciğim... uylukların ne kadar temiz! Artık kan yok. Anneciğim, anneciğim, artık uyluklarında kan yok.”

Yaşamaya devam ettik ve annem yine âdet dönemine girdi. Günbatımında ay göğün tepesindeyken dönemi geliyordu. Sonra üstünden bir ay geçti ve bir tane daha geldi geçti. Sonra bir başkası ve bir başkası daha; aylar sürekli gelip geçiyordu. Yine gebeydi.

Bu sırada artık büyük bir çocuktum. Kardeşim Kumsa da büyümüştü ama hâlâ birbirimizden nefret ediyorduk ve birbirimize kötü davranıyorduk. Ne zaman anneme gidip süt emmek istese onu alır, çalılara götürür ve orada bırakırdım. Ona vururdum ve derdim ki, “Annemin gebe olduğunu görmüyor musun?”

Gebeliğinin ilk aylarındayken babam öyle çok kızmıştı ki annemin karnına bir tekme atmıştı ve annem az daha düşük yapıyordu. Her şey babamın birkaç akrabasının ziyaretine gelip bizde bir süre kalmasından sonra başladı.

Ziyaretçilerle gelen çocuklardan biri Bau idi ve onunla birbirimizden hiç hoşlanmıyorduk. Birbirimize kötü davranıyor ve sürekli kavga ediyorduk. Bir gün diğer çocuklarla su birikintilerinden birine oynamaya gittik. Küçük kardeşim Kumsa’yı da taşıdım ve oraya vardığımızda onu suyun yanına bıraktım. Sonra yakınlarda benden büyük çocuklarla oynamaya başladım. O sırada Bau, Kumsa’yı suya batırmaya başladı. Onu tutup tekrar tekrar suya batırıyordu, ta ki Kumsa boğulacak gibi olana kadar! Yaptıklarını görünce Bau’ya sordum, “Kardeşimi niçin öldürmeye çalışıyordun?” Sonra koştum ve onun kız kardeşini yakalayıp suya fırlattım. Onu tuttum ve suya batırdım ve sığ suyu ona derin kıldım. Midesi dolana kadar onu batırmaya devam ettim! Tıpkı benim kardeşimin boğulmak üzere olduğu gibi onun kardeşi de neredeyse boğuluyordu.

Sonra kardeşime gittim. Karnını ovaladım ve yuttuğu suları çıkarmasına yardım ettim. Biraz sonra daha iyi oldu. Bau da kız kardeşine aynısını yaptı -yuttuğu suları çıkarana o da kardeşinin karnını ovaladı. Dedim ki, “Bir daha kardeşimi öldürmeye çalıştığını görmeyeyim!”

Su kenarında biraz daha kaldık. Sonra kardeşlerimizi taşıyarak köye geri döndük. Oraya vardığımızda annelerimiz bizi dövdü. “Bir daha sakın kardeşlerinizi boğmaya kalkmayın! Siz ikiniz hâlâ bebek misiniz?”

(Gülüşmeler) Evet, ama küçükken gerçekten ne haltlar karıştırmışız.

Bau’yla bir başka vukuatımız daha var. Bir seferinde, ben annem ve başka kadınlarla toplayıcılığa çıktığımda o da bize katıldı. Ama biraz yol aldıktan sonra, ağlamaya başladı. “Anne!” diye bağıarak

ağlıyordu. Bunu duyduğumda dedim ki, “Sus. Ne diye bağıryorsun? Annemlerle beraberiz işte.” Birlikte yürüdük ve annemin yemiş topladığı yere geldiğimizde yine bağarmaya başladı, “An-ne! Anne!” Dedim ki, “Çıldırдың mı sen? Bau, sessiz ol. Artık annemleyiz.” Annem dedi ki, “Onu rahat bırak; nasıl olsa bizimle beraber. O sadece annesini istiyor. Ona ne diye bağıryorsun ki?” Yine yürüdük ve başka kları soğanları aradık. Biraz sonra tekrar başladı, “An...ne, anne!” Bağurdım, “Sus! Annen o tarafa giden yolu tuttu ve şimdi orada kları çıkarıyor. O yüzden sus ve sadece annemi izle,” ve ekledim, “ayrıca... bulduğın klaruları benim karosuma koy. Çıkardığın tüm klaruları bana ver. Onları annen taşısın diye saklama.” O da dedi ki, “Hayır! Bunu yapmayacağım! Sana kları çıkarmayacağım. Sen küçük reis⁴ misin ki bunu yapayım?” Bağurdım, “Seni sıçtıracam! O kökleri çıkar ve bana ver, ben onlar anneme vereceğim.” O da bağırıyor, “Anne! Nisa alçağın teki!” Dedim ki, “Seni eşek sudan gelinceye kadar döveceğim! Hiç akıl yok mu sende? Sen sadece annenle olmak istiyorsun. Benimle olmak istemiyorsun ki.” Yürümeye devam ettik. Bir daha, “Anne...” diye fısıldadı. Onu duydum ve dedim ki, “Bu sefer gerçekten canına okuyacağım!” Sırığımı aldım ve ona tekrar tekrar vurdum. Ağlamaya başladı. Dedim ki, “Yeterince ağladın. Gözyaşlarını sil, sessiz ol ve annemin yanında kal, yeter. Onu izlemeye devam edeceğiz ve sonra belki de senin annen bize katılır.”

Ağlamayı kesti. Yürümeyi sürdürüyorduk ve Bau hâlâ sessizdi. Onu övdüm, “Madem anneni çağırmiyorsun, senden yine hoşlanmaya başladım.” Yürüdük ve sonunda eve vardık.

Fakat köye varır varmaz ağlayarak annesine koştu, “Anneciğim... Nisa korkunçtu! Nisa ve annesiyle gittim ama Nisa o kadar fenaydı ki! Bak bana nasıl vurdu, sırtıma vurdu, her yerime vurdu. Bana korkunç davrandı!” Ben de bağurdım, “Yalancı! Sana fenalık yapmadım.” (Tabii yalan söylüyordum.) “Yalan söylüyor. Dediklerinden hiçbirini yapmadım. Ama madem böyle söylüyor, artık ne yarın ne de başka zaman bizimle toplayıcılığa gelmeyecek! Deli midir nedir?” Bau bana hakaret etti, “Cinsel organın ölsün! Asıl *sen* mi delirdin? Beni ve annemi izle, diyen sen değil miydin...?”

O bağırpı dururken ben hiçbir şey söylemeden öylece duruyordum. Ama sözünü bitirmeye kalmadan ona hücum ettim, onu tutup

kaldırdım ve yere çaldım. Onu ısırđım ve dedim ki, “Senin neyin var? Beni niçin böyle aşağılıyorsun? Hesapta arkadaş değil miyiz?” O da dedi ki, “Yalancı! Sen daha bebedsin! Bu yüzden bu kadar nefret dolusun.” Ben dedim ki, “Kendi köyünü bırakıp bizim köyde kalmayı ben söylemedim. Annenle baban niçin seni hep buraya, bizimle kalmaya getiriyorlar?” Onu yine ısırđmakla tehdit ettim ve o ailesinin kulübesine kaçtı.

Kulübe dışındaki ateşin başında oturan anne-babasının yanından hızla geçti. Ben tam arkasındaydım. Annesiyle babasının arasından koşup peşinden kulübenin içine daldım. Onu yakaladım ve ısırđım. Annesi araya girerek dedi ki, “Ay! Bu ne biçim çocuk? Ne yapıyor bu? Eminim buraya gelip çocuğumu ısırmasını annesi tembihlemedi. Çocuğumdan niçin böyle nefret ediyor? Buradan ayrıldığımızda...” Bunu söyler söylemez bağırdım, “Evet! Ne zaman ayrılıyor-sunuz? Çocuğunuzu alın! Gidin! Yarın sabah her şey güzel olacak. Yarın, şu sefil çocuğunuzu buradan alın götürün. Artık onu *burada* daha fazla tutmayın!”

Ertesi sabah hâlâ oradaydılar. Sordum, “Ayrılacağınızı söylemediniz mi? Nasıl oluyor da hâlâ buralarda oturuyorsunuz?”

Tam bu sırada annem de tartışmaya katıldı. Bana arka çıktı, “Nasıl oluyor da bizimle kalan bu yetişkin insanlar benim kızıma böyle fena davranıyorlar? O daha küçücük çocuk. Niçin ona bağırp duruyorlar?”

Babamın bu kadar kızmasının nedenlerinden biri buydu. Anneme, akrabalarına bu şekilde davranmamasını söylemişti.

Fazla zaman geçmeden bir sonraki olay patlak verdi; kardeşim babamın oklarından birini aldı ve misafirlerin çocuklarından birini onunla vurdu. Neyse ki oklar zehirli değildi. Sonraki olayların hepsini hatırlamıyorum, ama akrabalarını savunan babamın anneme bağırışını hatırlıyorum: “Chuko, sen burada oturuyordun ve oğluna... *bizim* oğlumuz... ne bir şey söyleyeyim ne de okları elinden alayımı demedin mi? Bak, şimdi onunla bir çocuk vurdu!”

Tam o sırada öfkeyle kalktı ve anneme bir tekme attı. Aslında tekmenin hedefi daha yüksek olduğu halde annemin tam karnına isabet etti. Sonra sanki annem öldü; tekme içini kanattı ve o kan cinsel organından ve ağzından gelmeye başladı. Korkmuştum, “Ölecek mi? Babam annemi niçin öldürdü? Niçin karnına tekme attı ve gebeliği-

ni mahvetti?" Ben artık olanları anlayan büyümüş bir çocuk değil miydim? Olanları düşündüm, nasıl düşük yapabileceği ve bunun sonunda mutlaka öleceğine dair. Ağladım ve ağladım, o kadar ki boğazım kupkuru kesildi.

Etrafta başkaları da vardı, ama onlar annemin üstüne su dökerken Kumsa'yla benim elimizden gelen tek şey orada durup ağlamak-tı. Bir süre sonra annem sanki tekrar canlandı, fakat hâlâ kanıyordu. Babam ayaklarını yıkadı ve su içmesine yardım etti. Gerisine şifalı kesikler de attı. Kan durduğundaysa güneş gökyüzünde alçalmıştı. Her şey geçtiğinde gördük ki kan bebekten değil, başka bir yerden gelmişti. Sonunda annem iyileşti ve bebek de büyümeye devam etti. Gebeliği mahvolmamıştı.

Kardeşim Kumsa doğduğunda annem ben çok küçük olduğum ve beni emzirmesi gerektiğini düşündüğü için onu öldürmek istediğini söylemişti. Sonra, Kxamshe'yi dünyaya getirmeden önce de Kumsa sütten kesilmesin diye onu öldürmek istediğini söyledi. Bunu daha gebeyken insanlara söyledi, hatta babama bile söyledi. Fakat hiç kimse kabul etmiyordu.

Babam dedi ki, "Anlamıyorum. Chuko, önce Kumsa'yı öldürmek istediğini söyledin, sonra, daha küçücük bir çocuk olan Nisa ona hayat verdi. Bugünse şimdi içinde olan çocuğu öldürmek istediğini söylüyorsun. Söylesene... sen beni öldürmek mi istiyorsun? Herhalde niyetin bu, çünkü bu çocuklar benim gebe kaldığım çocuklar⁵ ama sen önce birini, sonra diğerini öldürmek istiyorsun. Söylediklerin yüzünden senin kötü bir kadın olduğunu düşünür oldum. Niçin böyle konuşuyorsun? Çok çocuk yapmaktan mı korkuyorsun? Yahut belki de, beni artık istemiyorsun?"

Devam etti, "Genç bir kızken beni isterdin. Benim kulübemde, yanımda büyüdün ve ben senin büyümene yardım ettim. Çocuk yapmaya başladığımızda onlara çok güzel baktın. Bununla birlikte, eğer bu içindeki çocuğu öldürürsen senden ayrılırm. Evlenecek başka kadın yok mu?"

Kxamshe annemin karnında kaldı. Doğum vakti geldiğinde sadece biz vardık. Tek aile olarak çalılarda yaşıyorduk; başka hiçbir kadın yoktu. Doğum yaptığında yanına beni aldı. Bebek doğduktan sonra dedim ki, "Babacığım demişti ki, eğer bu bebeği öldürürsen

beni, Kumsa'yı ve Dau'yu alıp seni bırakacaktım." Ama annem dedi ki, "Uğn, uğn ... öldürmek istemiyorum. Bu küçük kız çok güzel. Ne kadar sevimli ve açık tenli olduğunu görüyor musun?"⁶ Kalbim sevinçliydi. Annem bebeğin göbek bağını kesti ve onu köye getirdi. Sonra da yattı.

Babam ava çıkmıştı ve geri geldiğinde annem yakındaki bir göl-gelikte uzanıyordu. Sordu, "Annen nerede?" Dedim ki, "Orada ya-tıp dinleniyor. Çok açık tenli küçük bir bebek doğurdu." Babam onu görmeye gitti. Sordu, "Küçük bir oğlan mı?" Annem dedi ki, "Ha-yır, kız."

Babam gitti ve avdan getirdiği springhare'i pişirip suyunu anne-min içmesi için ayırdı. Bu annemin güçlenmesi ve göğüslerinin süt dolması içindi. O gece uyuduk ama süt gelmedi. Ertesi sabah babam gitti ve bir hint tavuğu yakaladı, getirdi ve onu pişirdi. Annem onun suyunu da içti ama sütü yine gelmedi. Sonra babam bir başka hint tavuğu daha yakalayıp pişirdi. Annem onun da et suyunu içtiğinde süt nihayet göğüslerine doldu.

Ondan sonra yaşamaya devam ettik. Annem bir süre daha kulü-bede kalmayı sürdürdü. Kxamshe biraz büyüdükten sonra onu gitti-ği her yere taşıdı. Kxamshe'nin kız veya erkek kardeşi olmadı çün-kü annem bir daha doğum yapmadı. Kxamshe öylece emdi ve emdi ve büyüdü. Süt emmeyi daha annemin göğüslerinde süt varken, ken-diliğinden bıraktı. Süt orada biraz kaldı, sonra gitti.

Kxamshe süt olmadan büyümeye devam etti. Çok güzeldi ve açık tenliydi, Avrupalılar gibi -teni o kadar açık renkliydi. Hem onu se-viyordum da. Büyüdü ve büyüdü ve boyu serpildi. Artık genç bir kızdı, neredeyse kadın. Sonra bir yerden sıtma gibi bir hastalık gel-di ve içine girdi. Onun canını alan oydu -titreten hastalık- ve o öldü.

Annem ondan sonra yaşamaya devam etti. Çok uzun zaman bo-yunca her ay âdet gördü. Sonra âdet görmediği bir ay geldi, sonra bir ay daha ve bir ay daha. Aylar öylece geçip gidiyordu ve artık ayla işi kalmamıştı.

NOTLAR

!Kunglarda doğum aralıkları konusunun çeşitli boyutları için bakı-nız Lee, *The !Kung San*, 11. bölüm; Howell, *Demography of the Dobe*

!Kung, 6, 7, 10 ve 11. bölümler; M. Konner ve C. Worthmann, "Nursing Frequency, Gonadal Function and Birth Spacing among !Kung Hunter-Gatherers," *Science* 207 (1980): 788-791; ve N. Blurton Jones ve R. Sibley, "Testing Adaptiveness of Culturally Determined Behavior," V. Reynolds ve N. Blurton Jones, der., *Human Behavior and Adaptation* (London: Taylor and Francis, 1978) içinde.

!Kunglarda bebek öldürme olgusu için bakınız Marshall, *The !Kung of Nyae Nyae*, s. 165-168; Howell, *Demography of the Dobe !Kung*, s. 119-121; ve Lee, *The !Kung San*, s. 319-320.

!Kungların âdet görmeye yaklaşımları birçok başka kültürde kadınları kısıtlayıcı işlev gören, âdet kirliliği kavramıyla karşılaştırılabilir. Bakınız D. Hammond ve A. Jablow, *Women in the Cultures of the World* (Menlo Park: Cummings, 1976), s. 6-7.

¹Bu bölümdeki anılar muhtemelen Nisa'nın dört-sekiz yaş arasındaki yıllarını (1925-1929 civarı) kapsamaktadır. Yaşadık ve yaşadık: Aynıyla çevrilen bu !Kung deyiimi tekrarlardan oluşan uzun diziler halinde söylenmektedir. Dizi ne kadar uzun olursa ifade edilen zaman dilimi de o kadar uzar: Bu bakımdan dramatik bir anlatım aracıdır. Anlatımda bazen 'zaman geçtikçe' diye çevirdik.

²Kendi üstüne boşalasın: Tipik bir aşağılama ifadesi.

³Özel olarak âdet görmeyi ifade eden bir sözcüğün dışında aynı anlama gelen ve hepsinde de ayın adı geçen !Kung deyimleri de var: 'aya gitmek,' 'ay'ı görmek,' 'ayla olmak.' Bu ifadeler kadınların âdet döngülerini izlerken ayın hareketlerinden nasıl yararlandıklarını vurgulamanın yanı sıra zaman içindeki varoluşlarını doğal güçlerle uyumlu biçimde nasıl algıladıklarını da yansıtır.

⁴Reis: Muhtemelen Tswana kabile reislerine gönderme yapılıyor. !Kunglarda böyle bir kurum mevcut değil.

⁵Kadınlar gibi erkekler de aynı //ge sözcüğünü kullanarak 'gebe kalmak' veya 'doğurmak'tan söz ederler.

⁶!Kunglar komşuları olan Bantu halklarından çok daha açık tenlidirler.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÇALILARDA YAŞAM

Kalahari Çölü'nün kuzey sınırının doğa koşulları kaprisli ve talepkârdır. Yağmur mevsimin yıllık toplam yağış miktarı yüz santimetreyle on üç sanitmetre arasında değişebilir. Yüz santimlik yağışta arazi çöküntüleri haftalar, hatta bazen aylar boyunca dolu kalan havuzlar oluşturur. Uzak yerleri gezmek kolaylaşır ve insanlar av ve yiyecek arayışıyla küçük gruplar halinde araziye dağılırlar. Birkaç yılda ancak bir defa görülebilen ve görece az bilinen bitkiler yeşerir, ancak buna karşılık da daha temel bitkiler sular altında kalır. Aralıksız yağmurlar başlıca besin kaynağı olan protein bakımından zengin mongongo cevizinin bile çürümesine yol açabilir; hatta, daha kötüsü, erken mevsimde seyrek de olsa görülen şiddetli yağışlar mongongoya henüz çiçekteyken zarar verebilir.

Öte yandan, on üç santimlik yağış kuraklık demektir ve !Kung kadınlarının topladığı yenebilecek birçok bitki bu koşullar altında bulunmayabilir. Dobe Bölgesi'nde ortalama her dört yılda bir kuraklık görülür. Böyle zamanlarda kalıcı su kaynaklarının yerini bilmek, yerin bir-iki metre altında saklı, sulu kökleri işaret eden büzüşmüş

sarılgan bitkileri görmek, kuytularında suyu hapseden kalın gövdeli mongongo ve morula ağaçlarının konumunu hatırlamak büyük önem kazanır. Bütün bunlara ek olarak, belli bir mevsim içindeki yağışların değişkenliği de koşulları çetinleştirir; bir alanın, birkaç kilometre ötedeki başka bir alandan iki kat fazla yağış alması görülmeyecek şeylerden değildir.

Bu koşullara alışık olmayan ve kum üstünde dikenli çalılardan ibaret araziye bırakılan bir ziyaretçi olağan bir bahar gününde (eylül'den kasıma) kırk dereceyi bulan ısıнын altında ilk iş olarak bir gölge arayacaktır. Aynı ziyaretçi hiçbir yerde suyun izine rastlamayacak ve en iyi ihtimalle çok az yiyecek bulabilecektir. Acemi biri, yerde yatan yüz binlerce mongongo cevizini barındıran cevizliklerin içindeyken bile aç kalabilir; önce yarım santimi aşkın kalınlıktaki kabuğu kırarak bir taş bulmak zorunda kalacak, sonra parmağını yaralamadan cevizi kırmanın yolunu bulması, ardından da iki kapağın arasındaki çizgiye tam da gereken kuvvetle vurup fındık boyutlu meyvesini ezmeden çıkarması gerekecektir.

Varsayalım ki, ziyaretçi bir hayvan gördü ve yine varsayalım ki, kemikten temren, kamışsı otlardan ok, belli bir böceğin larvasından zehir, kısmen kurumuş dallardan yay, lifli bitkilerin iplerinin bükülmesinden yay teli yapacak beceriye sahip. Böylesine mahir bir ziyaretçinin bile iz sürme, ava yaklaşma ve isabet kaydetme konusunda uzun yılların deneyimine sahip olmaksızın başarılı bir atış yapması son derece zayıf bir ihtimaldir. Öyle olsa bile vurulan hayvanın ölmesi ne kadar sürecek? Saatler mi? Günler mi? Ziyaretçi vurulan canlının izini sürebilecek mi? Bu arada da hayatta kalmaya yetecek bitkisel besini bulabilecek mi?

!Kunglar arasında bile ortalama olarak dört seferden ancak birinden avla dönülür. Avcı, hayvanın izinin nasıl sürüleceğini bilmelidir -izi bırakanın ne tür bir hayvan olduğunu ve o izi ne zaman bıraktığını, hayvanın yaşını, büyüklüğünü ve sağlık durumunu. Avın izini sürmek yetmez; ona sessizce yaklaşmak da şarttır ve bu arada temiz bir atış için gerekli mesafede rüzgarın taşıyacağı koku da hesaba katılmalıdır. Ok isabet ettiyse ete ne kadar saplandığı, hayvanın ölmesinin ne kadar süreceği ve bu arada nereye gidebileceği de bilinmelidir. Vurulan av büyükse avcı geceyi geçirmek için köye

dönüp ertesi gün yardımla dönebilir. Bu durumda ekip izleri tekrar sürüp hayvanı bulur ve -eğer ölmemişse- onu mızrakla öldürür. Şayet hayvan daha önce öldüyse aslanları, parsları, sırtlanları, çakalları, yaban köpeklerini veya akbabaları çekmiş olabilir ki, bu durumda onların da ayrı ayrı ya da toplu olarak ve büyük tehlikeye atılarak kovalanması gerekir. Ardından gövde parçalanır ve derisi, daha sonra tabaklanmak ve giyim veya örtü yapılmak üzere, dikkatle yüzülür. Ciğeri hemen pişirilip yenir, geri kalan etse köye taşınmak üzere hazırlanır. Hiçbir şey ziyan edilmez ve geride bırakılmaz.

Erkeğin avcılık becerisi ve yeteneği ilk çocuklukta, hatta yürümeye gücü ancak yettiğinde geliştirilmeye başlar. Küçük çocuklara tipik olarak oyuncak ok ve yaylar verilir, hem de kendilerinden ancak biraz daha büyük başka çocuklarca. İlk hedefleri sabit nesnelerdir. Çok geçmeden bunlara çekirgeler ve hamamböcekleri gibi hareketli olanlar katılır. Çocuklar büyüdükçe sıriklar ve ağaç mızraklarla atışlarını geliştirirler. Hayvan izlerinin çözümlenmesinde ustalaşmak ise, çevredeki yüzlerce bitki ve hayvan türünü saptama yeteneği gibi, gözlem ve uygulamayla kazanılan ağır bir süreçtir. Avın başarısında son derece belirleyici olan hayvanlara ilişkin bilgiler, geçmiş ve mevcut av olaylarının tartışılıp süzgeçten geçirilmesiyle elde edilir. Yaklaşık on iki yaşına gelen çocuklara babaları tarafından ilk sadakları -küçük bir yay ve oklarla birlikte- verilir ve onlarla kuşlar ve tavşanlar vurulmaya başlanır. Çocuklara aynı zamanda tuzak kurmak da öğretilir. Bundan sonraki adımsa ava çıktıklarında babaları, amcaları ve ağabeylerine eşlik etmektir.

Avlar çoğunlukla tehlikeli geçer. !Kunglar tehlikeyi cesaretle karşılar, fakat tehlikeye özellikle atılmaz yahut sırf yiğitlik gösterisi olsun diye riske girmezler. Tehlikeli durumlardan bilerek kaçınmak sağduyunun bir gereği olarak kabul edilir; korkaklık ve yeterince erkek olmamak olarak değil. Dahası, genç erkeklerin korkularını yenmeleri ve yetişkinler gibi davranmaları da beklenmez. Gereksiz riskler için !Kunglar şöyle derler: “Ama birisi ölebilirdi!”

!Kungların bu tutumlarını on iki yaşında bir oğlan olan Kashe ve kuzeninin tanık olduğu bir avı duyduğumda kavrayabildim. O zamana kadar iki çocuğun av deneyimi de oyundan ibaretti. Fakat bu sefer babalarıyla gerçek bir ava katılmışlardı. Döndüklerinde Kashe ve

babası öldürdükleri büyük bir gemboktan bir parça et armağan etmek üzere kampımıza gelmişti. Onların talihini (ve bizimkini) kutlayıp avın ayrıntılarından konuşurken Kashe'nin yüzünden gülümseme hiç eksik olmamıştı. Babası olayları tek tek anlatıyordu -okla vurduktan ve peşine düştükten sonra gembokun sonunda nasıl durup karşı koyduğunu ve uzun, jilet gibi keskin boynuzlarıyla onların mızraklarını nasıl etkisiz kıldığını. Babasını dinleyen Kashe heyecanlı ve gururlu görünüyordu. Ancak "Sen de yardım ettin mi?" diye sorduğumda, "Hayır," diye cevaplamıştı, "bir ağacın üstündeydim!" Ve gülümsemesi rahat bir kahkahaya dönmüştü. Kafam karışmış halde yine sormuştum, o da tekrar aynı şeyi söyleyip hayvan durup savunmaya geçer geçmez kuzeniyle kendisinin ağacın tepesine kaçtıklarını anlatmıştı. Ben de ona sataşıp avlanamamasalardı herkesin aç kalmış olacağını söylemiştim. O da yine gülüp şöyle demişti: "Haklısın, ama öyle korkmuştuk ki!" Bizim kültürümüzde belki de cesaretsizlik olarak değerlendirilecek bu durum karşısında ne utançın ne de bir açıklama ihtiyacının izi yoktu. Sergilediği korkunun yetişkin olarak ilerideki davranışına yansıyacağı gibi bir anlayış da yoktu. Tehlikeli canlılarla yüzleşip onları öldürmek konusunda öğrenecek bir sürü şeyi olacaktı ve bundan ne o ne de babası (yüzündeki ifadeden bir anlam çıkaracak olursak) hiç şüphe duymuyordu. Babasına sorduğumda o da aydınlık bir yüzle demişti ki, "Ağaca mı? Elbette. Onlar daha çocuk. Yoksa yaralanabilirlerdi."

Bir erkek çocuğunun ilk avını öldürmesi genellikle on beş ila on sekiz yaşlarına rastlar. Onların kültürü için bu olay bir kilometre taşı mahiyetindedir ve ilk erkekle ilk dişi hayvanın öldürülmesini kutlamak için ayrı ayrı törenler düzenlenir. Bu sırada küçük törensel dövmeler yapılır ve çocuğun avcı olarak güç ve başarısını güvenceye almak üzere simgesel küçük kesikler atılır. Bu andan itibaren artık evliliğe ehil olunmakla birlikte bunun gerçekleşmesi on yıla kadar uzayabilir. Bu yıllar içinde genç, avcılığın inceliklerini öğrenmeye devam eder.

Otuzuna gelen erkek, belki de on beş yıl süreyle devam edecek avcılık kariyerinin en verimli dönemine girmiş olur. Bu süre zarfında elli beş tür memelinin, kuşların, yenebilen sürüngenlerin ve böceklerin peşinde, yılda ortalama 1600-2700 km yol yürür. Sırıkla

aşağı indirmek, tuzağa düşürmek, köpekli veya köpeksiz av kovalamak ve zehirli ok ve yay kullanmak gibi klasik av yöntemleri dahil, yerin üstündeki ve altındaki canlıları yakalamak için türlü yollara başvurur. Çevre koşullarına ilişkin kendisinin ve başkalarının birikimine dayanarak belli bir günde hangi yöne gidip avlanması gerektiğini belirler. Hayvanların nerelerde olabileceğine dair bilgi veren büyüsel kaynaklara -düşler ve kehanet diskleri- da dikkat eder. Bu kaynaklar 'öte dünya'nın muktedir güçlerinin de onun arkasında olduğunu hissettirerek ona ayrıca güven verir. Avcı ya kendi başına veya başkalarıyla avlanır. Başkalarıyla ava çıktığında izlenen hayvanların kutsal gizli isimlerini kullanır. Ayrıca avcılar, avın gidişatını bozmamak için el işaretleri ve ısıklarla haberleşirler.

Avcı büyük bir hayvanı öldürdüğü takdirde onu dikkatle parçalar ve köyüne öyle getirir. Hayvanın eti belirli öncelik kuralları uyarınca paylaşılır. Herkes doğrudan ya da dolaylı olarak bir miktar nasiplenir. Ete büyük değer verilir -başka besinler bolca bulunsa bile 'et açlığı'ndan söz edildiği olur- hele ki et yağlıysa; çünkü çöl hayvanlarının çoğu pek zayıf olur. Etin gelip gelmeyeceği bu denli belirsiz olduğu için pay edilme olayı da oldukça duygu yüklüdür. Bölüşülecek parçaların boyutunu belirleyen yalnızca -her bakımdan iyi tanımlanmış- akrabalık bağları değil, aynı zamanda kimin ava ne kadar katkı yaptığı gibi hassas meselelerdir de. İş daha da karmaşıklaştıran bir şey daha var ki, o da çoğu avcının sadağında başka avcılarının oklarını taşıyor olmasıdır. Bu nedenle okun öldürdüğü hayvan, onu vuran avcıya gitmeyebilir. !Kung törelerine göre okun sahibi etin de gerçek 'sahibi' kabul edilir ve büyük bir itibar (ve onur) meselesi olan etin adilce pay edilmesi görevi ona (bu sınıfa kadınlar da dahildir çünkü kadınlar da ok sahibi olabilmektedirler) verilir. Dolayısıyla bölüşüm işi büyük bir hassasiyetle halledilmesi gereken bir konudur, yoksa, haklı veya haksız, bir hakaret algılaması yaşanabilir. Etin bir kısmı daha sonra tüketilmek üzere kurutulabilir, ancak her durumda aslan payı oracıkta büyük bir keyifle pişirilip yenir. Avcı başarılı olamadıysa eve eli boş dönmek için yolda bazen bitkisel besinler toplar.

!Kung erkeklerinin av becerileri ciddi farklılıklar gösterebilmektedir, bununla birlikte böyle bir şey statü farklılıklarına yol açmaz. Başarılı bir avın ardından avcının mutlaka kendisini önemsiz, olayı

da küçük göstermesi gerekir. Bu tevazu daha köye ilk girişinde anlattığı haberlerden belli olur. Sakince yürüyerek kendisinin veya bir başkasının ateşinin başına oturur. İnsanlara selam verir ve bekler. Sorduklarında da, “Hayır, bugün hiçbir şey görmedim. En azından sözünü etmeye değer bir şey görmedim,” der. Oyunun kurallarını iyi bilen diğerleriyle ayrıntılarda ısrar eder: “O hiç görmediğin şey... vuracak kadar yaklaştın mı ona?” Böylece konuşma yavaş yavaş gelişir ve nihayet ortaya çıkar ki, aslında bir eland, gemsbok, hatta bir zürafa vurulmuştur. Haberin yayılmasıyla köyü bir heyecan sarar; bu arada avcı, avın öldürülmesiyle sonuçlanan olaylar zincirini sükûnetle anlatmayı sürdürür. Hal ve tavır mağrur bulunursa yahut başarısı talih ve becerinin bir tür karışımı olarak sunulmazsa avcıyı hiza getirecek iğneli şakalar ve alaylı sözler takip edebilir. Sonrasında avın dramatik anlatımı verilir ve belleklere kazınan diğer önemli avlar hatırlanır.

Gerçek anlamda hünerli avcı (veya toplayıcı, çalgıcı, şifacı vs.) için sorun, bu hüneriyle kimsenin öfkesini veya kıskançlığını çekmemektir. Okların paylaşılması âdetiyle dağıtılan sorumluluk bu gerilimi bir miktar hafifletir. Ayrıca, kendisinden daha başarılı birinin oklarını kullanan bir avcı kendisini güçle dolmuş hisseder ve bununla kendine güveni artar. Avcıların çoğu bir avın ardından uzunca süre ara vererek başkalarına da et getirme ve grubun dikkat ve övgüsüne mazhar olma fırsatı tanır.

Yaşı ilerleyen avcı genç erkeklere eşlik ederek yaklaşık kırk yıllık deneyiminden elde ettiği birikimi onlara aktarmaya çalışır. Altmışlı yaşlarının başında avcılık kariyerinin sonuna geldiğindeyse 80 ila 120 (veya daha fazla) büyük av hayvanıyla yüzlerce küçük hayvanı öldürmüş olur. Sağlığı iyi giderse yaşamını tuzaklar kurarak, delikanlılara çalılarda kuş ve küçük canlıların izini okumayı öğreterek ve köye yakın bölgelerde toplayıcılık yaparak geçirir.

Çalılarda yaşıyorduk, babam tuzaklar kurup steenboklar, duikerlar ve gemsboklar öldürüyordu ve biz hayvanlarla çalılardan besinlerini yiyip yaşıyorduk. Yiyecek toplayıp havanda dövüyor ve yiyorduk. Aynı zamanda tatlı nin yemişlerinden ve tsin fasulyesinden de yiyorduk. Ben büyürken ne inekler ne de keçiler vardı ve ben Hereroların kimler olduğunu bilmezdim. Hiç başka halklardan birini görmemiştim ve çalı yaşamından başka yaşam bilmiyordum. Yaşadığımız ve büyüdüğümüz yer işte orasıydı.¹

Babam ne zaman bir hayvan öldürse ve eve, omzunun biri üzerinde dengelenmiş sırığın ucunda etle gelse mutlu olurdu. “Anne-ciğim! Babacığım geliyor ve yanında *et* var!” diye çığlık atardım. Onu karşılarken kalbim sevinç dolardı. “Ho, ho, babacığım! Et yiyeceğiz!”

Ya da bal: Bazen eve balla gelirdi. Annemin yanında otururken ta uzakta, çalılardan bir şeyin çıktığını görürdüm. İyice bakardım. Sonra, “Oooo, babacığım arı kovanı bulmuş! Ah, bal yiyeceğim. Babacığım bize bal getirmiş!” derdim. Ve babama teşekkür edip onu güzel isimlerle anardım.

Bazen bal bulan annem olurdu. İkimiz çevrede yiyecek toplarken o, ya bir termit yuvasının derinliklerinde ya da bir ağaçta arı kovanı bulurdu. Ben heyecandan yerimde duramaz, etrafta hoplayıp zıplardım. Köye gidip bazı kaplar alır, sonra termit yuvasına geri gelirdik. O balı çıkarırken ben de seyrederdim. Sonra eve dönerdik.

Uzun zaman önce, çalılarda yaşarken babamız bize bol bol yiyecek getirirdi! Hayvanlar da bol yağlı olurdu -bu özellikle değer verilen bir şeydi. Babam ne zaman etle gelse onu, “Ho, ho, babacığım eve etle gelmiş!” diyerek karşılardım. Her şey için minnet duyardım ve kalbimi mutsuz eden hiçbir şey olmazdı.

Köyde hayvan öldüren ve onu taşıyarak getiren bir başkası olunca o başka. O zaman bakar ve düşünürdüm, “Uğn, uğn! Onun kulübe-

sindeki insanlar verici insanlar değiller. Onların bir şeyi olduğunda bize hiç vermezler. Verseler bile hepimizin yiyeceği kadar vermezler. Onlar cimri insanlar.” Kalbim hiç de mutlu olmazdı, çünkü bu bizim onlardan istekte bulunacağımız anlamına geliyordu. Biz de ertesi sabah onların kulübesinin çevresinde otururduk. Bize büyük bir parça verdiklerinde kalbim sevinir ve düşünürdüm ki, “Evet, bu insanlar; onların kalpleri bizimkine yakın. Onlar anneme ve babama sahip olduklarının bir kısmını verdi.” Sonra herkes yerdi.

Fakat her köyde, konu yiyecek olunca seni öldüren bir kulübe olur. Bir grup Zhun/twasi’yle yaşadığımız zamanı hatırlıyorum, öldürdükleri bir hayvanın etini yiyorlardı. Babam biraz istemişti ama onlar babamı geri çevirmişlerdi. Oturup düşünmüştüm, “Öylece oturup bekleyeceğim. Eti babacığım bir hayvan öldürdüğünde yiyeceğim.” Çünkü babam iyi bir avcıydı.

Ne zaman köye etle gelen başkalarını görsem sorardım, “Babacığım, niçin ava çıkmadın ve bizim de etimiz olsun diye bir hayvan öldürmedin? Şurada oturan insanlar var ya, bugün et yiyen onlar olacak.” Babam da derdi ki, “Evet, ama oklarımın üstünde taze zehir yok. Olsaydı ben de diğerleri gibi ava çıkıp annenle yiyesiniz diye sizin için bir şeyler öldürürdüm.” Sonra ben derdim ki, “Mmm, onlar var ya, ava çıkan bir onlar var.”

Biz çalılarda yaşarken kimileri et verirdi, kimileri cimrilik ederdi. Fakat etrafta her zaman paylaşan, birbirini seven, birlikte mutlu yaşayan ve kavga etmeyen yeterince insan olurdu. Ayrıca, birisi cimrilik yapacak olsa bile bir diğeri ayağa kalkar ve -konu ister et, ister başka bir şey olsun- bağırır çağırırdı, “Bu sana ne yapıyor da bize et vermekten alıkoyuyor,” diye.

Ben büyürken yiyecek almamız kalbimi mutlu ederdi. Doğrusu, cimrilik yapan insanlar kadar kalbimi mutsuz kılan bir şey yoktu. Sahip olduklarının birazını vermeyen insanlardan hoşlanmazdım. Öyle olduğunda kalbim kötü hisseder ve düşünürdüm ki, “Bu var ya, bunu sevmiyorum.” Yahut bazen derdim ki, “Sen kötü birisin ve ben sana asla bir şey vermeyeceğim.” Ama başka zamanlar oturup ağlardım. Bazen sabahlara kadar ağlardım. Bir defasında birisi çok küçük bir kuşu yakalayıp ondan bana vermedi diye ağlamıştım. Kuştan birazcık da ben istiyordum ve orada öylece oturmuş, ağlamış ve

ağlamıştım. Sonunda insanlar bana demişti ki, “Alt tarafı minnacık bir kuş, ağlamaya değmez.”

Bugün de aynı. İşte buradayım, ne zamandır yetişkinim, ama yine de birisi bana bir şeyinden vermeyecek olsa ben de ona bir şey vermem. Eğer oturup yemek yiyorsam ve öyle biri gelirse diyorum ki, “Uğn...uğn, bundan sana hiçbir şey vermeyeceğim. Yiyeceğin olduğu zaman yaptıkların beni mutsuz ediyor. Arada bir bile bana hoş bir şey verseydin, emin ol, sana bunun bir kısmını verirdim.” Çünkü onun gibileri çok fenalar. Önlerinde yemek görseler onu kendi başlarına yiyiverirler.

Babam, omzunda sadağı, köyden sabah erken çıktığında çoğunlukla onun gidişini seyredirdim. Genelde bütün gün geri gelmezdi. Bir şey vurmuşsa, geldiğinde derdi ki, “Evet, bu sabah çalılara çıktığımda önce bir hayvan, bir zürafa gördüm. Fakat onu iyice izleyemedim. Sonra bir eland gördüm ve onu okla vurdum. Gidip almadan önce sabahı bekleyelim.” Ertesi gün herkes devekuşu yumurtasından su kaplarını doldurur ve hayvanın öldüğü yere giderdi.

Bir seferinde babam başka adamlarla ava çıkmıştı ve onlar yalarına köpekler almışlardı. Önce yavru bir öküz başlı antilop görmüşler ve onu öldürmüşler. Sonra onun annesinin peşine düşmüşler ve onu da öldürmüşler. Ayrıca bir de yaban domuzu öldürmüşler.

Geri döndüklerinde onları gördüm ve avazım çıktığı kadar bağırdım, “Ho, ho, babacığım eve etle geliyor!” Annem dedi ki, “Saçmalıyorsun. Baban daha gelmedi bile.” Sonra baktığım tarafa yöneldi de dedi ki, “E-hey, kızım! Baban illa ki bir şey öldürmüş. Eve et getiriyor.”

Bir başka zaman daha hatırlıyorum. O sıralar babamın küçük kardeşi uzaklardan bizimle yaşamaya gelmişti. Gelmeden önceki gün bir eland öldürmüş, onu çalılarda bırakmış ve bizim köye doğru yoluna devam etmiş. Vardığında yalnız annemle ben vardık. Bizi selamladı ve kardeşinin nerede olduğunu sordu. Annem dedi ki, “Ee, bir oklukirpinin yuvasının yakınlarında gördüğü izlere bakmaya gitti. Günbatımında döner.” Günün geri kalanında birlikte oturduk. Güneş gökyüzünde alçaldığında babam döndü. Amcam dedi ki, “Yolda gelirken dün bir eland gördüm. Belki de küçük bir şeydi ama onu uzun-

ca bir süre izledim ve sonunda, kurumuş havuzun ötesindeki korulukta öldürdüm. Niçin eti alıp köye getirmiyoruz?”

Kendimize bir şeyler hazırladık, kalanları ağaçlara astık ve elandın öldüğü yere gittik. Büyük bir şeydi ve yağı boldu. Hayvanın derisini yüzerken ve etlerini kurutmak için dilim dilim keserken orada yaşadık. Birkaç gün sonra eve doğru yola çıktık. Erkekler etleri sırtlarında taşıyor², kadınlar da karosslarında götürüyorlardı.

Başta annem beni omzunda taşıyordu. Uzunca bir yürüyüşten sonra beni indirdi ve ben ağlamaya başladım. Kızmıştı, “Koca kız oldun. Nasıl yürüyeceğini biliyorsun.” O sıralar epey büyümüş olduğum doğru, ama hâlâ taşınmak istiyordum. Ağabeyim, “Ona bağırmayı bırak, bak, yine ağlamaya başladı,” dedi ve beni kaldırıp taşıdı. Uzun bir yürüyüşün ardından o da beni indirdi. Sonunda köye vardık.

Et yiyerek yaşadık; yaşadık ve yaşadık. Sonra et bitti.

Ağabeyim Dau benden çok daha büyüktü. Ben doğduğumda bile kendine ait kulübesi varmış ve bizimle yaşamıyormuş. Daha sonra evlendi. Fakat ben hâlâ küçükken o da ava çıkar ve eve etle gelirdi. Tıpkı babamın iz sürmeyi ve hayvan öldürmeyi bilmesi gibi o da bunları öğrendi. Onunla ilgili anılarım mutsuz değildir -o zamanlarda kalbim harika hissederdi.

O nereye giderse ben de onun peşinden giderdim; ona tek kelimeyle *bayılıyordum*! Ava gitmek istediği bazı zamanlar derdi ki, “Niye biraz köyde oturmuyorsun? Niye hep beni izliyorsun?” Ben de evde kalırdım ve etle geri döndüğünde onu, “Ho, ho... ağabeyim eve gelmiş!” diyerek selamlardım.

Bazen beni de yanında götürür ve artık yeterince büyümüş olmama rağmen omuzlarına alır, öyle taşırdı. Onun peşinden gitmemin nedenlerinden biri de buydu! Bir hayvan gördüğünde beni indirir, onu izler ve atışını yapardı. Hayvanı vurduysa köye dönerdik ve haberi ilk benim vermeme göz yumardı, “Ağabeyim bir gemsbok öldürdü!” Ertesi sabah hayvanın izini sürmek için insanlar onunla birlikte çıkardı. Bazen susayacağımdan ve yeterince su kalmayacağından korkardım, o yüzden onunla gitmezdim.

Köyde kaldığım kimi zamanlar kuş tuzağı kurmamı söylerdi. Hep

bana söylerdi, kardeşime hiç söylemezdi, çünkü o hep yemi yerdi, yani minik chon veya gow soğanlarını. Kardeşim bu küçük soğan-cıklara bayılırdı ve kuşlardan önce o yerdi.

Bir başka sefer Kumsa (sık sık yaptığı gibi!) parmağını tuzaklardan birine kaptırdı ve ağlamaya başladı. Ağabeyimle yanına gittik. Dau onu dövdü ve dedi ki, "Hint tavuğunun yemini çalarsan onu hiç yakalayamayız! Şimdi, soğanları yemeyi kes! Sende hiç akıl yok mu da tuzaklardan yem alıp duruyorsun?"

Bense böyle bir şeyi hiç yapmadım. Ben yemi yalnızca elimde tutup tuzaklara götürürdüm. Soğanı içine koyar ve kuşlar için orada bırakırdım. Sonra gün içinde tuzakları kontrol ederdim. Kuş yakalandıysa onu eve getirirdim ve ağabeyim kuşun tüylerini yolardı.

Babamın tuzaklarından bazılarını da ben kurardım. Ben; tek başıma. Yanımda kimse olmadan gider ve onları kurardım. Ama kardeşim arkadan izlerdi çünkü o soğanları gerçekten çok seviyordu!

Bense pişmiş mongongo meyvesine *bayılırdım*. Şayet birisi ondan yiyor ve bana vermiyorsa ağlardım ve ağlardım, ta ki bana verene kadar. Ama bir seferinde istediğim bütün meyve çorbasını ve mongongo ceviz içlerini almıştım, o zaman ağlamak için bir sebebim kalmamıştı.

Ağabeyim sık sık mongongo cevizliklerine gider ve çuval dolu su cevizle gelirdi. Bir seferinde anneme dedi ki, "İşte cevizler. Onları pişir de Nisa'yla birlikte yiyin. Ama hepsini bölüştürecek kadar pişirme. Yoruldum, o yüzden söyleyeceklerimi dinle -bu cevizlerin dağıtılmasını istemiyorum çünkü onların hepsini Nisa'ya veriyorum. İsteddiği vakit meyve çorbası içmesi için başkaları da onu pişirmede ona yardım etsin. Şimdi, bu ay ölene kadar sadece dinleneceğim. Ancak ondan sonra gidip başka ceviz toplayacağım." Onca mongongo cevizi sadece benimdi ve bir sürü meyve çorbası içip kırılmış ceviz yedim.

Yandığım zamanı da hatırlıyorum. Annem kları soğanı çıkarmaktan henüz gelmişti ve onları lapa yapmak üzere kaba koymuştu. Bense onlardan isteyip duruyordum, "Anneciğim biraz versene. Niçin biraz vermiyorsun? Anneciğim bana biraz kları ver." Sonunda beni susturmak için kabın üstündekilerden yeterince soğuk olduğunu

düşündüğü birazını elime verdi, ama hâlâ çok sıcaktı. Onları bacaklarımın üstüne düşürdüm. İtmeye kalmadan bacaklarım yandı ve bu yanık büyük bir yaraya neden oldu. Ağladım ve ağladım, hatta hava karardıktan sonra bile ağlamaya devam ettim. Babam dedi ki, “Chuko, sana tekrar tekrar söyledim, Nisa’yı ağlatacak ve gözyaşlarına boğacak şeyler yapmamalısın diye. Niçin anlamıyorsun? Senin kulakların yok mu? Habire onu ağlatacak şeyler yapıyorsun. Bu küçük çocukların annesi olan sen bunları anlamıyor musun?”

İnsanlar tuzun yaralara iyi geldiğini söyler, o yüzden de yaraları iyice yıkadıktan sonra tuzu ufalayıp küçük parçalar halinde yarama bastılar. Korkmadığımdan yarama tuz basmalarına bir şey demedim. Sonra ağladım ve tuzun yara üstünde küçük kabarcıklar yapmasını izledim, “Ah, bu tuz korkunç... iiii... iiii...! O tuz beni az daha öldürüyordu. Sahiden, sanki bacağımla ölüyormuş zannettim. Acıdan az daha ölüyordum.

Yanık uzun süre geçmedi ve yürümemi zorlaştırdı. Ayağa güçlükle kalkabiliyordum. Çalılara gitmem³ gerektiğinde ellerim üstünde emeklerdim. Babam annemi suçluyordu, “Nisa’ya bir daha aynı şeyi yaparsan ben, bir yetişkin ve onun babası olarak sana da aynı şeyi yaparım! Seni tutar ve ateşe atarım. Bu çocuğu az daha öldürüyordun! Şimdi yürüyemiyor bile! Seni hemen şimdi ateşe atmak isterdim. Ama atmayacağım, insanlar atmamam gerektiğini söylüyor. Ama eğer onu bir daha böyle yakarsan, atarım!” Annem de dedi ki, “Haklısın. Beni ateşe atacak olsan yanlış yapmış olmazsın, çünkü çocuğunun yanmasından ben sorumluyum. Ama onun gerçekten akıllı yok. Onun kafasında buna değecek bir şey yok daha. Onda hiç mi hiç akıl yok, kendisine verilen yemeği isteyecek kadar bile.”

Yaşadık ve yaşadık ve bir zaman sonra yara iyileşti.

Bir başka zaman daha hatırlıyorum, aslanların henüz öldürmüş olduğu bir öküz başlı antilobun çalılarda yattığını görmüştüm. Annemle toplayıcılığa çıkmıştık ve o belli bir yönde yürürken ben de onun az ötesindeydim. Tam o sıra öküz başlı antilobu gördüm. Bakmak için sokuldum, fakat korkup geri kaçtım. Seslendim, “Anne! Anne! Gelip şuna baksana! Şurada yatan koca siyah şeye bak.” Bana yaklaşıncı işaret ettim, “Orada, o ağacın dibinde!” Baktı, “Vay! K1-

zım! Benim küçük Nisa'm! Benim küçük kızım! Kızım bir öküz başlı antilop bulmuş!" Sonra dedi ki, "Köye dön ve babana gelmesini söyle." Ben geri koşarken o hayvanın yanında kaldı, ama mongongo cevizliğinin epey içlerine girmiştik ve az sonra ben yoruldu. Dinlenmek için durdum. Sonra kalktım ve yine koşmaya başladım, izlerimizi takip ederek koştum ve sonra dinlendim ve sonra nihayet köye varana kadar koştum.

Sıcaktı ve gölgede dinleniyordu. Beni ilk ağabeyim gördü. "Ne oldu? Baba, bak. Nisa tek başına geliyor. Annemi bir şey mi ısırdı dersin?"⁴ Koşup yanlarına vardım, "Hayır, kimse annemi ısırmadı... ama ben, *ben* çalılarda ölü yatan bir öküz başlı antilop buldum! Yerin aşağı indiği ve ağaçların kalın olduğu yerden henüz çıkıp koruluğun yanındaki açıklığa gelmiştik, işte tam orada gördüm."⁵ Anne me gelip bakmasını söyledim. O orada kalayım dedi, ben de buraya koştum." Babam ve ağabeyim ve köydeki herkes beni izledi. Vardığımızda hayvanın derisini yüzdüler, etlerini dilim dilim doğradılar ve dallar üstünde köye taşıdılar.

Etle eve geldikten sonra annemle babam herkese etten armağan vermeye başladı. Fakat ondan *hiçbir* şeyin verilmesini istemiyordum. Ağladım, "Onu gören *bendim!*" Ne zaman etten armağan verdiklerini görsem, et verilen kulübesine izler ve onu geri alarak derdim ki, "Öküz başlı antilobu *siz* mi gördünüz? Annemle ben birlikteydik ve onu *ben* gördüm!" Eti geri alır ve annemin kulübesi yanındaki dallara asardım. İnsanlar, "Ah! Bu çocuk! Sahip olduğunu paylaşmayacak mı? Bir şey gördüğünde ondan kimseye vermeyen bir çocuk mu bu?" diyordu. Ama ben diyordum ki, "Siz mi gördünüz onu? Onu ben kendi gözlerimle gördüm ve bu öküz başlı antilop *benim*. *Hepsini* ben yiyeyim diye onu kendi kulübemin yanına asacağım.

Sonra oynamaya çıktım. Bu arada da annem eti almış ve herkesle paylaşmış. Geri geldiğimde onca etin nereye gittiğini sordum çünkü bıraktığım yerde hiç et kalmamıştı.

Annemle sık sık çalılıklara giderdik. Yiyecek toplayacağı yere varana kadar birlikte yürürdük. Beni yakındaki bir ağacın gölgesine oturtup ya kök çıkartır ya da civardaki cevizlerden toplardı.

Bir defasında ağacın dibinden ayrıldım ve başka bir ağacın gölgesine geçtim. Derken otların ve yaprakların arasında saklanmış minik bir steenbok fark ettim, daha yeni doğmuştu. Orada yatıyor,

küçük gözlerini bana dikmiş bakıyordu. “Acaba ne yapmalıyım?” diye düşündüm. Sonra seslendim, “Anne!” Ben öylece duruyordum, o da öylece yatıyor, bana bakıyordu. Aniden ne yapacağımı buldum. Atıldım ve onu yakalamaya çalıştım. Ama zıplayıp benden kaçtı, ben de onu kovalamaya başladım. Hayvan koşuyordu ve ben koşuyordum ve o koştukça çığlık atıyordu. Sonunda ona iyice yaklaştım ve yoluna ayak koydum, o da düştü. Bacaklarından tuttum ve geldiğim tarafa doğru onu taşımaya başladım. Hayvan çığlık atıyordu.

Annesi yakındaydı ve yavrusunun çığlığını duyduğunda koşarak geldi. Onu görür görmez, yavru steenbok hâlâ kucağımda olduğu halde yine koşmaya başladım. Onu annesine geri vermeyecektim! Koşarken de bağıırıyordum, “Anne! Gel! Bana yardım et! Anneciğim! Steenbokun annesi peşimden geliyor! Koş! Gel! Şu steenboktan kurtar beni.” Fakat bundan sonra anne steenbok peşimden gelmeyi bıraktı, ben de yavruyu tuttum, bacaklarını birleştirdim ve ölene kadar toprağa vurdum. Artık ağlamıyordu; ölmüştü. Çok mutluydum. Annem koşarak geldi ve yavruyu taşısın diye ona verdim.

İkimiz günün geri kalanını çalılarda yürüyerek geçirdik. Annem yiyecek toplarken ben ağacın gölgesinde oturarak bekliyor ve steenbokun ölüsüyle oynuyordum. Onu tutuyor, oturtmaya çalışıyordum; gözlerini açmaya çalışıyor, içlerine bakıyordum. Annem yeterince sha kökü çıkardıktan sonra geri geldi. Oradan ayrıldık ve eve döndük.

O gün babam da ava çıkmıştı ve oklarıyla büyük bir steenbok vurmuştu. Derisini yüzmüş ve bir dala asıp getirmişti. “Ho, ho, babacığım bir steenbok öldürmüş!” Sonra dedim ki, “Anneciğim! Babacığım! Ben *kendi* steenbokumu paylaşmayacağım. Onu bu sefer kimseye *vermeyin*. Piştikten sonra onu sadece kardeşim ve ben yiyeceğiz, sadece ikimiz.”

Gezdiğimiz bir başka zamanı daha hatırlıyorum. Hâlâ yoldayken babamla ağabeyim yavru bir karıncayiyenin izini sürüyorlardı. Bu hayvanın neredeyse hiç tüyü yok, derisi insan derisi gibi ve elleri de insan eli gibi. Onu öldürdükten sonra yedik, ben hasta olmaya başladım ve kustum. İşte o zaman bedenime ciddi bir illet girdi ve ben çok hastalandım. Babam benim için bir şifa esrimesi yaptı, ellerini

koydu ve ben kendimi daha iyi hissedinceye kadar buna devam etti. Beni iyileştirdiğini anlayamayacak kadar küçüktüm hâlâ, çünkü bu tür şeylere henüz aklım ermiyordu. Tek bildiğim kendimi hasta hissettiğimdi. Yalnızca, “Bu hastalıktan ölecek miyim?” diye düşünabiliyordum. Babam bana yoğunlaşarak şifa gücüyle beni iyileştirdi. Kendimi daha iyi hissettim ve az sonra kalktım; sonra diğer insanlarla oturmaya başladım. Tümüyle iyileşir iyileşmez yeniden oyun oynamaya başladım ve ölümle ilgili düşünceleri bıraktım.

Büyük bir çocuk olanları anlar ve birisi onu tedavi ettiğinde bunu bilir. Düşünür ki, “Bu kişi beni iyileştirmeye çalışıyor. Belki de beni daha iyi yapacak çünkü bu hastalık canımı çok yakıyor. Belki beni tedavi edecek ve acıyı bedenimden çıkaracak. Sonra yine iyi olacağım.” Babamın bize şifa vermesi, iyi şeyler yapması ve bize yardım etmesi hoşuma gidiyordu. Hepimizi nasıl iyileştirdiğini düşünürdüm. Hastalandığımda bedenimin tekrar iyileşmeye başladığını hissederdim; başkası hasta olduğundaysa babamın yanında oturur ve o esriyip tedavi ederken ben şarkı söylerdim. Büyük bir çocuk böyle şeyleri anlar ve hakkında fikir yürütür. Ama küçükler böyle düşüncelere sahip değildir.

Et yedikten sonra hastalandığım başka bir zamanı daha hatırlıyorum. O vakit ağabeyim zehirli oklarıyla bir öküz başlı antilop vurmuştu. Koca et parçalarıyla gelişini gördüğümde öyle çok sevindim ki, “Ho, ho, ağabeyim eve et getirmiş!” diye çılgık attım. Ağabeyime durmadan teşekkür ettim ve övgüler yağdırdım. Ve yağ! Nasıl da yağlıydı! Bana koca bir parça verdiler ve ben hepsini yedim, özellikle de yağlı kısımları. Yedim ve yedim ve yedim, o kadar ki çok geçmeden acılar içindeydim. Karnım ağrımaya başladı ve sonra ishal oldum. İçlerim o yağlarla çok doluydu ve ishalim de bir o kadar yağlıydı.

Kısa zamanda iyileştim ve öylece yaşamaya devam ettik.

Bir başka sefer de devekuşu yumurtasından birkaç su kabını kırmıştım ve babam beni dövmüştü. Onları karossuma koyup su kuyusuna giderdim. Ama bir defasında düştüm ve onları paramparça ettim. Geri geldiğimde babamın elinde bir dal vardı ve beni ölümüne döveceğini söyledi. Ben de... cuvvvv! Kaçtım!

Fakat yine oldu. Kuyuya devekuşu yumurtasından birkaç su kabı götürmüştüm ve bir tanesini doldururken diğeri bamm! diye düştü. Dedim ki, “Bugün kaçmayacağım. Babam beni öldürse de bu sefer kaçmayacağım.”

Kardeşim Kumsa hemen haberi yetiştirmeye koştu, “Babacığım! Nisa bir devekuşu yumurtasını daha öldürdü!” Döndüğümde babam beni bekliyordu. Dedi ki, “Söylesene, o yumurta neden kırıldı? Artık yeterince büyümedin mi? Ama hâlâ yumurtaları kırıyorsun.” Beni dövmeye başladı ve ben de ağlamaya başladım. Çok geçmeden durdu, “Tamam... o kadar da önemli değil aslında.”

Fakat ondan sonra kim, “Nisa, devekuşu yumurtalarını al da su getir,” dediyse reddettim. Biliyordum ki birini daha kırsam beni yine döveceklerdi. “O yumurtalar bana hiç yaramıyor. Onlar durdukları yerde dursunlar. Yoksa beni öldürürsünüz.” Her susadığımda küçük bir teneke alıp onunla kuyuya gidiyordum. Küçük tenekeyi suyla doldurur, üstünü yapraklarla örter ve öyle geri taşırdım. Ama devekuşu yumurtasından kaplara dokunmazdım. Kuyudan su getiren tek annem vardı.

Uzun süre yumurta kaplarına ilişmedim. Böylece çok zaman geçti ve biz yaşamaya devam ettik.

Bir yerden başka bir yere geçtiğimiz ve güneşin çok yaktığı başka bir zamanı hatırlıyorum. Sıcak, kuru mevsimdi ve hiçbir yerde su yoktu. Güneş *yakıyordu!* O vakitler Kumsa doğmuştu ama ben hâlâ küçüktüm. Uzun süredir yürüyorduk, derken ağabeyim bir arı kovanı gördü. Babamla birlikte ağacı vurarak açarlarken biz de durduk. Balın toplanmasına hepimiz yardım ettik. Ben de küçük kabımı tümüyle doldurdum. Orada kalıp balı yedik ve çok susamaya başladık. Kalktık ve yürümeye devam ettik. Balımı ve sırtığımı kendim taşıyordum. Sıcak bizi perişan ediyordu ve hepimiz susuzluktan ölüyorduk. Ağlamaya başladım çünkü canım çok fena su istiyordu.

Bir süre sonra, bir baobab ağacının gölgesine yine oturduk. Hiçbir yerde su yoktu. Gölgede öylece oturuyorduk. Sonunda babam dedi ki, “Dau, biz bu baobab ağacının gölgesinde oturacağız, ama sen su kaplarını al ve bize su getir. Kuyu fazla uzakta değil.” Dau da boş devekuşu yumurtalarını topladı, büyük toprak kabı aldı ve gitti. Ben,

susuzluktan ölmüş halde, yatıyordum. “Eğer burada kalırsam susuzluktan kesin ölürüm,” diye düşündüm. “Neden ağabeyimle birlikte su içmeye gitmiyorum?” Fırlayıp kalktım ve peşinden koşmaya başladım. Koştum ve koştum, ona seslenerek izini sürdüm, ama o beni duymadı. Sonunda bir şey duyar gibi oldu ve ne olduğunu görmek için döndü. “Hayır, olamaz! Nisa peşimden gelmiş. Buraya kadar geldiğine göre ne yapabilirim ki?” Durup yetişmemi bekledi. Yanına vardığımda beni tuttu, ta omuzlarının üstüne kaldırdı ve yola koyulduk.

Birlikte öylece gittik. Yürüdük ve yürüdük ve yürüdük. En sonunda kuyuya vardık. Suyu içtim, içtim ve az sonra kalbim yine sevinçle doldu. Kapları doldurduk ve onları ağabeyimin taşıdığı bir heybeye koyduk. Ağabeyim beni aldı ve yine omuzlarının üstüne yerleştirdi.

Geri yürümeye başladık. Dau hem beni hem su kaplarını taşıyordu. Bir süre sonra beni yere bıraktı ve ben onunla birlikte koştum. Derken ağlamaya başladım. Dedi ki, “Nisa, seni döveceğim! Bu su kaplarını ben taşıyorum ve bunlar çok ağır. O yüzden sen benim yanımda koş ve bu suyu ailemize götürelim. Susuzluktan ölmüş olmalılar. Niçin ağlıyorsun? Aklın yok mu senin?” Ağlıyordum, “Hayır, taşı beni. Dau kaldır beni ve omuzlarında taşı.” Oysa kabul etmedi ve onunla birlikte koştum, ağlayarak, koşarak ve ağlayarak. Bir müddet sonra dedi ki, “Tamam, seni yine taşıyacağım,” ve beni kaldırdı. Beni tekrar indirene kadar uzun bir yol yürüdük. Çok mesafe katetmiştik! Tekrar yorulana kadar onun yanında koştum, ondan sonra beni yine omuzlarına aldı. Ailemizin bizi beklediği baobab ağacına varana kadar böyle devam ettik.

Onlar da suyu içtiler, içtiler ve içtiler, daha çok ve daha çok. “Çocuklarımız bize su getirmekle ne iyi ettiler! Tekrar hayata döndük!” Baobabın gölgesinde dinlendik. Sonra yola koyulduk ve başka bir su kuyusuna gittik. Yol uzun olmasına karşın ağlamadım. Bal dolu kabımı taşıdım ve sadece yürüdüm. Sonunda oraya vardığımızda bir süre konakladık. Bal yiyerek ve öylece yaşayarak... Kalbim mutluydu.

Bir defasında bir su kuyusunun yanında yaşamaya gitmiştik ama orada su yoktu. O zaman da çok susamıştık. Suyu sadece kwadan

elde ediyorduk; büyük bir su kökünden. Annem kökün etli ve yumuşak kısmını kazıyarak yığıyor, bunu ezerek çıkardığı suyu bana içiriyordu. Derdi ki, “Nisa daha küçücük bir çocuk, yine de susuzluktan ölüyor.” Çünkü etrafta bolca kwa kökü bulunmasına rağmen tatları acıydı. Sularını hem içer hem de ağlardım.

Orada bir süre yaşadık ve aradan biraz zaman geçtikten sonra yağmur bulutlarını gördük. Bir tanesi yaklaştı ama gökte asılı kaldı. Orada öylece asıldı kaldı. Sonra, bir başka gün, daha çok yağmur bulutu geldi ama onlar da öylece durdular. Sonra yağmur atıştırmaya başladı ve ardından sağanak halinde yağdı.

Yağmur mevsimi nihayet gelmişti. Güneş doğuyor ve batıyor ve yağmur yağıyordu. Yağıyor ve yağmaya devam ediyordu. Yorulmadan, dur durak bilmeden yağıyordu. Havuzları kısa sürede doldu. Ve kalbim! İçimdeki kalbim sevinçliydi. Yaşadık ve et ve mongongo cevizi ve daha çok et yedik hepsi de çok lezzetli.

Kalbim o kadar mutluydu ki enikler gibi kuyruğumu sallayarak ve sağa sola koşturarak ortalıkta dolaşıyordum. Doğru söylüyorum! O kadar mutluydum ki gördüğümü bağırarak ilan ediyordum: “Bugün yağmur mevsimi geldi! Evet! Evet!”

Yiyecek tırtıllar vardı, hani, “Mmm... mmmm... mmmm...” diye sürünen şu küçük şeyler. Ve insanlar kök çıkarıp yiyecek topluyor ve evlerine getirdikçe getiriyorlardı. Bir sürü et vardı ve insanlar sırtlarında taşıyarak giderek daha çok et getiriyor ve kamp kurduğumuz yerdeki ağaçlara asıyorlardı. Kalbim adeta patlıyordu ve bir sürü yemek yiyordum ve kuyruğum enikler gibi sallandıkça sallanıyordu. Küçük kuyruğumla habire gülüyor, küçük eşeğin, hani o minik şeyin güldüğü gibi gülüyordum. Kuyruğumu bir o yana bir bu yana sallayarak bağırıyordum, “Bugün tırtıl yiyeceğim... tır-tıl!” Kimi insanlar içmem için et suyu veriyorlardı, kimileri de tırtılların kabuklarını ayıklayıp onları benim için kızartıyorlardı ve ben yiyordum ve yiyordum ve yiyordum! Sonra da yatıp uyuyordum.

Fakat o gece, herkes ölü gibi uyuduktan sonra, tam uyuduğum yere işedim. Sabah, diğerleri kalkınca ben orada yattım, işediğim yerde yatmaya devam ettim. Güneş doğmuş ve gökyüzünde yükselmişti bile, ama ben hâlâ orada yatıyordum. İnsanların beni ayıplamasından korkuyordum. Annem dedi ki, “Nisa niçin böyle davranı-

yor ve güneş göğre çıkmış otururken yatağından çıkmayı reddediyor? Aaa... belki de altını ıslattı!”

Kalktığımda kasık bölgemi örten küçük örtüye baktım. *Islak!* “Olamaz! Altıma işedim!” Ve kalbim çok kötü hissetti. “Altıma işedim ve şimdi herkes gülecek bana,” diye düşündüm. Arkadaşlarımdan birine sordum, “Bütün o tırtılları yiyip yattıktan sonra niçin yatağıma işemiş olabilirim ki?” Sonra düşündüm, “Gün bittiğinde diğerlerinden ayrı yatacağım. Yatağıma yine ıslatırsam annemle babam beni dövmez mi?”

Arkadaşlarımla birlikte ısırın kaplumbağa bulduğumuz zamanı hatırlıyorum. Bir birikintide yüzüp birbirimize su sıçratıyorduk. Sonra kaplumbağayla oynamaya başladık. Onu tutup birbirimize ileri geri fırlatıyorduk. Ama sıra bana geldiğinde kaplumbağa parmağımı kaptı. Çığlık attım ama bırakmadı. Elimi sallayıp bağırdım, “Anne! Elim! Kurtar elimi! Keya! Noni! Gelin, yardım edin! Hepiniz beyinsizsiniz! Gelin de beni kurtarın! Isırıldım!”

Elimi yere vurdum, ama kaplumbağa yine de bırakmadı. Bir yandan elimi ısırın hayvana bakıyor, bir yandan da imdat diye bağıırıyordum. Öbür elimle ona asıldım ve en sonunda bırakıp yere düştü. Elim zonkluyordu, “Zonk... zonk... zonk.” Diğerleri hayvanı öldürürken ben de kenarda oturup kendime geldim. Gözümü parmağımdan alamıyordum. Acıyordu; yanıyordu! Çocuklar benim için bir esrime dansı yaptılar. Beni iyileştirme numarası yaptılar ve bana el koydular. Etrafımda dans ettiler ve parmağımı iyi etmeye çalıştılar. Oğlanlar esriyip parmağımdan hastalığı ve acıyı çıkarmaya çalıştılar. Güneş gökyüzünde alçalıyorken köye döndük ve pişirilip yensin diye kaplumbağayı da yanımızda götürdük.

Vardığımızda annem sordu, “Ne oldu? Ne ısırıldı seni?” Ben dedim ki, “Kaplumbağa. Bu kaplumbağa. Onunla oynayıp oraya buraya fırlatıyorduk. Onu tutmaya çalıştığımda parmağımı kaptı, beni çok fena ısırıldı.”

Ondan sonra kaplumbağalardan korkar oldum ve onlara dokunmadım. Diğer çocuklar kaplumbağalarla oyun oynarken ben kenarda durup seyrettim. Küçükken gerçekten de aklım yokmuş! Öyle fena bir şeye sadece dokundum. Korkmadım ve o kaplumbağayı, hiçbir

şey yapmazmış gibi tuttu. Sonra beni ısırdı. Bugün bile elimin orası hâlâ çirkin. Çocukken aklının başında olduğunu mu sanıyorsun?

Arkadaşlarımla çalılarda yürüdüğüm zamanı da hatırlıyorum. Ailelerimiz bir kamptan öbürüne taşıyorlardı ve arkadaşlarımla ben, büyüklerin önünden yürüyor ve bu esnada birbirimiz üstüne binip eşekmişiz gibi yapıyorduk. Tam o sıra arkadaşım Besa yerde ölü bir öküz başlı antilop gördü; sonra bir başkasını gördü ve bir tane daha; aslanlar onları daha yeni öldürmüştü. Bıraktığımız izleri takip ederek geri koşup bağırarak, “Aslanların öldürdüğü üç öküz başlı antilop gördük!” Büyükler dediler ki, “Ho, ho, çocuklarımız... güzel çocuklarımız... çok, çok güzel çocuklarımız!”

Antilopların olduğu yere gittik, orada kamp kurduk ve bir müddet yaşadık. İlk gün hayvanların derisi yüzüldü, su bulundu ve et yendi. Ertesi gün kadınlar daha çok su bulup döndüler. Et yedik ve yatıp uyuduk. Tam o gece aslanlar geri geldiler, öldürdükleri antilopları yemek üzere geldiler -üçünden yalnızca birini yemişlerdi.

Aslanlar kampımıza yaklaştılar ve ateşin yaydığı ışık çemberinin hemen dışında beklemeye koyuldular. Çevredeki çalılardan karanlığı içinden gözlerinin parıltısını görebiliyorduk. Bir yerde bir çift göz, başka bir yerde bir çift göz daha ve diğerleri. Çok vardı; bizi öldürmek istiyorlardı.

Babam bir şifa esrimesine girdi. Bedeni esrimişken ruhu tanrılarla konuşmak üzere ruhlar âlemine uçtu. Birlikte, ruhlar aslanları uzaklaştırdılar, çünkü biraz sonra ayrıldılar ve uzaklardaki bir başka su kaynağına gittiler. Babam esrime halinden çıktıktan sonra bize geri döndü. Sonra hepimiz uyuduk.

Epeyce büyümüş olduğum bir başka gün de arkadaşlarımdan bazıları ve kardeşimle köyden uzaklaşıp çalılara dalmıştık. Yürürken yerde yavru bir kudunun ayak izlerini fark ettim. Seslendim, “Baksanıza! Herkes buraya gelsin! Şu kudu izlerine baksanıza.” Diğerleri de geldi ve izleri inceledik.

Sonra izleri takip etmeye başladık ve yürüdük ve yürüdük ve bir süre sonra küçük kuduyu otların içinde ölü gibi uyuyor bulduk. Fırlayıp onu yakalamaya çalıştım. Hayvan bağırarak, “İhnnn... ihnnn...” Onu çok sıkı tutamamıştım, o da kendini kurtarıp koştu. Biz de peşinden koştuk ve koştuk ve koştuk. Ama ben o kadar hızlı koşuyor-

dum ki arkadaşlarımla hepsi birer birer geri kaldılar ve sonra ben tek başıma, olanca hızımla koşup hayvanı kovaladım. Sonunda onu tutmayı başardım. Üstüne atladım ve öldürdüm hayvanı. Sonra onu bacaklarından tutup omuzlarımla üstünde geri götürdüm. Derin derin nefes alıyordum, “Vivv... vivv... vivv!”

Arkadaşlarımla kaldığı yere dönünce büyük kuzenim dedi ki, “Kuzenim, küçük kuzenim... kuzenim bir kudu öldürmüş! Ya biz ne yaptık? Biz erkekler... nasıl oluyor da onu biz öldüremedik ama içinde bu kadar çok ‘koşmak’ olan bu küçük kız öldürdü?”

Hayvanı kuzenime verdim ve onu o taşıdı. Dönüş yolunda kızlardan biri bir steenbok gördü ve ağabeyiyle peşinden koştular. Onu kovaladılar ve en sonunda ağabeyi hayvanı öldürdü. O gün köye bir sürü etle döndük ve herkes bolca et yiyebildi.

Çocukluğum mutlu bir çocukluk muydu? Büyüyüp genç kızlık yaşıma geldiğimde biliyordum ki kalbim genellikle mutlu. Ama henüz küçük bir çocukken sevinçli mi üzgün mü olduğumu düşünecek kadar olayların farkında değildim.

NOTLAR

Geçim ekolojisi ve !Kungların doğal çevresine ilişkin ayrıntılı bilgi için bakınız Lee, *The !Kung San*, 5. ve 6. bölümler; Lee ve DeVore, der., *Kalahari Hunters-Gatherers*, 1-3. bölümler; R. Lee, “Ecology of a Contemporary San People,” Tobias, ed., *The Bushmen* içinde; ve Marshall, *The !Kung of Nyae Nyae*, 1-4. bölümler.

!Kunglarda avcılığa ilişkin ayrıntılar için Lee, *The !Kung San*, 8. bölüm; ve Marshall, *The !Kung of Nyae Nyae*, 4. bölümden yararlanılmıştır.

Bu bölümdeki anılar muhtemelen Nisa’nın beş-sekiz yaş arasındaki yıllarını (1926-1929 civarı) kapsamaktadır.

¹!Kung dilinde taşımak eylemini ifade eden birçok farklı ve özel sözcük bulunmaktadır. Burada kullanılan sözcük, erkeklerin omuzlarına koydukları sırtlara asılan ağır et dilimlerini taşıma şeklindeki geleneksel yöntemi belirtir.

²Çalılara gitmek: Küçük veya büyük abdest yapmak için kullanılan bir örtmece (hüsnütabir); bazen daha açık bir deyiş kullanılır.

¹Çalılardaki yaşamda koşan ve bağırان bir çocuğun ilk akla getirdiği şey, yılan veya etobur saldırısıdır.

⁴Bir !Kung'un, "Nyae Nyae baobabının bitişiğindeki yükseltinin yanındaki küçük akasya koruluğı," demesi bir New Yorklunun, Longchamps'in önündeki Beşinci Bulvar'la Otuz Beşinci Cadde'nin köşesini tarif etmesi gibidir. !Kungların çevreyle ilgili olarak söylediklerini bizim dilimize çevirmek oldukça güç, çünkü arazi ve bitki örtüsünü betimleyen sözcük dağarcığının zenginliğı bizimkilerle kıyas kabul etmez.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

CİNSELLİĞİ KEŞFETMEK

!Kunqların pek az mahremiyeti vardır; olan da ya köy içinde ya da hane içinde. Anne-baba, herhangi bir bölmesi ya da özel köşesi olmayan tek odalık kulübelerde çocuklarla bir arada yatar ve örtülerini paylaşır. Büyükler cinsel etkinliklerinin çocukları tarafından anlaşılmasını istemez, ancak küçükler gittikleri her yerde annelerinin yanında olmak istedikleri için çalılarda buluşmak da pek mümkün olmaz. Kalan tek seçenekse çocukların uyumasını beklemek ve ihtiyatlı olmaya çalışmaktır. Ne var ki, özellikle büyük çocuklar fazlasıyla meraklıdırlar ve (uyuma numarası yaparken) biraz uykudan feragat etmekle anne-babalarının aşk oyunlarını gözlemleme şansına pekâlâ erişebilirler. Ebeveynler yaşça büyük çocuklarını -hele ki onlu yaşlarına ulaşmışlarsa- başka yerlerde uyumaya özendirirler; çocuklar da zaten çoğunlukla bu geçişi kendi iradeleleriyle başlatırlar: Ya yalnız uyuyacakları ayrı bir kulübe yaparlar ya da başka yetişkinlerin yanında yatmaya giderler. Bazen de bir süreligine dede ve ninelerinin yanlarında yaşamayı tercih ederler.

Cinsel bilincin ve merakın bu denli erken gelişiminde !Kung ço-

cuklarının bolca sefasını sürdükleri boş vakitlerinin de payı var. !Kung çocukları için okul yoktur; geçime katkıda bulunmaları, küçük çocuklara bakmaları veya, arada su almaya gitmek haricinde, köy için herhangi bir şey yapmaları da beklenmez. Evli ya da bekâr kızların toplayıcılık seferlerinde, odun toplamada ya da suya gitmede annelerine, oğlanlarınsa avcılıkta babalarına eşlik etmeleri ancak on beş yaşına doğru gerçekleşir.

Toplayıcılığa çıktıklarında ebeveynlerin çoğu en küçükler dışında tüm çocuklarını köyde bırakmayı tercih eder; bu şekilde hem daha verimli besin toplanabilir hem de daha büyük mesafe katedilebilir. Zaten çocukların çoğu da diğer çocuklarla birlikte köyde kalmayı ister: Arkadaşlarla oynamak uzun saatler süren yorucu ve gergin yolculuklardan her zaman daha keyiflidir. Bu, özellikle toprağın ayak tabanlarını yaktığı ve suyun devekuşu yumurtalarında saklanan miktarla sınırlı olduğu sıcak ve kurak mevsim için geçerlidir. Ailelerine eşlik ettiklerindeyse çocukların hemen hemen hiçbir katkısı olmaz. Aksine, vakitlerinin çoğunu kendilerine verilen ya da bizzat topladıkları şeyleri yiyerek ve çalılarda oynayarak geçirirler. Kadınlar genellikle haftanın yalnızca üç günü toplayıcılığa çıktıklarından çocuklara göz kulak olacak birisi (dinlenmek ya da çalışmak için köyde kalan biri) çoğunlukla bulunur.

Bir kadın bu durumu şöyle açıklamıştı: “Çocuğu seninle toplayıcılığa çıkması için zorladığında ağlar ve iş yapmanı imkânsızlaştırır. Onu köyde bırakırsan ağlamaz ve sen de eve bir sürü şeyle dönersin.” Fakat bir sonraki soruma şöyle cevap vermişti, “Köyde oturup çocuklar etrafımda oynadıklarında endişe etmem; sadece onların yaptıklarını seyredirim. Ama onları bırakıp toplayıcılığa çıktığımda onlara iyi bakılmayacağından kaygılanırım, özellikle de köyde kalanın mazereti hastalıkla.”

Diğer toplumların çoğunda büyük çocuklar ve gençler ekonomik yaşama önemli ölçüde katılırlar; bu bakımdan, !Kunglardaki yaşitlerinin sorumsuzluğu gerçekten şaşırtıcıdır. Bu durum !Kung geçim tabanının istikrarını ve güvenilirliğini yansıttığı gibi avcılığın ve toplayıcılığın, böylesine marjinal bir çevrede bile, o kadar da çetin olmadığını gösterir: Yetişkinlerin iş yükü çok olsaydı gençlerde saklı atıl enerjiyi harekete geçirmeleri yeterli olurdu. (Doğrusu, gençle-

rin katkıları kendilerinden daha küçük çocukların sağladığı katkıdan daha azdır.)

Köy yaşamı, çocuklara oynayabilecekleri güvenli ve sosyal bakımdan zengin bir çevre sunar. Bir köyde ortalama olarak otuz insan -çocuğun hepsini tanıdığı akrabalar, arkadaşlar ve konuklar bulunur ve etkinliklerin çoğu da açık havada, her ailenin yaşam alanını tanımlayan ateşin başında gerçekleşir. Çocuklar, daire oluşturacak şekilde konumlandırılmış kulübelerin çevrelediği çemberin ot ve dikenlerden ayıklanmış komünal alanında serbestçe hareket eder ve insanların kulübeleri arasında rahatça gidip gelirler. Bazen bu çemberin dışındaki çalılarda da oyun oynarlar ama bu koşullarda bile yetişkinler, herhangi bir soruna anında yetişebilecek yakınlıkta bulunurlar. Çocukların köyü çevreleyen çalılıkta ve besin toplarken kaybolması vakaları son derece seyrek görülür ve bu halde bile çabucak bulunurlar.

Dikkatle göz kulak olmakla birlikte büyükler, çocukların oyunlarına nadiren karışırlar. Özellikle cüsseleri birbirinden farklı olan çocukların dövüşlerinde araya girmeyi tercih ederler ve çocukların canının yanmamasına genel olarak özen gösterirler. Normal koşullarda oldukça güvenli olan köy ortamındaki en büyük tehlike ateştir; zaman zaman küçük veya büyük yanık vakaları görülür, ancak düzeni bozacak denli sık değil. Ebeveynlerin sıkı tembihlerine karşın çocukların sık sık ateşten köz aldıkları (ve hemen düşürdükleri) veya yanan dal veya otlarla bir ateşten diğerine koştukları görülür. Bıçaklarla (iki tarafı keskin ve uzun) rastgele oynadıkları da olur, fakat neyse ki kesikler seyrek. Köydeki olağan nesnelerin en tehlikeli olanı zehirli oklar ve mızraklar çocukların erişemeyecekleri noktalara özenle asılır. Çok az şeye sahip !Kunğların, çocukların zarar verebileceği pek eşyaları olmadığından (buna tersinden bakmak da mümkün, yani, çocukların zarar görebileceği pek eşyaları olmadığından) çocuklar da köy alanı içinde rahatça hareket edebilirler.

Bir köyde az sayıda aile bulunduğu için oyun grupları çeşitli yaşlardaki birkaç çocuktan -yani belli bir anda o köyde yaşayan her kimse, onlardan- oluşur. Yaş itibarıyla neredeyse bebeklerden ergenlik çağındaki gençlere dek değişebilen bu gruplar genellikle ya köy çevresinde, büyüklerin yakınında vakitlerini geçirirler ya da birkaç

yüz metre ötede kendi 'köy'lerini kurarlar -gözlerden uzak, ama duyum mesafesinde. Oyunlarının çoğu büyüklerin etkinliklerinin taklidi şeklindedir: Avcılık, toplayıcılık, şarkı söyleme ve esrime, evcilik oynama, yetişkinlik ve evlilik oyunları. (Büyük çocuklarca taşınan küçük çocuklar genellikle bu 'anne-babaları' 'kızları ve oğulları' olurlar.) Bazen çocukların taklit oyunları gerçek bir etkinliğe dönüşür; köyün hemen yakınındaki arazide kök ve yemiş toplanır, hatta tuzaklarla küçük hayvanlar ve kuşlar yakalanır. Resmî eğitim namına bir şey almadıkları için -her şey gözlem ve bizzat deneme esasına göre öğrenilir- kendilerini üretken yetişkinler haline getiren becerilerin çoğunu, çocuklar bu gruplar içinde öğrenirler.

Ailelerin taşınmasının çocukların oyun grupları üzerindeki etkisi büyük olur. Gruplardaki çocuklar haftadan haftaya değişebilir, ancak cüsseleri üzerindeki en büyük değişim mevsimsel geçişlerle görülür. İnsanların büyük topluluklar halinde kalıcı su kaynaklarında toplandıkları kış mevsiminde oynayacak birçok çocuk bulunur. Yağmurların araziye su birikintileriyle doldurduğu yazınsa insanlar dağılır -ya uzak köylerdeki akrabalarını ziyaret için ya da besin ve av kaynaklarına yakın olmak için. Birkaç aile, hatta belki de yalnızca bir veya iki aile, birlikte dolaşmayı kararlaştırabilir. Çocukların çoğu için bu alışılması zor bir süreçtir ve kalıcı kaynaklara dönüş genellikle heyecanla beklenir.

!Kung kızları ve oğlanları genellikle birlikte oynar ve oyunlarının çoğu ortaktır. Kendimizinki dahil, çoğu kültür belli etkinlikleri kızlara, belli etkinlikleri de erkeklere mahsus görür ve erken yaşlardan itibaren kızlarla erkeklerin ayrı ayrı oynamalarını tercih eder. Bizdeki 'hanımevladı' veya 'erkek fatma' gibi alaycı ifadelerin !Kung sözcük dağarcığında karşılığı yok gibidir. !Kung çocukları cinsiyet ayrımına tabi tutulmazlar; cinsiyetlerden hiçbiri teslimiyetçi veya sert olmak üzere eğitilmediği gibi insan ruhunda doğuştan var olduğu sanılan duygusallığı tüm yönleriyle dışa vurmaktan da alıkonulmaz. Kızlar da erkekler de ara sıra gürültü patırtı koparmakla birlikte birçok toplumun erkek çocuklarında görülen, kavga etmeyi öğrenmek üzere yürütülen uzun boylu hazırlıklara !Kung oğlanları vakit bile ayırmaz. !Kunglar çocuklarına sorumluluk yüklenmediği, bekâret önemsenmediği ve kadın bedeninin örtünmesi gerektiğini düşünülmediği için kızlar da erkekler kadar serbest ve rahattır.

Çocukluk dönemine ait oyunlarda rekabet ya yoktur ya da çok az ölçüdedir. Çocuklar yan yana, paylaşarak oynasalar bile oyuna ilişkin grup kurallarının konulduğuna pek az rastlanır. Her çocuk tekrar tekrar deneyerek, bir başkasını yenmeye veya geride bırakmaya değil, kendince daha başarılı olmaya çalışır. Bu tutumun temelinde birlikte oynayan çocukların sayıca azlığı ve kıyaslanacak yaşlıların olmaması yatıyor olabilir. Bununla birlikte, yetişkin !Kungların da rekabetten ve bireyleri hiyerarşiler halinde sıralamaktan bilerek kaçındıklarını söyleyebiliriz. İnsanlar arasında keskin ayrımlar yapmaya karşı olan kültürel kısıtlamalar !Kungların birinci, en güzel, en başarılı gibi sıfatları, hatta en iyi dansçı, avcı, şifacı, çalgıcı ya da kolyeci gibi nitelemeleri bile kullanmaktan sakınmalarına sebep olmaktadır. Onlar elbette çevrelerindeki kişilerden bazılarının etkileyici yeteneklerinin farkındalar ve bu kişilerin yeteneklerinden büyük yarar elde ediyorlar, ancak yine de bu duruma dikkat çekmek son derece büyük bir terbiyesizlik olarak görülür.

İki cinsiyetin etkinliklerine daha yakından bakıldığında ise ince farklar göze çarpar. Oyun oynayan !Kung çocukları üzerinde yapılmış bir araştırma göstermiştir ki, oğlanlar kızlardan daha saldırgan davranmaktadır, kızlar da erkeklere kıyasla anneleri dışındaki büyüklerle daha çok etkileşmektedirler. Ancak diğer toplumlarda oyunları incelenen çocukların tersine, !Kung kızlarıyla oğlanları etkinlik, konuya dikkati muhafaza etme yeteneği ve nesnelerle oynamaya harcanan vakit bakımından eşit bulunmuş olup bu çocukların yalnızca hemcinsleriyle oynama yönünde bir tercihleri olmadığı görülmüştür.

!Kung çocukları oyun gereçleri açısından kendi başlarının çaresine bakmak durumunda bırakılırlar. Buysa can sıkıntısına değil, tam tersine, yaratıcı ve enerjik bir oyun özgürlüğüne yol açar. Oyunlar için çok çeşitli etkinlikler olmakla birlikte yetişkinlerin çocukluklarına dair en canlı anıları, cinsel oyunlara ilişkin olanlardır. Bu tür oyunların sayısı gruptan gruba değişmekle birlikte belli denemeler evrensel özelliğe sahip gibidir. Küçük çocuklardaki cinsel oyunlar önce erkek erkeğe ve kız kıza iken sonradan kızlarla erkeklerin birbirleriyle oynaması sürecine girer ki, bu işin başlatıcıları çoğunlukla, kimi zaman fazlaca girişken olabilen, erkeklerdir. Daha büyük

çocukların cinsel oyunlarında genellikle cinsel organların teması söz konusudur, fakat fiili temas ancak yıllar sonra gerçekleşiyor olmalı -genç yaşta evlenen kimi kızların bu çağa dek herhangi bir deneyime sahip olmadıkları görülür.

Büyükler, çocuklarla gençler arasındaki cinsel oyunlara sıcak bakmasalar da bunun önüne geçmek için herhangi bir şey yapmazlar. Onlar kendi çocukluklarından böyle oyunları hatırlamaktadırlar ve her ne kadar inkâr da etseler, çocuklarının da aynı şekilde oynadıklarının farkındadırlar. Cinsel oyunlar yetişkinlerin gözü önünde cereyan etmediği sürece çocukların bu etkinliklerine karışılmaz. Şayet yakalanacak olurlarsa azarlanırlar ve 'güzelce oynayın' nasihatini alırlar, ama hepsi bu! Çocuklar bilirler ki oyun köylerinde onları kimse rahatsız etmez; 'evlilik' oyunu oynadıklarındaysa kendileri gayet büyümüş ve ailelerinden uzak hissederler -en azından yemeğe, suya veya bir kavgayı yatıştıracak bir büyüğün yardımına ihtiyaç duyanaya kadar.

Dolayısıyla, yetişkinliğe erişmeden önceki yüzde elli-elli hayatta kalma olasılığını saymazsak, bir !Kung çocuğu için yaşam genellikle keyiflidir. Söz konusu hastalık ve ölüm tehdidineyse tüm !Kung çocukları maruzdur, üstelik sadece kendileri değil, kardeşleri de. Ebeveynleri bile bizimki gibi farklı kültürlerdeki yetişkinlerden daha savunmasızdır ve geç doğan birçok !Kung çocuğu yetişkinliğe erişmeden önce ebeveyninden birinin ya da ikisinin birden ölümüne tanık olur.

Ben yaşlı bir kadını ve birçok şey bilirim, çünkü ne zaman insanların konuştuğunu işitsem, dinlerim.¹ Mitsel geçmişimiz hakkında anneannemin anneme anlattığını duyduğum bir öyküyü anlatacağım sana. Bu öykü başlangıç hakkında, insanların daha cinselliği bilmedikleri ve cinsel ilişkiye nasıl gireceklerini bilmedikleri bir zamanla ilgili.

Çok çok uzun zaman önce birkaç kulübe yapan iki kadın varmış; köylerinde yalnızca ikisi yaşıyormuş. Başka yerde de köylerinde kendi başlarına yaşayan iki erkek varmış. İki kadın bir yerde yaşıyorlarmış, erkekler de ayrı bir yerde yaşıyorlarmış.

Bir gün erkekler, kadınların köyünü keşfetmiş. Ertesi gün, güneş sabah göğünün henüz alçaklarındayken erkekler, kadınları çalmak fikriyle köylerinden çıkmışlar. Ama vardıklarında kadınlar orada yoklarmış -yiyecek ve ceviz toplamaya çıkmışlar. Kadınlar daha sonra döndüklerinde o gün topladıklarını yere koymuşlar ve oturmuşlar. İki erkeği ancak o zaman fark edebilmişler. Birisi demiş ki, “Ne? Ben neredeyim ki burada bizden başka iki erkek de var? Düşüncelerimin bana dediğine göre biz erkeksiz bir yerde yaşıyoruz. Burada sahiden erkekler var mıymış?”

Çünkü bu kadınlar erkeklere cinselliği öğreteceklermiş. Vakit hâlâ erkenmiş ve kadınlar hiçbir şey yapmadan oturmuşlar ve topladıklarını yemişler. Ama akşam gelip çöktüğünde erkeklerden biri bir kadının üstüne çıkmış, öbür erkek de diğer kadının üstüne çıkmış. İki çift orada uzun süre yatmış. Sonra adamlardan biri sevişmek istemiş ve kalkmış, kadının ağzında sevişmeye çalışmış. Kadın demiş ki, “Hayır, öyle değil.” Kadının gözlerini denemiş. Kadın demiş ki, “Hayır, öyle değil.” Sonra kadının kulaklarını denemiş. “Hayır, öyle değil.” Sonra burnunu. “Hayır, öyle değil. Öyle sevişilmez. Bak, orada bir vajina var, tam bacakları arasında. Şimdi, ağzımla yerim. Gözlerimle etraftaki şeylere bakarım. Kulaklarımla dinlerim. Burnumla da nefes alırım. Peki nasıl oluyor da vajinam orada bulunduğu halde sen onu denemiyorsun? Tek yaptığın yüzümle sevişme-

ye çalışmak!” İşte o zaman adam penisini almış ve kadının vajinasının içine itmiş ve nihayet ikisi sevişebilmişler -hem o sıra hem de gece boyunca.

Şafak söktüğünde iki adam başka insanlara anlatmak için ayrılmış, “Dün gece nasıl sevişileceğini öğrendik. Vajina denen bir şey varmış ve orasıyla yapıyormuşsun.” Diğer insanlar bunu duyduğunda onlar ve başka herkes de sevişmeye başlamış.

Geceleri bir çocuk annesinin önünde yattığında ve babası da annesinin arkasında yatıp ikisi seviştiklerinde² çocuk seyrederek. Daha küçük olan çocuğu ebeveyn dert etmez³ ve baba anneyle sevişir işte. Çünkü çocuk, ebeveyninin gece işlerini yaptıklarını görse bile, duysa bile yaptıklarının *ne* olduğunun farkında değildir; o henüz küçüktür, akli yoktur. Sadece seyrederek ve bu konuda fikir yürütmez.

Belki de çocuk sonunda böyle öğreniyor, çünkü büyüdükçe annesiyle babasının seviştiklerini anlıyor. Başlangıçta şöyle düşünür: “Demek insanların cinsel organlarıyla yaptıkları bir başka şey de buymuş.” Sonra, eğer çocuk küçük bir oğlansa, küçük bir kızı veya belki de kız kardeşini alacak ve aynısı ona yapacaktır; o kendisine öğretecektir⁴ Babasıyla annesini gördüğü şekilde onunla sevişiyor gibi yapacaktır. Bir defa öğrendi mi de herkesle bu şekilde oynamaya çalışacaktır.

Çocuk büyüdükçe cinsel duygularının da farkına varmaya başlar. Ailesinin kulübesinde yattığında ve henüz uyumadığı halde ebeveyni sevişmeye başladığında... orada öylece yatıyor, her şeyi duyuyorsa, işte *o zaman* acı hisseder. O zaman düşünür ki, “Pekâlâ, demek anneyle baba işlerini yapıyorlar, o kadar.” Ama öyle düşünse bile, bunu duyduğunda cinsel bakımdan uyarılmaya başlar. Büyük çocuklar neredeyse yetişkinler gibi olduklarından ve cinsel duyguları çok güçlü olduğundan, başka insanların seviştiklerini duyduklarında kendileri de heyecanlanırlar. O yüzden oldukları yerde yatakalırlar, ta ki gün ağarana kadar. Fakat sabah olduğunda ve oyunda diğer çocuklara katıldıklarında önceki gece ebeveynlerinin nasıl işlerini yaptıklarını anlatırlar. Sonra, eğer çocuk küçük bir oğlansa, bir kız gördüğünde, onunla cinsel oyunlar oynar.

Büyük bir çocuk bunu yapar. Küçük bir kızla olana kadar bekler ve sonra onunla yatar. Biraz tükürük alır, onu kızın cinsel organına

sürer, üste çıkar ve yarı-kalkmış organıyla dürtükler, sanki gerçek bir cinsel ilişki kuruyormuş gibi, ama öyle değildir. Çünkü büyük oğlanlar sertleşseler bile küçük kızların içine girmezler. Cinsel boşalmayı da bilmezler. Oğlan ancak genç erkek olma noktasına yaklaştığı zaman yetişkinler gibi seks yapmaya başlar.

Başlangıçta kızlar bu tür oyunlar oynamayı reddederler, dürtüklemelerin canlarını yaktığını söylerler. Ama biraz daha büyüdüklerinde itiraz etmemeye başlarlar, sonundaysa severler.

Ben henüz küçükken erkekle kadın arasındaki işe, birlikte yaşama ve yatma işine, yetişkinlerin, dans misali, üstlendikleri ve zevk aldıkları işe, erkeğin kadının üstünde yatma ve çıkıp inme, çıkıp inme işine, o tür işlere aklım ermezdi. Başlarda düşünürdüm ki, “Vay be... demek insanlar bunları da yapıyorlar,” ve çocuklarla oynadığımızda bana yaptıklarıyla aynı şey olduğunu sanırdım.

Ancak büyüyünce annemle babamın birlikte yattıklarında aslında ne yaptıklarını anlamaya başladım. Annem yatardı, ardından birlikte yatarlardı ve sonra da... işleri başlardı. O zaman düşünürdüm ki, “İnsanlar bunu yaptıklarında kadın ölüyor mu? Belki de birisinin bir başkasını öldürdüğü korkunç bir şey oluyordur. Babamın işi annemi öldürecek mi acaba?”

Çünkü geceleri babam annemle yatardı. Bazen geceleri hâlâ uyuyamamış olurdu. Ben annemin önünde uyurdum ve babam onun arkasında olurdu ve ben seyredirdim. Başlangıçta mutsuz olmuyordum. Fakat büyüyünce düşünmeye başladım ki, “Niçin babam benim uyanık olabileceğimi hiç hesaba katmıyor? Artık epey büyüdüm, bana niçin daha saygılı davranmıyor? Yetişkinler birbirlerine saygılı olmalılar. Uyuyamadığımı görmüyorlar mı? Niçin annemle yatıyor?” Yattığım yerde bunları düşünürdüm. Ya da şöyle düşünürdüm: “Nasıl oluyor da annemle babam umursamıyor? Halihazırda çok büyüdüm. Birisi uyunmaya başlamamışken seks yapmamalılar. Beklemeleri gerekir; ancak o zaman yapabilirler.” Bir de şöyle düşünürdüm: “Hayır, bugün öylece yatmayacağım, gidip başka bir kulübede yatacağım. Belli ki babam beni hiç düşünmüyor; kalbi bildiğini okuyor ve işini yapıyor. Bunu kabullenemem ve onların kulübesinde yatamam. Orada yatmayı sürdürmenin benim için ne değeri var ki?”

O sıra kendime küçük bir kulübe buldum ve orada yatmaya başladım. Onlar da, sanırım, kulübelerinde yalnız kalıp işlerini yapmayı sürdürdüler. Bu onların işiydi. Ama niçin beni hiç umursamadılar?

Süt emme çağında olan çocuk hiçbir şeyin farkında değildir. Süt; tek bildiği odur. Onun dışında hiçbir şeye akli ermez. Oturmaya öğrendiğinde bile hiçbir şeyi düşünmez, çünkü zekâsı ona daha gelmemiştir. Hal böyleyken düşüncelerini nereden alacak ki? Tek düşünebildiği süt emmek.

Fakat büyüdüğünde ve boy attığında ve yürümeye başladığında aklına birçok şey gelir. Oturur ve bazı şeyler hakkında düşünmeye başlar ve kendi işlerini -cinsel oyunlarını- düşünür. Çünkü çocuklar oyun oynadıklarında yaptıkları budur. Oğlanlar cinselliği oynarlar ve kendilerine öğretirler, tıpkı horoz yavrularının kendilerine öğrettikleri gibi. Kız çocuklar da aynı şekilde kendi aralarında öğrenirler.

Başlangıçta oğlanlar o oyunu diğer oğlanlarla oynarlar -cinsel organlarını birbirlerinin arkalarına dürtürler- ve kızlar da küçük kızlarla aynı oyunu oynarlar. Daha sonraysa, bir oğlan küçük bir kıızı kendi halinde görürse, onu alır ve onunla 'seks yapar.' Küçük oğlanlar ve küçük kızlar böyle öğrenir.

Cinsel oyunları tadını ilk alanlar oğlanlardır. Oynadıklarında bunu yapmaları o yüzden. Evet. Bir kız henüz küçükken cinselliği bilmez. Düşünceleri tam olarak anlamaz. Ama küçük bir oğlanın penisi vardır ve belki de daha annesinin karnındayken bile cinselliği bilir. Oğlanlar cinsel organlarıyla ne yapacaklarını bildiklerinden onları nasıl kaldırıp indireceklerini bilirler. Onlar kızları alırlar, aşağı yatırırlar ve onlarla sevişirler. Kızlarla erkekler sadece oyun oynadıklarında bile bunu yaparlar.

Kızlar kendi aralarında bazen birlikte cinsel oyunlar oynarlar. Ama oğlanlar varken oynamazlar, çünkü onlar kızlarla zaten o şekilde oynarlar. Kızlar bir aradayken ancak cinsel organlarını elleyebilirler; bu da pek işe yaramaz. Sert olanlar, penisi olanlar erkekler; onların mızrakları var. Oysa kızların mızrakları yok, kızların hiçbir şeyi yok; onlar sadece yumuşaklar. Onların penis gibi sallanan bir şeyleri yok. O yüzden kızlar kendi aralarında birbirlerini alırlarken

bu işi pek iyi yapamazlar. Hayır, ama küçük bir oğlan en iyisidir; o doğrusunu yapar.

Ben küçük bir çocukken düşünmeden oynardım. Çevremde olanları anlamazdım ve cinsel oyunları bilmezdim. Sadece kızlarla kendi aramızda oynarken bile güzelce oynardık. Çünkü iyi oyun var, kötü oyun var. Birbirinin cinsel organlarını ellemek kötü oyundur; bunu yapmamak iyi oyundur.

Fakat biraz daha büyüdüğümde biraz aklım vardı ve o akılla cinsellik bilinci de geldi. O zaman küçük kızlar ve küçük oğlanlar hâlâ ‘cinsel oyun’un gerçekte nasıl bir oyun olduğunu bilmiyordu; o zaman bunu sadece konuşurduk. Oğlanlar birbirlerine sorarlardı, “Cinsellik oynadığında ne yaparsın?” Sonra da bize sorarlardı. Biz de derdik ki, “Biz o tür oyunların nasıl oynandığını bilmiyoruz. Bu konuda durmadan konuşan sizsiniz. Ama biz, biz bilmiyoruz. Her nasıl oynanıyorsa, biz zaten oynamayacağız. Neden sadece oyun oynamıyoruz?” Onlar da derdi ki, “Siz kızlar hiçbir şey bilmiyorsunuz; öyleyse bakın, önce birlikte oynayacağız, sonra evleneceğiz, sonra birbirimizin cinsel organlarına dokunacağız ve sevişeceğiz.” Kızlarsa hep itiraz ederdi, “Öyle oynamak çok kötü bir şey. Biz oynamak istemezken siz niçin hep bunu yapmamız gerektiğini söylüyorsunuz?”

Fakat sonunda kız arkadaşlarım da birbirleriyle cinsel oyunlar oynamaya başarlardı. Ellerine tükürüp sonra onu cinsel organlarına sürerler ve birlikte oralarına dokunurlardı. Ben nasıl yapılacağını bilmediğimde orada öyle oturur, yaptıklarını yapmayı reddederdim. Öğrenene kadar çok uzun süre yapmaya yanaşmadım. Onlar sorarlardı, “Nasıl oluyor da bizimle oynamıyorsun?” Ben de derdim ki, “Oynarsam cinsel organım berbat kokar. Siz ona tükürük sürüyorsunuz, ama ben bundan hoşlanmıyorum.” Ben yakında beklerdim ve onlar tekrar güzelce oynamaya başladıklarında onlara katılırdım ve hep birlikte oynar ve oynar ve oynardık.

Çok geçmeden kızlardan bazıları bu tür oyunları küçük oğlanlarla oynamaya başladılar. Onlar bunu benden çok daha önce öğrendiler; küçük oğlanlar öğretti, kızlar da ağılamadılar. Ben de öğrenmeden önce çok uzun süre reddettim. Ne olduğunu bilmiyordum ve erkekler ne zaman soracak olsa ağlardım. Derlerdi ki, “Nasıl oluyor da biz

oynadığımızda sen ağlıyorsun?” Ben de derdim ki, “Çünkü siz cinsel oyunlar oynamamız gerektiğini söylüyorsunuz.” Bir de şöyle dedim: “Dediğinizi anneme söyleyeceğim.” Çünkü kötü oyunlar oynamak istemiyordum ve ağlayan diğer kızlarla birlikte duruyordum. Biz birlikte, duruyorduk ve birlikte oynamayı reddediyorduk.

Fakat seyrediyorduk da. Öbürlerinin ne yaptığını görmek için izlerdik. Yine de onların ne zaman o şekilde oynadıklarını görsek, fer-yadı basardık. Ancak tekrar tekrar gördükten sonra ve anladığımızı hissettikten sonra -ne yaptıklarını tam olarak bildiğimizi hissettiğimizde- ancak o zaman o kadar korkmaktan vazgeçtik. Sonunda biz de razı olduk. O zaman düşünmüştüm ki, “Demek çocukken oyun oynamanın yolu, birbirinin cinsel organlarına dokunmakmış.” Çünkü diğerlerini izledikten sonra ben de aynı oyunu oynamaya başladım. En sonundaysa hoşlanmaya bile başladım.

Çünkü çocukların kalpleri birbirine benzer. Onlar birlikte böyle oynarlar. Onlar böyle büyürler.

Biz de böyle büyüdük. Ebeveynlerimizin köyünü bırakır ve yakında kendi küçük, ama ‘büyümüş’ köyümüzü kurardık. Çalılardan yiyecek toplama, onları getirme ve yeme oyunu oynardık. Sonra ‘evlenirdik’ ve birlikte cinsel oyunlar oynardık. Bütün gün böyle oynardık.

Babalarımızdan biri bir hayvan öldürmüştü biraz et almak için köye gider, kalbimiz sevinç dolu, küçük bir teneke veya kap dolu-su, alıp kendi küçük köyümüze geri dönerdik. Günün geri kalanını köyümüzde yaşayarak geçirirdik. Bir oğlan bir kızla oturur, bir başka oğlan da bir başka kızla otururdu. Orada oturur, et pişirir ve tıpkı büyükler gibi birbirimize pişirdiklerimizden armağanlar verirdik. Et bittiğinde çocuklardan biri yine köye gider, biraz daha et getirir, pişirir ve bize ikram ederdi. Ancak güneş gökyüzünde iyice alçaldıktan sonra yatmak üzere ailelerimizin köyüne geri dönerdik. Fakat oradayken bile oyunumuza devam edebilirdik.

Biraz daha büyüdüğümde yetişkinlerin bizim ne tür oyunlar oynadığımızı göreceklelerinden korkar oldum ve onlar gibi oturmayı öğrendim. Ondan önce yetişkinler bize bazen bağırırıldardı, özellikle de bir grup insanın ortasında cinsel oyuna daldığımızda. Çünkü küçük çocuklar büyüklerden korkmazlar. Onların tam ortasında olsa-

lar bile cinsel oyunlar oynarlar. Onların korkusu yoktur; onların akli yoktur. Onlar insanların kendilerini göreceğini ve onlara bağıracağını düşünmezler.

Kimi günler küçük kardeşimle köyde kalıp kimi günler de çocuklara katılıyordum. Bir süreliğine normal oyunlar oynardık. Sonra beni almak isterlerdi. Reddettiğim bazı zamanlar beni yere fırlatıp tutarlar ve üzerimdeki deri önlüğü alıp benimle seks yaparlardı. Acırdı! Penis dediğin kemik gibi bir şey değil mi? Onu orama burama sokuştururlardı ve beni öldürür gibi canımı yakarlardı. Ben de ağlardım ve ağlardım ve ağlardım. Hâlâ daha çocuktum ve zevki hakkında hiçbir şey bilmiyordum.

Fakat başka zamanlar razı gelirdim. İşte öyle yaşırdık; bazen normal oyunlar oynar, bazen de birbirimizle yatma oyunu oynardık.

Oğlanlar bizi bazen sadakatsiz olmakla suçarlardı. Derlerdi ki, “İnsanlar bize sizin başka erkeklerden hoşlandığınızı söylüyorlar.” Biz de derdik ki, “Hayır, biz başka erkeklerden hoşlanmıyoruz. Sizin neyiniz var ki böyle düşünüyorsunuz?” Onlarsa bizi bırakıp şöyle derlerdi: “Kadınları kendi başlarına bırakalım.” Başka zamanlar da şöyle derlerdi: “Yo, bu kadınlar kötü şeyler yapıyorlar, onların sevgilileri var. Bugün onları döveceğiz, onları döveceğiz ki başka erkeklerle sevişmesinler.”

Bir seferinde bir arkadaşımın köye yatak örtüsü almaya gitmiştim. Geri geldiğimizde üstümüzü örttük ve yattık. Erkekler de gelip bizimle yattılar. Sonra yetişkinlere şöyle anlattım: “Dinleyin! Dinleyin! Bugün oynarken erkekler bizi ‘düzdüler’” Büyükler dediler ki, “Eğer erkekler cinsel organlarınızı ellemeye çalışırlarsa onları bırakın ve yalnızca kızlarla oynayın. Bırakın oğlanlar birbirleriyle oynasınlar.” Ben dedim ki, “Ama biz kendi başımıza oynarken bile sinsice yaklaşıp bizi kovalıyorlar. Sonra bizimle oynayıp cinsel organlarımızı mahvediyorlar.” (Biz buna öyle derdik.) Büyüklerse oğlanlara bize rahat vermelerini ve yalnızca güzel oyunlar oynamamızı söylememi tembihlediler.

Sonra bunu anlatmamam gerektiğini düşündüm. Niye anlatacaktım ki? Büyükler bana yalnızca bağırıyorlar. Ondan sonra ben de onlara hiçbir şey söylemedim. Biz oynadık ve oynadık ve bir daha asla hiçbir şey söylemedik.

Bir başka sefer oğlanlar bizimle oynamak istediler ama ben dedim ki, “Keya’yla ben gidip kendi başımıza oynayacağız. Siz cinsel oyun istiyorsunuz. Varın kendi oyununuzu oynayın. Biz gelmiyoruz. Siz kötü şeyler yapmamızı istiyorsunuz. “Erkekler dedi ki, “Yalan söylüyorsunuz! Ayrı oynamak istiyorsunuz ki *düzüşebilesiniz!*” Biz, “Bu doğru değil,” dedik. “Bizim penisimiz mi var ki birbirimizle sevişebilelim? İki vajina düzüşebilir mi hiç?” Erkekler dediler ki, “Siz hep birbirinizle cinsellik oynuyorsunuz. Bizi bu yüzden geri çeviriyorsunuz.” Biz dedik ki, “Hepiniz delirmişsiniz. Varın kendi oyununuza. Biz kendi başımıza kalacağız.” Biz uzaklaşırken erkekler bize sırtıklarını attılar. Biz de geri bağırdık, “Bize sahip olmayacaksınız... yazık size!”

Sonra biz geri döndük. “Nasıl oluyor da bizi terk ediyorsunuz? Artık birlikte oynamıyor muyuz?” diye sorduk. “Ne?” dediler. “Bizi terk eden *sizdiniz*. Sizinle cinsel oyunlar oynayacağız diye korktunuz. Bu yüzden bizden ayrıldınız. Öyle değil mi?” Dedik ki, “Evet, çünkü birbirinin cinsel organına dokunmak kötüdür. Annelerimiz bize öyle dedi.” Erkekler dedi ki, “Anneleriniz sizi kandırmış. Hadi sevgiliymiş gibi yapalım ve buluşmak için gizlice çalılara gidelim. Ama Nisa hariç, çünkü ne zaman böyle oyun oynasak o gidip galmazlıyor.”

Keya’yla birlikte bazı kulübeler yaptık ve öbürleri kendi kulübelerinin içinde oynarken biz de birlikte oynuyorduk. Bir süre sonra onlara gizlice sokulduk ve aniden bağırdık, “Ayy! Bak ne yapıyorlar!” Erkeklerden biri şöyle dedi: “Siz ikiniz pek yakında sıçacaksınız. Nisa var ya, onun hiç beyni yok. Bebekten farksız- düşünce yok! Gizlice tepemize binmenin ne anlamı var?” Biz çılgık attık, “Düzüşüyorsunuz!! Düzüşüyorsunuz!!! Size kalsa bizi de düzerdiniz, ama biz istemedik! Seks *kötü* bir şeydir ve cinsel organlarınızı çürümüş gibi kokutur.”

Orada o şekilde oynamaya devam ettik. Sonra büyüklerin köyüne döndük. Oradaki erkekler dediler ki, “Hadi... herkes dinlesin... *kendi* köyümüze gidelim ve orada oynayalım.” Örtülerimizi ve diğer eşyalarımızı yanımıza aldık. Keya’yla ben kulübemize girdik. Diğerleri kocalarıyla kendi kulübelerindeydiler. Tıpkı büyükler gibi birbirimizi ziyaret ettik.

İki erkek bize geldi, “Hadi yatalım ve diğerleri gibi biz de işimizi yapalım.” Biz dedik ki, “O işi nasıl yapıyorsunuz? Siz ne işinden söz ediyorsunuz?” Onlar bağırdılar, “Bizim işimiz *-düzmek! düzmek ...* Size göstereceğiz. Biz sizin sevgilileriniz olacağız çünkü oradaki kulübelerimizde zaten karılarımız var. Biz geleceğiz ve sevgililerin yaptıklarını yapacağız, sonra onlara geri döneceğiz.” Dedik ki, “Demek bundan söz ediyorsunuz? Buraya bizimle sevişmek için mi geliyorsunuz? Bizim de cevabımız *hayır*. Biz kocasız iki kadınız, sizse evlisiniz. Kocalarımız olmadığından sizi köyünüze kadar izleyeceğiz ve orada et ve yiyecek yiyeceğiz. Orada kalacağız ve hep birlikte öylece yaşayacağız.” Erkekler kabul etmediler, “Şunu yapacağız. Kardeşimle ben çalılara gideceğiz, yiyecek şeyler bulacağız ve onları size getireceğiz. Sonra sizin sevgilileriniz olacağız. Ondan sonra bizim eşlerimizi ziyaret edebilirsiniz. Hatta sonra geri gelip onlara kuma gelmenizi isteyeceğiz.” Biz dedik ki, “Bakın, biz daha çocuğuz. Hadi güzelce oynayalım. Biz yalnızca güzel oyunlar oynamak istiyoruz.” Diğerlerine katıldık ve yalnızca öbür türlü oyunlar oynadık.

Sonunda Keya’yla erkek arkadaşlarımız oldu ve öğrendik. Keya Besa ile ben de Tikay’la birleştik. İkisi bize erkekleri öğrettiler; biz de bunu öğrendikten sonra her gün o şekilde oynamaya başladık. Küçük kulübeler yapıp içlerinde seviştik. Böyle oyunların iyi bir şey olduğunu o zaman anladım. Düşündüm ki, “Nasıl oluyor da böyle güzel bir şeyden yüz çevirmişim? Öbür çocuklar bunu biliyorlardı ama benim aklım yoktu. Sonunda ben de öğrendim ve artık biliyorum ki çocuklar böyle şeyler yapar. Bunu kendi kendine öğretirsin.” Fakat o sıralar hâlâ cinsel hazzı anlamıyordum -yalnızca Tikay’ın yaptıklarından ve o oyunu oynamaktan hoşlanıyordum.

Tikay bana öğrettikten sonra bundan sahiden hoşlandım! Birlikte oyun oynarken çocuklar başka erkeklerle de oynamam gerektiğini söylediler ama ben kabul etmedim. Ben sadece Tikay’ı istiyordum. Dedim ki, “Ben mi? Ben korkunç bir adam almayacağım. Ben çirkin biriyle gitmeyeceğim.” Tikay’a sataştılar, “Baksana ... Tikay ... Nisa bir tek seni istiyor! Hepimizi geri çeviriyor!” Ama Tikay dedi ki, “Sorun değil. Onunla oynarım.”

Bir defasında Tikay cinsel bölgemi örten önlüğümü çekip ağaca

fırlattı ve o orada asılı kaldı. Benimle sevişmek istiyordu ama ben istemiyordum. Beni yakaladı, ben de ona direndim; göğsümden tuttu ve tüm bedenimi yakaladı. Daha göğüslerim çıkmamıştı, ama oralarından tutup bana yapışmıştı. Dedim ki, “Bu cinsel organımla mı sevişmem gerekiyor? Olmaz, daha gelişmeye başlamadım bile. Penis olan sensin, ama benim seks yapacak cinsel organım gelişmedi ki. Çünkü senin penisin *olduğu* gibi benim bir vajinam *yok* ki. Tanrı sana penis vermiş ve oraya koymuş, ama orama koymak için bana bir vajina vermemiş. Benim hiç vajinam yok. Cinsel bölgem boş. Madem öyle, olmayan bir şeyle nasıl seks yapacaksın?” Dedi ki, “Seninle sevişeceğim! Sen yatacaksın! Biz arkadaş değil miyiz? Aynı yaşta değil miyiz? Sen de çocuksun, ben de. Bana niçin öyle sözler söylüyorsun?”

Geldi ve beni tekrar yakaladı. Ama ben onu reddettim ve ağlamaya başladım. İşte o zaman önlüğümü yırtıp ağaca fırlattı. Bağırdım, “Umurumda değil! İstersen kendini kötü hisset! Ama benimle sevişmeyeceksin!” Orada durup ağlıyor ve ellerimle mahrem bölgelerimi örtmeye çalışıyordum çünkü beni örten başka bir şey yoktu. Onları çalılarda oyunlarıyla bıraktım ve yalnız başıma köye geri koştum. Annem bana başka bir önlük verdi ve ben az sonra gidip onlara yeniden katıldım.

Biraz geçtikten sonra herkes büyük havuzda oynamaya gitti. Ben dedim ki, “Tikay, ağaca çık ve bana önlüğümü geri ver.” Ama dediğimi yapmadı. Ona yine söyledim ama o yine reddetti. Sonunda kuzenimden istedim, o da tırmanıp önlüğümü bana verdi. Onu annemin verdiği önlüğün üstüne giydim ve ikisini birden kuşanmış oldum.

Bazı günler bütün kızlar erkekleri toptan reddeder ve birlikte başka yere gidip kendi başlarına oynarlardı. Bazen Nai ile evlenirdim. O kızı çok beğeniyordum, gerçekten çok güzel biriydi! Başka zaman olur Kunla’yla evlenirdim ve onunla birlikte oynardık. Bazen başka kızlarla bile oynamayı kabul etmezdik ve ikimiz kendi başımıza oynardık -bazen cinsel oyunlar, bazen normal oyunlar. Genellikle birimiz çocuk doğurmuş gibi yapar, diğeri de bebeği oynardı. Oğlanlar bize sinsice yaklaşıp bizi ayırana kadar onunla o şekilde oynardık. Sonra ikimiz de kocalarımızı alırdık ve kalplerimiz mutlu olmaya devam ederdi.

Yağmurun çok yağdığı ve havuzların dolduğu zamanlar suda oynardık. Bir gün, yağmurun doldurduğu bir havuzda birbirimize su sıçrattırken erkekler suyun içinde kızlarla seks yapmak istediklerini söylediler. Ben Tikay'a dedim ki, "Olmaz, eğer bunu yaparsanız bizi öldürürsünüz. Su burnumuza dolar ve boğuluruz. Ölene kadar nefesimiz kesilir, o yüzden burada olmaz." Sonra ona taş attım, "Zaten sersemin tekisin. Benim cinsel organımın sahibi sen misin? Hangi akla hizmetle bana şimdi sahip olabileceğini düşünüyorsun?"

Ayrıldığıımızda küçük köyümüze dönüp çalılarda yine oyun oynamaya başladık. Kulübelerimize girip orada kaldık ve oynadık. Oğlanlar yetişkin erkek havasını takınıp bir hayvanın izini sürer ve onu zehirli oklarıyla vurur gibi yaptılar. Et dilimleriymiş gibi birkaç yaprak alıp onları bir sırığın ucuna astılar. Kızlar da köyde kaldı ve erkekler döndüğünde orada kalıyormuşuz ve yiyormuşuz gibi yaptık, ta ki et bitene kadar. Bir sonraki avda erkekler kızları da aldılar ve hep birlikte yürüdük. Yeni bir hayvan bulup öldürdükten sonra eti köye geri taşıdık: Kızlar karosslarında ve erkekler de sıriklarının ucunda. Çalılarda böyle oyunlar oynuyor, orada yaşıyormuşuz, su getirip et yiyormuşuz gibi yapıyorduk.

Bir seferinde hep birlikte Doğu'ya⁵ gittik, Hereroların yanına. İnek sütünü ilk gördüğümde içmek istememiştim. Orada durmuş, süte bakmış, ama içmeyi kabul etmemiştim. Hererolardan korkuyordum ve ne zaman bir Herero erkeği veya kadını yaklaşıacak olsa onlardan kaçıyordum. Çok geçmeden onlardan kaçmamayı öğrendim, ama hâlâ korkuyordum ve çocuklar oynadığı zaman onlarla cinsel oyunlara girmezdim; bana dokunmaya çalıştıklarında yalnızca kal-kar giderdim.

Biz hâlâ oradayken Tikay genç Herero kızlarından biriyle oynamaya başladı. Bana başka bir erkek arkadaş bulmamı söyledi. Fakat ben istemiyordum ve kendi başıma kalmayı tercih ettim. "Ben başka bir erkek arkadaş istemiyorum. Bekâr kadınlar kulübesinde kendi başıma kalacağım. Cinsel oyunlar oynamak istemem neyi değiştirir ki? Hepiniz bensiz evlenin işte." Çünkü ben Tikay'dan gerçekten hoşlanıyordum ve onun öbür kızla değil, benimle oynamasını istiyordum. Onun gözündeki tek olmak istiyordum.

Tikay beni iki karısından biri yaptı. Benim kulübem bir yerdedi, genç Herero kızınıninki ayrı bir yerde. Tikay bir süre gelip benimle yatarı, ardından da gidip onunla yatarı. Fakat o kız da benim onu kıskandığım gibi beni kıskanıyordu. Diyordu ki, “Nasıl oluyor da senin erkek arkadaşın seninle değil de yalnızca benimle yatıyor?” Bu aslında doğru değildi. Tikay yalnızca iki karılı yetişkin bir erkek gibi davranıyordu: Birkaç gün benimle kalıyor, sonra birkaç günlüğüne Herero kızının kulübesine gidiyordu.

Derken bir sabah onunla konuştum, “Başlangıçta sadece ben vardım. Şimdi benim dışımda biri daha var. Artık kuma istemiyorum. Ayrılmamız gerek.” Dedi ki, “Sana iyi davranmıyor muyum? Kumayı nasıl *oynayacağımı* bilmiyor musun?” Dedim ki, “Çocuklar kumacılık oynamaz. Bir kız bir erkekle oynamalı ve öbür kızlar öbür erkeklerle oynamalı. Başlangıçta cinsel oyunlar oynamak istemediğimi söyledim ama sen bunun sadece oyun olduğunu söyledin. Madem sadece oyun oynuyoruz benden nasıl kuma kabul etmemi istersin?”

Fakat ondan gerçekten hoşlanıyordum!

Geçenlerde Tikay’la yine karşılaştık. İşte oradaydık, iki yetişkin. O kadar zaman sonra bile şöyle dedi, “Nisa, ikimiz çocukken sana erkekleri öğretmiştım. Artık büyüdüğümüze göre niye birlikte yatmıyoruz, tıpkı uzun zaman önce yaptığımız gibi?”

Doğu’da yaşarken yıllardır oynamış olduğum çocuklarla oynuyordum. Ama sonra ailem oradan ayrıldı ve Chotana su kuyusunda, teyzemin yakınında yaşamaya başladık. Oraya gittiğimizde oyun oynamayı bıraktım; büyüklerle birlikte kalıyor ve Doğu’daki arkadaşlarımı düşünüyordum. Dedim ki, “Oynamaya alıştığım çocukları özledim. Anneciğim, Doğu’ya döneceğimizi söylememiş miydin? Anneciğim... babacığım... hadi yine oraya dönelim.” Ama dediler ki, “Oraya niye gitmeyi isteyelim?” Dedim ki, “Orada oynadığım çocuklarla olmak istiyorum. Şu anda yaşadığımız yerde hiç çocuk görmiyorum.” Dediler ki, “İşte orada... oraya gidersen oynayacak çocuk bulursun, teyzelerin, yeğenlerin ve kuzenlerin. Onlarla oyna.”⁶ Dedim ki, “Bu doğru değil. Orada çocuk yok. Doğu’ya geri dönelim. Ben kuzenlerimle oynamak istemiyorum,” ve ağlamaya başladım. Arkadaşlarımı çok özlemiştım ve ağladım ve ağladım. Ailem

bana, kuzenlerimle oynamak istememenin deliliğın daniskası oldu-
ğunu söyledi.

Fakat olduğum yerden onları görebiliyordum. Onları oynarken
görüyordum ve düşünüyordum ki, “Şuradaki çocuklar... hayır, yan-
larına gitmeyeceğim.” Bir gün kuzenim Tasa yanıma gelip, “Nisa,
gel birlikte oynayalım,” dedi. Dedim ki, “İstemem.” O da dedi ki,
“Hadi havuza gidelim ve suda yüzelim.” “Yüzmek istemiyorum,”
diye cevap verdim. Her teklifini geri çevirerek olduğum yerde otur-
dum. Sonunda beni çekti, yanında götürdü ve birlikte oraya gittik.
Sonradan diğerk çocuklara katıldık ve onlarla oynamaya başladık. Sa-
dece güzel oyunlar oynuyorduk: Havuza gitmek, orada yüzmek, köye
geri dönmek, sonra tekrar havuza gitmek. Yolda bazen na ve nin ye-
mişleri de toplayıp eve götürürdük. Bir süre bir oyun oynar, sonra
köye geri döner, ardından da başka bir oyuna geçerdik.

Çocukların akli yoktur ve yalnızca büyüklerinin yaptıklarını yap-
maya çalışırlar. Bu yüzden kuzenlerimle bile sonunda cinsel oyun-
lar oynamaya başladık. Ne zaman kuzenim Tuma kızlarla böyle
oyunlar oynamak istese, ona kötü davranırdık. O da bize kötü dav-
ranırdı. Bizi döver ve ağlatırdı. Ben derdim ki, “Bizi yalnız bırak.
Erkek arkadaşım ile artık birlikte değiliz ve ben başkasıyla sevişme-
yeceğim. Benim erkek arkadaşım Doğu’da.”

Görüyorsun ya, ben de herkes gibi akılsızdım ve hiçbir şeyden
anlamıyordum; sanıyordum ki benim tek bir erkeğim vardı ve ondan
başka kimse yoktu.

Dedim ki, “Benim kocam Doğu’da. Hem burada sadece çirkin
erkekler var ve ben onların hiçbirini almayacağım. Benim kocam
yakışıklıdır ve buradaki çirkin erkekler gibi değildir. Benim kocam
çok yakışıklıdır. Siz hepiniz korkunçsunuz!” Sonra dedim ki, “Her
neyse, sen... Tuma, senin çükün *çok büyük*! Ben öyle biriyle olmak
istemiyorum!” Dedi ki, “Biz oyun oynayacağız ve şuradaki Koca-
Kukulu’yla sevişeceğiz.” Beni kastediyordu. “Koca-Kukulu! Bu sen
değil misin Nisa, şu kafadan çatlak olan?” “Nasıl olur da *beni* böy-
le aşağılırsın?” dedim, “Tuma, senin çükün fazla büyük, benimle
asla sevişemeyeceksin! Beni istediğın için kendinden hep utanacak-
sın!”

Derken kavga etmeye başladık. Ben onu ısırdım, o da bana vur-
du. Dedim ki, “Bana sahip olamayacaksın! Bunu bir düşün! Eğer

sahip olmaya kalkarsan anneme söylerim ve o da seni altına sıçtırır, seni Koca-Çüklü!" O dedi ki, "Benim Koca-Kukulu-Nisa'yla sevişmek istediğimi mi sanıyorsun? Onun kukusunun güzel olduğunu düşünen var mı acaba?" Dedim ki, "Kahrolasıca! Beni isteyen sensin! Niçin gidip başkasıyla sevişmiyorsun? Bana gelecek olsan ben senden ne öğrenebilirim ki?" Dedi ki, "Sen cinsel organının çok büyük olduğunu sanıyorsun değil mi? Ama hiç de öyle değil ve sen gülünçsün!" Dedim ki, "Ne? Ortalıkta Nisa adını taşıyan ve seninle sevişmek isteyen bir tane bile kız görebiliyor musun? O kadar istiyorsan niçin gidip kendi kız kardeşinle sevişmiyorsun? Çocuklar zaten böyle yapmıyor mu? Biz Doğu'dayken Besa da kız kardeşiyle öyle oynardı. Sen git onunla seviş. Eğer sevişmeyeceksen niçin benimle sevişeceğini söylüyorsun?" Dedi ki, "Koca-Kukulu-Nisa! Böyle konuşmayı kim öğretti sana? Kız kardeşimle sevişmek olur mu? Böyle şeyler yapmamamız gerektiğini bilmiyor musun?" Dedim ki, "Kahrolasıca! Senin yapmak istediğin tam da bu! O koca çükünle sen git, kız kardeşinle seviş!"

Tuma'nın kız kardeşi dedi ki, "Nisa, sen delirmişsin! Onunla ne diye böyle konuşuyorsun?" Dedim ki, "Deli olan sensin, ben değil. Şimdi ona sana gelmesini söyle. Tuma, git de kız kardeşini düz. Senin kız arkadaşın o olacak." Tasa'yla oyun oynamaya başladığımızda da ona dedim ki, "*Sakin* onunla sevişeyim deme. Eğer sevişirsen kukunu ortadan ikiye ayırırm."

Hepimiz yattık. Tasa'yla ben, Tuma'yla da kız kardeşi örtülerin altına girdik. Derken örtüler hareketlenmeye başladı. Seyrettik. Tasa'ya fısıldadım, "Bak! Görüyor musun?" Ses çıkarmıyorduk. Sonra aniden yüksek sesle bağırmaya başladık, "Sen delirdin mi? Kız kardeşini mi düzüyorsun? Oooo! Koca-Çüklü kız kardeşini düzüyor! Bunu herkese *söyleyeceğiz!*" Tuma da bize bağırды, "Yemin ederim... eğer söylerseniz babamın zehirli oklarını alır, ikinizi de öldürürüm." Dedik ki, "U-tan-dı!!! Seni yakaladık. Kız kardeşini düzmemen gerekir, bunu bilmiyor musun? Senin kafanda beyin yok mu? Şimdi, kardeşini rahat bırak." Dedi ki, "Yaptığıma devam edeceğim. Ondan niye korkacaktım ki?" Dedik ki, "Valla, *bizim* kardeşlerimiz bize saygı duyarlar. Onlar senin yaptığını asla yapmazlar. Ama seni aptal yapan da zaten bu."

Birkaç ay sonra Chotana'dan ayrıldık ve eski su kaynağımızın oraya geri döndük. Tüm arkadaşlarım oradaydı ve onları gördüğümde ben yine mutlu oldum. Oynadık ve oynadık ve dans ettik ve şarkı söyledik, müzik yaptık ve şarkı söyledik ve dans ettik; kalbim, sevdiğim çocuklarla birlikte olmaktan yine sevinçle dolmuştu.

Her şeyin oyununu oynadık. Yemek pişiriyormuş ve pişenleri ateşin üstünden alıyormuş gibi yapıyorduk. Esrime danslarımız vardı ve biz şarkı söyleyip dans ediyor ve dans edip şarkı söylüyorduk ve erkekler bizi iyileştiriyordu. Şöyle diyorlardı, "Jai-i! Kov-a-di-li!" Bizi iyileştiriyorlardı ve hepimiz bütün gün şarkı söylüyor ve dans ediyor, dans ediyor ve dans ediyorduk.

Kimi zaman başka köyden çocuklarla oynuyorduk; kimi zaman da sadece kendi kendimize oynuyorduk. Kimi zaman öbür çocuklar gelip bizi oynarken buluyor ve bizimle kendi küçük köyümüze geliyorlardı. Bizi tıpkı büyüklerin yaptığı gibi selamlıyorlardı, "Hepiniz nasılsınız?" Biz de karşılık verirdik, "Eh, iyiyiz işte." Birlikte takılırdık, sonra onlar köylerine geri döneceklerini ve esrime dansı oyunu oynayacaklarını söylerlerdi. Biz de onlarla gider ve dans edip şarkılar söylerdik. Bazen biz oradayken güneş batardı, ama karanlık olmasına rağmen biz köyün ortasında kalıp oyun oynamaya devam ederdik. Bazen gece geç saatlere dek kalıp dans eder ve şarkı söyler, ancak yatma vakti geldiğinde evimize dönerdik.

NOTLAR

Bu bölümde ele alınan konuya ilişkin ana kaynak, Draper, "Social and Economic Constraints on Child Life among the !Kung San." Diğer kaynaklar, Lee, *The !Kung San*, 9. bölüm; Konner, "Relationships among Infants and Juveniles in Comparative Perspective,"; N. Blurton Jones ve M. Konner, "Sex Differences in the Behavior of Bushman and London Two-to-Five Year Olds," J. Crook ve R. Michael, der., *Comparative Ecology and Behavior of Primates* (New York: Academic Press, 1973) içinde; Hammond ve Jablow, *Women in the Cultures of the World*; ve yazarın kişisel gözlemleri.

!Kunglarda mekân kullanımı konusu için bakınız P. Draper, "Crowding among Hunter-Gatherers: The !Kung Bushmen," *Science* 182 (1973).

Bu bölümdeki anılar muhtemelen Nisa'nın altı-on iki yaş arasındaki yıllarını (1927-1933) kapsamaktadır.

¹Sevişmek: Burada kullanılan ifade, *are akwe*, tam olarak 'birbirini sevmek (ya da birbirinden hoşlanmak)' anlamında olmakla birlikte örtmece amacıyla cinsel ilişki için kullanılmıştır. Bu konuya ilişkin diğer örtmeceler şunlardır: *are an/te*, 'kendini sevmek'; *gu akwe*, 'birbirini almak'; *gu an/te*, 'kendini almak'; ve *du si//kwasi*, 'işlerini yapmak' tır. Betimlenen cinsel ilişki biçimi çocuğun uyanmasını önleyecek bir yöntem olarak değerlendirilir.

²Dert etmek: Bunun için kullanılan !Kung terimi *kua*'dır. Bizim "kor-ku," "saygı" ve "huşu" sözcüklerini kullandığımız bağlamlarda kullanılır.

³"Öğrenmek" demenin olağan yolu olan *n!aro an/te* deyişinin tam çevirisi.

⁴Düzmek: Burada *tchi* sözcüğü kullanılmış. !Kungça'da fazlasıyla konuşma diline ait olmakla birlikte pek kaba bir sözcük sayılmaz.

⁵Doğu, Herero ve Tswanalar gibi başka halkların da bulunduğu görece daha yoğun nüfuslu bir bölgedir; bu bakımdan da !Kung zihninde kültürel ilişki ve değişimle ilintilidir.

⁶Büyük kızları anne olduktan sonra kadınların çocuk doğurmaya devam etmeleri nedeniyle çocukların kendileriyle yaşıt dayı ve teyzelerinin olması olağan hallerdendir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

DENEME EVLİLİKLERİ

Genç kadınlar gerçek anlamda yetişkinler olarak kabul edilmezler; onlardan, yirmi yaşına yaklaşmadan, âdet görmeden ve evlenip belki de hemen gebe kalmadan kendileri ve başkaları için sorumluluk almaları beklenmez. Son yıllarda kızlar on altı buçuk yaş civarında evlenmekle birlikte -bu aynı zamanda ortalama olarak ilk âdet görülen yaştır- önceki kuşağın kızları bazen on-on iki yaşında evlenirlermiş. Erkeklerse, genel olarak, yirmiyle otuz yaş arasında, o da ancak büyük bir hayvan öldürerek bir aileyi geçindirebileceğini gösterdikten sonra evliliğe ehil kabul edilirler. Bu nedenle erkekler çoğunlukla eşlerinden on yaş kadar büyüktür. Bir kız ne kadar erken evlenirse evlensin, cinsel olgunlaşma belirtileri göstermeden -!Kung kültüründe en önemli belirti ilk görülen âdettir-kendisinden cinsel ilişkiye girilmesi beklenmez. Erken evlilikler istikrarsız olur ve çoğunlukla kısa sürer. Genç kızların, genellikle ömür boyu birlikte oldukları eşleriyle, çocuk yapmadan önce bu tür evlilikleri birkaç kez denedikleri görülür.

İlk evlilikleri ebeveyn ve yakın akrabalar ayarlar. Şayet gençle-

rin yaşları hâlâ küçükse sonraki evlilikleri de onlar düzenler. Geniş bir coğrafyada yaşayan eş adaylarını ziyaret etmek için geziler yapılır, böylece ebeveynler daha fazla seçeneğe sahip olur. Ne var ki, nüfus yoğunluğunun son derece düşük olması seçeneklerin sayısını sınırlar; uygunluk ve ehliyet kurallarının uygulanmasıysa yelpazeyi iyice daraltır. Neredeyse evrensel niteliği olan, yakın akrabayla evlenme tabusu !Kunglarda da geçerlidir; ancak, avcı ve toplayıcı diğer toplumların çoğunun aksine, onlarda birinci dereceden kuzenlerin evlenmesi yasaklanmıştır. Ayrıca, kişinin babası, anası, kardeşi veya -sonraki evliliklerde görülebilecek bir durum- çocuğunun adını taşıyan biriyle evlenmesi de pek uygun karşılanmaz.

Ebeveynler, damat seçiminde adamın yaşına (erkek, kızıdan çok da büyük olmamalıdır), medeni haline (bekâr bir erkek, evli olup da ikinci bir eş arayan birinden makbuldür), avcılığına ve aile yaşamının sorumluluklarını kabul etmeye istekli olup olmadığına bakar. Aynı zamanda yardımsever, cömert ve barışçı bir huya sahip olmak da tercih sebebidir. Yakın bir aile dostunun veya bitkisel ve hayvansal kaynaklarla ve suyla donanmış bir arazi sahibinin oğlu da oldukça uygun bir adaydır. Öte yandan, ilk eş olacak bir kızın da genç, çalışkan, uyumlu ve doğurgan olması istenir. Kırklı yaşlarının başında olup ikinci bir eş arayan bir erkeğe sormuştum, “Senden daha akıllı bir kadınla evlenir miydin?” diye. Hiç duraksamadan cevap vermişti, “Elbette. Onunla evlendiğimde o da bana akıllı olmayı öğretirdi.”

İki tarafın ailesi anlaşmışsa, kıza baskı uygulanması gerekse bile, evlilik büyük ihtimalle olacak demektir. Genç kızların evlenmeye direnmesi oldukça yaygındır ve onların bu tavrı belli bir erkekten çok evlilik fikrine yönelmiş kabul edilir. Evlendikten sonra erkek genellikle kızın köyüne içgüveyi gelir, çünkü kızlar henüz gençken annelerinden pek ayrılmazlar. Açık bir kural olmamakla birlikte damadın bu şekilde ‘hizmete alınması’ kızların genç yaşta evlendirilmelerinin ana nedenlerinden biridir: yeni koca eşine ve ailesine et bulmada yardımcı olur. Öte yandan, aile damadın kızlarına ve kendilerine nasıl yaklaştığını da gözlemleyebilir ve anlaşmazlık hallerinde kızlarının çıkarlarını temsil edebilirler. Evlilik ebeveynin de sosyal dünyasını genişletir ve gerek karşılıklı arnağanlaşma ve ziyaretleş-

me gerekse ortak kaygıların paylaşılması şeklinde ifade bulan, damat tarafıyla yakın bağlar kurma fırsatı verir. Ayrıca kıtlık zamanlarında ailelere diğerinin kaynaklarından ve köy yaşamından yararlanma imkânı da sunar. Yağış miktarı gibi yenebilir bitkilerin bolluğu da -aradaki mesafe birkaç kilometreyle sınırlı bile olsa- bölgeden bölgeye ciddi boyutlarda değişebildiği için böylesi bir karşılıklı erişim hayati önem taşıyabilir.

Damatlarının gönlünü yapabilmek için kız tarafı, erkeğin ebeveyninin kendileriyle kalması konusunda ısrarcı olabilir. Birçok erkek ortalama üç ila on yıl gibi çok uzun bir süre, hatta bir ömür boyunca eşinin köyünde yaşar. Böyle bir töre kız tarafına ekonomik destek verdiği gibi çocuklarının ve torunlarının yanlarında bulunması gibi duygusal bir konfor da sunar. Bu nedenle damadın ailesi de çiftin dikkatini çekmeye uğraşır; genç evlilerin çoğu, iki taraftan birinin yanına (iyi-kötü) temelli yerleşmeden önce bir onların bir bunların yanında kalmayı sürdürür.

Kız, kocasıyla asla duygusal bir bağ kuramayacağı konusunda kararlıysa evliliği sona erdirmeyi düşünebilir. Bu durumda ya ailesinin etkili üyelerini kendi tarafına çeker ya da kocasına hayatı o kadar çekilmez kılar ki, adamın onu terk etmekten başka çaresi kalmaz. Yaşı büyüdüğünde kiminle evlenmek istediğine kendisi karar verebilir; bu durumda ailesinin, tercihini onaylamasını bekler. Gebe kaldığında, diğerleri ne derse desin, büyük olasılıkla çocuğun babasıyla evlenir. (Kızın ailesinden bağımsız olarak girdiği ilişkilerde söz konusu erkekler, ailenin tercih edeceğinden genellikle çok daha genç ve çok daha yakın bölgelerdendir.)

Birçok evliliğin ilk yılları eşlerin ikisi için de gerilimli dönemlerdir, özellikle de taraflar arasındaki yaş farkı büyükse. Evlenen kız bir anda büyük sorumluluklar altına girmemekle birlikte ondan, kendisinden on yaş büyük ve muhtemelen de pek tanımadığı biriyle aynı kulübede yatması beklenir. Ayrıca yavaş yavaş hanesini geçindirme yükü de omuzlarına biner, üstelik bu arada bekâr arkadaşları hâlâ kaygısız bir yaşam sürmektedirler.

Damatsa, çoğu durumda, tam anlamıyla yetişkin ve cinsel bakımdan olgun bir erkektir. Genç bir kızla evlenmek onun -eşi gelişme aşamasındayken- beklemesi gerektiği (belki beş yıl) anlamına gelir.

Kız tarafının köyünde yaşayıp ailenin babasına avda yardım etmesi ve eve et getirmesi beklenir. Bu arada kızın kayıtsızlığına, hatta onu reddedişine katlanması gerekir. Anılan koşullar pek iç açıcı olmasa da genç erkeklerin çoğu bunu seve seve kabullenir. Çünkü yaşça büyük erkeklerin bir kısmı iki eşlidir, üstelik ikinci eşlerini evlilik çağına gelmiş genç kızlardan -ki onlara büyük değer verilir- seçmektedirler. Genç bir erkek, evlenmekte gecikmemek ve yaşı ilerlemiş bir duldansa genç bir kızı eş almak istiyorsa, fazla seçeneği olmuyor. Kızın ailesi onu epey etkisi altına alabilir, ancak şurası kesin ki, damadı kaçırmak, ailenin yapmak isteyeceği son şeydir. Ne var ki, yardımseverliğine ve sabrına rağmen damadın ilk evliliğinin uzun sürmesi son derece şüphelidir.

Evlilik töreni oldukça sadedir. Bununla birlikte görüşmeler ve armağanlaşmalar, tipik olarak, evliliğin akdinden çok önce başlar. İki tarafın ailesi de köyün geri kalanın biraz dışına konumlandırılan çiftin kulübesinin yapımında çalışır. Günbatımı yaklaşırken arkadaşları çifti kulübelerine getirir. Baş örtülü gelin kulübenin içine taşınır ve yatırılır; yayan gelen damadaysa kulübeye dek eşlik edilir, ardından kulübenin kapısı dışına oturtulur. İki tarafın da ateşlerinden közler getirilir ve evlilik kulübesinin önünde yeni ateş yakılır. Arkadaşları çiftin yanında kalır ve birlikte şarkılar söylenir, oyunlar oynanır ve şakalaşılır. Çift birbirinden ayrı durur, aralarındaki temkinli mesafeyi korurlar ve eğlenceye katılmazlar. Herkes ayrıldıktan sonra kulübelerinde ilk gecelerini geçirirler. Ertesi sabah her ikisine de, kendi annelerince, törensel nitelikte yağ sürülür. Yabancı bir erkeğin yanında yatmak genç kız için ürkütücü olabileceğinden bazen yaşlıca bir kadın, (genellikle kızın yakın bir akrabası) kız yeni durumuna alışana kadar evlilik çadırında onun yanında yatar.

!Kungların çoğunun başından bir uzun evlilik geçer. Bununla birlikte çoğu birden fazla evlilik yapar. Evliliklerin boşanmayla sona ermesi oldukça yaygındır. Bu süreç çiftin daha çocuğu olmadan, evliliğin ilk yıllarında ve çoğunlukla kadının girişimiyle başlar. Herhangi bir formalite veya yasal prosedür söz konusu olmamakla beraber son derece yoğun duyguların yaşandığı bir süreçtir bu. Köydeki her ağızdan bir ses çıktığı için evlilik lehinde veya aleyhinde ortaya konan fikirler günler, hatta haftalar boyu tartışılabilir. Sonunda

bir karara varılır; eğer tercih ayrılıktan yana kullanıldıysa evlilik orada bitmiş sayılır. Çeyiz veya başlık parası gibi uygulamalar olmadığından boşanma üzerine verilecek bir tazminat da söz konusu değildir. (Evlilik töreninde karşılıklı armağanlar verilse de bundaki amaç, olayı o anda kutlamaktan ibarettir.) Kulübe alanına veya birlikte yaşamının gereklerine yapılan harcamalar asgari düzeyde kaldığı için eşlerin kendi yollarına gitmeleri son derece kolaydır. Zaten tüm eşyalar ortaklığa değil, bireysel mülkiyete konu olduğundan mal bölüşümüne ilişkin anlaşmazlıklar kendiliğinden bertaraf edilmiş olur. Çiftin cinsel ilişkiye girmiş olup olmadığı tartışma konusu edilmez. Bekârete herhangi bir değer atfedilmez -doğrusu, !Kung dilinde bekârete karşılık gelen bir sözcüğe bile rastlayamadım. Boşanan kız veya kadın tekrar -evliliğe ehil erkekler tarafından- çokça arzulanan eş adaylığı kategorisine dahil olur. Boşanan taraflardan ikisi de büyük ihtimalle bir yıl geçmeden evleneceklerdir. Çocuk varsa onlar genellikle annenin velayetinde kalırlar.

Kadınlar evlendiklerinde diğer kadınlarla olan arkadaşlıklarından vazgeçmezler. !Kunglar için arkadaşlık çok önemlidir; arkadaş ve yaşıtlı anlamlarına gelen !Kungça ~~İdara~~ sözcüğü, akrabalık ve adaslıktan öte bir ilişkiyi ifade eder. Birlikte büyüyen kızlar evlilikten sonra da aynı köyde kalmaya devam ederlerse aralarındaki ilişki hemen değişmez, çünkü yeni gelinlere, eş rolünü derhal benimsemeleri konusunda herhangi bir baskı uygulanmaz. Olgunlaştıkça ve çoluk çocukları oldukça işte ve boş vakitlerinde birbirlerine yarenlilik etmeyi sürdürürler. Bu süreç içindeki armağanlaşmalar da -yetişkin !Kung gruplarının hepsi arasında görülen olağan armağan alışverişleri arasındaki baği resmileştirecek ve güçlendirecektir. Hatta çocukları büyüdükçe esrime ve şifa verme gibi tinsel alanlarda birbirlerine destek bile olacaklardır. Kadınlardan biri başka tarafa taşınmadıkça aralarındaki dostluk ömür boyu sürer. Benzer şekilde, aynı eş paylaşan kadınlar da ortak evliliklerini başarıyla sürdürebilirler. Cinsel kıskançlık ve rekabet bu türden ilişkileri zora soksa da normal olarak bu kadınlar arasında zamanla güçlü bir ilişki kurulur ve bu ilişki uzun yıllar sürer.

Büyükler benimle konuştuklarında, onları dinlerdim. Henüz göğüsleri çıkmamış kızken bana derlerdi ki, genç bir kadın büyüdüğünde ailesi onu kocaya verir ve o kocasının yanında büyümeye devam eder.¹

Bana bundan ilk bahsettiklerinde dedim ki, “Ben nasıl bir şeyim ki koca alacakmışım? Büyünce evlenmeyeceğim ben. Tek başıma yatacağım. Ne diye evlenecekmişim ki?”

Babam da dedi ki, “Sen ne dediğini bilmiyorsun. Ben, ben senin babamım ve yaşlıyım; annen de yaşlı. Evlendiğinde yiyecek toplayacaksın ve yemesi için kocana vereceksin. O da senin için bazı işler yapacak. Eğer kabul etmezsen seni kim doyuracak? Sana kim yiyecek şeyler verecek?”

Dedim ki, “Bunu hiç tartışmayalım, ben koca almayacağım. Niye alacakmışım? Şu halimle ben hâlâ çocuğum ve evlenmeyeceğim.” Anneme dedim ki, “Benimle evlenecek bir adam bulduğunu mu söylüyorsun? Onu niçin sen almıyorsun da babamın yanına koymuyorsun? Onunla sen evlen de bir kocanın üstüne birisini daha kuma getir.² Ben ne yaptım ki bana evlenmemi söylüyorsun?”

Annem dedi ki, “Saçma. Sana bir koca vereceğimi söylediğimde sen neden onunla benim evlenmem gerektiğini söylüyorsun? Benimle niçin böyle konuşuyorsun?”

Dedim ki, “Çünkü ben yalnızca küçük bir çocuğum. Büyüdükten sonra bana bir koca vermekten söz edersen bunu kabul ederim. Ama ben daha çocukluğumu yaşıyorum ve henüz evlenmeyeceğim!”

Annem bu konuyu tekrar açtığında aradan uzun bir zaman geçmişti. “Nisa, sana bir koca vermek istiyorum. Kim dersin?” Benimle evlenmesini istediği bir adam olduğunu biliyordum. Dedim ki, “Onunla evlenmeyeceğim.” Az daha, “Onunla sen evlen ve babamın yanına koy,” da diyecektim, ama kendimi tuttum. Bu sefer kendimden utanmıştım ve daha fazla ağzımı açmadım. Düşündüm ki, “Ona niye tersleniyorum ki? Bu şekilde konuştuğum zaman üstüne sıcıyor gibi olmuyor muyum?”

Ondan sonra yaşamaya devam ettik ve öylece yaşamayı sürdürdük. Konuyu yine açtıklarında aradan tekrar çok uzun bir zaman geçmişti.

Benim birçok kocam oldu – Bo, Tsaa, Tashay, Besa ve bir başka Bo daha. Hepsi benimle evlendi. Erkekler benden hoşlanmadı mı?

Göğüslerim henüz yokken ve cinsel organım daha gelişmemişken, göğüs kafesimin üstünde henüz bir şey yokken uzak bir yerden Bo diye bir adam geldi ve insanlar evlilikten konuşmaya başladılar. Artık neredeyse genç bir kadın değil miydim?

Bir gün, benim ailemle onun ailesi bizim evlilik kulübemizi yapmaya başladılar. Evlendiğimiz gün beni oraya taşıdılar ve içeri koydular. Ben ağladım ve ağladım ve ağladım. Sonra ailemin kulübesine geri koştum, kardeşimin yanına uzandım ve ölüm gibi derin bir uyku uyudum.

Ertesi akşam Nukha diye yaşlı bir kadın beni kulübeye kadar getirdi ve yanımda kaldı. Benimle Bo arasında yattı, çünkü genç kızlar kocalarından korkar. Dolayısıyla onlara korkmamayı öğretmek üzere yaşlı kadınların genç kızların kulübelerine gelmeleri âdetendir. Yaşlı kadından beklenen, kızı kocasından hoşlanmayı öğretmektir. Çift hoşça birlikte yaşamaya ve birbirleriyle geçinmeye başladığındaysa yaşlı kadın onları baş başa bırakır.

Nukha'nın da bunu yapması gerekiyordu. Benimle kulübeye girdiğini gören insanlar bile onun beni uyuttuktan sonra evine, kocasının yanına döneceğini sanıyorlardı.

Fakat Nukha'nın içinde kurnazlık ve hile vardı. Kalbim Bo'yu kabullenmiyordu, çünkü daha çocuktum, ama Nukha; o kadın Bo' dan hoşlanıyordu. İşte o yüzden, kulübede beni kocamla yatırdığında aynı zamanda sevgilisiyle de yatmış oldu. Beni önüne koydu ve Bo da arkasında kaldı. Çok uzun süre öyle kaldık. Ben uyur uyumaz onlar sevişmeye başladılar. Ama Bo, Nukha'yla sevişirken arada bana çarpıyorlardı. Onlar bana tosladıkça ben tekrar tekrar uyandım.

Düşündüm ki, “Ben daha çocuğum. Bu işlerden anlamam. İnsanlar böyle kıpraştıklarında ne yaparlar? Nasıl oluyor da Nukha beni evlilik kulübeme getirdi ve kocamın yanına yatırdı da ben ağlamaya başlayınca benimle yer değiştirdi ve kocamın yanına o yattı? Bo onun mu? Nasıl oluyor da Bo ona ait olmasına rağmen annemle babam bana onunla evlenmem gerektiğini söylüyor?”

Kafamda bu düşüncelerle öylece yattım. Gün ağarmadan önce Nukha kalktı ve kocasının yanına gitti. Bense uyuyordum ve hava ışımaya başladığında kalktım ve annemin kulübesine geri döndüm.

Ertesi akşam, karanlık çöktüğünde Nukha yine beni almaya geldi. Ben ağladım, “O senin erkeğin! Dün beni aldın ve kulübenin içine götürdün ama hepimiz yattıktan sonra o seninle birlikte oldu! Beni niçin sana ait olan birine götürüyorsun?” Dedi ki, “Bu doğru değil, o benim değil. O *senin* kocan. Şimdi, kulübene git ve orada otur. Sonra birlikte yatarız.”

Beni kulübeye götürdü ama içeri girer girmez ben ağladım ve ağladım ve ağladım. Nukha yanımıza yattığında hâlâ ağlıyordum. Orada uzun süre yattıktan sonra Bo onunla yine sevişmeye başladı. Düşündüm ki, “Bu nedir böyle? Ben neyim? Bunu seyretmem mi gerekiyor? Benim burada olduğumu görmüyorlar mı? Benim bebek olduğumu mu düşünüyorlar?” Sonra kalktım ve çışımı yapmak zorunda olduğumu söyledim. Yanlarından geçtim ve annemin kulübesine gidip sabah olana kadar orada yattım.

O gün annem ve babamla toplayıcılığa çıktım. Mongongo cevi zi ve klaru kökü toplarken annem dedi ki, “Nisa, sen genç bir kadınsın. Yine de yatmak için evlilik kulübene gittiğin zaman kalkıp geri geliyor ve benimle yatıyorsun. Benimle mi evli olduğuna sanıyorsun? Hayır, ben seni doğuran kişiyim. Şimdi, sana ve bana yiyecek getirecek olan bu güçlü adamı kocan olarak al. Yiyecek bulabilen tek baban mı var? Bir koca çeşitli şeyler öldürür ve onları sana getirir; bir koca bir şeyler yapar ve onlar senin olur; bir koca sana yemen için et getirir. Şimdi, senin bir kocan var, Bo; o seninle evlendi.”

Dedim ki, “Anneciğim, bırak seninle kalayım. Gece çöktüğünde bırak senin yanında uyuyayım. Bana böyle ne yaptın da daha çocuk olmama rağmen ilk kocama Nukha sahip oluyor?” Annem dedi ki, “Niçin böyle diyorsun? Nukha’nın kocası senin kocan değil ki. Onun kocası başka yerde, başka bir kulübede oturuyor.”

Ben dedim ki, “Valla... geçen akşam beni alıp kulübeye götürdüğünde beni önünde yatırdı; Bo da arkasındaydı. Fakat sonra yaptıkları hareketlerle beni uyandırdılar. Dün gece de aynısını yaptılar. Ben yine onun önünde yattım, Bo da arkasındaydı ve yine bana çarpıp durdular. Tam olarak ne yaptıklarından emin değilim ama bu akşam,

hava karardığında o yüzden seninle kalıp yanında yatmak istiyorum. Beni yine oraya götürme ne olur.”

Annem dedi ki, “Yo! Kızım! Hareket mi ediyorlardı? Dedim ki, “Hmm. Beni uykumdan uyandırdılar. O yüzden kalktım ve sana geldim.” Dedi ki, “Yo! O Bo ne kadar da azgınmış! Demek Nukha’yı düzüyor! O adamdan ayrılacaksın, başka türlüüne razı gelmem.”

Babam dedi ki, “Bize anlattıkların hoşuma gitmedi. Sen daha çocuksun, Nisa ve senin evliliğinden büyükler sorumludur. Fakat bir büyük, bir koca verir ve o koca başkasıyla sevişirse, o büyük iyi bir iş yapmamış olur. Bize anlattıklarını anlıyorum ve derim ki, Bo beni aldattı. O yüzden bu gece Nukha seni almaya geldiğinde seni bırakmayacağım. Diyeceğim ki, ‘Kızım evlilik kulübesine gitmeyecek, çünkü sen, Nukha, sen onu zaten kendine koca almışsın.’”

Dönüş yolunda konuşmaya devam ettik. Köye vardığımızda ben ailemle oturdum. Bo evlilik kulübemize doğru gitti, sonra Nukha da ona yöneldi. Oturdum ve konuşurken onları izledim. Düşündüm ki, “Şu ikisi, onlar düzüşüyorlardı! O yüzden bana çarpıp duruyorlardı!”

Yemeği de annem ve babamla birlikte yedim. Akşam olduğunda Nukha bize uğradı. “Nisa, gel, seni kulübene götürüyüm.” Ben dedim ki, “Gitmeyeceğim.” O dedi ki, “Kalk. Seni götürüyüm. Orası senin kulüben. Nasıl oluyor da evli olmana rağmen bugün kulübene evin yapmıyorsun?”

Tam o sırada annem öfkeyle Nukha’nın yanına vardı ve dedi ki, “Burada dururken bana açıklamayı istiyorum. Nisa kocasından korkan bir çocuk. Oysa sen onu kulübesine götürdüğünde onun kocasıyla seviştin. Bilmiyor musun, kocasının onu yetiştirmesi gerek? Ama bu ne senin ne de onun umurunda değil!”

Nukha hiçbir şey demedi, ama annemin sözlerindeki ateş yakıcıydı. Annem ona söverek bağırmaya başladı, “Sen azgının tekisin! Nisa’yı bir daha kocasına götürmeyeceksin. Ve eğer onunla bir daha sevişecek olursan suratını ortadan ikiye ayırırm. Seni azgın karı! Sen git kendi babanla yat!”

Derken babam araya girdi, “Hayır, söyleneceklerin hepsini sen söyleme. Sen kadınsın, yine de bana sormadan söze başlayabiliyorsun. Erkek olan benim ve şimdi ben konuşacağım. Sen, söyleyeceklerle-

rimi dinle şimdi. Nisa benim çocuğum. Onu ben de doğurdum. Şimdi, sen kadınsın, ben de erkek olduğum için susacağım.”

Sonra dedi ki, “Nukha, sana bir şey söyleyeceğim. Ben Gau’ yum ve bugün içimdeki konuşmayı çıkaracağım ve onu sana vereceğim. Bu evlilik olmadan bir araya geldik, ama şimdi çok kötü bir şey oldu, benim hiç de razı gelmediğim bir şey. Nisa artık buradan, benim oturduğum yerden şuradaki kulübeye, senin şu durumda kendinin kılmış olduğun kulübeye gitmeyecek. O artık o kulübenin yakınında kendine ait hiçbir şey aramayacak.”

Devam etti, “Çünkü ben bir adamı kızıma vermeyi kabul ettiğim zaman o sadece benim kızımıdır. Nisa daha çocuk ve onun kocası bir başkasıyla paylaşmak için değil. Öyleyse git, zaten sahip olduğun o adamı sen al. Bugün kızım benimle oturacak; o burada oturacak ve burada yatacak. Yarın onu alacağım ve birlikte taşınacağız. Bu evliliği ne hale getirdiyseniz o bundan sonra da öyle kalacak.”

Nukha hiçbir şey demedi. Gitti ve kulübeye bensiz vardı. Bo dedi ki, “Nisa nerede? Niçin elin boş ve yalnız geldin?” Nukha dedi ki, “Nisa’nın babası onu salmadı. Nisa ona senin benimle seviştiğini söylemiş ve biraz önce bana da bunu söylediler. Bu konuda ne yapacağımı bilmiyorum, ama bir daha onların kulübesine gitmeyeceğim.” Bo dedi ki, “Böyle laflara karnım tok. Git ve kızı al, gel.” Nukha dedi ki, “Gau’nun kulübesine gitmeyeceğim. Birbirimize söyleyecek sözümüz kalmadı. Ve eğer ben söyleyecek sözüm kalmadı diyorsam, oraya bir daha gitmeyeceğim demektir.”

Oradan ayrıldı ve kendi kulübesine gitti. Kocası onu gördüğünde dedi ki, “Demek Bo’yla sen sevgili oldunuz! Nisa dedi ki, sen onu Bo’ya götürdüğünde ikiniz... Bo seni yardımlarından ötürü tam olarak *nasıl* ödüllendirdi?” Fakat Nukha dedi ki, “Hayır, ben Bo’dan hoşlanmıyorum, o benim sevgilim falan da değil. Nisa sadece bir çocuk ve ettikleri de çocukça laflar.”

Bo bize doğru geldi. Konuşmaya çalıştı, ama babam dedi ki, “Sen sus. Bu konuda konuşacak olan benim.” Böylece Bo hiçbir şey demedi ve sözünü bitirene kadar babam konuştu.

Ertesi sabah babam, annem ve halamla erkenden eşyalarımızı toplayıp hep birlikte ayrıldık. O gece mongongo cevizliklerinde uyu-

duk ve bir başka su kaynağına ulaşana kadar yolculuk yapmaya devam ettik. Ardından da orada yaşadık.

Yaşadık ve yaşadık ve bir süre hiçbir şey olmadı. Aradan uzun bir süre geçtikten sonra Bo, ipe dizmiş olduğu ağaçtan takas boncuklarını bir torba yiyeceğin yanına katmış olarak bizim yaşadığımız su kaynağına geldi.

Akşam üzeriydi; güneş iyice alçalmıştı. Ben annemle yiyecek toplamaya çıkmıştım ve çalılardan dönüyorduk. Köye vardığımızda annem onları gördü, “Eh-hey, Bo gelmiş. Orada ne yapıyor öyle? Onu uzun zaman önce reddettim. Ondan gelmesini de istemedim. Buradan ne götüreceğini sanıyor acaba, merak ediyorum?”

Topladıklarımızı yere bırakıp oturduk. Bo’ya ve akrabalarına - annesi, teyzesi, Nukha ve Nukha’nın annesi- selam verdik. Bo’nun annesi şöyle dedi: “Buraya Nisa’yı yanımızda götürmek için geldik.” Bo dedi ki, “Sizden çocuğunuzu yine istiyorum. Onu yanımda götürmek istiyorum.”

Babam dedi ki, “Olmaz, onu senden daha yeni aldım. İş orada bitti. Onu aldıktan sonra geri verecek değilim. İlk konuştuğumuzda belki beni iyi anlamadın. Seni istemediğimi söylemiştim. Bo, Nukha’nın kocası ve benim kızım da bir daha onunla olmayacak. Yetişkin bir kadın Nisa’nın evlendiği erkekle aşk yapamaz.”

Sonra dedi ki, “Bugün, Nisa bizimle yaşamaya devam edecek. Bir gün başka bir adam gelecek ve kızım onunla evlenecek. Eğer o sağlıklı ve gözleri güçlü kalırsa, eğer Tanrı onu öldürmez ve o da ölmezse, eğer Tanrı onun yanında durur ve ona yardım ederse ona verecek bir başka erkek bulacağız.”

O akşam karanlık çöktüğünde hepimiz uyuduk. Ben annemin yanında uyudum. Sabah olduğunda Bo, Nukha’yı, annesini ve diğerlerini aldı ve ayrıldılar. Bense kaldım. Onlar gitmişlerdi, sonunda gitmişlerdi.

Biz o su kaynağında yiyerek, işler yaparak ve öylece yaşayarak kalmaya devam ettik. Artık kimse bana başka bir koca vermekten söz etmiyordu ve biz yaşadık ve yaşadık ve yaşadık.

Bo’yu istememiştim ama sonraki kocam, Tsaa’yı sevmiştim. Onunla evlendiğimde göğüslerim henüz gelişmeye başlamıştı.

Bo'yla ayrıldıktan ve aradan çok mevsimler geçtikten sonra alacak bir başka su kaynağına taşındık. Bir gün babam, karşılıklı hıxaro armağanı alıp vermek üzere bir başka su kaynağında yaşayan insanları ziyarete gitti. İşte Tsaa'yı orada görmüş.

Geri döndüğünde anneme dedi ki, "Ben uzaktayken genç bir adam gördüm. Durdum ve onu seyrettim. Chuko, kızının onunla evlenmesini istiyorum." Annem sordu, "Kimmiş?" Babam dedi ki, "Tsaa, akrabam Bau'nun doğurduğu oğlan. Tsaa bana Nisa'yla evlenip evlenemeyeceğini sordu." Annem dedi ki, "Uzun süredir ikinci bir evliliğe razı gelmiyorum. Ama şimdi kabul ediyorum. Nisa'yı ona götürelim evlensinler. Evlendikten sonra da onun Nisa'ya iyi bakıp bakmadığını görürüz. Ne de olsa o hâlâ çocuk."

Ertesi sabah onların köyüne doğru yola çıktık. O gece yol üstünde uyuduk. Ertesi sabah tekrar hareket ettik ve çok uzun bir mesafe yürüdük, arada da yiyecek toplayıp yedik. O gün yürüdük, gecesinde de uyuduk. Ertesi sabah kalktık ve yine yürüdük, yürüdük ve yürüdük ve yürüdük. Sonunda köylerine vardık. O gece orada kaldık ve ertesi sabah uyandığımızda da orada kalmaya devam ettik.

O sabah Tsaa'nın annesi ve babası ailemin oturduğu yere geldi. Babam dedi ki, "Bugün, sizin müstakbel kızınızı getirmiş olarak buradayım. Size gelmek için çok yol geldik." Onun babası dedi ki, "Çok güzel yaptınız. Kızını almak ve onu oğluma vermek isterim. Ona başka bir kız vermek istemedim. Ona kendi insanlarıma ait bir kız, akrabalarımın birinin kızına da onu vermek istedim. Nisa, oğluma vermek istediğim kız." Ben dahil, herkes evliliğe razı geldi.

O gece uyuduk ve ertesi sabah evlilik kulübesini yapmaya başladılar. O akşam beni aldılar ve kulübenin içine koydular. Sonra Tsaa'yı aldılar ve onu içeri koydular. Kulübenin içinde bir başımızaydık.

Ertesi sabah evlilik yağını önce bana, sonra da Tsaa'ya sürdüler. Ona boncuktan armağanlar verdim, o da bana başka boncuklar armağan etti.

Uzun süre birlikte yaşadık ve zamanla ondan hoşlanmaya başladım. Fakat sonra beni cinsel olarak arzulamaya başladı. Bunun için canımı sıktığını söyleyemem, yani bu yüzden tartışmadık bile, ama ben kabul etmedim. Düşündüm ki, "Ah, ben daha hâlâ çocuğum.

Niye bir kocam olmalı ki?" Ayrıca, "Daha göğüslerim yok ve cinsel organım da gelişmeye başlamadı. Bu kişi benim cinsel organımda kendisine göre ne bulacağını sanıyor?" diye de düşünüyordum.

Hatırlıyorum da bir akşam ateşin çevresinde oturuyor, tuzaklarından biriyle yakaladığı büyük bir duikeri yiyorduk. Ondan anneme ve babama vermişti. Onlar da onu pişirdiler, sonra hep birlikte yedik. Yattık. Az sonra ben kalktım ve ateşin başında oturdum. Otururken Tsaa'nın sırtındaki, yıllar öncesinden kalan, yanık izlerine baktım. Düşündüm ki, "Bu adamın sırtı harap olmuş. Bana niçin sırtı ölmüş bir adam verildi ki?" Sonra kalktım ve kulübeye girip yattım.

Bir başka akşam onu kulübede yalnız bırakıp annemin yanında yatmaya gittim. Ertesi akşamsa kulübemize geri döndüm. Kimi geceler annemin kulübesinde, kimi geceler de bizim kulübemizde yatıyordum. Evliliğimizi sonunda bitiren de bu oldu.

Bir sabah, annemin kulübesinde uyandıktan sonra orada kaldım. Tsaa dedi ki, "Bu kız genç bir kadın oldu. Öyle olduğu halde ne yaptığını sanıyor? Onu karım olarak aldım ama o beni öyle bırakıp büyüklerinin yanında yatmaya gidiyor. İkimiz ne zaman gerçekten birlikte yaşamaya başlayacağız? Benden hoşlanmıyor. Bu yüzden onu bırakacağım." Babam dedi ki, "Onu niçin bırakacaksın? Onun düşünceleri hâlâ bir çocuğunkinden farksız."

Fakat o sıralar kalbim dönmeye başlamıştı bile ve artık ondan hoşlanmaz olmuştum. Göğüslerim gelişmeye başladığındaysa onu hepten istememeye başladım.

Bir gün o ağabeyinden et istemek üzere, bir hayvan öldürmüş olan yakındaki bir köye gitti. Geri geldiğinde eti koydu, fakat kendi oturmadı; arkasını dönüp yattı.

Ben de tsin fasulyesi pişiyordum. Kabuklarını soydum, hazır olduğunda da yemesi için yanına koydum. Fakat o istemedi. Ben düşündüm ki, "Bu tür şeyleri vermem gereken kişi kocam değil mi? Evlendiğim adam bu değil mi? Ona hazırladığım yemekleri reddediyorsa benimle niye evlendi ki?"

Babam sordu, "Nisa, Tsaa'nın getirdiği gemsbok etinden bana biraz vermez misin?" Ben de Tsaa'dan istedim, "Bana biraz et ver de pişireyim." Ama o vermedi. Ondan tekrar tekrar istedim ama o vermedi. O zaman babam sordu, "Bana biraz et vermez misin, sana ve Nisa'ya pişireyim?" Ama babama da vermedi.

Tsaa kalktı, eti bıraktığı yerden aldı ve hepsini ağaca astı. Çok olmasına rağmen hepsini ağaca asmıştı.

Babam seyrediyordu. Sonra şöyle dedi: "Eh! Kızıma et vermemen çok önemli değil. Onunla evlendin ve o artık senin karın. O yüzden ona bir şey vermemenin fazla bir anlamı yok. Ama ben, ben onun babasıyım ve beni geri çevirmemelisin. Çünkü bunu yaparsan bana kendimi çok kötü hissettirirsin." Devam etti, "O yüzden, şimdi burada olduğuna göre, bu gece burada kalabilir ve kulübende uyuyabilirsin. Ama sabah uyandığında eşyalarını alıp -burada hiçbir şeyini de bırakma- gideceksin. Bir daha geri gelecek olursan, seni kızım ile birlikte görmeyeyim!"

Tsaa da dedi ki, "Benim için zaten fark etmez. Çünkü ben, ben evlenmedim. Benim karım falan yok. Bu kız beni bitirdi. Ona bir sürü boncuk verdim, getirdiğim et de boldu. Ama bana davranış tarzı belimi büktü. O yüzden ben de burada olduğuma göre, bu gece burada kalacağım ve sabah olduğunda da eşyalarımı alıp ağabeyimin köyüne gideceğim. Sonra ağabeyimle birlikte ailemizin köyüne gideceğiz."

Babam dedi ki, "Evet, öyle olsun, sen de böylece yoluna git." Tsaa dedi ki, "Evet, ama gidersem karıma verdiğim her şeyi sonuna kadar geri isterim." Babam dedi ki, "Pekâlâ. Eşyalarını al. Hatta bize verdiğin armağanları da sana iade edeceğim. Senin olup da aldığım ne varsa... hepsini geri al!"

Bana verdikleri şeylerin hepsini topladım ve ona teslim ettim. Babam da aynısını yaptı. Tsaa yattı ve uyudu, hiçbirimize bir parça et vermeden uyudu, kendine bile bir parça pişirmeden uyudu. Ertesi sabah şafak vakti eşyalarını topladı, annemde kalanları da aldı, onları büyük bir bohça yaptı ve ayırdı.

Ağabeyinin yanına vardığında o, Tsaa'ya sordu, "Karın nerede? Dün burada yalnızdın. Bugün onunla birlikte gelecektin. Sana başka bir gün mü katılacak?" Tsaa dedi ki, "Karım... ailesi bana korkunç şeyler dedi. Babası etle ilgili olarak bana bağırdı. Ona kızıyla burada yaşamak istediğimi söyledim ama o kabul etmedi."

Sonra kendi ailelerinin köyüne doğru yola çıktılar. Vardıklarında Tsaa onlara dedi ki, "Karımın babası beni ayrılmaya zorladı. Beni kovdu." Ailesi de dedi ki, "Seni ayrılmaya zorladığında aklında olan

neydi ki? Sana ne dedi?" Tsaa dedi ki, "Babası beni kovdu çünkü... önce karım benden pişirmek ve yemek üzere et istedi, ama ben ona vermedim. Ona sabaha kadar beklemek istediğimi, ondan sonra pişireceğimi söyledim. Babası da kendisine ve bana pişirmek için et istedi. Ona da eti henüz pişirmek istemediğimi ve sabaha kadar beklemek istediğimi söyledim. Kayınpederim bunu duyduğunda bana eti olduğu gibi saklamamı, o gece orada uyumamı ama ertesi sabah eşyalarımı toplayıp size geri dönmemi söyledi. Dedisine göre ona karşı cimrilik ediyordum. O yüzden eşyalarımı topladım ve şimdi buradayım. Sormak istediğiniz başka bir şey var mı?"

O gece uyudular. Ertesi sabah etin kalanını toplayıp köylerinden ayrıldılar ve bize doğru yola koyuldular.

Tsaa, annesiyle babası, kardeşi, hatta ablasıyla birlikte bize geldi. Babası dedi ki, "Konuşmaya geldik. Başka bir amacımız yok. Ben Tsaa'nın babasıyım ve buraya sizlerle konuşmaya geldim. Sen, oğlumun kayınpederi olarak sen, çocuğunu kalkıp kendi ellerinle evlendirdikten sonra geri mi alıyorsun? Benim oğlum sana ne yaptı ki onu bugün kovmuşsun? Benim oğluma ne yaptın ki o artık senin kızının yanında oturmuyor?"

Babam dedi ki, "Ben yaşlı biriyim ve kalbim artık güçlü değil. Kalbim zayıf. Eğer bir damadım varsa ve onun yiyeceği varsa ondan, yiyeceğini yanıma koymasını isterim. O yiyeceği hazırlarım çünkü nasıl yapılacağını biliyorum. Sonra yemeği ona ve kızıma veririm ve onlar da ben yiyeyim diye birazını bana verirler. Ben yaşlı bir adamım ve kalbimin pek az gücü kaldı."

Sonra dedi ki, "Bugün, bu evlilik ölmüştür. Nisa daha önce bir adamla evlenmişti ve o kötü biri çıktı. Onu bıraktım. Şimdi, bugün, onunla bir başka adam evlendi ve o da kötü çıktı. Madem öyle, kalkın, oğlunuz da sizinle birlikte kalsın ve buradan ayrılsın. Getirdiğiniz şeyleri yanınızda götürün. Oğlunuzun evlenmesi için bir başka kadın bulun. Kızım kendi başına yatacak ve söyleyeceklerim de bu kadar. O artık sizin oğlunuzla evli değil."

Hepsi buydu. Bir müddet kaldılar, sonra eşyalarını toplayıp gittiler. Ben ailemle kaldım. Kalbim mutluydu. Tekrar genç bir kız olmamış mıydım? Olanları çok da anlamıyordum ve durumdan mutluydum. Kulübemin yanında oturuyordum ve küçük çocukların oyu-

nunu seyrediyordum. Göğüslerim artık geliyordu ve ben küçüklerle oyun oynamıyordum. Oturur ve ne kadar yetişkin biri, ne kadar kadının olduğumu düşünürdüm.

İlk kocamla evlenip ondan ayrıldıktan ve ikinci kocamla evlenip ondan ayrıldıktan sonra Kantla'yla başladık. Onun kalbi benimkine meyletti ve benimki de onunkine. O yaşamımdaki en önemli erkeklerden biri olagelmıştır. Göğüslerim henüz gelişmeye başladığında bile o benimdi.

Fakat onunla evlenmedim. O Bey'le evliydi, hâlâ onunla evli. Bey gençti, ben de gençtim ve Kantla ikimizle de, yani iki genç kızla evlenmek istedi. Ama ben kabul etmedim. Bey kabul etti ve Kantla'ya dedi ki, "Arkadaşım Nisa'yı severim. İkimiz de onunla evli olacağız."

Fakat ben istemiyordum. Onlarla bir süre kaldım, ama bu arada hep ağlıyordum. Sonunda onların köyünden kaçtım. Gün tam ağarırken kaçtım ve ailemin köyüne gelip orada kalmaya devam ettim.

Sonra bir gün Bey ve Kantla geldi ve beni köylerine geri götürdüler. Beni annemin kulübesinden aldılar ve beni ağlar halde kendi kulübelerine götürdüler. Bey bana dedi ki, "Biz ikimiz arkadaşız. Şimdi otur şuraya; ikimiz burada birlikte oturacağız. Benim sana kötü bir şey yapacağımı mı söylüyorsun? Biz çocuğuz ve çocukluğumuzun sonunu birlikte göreceğiz. Bu adam, Kantla, bizi büyütecek -birlikte. İkimizi de bir kulübenin içinde yetiştirecek. Niçin beni reddediyorsun?"

Ben dedim ki, "Ben seni reddetmiyorum; aksine, seni seviyorum. Ben o adamı reddediyorum. Sen Bey'sin ve ben seni seviyorum. Biz arkadaşız. Her zamanki gibi birlikte oynamaya devam edeceğiz. Benim reddettiğim o adam."

Dedi ki, "Hayır, sen beni reddediyorsun. Arkadaşım, sana yalvıyorum. Otur buraya, sessiz ol ve hepimiz birlikte yatalım. Sen benim ve Kantla'nın önünde yat, o da benim arkamda yatsın. Hepimiz burada birlikte olalım."

Söylediklerine kulak verdim, sessizdim. Ama hepimiz yattıktan sonra düşündüm ki, "Ben böyle nasıl uyuyabilirim ki? Hayır, kaçacağım." İki de uyuyana kadar bekledim. sonra sessizce kalktım ve

örtülerinden birini usulca aldım. Parmaklarımın ucunda, büyük bir dikkatle etraflarımdan dolaştım ve gizlice kaçtım. Kulübeden uzaklaşır uzaklaşmaz koşmaya başladım. Gecenin bir yarısıydı ve her yer kapkaranlıktı. Ailemin köyüne varana dek koştum ve koştum. Sonra annemin yanına sokulup yattım.

Bey çok geçmeden uyandı. “Neler oluyor? Kocam... Nisa nereye gitti?” Kantla dedi ki, “Ben nereden bileyim? Senin önünde uyuyordu, ona göz kulak olmadın mı?”

Gün ağarana dek beni konuştular. Sabah olduğundaysa ikisi ve Kantla’nın annesiyle babası bizim kampımıza geldiler. Annemin yanına varıp sordular, “Nisa senin yanına geldi mi? Onun izlerini buraya dek takip ettik. Onu gördün mü?” Ailem dedi ki, “Evet, o kötü biri ve buraya gelmekle hiç iyi etmedi. Biraz önce kuyuya gitti.”

Güneş ikinci vakti alçalana kadar ailemin köyünde kaldık. Sonra beni yine yanlarında götürdüler. O gece onların kulübelerinde yattım. Bu sefer Kantla’nın önünde ben yatıyordum. Hepimiz uyuduk. Fakat sabaha karşı yine kaçtım. O sabah Kantla tek başına arkamdan geldi. Ailemin köyüne vardığında dedi ki, “Bu kadın... kalbim ondan gerçekten hoşlanıyor ve ben onu Bey’le birlikte yetiştirmek istiyorum. Ama korkarım bir gece kaçayım derken köyünüze varmadan bir şey onu öldürebilir. O yüzden benim için ona siz bakın. Şimdi ben köyüme döneceğim. Yarın başka bir yere gideceğiz. Ona iyi bakın ve başka bir gün karım olarak bana teslim edin.”

Gitti. Kalbim mutluydu. Düşündüm ki, “Çok güzel. Burada kalacağım yine.”

Aylar sonra geri geldiler. Annemle kları soğanı çıkarmaktan ve nin yemişi toplamaktan geliyorduk. Yiyeceklerle ağırlaşmıştık. Yolda su kuyusuna uğradık. Kendime biraz su aldım, biraz da anneme verdim. İçtik ve oturduk.

Tam o sıra Bey ve Kantla gördü bizi. Bey seslendi, “Kumam! Kumam! Evlendin mi?” Dedim ki, “Hayır, evlenmeye yanaşmadım. Hâlâ kendimi bir evliliğe sokmadım.” Sonra annem dedi ki, “Hayır, daha evlenmedi. Şu anda evlilikten tek söz eden, bir Herero.”(3) Bey dedi ki, “Olamaz! Onu kaçırıp götüreceğim ve evliliğimize bir defa daha dahil edeceğim.”

Kuyudan ayrıldık ve ailemin köyüne geri döndük. O gece Bey ve

Kantla'nın yanında yatmadım. Sabah beni yanlarında götüreceklerini söylediler. Bense karşı çıktım, "Ben evlenmek istemiyorum, beni ne yapacaksınız ki? O Herero kaç inek teklif etti de onunla bile evlenmiyorum."

Böylece yine kendi başıma kaldım. Bey ve kocası gittiler ve ben kendi halimde oturdum.

NOTLAR

Evlilik kuralları ve âdetleri için, Marshall, *The !Kung of Nyae Nyae*, 8. Bölüm; evliliklere ilişkin istatistikler için Howell, *Demography of the Dobe !Kung*, 6. Bölüm; Lee, *The !Kung San*, s. 242; ve Lee, "Ecology of a Contemporary San People" kaynaklarına bakılabilir. John Marshall'ın, çekimleri yirmi yıldan uzun süren etkileyici filmi *N!ai*, bir !Kung evliliğinin güzel bir tarihçesini verir.

Bu bölümdeki anılar muhtemelen Nisa'nın on iki-on beş yaş arasındaki yıllarını (1933-1936) kapsamaktadır.

¹Kayıtlarda bir !Kung kadınının birden fazla eşe sahip olduğu yalnızca bir örneğe rastlanmıştır.

²!Kung kadınları arasında Herero veya Tswana erkekleriyle, genellikle ikinci eş olarak, evlenen küçük bir oran var. Herero ve Tswana kadınlarından !Kung erkekleriyle evlenense hiç yok.

ALTINCI BÖLÜM

EVLİLİK

Evlilik ve ilk âdet, !Kung kadınların yaşamında, toplum tarafından resmen tanınan ve kutlanan iki önemli kilometre taşıdır (erkeklerdeki iki vesile de ilk av hayvanının öldürülmesi ve erginleme, yani erkeklığe geçiş törenidir). Söz konusu olayların törensel boyutu katılımcıların çekingen, saygılı, hatta suskun kalmasını gerektirebilir. ‘Huşu,’ ‘korku’ ve ‘saygı’ olarak çevrilebilen !Kungça *kua* terimi bu tip törensel olaylarla bağlantılı hem duyguları hem de eylemleri ifade ettiği gibi törensel olmamakla birlikte çok yoğun duygusal olaylar için de kullanılır. Kendisi için evlilik hesapları yapıldığında, ilk defa âdet gördüğünde ve yeni evlendiği adamla yalnız kaldığında, *kua*, kızdaki beklenen davranış tarzını -ve çok büyük ihtimalle de- duygulanımlarını betimler. Eş adayını zaten iyi tanıyorsa veya aralarında sevgili ilişkisi varsa bile kız, evlilik görüşmeleri ve töreni esnasında, hatta evlendikten sonra bir süre boyunca bu kuayı hissedecektir. Damatla evlenmeye can atsa bile bir genç kız bu arzusunu saklayabilir yahut kendisine sıkıntılı bir hava verebilir; bu uygun görülen, hatta neredeyse beklenen bir tavidir.

Ancak kimilerinin açığa vurduğu isteksizlik, gerçektir; özellikle adam yaşça çok büyük veya hepten yabancı biriyse. Cinsellik her !Kung kadının çocukluk oyunlarından tanıdığı bir mirassa da genç kızların çoğu, kendi yaşıtları olan erkeklerle oynamak ve enikonu yetişkin biri olan eşleriyle seks yapmak arasında büyük fark görür. Bu nedenle, bir kızın yetişkin biriyle ilk cinsel deneyimi çoğunlukla travmatik olur. Cinsel ilişkiler yıllarca ertelenebilir; ancak bir kız, cinsel bakımdan gelişmenin açık işaretlerini verdikçe eşinin girişimlerini kabul etmek zorunda kalır.

!Kunglar güçlü duygularını bastırmak değil, dışa vurmak eğilimindedirler, dolayısıyla genç ve mutsuz bir kız, bu hoşnutsuzluğunu açıkça ifade etmekte özgürdür. Ancak, sıkıntı çok artmakla birlikte evlilik halen sonlandırılmadığı takdirde çok daha dramatik yollara başvurulabilir de. Bunun en uç örneği kendi canına kıymakla tehdit etmesidir. Bu tür tehditler pek nadir görülür ve bilindiği kadarıyla gerçekleşmiş bir intihar eylemi de yok -yine de bu yöntem (çoğu kadın) !Kungların özduygularına dikkat çektikleri ve kişisel davalarına grup desteği kazandıkları en etkin yollardan biri olmayı sürdürmektedir. İntihar tehdidi ya da girişimi bazen okların üstündeki zehirden yemekle gerçekleştirilir. Mide bulantısı ve geçici rahatsızlık verebilse de bunun ciddi zarara yol açması pek muhtemel değil. Oku kendine saplamaksa daha tehditkârdır ve birilerinin derhal zehri emme veya yaradan kan akıtma girişimiyle sonuçlanır. Böyle durumlarda bile kadınların genellikle üzerindeki zehrin etkisi azalmış eski oklar kullanmayı tercih ettikleri görülür.

Bir diğer etkili önlem de çalılara kaçmaktır. Kadın günbatımından sonra giderse köydekiler onu arayacak, fakat muhtemelen bulamayacaklardır; geceleyin iz sürmek imkânsız gibidir. Bir kadının geceyi çalılarda -ateş, yiyecek ve örtü olmaksızın aslanların, parsların ve sırtlanların saldırılarına açık hedef olarak- yalnız geçirmesi için çok güçlü bir motif gerekir. Tehlikenin açık olmasına karşın kadınlar ara sıra bu yola da başvurmaktadırlar. Bununla birlikte böyle vakalarda da yakın zaman içinde kimseye bir zarar gelmemiş. Ertesi sabah aramaya tekrar başladığında kadın genellikle bulunur. Bulunduğundaysa, duygularının şiddetini herkese açıkça anlatmış olarak, geri dönmeye razı olur.

İnsanlar bu tür olayları çoğunlukla hoşgörüyü karşılar, özellikle de söz konusu kadın hâlâ küçük yaştaysa. Yeni evlenmiş olanların kafasının karışık olabileceğini bilirler: İddia ettiği gibi eşinden gerçekten hoşlanmıyor da olabilir, büyüme gerçeğine isyan ediyor da olabilir. Cinsel beklentileri karşılamaya ve yetişkinlerin sorumluluğunu yüklenmeye kendini hazır hissetmiyor olabilir. Ancak, yaşı büyüdükçe kaçınılmaz olana yönelttiği isyanlar sönükleşecek ve boyun eğmesi konusunda baskılar artacaktır.

Bir kızın ilk âdeti, biraz da evliliği hatırlatır şekilde, yetişkin kadınlarca gerçekleştirilen bir törenle kutlanır. Kıza önceden oturması ve örtünmesi söylenir ve ilk kanı fark ettiğinde konuşmaması ve hareket etmemesi tembihlenir. Bu davranış kadınlarca hemen anlaşılır ve kız, her neredeyse bulunup köye getirilir. Orada süslerle bezenerek, yağla ovalanarak 'güzelleştirilir' ve tören için yapılmış bir kulübe alınır.

Tören, âdet gören kızdan başka tüm katılımcılar için şenlik havasında geçer. Kızın kulübesi dışında kadınlar, birbirlerinin popolarını açmak dahil, açık-seçik ve cesur gösteriler sergileyerek dans edip şarkılar söylerken o, başı örtülü, olabildiğince az yiyip konuşur. Erkekler onun yüzünü görmemeli, "Çünkü avlanırken onlara zararı dokunabilir." İlk âdete, esrime tedavilerinde olduğu gibi güçlü ruhların müdahil olduklarına inanılır. Dolayısıyla bu konuyu uygun şekilde ve saygıyı elden bırakmadan halletmek gerekir. Bir kadın şöyle demişti: "Tören esnasında kızın yüzünü bir erkek görecektir ve kadınlar da bunu öğrenirse, kıza verdikleri her şeyi geri alır, hatta saçlarını bile keserler. Sonra da ona törenin bittiğini söylerler." Dolayısıyla kız kulübenin içinde yatarken !Kung erkekleri onu asla görmez. Ne var ki, kulübe köyün sınırları içindedir. Olan biteni biraz dışarıda oturarak dikkatle izleyen erkekler, kadınların hareketlerine coşkunlukla yorum getirirler. (Halbuki bu, erkekliğe giriş töreniyle taban tabana zıttır: Bu tören kadınların görüp duyamayacağı bir uzaklıkta, tam bir gizlilik içinde yapılır.)

Tören, âdet kanamasının sona ermesine kadar, üç veya dört gün sürer. Ardından kız yıkanır, baharatlarla ovalanır ve kulübeden dışarı çıkartılır. Belli yiyeceklerin kendisine yasak olması dışında kız normal yaşamına döner. Bununla birlikte, ikinci âdet dönemi gele-

ne ve bu döneme ait dans yapılıp bitene kadar mesafeli ve ağırbaşlı (*kua*) tavrını koruması beklenir.

Âdet görme, diğer birçok kültürün aksine, !Kung kızlarının yetişkinliğe adım atması olarak değerlendirilmez. Kız evliyse annesi ve damat tarafı onun hane ekonomisine ciddi oranda katkı yapmayı sürdürür; kız da vaktinin çoğunu eskisi gibi arkadaşlarıyla oynamaya ayırır. Öte yandan, bu gelişmenin, ergenlik çağına özgü sorumsuzluğun ve kaygısızlığın son aşamalarını işaret ettiğini belirtmeliyiz. Eşle cinsel ilişki, şimdiye dek ertelenmişse bile -kız direnç gösterse de- büyük bir ihtimalle bu dönemde başlar. Ne kızın çevresindekiler direktmesinde ona arka çıkacak ne de eş 'kendisine ait olanı' almakta tereddüt gösterecektir. Genç kadın, çoğunlukla on sekiz ile yirmi yaşlarında, ilk çocuğunu doğurduğunda da artık nihayet yetişkin olarak kabul edilir.

Daha anne olmadan önce kız muhtemelen evliliği daha olumlu karşılamaya başlayacaktır. Eşi ve eşinin ailesi tarafından kendisine verilen et ve boncuk gibi armağanların sunduğu ayrıcalığın keyfini çıkarıp onunla özdeşleşecektir. Eşinden duyduğu korku zamanla azalacak ve belki de sevgiye dönüşecektir. Zor olmakla birlikte, ilk âdetle ilk çocuk arasındaki bu geçiş dönemi birçok kadın için mutlu, hatta romantik yıllardır.

!Kung kızlarının âdet gördükleri ortalama yaş 16,5'tur ki bu, 1970'lerdeki ABD ortalamasına göre (12,5) çok geç sayılır. Bununla birlikte, dünyadaki diğer sanayileşmemiş toplumlarda da âdet görme yaşı bizim toplumlarımızinkinden epey daha geçtir; büyükannelerimiz ve onların annelerinin bu deneyimi bizden daha geç yaşamış oldukları gibi. Ayrıca !Kung kızları ilk âdeti izleyen iki yıl boyunca kısır olma eğilimindedir. 'Gençlik kısırlığı' tabir edilen ve âdetten sonraki 1-3 yıl boyunca gebe kalma olasılığını düşüren bu gecikmeli üreme işlevine dünya halklarının birçoğunda rastlanmaktadır.

Cinsel oyunlarla erken tanışan ve bu oyunları sıkça oynayan !Kung kızlarının geç olgunlaşmasının yararları ortadadır. !Kungların geneli için zaten yeterince tehlikeli olan doğum olayı, genç kızlar için hepten risk potansiyeli taşır. Bunu atlatsalar bile kendileri de henüz çocukluğu aşamamış genç annelerin, yetişkinler kadar çocuk büyütmenin sorumluluğunu üstlenecek duygusal olgunluğa erişme-

leri zordur. Bebek ve çocuk ölümlerinin bu denli yüksek olduğu bir ortamda çocuk bakımı için söz konusu hassas dengenin yitirilmesi ölüm oranının daha da artmasıyla sonuçlanabilir. !Kunglar insan üreme sistemi için bir model teşkil edecekse eğer, anneliğin yirmili ve otuzlu yaşlarda tecrübe edilmesinin daha uygun olduğu sonucuna varılabilir. Erken yaşlarda âdet görme eğilimi görece yeni bir gelişme olduğundan !Kunglarda görülen üreme örüntüsünün, insanın evriminden bu yana yüz binlerce yıldır türümüze egemen olduğu düşünülebilir.

Uzun zaman önce ailem uzak bir su kaynağına taşındı. Orada, kendileri de kuyunun yakınında yaşamaya gelmiş Yaşlı Kantla ve oğlu, Tashay'la tanıştık.

Oraya vardıkdan kısa süre sonra, bir gün, arkadaşım Nukha'yla kuyudan su almaya gittik. Tashay beni o zaman gördü işte. Düşünmüş ki, "O kadın... evleneceğim genç kadın o işte." Nukha'yı yanına çağırıp sordu, "Nukha, o genç kadın, o güzel genç kadın... onun adı ne?" Nukha ona dedi ki, "Onun adı Nisa." O da dedi ki, "Mmm... o genç kadın... annemle babama ondan söz edeceğim. Onunla evlenebilir miyim diye soracağım."

Sonra Nukha geri geldi ve birlikte su kaplarını doldurma işini bitirdik. Oradan ayrıldık ve köye dönen uzun yolu tuttuk. Nukha annemi gördüğünde dedi ki, "Nisa'yla birlikte su almaya gittik. Biz oradayken başka insanlar geldi ve onlar da kaplarını doldurdular. O sırada genç bir adam Nisa'yı gördü ve onunla evlenebilmek için ailesinden izin isteyeceğini söyledi."

Ben bir şey söylemedim. Çünkü sen çocukken birisi seninle evlenmek istediğinde, konuşmazsın. Fakat bu konuyu ilk konuştuğumuzda gönlüm razı değildi. Sonra razı geldi, birazcık; ne de olsa çok yakışıklıydı.

Ertesi akşam köyümüzde dans vardı. Tashay'la ailesi geldiğinde biz şarkı söyleyip dans etmeye başlamıştık bile. Bize katıldılar ve hep birlikte gece vaktine kadar dans edip şarkılar söyledik. Nukha'yla birlikte otururken Tashay yanıma geldi. Elime dokundu. Dedim ki, "Ne oluyor? Bu adamın nesi var? Ne yapıyor? Bu adam... nasıl oluyor da buraya öylece gelip oturuyor ve beni tutuyor?" Nukha dedi ki, "O senin kocan... seni, senin kocan tuttu. Öyle değil mi?" Dedim ki, "Seni tutmaz mı? Sen daha büyüksün. Seninle evlensin." Ama o dedi ki, "O benim amcam olur. Amcamla evlenmem. Her neyse, o zaten seninle evlenmek istiyor."

Daha sonra onun annesiyle babası benim annemle babamın yanına gittiler. Babası dedi ki, "Biz buraya geldik ve dansa katıldık,

fakat madem dans bitti, buraya sizinle, Gau ve Chuko'yla konuşmaya geldim. Bana çocuğunuzu, dünyaya getirmiş olduğunuz çocuğu verin. Onu bana verin, ben de onu oğluma vereyim. Dün kuyudayken oğlum sizin çocuğunuzu görmüş. Döndüğünde, kapıldığı hisler adına, kızınızı bugün istememi söyledi: Böylece ben de oğlumu kızınıza verebilirim. Onunla evlenmek istediğini söylüyor.”

Annem dedi ki, “Eh, fakat ben kadın değil, çocuk doğurdum. O henüz evlenmeyi düşünmüyor, o henüz evlilik kulübesinin içini düşünmüyor işte.” Sonra babam dedi ki, “Eh, doğru söylüyor. Dünyaya getirdiğim çocuk hâlâ çocuk. Henüz evlilik kulübesini düşünmüyor. Bir adamla evlendiğinde onu öylece bırakıyor. Sonra kalkıyor, bir başkasıyla evleniyor, onu da bırakıyor. Daha şimdiden iki adamdan vazgeçti.”

Babam devam etti, “Hatta başka bir adam daha var, Dem, kulübesi de şurada. O da Nisa'yı istiyor. Dem ilk karısı yanında kuma olarak Nisa'nın oturmasını istiyor. Çıkıp Nisa için yiyecek topluyor. Geldiğinde onları Nisa'ya veriyor ki, o da onları pişirsin ve kocasına versin diye. Fakat ne zaman ki kadın karossunu çözüp onu yiyeceklerle dolu olarak Nisa'nın yanına bırakıyor, Nisa yiyecekleri dağıtıyor, toza toprağa bulayıp mahvediyor ve karossu bir kenara tekme alıyor. Bunları gördüğümde diyorum ki, Nisa henüz kadın olmadı.

Tashay'ın babası cevap verdi, “Söylediklerini dinledim. Bu, elbette, bir çocuğun yapacaklarıdır; bunu yapmak çocukça bir âdettir. İlk evlendiğinde onunla bir süre kalır, sonra ondan yüz çevirir. Sonra bir başkasına gider. Fakat gün gelir, bir adamda karar kılar. Çocuk dediğin bunu da yapar.”

Evliliği konuştular ve karşılıklı anlaştılar. Ben halamın kulübesindeydim ve onları göremiyordum, fakat seslerini duyabiliyordum. Sonra çıktım ve babamın kulübesinde onlara katıldım. Oraya vardığımda Tashay bana bakıyordu. Ben oturdum, ama o bana bakıp duruyordu.

Tashay'ın annesi beni gördüğünde dedi ki, “Ahhh! Ne kadar da güzelmiş! Senin genç kadınlığa eriştiğine hiç şüphe yok. Niçin senin evlenmek istemediğini söylüyorlar?” Tashay dedi ki, “Evet, işte geldi. Ben şimdi gelmiş olanı bana vermenizi istiyorum.”

Düğün günü herkes gelmişti. Tashay'ın bütün arkadaşları çevrede oturup gülüyor ve gülüyorlardı. Kardeşi dedi ki, "Tashay, sen fazla büyüksün. Yolumdan çekil de onunla ben evleneyim. Onu bana ver." Yeğeni de dedi ki, "Amca, sen artık yaşlandın. Şimdi bırak da onunla ben evleneyim." Hepsi oturmuş, böyle şeyler konuşuyorlardı. Hepsi de beni istiyordu.

Annemin kulübesine gittim ve orada oturdum. Bir sürü boncuk takmıştım ve saçım süslerle tamamen kapanmıştı.

O akşam yine dans vardı. Dans ettik ve bazıları uyuyakalırken bazıları da dansa devam etti. Sabah erkenden Tashay ve akrabaları kendi kamplarına geri döndüler; bizse uyumak için kulübelerimize çekildik. Sabah güneşi gökte iyice yükseldiğinde geri döndüler. Biraz durduktan sonra ailesi dedi ki, "Biz burada ancak kısa bir süre kalacağız, o yüzden, hadi, yarın evlilik kulübesini yapmaya başlayalım."

Ertesi gün başladılar. Bir sürü insan vardı; Tashay'ın annesi, benim annem ve halam da kulübede çalıştılar. Kalan herkes çevrede oturup sohbet etti. Gün biterken genç adamlar gidip Tashay'ı bitmiş kulübeye getirdiler. Onu kulübenin yanı başında oturtular ve ateşin etrafına çökerek ona eşlik ettiler.

Ben hâlâ annemin kulübesindeydim. Arkadaşlarımdan ikisine gelip beni kulübeye götürmemi söylediklerini işittim. "Olamaz... kaçağım," diye aklımdan geçirdim. Beni almaya geldiklerinde kimseyi bulamadılar. Dediler ki, "Nisa nereye gitmiş? Yoksa kaçmış mı? Hava da karıyor. Bazı şeylerin onu ısırp öldürebileceğini bilmiyor mu?" Babam dedi ki, "Nisa'ya gidip söyleyin ki, eğer yapacağı buysa onu öyle döverim ki bir daha kaçamaz. Niye kaçıyor ki, anlamıyorum?"

Bense çoktan çalılara kaçmıştım. Beni aramaya geldiler. Seslerini duyabiliyordum, "Nisa... Nisa..." Bir ağacın dibine oturdum. Sonra Nukha'yı duydum, "Nisa... Nisao... arkadaşım... orada bir sırtlan var... seni ısırp öldürecekler... geri gel... Nisa... Nisao..."

Nukha sonunda beni gördüğünde koşmaya başladım. O da peşimden koşup beni kovaladı ve nihayet yakaladı. Ardından diğerlerine seslendi, "Baksanıza! Nisa burada! Herkes gelsin! Yardım edin! Nisa'yı alın, o burada!"

Geldiler ve beni geri götürdüler. Sonra beni kulübenin içine yattırdılar. Ben ağladım ve ağladım. İnsanlar bana dediler ki, “Erkek dediğin seni öldürmez ki; o seninle evlenen, senin baban ya da ağabeyin gibi olacak biri. O hayvanlar öldürüp sana yiyecek şeyler verecek. Yarın, sen ağlarken bile Tashay belki bir hayvan öldürür. Ama döndüğünde sana et vermeyecek; sadece kendisi yiyecek. Ya boncuklar? Boncuk da alacak ama sana onlardan vermeyecek. Kocandan niçin bu kadar korkuyorsun, neye bu kadar ağlıyorsun?”

Dinledim ve ağlamayı kestim. Sonra uyuduk. Tashay kulübenin girişinde, ateşin başında uyudu; bense içerideydim. Tekrar kaçabileceğimi düşünüyordu. Üstüne bir örtü aldı ve uyudu.

Hava henüz karanlıkken uyanıverdim. Doğrudum. Düşündüm ki, “Üstünden nasıl atlayacağım şimdi? Nasıl dışarı çıkıp annemin yanında uyuyabilirim?” Uyurken ona baktım. Sonra başka düşünceler geldi, gecenin bir yarısındaki düşünceler, “Eh... bu adam benimle yeni evlendi...” ve tekrar yattım. Fakat düşünmeden edemiyordum, “İnsanlar niçin beni bu adamla evlendirdiler? Büyükler onun iyi biri olduğunu söylüyorlar, ama yine de...”

Orada yattım ve bir yere kıınıldamadım. Yağmur yağmaya başlamıştı. Damlalar kesintisiz düşüyordu. Sonunda uyuyakaldım. Çok sonra gün ağardı.

Sabah olunca Tashay kalktı ve ateşin başına oturdu. O kadar korkuyordum ki yerimden kalkamıyor, onun gitmesini bekliyordum. İşemeye kalkar kalkmaz da gittim ve annemin kulübesinde oturdum.

O gün bütün akrabaları -annesi, babası, kardeşleri... herkes!-yeni kulübemizi ziyarete geldiler. Hepsi geldi. Dediler ki, “Git de Nisa’-ya gelmesini, kocasının akrabalarının ona evlilik yağından süreceğini söyle. Orada oturduğunu görebiliyor musun? Niçin gelmiyor da ona yeni kulübesinde yağı sürelim?”

Fakat ben gitmeyi kabul etmiyordum. Beni durmadan çağırdılar, sonunda ağabeyim dedi ki, “Uğn, uğn. Nisa, eğer böyle davranmayı sürdürürsen seni döverim. Şimdi, kalk da git şuraya. Git, otur da sana yağıdan sürsünler.”

Bense gitmemekte hâlâ diretiyordum. Ağabeyim yakındaki bir ağaçtan ince bir dal kopardı ve üstüme yürümeye başladı. Kalktım.

Korkuyordum. Diğerlerinin oturduğu yere kadar onu izledim. Tashay'ın annesi beni yağla ovaladı, Tashay'ı da halam yağladı.

Sonra gittiler ve geriye Tashay'la ben kaldık.

Birlikte yaşamaya başladık, fakat ben hâlâ kaçmayı sürdürüyordum. Kalbimin bir parçası diyordu ki, “Nasıl oluyor da çocuk halimle bir başka kocam daha oluyor?”

Bir gece, kaçtım ve uzaktaki çalılarda uyudum. Kulübenin içinde birlikte yatıyorduk. Fakat sonra uyandım ve ayaklarının etrafından sessizce dolaşıp hızla uzaklaştım. Çok, çok uzaklara gittim, yaşadığımız yere yakın mongongo cevizliğinin bile ötesine. Hava çok karanlıktı ve ateş de yoktu. Bir ağacın dibine yattım ve uyudum.

Şafak söktü. İnsanlar beni aramaya çıktılar ve izlerimi gördüler. Mongongo cevizliğinin içinden izleri takip edip o gece uyuduğum yere geldiler. Ama ben çoktan ayrılmıştım ve uzaktaki bir ağaçlığın gölgesinde sha kökleri çıkarıyordum. Yaklaştılar. Nukha önden fırladı ve izlerimin peşinden gidip beni buldu. Beni aramaya yalnız başına çıktığını, diğerlerinin başka tarafta olduğunu söyledi. Bana birlikte kalıp kök çıkaracağımızı söyledi. Ona teşekkür ettim ve iyi bir arkadaş olduğunu söyledim.

Biraz sha kökü çıkardıktan sonra dedi ki, “Hadi şu ağacın gölgesinde oturalım biraz. Dinlendikten sonra biraz daha kök çıkarınız. Günün geri kalanında da sizinle kalacağım, ama gün batmaya dönmünce seni bırakıp köye döneceğim. Sen yine çalılarda kalabilirsin. Yarın köklerin birazını pişirip sana getiririm.” Onu övgüler yağdırdım, “Arkadaşım! Çok iyisin. Ama köye döndüğünde onlara beni görmüş olduğunu söyleme.”

Birlikte gölgede oturup biraz daha dinlendik. Sonra çevreme baktım ve yaklaşanları gördüm. Dedim ki, “Nukha, insanlar geliyor! Bana yalan söyledin. Köyde olduklarını söylemiştin ama buraya gelmişler bile. Artık gidemem. Burada sizinle oturmam lazım.”

Bizi çıkardığımız bir yığın kökle birlikte gölgede oturur buldular. Yanımıza çöktüler. Çok kişi vardı: Ağabeyim, babam ve Tashay. Babam dedi ki, “Senin neyin var, gecenin bir yarısında kaçıp gecenin şeyleri arasında uyuyorsun? Ya bir aslan görüp seni öldürseydi? Ya da bir sırtlan? Ya da vahşi köpekler? Onların herhangi biri seni

öldürmeye yeterdi. Senin neyin var? Bundan kim sorumlu? Sensin. Kendini öldürmeye çalışan sensin.”

Dedim ki, “Evet, gecenin şeyleri arasında yatıyorsam herhangi birinize ait olup da yanımda getirdiğim bir şey var mı? Yok. Ben sadece ayrıldım ve kendi başıma yattım. Şimdi bile kalbim istese, dilediğim kadar uzağa giderim. Çünkü yapmak istediğim *bu*, uzaklara gitmek. Sizinle geri dönecek olursam bana ilk iş başka bir koca bulacaksınız. Ama şu anda her bir parçam bunu reddediyor.”

Ağabeyim dedi ki, “Bir kocayı niçin geri çeviresin ki? Koca dediğin baba gibi değil midir? Yaşamana yardım eder ve sana yiyecek verir. Evlenmeyi reddedersen yiyeceği nereden bulacağını sanıyorsun?” Bağırdım, “Beni bu halimle alıp köye götürürseniz zehirli bir ok alır, kendimi öldürürüm. Ben evlenmek istemiyorum!”

Ağabeyim dedi ki, “Kendine zehirli ok saplayacağını söylüyorsan seni öyle bir döverim ki zehirli ok neymiş ve onunla ne yapılırmış, anlarsın. Kendini küçültmekten başka bir şey yapmıyorsun. Sen bir insansın, bir kadın ve bunları söylemek için dünyaya gelmedin; sen oynamak ve mutlu olmak için dünyaya geldin.

Devam etti, “Bak arkadaşlarına. Hepsi evlendi. Yanında oturan Nukha kendini evliliğe bağladı. İkinizin de nasıl evleneceğini ve ev sahibi olacağını niçin düşünmüyorsun? Arkadaşının bir evi olsun da senin niye olmasın?”

Dedim ki, “Bu arkadaşım bir koca almış olabilir, ama onun ben-den büyük olduğu da kesin. O şu haliyle yetişkin bir kadın. Ya ben, ben daha çocuğum ve kocayla ne yapılır bilmiyorum.”

Dedi ki, “Mmm... kökleri karossuna koy da gidelim, çünkü burada oturan kişi senin *kocan*, herhangi biri değil. O seni kendisine verdiğimiz kişi. Sen onunla birlikte büyüyecek, onunla yatacak ve onunla çocuk doğuracaksın.”

Hep birlikte kalktık ve köye döndük. Ben kulübeme gitmedim. Anneminkine gittim ve sha köklerini yere bırakıp orada kaldım. Tas-hay’sa gitti ve bizim kulübemizde oturdu. Biraz sonra bana seslendi, “Nisa... Nisa...” “Acaba ne istiyor?” diye yanına gittim. Bana kendi çıkardığı kökleri verdi. Ben de bir kısmını aldım ve anneme götürdüm; kalanınıysa alıp kulübemize döndüm ve orada birlikte kaldık. Akşamın yaklaştığı ve göğün kızıştığı geç ikindi vakti

kulübemizin önündeki ateşte yiyecekleri kızartmaya başladım. Yemeği ateşten alıp kenara koyuyordum. Sonra bazısını alıp Tashay’a veriyordum. Soğuyunca onları yiyorduk -birlikte.

O Zhun/twa, o Tashay bana gerçekten acı verdi.

Evlendikten kısa süre sonra beni kendi ailesinin köyüne götürdü. Başta benim ailem de birlikte gelip bizimle yaşadı, ama sonra ayrıldılar ve beni Tashay ve onun ailesiyle bıraktılar. İşte o zaman ben ağlamaya başladım. Tashay dedi ki, “Annen gitmeden önce ağlamıyordun. Bana niçin onlarla gitmek istediğini söylemedin? Onlarla beraber yolumuza devam edebilirdik.” Dedim ki, “Senden korktum. O yüzden sana bir şey diyemedim.”

Fakat hâlâ annemle olmak istiyordum, o yüzden günün ilerleyen bir saatinde kaçtım. Tüm hızımla koştum ve sonunda onlara yetiştim. Annem beni gördüğünde dedi ki, “Bir gün bu kızı çalılarda bir sırtlan öldürecek. Bizi takip etmiş. Bak, işte orada!” Onlarla köyümüze geri döndüm ve birlikte bir müddet yaşadık.

Aradan uzun zaman geçti. Tashay köyünden ayrıldı ve bize geldi. Onu görür görmez ağlamaya başladım. Dedi ki, “Kalk, dönüyoruz.” Dedim ki, “Bu adam niçin peşimden gelip duruyor? Ona borcum mu var ki beni her yerde izliyor?” Babam dedi ki, “Sen delirmişsin. Bir kadın kendisini almaya gelen kocasının peşinden gider. Daha ne diye oturuyorsun?”

Tashay beni aldı, ben de aslında pek itiraz etmedim. Onun köyünde yaşamaya devam ettik, sonra başka bir su kaynağında yaşamaya gittik. O zamanlar artık annemle yaşamadığımı biliyordum. Kocamı izlemek için ailemden ayrılmıştım.

Yaşadık ve yaşadık ve sonra, bir gün, kalbim çarpıntı yapmaya ve başım acımaya başladı; çok hastalanmıştım. Babam ziyarete geldi ve tedavi esrime dansı yapıp beni inceledi ve iyileştirdi. İyileşince de o gitti, ben de arkada kaldım.

Tashay’la birlikte uzun süre yaşadıkdan sonra birbirimizden yürekten hoşlanmaya ve birlikte hoşça yaşamaya başladık. Ancak çok uzun süredir birlikte yaşadıkdan sonra cinsel organıma dokunmaya başladı. O vakit artık göğüslerim enikonu büyümüştü.

Benimle ilk seviştiğinde biz ailemin köyünde kalıyorduk ve ben de doğrusu itiraz etmedim. Razi geldim, birazcık ve o da benimle yattı. Fakat sabah olduğunda canım yanıyordu. Birkaç yaprak aldım ve belime sardım, ama canım hâlâ yanıyordu. Düşündüm ki, “Ooo... benim içlerime ne yaptı ki kendimi böyle hissediyorum?”

Anneme vardım ve dedim ki, “O adam, dün gece... ben daha çocuğum ama dün gece benimle sevişti. Yana kay da seninle yiyeyim. Birlikte yiyelim ve sonra gidelim. Anne... anne...”

Annem babama döndü ve dedi ki, “Kalk, bir dal al da bu çocuğu dövüver. Bizi mahvetmek istiyor. Kalk da ona vuracak bir şeyler bul.” Düşündüm ki, “Ne? Yanlış bir şey mi söyledim?”

Babam dal parçası bulmak üzere kalktı. Ben de halamın kulübesine kaçtım. Orada oturdum ve düşümdüm, “Bu kadar fena olan nedir? Nasıl oluyor da bir şeyden söz açıyorum... bu o kadar fena bir şey mi acaba?”

Babam halama dedi ki, “Nisa’ya söyle de çıksın, ona dayak atacağım. Bu genç kızın konuştukları kulaklarının içini çatlatacak cinsten.”¹

Annem dedi ki, “Bu kız korkunç şeyler söylüyor. Kendime zehirli bir ok saplayıvereceğim; ama tenim korkuyor da o yüzden yapamıyorum. Fakat böyle devam ederse, yine de yapacağım!”

Kocamdan hoşlanmamı ve onu geri çevirmememi istiyorlardı. Annem, bir erkek karısıyla yattığında bunun söylenmeyeceğini açıkladı; bu özel bir şeymiş.

Kalktım ve onlardan uzaklaştım. Titriyordum. Cinsel organıma baktım ve düşündüm ki, “Ah, bu adam... dün bana sahip oldu, şimdi de cinsel organım harap oldu!” Biraz su alıp oralarımı yıkadım, yıkadım ve yıkadım.

Cinsel organım ilk gelişmeye² başladığında korkmuştum da o yüzden. Orama bakıp ağladım ve bir sorun olduğunu düşünürdüm. Ama insanlar dediler ki, “Hiçbir sorun yok. Sen kendin böylesin.”

Bir de büyük birinin, kocam gibi bir yetişkinin penisinin beni ortadan ikiye ayıracak kadar büyüyeceğini ve canımı yakacağını sanırdım. Büyük erkekleri bilmiyordum da o yüzden. Ben sadece küçük oğlanlarla cinsel oyunlar oynamıştım. Sonra, Tashay benimle yatıp canımı yaktığında ben onu reddettim. Bunu da başkalarına

anlattım. Fakat insanlar ona bağıracakları yerde sırf bana bağırdılar ve ben çok utandım.

O akşam biz yine yattık. Fakat bu sefer, o kulübeye girmeden önce deri bir şerit aldım ve önlüğümü bacaklarıma sıkıca tutturdum, şeridi cinsel bölgemin etrafına doladım, sonra da onu kulübenin çerçevesine bağladım. Kocamın beni parçalayacağından korkuyordum ve bana bir daha sahip olmasını istemiyordum.

İkimiz uzunca bir süre yattık ve sonra o bana dokundu. Göbeğimi ellediğinde deri şeridi hissetti. Ne olduğunu anlamak için o tarafı yokladı. Sonra dedi ki, “Bu kadın ne yapıyor böyle? Dün gece ona geldiğimde benimle ne güzel yatıyordu. Cinsel organını niçin böyle bağladı şimdi? Bana neyi vermeyi reddediyor?”

Beni doğrulttu ve dedi ki, “Nisa... Nisa... ne oldu? Bunu niçin yapıyorsun?” Cevap vermedim. Dedi ki, “Cinsel organını bağlayacak kadar seni korkutan nedir?” Dedim ki, “Uğn, uğn. Hiçbir şeyden korkmuyorum.” Dedi ki, “Şimdi söyle bana. Bunu ne adına yaptın, sana soruyorum.”

Sonra dedi ki, “Böyle bir şey yaptığında hangi akla hizmet ettiğini sanıyorsun? Kendin gibi bir Zhun/twasi olan benle yattığında bir başkasıyla, bir yabancıyla yatmış gibi yapıyorsun. İkimiz de Zhun/twasi olmamıza rağmen sen kendini bağlamışsın.”

Dedi ki, “Şeridi çöz. Beni insanları öldüren biri gibi mi görüyorsun? Ben seni yiyecek miyim? Hayır, seni öldürmeyeceğim, ama seninle evlendim ve seninle sevişmek istiyorum. Seninle evlendiğimde sevişmeyi düşünmediğimi mi sanıyorsun? Birbirimize dokunmadan yan yana yaşayacağımızı mı sanıyorsun? Bir kadınla evlenip de onunla hiç sevişmeden öylece yanında yaşayan bir erkek hiç gördün mü?”

Dedim ki, “Umurumda değil. Ben sevişmek istemiyorum. Bugün içlerim acıyor ve seni reddediyorum.” Dedi ki, “Mm, bugün yalnızca yatacaksın, ama yarın, sana sahip olacağım. Eğer yine diretirsen bacaklarını zorla açıp sana yine de sahip olacağım.”

Sonra şeridi çözdü ve dedi ki, “Madem bunu bu işler için kullanacaksın, ben de onu yok edeceğim.” Bıçağını aldı ve onu küçük parçalara ayırdı. Sonra beni yanına yatırdı, ama bana dokunmadı; korktuğumun farkındaydı. Sonra ikimiz de uyuduk.

Ertesi gün kalktık, işler yaptık ve yemek yedik. Akşam kulübemize döndüğümüzde yine yattık. İşte o zaman zorla üstüme çıktı. Bacaklarımı tuttu, ben direnmeye çalıştım. Fakat farkındaydım ki o benimle sevişecekti ve şöyle düşündüm: “Bunun hiç yararı yok. Bu adam bana zorla sahip olacak olursa canımı cidden yakar. O yüzden ben burada uslu uslu yatacağım ve istediği yiyeceği almasına izin vereceğim. Yine de istediğinin nasıl bir yiyecek olduğunu anlamıyorum, çünkü yese bile doymayacak ki.”³

Böylece karşı koymayı bıraktım ve hiçbir şey yapmadan yattım, o da işini gördü; fakat bu sefer o kadar acımadı. Ardından yattı ve uyudu.

Ondan sonra bir şey yapmadan yaşamaya devam ettik. Ondan hoşlanmaya başlamıştım, oysa beni bir daha rahatsız etmemiş, benimle sevişmeye çalışmamıştı. Böylece birçok ay geçti -yağmurlu olanlar, soğuk olanlar ve sıcak olanlar. O beni kendi halime bıraktı ve ben serpildim ve bazı şeyleri anlamaya başladım. Çünkü bundan önce erkekler hakkında gerçekten bir şey bilmiyordum.

Fakat öğrenmeye başlamıştım. İnsanlar bana anlatıyordu, “Erkek dediğin seninle sevişir. O ipe dizilmiş boncuklar gibi bir köşede tutmak için seninle evlenmez. Hayır, bir erkek seninle evlenir ve seninle sevişir.” Bana daha ötesini de anlattılar, “Bir erkek seninle yüzün için evlenmez, güzelliğin için de evlenmez, o seninle sevişebilsin diye evlenir.”

Arkası geldi. Annem bana dedi ki, “Bir erkek bir kadınla evlendiği zaman erkek, kadının bedenine değil, cinsel organına dokunur ve onunla sevişir.” Teyzem de dedi ki, “Erkek dediğin seninle evlenir ve sevişir. Bunu ona niye çok görüyorsun? Cinsel organının, hani şurada duranların nesi varmış ki?” Tashay bile bundan söz etti. Birlikte olan diğer çiftlere bakardım, o da derdi ki, “Büyükler, insanların birbirleriyle seviştiklerini söylediler, değil mi? İnsanlar bunu yapar, sevişir.”

Herkesin söylediklerine kulak verdim ve anladım, düşüncelerim en sonunda anladı.

Göğüslerim şiştiğinde yine onun ailesinin köyünde yaşıyorduk. Onlar büyüdüler ve büyüdüler ve sonra kocaman oldular. Düşündüm ki, “Göğüslerim niçin acıyor?” Çünkü hassas oluyormuş.

Bazı günler Tashay’a, diğer kadınlarla toplayıcılığa çıkmak istediğimi söyledim. Oysa çoğunlukla karşı çıkardı, “Biz ikimiz, sadece biz ikimiz dışarıda birlikte dolaşacağız.” Beni dışarı salmazdı. Kısıkanıyordu; derdi ki, ben diğer kadınların peşinden giderken bir adam gelip benimle sevişebilirmiş.

Yanından ayrılmamı hiç istemezdi, biz de hep birlikte olurduk: yiyecek toplamaya çıkıldığında, ikimiz birlikteydik; su almaya gildildiğinde, ikimiz birlikteydik. Yakacak toplamak için bile birlikte çıkardık.

Bir gün, göğüslerim normalden de hassastı. O sabah, daha erken bir vakitte, kadınlar demişlerdi ki, “Tashay, Nisa’yı bize ödünç vermez misin, onu yiyecek toplamaya götürelim? Sen de springhare çengelini al ve kardeşin Twi’yle springhare avına çık. Nisa bizimle toplayıcılığa çıksın ve dcha meyvesi toplansın; gitmeden önce kuyuya uğrayacağız.”

Fakat Tashay kabul etmedi, “Nisa dediğinizi yapmayacak. Nisa benimle ve Twi’yle gelecek. İkisini de yanıma alacağım. Nisa’nın toplamış olacağı yemişleri kendinize saklayın. Nisa bizimle birlikte springhare öldürmeye gidecek ve eti taşımamıza yardım edecek.

Ben durumdan mutsuzdum. Kadınlarla gitmek istediğim halde iki erkeğin peşine takılıyordum. Başka bir tane kadın bile yoktu, yalnızca iki erkekle ben. Birlikte uzun süre yürüdük ve sonunda bir springhare yuvası bulduk. Onlar hayvanı kısırdılar ve öldürdüler. Onu bana verdiler ve ben onu karossumda taşıdım. Sonra yürüdük ve yürüdük ve yürüdük. Benden biraz önde gidiyorlardı. Ben öyle arkadan giderken işlemek için durdum. Kırınızı bir şey gördüm ve düşündüm ki, “Kırınızı olan sidik mi, yoksa âdet mi görüyorum?” Bir şey aldım ve cinsel organımı sildim, sonra baktım, “Ah, âdet görüyorum! Erkeklerin peşine düştüm ve şimdi de âdet görüyorum, olamaz! Ne yapacağım şimdi?”

Çünkü ilk âdet gördüğünde bunu kimseye söylemezsin. Âdet görmeye başlayan çocuğun konuşmaması gerekir. Dehşete kapılmıştım. Titremeye başladım; sarsılıyordum. Sırıgımı aldım ve kenara

fırlattım, çünkü bir genç kızın ne yapması gerekiyorsa ben de onu yapıyordum. Karossumu çıkarıp bir kısmını altıma serdim, kalanıyla da üstümü örttüm.

Kalbim sefil haldeydi. Hâlâ çocuk olduğumu ve henüz âdet görmek istemediğimi düşünüp durmuştum. Niçin o kadar korkmuş olduğumu anlamıyorum. Belki de âdet töreni süresince günler boyu katlanılan açlık yüzündendir; gerçekten bilemiyorum.

Tashay'la kardeşi önden yürümüşler ve ilerideki ağaçlığa varmışlardı. Tashay bana seslendi, "Nisa... he-ey! Nisa... he-ey!"⁴ Ama ben karşılık vermedim. Sessiz kaldım.

Tashay kardeşine dedi ki, "Twi, Nisa'nın göğüsleri çok irileşmişti. Belki de âdet görmeye başladı. Yahut belki de yanlarından geçtiğimiz diğerlerinin izleri peşinden kaçtı. Git de ona bir bak. Ona seslen ve bak bakalım, izlerini bulabilecek misin? Diğerlerine kavuşmak üzere kaçtıysa, bırak. Ama âdet görmeye başladıysa, geri gel."

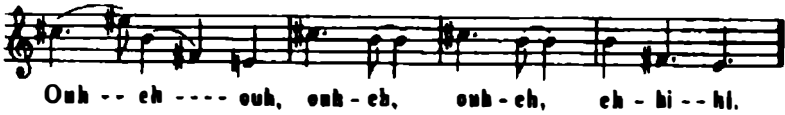
Twi izleri takip ederek geri geldi ve gelirken de seslenmeye devam etti. Ben sessizce yatıyordum. Bulduğum yere yaklaştığında sırıgımı gördü. Törelere gerektirdiği üzere saygılı davrandı, çünkü bir kadın ilk defa âdet gördüğünde bir erkeğin orada olmaması gerekir. Orada durdu, sonra sırıgımı alıp Tashay'a götürdü.

Dedi ki, "İşte karının sırığı. Daha bu sabah annem demişti ki, 'Karın daha çocuk. Şimdi, onu yalnız bırak ve kadınların onu almasına izin ver.' Fakat sen kabul etmedin. Şimdiyse ay başladı. Onu bir ağacın dibinde yatarken buldum."

Tashay izleri takip ederek yürüdü ve yürüdü, ta ki beni yattığım yerde görene dek. Düşündü ki, "Ah, işte karım. Âdet görmeye başlamış, ama çevrede başka kadın yok ki!" O yanımda dururken Twi de diğerlerini çağırmaya gitti. Onlara dedi ki, "Tashay ve ben bugün Nisa'yla çıktık, ama o bugün çalılardayken âdet görmeye başladı. Biz iki erkek ne yapacağımızı bilmiyoruz."

Bütün kadınlar yanıma geldi. Boncuklarını ve süslerini aldılar ve onları saçıma bağladılar; cildime yağ sürdüler. Sonra Tashay'ın kız kardeşi, arkadaşım, beni aldı ve köye taşıdı. Bana önce yatacak bir yer hazırladılar, ardından kulübeyi yaptılar. Üstüne otları da yerleştirdik-

ten sonra beni içeri yatırdılar ve dans edip şarkı söylemeye başladılar. Ben orada yatmış, dinliyordum. Söyledikleri şarkı şuna benziyordu:

Şarkı söylediler ve sohbet ettiler ve dans ettiler, gene dans ettiler. Düşündüm ki, “Mmm ... annemi göremiyorum ... Tashay’ın halıyla yaşıyorum...” Sonra düşündüm ki, “Ne zaman diğerleri gibi olacağım. Kendimi çok kötü hissediyorum. Bana ne zaman yiyecek bir şey verecekler?”

Çünkü bana pek az yiyecek ve pek az içecek verdiler. Sabahları kalkıyor ve kulübede dinlenerek öylece oturuyordum. Çok az yiyip içiyordum. Yalnızca orada yatıyordum. Giderek zayıflamaya başladım, az daha ölecektim. Üçüncü gün kocam dedi ki, “Bu nedir böyle? Karım daha çocuk. Âdet görmeye başlayalı günler oldu ama ona doğru dürüst ne yiyecek ne de içecek verdiniz. Niçin böyle yapıyorsunuz?”

Kalktı ve yiyecek bir şeyler almaya gitti. Sha kökü çıkardı ve bir springhare pişirdi. Kökleri kızartıp soydu ve onları kız kardeşine uzatarak dedi ki, “Git, bunu karıma ver. Bir çocuk açlığa günlerce dayanamaz.” Kız kardeşi gelip onları bana verdi ve ben de yedim, ama çok az. Yoksa midem ağrımaz mıydı? Yalnızca biraz yedim ve geri kalanını diğerlerine verdim. Kız kardeşi bana su da verdi.

Bitene kadar her gün dans ettiler. Sonra beni yıkadılar ve böylece yaşamaya devam ettik.

Bundan kısa süre sonra, bir gün, Tashay, “Annenlere gitmek ister misin?” diye sordu. Ben de evet dedim, böylece annemin köyüne doğru uzun bir yolculuğa çıktık. Tabii o zamanlar çok genç ve güzeldim. Şimdi olduğu gibi yüzümde böyle at çizgileri yoktu.

Köye nihayet vardığımızda annem beni fark etti. “Hangi genç kadın şimdi gelmiş de şurada oturuyor? Kimin kızımıymış o?” diye sordu. Babam da dedi ki, “Bu Nisa’yla kocası.” Annem bir çığlık attı, “Kızım... küçük Nisa... kızım... benim küçük Nisa’m!”

Ben saygıdan ve töre gereği onun kulübesinden biraz uzakta, başka bir kulübenin dibinde oturuyordum. Kocam kalktı ve yanlarına gidip oturdu. Sonra annemle teyzem geldiler ve beni kulübe-lerine götürdüler. Annem sordu, “Oturuşun... davranışlarınız... çünkü kulübenin orada oturuyordun... âdet görmeye mi başladın yoksa?” Ben, “Mmm,”⁵ dedim. Çığlık attı, “Ah kızım! Senin gibi küçücük bir kızın ilk âdetini başka bir köyde, yanında akrabaları olmadan görmesi olacak iş mi? Onlar sana nasıl bakabilirler ki?”

Bir süre onun yanında kaldım. Tashay beni orada bıraktı ve ben annemle birlikte kaldım. Düşündüm ki, “Bugün, mutluyum. Annemin yanına geldim ve mutluyum. Tashay’ın köyünde kaldığım onca zaman hiç değildim. Ama şimdi mutluyum.”

Annemle vakit geçirebileyim diye Tashay beni orada bıraktı. Sonra geri geldi ve beni yine köyüne götürdü. Yaşamaya devam ettik ve ben yine âdet gördüm. Törensiz aylarımın ikisi de annemin değil, Tashay’ın köyünde gerçekleşti. Kadınlar akıntımın devam ettiği süre içinde yine benim için dans ettiler, sonra kanamam geçti. Kulübeden çıktım ve kadınlar beni yıkadılar.

Yaşamaya devam ettik. Artık sanki yetişkin biriydim. Çünkü âdet gördüğünde bu insanı düşüncelere sevk ediyor. Ancak o zaman anlamaya başladım, ancak o zaman kadın olmaya başladım.

Tashay benimle yatmak istediği zaman artık onu geri çevirmiyordum. Birbirimizle sevişip duruyorduk; önce bir gün, sonra bir gün daha. Sabahları kalkıp kulübemizin yanında oturuyordum, ama olanları kimseye anlatmıyordum. Düşünüyordum ki, “Kocam artık gerçekten benim kocam. İnsanların bana dediği gibi, kocam sahiden benim kocamış.”

İkimiz birlikte yaşadık ve yaşadık ve bir süre sonra ondan gerçekten hoşlanmaya, daha sonraysa sevmeye başladım. Sonunda büyümüştüm ve nasıl sevilleceğini öğrenmişim.⁶ Düşündüm ki, “Erkek dediğin seninle sevişir. Evet, erkekler öyle yapar. Oysa ben, kocam belki de öyle yapmaz diye düşünmüştüm.”

Yaşamaya devam ettik ve ben onu seviyordum, o da beni seviyordu. Ben onu, genç bir yetişkin sevmesini nasıl bilirse, o şekilde seviyordum. Onu *öyle* seviyordum. Ne zaman beni geride bırakıp

gitse onu özlüyordum. Düşünürdüm ki, “Ah, kocam hiç eve gelecek mi? Nasıl oluyor da bu kadar uzun süreliğine gidebiliyor?” Onu özlerdim ve arzularım. Döndüğündeysen kalbim sevinçle dolardı. “Eh, hey! Kocam gitti ve yine döndü.”

Yaşamaya devam ettik ve o beni ne zaman arzuladıysa, onu reddetmedim; benimle öylece yatıyordu. Düşündüm ki, “Cinsel organımı niçin bu kadar saklamışım ki? O kadar da önemli değillermiş. Niçin onu reddedip duruyormuşum ki?”

Böyle düşündüm ve kendimi ona verdim, verdim ve verdim. Birbirimizle yatıyorduk ve göğüslerim artık kocaman olmuştu. Artık kadın oluyordum.

NOTLAR

¹Kunglarda mesafeli ve çekingen davranışlar Marshall, *The !Kung of Nyae Nyae*, 7. Bölümde ele alınmaktadır. Marshall ayrıca düğün töreniyle âdet törenini de tartışıp karşılaştırmaktadır (s. 271-279). !Kunglarda doğurganlığın başlangıcı için bakınız, Howell, *Demography of the Dobe !Kung*, 6. Bölüm ve s. 179.

Bu bölümdeki anılar muhtemelen Nisa'nın on beş- on sekiz yaş arasındaki yıllarını (1936-1939) kapsamaktadır.

¹Kulaklarının içini çatlatmak: Bir !Kung deyiminin tam çevirisi; İngilizce'de bunu karşılayacak bir deyim yok.

²!Kungların bedenlerinde pek tüy yoktur ve kadınların da vajinal dudakları son derece büyüktür; cinsel bölgede tüylerin uzamasından ziyade vajinal dudakların büyümesi, kızlarda ergenliğin belirtisidir. (Cinsel içerikli küçültücü sözlerde büyük vajinal dudaklardan bahsedilmesi bundan kaynaklanır.)

³Yemek ve yiyecekler, !Kunglar arasında cinsellik için kullanılan evrensel mecazlardır. Bununla birlikte, oral seksi bilmedikleri iddiasındadırlar.

⁴Araziye dağılmış bir grubun düzenli aralıklarla birbirlerine böyle seslenmesi olağan prosedürlere aittir. Çağrıya bilerek cevap vermemekse son derece anlamlı kabul edilir.

⁵Nisa'nın buradaki mesafeli tutumu (annesini görmekten büyük heyecana kapılmışsa da) birinciyle ikinci âdet dönemleri arasındaki ve ikin-

ci âdet döneminin biraz da sonrasını kapsayan -ve danslarla eşlik edilen- zaman dilimi için törenin öngördüğü bir koşuldur.

‘Hoşlanmak’ ve ‘sevmek’ sözcükleri, Nisa’nın iki halde de kullandığı *are* sözcüğündeki vurgu farklarına dayanılarak kullanılmıştır.

YEDİNCİ BÖLÜM

EŞLER VE KUMALAR

Evlilik genç kadının ilk âdet görmesinden sonra birkaç yıl daha devam edebildiği takdirde eşler arasındaki ilişki daha hoş ve eşit bir hal alır. İletişim kanalları açık olur ve her konuda rahatça fikir alışverişinde bulunulur. Kadın yaşça ne kadar büyür ve ne denli çok çocuğu olursa, kişisel yetenek ve özelliklerinin ifade bulması ihtimali de o denli artar. Eğer güçlü, zeki ve liderliğe yatkınsa, grup yaşamı üzerinde bir hayli etkinlik kuracak konuma gelebilir. Köydeki diğer güçlü kadınlarsa ona rol örneği oluştururlar.

Öyle görünüyor ki, dünya toplumları içinde cinsiyetler arasındaki eşitlik, !Kunglar dahil, toplayıcı ve avcılarda daha fazla. Ancak !Kung kadınlarının sahip oldukları bu konuma rağmen erkekler yine de daha öndedirler. Üstünlüklerinin bir yansıması da eşlerinin başka kadınları kuma olarak kabul etmeleri konusunda uygulayabildikleri baskıdır. Erkeklerin çoğu birden fazla eşe sahip olmak istemektedir ve yüzde 5 kadarı da bunu gerçekleştirmektedir. Erkeklerin bundan kazanımları bellidir: Yeni bir cinsel eşe, daha çok çocuğa ve ailenin ihtiyaçlarına katkıda bulunacak birine sahip olmak. Ayrıca ilk

eşi almaktan kaynaklanan avantajlar kuma için de geçerlidir: Topluluk içinde statü ve itibar kazanmak, toplumsal ve siyasal etkinliğini, yeni akrabalarını ve onların köyü ve besin alanını kapsayacak şekilde genişletmek. O nedenle bir erkek iyi bir avcı olduğunu kanıtlamış ve kader hem kendisinin hem de ilk ailesinin yüzüne gülmüşse, ikinci bir eş almayı ciddi olarak düşünmeye başlar. İlk eşinin bekâr bir kız kardeşi varsa, seçeneklerden biri o olur. Ölmüş bir erkek kardeşin dul eşiye bir diğer mantıklı seçenektir.

Ancak çoğu kadın bu tür ilişkilere girmek istemez. Birçoğu kocalarının bunu teklif etmesinden bile öfkeye kapılır. Kadınlara göre cinsel kıskançlık, rekabet, kayırmacılık (incelikle yapılsa da yapılmasa da) ve günlük işlerle diğer sorumluluklara ilişkin anlaşmazlıklar çokeşli yaşamı çekilmez kılar. Kumalar ya aynı kulübeyi paylaşıyor yahut da bir-iki metre ötede ayrı bir kulübe sahibi olurlar; her durumda kadınların kocalarıyla ilişkileri diğerinin gözü önünde cereyan eder. İkinci eş, akraba ya da arkadaş değilse, bu zoraki yakınlık daha da katlanılmaz hale gelir.

!Kunglar kız kardeşlerin birbiriyle iyi geçinmesini daha olası buluyorlar, çünkü onlar yakın ilişki ve işbirliği içinde yaşamaya zaten alışkınlar. Birbirleriyle geçinebilen böyle eşler için belirli yararlar söz konusudur: Birbirlerine hep yoldaş olacak, günlük işleri ve çocuk bakımını paylaşacak, hastalık veya herhangi bir rahatsızlık durumunda yerlerini alacak ve kocayla düşülen bir anlaşmazlık durumunda kendi taraflarını tutacak bir arkadaş. Bu türden evliliklerin gidişatını büyük ölçüde belirleyen, kadınların bu olaya rızaları kadar onların kişilikleridir de. Birbirleriyle uyumlular ve birlikte iyi çalışabiliyorlarsa aralarında son derece güçlü ve yakın bağlar bile geliştirebilirler.

Kız kardeşiyle çok yakın olan bir kadın, çokeşliliği tekeşliliğe tercih ettiğini söylemişti: “Kız kardeşimi seviyorum. Eğer o kocamla evlenmeseydi bir başka adamla evlenmiş olacaktı ve bu durumda onu belki de çok az görebilecektim.” Ancak bu kadın ilk eşi ve kendi konumunun sunduğu avantajların farkındaydı: “Ben daha güçlü bir konumdayım, çünkü hem yaşça büyüğüm hem de kocamla ilk evlenen benim. Hiç çocuğum olmasaydı bile bu böyle olurdu. Çünkü şu anda, eğer istersem, kız kardeşimden su getirmesini isteyebilirim,

ama o benden böyle bir şey isteyemez. O bazen toplayıcılığa bensiz çıkıyor. Fakat ben asla olmadan çıkmıyorum.” Bir başka soruya cevaben de şöyle demişti: “Evet, eğer kocamızla ilk o evlenmiş olsaydı, durum tam tersi olurdu.”

Çokeşli evlilikler fiilen uzun yıllar sürmekle birlikte, aradaki hassas dengeler bazen bozulup sert tartışma ve çatışmalara meydan verir. Eşler kardeş olsalar bile aralarında sık sık kavgalar çıkar. Eşler eğer evliliği istememişlerse genellikle aradaki gerilimi hafifletecek çabayı göstermeye enerji bulamazlar. Kıdemli olan kadın, kumaya ve kocasına dünyayı dar etmeyi kafasına koymuşsa bunu büyük ihtimalle başaracak ve yeni eşi ayrılmaya mecbur bırakacaktır.

Ne kadar itibar sahibi olursa olsun, hiçbir erkek -iki eşi de genç bile olsa- böyle gerilimli bir evliliğin düşüncesine bile hoş bakmaz. Çokeşli evlilikleri hem ekonomik hem de sosyal bakımdan idare etmek zordur; kıskançlığın önüne geçmek için gerek yiyecek ve maddi şeylerden gerekse ilgi ve cinsellikten tarafları eşit ölçüde nasiplendirmek gerekir. Her olağan evlilikte görülebilecek tipik gerilimler durumundaysa iki yerine üç taraf, bir yerine de üç ilişki söz konusu olacaktır. Erkekler, “İki kadınlı hanede huzur olmaz,” derler ve bunda da genel olarak haklıdır.

Kendi çokeşli evliliğinden fazlasıyla hoşnut olan kadın bile, sorulduğunda, iki kızı için benzer bir uygulamanın aynı güzel sonucu vereceğinden şüpheliydi. Şöyle demişti: “İkisinin de kuzenlerinden biriyle aynı kocayı paylaşmalarını kabul etmem, çünkü bu tür durumlarda ancak kardeşler geçinebilir. Fakat kardeşler bile birbirlerinin kafasına vururlar. Kız kardeşimle ben, elbette, böyle değiliz -artık annemizle babamız hayatta değil, o yüzden birbirimize dayanmak zorundayız. Fakat iki kızım bir adamla evlenecek olsa, o evlilik yürümez. Onlar kavgaya ederler.”

!Kung yaşamındaki birçok sorunun aksine, çokkarılı evliliklerden kaynaklanan problemlerin çoğu sorumsuz ve intikamcı bir Tanrı'ya değil, insanların kendilerine bağlanır. Üç taraflı evliliklerden doğan karmaşaya dair öykülerse, tekeşli -ve daha istikrarlı- yaşayan !Kungların yüzde 95'ine eğlence malzemesi olur.

Bir erkek bir kadınla, sonra da başka bir kadınla evlendiği ve ikincisini ilkinin yanına koyduğu, böylece üçü bir arada olduğu zaman, geceleri, erkek bir kadından diğerine geçer. Önce büyük karısıyla sevişir, sonra genç olanla. Fakat erkek genç olana giderse büyük kadın kıskanır ve adamı tutup ısırır. İki kadın birbiriyle kavga eder ve birbirini ısırır. Büyük kadın ateşin başına gider onlara yanan bir odun fırlatarak bağırır, “Ben, senin ilk karın, burada yatarken başka bir kadınla git yat diye sana kim söyledi? Benim vajinam yok mu? Madem var, niçin onu öylece bırakıp benimle sevişmeden gidiyorsun? Benim yerime gidip o genç kızla sevişiyorsun!” Bazen bu kavga sabaha kadar sürer.

Kuma dediğin gerçekten de korkunç bir şey!

Babamın gerçek anlamda hiç iki karısı olmadı, yalnızca bir defa -o da iki geceliğine. Babamın anneme tüm söylediği kardeşiyle bir başka köye gidecekleri ve armağan alışverişinde bulunup orada yatacaklarıydı. Meğer oradan Saglai adında bir başka karı getirecekmiş.

İki erkek ayrıldılar ve öbür köye vardıklarında armağanlarını değiş tokuş ettiler ve yattılar. Ertesi gün babam Saglai’yi yanına aldı. Köye geri vardıklarında akşam güneşi gökyüzünde epey alçalmıştı.

Annem, teyzem ve ben o gün yakındaki mongongo cevizliğinde ceviz toplamaya çıkmıştık. Dönüşte su kaynağında durduk. Teyzem, Saglai’nin kumdaki ayak izlerini o zaman fark etti; teyzem onu bildi ve ayak izlerinden tanıdı.¹ Dedi ki, “Chuko, burada bir kadın oturmuş ve burada da kocan oturmuş.” Annem dedi ki, “Ne? Gau orada ne yapmış? Boncuk armağanı istemeye gideceğini söylememiş miydi? Ama sen onun bir kadınla döndüğünü söylüyorsun.” Annem çok kızmıştı.

Mongongo cevizlerini yanımızda taşıyarak köye geri döndük. Annem babamı gördüğünde öfke içiyordu. Onu iki eliyle yumrukladı ve dedi ki, “Kulübenin yanında oturan senin gerçek karın mı?

Başka bir eş, koca kukulu Saglai'yi almaya gittiğini niçin bana söylemedin; Saglai, soğuk adamların kadını." Annem onu o kadar aşağıladı ki sonunda Saglai korkudan kulübesine giremedi. Gece çoktüğünde dışarıda yattı.

Ertesi sabah babam, annemin korkusundan sesini çıkaramadı. Kardeşi dedi ki, "Niçin karına Saglai'yi bırakacağını söylemiyorsun? Daha onların köyündeyken sana onu hemen almamanı söylemiştim. Eve döndüğümüzde Chuko'nun karşı çıkacağını söyleyen sendin. Ama ona Saglai'yle zaten evlenmiş olduğumu ve Saglai'yi ona bir başka karı olarak vereceğimi söyleyeceğim dedin. Buna rağmen onunla böyle konuşmadın. Chuko sana söylediklerini söylediğinde ona Saglai'nin kulübede yatacağını anlatmalıydın. Onu dışarıda yatırmamalıydın." Babam dedi ki, "Bu ağrıma gidiyor. Chuko bize bağılıyor, bizi aşağılayıp duruyor. Saglai'ye kulübenin dışında yatmasını söyledi. Bunu söyledikten sonra onu nasıl kulübeye sokabilirdim ki?"

Annem babama dedi ki, "Ben sana bizzat demiştim, 'Gau, artık yaşılanıyorum ve adımlarım yavaşlıyor. Madem böyle, kendine bir başka kadın bul ve onu buraya getir. O bana su ve yanında oturacağımız ateş için odun getirir,' diye. Ben seni almış ve bunları söylemiş olarak sözümü dinleseydin bir başka kadın alabilirdin. Fakat sen hilekâr davrandın ve bana zorla bir şey yükledin. Seni utandırmam bu yüzden."

O gece uyuduk. Ertesi sabah, horozun ilk ötüşüyle Saglai kalktı ve kendi köyüne döndü, hem de tek başına. Bizim köyde iki gece kaldı ve sonraki sabah gitti.

Amcam babama dedi ki, "Kalk. İzlerini takip et ve onu köye geri getir. Babam dedi ki, "Getirmeyeceğim. Gidip onu aldım ve buraya getirdim, ama Chuko onu kabul etmedi. Şimdi peşinden niye gideyim ki?" Amcam dedi ki, "Ne? Bilmiyor musun? Eğer yolda karşısında bir şey çıksa ve onu öldürse, hatta kadın köyüne sağ varsa bile akrabaları buraya gelir ve onu alman ve onunla evlenmenle üzerine aldığın sorumluluğu sormaz mı?" Babam dedi ki, "Onu izlemeyeceğim. O yetişkin biri ve biraz önce ayrıldı. Onun arkasında ağlayacak olursam halim nice olur?"

Dedem Tuka; babamın babası, birçok kadınla evlendi! Önce biriyle evlendi, sonra bir başkasıyla, sonra bir başkasıyla daha.² Önce ilk karısına giderdi, sonra ikincisine, sonra da üçüncüsüne. Biri yalnız yatar, diğer ikisi aynı kulübeyi paylaşırdı. Bir süre ikisiyle bir-den yaşardı, sonra birinde kalırdı, sonra yine diğer ikisinin yanında yaşamaya giderdi.

İki karısıyla birlikte yattığı kulübesinden bazen sessizce kalkar, üçüncü karısının yanına giderdi. En yaşlı olan ilk karısıysa ona bağırırdı, “Tuka, orada ne arıyorsun?” Çünkü çok kıskançtı. O yüzden Tuka üçüncü karısını bırakır ve yine ilk karısının yanına yatar. Yatınca da karısının uyumasını beklerdi. O uykuya dalınca kalkar ona bakardı. “Yine kalkacak mısın?” diye sorardı. Karısından cevap gelmezse yine üçüncü karısının yanına gider ve geceyi onunla geçirirdi. Horozun ilk ötüşüyle de öbür kulübeye geri dönerdi. İlk karısı, “Nereden geliyorsun?” diye sorduğundaysa, “Uğn, uğn! Sadece işemeye gittim,” derdi.

Fakat bir gece, ilk karısıyla birlikte olup üçüncü karısına gitmek üzere onun yanından ayrıldığında ilk karısı uyandı ve dedi ki, “Tuka, sağda solda ne yapıyorsun sen? Niçin uyumuyorsun? Gecenin bir yarısında ne aranıyorsun?”

O zaman dedem dedi ki, “Karım, ben başkalarıyla da evliyim. Onlarla niçin evlendim sanıyorsun? Onlarla evlendim ve onlarla sevişmek istiyorum. Seninle de sevişeceğim. Bana verecek şeyi olan tek sen misin? Bütün kadınlarda ondan var. Bana, eğer başka bir kadınla evliysem onunla yatmamam gerektiğini mi söylüyorsun? Sadece seninle mi yatmam gerekiyor? Saçma sapan konuşuyorsun!”

Benim de bir defa başıma geldi. Tashay’dan çocuğum olmadan önce o evliliğimize başka bir kadın getirdi. Ben hala genç kızdım ve diğer karısı, Tiknay da gençti. O ikimizle de evlendi ve ikimizi birlikte büyüttü.³ Bana bunu ilk sorduğunda kabul etmemiştim. Fakat ısrarla sormaya devam etti. Tekrar ve tekrar ve tekrar. Sonunda dedim ki, “Pekâlâ, istediğini yap, evlen ve onu buraya getir. Ama geldiğinde onu burada istemedim; ona selam bile vermedim.

Üçümüz birlikte bir yıldan az yaşadık. Bu zaman boyunca Tashay’ı yanıma yaklaştırmadım ve benimle seks yapmasına izin ver-

medim. Bana onun pisliğini bulaştıracağını söyledim; bana onun cinsel ıslaklığıyla geleceğini onu üstüme bulaştıracağını söyledim. Böyle bir şeye tahammülüm yoktu.

Çok kavga ettik, özellikle de geceleri. Gecenin bir yarısında, herkes ölü gibi uyurken, Tashay onunla sevişirdi, ama bu arada da bana çarpıp dururlardı. Bense bu yüzden uyanırdım. Bir seferinde, “Beni böyle itekleyip duran ve uyutmayan şey nedir böyle?” diye düşündüm ve kalkıp örtülerini aldım ve ateşe fırlattım. “İkiniz de kalkın! Çalılara gidip orada sevişin! Beni rahat bırakın da uyuyayım!” diye bağırđım. Tiknay da kalktı ve kavga etmeye başladık. Tashay bizi ayırana kadar kavga ettik. Sonra hepimiz yattık ve uyumaya çalıştık.

Ertesi sabah bir bıçak aldım ve Tiknay’a saplamaya çalıştım. Tiknay onu elimden aldı. İşte o zaman kalbim sözlerime yükseldi, “Tiknay, çek git buradan! Kalk ve köyüne geri dön! Nasıl oluyor da etrafta bu kadar erkek varken onların hiçbirisiyle evlenmedin? Niçin benim kocamla evlendin?”

Tiknay dedi ki, “Dediğin gibi olmadı. Beni buraya senin kocan getirdi, ben gelmedim.” Ben de dedim ki, “Buraya nasıl geldiğin umurumda değil. Dışarıda bir sürü adam var ve benim kocamı seninle paylaşmaya ihtiyacım yok! Penisli olan bir o mu var? Bütün erkeklerin penisli yok mu? Bunu hem benim hem de senin mi alman gerekiyor? Şimdi, kalk ve köyüne git!”

Sonunda onu kovdum ve o ailesinin yanına döndü. Ancak o gittikten sonra Tashay bana yine dokunabildi; ancak o gittikten sonra Tashay’la yine birlikte yaşamaya ve sevişmeye başladık.

NOTLAR

Bu bölümde yer alan bilgiler için yararlandığımız kaynaklar: Lee, *The !Kung San*, s. 452-454; Marshall, *The !Kung of Nyae Nyae*, 8. Bölüm; ve Howell, *Demography of the Dobe !Kung*, 12. Bölüm. Çokeşlilik kurumu üzerine kültürler arası bir bakış için bakınız, Hammond ve Iablow, *Women in the Cultures of the World*, s. 34-36.

!Kunglar iyi bildikleri herkesi ayak izlerinden tanırlar. Ayrıca başka insanlarınkini de tanıyabilirler ve yere bırakılan bu işaretlerden kişinin içinde bulunduğu koşulları ve davranışlarını da okuyabilirler.

²Belli ki Nisa'nın dedesinin aynı anda üç eşi birden olmuş, ancak bu !Kunglarda son derece seyrek görülen bir durumdur.

³Nisa'nın kocasını ikinci bir eşle paylaştığı dönem muhtemelen on yedi-on dokuz yaş arasını (1938-1940 civarı) kapsamaktadır.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

İLK DOĞUM

Kulübenin önünde oturmak, mongongo cevizlerini kırmak, Kateşte et pişirmek, büyük çocuklarını beslerken en küçüğünü emzirmek, konuk akrabalarla sohbet edip gülmek, müzik yapmak ya da, varsa, bir esrime dansına katılmak, yahut da herkes gittikten, çocuklar da rahatça uykuya daldıktan sonra kocanla baş başa oturmak... Kadının yaşamı böyle olmalı. Fakat bu !Kung idealinin gerçekleşmesi ancak birkaç keyifsiz aşamadan sonra mümkün olabilmektedir. Kızların toplumsal olarak tanınmaları ve yetişkin statüsünü elde etmeleri annelik sayesinde gerçekleşir, yani kız, çoğunlukla epey ürkütücü bir deneyim oluşturan gebelik ve doğum olaylarını atlattıktan sonra.

!Kunglar, bazen 'çocuk rahmin içini yumrukladığında' diye tarif ettikleri gebeliğin cinsel ilişkiden kaynaklandığının bilincindedirler; gebeliğin var olmadığına kanıt olarak âdet kanamasını gösterirler. Ne var ki, onların inançlarına göre gebelik, âdet döngüsünün sonunda, yani ersuyu son kanla birleştğinde gerçekleşir. Gebeliğin süresi konusundaysa daha doğru fikirlere sahiptirler: Koca, gebeli-

ğın gerçekleşmiş olması gerektiği bir zamanda uzun süre eşinin yanında bulunmadıysa, çocuğun babasının kimliği konusunda eşini sorgulayacaktır.

!Kung kadınları döngülerinin gidişatını ayın geçirdiği aşamalara bakarak tahmin ederler; kanama başlamaksızın ay gelip geçerse gebelikten şüphelenmeye başlarlar. Başka belirtiler de varsa -meme başı çevresinin renginin koyulaşması, belli yiyeceklere karşı nedensiz bir isteksizlik, mide bulantısı ve kusma eğilimi, ete aşırma ve her türden sıra dışı duygusallık- bu şüpheleri güçlenir. İkinci ve üçüncü ayın geçmesiyle şüphe kesinliğe döner. Başkaları durumdan emin olsa da -belki kıskançlık doğurabilecek meselelerde görülen genel tevazu beklentisinden ötürü- üstünden bir ay daha geçmeden kadın konuyu dile getirmez. Böyle bir suskunluk, gebeliğin ilk aylarında görülmesi daha olası, istenmeyen düşüklüklerde kadını psikolojik olarak korumaya da yarayabilir.

!Kunglar gebeliği 'harap edecek,' yani sona erdirecek çeşitli yöntemler bildiklerini ileri sürerler. Bir başkasının ateşinde yemek pişiren ya da karnındaki çocuğun babasından başka bir erkekle cinsel ilişkiye giren kadın, düşük yapma arzusunu ilan etmiş kabul edilir. Diğer seçeneklerse ata veya eşeğe binmek ve bazı bitkisel ilaçlar almaktır. Bitkisel yöntemlerin ne kadar yaygın kullanıldığı veya etkili olup olmadığı açık değildir. Ancak ne olursa olsun, bir kadının bu yöneme başvurması için doğmamış çocuğun yaşama şansının normalin altında -en azından belirsiz- olduğuna ikna olmuş olması gerekir.

Gebeliğin haberini alan gruptan hemen yardım teklifleri gelir. Bu, büyük çocuğu taşımak, yiyecek vermek veya günlük işlerde yardım etmek şeklinde cereyan eder. Yine de kadın korumaya muhtaç ya da olağan günlük etkinlikleri yapamayacak durumda biri gibi algılanmaz. Kadın yiyecek toplamak için her zamanki mesafeleri yürümeye ve olağan yükünü taşımaya devam eder. Kendini iyi hissetmezse normale dönene kadar dinlenir. Kadınların çoğu doğum yapana kadar günlük rutinlerini sürdürür. Gebelik, verili bir durum olarak kabul edilir; 'kadınların işi' budur.

Ne var ki, duygusal koşullar kadınların korumaya çalıştıkları dinselini zedeleyebilir. Birçok !Kung kadını gebeliği süresince yoğun

duygusal dalgalanmalar yaşar. Normal kabul edilen bu duygusal hassasiyet desteklenmez, ama hoş görülür. Üçüncü çocuğuna gebe bir kadın şöyle açıklamıştı: “Bazı kadınlar öfkelenir, ama ben öyle değilim. Öfkelenenler iyi yapmıyor. Bense sessizce oturuyorum.” Annesinin ona dediğine göre gebelikleri süresince bağırıp çağıranların doğumlarını zor yapma, hatta ölme ihtimalleri daha yüksek oluyormuş. Sakin davranışının -ya da böyle davranması gerektiğine inanmasının- nedenlerinden biri belki de buydu. Ancak bu düşüncesini gerçekleştiremediği anlaşıyor, çünkü kaynanası, yaptığı bir görüşmede şöyle demişti: “Geçen hafta gelimim o kadar hiddetlendi ki, köyden kaçtı ve geceyi çalılarda geçirdi. Ertesi sabah herkes onu aramaya çıktı; onu bulduklarında yalnızdı. Kendine bir ateş bir yakmamıştı. Kızgın ve kıskançtı, kocasını başka bir kadınla ilişkiye girmekle suçluyordu. Ama bu doğru değil. Onu bu kadar öfkeliendiren sadece içindeki bebektir.”

!Kungların çoğu çocuklara bayılır ve idealleri, olabildiğince çok çocuk yapmaktır. Fakat !Kung kadınları, çok çocuk sahibi olmanın getirdiği iş yükü ve sorumluluk kadar gebeliğin fiziksel bedelinin de iyice farkındadırlar. Dördüncü çocuğuna fazla erken gebe kalan bir kadın hoşnutsuzluğunu şu sözlerle dile getirmişti: “Çok çocuk doğurmak insanı zayıflatıyor, çünkü onları taşımak çok zor.”

Öte yandan, yaşamı güzelleştirmelerinden ötürü çocuklara büyük değer verilir. Eşi hiç çocuk doğuramadan menopoza çağına gelen bir !Kung erkeği şunu demişti: “Delice çocuk istiyorum. Ava çıkıp da geri döndüğünde onlar sana koşuyor ve yanında oturuyor. Diyorlar ki, ‘Babacığım... bana biraz et ver!’ Sırf onların varlığı bile insanı mutlu ediyor.” Şu sözleri eklerken de !Kunglarda çok yaygın bir yaklaşımı dile getiriyordu: “Bana çocuk verecek başka bir kadın arıyorum. Başkasının çocuğunu istemiyorum. Birisi bana çocuğunu önerecek olsa onu kabul etmem. Ben kendi çocuğumu istiyorum.”

Gebe kadınlar herhangi bir tıbbi müdahale, geleneksel tarzda ebe yardımı veya başka türden doğum uzmanları olmaksızın doğururlar. Doğum yapma fikri çoğunluk için son derece ürkütücüdür. Bu özellikle ilk çocuklarını doğuranlar için geçerlidir, çünkü komplikasyon veya ölümle yüzleşme ihtimali en yüksek olanlar onlar oluyor. Bununla birlikte doğum esnasında ölüm oranı (kayıtlı beş yüz doğum-

dan ikisi annenin ölümüyle sonuçlandı) oldukça düşük düzeydedir-modern tıbbi teçhizata sahip olmayan kültürlerde görülmeyen bir durum değil. !Kung kadınlarının doğuma dönük stoacı tutumları olmasa, ölüm oranı daha yüksek olabilirdi diyenler de bulunmaktadır; yalnız veya asgari yardımla doğum yapmak konusundaki çabaları sayesinde !Kung kadınlarının enfeksiyon riskini azalttıkları düşünülüyor.

Dile getirilen kültürel ideal yalnız doğum olmakla birlikte özellikle ilk doğumda diğer kadınlar sıklıkla yardıma koşarlar. Genç kadınlar anneleri veya yakın kadın akrabaların yardımını tercih ederler, ancak koca tarafıyla yaşıyorlarsa onlara erkek tarafının kadın akrabaları destek olur. Öte yandan, yanında başkaları bulunsa bile -Tanrı'nın nedensiz müdahale ettiği nadir haller dışında- doğum sürecinden sorumlu olan kadının kendisidir. Kadının sessizliğini koruduğu, bağırmadığı veya yardım için çığlık atmadığı, sancılı doğum sürecinde kendine hâkim olduğu sorunsuz bir doğumun, onun bu olayı tam bir sorumlulukla benimsediğinin işareti olduğu söylenir. Zor bir doğumsa, aksine, onun doğumla ilgili tereddütlerini yansıtır, hatta çocuğu kabul etmeyişi olarak bile değerlendirilebilir.

Doğum korkusunun, işlemi zorlaştıran bir gerilime neden olduğu gerekçesiyle tehlikeli olduğu düşünülür. Ancak, bundan da büyük bir tehlike söz konusudur: Kadının korkusunu, çocuğun istenmediği şeklinde yorumlayan Tanrı, bebeği öldürebilir ve 'ruhlar âlemine geri götürebilir.' Böyle durumlarda anne de aynı aleme götürebilir. Doğum olayını cesaretle karşılama gereğine olan inanç !Kunglarda o denli güçlüdür ki, korkakça davranan kadın özel ortamlarda bundan dolayı alay konusu olabilir; 'gereğince' doğum yapanlarsa aynısını yapmaları konusunda cesaretlendirilen genç kızlara örnek olarak sunulur.

Henüz âdet görmeye başlamamış on beş yaşında bir kız, doğuma ilişkin bir sorumu şöyle cevaplamıştı: "İnsanlar bana, benim bir kadın olduğumu ve günün birinde evlenip çocuk doğuracağımı söylüyor. Aynı zamanda doğum yapmanın insanı öldürdüğünden de söz ediyorlar. Korkanlar ölüyor ve gömülüyorlarmış. Korkmayanlarsa yaşıyorlarmış. Korkmayan bir kadın sessizce oturmuş; ortalıkta yürümez, hatta yüzüne konan sinekleri bile kovmazmış. Böyle ya-

parşa başkaları onun korktuğunu söyler ve ona gülerlermiş. Kocası da ona bağırmış; korkmayan bir kadın aramış ve evlilikleri ölmüş. İnsanların bana çocuk doğurmayla ilgili söylediklerine baktığımda diyorum ki bu, ölümle ilgili bir şey -o yüzden de korkuyorum. Ölümden korkmayayım mı yani?" Üstelik bu kız, doğum esnasında ölen kimseye tanık olmamasına karşın böyle düşünüyordu.

Komplikasyonlar olduğundaysa, normalde doğum sahnesinden uzak duran baba, doğumu hızlandırdığı düşünülen bir önlem olarak, annenin göğsü çevresine bir şifa bağı sarar. Bir başka seçenek de şifacı erkeklerin esriyip kötü ruhları anne veya çocuk üzerindeki emellerinden vazgeçirmeleridir.

Bir !Kung kadını ortalama dört-beş canlı bebek dünyaya getirir. Her doğumla, işi tek başına yapma idealine daha çok yaklaşır. Kimseye haber vermeden köyden birkaç yüz metre uzaklaşır, kendisine yapraklardan bir yatak hazırlar ve çocuğunu doğurur. Refakat eden olsun ya da olmasın, doğumların çoğu köye, bebeğin ilk çığlıklarının duyulabileceği yakınlıkta gerçekleşir. Sesi duyan kadın akraba ve arkadaşlar, annenin doğum sonrası yardımı kabule hazır olabileceğini anlarlar ve gidip bebeğin göbek bağına keser ve temizliğini yaparlar. Sonra belki de bebeği kucaklarına alıp taşıyarak anneye köye kadar eşlik ederler. Bu son aşamada bile yalnız kalmakta ısrar edenler ancak en deneyimli ve en kararlı kadınlardır.

!Kung kadınlarının çoğu bu ideale erişmeye çalışsa da, gerçekleştirenlerin en yakın akrabalarca azarlanabileceğini söylemeden geçemeyiz. Bir kadın, gece vakti tek başına doğum yapıp köye gelmesinden dolayı, kendisini tehlikeye attığı için eleştirilmişti. Bebek doğduktan sonra bile kimseyi yardıma çağırmamıştı. Azarlanınca da, "Ben işini yapması gereken bir kadın değil miyim? Gittim ve işimi yaptım, hepsi bu." demekle yetinmişti.

Köye dönen yeni anne uzanıp dinlenir. Bebeğe göğüsleri dolduran ilk süt -kolostrum- verilmez. Çevrede çocuğu emzirmeye yardım edecek, süt veren başka kadın yoksa bebek iki-üç gün aç kalabilir. (Yeni doğmuş bebekler, gıda almaksızın kendilerini ısıtmaya yetecek yağ deposuna sahiptir.) Grubun yaşam koşulları elverirse anne, doğumun ardından birkaç gün boyunca köyde dinlenmeye devam edebilir. Kabul edilmiş bir 'loğusalık' süresi olmamakla birlikte ka-

dın, kendisini yeterince güçlü hissedene kadar günlük etkinliklerden kısar. Göçebe toplayıcılık yaşamının getirdiği kusursuz bedensel koşullar dolayısıyla çoğu kadının nekahet dönemi kısa sürer.

Bebek köye getirildikten kısa süre sonra ona, hayatta olan yakın bir akrabanın -sıkı belirlenmiş öncelik kuralları uyarınca, çoğunlukla da dede-nine, amca-dayı ya da hala-teyzenin- adı verilir. Çocukla 'adaş'ı arasında gelişecek ilişki büyük ihtimalle her ikisinin yaşamında da önem kazanacaktır. !Kunglar çocuğun anneyle olan bağıni zaten vazgeçilmez kabul ettiklerinden ilk birkaç çocuğun adını baba tarafından alması gerektiğine inanırlar. Böylece onların da çocukla olan bağları temin edilmiş olur. Babanın ailesi birkaç adaş edindikten sonraki adlar daha eşit dağıtılır.

İlk çocuğun doğumuyla kadın tam yetişkinliğe ulaşır. İlk doğan, sonra gelen çocuklardan ayrı görülür; bu çocuğu tarif için, 'alnımın ortasından olan,' anlamında özel bir ifade vardır. Ayrıca ebeveyne hitap şekilleri de değişmeye başlar; kendi adları yerine 'Nai'nin babası,' 'Nisa'nın annesi' gibi çocukla olan bağlarını yansıtan sözlerle kendilerine hitap edilir. Bu adlandırmalar sonraki doğumlarla değişebilir.

Yetişkinlerin dünyasına atılan bu adımla genç kadın hem ailenin ve dostların hem de erkek tarafının sevgi odağına alınır. Bundan dolayı doğum sınavını geçtiği ve çoğu durumda, sağlıklı bir bebek dünyaya getirdiği için kendini kanıtladığı duygusuna kapılabilir. Bu suretle evliliğine de istikrar getirmiş olur; ilk从小ktan sonra ayrılmalar seyrek görülür. Bebeğe bakmak, genç kadının şimdiye kadar üstlendiği en ciddi sorumluluktur ve yaşamının bundan sonrasında da çocuk bakımı büyük bir ihtimalle onun en önemli meşgalesi olmayı sürdürecektir.

Öte yandan, çocuk sahibi olmak onları kaybetme riskini de beraberinde getirir. !Kung çocuklarının yaklaşık yüzde 20'si bir yaşını doldurmadan ölür; ancak yüzde 54'ü evlenme çağına gelecek kadar yaşar. Dolayısıyla çocuk ölümleri !Kunglar arasında oldukça yaygındır, fakat sık oluşu yaşanan acıların yoğunluğunu azaltmaz. Çocuklarının yaşamının narinliğini kabullenmekten başka çaresi olmayan !Kunglar, her şeye rağmen ne çocuk bakımından ne de sevgisinden vazgeçmezler.

Sen hâlâ gençken kocan, büyümesine yardım etmek için cinsel organını eller ve seninle sevişir.¹ Büyüyünce de, “Bak, cinsel organım harika olmamış mı?” diye düşünürsün. Bu çağa geldiğinde kocan seninle sık sık sevişir. Sonra hamile kalırsın. Hamileliğin ilk bir-iki ayında kocan seninle sevişmeye devam edebilir, belki tüm hamileliğin boyunca seninle sevişir.

Doğurduktan sonraysa seninle bir süre sevişmez; şifa veren kandan çekinir. Çocuk biraz büyüene kadar birkaç ay bekleyebilir. Fakat kadınların çoğu doğurduktan sonra ancak bir ay kadar beklerler. Ondan sonra kocalarıyla tekrar aynı yatak örtüsünü paylaşırlar.

Dinle. Çocuk bir aylık olduğunda ve gülmeyi öğrendiğinde bazı kadınlar sevişmeye başlarlar. Tswanalar ve Hererolar böyle yapmazlar²; onlar farklı insanlar. Bizim tenimiz çok daha açıktır ve yollarımız farklıdır. Bizde çocuk daha oturmaya başlamadan bile baba karısıyla sevişebilir. Daha ilk bebek hâlâ küçükken kadın işte bu yüzden hamile kalabiliyor.

Annemin erkek kardeşimi doğurmasını kendi gözlerimle seyrettim. Ne korktu ne de bağırdı; o yürekliydi. Bana dedi ki, “Nisa, sen de büyüdüğünde bir gün hamile kalacak ve çocuk doğuracaksın. Çocuk doğurmak çok acı veren bir şey, acı öyle şiddetli ki seni öldürecekmiş gibi hissedersin. Ama korkma. Eğer korkarsan için ağlayabilir ve bu yüzden ölebilirsin. Eğer korkar da çığlık atarsan, eğer kendini habire yerlere atarsan, bu bebeğin canını yakar. Sonra bebek kışından çıkmaya çalışır. Böyle bir şey olursa, ölürsün.

“Ama eğer korkmaz ve usulca oturursan, eğer doğru şekilde oturursan, çocuk vajinandan çıkar ve yaşar; sen de yaşarsın.”

Annemin doğurduğunu gördüğümde korkmadım, o yüzden kendim doğururken yalnız gittim. Bebek tamamen doğana kadar orada öylece oturdum. Ancak ondan sonra insanlar yanıma geldiler. Bana akılsız olduğumu söylediler. Gitmeden önce onlara niçin söylememişim de onlar bana eşlik edebilsinler? Dedim ki, “Doğum yaparken herkesin cinsel organıma bakmasına ihtiyacım yok.” Ama on-

lar dediler ki, “Bu yaptığın hiç iyi değil. Bak, bir gün hamile kalabilirsin ama Tanrı bebeği koymayabilir; Tanrı bebeğin doğmasına izin vermeyebilir. O zaman doğumun zor olur ve çok acı hissederisin. Bir dahaki sefere başkalarına söyle ki sana yardım edebilsinler, böylece çocuk da çabucak çıkar.”

Fakat ben dediklerini kabul etmedim, “Tanrı bana bakıyor. Söylediğiniz gibi acı içinde olsam da Tanrı yanımda olacak. Çünkü Tanrı’nın beni oturttuğu yerde oturuyor olacağım. Doğum sancılarını veren Tanrı’dır ve doğum yapmam için beni bir yere yerleştiren de o olacaktır. Hayır, ben hep kendi başıma doğuracağım. Ancak çocuğun sesini duyduğunuzda yanıma gelebilirsiniz.”

Çünkü ölen çocuğu dünyaya getiren kadın, korkan ve bağırان bir kadındır. Bacaklarındaki kemikler bebeği öldürebilir. Ya da kadının kendisi kurtulamayabilir; içinin eti parçalanabilir ve kadın ölebilir.

Doğum yapmadan önce, bebek hâlâ içindeyken, birçok düşüncen olur. Şöyle düşünürsün: “Doğum yapacağım gün cesur olacak mıyım? Korkacak mıyım? Yaşayacak mıyım? Acıları hissettiğim gün kalbim bu acıya dayanacak kadar güçlü olacak mı?”

Bazen kalbin öfkeyle dolu olur. Düşünürsün ki, “Bununla ne yapacağım ben?” Fakat yüreğinin başka bir parçası şöyle der: “Hamileliğim çok iyi gidiyor ve belki doğum da çok iyi gidecek. Bir gün, hareket ettiğini hissedeceğim, çünkü ben erkek değil, kadını; bir gün, doğum sancılarını hissedeceğim.”

Başka zamanlarsa kalbin sefalet içindedir. “Bebeğin kendisi acı bir şey değil ki. Acı olmayan bir şey, içinden çıkarken niye bu kadar can yaksın, niye hastalık gibi bu kadar büyük acıya sebep olsun?” diye düşünürsün.

Yaşarsın ve yaşarsın ve içindeki sesi dinlersin. Bedeninin değişmesini seyredersin. Bir gün, bebeğin hareketini, içinde yükselişini hissadersin. Başka bir gün, onu başka bir yerinde hissadersin. Bebeğin böyle şeyler yaptığını hissedererek yaşarsın.

Çok geçmeden hareketleri daha sık hissetmeye başlarsın -sırtına yakın yerde ve her yerde. Sonra doğacağı tarafa doğru geçer. İşte ilk o zaman acıtır; işte o zaman ikiniz karşı karşıya gelirsiniz. Birbirinizle mücadele edersiniz ve bebek seni kalbinden yakalar. Kalbin hızla atar; acının şiddeti kalbini senden tutup alır.

Sonra acı tekrar tekrar gelir. Canın yanar, acıtır ve ateş gibi üstüne gelip durur! Tekrar ve tekrar gelir, sonra dinlenir. Sakindir, usulca yatar. Sonra yine doğrularak vurur ve acıtır. Tekrar tekrar gelecek daha çok ve daha çok acıtır. Sonra yine dinlenir; artık çıkmaya başladıysa bile öylece durur, dinlenir. Ama yine hareketlenir ve artık daha çok acı ve daha çok itme vardır ve bebek midenin ağzından çıkmaya başlar. Artık çıkış yolundadır. Sonra bir sükûnet daha ve yine hareket. Sonra acı, vajinanın dudaklarında bir ateş gibidir ve bebeğin başı ve başındaki saçlar iterek çıkmaya başlar. Acıtan şeyler bunlar; bedeni değil, o hiç acıtmaz. Sonra yine sessizlik ve bir hamle daha. Bir sonraki hareketle iyice itekler ve dışarı uğrar.

İşte bebek böyle doğar.

Bebekler, evet... bebeğinin doğmak üzere olduğu gün, o gün kalbin sefil hisseder. Ama çıkıp yerde yatmayagörsün, bebekten güzeli yoktur. Kalbin çok mutludur, çünkü bebekleri seversin. Daha minnacık olsa bile sen ve çocuğun karşılıklı konuşursunuz.

Fakat doğumdaki öfkeleri³ ve acı... benden uzak olsun!

Kadın güçlüdür. Ama ikiz doğuran kadın var ya, onun kalbi daha da güçlüdür; o kadın var ya, onun kalbi her şeye dayanır.

Tanıdığım bir kadın bunu yapmıştı -bir günde iki çocuk dünyaya getirmişti. İkisi birden! Önce birinin acısı içinde yükselir, sonra diğerinin. İşte o zaman kadının kalbi onu terk edebilir⁴, özellikle de kalbi zayıfsa. Sonra, ilk çocuk doğduğunda çığlık atar ve ikincisi doğduğunda da çığlık atar. Ben kendim yaşamadım, ama iki çocuğun birden öfkesi var ya! Acıdan ölmez de ne yaparsın?

Bildiğim başka bir kadın çok küçük bir bebek dünyaya getirmişti. Bebeğin düşük olup olmadığını veya kadının öyle bir şeyi nasıl doğurabildiğini bilmiyorum. Kadın bebeği doğurduğu yerden alıp köye getirmiş. Sonra yatmış ve bebeği örtülerle sarmış.

Yaşlı insanlar dediler ki, “Bu nasıl yaşar? Hayır, insanlar ona güzelce baksalar bile mutlaka ölür. Çünkü bu küçük şey çok erken doğdu. Eğer yaşarsa da ancak Tanrı böyle istediği için yaşar.”

Kadını annemle ziyarete gittik. Kadın ona dedi ki, “Onu doğurmuş olmama rağmen karnım hâlâ iyi değil. Niçin hâlâ canım yanıyor olsun ki?” İnsanlar onu tedavi etmeye ve hastalığın kanına gir-

diği yerden karnına el koymaya başladılar. Kanın canını yaktığı yere el koyarak ona yardım etmeye çalıştılar, fakat yine de öldü. Bebeği dünyaya getirdiği gün, öldüğü gün oldu.

İnsanlar dediler ki, “Ah, niçin öldü acaba? Çok da güzel doğum yapmıştı; çocuk doğurmak can yakmasına rağmen o korkmamıştı. Madem öyle, onu öldüren ne ola ki?” Kocası dedi ki, “Madem olanlar oldu, ben de çocuğu alacağım, karının yanına yatıracağım ve onu öldüreceğim.” Ama insanlar dedi ki, “Olmaz! Bunu yapamazsın. Sevgilin olan bekâr bir kadın vardı. O seni tanıyor ve seninle sevişti. Çocuğu o taşıyacak, o yetiştirecek ve ona o bakacak.”

Kadın çocuğu aldı ve taşıdı. O ve çocuğun babası bir süre sevgili kaldılar, sonra evlendiler. Çocuğa baktılar ve o büyüdü ve büyüdü.

Sonra öldü.

Ben uzun süre âdet gördükten sonra artık gerçek bir yetişkin olmuştum. Derken göğüslerimden biri sarkmaya, öbürü dikilmeye başladı. İşte o zaman ilk çocuğuma hamile kaldım. Yaşadım ve karnımın büyümesini izledim.

Kızgındım ve çok ağladım. Kalbim öfke doluydu ve acıyordu, ama nedenini bilmiyordum. Ne zaman et yesem kusuyordum, ne zaman tatlı yemiş yesem de kusuyordum. Fakat su kökü veya dövülmüş gwia yaprakları yahut do kökleri yediğimde kusmuyordum.

Yaşlılara sordum, “Et yediğimde niye kusuyorum?” diye. O vakit karnım henüz küçüktü. Dediler ki, “Meme başların kararmış, hamile olmalısın.” Tashay’ın annesi bile, “Bu şekilde kusuyorsan karnının içinde küçük bir şey var demektir,” dedi. Ben dedim ki, “Ama kocam burada yok ki. İçimde nasıl küçük bir şey olabilir?”

Çünkü ilk hamile kaldığımda Tashay Doğu’da bir köyde kalıyor ve Tswanalarla çalışıyordu. Bense kendi başıma yaşıyordum ve sevgili edinmeyi öğrenmişim. Tashay gittiğinde onlar gelip benimle yatıyorlardı.

Tashay benimle yaşamaya ve bana erkekleri öğretmeye başladıktan sonra Kantla -hani şu benimle evlenmek isteyen ve yanında ilk karısıyla birlikte kaldığım adam- da bana sevgili olmayı öğretti. Kantla kendime koca aldığımı duyduğunda gelip demişti ki, “Sen ne

konuşuyorsun böyle? Seni ailenle bıraktığımda onlara senin hâlâ bana ait olduğunu söylemiştim. Onlara sana iyi bakmalarını ve sonra benimle evlendirmelerini söylemiştim. Niçin seni bir başkasıyla evlendirdiler?”

İşte o zaman onunla sevgili olmaya başladık. Ondan önce bildiğim tek erkek Tashay’dı. Fakat yetişkin olduktan sonra Kantla geldi ve bana öğretti. Tashay onunla ilişkimizi öğrenmedi, çünkü o yalnızca Tashay uzaklardayken geliyordu. Kantla akıllı biriydi.

Ama Tashay’ın erkek kardeşi ve sonraki sevgilim, Twi var ya; onda hiç beyin yoktu. Benimle yatmaya başladığında ben yetişkin bir kadındım ve erkekleri iyi tanıyordum. Fakat ben kulübemdeyken bile o hiç düşünmeden yanıma oturur ve benimle kalırdı. Tashay eve geldiğindeyse ikimizi birlikte oturur, sohbet eder bulurdu. Erkeklerin akıllı mı olduğunu söylüyorsun? Valla, o adam hiç de akıllı değildi.

Twi, Tashay’ın bir yere gitmesini bekler, sonra gelir ve benimle yatar. Bir gece ona dedim ki, “Ağabeyin bu gece dönebilir. O yüzden yanımda az kal, sonra kendi kulübene dön.” Benimle biraz yatıp sonra gitti. Gün ağarana kadar ben kendi başıma yattım. Bu arada ağabeyi de gelmedi.

Ertesi sabah Twi, “Ağabeyim gelecek dememiş miydin? Bugün niçin yanında yok? Yoksa sırf beni yanında kovmak için mi böyle yaptın?” diye sordu. Dedim ki, “Hayır, korktu. Ağabeyinden korkuyorum. Eğer bizi yakalarsa beni öldürür. İkiniz aynı anneyi ve babayı paylaşıyorsunuz, o yüzden seni öldürmez. Ama ben, ben dışarıdanım, onun için beni öldürür.” Dedi ki, “Saçmalama, seni öldüreceği yok. En kötü ihtimalle seni döver ve bununla yetinir.” Dedim ki, “Hayır, bana ne yapacağını daha önce söylemişti bile.”

Aynı gün, öğleden sonra, Twi ve ben kulübenin içinde oturuyor, dinleniyor ve sohbet ediyorduk. Tam o sıra Tashay çıkageldi. Önce bana, sonra kardeşine seslendi. Twi kalktı ve yanına gitti. Tashay ona dedi ki, “Git, biraz su getir de birlikte içelim.” Twi suya gidip döndü.

Ben korkudan titriyordum. Biraz sonra kulübeden çıkıp onlara katıldım. Gölgede birlikte oturduk. Herkes toplayıcılığa çıkmış olmalı, çünkü köy bomboştu. Bir tek biz vardık. Diğerleri gelene ka-

dar oturmaya devam ettik. Tashay'ın Twi'yle birlikte kulübenin içinde ne yaptığımızı sormasını bekledim durdum. Ama sormadı. Bu iyiydi; "Tanrım, bu adamın çenesi açılıp şimdi bana sormasın," diye aklımdan geçiriyordum.

Fakat akşam olup ikimiz kulübenin içinde yalnız kaldığımızda sordu, "Ne zaman birkaç günlüğüne başka bir tarafa gitsem, döndüğümde Twi'yle seni kulübenin içinde birlikte görüyorum. İkiniz hep birlikte dinleniyor oluyorsunuz. Siz içerde ne yapıyorsunuz?"

Dedim ki, "Twi'yle birlikte bir şey yapmıyoruz. O benim kaynım değil mi? Ben daha çocuk değil miyim? O burada benimle ne yap-sın ki? Sen burada olmadığında biz sadece birlikte oturup sohbet ediyoruz. Yoksa bana bir şey mi yaptığını sanıyorsun?"

Dedi ki, "Tamam, anladım, ama bir dahaki sefer... uzağa gittiğim bir dahaki sefer gece vakti döneceğim. O zaman göreceğiz." Ben dedim ki, "Nasıl istersen, gece vakti gelsen bile bir şey göreceğin yok zaten."

Yaşadık ve yaşadık, sonra bir gün gitti. Dedi ki, "Bugün gideceğim ve birkaç ay dönmeyeceğim." Beni kandırıyordu; gitti ve yakındaki bir köyde kaldı. Bütün günü orada geçirdi.

Daha sonra, aynı gün içinde Twi geldi. Ona dedim ki, "Ağabeyin bir defasında gideceğini, ama bu sefer gece vakti döneceğini söylemişti. Bizi yakalamasına izin vermeyelim. Sen erkeksin ve senin kaçmaya gücün yeter. Fakat ben, beni öldüresiye döver." Twi dedi ki, "Eğer dediğin gibiyse gece kalmayayım. Birlikte biraz zaman geçirir, konuşuruz, sonra ben kendi kulübeme uyumaya giderim."

Akşam köktüğünde Twi geri geldi. Konuştuk ve konuştuk, işimizi gördük, bitirdikten sonra da o kulübesinde yatmaya gitti.

O gece çok geç vakit, Tashay köye geri geldi. Kulübeye sessizce yaklaştı ve yavaşça içeri girip oturdu. Etrafı yokladı, önce önümü sonra arkamı. Orada kimseyi bulamadı. Sonra yattı. Bana adımıyla seslendi, "Nisao..." "Ne var?" dedim. Sonra sordum, "Etrafımı niçin öyle yokluyordun? Ne arıyordun? Sana, gece gelecek olursan beni kimseyle birlikte bulamayacaksın demedim mi? Beni iş üstünde yakalayamayacaksın demedim mi? Ben hâlâ çocuğum ve sevgilim de yok. Bir kadın ancak iyice büyüdükten sonra sevgili edinir.

Ama bugün senden öğreniyorum ki, çocukların sevgili sahibi olduklarını düşünüyorsun. Büyükler bana başka türlü söylemişlerdi. Annem bile çocukken sevgili edinilmeyeceğini söylemişti.”

Dedi ki, “Anlaşıldı, bu gece görmek istediğimi gördüm. Bir daha gece vakti gelmeyeceğim. Sadece etrafta durup olan biteni izleyeceğim.” Ondan sonra beni suçlamaktan vazgeçmek zorunda kaldı, çünkü hiçbir şey görememişti.

Yaşamaya devam ettik. Twi’yle kaçamaklar yapmayı sürdürdük. Artık sadece çalılarda buluşuyorduk. Aradan uzun zaman geçtikten sonra Tashay yine Tswanalarla çalışmak için uzaklara gitti.

İşte ben o gittikten sonra hamile kaldım. Başlangıçta ben de bilmiyordum. Bilseydim gebeliğimi harap etmeye çalışırdım. Böylece Tashay geri geldiğinde hamile olmamış olurdu. Ama daha çok küçüktüm. Hamileliği harap eden bir kökün varlığından haberim yoktu. O sıralar hâlâ çocuktum, değil mi? Başka bir adamla yatınca da gebeliğin mahvolabileceğini bilmiyordum. Bilmiyordum. Karnımın öylece büyümesini seyrettim durdum.

Bir sabah Twi yanıma geldi ve birlikte çıktık. Dedim ki, “Twi, beni hamile bıraktın. Ben daha çocuğum ve sen beni hamile bıraktın.” Dedi ki, “Ne olmuş yani? Hamileysen hamilesindir, bunun nesi var ki?” Dedim ki, “Kocam uzakta. Geri döndüğünde beni öldürür.”

O günü birlikte geçirdik, daha sonra da köye döndük. Bir şeyler yemeye çalıştım, ama kustum. İnsanlar beni gördüler ve anladılar.

Karnım büyüdükçe büyüdü, derken çıkıntı yapmaya başladı. Kalbim değişmeye başladı. Twi’yi artık istemiyordum ve Tashay’ı özlüyordum. Ne zaman döneceğini merak ediyordum.

Sonra, bir akşam, herkes birbiriyle sohbet ederken bir kamyon gecenin sessizliğini bozdu. Tswanalardan biri bir kamyon almış ve kocamı köye kadar bırakmıştı. “Bu kamyon, beyazlarınkı gibi mi ses çıkarıyor?” diye sordum. İnsanlar dediler ki, “Herhalde değil. Herhalde kocan, o Tswana’nın aldığı kamyonla döndü.” “Ben bu karnımla ne yapacağım. Bunu nasıl gizleyeceğim,” diye düşündüm. Bir kadın dedi ki, “Ah, Nisa! Bu karnınla ne yapacaksın?” Tekrar düşündüm, “Bundan nasıl kurtulabilirim ki, kocam geldiğinde orada hiçbir şey kalsın?”

Kamyon yaklaştıkça yaklaştı. Vardığıdaysa kocamın bana ses-

lendiğini işittim. “Ne yapmalıyım?” diye düşündüm. Bir örtü aldım, bir tane daha ve üstümü örttüm. Sonra karanlığa oturdum ki, geldiğinde beni iyi göremesin. Bana yine seslendi ve dedi ki, “Nisa, buraya gel. Sana bir bakayım.”

Aaah! Çok korkuyordum! Yanına gittim ve göremesin diye karnımı kapatarak oturdum. “Görmeyeli iyi misin?” diye sordu. Ben de, “Mm, iyiyim,” dedim. “Bir derdin mi var? Hasta mısın?” diye sordu. Dedim ki, “Hayır, hiçbir şeyim yok.”

Birlikte oturduk. “Neler yedin de bu kadar toplu görünüyorsun?” diye sordu. Dedim ki, “Çokça yemek ve et yedim.” Başka da bir şey söylemedi. Sonra örtüleri serip birlikte yattık. Ben önde, o da arkamda yatıyordu. Kollarıyla sardı beni ve bir elini karnıma koydu. Orayı okşadı. Sonra durdu. Sonra etraflica yoklayarak eliyle yine o bölgeyi okşadı ve yine durdu. Dedi ki, “Nisa, karnında biraz önce beni tepen neydi öyle?” “Ona ne desem?” diye düşündüm. “Bu bebek de niye sakın durmaz ki? Onu tepmesinin zamanı mıydı?” Dedi ki, “Sana karnında kıpırdayanın ne olduğunu sordum.” Dedim ki, “Hastalık belki. Belki hastayımdır. Midem bozuldu, belki o yüzden öyle oynuyordur.”

Uyuduk. Ertesi sabah kalktık ve birlikte oturduk. Unutkanlıktan üstüme sadece küçük bir örtü almıştım. Bana baktı, baktı ve baktı ve baktı. Dedi ki, “Gözlerin tıpkı hamile kadınlarınkı gibi beyaz görünüyor. Hamile olduğunu biliyorum, bunu kim yaptı, söyle. Nerede o?” Dedim ki, “Yanıliyorsun, ben hamile değilim.” Dedi ki, “Dün, çok yemiş olduğuna inanmak istedim. Ama bugün görüyorum ki, karnın çok büyümüş. Şimdi söyle bana, seni kim hamile bıraktı?”

Dedim ki, “Beni başka biri hamile bırakmadı. Sen hâlâ buradayken bende ki âdet kanı zaten kesilmişti. Beni aydan sen kestir. Sen gittikten sonra âdet görmemeye başladım. Âdetim o zaman bitmişti. Ben senden hamileyim. Sen gittikten sonra o büyümeye devam etti, o kadar. Ben daha çocuğum ve sevgili edinmeyi bilmem.”

Dedi ki, “Eh... bu doğru mu?” Dedim ki, “Evet, doğru. Ben hâlâ çocuk değil miyim? Beni âdet döngüsünden kesen, senin gittiğin aydı.” Dedi ki, “Eh, dediğin gibi olsun. Belki yaramazlık yaptın, belki de yapmadın.” Dedim ki, “Bu çocuğa beni sen hamile bırak-

tin. Buna karşı çıkıp çocuğun sana ait olmadığını söylemenin bir anlamı yok. Hayır, hiç şüphe yok ki, ben bu çocuğa sen gitmeden önce hamile kaldım.”

Karnım daha da büyüdü ve ben öfkelenmeye başladım. Tashay’a bağırdım ve onu ısırdım. Dedim ki, “Hadi annemlere gidelim de bana doğumda yardımcı olsun.” Ama o ne beni bırakmaya ne de beni annemin yanına götürmeye yanaşmadı; bana, onun annesinin köyünde doğum yapacağımı söyledi. Çünkü evlendikten sonra biz gittik ve Tashay’la akrabalarının yanında kaldık. Annem çok uzaktaydı. Ben ondan ayrılmıştım ve Tashay’ın halkının yanında yaşıyordum. Tashay beni buraya getirmişti. Hamile kaldığım ve doğum yaptığım yer de burası oldu.

Hamileyken şöyle düşünürdüm: “Halime bak, daha çocuğum. Yaşlılar bana doğum yapmanın acı veren bir şey olduğunu hamilelikte de çocuğun kımıldamaya başlayacağını söylüyor. O yer değiştirdikçe ben ağlayacakmışım.” Ve düşündüm, “Hayır, ağlamayacağım. Eğer ağlarsam insanlar bana gülecek ve korktuğumu düşünecekler. Ağlamayacağım işte.” Sonra düşündüm ki, “Uğn, uğn. Kesin ağlarım. Herkes doğum yapmanın çok acılı olduğunu söylüyor. Ama ben ne yapacağımı biliyorum! Hamileliğin sonuna geldiğimde beyaz insanlara gideceğim ve kendimi onlara vereceğim. Onlar karnımın ağzını açacak ve bebeği oradan çıkaracaklar. Bu şekilde canım acımamış olur.” Sonra düşündüm ki, “Hayır, acı beni kesin öldürecekmiş kadar olsa da ben burada oturacağım ve ona katlanacağım. Sonra çocuğum doğacak.”

Doğumdan birkaç gün önce erkekler avlanabilsin diye çalılarda kamp kurduk. Yalnızca birkaç kişiydik: Tashay, ben, Tashay’ın dedesi ve ninesi.

Bir gün Tashay’la ben çalılarda yürüyorduk ve birbirimizle oynayarak şakalaşıyorduk. Derken ilk sancıları hissetmeye başladım; sırtımın alt tarafından geliyordu. Düşündüm ki, “Sırtımı ve karnımı böylesi acıtan ne ola ki?” Tashay’a benimle şakalaşmayı bırakmasını söyledim, birlikte yürümeye devam ettik. Bir süre sonra yine oturduk ve o benimle yine oynamaya başladı -karnımdan elbisemi alıp diyordu ki, “Karım! Nasıl oluyor bugün böyle çıplaksın?” Dedim ki, “Sen neden bahsediyorsun? Benim canım yanıyor!”

Günün geri kalanında sha kökü toplayıp çevrede yürüdük. Karım kocamandı ve ileri doğru iyice sivrilmişti. Sırtımın alt tarafındaki sancılar tekrar başladı. Düşündüm ki, “Acaba bugün mü doğuracağım? Ben daha çocuğum. Nasıl doğum yapabilirim ki? Acaba korkacak mıyım?”

O gece uyuduk ve sabah oldu. Bir gece daha uyuduk ve bir başka sabah daha oldu. Bebek hâlâ benimleydi; zamanı dolmuştu ama çıkmak istemiyordu. Beni hastalandırabileceğinden endişelenmeye başladım.

Ertesi gece de son birkaç gündür gecelediğimiz kamp yerinde uyuduk. Tashay biraz odun getirdi ve ateş yaktı. Ben ateşin başında oturdum. Bebeği yine hissetmeye başladım, canım yanıyordu. Düşündüm ki, “Yaşlıların bana söyledikleri bu mu? Bebeğin acıttığını söylediklerinde bunu mu kastediyorlardı?” Çünkü, anne! Başkalarını görmüş olsam da, ilk defa yapacağım doğumda bebeğin tam olarak ne yaptığını veya ne kadar acıttığını veya nasıl doğduğunu bilemiyordum. Daha önce bildiğim tek acı hasta olmanın acısıydı.

Oturduğum yerde ağlamaya başladım. Düşündüm ki, “Hayır, ağlamayacağım. Ben, ben ağlamayacağım.” O yüzden öylece oturup düşündüm. Tekrar sancı tuttuğunda bir müddet canım yandı, sonra geçti. Geldiler ve geçtiler. Düşündüm ki, “Bu sahiden acıtıyormuş! Baksanıza... baksanıza... herkes baksın... karım nasıl oluyor da bu kadar acıyabiliyor?” Ama ağızımdan hiç ses çıkmıyordu.

O gece, daha sonra yine sancı tuttum. Düşündüm ki, “Niye bu kadar acıması gerekiyor? Eğer yanımda olsaydım şimdi ağlayabilirdim. Ama ben, ben insanlarla yaşıyorum, o yüzden ağlamayacağım. Eğer ağlasam bana gülerler ve derler ki, ‘Artık genç kadın olmana rağmen nasıl oluyor da sancın tuttuğunda hemen ağlamaya başlıyorsun?’ Sonra gülerler ve doğum esnasında ağladığımı söylerler.”

Onlardan uzak durmaya çalıştım, böylece ağlamayacaktım.

O gece hepimiz yatıp uyuduk, fakat şafak tam sökmek üzereyken -horozun ilk öttüğü vakit- uyandım. Canım yine yanıyordu. Düşündüm ki, “Canımı yakan hastalık mı yoksa bebek mi?” Çünkü gerçekten anlamıyordum. Acılar içindeydim ve tam olarak ne yapmam gerektiğini bilmiyordum. Düşündüm ki, “İnsanlar bebeğin tıpkı hastaymışsın gibi içlerini acıttığını söylerler.”

Oraya uzanmış, üst üste gelen sancılarla kıvranıyordum. Ardından ıslak bir şeyler hissettim, doğum başlıyordu. “Şu işe bak, belki de bebektir,” diye düşündüm. Kalktım, bir örtü aldım ve hâlâ uyuyan Tashay’ın üstünü örttüm. Sonra başka bir örtüyle küçük duiker postumu alıp çıktım. Bir tek ben miydim? Bir de Tashay’ın büyükannesi vardı ama o da kulübesinde uyuyordu. Kendi başıma, öylece çıktım.

Köyden biraz uzaklaştım ve bir ağacın dibine çöktüm. Oturdum ve bekledim; bebek daha gelmeye hazır değildi. Uzandım ama o hâlâ çıkacak gibi değildi. Tekrar dikilip oturdum. Ağaca yaslandım; sancılar tekrar yoğunlaşmaya, üst üste gelmeye başladı. Sanki bebek zıplarcasına dışarı fırlamak istiyordu! Sonra sancı durdu. Kendi kendime, “Niçin acele edeyim de çıkayım demiyor? Niye çıkmıyor da bana bir nefes aldırıyor? İçimde ne var da orada öylece bekliyor? Tanrım yardım etse de çabucak çıksa olmaz mı?” diyordum.

İçimden tam bunları geçiriyordum ki doğum başladı. “Bağırma-yacağım. Sadece oturacağım. Bak, çıkmaya başladı bile. Ben de iyi olacağım,” diye düşünüyordum. Fakat gerçekten çok acıyordu! Bağırardım; ama kendime. “Kocamın köyünde az daha çığlık atıyordum,” diye geçirdim içimden. “Bebeğim doğmuş mudur acaba?” Çünkü pek emin değildim; sadece hasta olmuş olabileceğimi de düşünüyordum. Köyden uzaklaştığımı bu yüzden kimseye söylememiştim.

Bebek doğunca orada öylece oturma kaldım; ne yapacağımı bilemiyordum. Algılarım durmuştu. Bebek yerde yatıyor, kollarını kıpırdatarak parmağını emmeye çalışıyordu. Derken ağlamaya başladı. Bense oturmuş, ona bakıyordum. “Bu bebek benim mi? Onu kim doğurdu böyle?” diye düşündüm. Sonra düşünceler devam etti, “Bunun gibi büyük bir şey mi? Rahmimden nasıl çıkmış olabilir bu?” Oturuyor, bebeğe bakıyor, bakıyor, bakıyordum.

Sonra beni bir üşüme aldı. Karnıma doladığım duiker postunu bebeğe sardım ve daha büyük olan karossu kendi üzerime aldım. Az sonra etene de geldi ve onu toprağa gömdüm. Titremeye başlamıştım. Orada öylece oturuyor, soğuktan zangır zangır sarsılıyordum. Bebeğin göbeğini hâlâ bağlamamıştım. Ona bakarken “Artık ağlamıyor. Onu burada bırakayım da köye gidip biraz ateş getireyim,” diye aklımdan geçirdim.

Onu posta sarılı halde bıraktım. (Ne yapmam gerektiğini nereden bilebilirdim ki?) Küçük bir deri örtü alıp karnıma sardım ve köye geri döndüm. Yoldayken bebek yine ağlamaya başladı, sonra kesti. Aceleyle koşarken nefes nefese kalmıştım. Cinsel organım acımaz mıydı? Kendi kendime koşmam gerektiğini telkin ediyordum ama muhakeme gücüm uçup gitmişti; bilincim beni terk etmişti.

Köye vardığımda kalbim küt küt atıyordu. Dinlenmek ve ısınmak için kulübemin dışındaki ateşin başına oturdum. Bu arada Tashay da uyandı. Küçülmüş karnımı ve bacaklarımdaki kanı fark edince nasıl olduğumu sordu. Ona iyi olduğumu söyledim. “Ağlama sesini işittiğim bebek nerede?” diye sordu. Ona bebeği örtüye sarılı olarak doğurduğum yerde bıraktığımı söyledim. Oğlan olup olmadığını sordu. Kız olduğunu söyledim. “Öyle mi?” dedi. “Senin gibi küçük kızlar kendi başlarına bebek dünyaya getirebiliyorlar mı? Yardım edecek bir kadın bile yokmuş yanında!”

Hâlâ uyuyan büyükannesine seslendi ve onu azarlamaya başladı, “Küçücük bir kız kendi başına bebek doğururken sana ne oluyor da kadın halinle burada oturup duruyorsun? Ya doğum yüzünden ölseydi? Kendi anası yardım etsin diye mi bekleyecektin, burada bile olmayan anası? Doğum sancısının ateş gibi olduğunu, bazen öfkesinin insanı öldürecek kadar yükseldiğini bilmiyor musun da hâlâ yardımı çok görüyorsun? O daha küçücük bir kız. Kapıldığı korku yüzünden kendisi veya bebeği ölebilirdi. Ya sen bu yetişkin halinle neredeydin?”

Tam o sırada bebek yine ağlamaya başladı. Bir çakalın gelip canını yakmış olabileceğinden korkuyordum. Yanan bir-iki odun parçası alıp geri koştum. Oraya vardığımda bir ateş yaktım ve oturdum. Tashay hala bağıırıyordu, “Bul onu. Oraya git ve bebeğin bağıını kes. Nasıl oluyor da karımın tek başına doğurmasına göz yumabiliyorsun?”

Büyükannesi kalktı ve bebekle oturduğum yere kadar Tashay’ı takip etti. Vardığında yumuşak bir sesle “Gelinim.... gelinim...” diyerek beni teskin etti. Sonra bebeğe sevgi sözcükleri fısıldayıp onun göbek bağıını kesti. Ardından bebeği kucağına aldı ve hep birlikte köye döndük, sonra da beni kulübede yatırdı.

O gün kocam toplayıcılığa çıktı; sha kökleri ve kırıp bana yedir-

diği mongongo cevizleriyle döndü. Ama iç organlarım hâlâ acıyordu. Tekrar çıktı ve bir yaban tavşanı avladı. Onu pişirdi ve ben onun suyunu içtim. Bunun sütümü getirmesi gerekiyordu ama getirmedi.

Çalılarda yaşıyorduk ve bebeği beslemeye yardım edecek kimsecikler yoktu. Üç gün üç gece boyunca hiç beslenemedi. Sonra göğüslerimden birine süt gelmeye başladı; aynı gece diğeri de sütle doldu. İlk sütü boşalttım. Ardından göğüslerim iyi sütle dolunca bebek doyaya emdi ve emdi ve emdi. İyice doyunca da uykuya daldı.

Yaşamaya devam ettik. Diğerleri toplayıcılığa çıktığında biz ikimiz kulübede birlikte yatıyorduk. Ona bakardım, bakardım ve bakardım. Düşünürdüm ki, “Ah, kucağımı dolduran bu şey ne kadar da küçük!” ve bebek parmaklarımı emmeye başladı. Yalnızca ikimiz vardık, baş başa.

Ona bakıp derdim ki, “Benim küçük kardeşim... benim küçük kardeşim!” Bebek mırıldanırdı, “O-o... o-o... o-o...” Bunları anlıyor muydum? Sonunda kocam bana dedi ki, “Hayır, bu küçük bebeği sen doğurdun, o yüzden ona ‘Benim kızım,’ de. Onu kız kardeşinmiş gibi selamlama.” Onu ikimiz dünyaya getirdik; o ikimizin de gebe kaldığı bebek. Büyüdüğünde beni selamlayacak ve bana ‘Babacığım’ diyecek ve seni selamlayacak ve sana ‘Anneciğim’ diyecek. O küçük bir kız ve sen ona ‘Kızım’ diye hitap edeceksin. Kaynanam bile dedi ki, “Çocuğun seninle birlikte güldüğü zaman onu nasıl selamlamaz ve ona ‘Kızım’ demeysin?”

Çok geçmeden kulübeden çıktık ve ben kızımı etrafta taşımaya başladım. Onu yanıma alırdım ve birlikte toplayıcılığa çıkardık. Ağlamaya başlayınca da döner ve köyde başkalarıyla birlikte otururduk.

Bebek gülmeye başlayınca beni anneme götürdüler. Annem beni gördüğünde dedi ki, “Bu bebeği ne zaman dünyaya getirdin? Ona iyi bak ki güzelce büyüsün.” Uzun süre annemlerle yaşadık ve çocuk büyüdü. Küçük Chuko -çok güzel bir kızdı! Üstelik açık tenli. Ona bakıp şöyle düşünürdüm: “Sevgilim çok güzel bir bebeğe hamile kalmış!” Etrafta emekleyip doğrulmaya çalışıyordu. Çok geçmeden de ayakta durmaya başladı.

Fakat büyüdüğüne kocama değil, Twi’ye benzemeye başladı: yüzü onun yüzüydü ve ağzı onun ağzıydı. Baktığımda, onun sevgilimin

çocuğu olduğunu anlıyordum. Tashay bile onun Twi'nin çocuğu olduğunu söyledi. Yüzünün Twi'nin yüzü gibi olduğunu ve gözlerinin de onunkilere çok benzediğini söyledi. Dedi ki, "Bu Twi'nin çocuğu. Bana seni âdet döngüsünden kesenin, seni hamile bırakanın ben olduğumu söylemiştin, ama şu kucağındaki çocuğa bir baksana, tıpkı kardeşime benziyor."

Dedim ki, "Evet, Twi senin kardeşin, çok yakın akraban. Chuko senin ailene çekmiş. Ama onun doğmasının nedeni onunla benim sevgili olmamız değildir." Tashay dedi ki, "İntikam peşinde değilim. Onu kardeşim doğurdu. Bakımına da o yardım edecek."

Fakat Tanrı kabul etmedi. Tanrı ona iyi bakmadı ve onun canını aldı, çünkü o sevgilimin çocuğuydu. Tam ayaklanmaya başlayana kadar büyüdü ve büyüdü. Sonra göğsüne hastalık girdi. Birkaç sonra da öldü.

Bu Tashay'la onun ailesinin yaşadığı yere döndükten sonra oldu. Çalılara gittiğimiz bir gün, yakındaki bir köye ziyaret için uğradık. Bebeğimle çevrede oturan bir grup kadın ve erkeğin arasına oturdum. Kadınlar bakıp takdir edebilsinler diye onu askımdan çıkarmamı istediler. Onu kaldırdılar ve övdüler, "Ah, ne güzel çocuk! Ne şirin, ne harika bir çocuk! Tashay'ın ne sevimli bir kızı var!"

Tashay yanıma geldi ve gitmemiz gerektiğini söyledi, "Hadi kalk, gidelim. Bir şey mi arıyorsun da hâlâ burada oturuyorsun?" Yürüdü gitti. Kadınlarsa hâlâ Chuko'yla oynuyorlar, tatlı isimlerle çağırıp onunla konuşuyorlardı. Tashay yine geldi ve etrafına bakındı. Orada bir sürü erkek yok muydu? Etrafına bakındı ve dedi ki, "Nisa'nın nesi var ki, gitmemiz gerektiğini söylememe rağmen o hâlâ başkalarının bebekle oynamalarına göz yumuyor? Niçin kalkıp benimle gelmiyor? İnsanların oturduğu yere sadece su istemek için girildiğini, sonra gidilmesi gerektiğini ona söylemiştim."

Chuko'yu aldım, onu askıma koydum ve kalktım. Tam yanından geçerken Tashay bana bağırdı ve beni, kendisiyle gitmek istememekle suçladı. Çok kıskanç biriydi. Bir dal kaptı ve elime, sırtıma, kızımın yuvalandığı yere yakın vurmaya başladı. İnsanlar hızla yetişip onu alıkoydular ve dediler ki, "Sen ne yapıyorsun? Karın çocuk taşıyor. Onu öldürmek mi istiyorsun? Kıskansan bile çocuğu yanında olan anneye vurulur mu? Nisa'ya vurmadan önce niçin çocuğu uzaklaştırmadın? Annesinin kucağındaki çocuğa nasıl vurursun?"

Chuko ağlıyordu. Bu kadar öfke onu korkutmuştu, şimdi de titriyordu. Sarsılarak ağlıyordu ve bir türlü durmak bilmedi. İşte hastalık, kendisini sonunda öldüren hastalık onu o zaman yakaladı. Göğsünden girdi ve kamçı kadar hızla onu bitirdi.

Aynı gün oradan ayrıldık ve yaşamak üzere başka bir yere gittik. Oraya vardığımızda Tashay, yakındaki cevizlikten birlikte mongongo cevizi toplamamız gerektiğini söyledi. Gidip ceviz toplamaya başlamıştık ki, Chuko'nun ağlaması tuttu. Korkup titrediğinde ona giren hastalığın aynısı tuttu onu. Onunla birlikte yürüyüp ona şarkı söyledim, ama o ağladı ve ağladı; bir türlü durmuyordu. Sonra Tashay aldı onu, fakat o ağlıyordu ve ağlıyordu ve ağlıyordu. Onu sırtına aldı ve birlikte yürümeye başladık. Sonunda uyudu. Ama gerçek uyku değildi; gözlerini etkileyen hastalıktı.

Düşündüm ki, "Çocuğum... bugün çocuğum artık süt emmiyor." Onu Tashay'dan aldım ve taşıdım. Uyandığında mememi ağzına yerleştirdim, ama o geri çevirdi ve çok, çok az emdi. Mongongoları bu şekilde taşıyarak sonunda köye vardık.

Herkese dedim ki, "Çocuğum hasta. Güzelim çocuğum hastalandı. Cevizlikteyken ağlamaya başladı. Şimdi nasıl ağlıyorsa orada da öyle ağlamaya başladı. Sütümden çok az emdi. Şimdi emdiğinde bile onu zorlukla hissedebiliyorum. Kalbim gerçekten çok kötü hissediyor."

Onun için bir şifa töreni düzenlediler. Hekimler esridi ve esridi ve onu iyileştirmeye çalıştı. İçlerinden bir tanesi dedi ki, "Babasının sana vurduğu dal buna sebep. O dal yüzünden titredi ve hastalık onu pençesine alabildi." Diğerleri onu iyileştirmeye çalışırken biz de dua ettik, fakat ona ulaşamadık. Adamlar esridi, fakat kızım onların çabalarını işitemedi. İyileşemedi çünkü Tanrı, babasının onu reddettiğini söyledi.

Çocuklar benim yanımda yaşamıyor. Kızım o gece uyudu ve sabah olduğunda, öldü.

Öldüğünde çevrede sadak arandım ve Tashay'a bağırdım. Ona ok saplamak istiyordum, "Çocuğumu sen öldürdün! Onu kendin doğurmadığını, onun senden olmadığını söyledin. Onun başkasına benzediğini, kardeşine benzediğini söyledin. Ama bana vurduğun dal var

ya, onu öldüren o dal oldu. Başından beri o çocuğu içten içe reddettin, şimdi de onu öldürdün!”

Sonra dedim ki, “Bana iyi davranmadın, şimdi de kendimi öldürsem yeri var. Benden sana ait bir çocuk doğurmamı istiyorsun, ama sen benim çocuğumu öldürdün. Annemle birlikte ya da akrabalarımın yanında doğum yapmama bile izin vermiyorsun. Bana kendi halkının yanında doğum yaptırdın.

“Sen bana sadece haraplık verdin. Beni her gün mahvediyorsun. Şimdi de çocuğumu, dünyaya getirdiğim ilk çocuğumu mahvettin.”

Dedi ki, “Hayır, o ikimizin çocuğuydu; ona birlikte hamile kaldık ve onu birlikte dünyaya getirdik. Onu bizden alan ve öldüren Tanrı’ydı.”

Kalbim acıdı ve ağlamaya başladım. Göğüslerim boşa akan sütle doluydu. Kocama öyle sözler söylememin tek nedeni kalbimin acıyla dolu olmasıydı. Fakat kalbim ondan ayrılmadı; kalbim onunla birlikte kaldı.

Orada bir süre daha yaşadık, sonra taşındık. Çok geçmeden küçük bir kıza daha gebe kaldım.

NOTLAR

Bu bölüm yazarın kendi gözlemlerine; Lee, *The !Kung San*, 11. Bölüm; ve Howell, *Demography of the Dobe !Kung*, 4. ve 6. Bölümlere dayanmaktadır. !Kunglarda çocuklara ad verme sistemi konusunda ayrıntılı bilgi için bakınız, Marshall, *The !Kung of Nyae Nyae*, 6. Bölüm.

Bu bölümdeki anıların çoğu muhtemelen Nisa’nın on sekiz-yirmi bir yaş arasındaki yıllarını (1939-1942) kapsamaktadır.

¹Nisa’nın başka halkların âdetlerine ilişkin söyledikleri doğru olmayabilir, bundan emin değiliz.

²Doğumdaki öfke: Doğumdaki acıyı ifade eden deyiş.

³Bir kadının kalbi onu terk edebilir: Bilinç kaybı için kullanılan deyiş.

⁽⁴⁾!Kungların toplumsal yaşamında selam vermek, büyük önem taşıyan bir gelenektir. İnsanların birbirlerini selamlama şekli birbirlerine karşı hissettiklerinin bir yansımasıdır.

DOKUZUNCU BÖLÜM

ANNELİK VE KAYIP

*A*vcılık ve toplayıcılık !Kunglara birçok bakımdan oldukça sağlıklı ve güvenli yaşam koşulları sunar. Diyetleri miktar olarak yeterli, besin değeri açısından zengindir. Günlük geçim etkinlikleri bedenini yoğun çalışmasını gerektirir; bu sayede orta yaşlılar bile çoğunlukla zayıf ve kaslı olup son derece sağlıklı bir fiziksel yapıya sahiptir. Ayrıca yeme alışkanlıklarına ve strese bağlı belli hastalıklara karşı da bağışıklıdır.

Bununla birlikte, !Kungların genel sağlık koşullarının çok da iyi olduğunu söyleyemeyiz. Denizden görece yüksek (1000 metre kadar) ve kurak iklime sahip olması, Dobe Bölgesi'ne Afrika'nın bulaşıcı tropikal hastalıklarının nüfuz etmesine engel teşkil etse de her yaştan !Kung için en tehlikeli hastalıklar parazit kaynaklı ve bulaşıcı olanlardır. Salgın grip, zatürree, bronşit, bağırsak iltihabı, ateşli romatizma ve verem yaygındır; yağmur mevsimindeyse sıtma da belirir. Son yıllarda belsoğukluğu da ortaya çıktı. Birçok yetişkin, yaşamının en verimli yıllarında hayatını kaybediyor; bebekler ve çocuklarsa hastalık ve ölüme çok daha fazla maruz kalmaktadır.

!Kunglar, ölenlerin dünyevi bedenlerini geride bırakıp ruhsal bedenleri ve canlarıyla atalarının ruhlarının bulunduğu âleme gittiklerine inanırlar. Bu ruhlar âlemi birçok bakımdan yeryüzündeki insanların dünyasına benzer. Orada başka ruhlar ve tanrılar da vardır ki, içlerinde en kayda değer olanları iki !Kung tanrısıdır: Evrenin yaratıcısı olan ve genellikle iyiliğin bahşedicisi olarak görülen Büyük Tanrı ile onun emri altında olup çoğunlukla talihsizlik ve ölüm getirdiğine inanılan Küçük Tanrı.

İnsanlar hastalanıp öldüklerinde buna sebep olarak ruhlar âlemi görülür. İnsan eylemi bazı hallerde ruhlara etki edebilir, hatta insanlar, ihmal edilen veya kötü davranılan birinin ölümünden kısmen sorumlu bile tutulabilirler. Ancak ruhların eylemleri çoğunlukla insanlarınkinden bağımsızdır; en yardımsever ve iyi huylu insanlarla daha az cömert ve aksi olanların aynı talihsizliklerle karşılaşmaları veya hastalıktan yaşamlarını yitirmeleri aynı ölçüde olasıdır. !Kunglar kötü işlerin sorumlusu olarak Küçük Tanrı'nın ve kimi ruhların hain doğasını görür. Kimi zaman kinci, ancak çoğunlukla centilmence davranan küçük ruhlar, birinin hayatta kalması için genellikle ikna edilebilirler. Ruhlar âlemiyle insanların dünyası arasında aracılık etme görevi geleneksel !Kung şifacılarının rolüdür. Şifanın başarısı şifacının kanıtları kadar ruhun inatçılığına da bağlıdır.

!Kung kültürü ebeveynle çocuklar ve eşler arasındaki yakın bağların korunmasını öngörür. Karı-kocalar birlikte yatar, yemek yer, yemeklerini paylaşır ve sofranın hazırlanması, odun toplanması gibi günlük ev işlerinde birbirlerine yardım ederler. Toplayıcılık ve av seferlerinde sık sık birbirlerine yoldaş olurlar. Yani özetle, neredeyse hep birlikte olurlar. Karı-koca ve çocuklardan oluşan grup temel yaşam birimini oluşturmakla birlikte bu birimin sayısal durumu, tarafların ailelerinden katılan üyelerle epey değişiklik gösterebilir. Yetişkinler ebeveynleriyle yakın bağlarını korurlar; bu denli yakınlığın sağlıklı görüldüğü Batı toplumlarının aksine, !Kunglar bu duygularını doğal karşılar ve serbestçe açığa vurmaktan çekinmezler.

Böyle yakın bir grubun bir üyesi öldüğünde geride kalan herkesin yaşamı önemli ölçüde değişir. Grubun bütünlüğü ölen kişiye dayanıyorsa ölüm sonucu grup bölünebilir. Geride kalanlar; et veya di-

ğer yiyecekler, bilgi ve deneyim, şifa gücü yahut da sırf sevgi ve arkadaşlık konusunda güvenip dayandıkları bu kişi olmaksızın yaşamayı öğrenmek zorundadırlar.

Kadınlar erkeklerden on yaş kadar erken evlendiklerinden ve erkekler hastalıklara karşı daha savunmasız olduklarından, !Kung kadınlarının dul kalma ihtimali daha yüksektir. Genç yaşta dul kalan kadınlar büyük ihtimalle yeniden evlenir ve yeni bir kocayla aile yaşamını sürdürürler. Çok sayıda yaşlı kadın da yeniden evlenir; kendilerine başka koca yoksa kuma olarak kız kardeşlerinin yahut da başka bir yakın akrabalarının hanesine katılabilirler. Kimi yaşlı kadınlarsa tekrar evlenmemeyi tercih eder ve artık büyümüş çocuklarının yaşadığı köyde, ayrı bir kulübede yaşamını sürdürür.

Birçok diğer halk gibi !Kunglar da yoğun, ama uzun olmayan bir yas etkinliğini öngörürler. Birisi öldüğünde, başka yerlerde yaşayan arkadaşları ve akrabaları cenaze için bir araya gelmeye çalışır yahut da, eğer yetişemiyorlarsa, cenaze töreninin gerçekleştirildiği yeri daha sonra görmeye gelirler. Cenaze törenleri herkes için üzüntülü geçer. Toplu yas birkaç gün boyunca sürer. Kadınlar ağlayıp feryatfıgan eder, erkeklerse, arada onlar da ağlasalar bile, oturup konuşurlar. Ölen kişi, köyün yakınında ya toprağa ya da çölde dağınık halde bulunan, sert topraktan yüksek termit yuvalarından birine açılan oyuklara gömülür.

Bizim geleneklerimizde ölümler ayrı konulur. Bir çocuk ölmüşse, onu başka çocukların görmesine izin verilmez; !Kunglarsa bunun sağlıklı bir çocuğu hasta edebileceğine inanırlar. Her ölüm ve cenazenin ardından mevcut köy terk edilir ve yakında yenisi kurulur; geleneksel kulübelerin birkaç saatlik işi vardır, dolayısıyla bütün bir köyün kurulması en fazla birkaç gün alır.

Ölenin en yakınlarının acısı, aşırıya varsa bile, birçoklarınınca kabul ve destek görür. Ancak sonunda yas tutanların da yaşamın akışına katılmaları teşvik edilir: Dullar yeniden evlendirilebilir; bebeğini kaybeden anne belki yeniden gebe kalır; annesini, babasını ya da kardeşini kaybeden biri, yakın akrabalarının yaşadığı başka bir köye gidebilir.

!Kunglar ölümle iç içe yaşar. Bununla birlikte, bireyin bakış açısından, önemli birinin ölümü asla sıradan bir olay değildir. Genç bir

kızın yıllar önce ölen kız kardeşini sorduğumda, bu olayın onun için ne ölçüde sarsıcı olduğunu görmüştüm: “Tanrı, yardım etmeyen biri; önce çocuk verir, sonra öldürür. Bu beni kızdırıyor. Tanrı’nın öldürmek için niçin benim gibi daha büyük birini değil de kardeşimi tercih ettiğini bilmek istiyorum. Kız kardeşim öldüğünde, kendimi çok kötü hissediyordum. Kalbim ağrıyordu ve insanlarla konuşmuyordum. Onu gerçekten çok seviyordum.”

Bir başka kadın da annesinin ölümü ardından erkek kardeşinin davranışlarında görülen değişikliği anlatmıştı. Kardeşi evlendiği kadına o kadar âşık olmuş ki, bu evliliğe razı olmayan iki tarafın ailesini de ikna etmeyi başarmış. Fakat annesi vefat ettiğinde birden öfkeli ve somurtkan biri olup çıkmış. Daha önce yaptığı gibi ava ve toplayıcılığa çıkacağına yakındaki bir Herero hayvan çiftliğine gidip bira içmeye başlamış. Eve döndüğüyse eşini sadakatsizlikle suçluyor, hatta sarhoş haliyle onu dövüyormuş bile. Ablası ondaki bu değişimi yetmiş iki yaşındaki annesinin, uzun bir hastalık döneminin ardından, altı ay önceki ölümüne bağlamış. Kimse onun bu aşırı tavrına göz yummamış, fakat annesine olan bağlılığını ve duyduğu acıyı da hor görmemiş.

Ölümler, yaşayanların hayatından hepten çekilmez; ruhlarının zaman zaman ailenin yaşayan üyelerine müdahale ettiğine inanılır. Kadınlardan biri, uzun zaman önce ölmüş babasının, yeğeninin yaşamını nasıl kurtardığını anlatmıştı: “Dün kız kardeşim doğurdu, fakat bebek ne nefes alıyor ne de gözlerini açıyordu. Sadece kalbi hafif hafif atıyordu. Onu canlandırmak için her yolu denedim, ama işe yaramadı. Sonra babamın ve dedemin ruhlarına dua ettim ve onlardan çocuğumun yaşamını bağışlamalarını istedim. Bu arada bebeğin yüzünü, kafasını ve sırtını suyla ovalamaya devam ettim. Sonunda gözlerini açtı ve ağlamaya başladı. O zamandan beri de herhangi bir sorun çıkmadı.” Öyküsüne devam etti. “Dün gece şifa dansı yapıldı ve esriyen şifacılarından biri ne olduğunu gördü. Bana dedi ki, ‘Çocuk, babana yakarman sayesinde kurtuldu. Diğer ataların ruhları çocuğu almak istediler, fakat senin babana yaptığın çağrı hepimize yardım etti -baban onlara bağırarak bebeği almalarına engel oldu.’ Dün, yeğenimin yaşamından endişe ettiğim için kendimi hiç iyi hissetmiyordum. Ama bugün kalbim coşkuyla dolup taşıyor.” Durak-

ladı, sonra üzerine basa basa ekledi, “Dün babam bana sahiden yardım etti!”

Bir başka olay da yaşlı bir adamın yirmi yıl öncesine ait öyküsü. Söylediğine göre ölecek kadar hastalanmış. Bilinci yarı-yitmiş durumdayken daha yeni ölmüş olan kardeşinin ruhu onu ziyaret etmiş. Hastalandığı için kardeşi ona kızgınmış ve onu azarlayarak *ölmeyeceğini* söylemiş. “Şimdi, hasta yatağından kalk ve yaşlı birine kendin için gemsbok şifa şarkısını okut, hani artık okunmayanı. Onu öğren, iyileştğini göreceksin,” demiş. Günlerdir yerinden kımıldamayan adam kalkmış ve ihtiyaçların yanına gitmiş. Kardeşinin ziyaretini anlatmış, onlar da uzun yıllardır kullanılmayan eski şarkıyı yeniden okumuşlar. Çok geçmeden adam eski gücüne kavuşmuş. Adam yirmi yıl sonra, bugün, hâlâ güçlü bir şifacıydı ve öyle inanıyordu ki, şifa gücünü canlı tutan o gemsbok şarkısıydı. Geriye baktığında, söz konusu ziyaret olmasa kardeşinin peşinden kendisinin de ölümü tadacağını düşünüyordu. Kardeşi öldükten sonra sanki hayatta kalması için onun iznini alması gerekiyormuş gibi.

Chuko'yu dünyaya getirdiğimde ben hâlâ genç bir kızdım ve daha önce doğum yapmamıştım.¹ Onu doğurmanın verdiği acıya neredeyse dayanamayacaktım. Rahim ağzım daha çok dardı ve verdiği acı çok büyüktü. İkinci çocuğumu doğurduğumdaysa artık daha büyüktüm. Ama yine de doğum yapmanın acısı değişmiyor; en küçük bir rahatlama bile izin vermiyor.

Çocuklar -ilk doğum acıdır, ikinci doğum acıdır ve üçüncü doğum da acıdır. Doğumu acısız olan çocuk yoktur. Sanki çok kötü bir hastalıkmiş gibi canını yakar.

Küçük Chuko, ölen çocuklarımdan ilkidir. Ben ikinci çocuğuma hamile kalmadan o öldü. O öldükten sonra ben ağladım ve ağladım, birkaç ay sonra da yas tutmayı bıraktım.

Sonra Nai'ye hamile kaldım. Onu doğurduğum gün, güneş kavurucu sıcaktı. Diğerleriyle cevizliğe gitmişim. Güneşin en sıcak olduğu, sıcaktan öldüğümüz sıra, ceviz ağaçlarının gölgesine, dinlenmeye oturduk. Bir süre sonra dedim ki, "Ben şimdi dinlenmek istemiyorum. Su köklerine bakacağım." Diğerlerinin yanından ayrılmıştım ki, doğum sancılarım başladı. Düşündüm ki, "Eh-hey, şimdi doğuracağım yani? Bari şuradaki açık çimenliğe gideyim, hem orada su kökü de bulabilirim."

Biraz daha yürüdüm, biraz kök çıkardım ve onları bir kenara yığdım. Sancı şiddetlenince oturdum. Yanımda kimse yoktu. Az sonra da Nai doğdu. Göbek bağına kestim ve onu kucağıma aldım. Yığıldığını kökleri de yanıma alıp diğerlerinin yanına döndüm. Herkes gölgeye uzanmış, uyuyordu. Oturdum. Biraz sonra Nai ağlamaya başladı. Kadınlar hayretle uyandı. "Şu ağlayan bebek mi? Ağlama sesi nereden geliyor?" Sonra, "Ah, Tashay'ın karısı doğurmuş... Nisa doğum yapmış! Ne güzel yapmış!" Nai'yi ve beni övdüler ve isimlerimizi sevgiyle selamladılar.

Köklerden su içerek orada kaldık, çünkü onları bulduğum yerde daha çok vardı. Böylece bir müddet daha yaşamaya devam ettik.

Nai büyüdü ve ben onu yanımda tuttum. Fakat hamile kaldığım bir dahaki sefer, düşük yaptım. Çocuğa Tashay gebe bıraktı, fakat çok geçmeden gitmesi gerekti ve Twi'yle ben yine sevgili olduk. Üzerimden bir ay geçti, sonra diğeri geçerken ben vücudumun değişmeye başladığını fark ettim. Ertesi ay Tashay geri döndü. Hamile olduğumu görünce öfkeden deliye döndü, "Bu sefer ne oldu? Ben ayrıldığımda hamile değildin; daha kanaman yeni bitmişti. Nasıl oluyor da seni karnın şişik buluyorum?" Dedim ki, "Kocam, böyle konuşma. İçimde büyüyen, son birlikte olduğumuz aydan kalma. Karnımdaki şişlik de o yüzden. Bu çocuğu kiminle yaptım sanıyorsun?" Dedi ki, "Seni kaç ay önce bıraktım, ama bugün, ayların sayılı. Seni kim bu şekilde doldurdu, bilmiyorum; tek bildiğim, ben gideli çok aylar oldu."

Bu sefer hiç durmadan bu konuda konuştu. Her gece ve her sabah, şafak sökerken bana bunu soruyor, hep aynı konuyu açıyordu. Kısa yolculuklara çıkar, döner dönmez yine aynı meseleyi konuşurdu, "Ben yokken seninle başka bir adam sevişti, seni hamile bırakan adam. Kim o?" Düşünürdüm ki, "Bu adam benim ne yapmamı istiyor? Kendimi zehirli bir okla öldüreyim mi?" Sonra dedi ki, "Pekâlâ... sen Nai'ye iyi bak, benim yapacak işlerim var. Ama biriyle göreceğim olursam, seni terk ederim. Terk etmesem de öldürürüm. Çünkü sen azgın birisin! Daha genceciksinsin, ama sadece seks yapmak istiyorsun!"

Dedim ki, "Ağabeyinin karısıyla aranda olanları bilmediğimi mi sanıyorsun? Ağabeyin buralardayken korkuyorsun ve kulübede benimle kalıyorsun. Ama örtülerini toplayıp ava çıkar çıkmaz, benim uyuduğuma kanaat getirdikten sonra gidip onunla yatıyorsun. Kalkıp seni yanımda görmediğim zamanlar oldu, yine de sesimi çıkarmadım. Seni izlemedim. Sana gizlice yaklaşıyım, seni seyredeyim ve sonra döneyim demedim. Korktuğum için mi yapmadığımı sanıyorsun? Hayır, korkmadım. İkinizi yalnız bıraktım. Sabah olduğunda bile bir şey demedim. Yanıma geldin ve ben sana yemek hazırladım." Sonra dedim ki, "Ama şüphe yok ki, siz ikiniz sevgilisiniz."

Devam ettim, "Şimdi de akrabalarından birinin bana bu bebeği verdiğini söylüyorsun. Onu sen peydahladın. Bir erkek, kadınla aşk yaptığı zaman ona bebek vermez mi sanıyorsun? Şimdi, kulaklarım

bir daha böyle sözler duymasın!” Oysa bağırdı, “Eğer burada oturup bu düşünceleri söylemeye devam edersen karnını yarıp açarım da içinden bebek çıkar!”

Bunu düşündüm. Twi’yi kesin biliyordu. Düşündüm ki, “Pekâlâ, yemeğimi başka insanların ateşlerinde pişirmeye başlayacağım. Büyükler bunun insana düşük yaptırdığını söylüyor. Şu andan itibaren pişirecek sha köküm veya mongongo cevizim olduğunda, onları orada pişireceğim. Bütün yemeklerimi başka ateşlerde pişireceğim; artık kendi ateşimde bunu yapmayacağım.”

Öyle de yaptım. Yemeklerimi pişirmek için diğer bütün ateşleri dolaştım. Düşündüm ki, “Bu hamileliğim ve kardeşi yüzünden bu adam bana zarar verebilir. Soruyor ve soruyor ve soruyor; beni canımdan bezdiriyor.”

Çok geçmeden karnım acıyla kalktı. Sanki yanıyordu. Tashay bana baktı ve dedi ki, “Bugün canını yakan bir şey mi var? Ne hale gelmişsin.” Dedim ki, “Hiçbir şey canımı yakmıyor.” Birlikte oturduk. Sonra dinleneyim diye uzandım. Dedi ki, “Güneş yükselmişken niçin yatıyorsun? Neyin var?” Dedim ki, “Sadece uzanmak istiyorum. Bir şeyim yok.” Aynı gün, akşam yeni çöktüğünde Tashay bir ateş yaktı ve üstünde kurutulmuş gemsbok eti kızarttı. Onu ezdi, hazırladı ve birlikte oturup yedik. Dedi ki, “Nisa, neyin var? Yiyorsun ama gözlerine baktığım zaman bana sanki hastalanmışlar gibi geliyor.” Rahatsız olduğumu ve sırtımın ağrıdığını ona söylemek istemiyordum. Yemeği bitirdikten sonra yatıp uyuduk.

Uzunca bir süre uyudum. Günün ağarmasından biraz önce kalktım ve köyden ayrıldım; küçük Nai’yi de yanıma aldım, çünkü uyanmıştı ve bir türlü benden ayrılmak istememişti. Sonra çalılarda oturdum ve düşük yapmaya başladım. Düşündüm ki, “Tam olmasını tahmin ettiğim gibi oldu. Bir adam Tashay’ın konuştuğu gibi konuşursa, yapman gereken budur işte.” Orada oturdum ve çok geçmeden geldi. Bebeğe benzer bir şey görmedim, sadece kan. Bir dal kırdım ve onunla yere bir çukur kazdım, sonra da kanı ve kanın içindeki o küçük şeyi içinde gömdüm. Düşündüm ki, “Mm, bitti işte. Kocam bunu yapmamı istiyordu, değil mi?” Kalbim çok kötü hissediyordu, “Ah, kocam bu güzelim bebeği harap etti.” Fakat düşük yapmamın nedenlerinden sadece biriydi bu. Twi’yle birlikte yatmamız da bir

diğer nedendi. Onunla sevişirken içlerim, başka bir adamdan bebek yapmamı reddediyordu. Bu da hamileliğimi harap eden nedenlerden biriydi.

Köye döndüm, Nai'yi karossumdan çıkardım ve kulübenin dışındaki ateşin başına yattım. İçeri girmedim; sabah olana kadar orada yattım. Ben uyurken Tashay uyandı ve bana baktı, sonra yanıma uzandı. Hava aydınlandığında sordu, "Nisa, karım. Dün ne olduğunu bana anlat. Bugün bile gözlerinin hali... sevgilin Twi'yi özlüyor musun? Yok, öyle değilse niçin böyle bitkin görünüyorsun?" Dedim ki, "Hayır, onu düşündüğümünden değil. Hastayım."

Fakat ben kalkıp o beni ayakta görünce dedi ki, "Karım artık böyle mi?" Dedim ki, "Evet, dün içimde olanı günbatımına kadar taşıdım, uyurken de benimleydi. Fakat gece kalktım ve o benden ayrıldı; harap olmuştu." Dedi ki, "Hamileliğin mi harap oldu? Onu ne harap etti?" Dedim ki, "Sen... evet. Kulübesi içinde bulunduğum kişi olarak sen, karımdakinin başkasına ait olduğunu ve artık beni istemediğini söyledin. Bana; senin kulübenin içindeki kadına söyledin bunu." Dedi ki, "Bunun için mi onu düşürdün?"

Cevap vermedim.

Bundan sonra gelene Bau adını verdim. Onun hamileliği çok iyiydi. Birkaç defa âdet gördüm, sonra kesildi; içimde büyüyen o küçük şeyle yaşamaya devam ettim. Çok sonraları o şey hareket etmeye başladı. Önce kımıldar, sonra dururdu. Çok hoş bir şekilde büyüdü. Sonra, yolculuk yaptığımız bir gün, dişi bir akasya ağacının dibinde onu dünyaya getirdim.

Bau büyüyordu. Etrafta emekleyip oynuyordu; emekler ve oturur ve sonra yine emeklerdi. Öldüğünde henüz yürümeye başlamamıştı ve ilk çocuğumla aynı yaştaydı. Hastalık ona minik göğsünden geldi ve onu öldürdü. Hekimler onu iyileştirmeye çalıştılar, fakat dediler ki, hastalık bir kuştan gelmiş; hani gökte süzülen, semadan gelen ve Tanrı tarafından gönderilen kuştan. O kuşun ruhu çocuğuma girmiş ve o bu yüzden ölmüş.²

Son doğan çocuğum, Kxau'yu dünyaya getirdiğimde Tswana reisi, İsak'ın yaşadığı bir Tswana köyünde yaşıyorduk.³ O vakit artık

tam anlamıyla yetişkin biri olmuştum ve nasıl doğum yapılacağını iyice biliyordum.

Köyden ayrıldığımda çok şiddetli yağmur yağıyordu, fakat sancıları hissediyordum ve vaktin dolduğunun farkındaydım. Şimdi olduğum gibi kalktım, tek başıma çıktım ve kendime, rahat oturabileceğim çimenlik bir yer hazırladım. Sancılar tekrar tekrar geldiğinde oraya oturdum; sonra sancı dindi. Sonra daha çok sancı oldu ve yine dindi. Sonra en şiddetli sancı geldi ve bedenim sarsılmaya başladı. Ah, ama bu çok acıtmıştı! Diğer kadınlar çılgılık atabilir, ama ben atmadım; bedenim sarsılarak orada öylece oturdum. Özellikle başı çıkmaya başladığında, kalbimin yerinden çıkacakmış gibi çarptığını hissettim ve bağırdım. Kxau doğduktan sonra köydekiler onun ağlamasını duydular ve koşarak geldiler. Göbek bağını kestiler, kollarına aldılar ve birlikte köye döndük.

Birinin yanında doğum yapmayı hep reddettim. Hep kendi başıma gitmek istedim. Çünkü insanlar her ne kadar seni tutarak ve karnına dokunarak sana yardım etmeye çalışsalar da, böyle yaparak sadece canını daha çok yakıyorlar. Acımı artırarak beni öldürmelerini istemedim. O yüzden de hep kendi başıma gittim. Kxau'yu doğurduğumda da bunu başardım. Ancak doğum yaptıktan sonra insanlar yanıma geldi.

Tashay öldüğünde Tswana köyünde misafirdik ve Kxau henüz doğmuştu.⁴ Hastalandığında ay yeni çıkmış ve yeni çökmüş akşam göğünde batmak üzereydi. Bir ay bile değil, sadece birkaç gün hasta yattı; ondan sonra, geceleri sayılıydı.

Kxau'yu doğurduğum gün, yatıp uyuduk. Ertesi gün yatıp dinlendik; sonraki gece ve sonraki gece ve sonraki gece de uyuduk. Tashay'ın göğsüne hastalık girdiğinde daha o kadar gün geçmişti; ona gece dokundu ve bedenine girdi. Ona sadece bir defa vurdu.

Ertesi sabah uyandığında acılar içindeydi. O gün, insanlar onu iyileştirmeye çalıştılar. O gece uyudu. Ertesi gün hekimler onu yine iyileştirmeye çalıştılar, fakat hastalığa neyin sebep olduğunu bir türlü göremediler. O gece uyudu; ertesi gün yine aynıydı. Hastalık canını yakıyordu; zor nefes alıyordu ve kan kusuyordu. Ertesi gece ikimiz yan yana yattık, fakat gün yeni ağarıp horoz ilk öttüğünde ve sabah, Doğu'dan yükselmeye başladığında, öldü.

Solumasını duyamıyordum. Ona dokundum, tekrar ve tekrar ve tekrar, ama solumuyordu. Seslendim, “Tashay... Tashay... Tashay...” ama cevap vermedi. Yine seslendi “Tashay!” Ve yine. Ve yine. Fakat o susuyordu. Ona dokundum; hala solumuyordu. Kalbini hissettim, ama kalbi atmıyordu. Dedim ki, “Ah, kocam... öldü mü yoksa? Kocam, bu gece bile yanına yattığım, yanında uyuduğum... o öldü mü? Daha şimdi yan yana yatıyorduk, ama şimdi öldü!”

Orada yattım ve düşündüm, “Niçin böyle oldu? Birbirimize o kadar çok şey verdik ve birlikte o kadar mutlu yaşadık. Şimdi, kocasız, yalnızım. Artık bir dulum. Tanrı beni niçin kandırdı da kocamı benden aldı? Tanrı çok cimri! Onları sizden alıveriyor. Tanrı’nın kalbi insanlardan ne kadar da uzak.”

Minik oğlumu aldım. İşte o zaman ağlamaya başladım. Orada oturdum ve ağladım ve ağladım ve ağladım. İnsanlar beni duydular ve yanıma geldiler. Benimle oturdular ve kadınlar da ağlamaya başladı. Uzun zaman sonra dediler ki, “Bakacak çocukların var, artık kocanın yanında böyle yatma. Kocan öldü; artık bitti. Yanında yatman onu hayata döndürmeyecek. Şimdi, çocuklarını al ve şuraya uzan. Kocanın üstünü ört; o burada öylece kalsın. Onu istemek artık işe yaramaz, çünkü o öldü. Artık ona insan olarak sahip olamazsın; o gitti. O yüzden onun üstünü ört ve bırak, orada yatsın. Sonra da çocuklarının üstünü ört ve onlarla şuraya uzan.”

Onları dinledim ve kulübemizin dışına örtülerden bir yatak yaptım. Diğerleri gidip Tashay’ın üzerini örttüler. Ertesi sabah Tswana reisi dedi ki, “Ah! Zhun/twasilerimden biri feci bir ölümle öldü. Niçin başına böyle bir şey geldi? Onun gibi kimse yok. İkimiz yan yana yaşıyorduk, meğer ölümü zaten üzerimizdeymiş.” Sonra dedi ki, “Şimdi siz, geriye kalanlar, şu termit tepesine bir çukur kazın da bedenini alın ve bu Zhun/twa’mı oraya gömün. Gözlerim artık onu görmek istemiyor, çünkü ölümünün acısına dayanamıyorum.” Erkekler çukuru kazdılar ve onu gömdüler.

Sonra ben kocasız kaldım ve kalbim çok kötü hissediyordu. Her gece onu özlüyordum ve arkasından ağlıyordum, “Evlendiğim erkekğim artık yok,” diye. Düşündüm ki, “Çocuklarımla büyümesine yardımcı olacak yiyecekleri nerede göreceğim? Bu yeni doğmuş olanı büyütmem kim yardımcı olacak? Ağabeyim ve kardeşim çok uzaktalar. Bana şimdi kim yardım edecek?” Çünkü Kxau daha yeni doğ-

muştı; o kadar küçüktü ki, sanki yok gibiydi. Sonra, “Günlük yiyecekler işimi görür. Bugünden itibaren onları büyütecek yiyecekleri toplamaya başlayacağım,” dedim ve çıkıp toplayabildiğimi getirdim.

Fakat ne zaman çocuklarıma baksam, Tashay’a benzediklerini görüyordum. Düşünüyordum ki, “Başka kadınların kocaları niçin ölmüyor? Burada kocası hayatta olan benim gibi bir sürü kadın var. Niçin benim kocam? Niçin evlendiğim adam? Hâlâ birlikte yatıyor ve birlikte çocuk yapıyorken niçin öldü?” Acıyı hissediyordum ve ağlıyordum ve ağlıyordum ve ağlıyordum.”

Tswana reisi sonunda şöyle dedi: “Bu Nisa... bu Nisa kocasına yas tutuyor, fakat ne fayda?” Bana sordu, “Şimdi ne yapacaksın?” diye. Dedim ki, “Anneme beni almasını söyleyen birini çıkana kadar burada bekleyeceğim. Bugün burada bana ait kimse kalmadı. Kocamın benim için ne anlama geldiğini düşündüğümde, onun babadan farksız olduğunu anlıyorum. Madem artık öldü, ben de evsiz kaldım demektir. Bugün, annemin ve babamın yaşadığı yere dönmek isterim.” Reis dedi ki, “Pekâlâ, o tarafa yolu düşenlerden seni oraya götürmelerini isteyeceğim.”

Ayrılmak istememin bir nedeni daha vardı. Tashay öldükten sonra onun haberi ailesine ulaştı ve onlar bana geldiler. Vardıklarında, “Oğlumuzu öldüren neydi?” diye sordular. Ben de dedim ki, “Ölümün kendisi onu öldürdü. Tanrı öldürdü. Başka bir şeyin mi öldürdüğünü söylüyorsunuz? Onu öldüren sadece Tanrı’ydı.” Bunu duyduklarında ağlamaya başladılar. Daha sonra, beni kendi köylerine geri götürmek istediklerini, bana bakacaklarını söylediler. Ama ben istemedim, “Bugün, annemlere gideceğim. Bir daha bir başkasının köyünde yaşamayacağım. Daha önce kocamla beraber sizin köyünüzde yaşadım, ama o artık öldüğüne göre orada yaşamak istemiyorum. Eğer sizinle gidecek olursam benden nefret etmeye başlarsınız ve durmadan bana bağırırsınız.”

Eğer gitseydim gerçekten öyle olurdu. Çünkü çok kısa süre sonra Tashay’ın akrabaları onu benim öldürdüğümü söylemeye başladılar. Onlar Kantla’yı biliyorlardı ve artık Tashay öldüğüne göre onun benimle evlenmek istediğini duymuşlardı. Tashay’ı Kantla’nın ruhunun öldürdüğünü o yüzden söylemeye başladılar.⁵ Bunu duyduğumda düşündüm ki, “Eh, Tashay’ın köyünde, yaşamama yardımcı

olacak bir şey kalmadı. Kocamı Tanrı öldürdü, ama halkı, Tanrı'nın yapmış olduğu şeyi benim yaptığımı söylüyor. Onların köyüne dönmeyeceğim. Kendi ailemin köyüne gideceğim, orada yaşayacağım ve orada yatacağım. Kocamın akrabalarının beni onu öldürmekle suçlayacakları yere gitmeyeceğim. Orada yaşayacak olursam beni eninde sonunda öldürürler.”

Böylece onlarla gitmedim; ailemin yanına gidip onlarla yaşadım. Orada yaşadım ve yas tuttum -kavurucu kurak mevsim boyunca- ve kalbimin içini döktüm. Sonunda yas tutmayı bırakana kadar kalbimi açtım.

Uzun süre ailemin köyünde yaşadım ve çocuklarım büyümeye devam etti. Yiyecek topladığımda yediler, bal gördüğümde onu da yediler. Kardeşlerim de orada yaşıyordu ve onlar da bana yardım ettiler. Ne zaman bal görseler yahut hayvan avlasalar, çocuklarım ondan yedi. Annem bile onlara yiyecek topladı.

Çok geçmeden Kxau emeklemeye başladı; bacağının birini alıyor, yere koyuyor, sonra diğerini çekiyor, onu da yere koyuyor, ardından düşüyordu. Onu seyredip düşünüyordum ki, “Ah! Göğüslerim çocuğumu güçlendirerek büyütüyor.”

Böylece ailemin köyünde yaşamaya devam ettim.

NOTLAR

!Kunglarda ortalama yaşam süresi ve ölüm oranı için bakınız, Howell, *Demography of the Dobe !Kung*, 3-5. Bölümler ve s. 239-242. Sağlık durumları ve tıbbi araştırmalar için bakınız, A. Truswell ve J. Hansen, “Medical Research among the !Kung,” Lee ve DeVore, der., *Kalahari Hunter-Gatherers* içinde; ve T. Jenkins ve G. Nurse, *Health and the Hunter-Gatherer* (Johannesburg: Witwaterstrand, 1977).

Doğaüstü olgulara ilişkin !Kung inançlarıysa şu kaynaklarda ele alınmaktadır: L Marshall, “!Kung Bushman Religious Beliefs,” *Africa* 32, no. 3 (1962): 221-225; ve M. Bieseke, “Religion and Folklore,” Tobias, der., *The Bushmen* içinde.

Bu bölümdeki anıların çoğu muhtemelen Nisa'nın yirmi-otuz yaş arasındaki yıllarını (1941-1951) kapsamaktadır.

¹!Kunglar bebeklikteki hastalıkların çoğunun kuş-ruh çarpması sonucu olduğuna inanırlar. Bu hastalıklar, ataların ruhlarının neden olduğu hastalıklardan özellikle ayrı tutulur. Yalnızca bebekler üzerinde etkili olduğuna inanılan ve diğerlerinden tamamen farklı olan bir şifa töreni vardır.

²Bu taşınma olayı Nisa'nın yaşamında büyük bir değişikliği ifade eder; bundan sonra, öncesine kıyasla, Tswana ve Hererolarla çok fazla ilişkisi olacaktır. Bu olay gerçekleştiğinde Nisa'nın yaşı otuz civarında olmalı.

³Öldüğünde Tashay muhtemelen otuz beş-kırk yaşlarındaydı. Hem annesi hem de babası o sırada hayattaymış.

⁴!Kunglar çok seyrek olarak başkalarının kötü niyetlerinin ölümüne sebebiyet verdiğini ifade eder. Öte yandan, bu inanç Tswanalarda çok belirgindir; dolayısıyla Kantla ve Nisa'ya yöneltilen suçlamada Tswanaların !Kunglar üzerindeki etkisinin bir yansımasını görüyoruz olabiliriz.

ONUNCU BÖLÜM

DEĞİŞİM

Dobe Bölgesindeki ilk Herero ve Tswana yerleşimlerine belki de !Kungların onlarla çatışmak istememesinden dolayı karşı konulamamıştır. Hatta onların varlığına !Kunglar olumlu tepki bile vermiş olabilirler. Kalıcı besin kaynakları olan sürekli yerleşimler göçebe çalı yaşamıyla nasıl çelişki halindeyse uzun boylu, iri yapılı, Bantuca konuşan Hristiyan halk da !Kunglara o ölçüde yabancıydı. Tswana ve Hereroların görece rahat yaşamı da -süt içmek, bahçe-bostanla ilgilenmek, et ve ticaret amaçlı evcil hayvan yetiştirmek ve rengârenk kıyafetler giyinmek (Herero kadınları, on dokuzuncu yüzyılda misyonerler için tasarlanmış, on iki küsur metre uzunluğunda kumaştan dikilen elbiseler giyinirler)- çekici gelmiş olmalı. Onların istikrarlı ve yerleşik köyleri, ağıllardan biraz ayrı kurulan sağlam kulübeleri de çalı besinlerinin kıt olduğu zamanlarda !Kunglara bir tür güvence veriyordu. Gerekli olduğunda !Kunglar emeklerine karşılık süt ve belki de buğday -tabii, Bantuca konuşan bu insanların ihtiyaç fazlası buğdayı olduğunu varsayarsak) alırlardı. (Bazı yıllar ürün alamadıkları durumlarda da bu halkın, !Kungların çalı besini konusundaki bilgilerine muhtaç kaldıkları görülmüştür.)

Ancak bu yeni durumun !Kunglar açısından dezavantajı da açıktır. Su kaynakları, yakınlarına pisleyen hayvan sürüleri yüzünden kirlendi. Hayvanların ve hayvan pisliklerinin yoğunluğu ve kaplar dolusu sütün varlığı sinek sürülerini çekti. Nüfusun yoğunlaştığı merkezlerle temasları sonucu Tswana ve Hererolarda daha yaygın olan zührevi ve diğer hastalıklar -bir kısmı belki de ilk defa olmak üzere- !Kunglara bulaştı. İnek ve keçi sürüleri hem av hayvanlarını kaçırdı hem de bölgeyi -!Kunglar kadar onların avladıkları hayvanların da besin kaynağı olan- ot, kök, yemiş ve diğer yabani bitkiler açısından fakirleştirdi. Sürülerin talanından kurtulabilenler yalnızca dikenli bitkilerdi. Sürüler otlamak için kalıcı su kaynaklarından giderek uzaklaşmaya başladılar; uzaklaştıkça da !Kungların hâlâ toplayıcılık ve avcılık yaptıkları topraklara girdiler.

Tswana ve Herero köyleri yayılıp !Kungların öteden beri kullandıkları su kuyularını sınırları içine kattıkça !Kung yaşam tarzını sürdürmek zorlaştı. Görece daha zengin komşularından sadaka istemek sadece makbul karşılanmakla kalmayıp, artık ihtiyaç halini aldı. Evlilik yoluyla Tswana ve Herero ailelerine giren !Kung kızları haric, yerleşik köylerde veya onların çevresinde yaşayan !Kunglar ya düpedüz dilenci ya da yok pahasına emeğini satan hizmetkar konumuna düştüler. Bir zamanlar ailelerine et ve diğer besinleri temin eden ve yaşamlarını bağımsız ve vakur bir şekilde sürdüren !Kung erkekleri ve kadınları şimdi, komşularına kıyasla ikinci sınıf insan muamelesi görüyorlardı. Koşullardaki bu değişimin psikolojik etkilerini hesaba kattığımızda, köylerde satılan ev yapımı içkilerinden içmenin birçok !Kung için çekici bir uğraş haline gelmiş olmasına şaşırılmamalıyız. Öte yandan, birçok !Kung da Tswana ve Herero yerleşimlerine uyum göstermeyi, hatta onlardan yararlanmayı başardı. Kalıcı su kaynakları yetersiz olduğunda emek karşılığı süt aldılar. Yağmurlar başladığındaysa uzak diyarlarda bolca bulunan çalı besinlerinin ve av hayvanlarının cazibesine kapılıp köylerinden ayrıldılar. Uzaklardaki insanları ziyaret etmenin ve yeni, temiz yerlere taşınmanın heyecanı da !Kungları evcil hayvan sürülerinin tantanasından uzaklaştıran etmenler arasındadır.

1948 yılında Dobe Bölgesi'nde kabile siyaseti resmîyet kazandı. O yıl, Tswana kabile yönetimi, bölgenin başkanı olarak ilk yasal

temsilcisi, İsak Utugile'yi atadı. Ondan önce !Kungların kendi aralarındaki ya da onların Tswana ve Herero gruplarıyla ilişkilerinden doğan anlaşmazlıklara bakan resmî bir makam yoktu. Kendisi de !Kung kanı taşıyan ve üç dili akıcılıkla konuşabilen İsak, her türden anlaşmazlığa arabuluculuk yaptı: Davar hırsızlığı suçlamaları, !Kungların emeğinin sömürülmesi meseleleri, zina, fiziksel kavgalar, hatta cinayetler. Kabile yasalarını esas alan hükümler verdi ve gerektiğinde hapis de dahil olmak üzere cezalar dağıttı. Evlilikler ve boşanmalar konusunda da kendisine sık sık danışılıyordu. Bütün grupların büyük saygı beslediği İsak, ister başkalarına ister kendine çalışan !Kunglara adil davranılan bir iklimin gelişimine önemli katkılarda bulundu. Sağlık durumunun bozulması nedeniyle istifa etmek zorunda kaldığı ve yerini bir başkasına bıraktığı 1973 yılına kadar da bu görevini sürdürdü.

1960'ların sonunda bile yerleşimlerden ayrı yaşayan ve geçimini büyük ölçüde çalı besinlerinden sağlayan birkaç !Kung ailesi kalmışsa da, yerleşik köy yaşamına yönelimin tartışılmaz olduğunu söylemek zorundayız. Buğday, tuz ve şeker alabilmek için kendi veya başkasının sürülerini güden, bahçesini ekip biçen, tavuk yetiştiren ve el işleri satan !Kunglar yıldan yıla artış göstermektedir. Ticarete konu olan malları da artık daha çok kullanılmaktadırlar -çaydanlıklar, tencereler, tabaklar, gümüş eşyalar, gazyağı, mumlar ve kandiller, renkli elbiseler ve dokuma kumaşlar, battaniyeler, ayakkabılar, el fenerleri, hatta radyo. !Kungların kulübeleri de değişiyor: Dayanıklı Bantu kulübelerine benzer şekilde sağlam çerçeveli, duvarları çamur sıvalı ve müstakil çatılı olan kulübeler yapılıyor. Belki de daha önemlisi, geniş köy alanları içinde ilk defa çevresi belirlenmiş bireysel kulübe alanları doğuyor.

Günlük yaşamda kaçınılmaz değişimler gözlenmektedir. Oyun oynamakla veya avcılık ve toplayıcılık öğrenmekle vakit geçirmeleri beklenen kızlar ve erkekler artık inek ve keçi sürülerine bakıyorlar. Yetişkinler yerleşik köy yaşamının gerektirdiği işlerle meşgul oluyor: Bahçeleri ve bostanları korumak için dikenli çalıdan yapılma çitler dikmek ve onları onarmak; ekinleri ekmek ve yabancı otları ayıklamak; yapımı bir hafta süren yeni kulübeler inşa etmek, bu kulübeleri sıvamak ve bakımını yapmak; bulaşıkları yıkamak; giysi

ve örtüleri dikmek, yıkamak ve onarmak gerekiyor. Ayrıca yeni yemeklerin hazırlanması da daha çok vakit almaktadır.

Çocuk bakım örüntüleri de değişiyor. Daha yerleşik bir yaşam süren kadınların doğum aralıkları azalıyor. Getirilen açıklamalardan biri, inek ve keçi sütünün mevcudiyeti ve bunun emzirme örüntüleri üzerindeki etkilerinin söz konusu değişime yol açmış olabileceği yönündedir. Yahut belki de kadınlar daha iyi beslenip daha az hareket ettikleri için gebe kalmaları ve bunu sürdürmeleri kolaylaşmaktadır. Her durumda, taşıyacak iki çocuğu bulunan kadınların toplayıcılığa çıkmaları ihtimali düşüktür; böylece onlar yeni besin kaynaklarına, hayvancılığa ve tarıma daha bağımlı hale gelmektedirler. Bakacak daha çok çocuklarının olması ve ev işlerinin eskisine göre artması aslında !Kung kadınlarının yiyecek sağlamaya yaptıkları alışlagelmiş katkının azalması anlamına da gelebilir. !Kung erkeklerinin kabile siyasetine artan katılımlarıyla birlikte ele alındığında bu eğilim, kadınların geleneksel olarak sahip oldukları etkinliği ve görece yüksek statüyü tehdit edebilir.

Aynı şey yaşı ilerlemiş !Kunglar için de geçerli. Onlara bir zamanlar geleneksel kültürün belleği gözüyle bakılırdı. Peki, onlar bu hüner ve birikimlerini okula giden, süt sağan, keçileri ve eşekleri güden, hatta kuyu kazıp dinamit kullanmayı öğrenen torunlarının ilgi alanlarıyla nasıl bağdaştıracaklar? Toprağın ilgili devlet kurumları eliyle denetlendiği ve onların aracılığıyla, ilgili karmaşık başvuru formlarını dolduracak yeterliliğe sahip büyük sürü sahiplerine parsel parsel tahsis edildiği bir dünyada, bir zamanların saygın toprak 'sahipleri'ne ne olacak? Bunlar karamsar sorular olmakla birlikte olumlu işaretler de yok değil. Hayvancılığın ve tarımın gerektirdiği görece yerleşik yaşam yaşlılar için daha elverişlidir: Çalılara daha az çıkmaları gerekir; sürülerle ilgilenmek üzere köyde kalan büyük çocuklar onlara göz kulak olur; ayrıca uzak yerlerden yiyecek taşıyabilen eşekler, yolculukları hem kısaltır hem de daha verimli kılar.

!Kunglar yaşam tarzlarında meydana gelen bu değişikliklerin birçoğunu -şaşmaz bir hevesle olmasa bile- esneklik ve belli bir mizah anlayışıyla karşılamayı başarmışlardır. Onlar hayatta kalmalarının en iyi yolunun değişikliklere ayak uydurmak olduğunu biliyorlar. O nedenle, geleneksel toprakları üzerindeki haklarını güvence-

ye almak için ülkenin yasal sistemi içinde de bir çalışma başlattılar. Botswana hükümeti ve Kalahari Halkları Fonu'nun desteğiyle !Kunglar, toprakları üzerinde hak sahibi olmanın yegane yolu olan su kuyusu kazma ve dinamitleme konusunda eğitim alıyorlar. Okula gitmek isteyen !Kung çocuklarının okul harçları karşılanmaktadır. Sağlık tesisleri de ölüm oranları üzerinde etkili olmaktadır. Tarım ve hayvancılık uzmanları, toprak işleyen ve evcil hayvan yetiştiren !Kunglara yol göstermekte, kendilerinden alım yapan devlet de geleneksel el sanatları ürünlerini satmaları için onları cesaretlendirmektedir. Bu yollarla geleneksel !Kungların kültürel zenginliklerini yitirmeden yeni ekonomiye uyumlu bir geçiş yapabilmeleri amaçlanmaktadır.

Bu hâlâ gerçekleştirilebilir. Yerleşik köylerde yaşayan !Kung kadınları hâlâ bazen toplayıcılığa çıkmakta ve diyetlerini Bantuca konuşan komşularından daha zengin tutmaktadırlar. Onlar bu konuda şöyle diyor: "Süt ve bahçe besinleri, köy yiyecekleridir. Onlardan köyde yetecek kadar olsa da biz çalılara gidip *kendi* yiyeceğimizi topluyoruz; kalplerimiz onların tadına özlem duyuyor." Çuval dolusu mongongo cevizini artık eşekler taşısa da besleyici değeri yüksek bu besin, !Kung diyetinin önemli bir ögesi olmayı sürdürmektedir. Okula gidip modern kültürel değerleri öğrenen !Kung çocukları -vakitlerinin çoğunu birlikte geçirdikleri- anne-baba ve nine-dedelerinin geleneklerinin önemli bir kısmını hâlâ bilmektedir. Değişik biçimlerde de olsa, geleneksel avlanma ve iz sürme teknikleri koruna gelmektedir: Avcılığın rakipsiz ustaları olan !Kung erkekleri ava çıksınlar veya kendilerine avda eşlik etsinler diye -fakat silahlarla ve at sırtında olmak üzere- Tswana ve Hererolar tarafından işe alınmaktadır.

Cesaret verici bir başka eğilim de, yerleşik köylerde hem törensel esrime dansının hem de kadınların davul dansının gösterdiği gelişmedir. Artık hareket imkânları kısıtlanan insanlar, enerjilerini daha çok gece boyu süren danslarda harcamaya yöneliyorlar; sayısal çokluk da bu etkinliğe daha heyecan verici ve şenlikli bir atmosfer katmaktadır. Tswana ve Hereroların !Kung tıbbına duydukları güven, bu pratiğin itibarının korunmasına yardımcı olmuştur. Köyün !Kung olmayan üyeleri, herkesle birlikte kendilerinin de törensel olarak şifa

buldukları bu danslara sıklıkla katılmaktadır. Ayrıca hastalık zamanlarında da !Kung şifacılarına başvuruyorlar. Kültürel temas sonucu değişimin kaçınılmaz hale geldiği böyle bir ortamda onların desteği, !Kungların tinsel başarılarına daha da saygınlık kazandırmıştır.

Ailemin köyünde yaşayıp da aradan biraz zaman geçince kuzenim, kocasının beni ikinci eş olarak almak istediğini söyledi. Ama ben o adamdan hoşlanmıyordum. Evli olmuş olmasaydı bile bu teklifi reddederdim. “Bende olup da istediğiniz ne var ki?” diye sordum. “Yediklerimin aynısını siz de yemiyor musunuz? Benden ne tür bir evlilik istiyorsunuz?” Dedi ki, “Seni ikinci karım olarak istiyorum.” Dedim ki, “Hayır, bunu kabul etmem. Kuma olmak, benden yaşlı bir kadınla olmak beni öldürür.” Karısı dedi ki, “Yapmam! Seni öldürmem. Kocam seninle evlenecek ve sen tıpkı benim kız kardeşim gibi olacaksın; birlikte oturacağız ve birlikte iş yapacağız.”

Dedim ki, “Olmaz, böyle bir şey yapmayacağım. Eğer o benimle evlenirse ve ikimiz işleri birlikte yaparsak, onun beni isteyip seni reddedeceği ve sana bağırmaya başlayacağı bir zaman gelmeyecek mi? Böyle yaşamak sana acı vermeyecek mi? Bunun başına geleceğini görmüyor musun? Gün gelecek, kocan benimle sevişecek ve seni reddedecek. Sonra, biz kulübenin içinde yatarken, sen kalkacak ve güya ateşi canlandıracaksın... ama oradan yanan bir odun alıp bizi yakacaksınız!”

Dedi ki, “Yanılıyorsun! Bizim insanlarımız birbirine akraba ve ben, bizim bir kulübede birlikte oturmamızı istiyorum. Kocam sana gitse bile bağırmayacağım. İkinizi de tamamen sevmeye devam edeceğim.” Dedim ki, “Olmaz, kalbim bunu bütünüyle reddediyor. Ben çocuk sahibiyim ve kuma olarak bir başkasının kulübesine giremem. Girecek olsam bile gözüme uyku girmez. Benim gibi biri hiç başka bir kadının kulübesine girer mi? Hayır, ben kendi başıma yatacağım. Evli olduğum adam daha yeni öldü ve ben tekrar evlenmek istemiyorum. İstedğim zamansa hayvanları sadece benim için öldürecek birini bulacağım. O zaman eti de seninle paylaşırım; hatta boncukları bile değiş tokuş etmeye devam edebiliriz. Fakat niçin bir kulübede birlikte oturacaktınız ki?”

Annem destek çıktı, “Evet, Nisa doğru söylüyor. Ben; onun an-

nesi olarak ben de içinde birden fazla kadın olan bir evliliği kabul etmiyorum, çünkü böyle evlilikler zor oluyor. Yaşlı kadınlar bile böyle evliliklere zor dayanıyorlar. Genç kadın yemek için yaşlı olan gittiğinde yaşlı olan bazen ona istediğini vermez. Kocaları etle döndüğünde genç olan, ilk evlenen kadın ona ikram edene kadar oturup beklemek zorundadır ve bu benim hiç hoşuma gitmiyor.” Devam etti, “Nisa’yı almak ve kulübenin içine koymak istediğini söylüyorsun. Ama Nisa’nın bakması gereken çocukları var. Ya birbirinizle iyi geçinemez ve tartışıp durursanız? O zaman Nisa’nın kötü biri olduğunu söyleyecek ve hakkında kötü şeyler yayacaksınız.”

Kuzenimin kocası sordu, “Nedir bütün bunlar? Karım, küçük kuzeninin üstüne kuma gelmesi istediğini söylüyor, ama sen, ondan ayrılmayı kabul etmiyorsun. Yoksa onun başka biriyle mi evlenmesini istiyorsun?” Annem dedi ki, “Evet, yiyecek getirecek ve yemesi için ona verecek birini. Çünkü sen, elinde bir şey olsa bile onu ilk karına vermeye korkuyorsun. Nisa olsa ona hiçbir şey vermezsin. Orada oturup kuzeninin ona bir şeyler vermesini beklemek zorunda kalır ve ancak o zaman yiyebilir. Ben onun kimseyle paylaşmayaacağı bir kocayla evlenmesini istiyorum. Kocasını yiyeceklerle eve geldiği zaman eti ona verecek, o da çocuklarını besleyecek. Ama kuma olmak... Uğn, uğn!... Nisa yiyecek bekler ve çocukları da ağlar. Bütün bunlar adına, bunu kabul etmiyorum.”

Kuzenim dedi ki, “Niçin küçük karıma et vermeyeceğimi yahut kendim yerken çocukları ağlar halde bırakacağımı söylüyorsun? Onların bakımına, onların büyütülmesine yardım ederim. Ben de onların annesi olmayacak mıyım o zaman?”

Onları reddetmeyi sürdürdüm ve sonunda oradan ayrıлып Tswana köyüne geri döndüm ve orada yaşamaya başladım.¹ Aylar geçti ve kuzenimle kocası bana bir daha geldiler. Onlara açıkladım, “Zhun/twası! Hâlâ reddediyorum! Duymak istediğiniz ne söyleyebilirim ki? Kocam öldü ve ben oturup sadece kendime bakmak istiyorum. Hissettiğim bu acı var ya, ben onunla oturacağım ve onu hissetmeye devam edeceğim. Kendi yiyeceğimi alıyorum, kendi yiyeceğimi hazırlıyorum ve kendi yiyeceğimi yiyorum. Ne sizden ne de başkasından et veya yiyecek istemiyorum. Ben kendime yetecek kadar yiyecek topluyorum.”

Beni bıraktılar ve köylerine geri döndüler, ben de yaşamaya devam ettim.

Besa bana ilk geldiğinde o Tswana köyünde yaşıyordum.² Koca popolu Besa. Bugün başka biriyle evli, ama o zaman daha kimseyle evlenmemişti. Ne daha önce sevgili olmuştuk ne de Tashay hayat-tayken benim kulübeme girmişti. Ancak Tashay öldükten sonradır ki, bana geldi ve şöyle dedi: “Bugün, bu kadını sevmek, onunla yatmak ve evlenmek istiyorum.”

Başlangıçta onu reddettim, “Kocam daha yeni öldü. Başka biriyle evlenecek değilim. Evlenecek olursam ne yaparım yoksa?” Fakat Tswana reisi dedi ki, “Besa’yla evlen ve bırak, çocuklarını o büyüt-sün.” Dedim ki, “Ben onları zaten büyütüyor muyum? Göğüslerim onları beslemiyor mu? Yiyeceklerin onları beslemiyor mu? Besa’nın ne yardımı olacak ki?” Dedi ki, “Kabul etmezsen tam olarak göremezsin. Bence onunla evlenmelisin.” Dedim ki, “Ondan hoşlanmadım. Göbeği çok büyük, poposu da çok büyük. Benim de popom büyük olabilir, ama göbeğim onunki gibi değil, o yüzden onunla evlenmeyeceğim.”

Kendi kulübemi yaptım ve orada yaşadım. Çok geçmeden Besa oraya sevgilim olarak girdi.

Bana sevgili olmanın nasıl bir şey olduğunu öğreten Kantla, Tashay’la evlenmeden önce istediği gibi beni hâlâ istiyor ve ilk karısı, Bey’in üstüne kuma gelmemi bekliyordu. Reise dedi ki, “Bu kadınla evleneceğim, çünkü onun yanında daha önce yattım ve ona bazı şeyler verdim. Onu Besa’ya vereceğim de ne demek oluyor? Onu bana ver ve bırak onunla ben evleneyim.” Kantla, Besa’ya bile şöyle dedi: “Nisa’yla evlenmeyeceksin. Ben daha yaşlıyım, gerçekten öyle. Ve diyorum ki, ona sahip olacağım. Onu ikimiz paylaşmalıyız da ne demek oluyor?” Az daha kavga ediyorlardı, ama ben dedim ki, “Hayır, Kantla’yla evlenmeyeceğim, Besa da benimle evlenmeyecek. İkiniz de sevgililerim olarak kalacaksınız.”

Fakat kalbim Kantla’yı istiyordu; onu çok seviyordum. Kalbim ona karşı büyüktü, ama Besa’ya karşı küçüktü. Düşündüm ki, “Kantla’yla niçin evlenmiyorum ki? Ne de olsa Besa’nın tarzı pek iyi değil. Besa birlikte yatmamız gerektiğini söylediğinde ona, iste-

diğimin o olmadığını söyleyeceğim. Ona gitmesini söyleyeceğim ki, böylece Kantla benimle evlenebilsin.” Çünkü bu sefer Bey’in üstüne kuma gitmeyi reddetmiyordum. Yıllar önce beni istediklerinde o da ben de çocuktuk. Kantla o zaman ikimizi de istediğinde ben kabul etmemiştim. Fakat Tashay ölünce, bunu tekrar düşünmeye istekliydim.

Çok geçmeden Kantla, Bey’i köyünde bıraktı ve benim köyümde kendisine bir kulübe yaptı. Orada hep birlikte yaşıyorduk -Besa, Kantla ve ben. Besa bir kulübede yatıyordu, Kantla’yla ben de başka bir kulübede. Besa sordu, “Nasıl oluyor da ikimiz de bu kadın için buraya gelmişken onun yanında yatan bir tek sen oluyorsun?” Kantla dedi ki, “Çünkü o benim kadını. Besa, bu kadın benim.” Sonra dedi ki, “Bak, Nisa’nın kocası öldüğünde onun akrabaları da az daha beni öldürüyorlardı. Oğullarını benim ruhumun öldürdüğünü, buna karşılık da beni öldüreceklerini söylüyorlardı. Beni suçladılar ve sözleri etrafımda yükseldi. Sonra geçti. Şimdi bunların hepsi geride kaldı ve onunla ben evleneceğim, sen değil. Yattığım yerde yatmaya devam edeceğim; sen de nerede yatıyordusayn orada yatmaya devam edeceksin.”

O gece uyuduk. Ertesi sabah Besa gitti ve Kantla kaldı. Çünkü Kantla’yla kalplerimiz birbirine karşı çok büyüktü.

O sırada hayatımda başka erkekler de vardı. Bir tanesi Tsaa’ydı. Bir seferinde Tsaa’yla kulübemin yanında oturuyorduk; küçük Kxau kucağımda süt emiyordu. Derken Kantla geldi ve Tsaa’yla ikisi tartışmaya başladılar. Kantla ona bağırıp çağırmaya başladı ve o kadar kızdı ki, ateşten bazı odun parçaları alıp etrafa saçtı. Yerimden fırlayıp kucağımdaki Kxau’yu Tsaa’ya verdim ve yanmakta olan dağılmış odun parçalarını söndürdüm. Sonra yine oturduk.

Bir başka sefer de Besa geri döndü ve, “Nasıl oluyor da sen ve Tsaa hep birlikte oturuyorsunuz?” diye sordu, “Dün bile ikinizi birlikte gördüm.” Beni onunla birlikte olmakla suçladı ve bana vurmaya başladı. Ama sevgilinle zaten arada böyle yapmaz mısın? Sonunda onu reis durdurdu, “Nisa’yı dayaktan öldüreceksin! Halbuki onunla evli bile değilsin, o yüzden ona vurmayı bırak. Niçin böyle yapıyorsun? Bunun ona ne yararı var?” Sonra dedi ki, “Nisa’nın kocasının yeni ölmüş olduğu doğru, fakat onun tekrar evlenmemesi, böyle

başka başka sevgililerle buluşması hoşuma gitmiyor.” Çünkü Besa benim kulübe girmeye başlayalı çok olmuştu ve reis, artık evlenmemiz gerektiğini söylüyordu.

Babam, Besa’nın benimle evlenmek istediğini duyduğunda onu az daha öldürüyordu. Köyünden ayrıldı ve annem ve kuzenimle bana geldi. Vardıklarında Besa’yla birlikte kulübemdeydik. Babam doğrudan kulübenin içine girdi, mızrağını çekti (o adamda gerçekten akıl yoktu!) ve dedi ki, “Benim kızım bu rezil şey mi evlenecek? Kalk ve git buradan!” Kalkıp elinden mızrağını aldım ve dedim ki, “Çocuklarımla benimle beraber olduğunu görmüyor musun? Birlikte olduğum bu adama ne hincin var?”

Dedi ki, “Besa’yı sevmiyorum ve sen de onunla evlenmeyeceksin. Kocan daha yeni öldü ve sen bizimle kalacağına bu Tswana köyüne yaşamaya geldin. Şimdi de kendine bir koca mı vereceğini söylüyorsun? Olmaz, benimle gel ve bırak, sana kocanı ben vereyim. Buna kendin karar vererek ne yapıyorsun sen?”

Sonra Besa’ya dedi ki, “Ve sen, onunla evlenmeyeceksin, çünkü kocası daha yeni öldü. Onu ne diye taciz edip duruyorsun? Böyle yaşayacağınıza niçin ona evlenme teklif etmedin?” Besa dedi ki, “Kızınla evleneceğim. Niçin evlenmeyecekmişim? Hatta beni öldürmek istesen bile... eğer öldürürsen bu konuda bir şey yapamam, ama öldürmezsen, onunla evleneceğim. Onunla evleneceğim ve çocuklarına bakacağım.”

Çünkü Besa’nın kalbi bana karşı çok büyüktü. Fakat o zaman bile benim kalbim ona karşı küçüktü; hatta ilk defa birlikte yaşamaya başladığımızda bile bu değişmedi. Kalbim onun için hiç ağlamadı; ona çıkıp giden aslında çok küçük bir parçaydı. Ben de cevapladım, “Çocuklarıma ben kendim bakacağım ve onları topladığım yiyeceklerle besleyeceğim. Akrabalarım bana et, babam da yiyecek verecek. Onlar bu şekilde büyüyecekler. Babaları ölmüş olsa da niçin onları yetiştirmek için başka bir adam alayım?” Besa dedi ki, “Saçma! Akrabaların burada olabilir, ama çocuklarının büyümesine ben de yardım edeceğim.”

Babam dedi ki, “Seni sevmedim, Besa. Kızımın benimle gelmesini istiyorum. Ona çalılarda yaşayan ve çalıları bilen bir adam bulacağım. Onun bir köy erkeğiyle evlenmesini istemiyorum.” Annem

de onu destekledi. Ayrılırken beni de yanlarına aldılar ve Besa tek başına kaldı.

Yaşamak üzere Tswana köyüne geri döndüğümde Besa beni bekler durumdaydı. Kalbim ona hâlâ pek razı değildi, ama yine de kulübeme girmesine ve benimle yatmasına izin verdim. Bana nasıl vurduğunu ve onun gibi bir adamla birlikte olmak istemediğimi düşünüyordum. Düşünüyordum ki, “Daha birçok sevgilim olacak. Sonra nasıl olsa Besa’dan ayrılırım.”

Fakat onunla birlikte yaşarken herkes onunla evlenmem gerektiğini söyledi. Sonunda ben de razı geldim. Düşündüm ki, “Eh, evet. Bugün onunla evleneceğim, çünkü bana iyi davranacağını görebiliyorum.” Tswana reisi dedi ki, “Besa, artık Nisa’nın kulübesine girdiğine göre ona ve çocuklarına iyi bakmalısın. O kadar ısrar ettin ve onu o kadar bezdirdin ki, sonunda seninle evlenmeyi kabul etti. O yüzden, ona iyi bak.”

İşte onunla o zaman evlendim. O sıralar Kantla artık vazgeçmiş, ailem de sonunda razı gelmişti. Onunla evlendiğimde duygularım bile değişmiş ve onu kalbimin büyük kısmıyla sevmeyi öğrenmiştim. Birlikte uzun yıllar yaşadık ve birçok yağmur mevsimini paylaştık. Birlikte dolaşüyor ve işler yapıyorduk. Bazen birlikte çalılara gider ve o bir hayvan, bazen de bir gemsbok vururdu. Ertesi sabah onun izini sürer, etini parçalar ve köye geri dönerdik. Bir başka sefer de başka bir hayvan, bazen de bir steenbok vururdu. Ya da bir eland. Sonra insanlar bizimle av noktasına gelir, eti kesip parçalara ayırır ve taşınmasına yardım ederlerdi. Yiyecek çok etimiz olur ve kalbim sevinç dolardı.

Besa, Kxau’yu büyütmememe de yardım etti. Çünkü Tashay öldüğünde Kxau hâlâ pembeydi ve biraz olsun büyümemişti. Kxau biraz büyüdükten sonra Besa’ya baba demeye başladı. Ama ablası öyle demiyordu. Nai babasını biliyordu; Besa, kızımın kemiklerinin sağlamlaşmasına ve büyümesine yardım etmişti. O yüzden onun kalbinin bir kısmı ona baba demeyi reddediyor, ona amca dedirtiyordu. Kardeşlerimin ve onların ailelerinin yanında o kadar uzun sürelerle kalmasının nedeni buydu.

Nai ne zaman Kxau’nun Besa’ya baba dediğini duysa derdi ki, “Senin hiç aklın yok mu? Besa senin baban değil. O sadece anne-

min evlenmiş olduğu biri. Anneme sorarsan o sana babanın ölmüş olduğunu ve Besa'nın daha sonra çıkagelip kendisiyle evlendiğini anlatır. Madem öyle, niçin ona baba demeyi sürdürüyorsun? Ona benim dediğim gibi amca de."

Kxau biraz daha büyüdüğündeysse şöyle sorardı: "O bizim babamız değil mi? Öyleyse nasıl oluyor da anneme bu kadar çok bağıırıyor?"

Besa'yla ben çok tartışırdık, özellikle seks üzerine. O tıpkı karısıyla her gün aralıksız yatan genç bir adam, hatta çocuk gibiydi. Kadının cinsel organı bir zaman sonra tahriş olmaz mı?

Besa her gece beni ister ve her gece benimle sevişirdi. O Besa yok mu, onun aklından bir zoru vardı! Düşünürdüm ki, "Hayır, bu adam yaramaz. Bir adam nasıl bu kadar seks yapar? Yoksa benim kadın değil de başka bir şey mi olduğumu düşünüyor?" Derdim ki, "Besa, benimle evli olduğunu, benim senin kulübenin içindeki kadın olduğumu bilmiyor musun? Niçin benimle bir defa sevişip sonra gidip başka biriyle sevişmiyorsun?"

Derdi ki, "Ne? Bana başka biriyle sevişmemi mi söylüyorsun? Seni benim karımsın." Derdim ki, "Evet, çünkü senin bu halini beğenmiyorum. Sen bir gecede çok fazla sevişmek istiyorsun. Belki de sende bir sorun var. Horozlardan hiç farkın yok. Bir horoz bir tavukla nasıl sürekli sevişmek isterse sen de bir kadınla öyle yapmak istiyorsun. Ama bu şekilde benim canımı yakabilirsin."

Derdi ki, "Başka erkeklerin olmalı. Beni bu yüzden reddediyor ve bana bu yüzden böyle şeyler söylüyorsun." Derdim ki, "Hayır, öyle değil. Şimdi, dinle beni. Kadınların cinsel organı onların vücudunun bir parçasıdır. O ayrı bir şey değil ki, onunla durmadan seks yapabilesin. Geceleri bir defa iyidir; bir defa yeter, ardından da uyursun. Bir başka gece de yine sevişirsin ve bu da iyidir. Fakat sen, bir kadını bir gecede öldürürsün! O yüzden sana soruyorum -istediğin bu kadar seksi nerede bulacaksın?"

Hep böyle tartışırdık. Beni Tswana reisine bile götürmek istedi, ama ben reddettim. O adam var ya, o sevişmeyi her şeyden çok isterdi! Bir süre sonra anladım ki, onun tarzından hoşlanmıyorum. İşte o zaman, "Belki de ondan ayrılacağım. Belki de bir başka adam bulup onun nasıl biri olduğuna bakacağım," diye düşündüm.

Ondan uzun yıllar ayrılmadım. Fakat sevgililerim oldu, onun da oldu. Çünkü, Nisa olarak, benim sevgililerim çok olmuştur. O sıralar Tsaa ve Nanau vardı. Bir gün Tsaa'yla sevişir, başka bir gün Nanau'yla sevişirdim. Birbirlerini kıskanıyorlardı, hatta bir gün Tsaa, Besa'ya gidip Nanau'yla benim sevgili olduğumuzu söyledi. Besa da dedi ki, "Ben ne yapabilirim ki?"

Bir seferinde, yakacak bulmak için köyden dışarı çıktım. Nanau izimi sürüp beni odun topladığım yerde buldu. Birlikte yattık. O sırada Besa da kaybolmuş birkaç Tswana ineğini aramaya çıkmıştı. Yürürken benim ayak izlerime rastgelip onları izlemiş. Sonra benim izlerime karışan Nanau'nunkileri görmüş ve onları da izlemiş.

Nanau'yla sevişmeyi bitirmiştik. Birbirimize çok yakın oturuyor, bir ağacın yanında sohbet ediyorduk. Yakından bir ses duyduk, "Nisa nereye gitmiş? Tozunun tatlı kokusu ta buralara kadar gelmiş..." Kalbim hızla çarpmaya başladı. "Bu Besa'nın sesi!" Nanau'yla bir-birimizden biraz uzaklaştık ve oturup bekledik. Çok geçmeden Besa geldi ve yanımızda durdu. Benim adımlı söyledi ve Nanau'nun adını söyledi. Sonra dedi ki, "Bana bir daha sevgili edinmeyeceğini söylememiş miydin?" Dedim ki, "Evet, öyle demiştim." Dedi ki, "Öyleyse bu yanında oturan kim?" Dedim ki, "Nanau." Dedi ki, "Ne yapıyordunuz?" Dedim ki, "Sevişiyorduk." Çünkü bunu inkâr etmenin hiç yolu yoktu; artık olan olmuştu. Köyün dışında yakalanmıştım; artık zaten ölmüştüm. Besa dedi ki, "Hadi, köye geri dönelim."

Hep beraber döndük. Nanau'yla ben korkudan tir tir titriyorduk. Vardığımızda Besa, Tswana reisinin yanına gitti. Dedi ki, "Nisa ve Nanau biraz önce birbirileriyle sevişiyorlardı." Reis bizi yanına çağırdı. Ben artık korkudan zangırdıyordum. Nanau'ya sordu, "İkiniz ne yapıyordunuz? Besa sizi gördü mü?" Dedi ki, "Mm, evet." Sonra bana sordu, "Nisa, Besa sizi yakaladı mı?" Dedim ki, "Mm, bizi yakaladı." Cezamızın dayak olduğunu söyledi.

Ben karşı çıktım. "Hayır, ben dayak yemeyeceğim. Ben bir kadını ve dayak yemek istemiyorum. Bana sırtımdan vuracak olursanız bunun acısını çok uzun çekerim. Bunu yapacağınıza bir tabanca alın ve içime bir kurşun gönderin. Çünkü bana dayak atarsanız kalbimi öfkeyle kaldırmış olursunuz."

Beni saldırdı; dayağı yiyen Nanau oldu. Yattı ve reis ona dört defa

vurdu. Sonra hep birlikte oradan ayrıldık ve evlerimize gittik. İçim burkuluyordu. Nanau'nun Besa yüzünden nasıl dayak yediğini düşünüyordum.

Kısa bir süre sonra annemi köyünde ziyarete gittim ve orada birkaç gün kaldım. Nanau beni izledi ve orada benimle birlikte yaşadı. Besa da bir şeylerden şüphelenmiş olmalı ki, ben yanında yokken ince bir dal kesmiş ve kuruyup sertleşmesi için onu kenara koymuş. Sonra da benim gelmemi beklemiş. Eve döndüğüm gün sadece uyuduk. Ertesi gece aynı geçti. Fakat sonraki sabah dedi ki, "Bugün, kanını ellerimin üzerinde görüyorum."

Tswana'ların ineklerini sağmaya gitmiştim, döndüğümde de sütü süt kaplarına boşalttım. Tam o sıra Besa geldi ve ellerimden kapları alıp bana vurmaya başladı. Bağırды, "Güzelliğini alana kadar seni döveceğim. Sen kendini çok güzel sanıyorsun; kendini güzel beniyse çirkin buluyorsun. Ama bugün ben o güzelliği yok edeceğim." Dedim ki, "Umurumda değil. Senden korkmuyorum."

Oturdu. Sonra reisin bazı işleri için gitti. İşini bitirdiğinde geri döndü ve kolumdan tutup bana yine vurmaya başladı -sırtıma, vücuduma, her yerime. Sırtım yine şişmeye başlayana kadar bana vurdu. Reis dedi ki, "Yeter! Onu öldüreceksin. Nisa eşek değil, ona bu sabah kalktığından beri vurup duruyorsun. Artık güneş alçalmaya başladı. Bu kadar yeter! Onu öldüreceksin."

Bana vurmayı kesti. Sırtım şiştikçe şişti ve ben ağlamaya başladım. Ağladım ve ağladım ve ne gözyaşlarımı ne de acımı dindiremiyordum. Daha sonra Besa'nın kulübesinden ayrıldım ve köyde boş duran bir kulübeye yerleştim. Besa bizim kulübemizde yalnız yaşadı. Kuyudan suyla döndüğünde onu bana getirirdi, ama ben onu reddederdim, "Senin getirdiğin sudan içmem." Bana süt koyduğunda da derdim ki, "Senin getirdiğin süttten de içmem." Onun verdiği hiçbir şeyi kabul etmedim ve sadece başkalarının verdiği sütü içtim.

Sırtım çok geçmeden iyileşmeye başladı, ama acısı hâlâ sürüyordu. O zaman bile Tsaa'nın benimle yatmasına izin verdim. Düşündüm ki, "Ben gerçekten inatçı biriyim! Bu yüzden bu kadar dayak yedim, ama yine de aynısını yapıyorum ve rahat durmuyorum." Tsaa geceleri benimle kalır ve ancak gün ağarmaya başladığında giderdi.

Ancak sırtım tamamen iyileştikten sonradır ki, Besa'ya geri döndüm ve yine kulübemizde birlikte yaşamaya başladık.

Ben genç bir kadinken birçok sevgilim oldu, fakat Tsaa gerçekten de en değer verdiklerimden biriydi. Uzun süre birlikte olduk, beni başka bir kadın için terk ettiğindeyse ayrıldık. O kadar çok kadını vardı ki! Kimseden korkmuyordu, benden bile.

Başka bir köye grup halinde dansa gittiğimizde oldu olanlar. Dans bittiğinde orada uyumayı planlamıştık. Fakat o gece, ben orada olmama rağmen Tsaa başka bir kadınla kaldı. Benden korkmadı; benim fark etmem umurunda bile değildi. Onunla öylece yatıverdi.

Ertesi sabah ona dedim ki, "Demek senin işlerin böyle, öyle mi? Seni kimin gördüğünü umursamıyor musun hiç?" Dedi ki, "Senin bir başka erkeğin, bir kocan yok mu? Seni o yüzden düşünmedim ve bu kadınla kaldım." Dedim ki, "Demek öyle. Peki onun bir kocası yok mu? Var. Ama bugün sen, onun önemli benimse önemsiz olduğumu göstermek için gözlerimin önünde onunla yattın. Benim senin için hiçbir değerim yok, sen de benim yerime onu aldın." Sonra dedim ki, "Madem öyle, aramızdakiler bitti. Onunla sevgili olabilirsin. Seni onunla paylaşacak değilim."

Böylece ayrıldık ve o ikisi uzun süre sevgili kaldılar. Fakat kıskanıyordum; suratım hep asık dolaşıyordum. Tsaa sordu, "Niçin böyle surat asıyorsun?" Dedim ki, "Çünkü sen bana gerçekten acı verdin."

Yaşamaya ve kendimizi kötü hissetmeye devam ettik. Bir başka sefer Tsaa, "Nisa, bana biraz su koymaz mısın?" diye sordu. Ben de dedim ki, "Koymam, çünkü içtikten sonra suyumun iyi olmadığını söylersin. Git de kendi kadınından su iste."

Sonra tekrar geldi ve kendisine biraz su dökmemi istedi. Dedim ki, "Olmaz, su dökecek olursam, kocama dökerim." Kıskanıyordum ve kendimi berbat hissediyordum, somurtkanlığım tüm yüzüme yayılmıştı.

Bir zaman sonra kadının kocası gittiği yerden döndü. Düşündüm ki, "Harika! Şimdi Tsaa gününü görecek! Şimdi Tsaa istediğini elde edemeyecek. Kum içsin! Benim yeterince iyi olmadığımı düşünüyor. Şimdi kum içsin de burnu sürtsün!"

Tsaa kadının kocasından korkuyordu, o yüzden bana gelip yanımda yatmak istedi. O baktım ve dedim ki, “*Sen mi benimle yatacaksın? Sen, Tsaa, bugün benimle yatmak mı istiyorsun? Asla! Biz ayrıldık ve artık birbirimizle işimiz kalmadı.*”

Yaşamaya devam ettik ve çok geçmeden Tsaa köyden ayrılıp Doğu’da yaşama gitti.

Ondan sonra Kashe diye bir adam bana, onun sevgilisi olmaktan söz etti. Bir zaman sonra kabul ettim. Besa’nın birkaç günlüğüne bir yere gittiği sıra ben de annemin köyüne gitmiştim. Kashe beni oraya dek izledi. Fakat bir gece, birlikte yatarken, Besa gizlice geldi ve bizi gecenin ortasında yakaladı. Bir şey duymuştum. “Kashe, galiba Besa geldi,” diye fısıldadım. Tekrar bir şey duydum. Sonra, onu gördüm. Parmaklarımla hafifçe Kashe’ye vurup onu uyandırmaya çalıştım, “Besa burada... Kashe... Besa burada.” Kashe uyandı, “Besa mı? O bana bir şey yapmaz. Ondan korkmuyorum.” Dedim ki, “Delirdin mi sen?” Korkudan titremeye başladım ve ona fısıldadım, ama o hâlâ çok uykuluydu ve beni dinlemiyordu. Onu itekledim, tekrar tekrar itekleyerek dedim ki, “Kalk. Git de şuraya otur. Sende hiç akıl yok mu?” Fakat o dedi ki, “Kalkmıyorum. Burada yatacağım ve Besa ne yapacak, göreceğim.”

Besa onun kendisinden korkmadığını gördü. Dedi ki, “İstediyi bu mu yani? Beni yine aşağılamak ve ne yapacağımı görmek mi istiyor? Beni aşağılamaya devam mı etmek istiyor?” Vurmak üzere ona doğru atıldı, fakat Kashe yerinden fırlayıp kulübenin dışına kaçtı. Besa peşinden koştu. Sonra bıçak çekti.

Bu arada herkes kalkmıştı. Annem çılgılık atmaya başladı, “Bıçağı kullanma... bıçağı kullanma...” Sonunda Besa geri geldi ve bıçağı bıraktı. Anneme bağırdı, “Senin neyin var? Burada, kızının tam dibinde yaşıyorsun, ama erkekler kulübesine durmadan girip çıkıyor ve onunla aşk yapıyor. Üstelik sen, sen onları kovayım bile demiyorsun!”

Annemse ona bağırdı, “Sen salak mısın? Anneler kızlarının başına bekçi mi dikilir? Ben onu gözetlemek için mi buradayım? Bunu asla yapmam. Senin annen ya da baban sana bekçilik mi ediyor?” Besa dedi ki, “Ne zaman seni ziyarete gelse sevgilileriyle buluşuyor.

Ne zaman buraya gelse yanında sevişmek istediği birini getiriyor.” Annem dedi ki, “Yalan! Nisa buraya erkek getirmiyor. Onlar kendileri geliyorlar; onu izleyip onu arıyorlar. Hem, bunları niye *bana* söylüyorsun ki? Kendi gözlerinle gördün; daha biraz önce Kashe’ye rastgeldin. Bu konuda bir şey yapmayacak mısın?”

Ondan sonra Kashe uzak durdu. Besa köyümüze geri döndü, ben-se annemin köyünde kalmaya devam ettim. Fakat birkaç gün sonra Kashe geri döndü. Bir grup insanla oturan babam onu köye girerken gördü. Dedi ki, “Neler oluyor? Kashe yine mi geldi?” Sonra dedi ki, “Kashe, senin bir daha buraya gelmeni istemiyorum, Besa’nın seni yakaladığı gece olanlardan sonra olmaz. Çünkü o zaman seni öldürmedi, ama bir dahaki sefere ölen, kızım olacaktır. O yüzden seni artık buralarda görmek istemiyorum. Hemen git buradan. Köyüne geri dön.”

Fakat Kashe orada öylece oturdu. Babam dedi ki, “Sen akıllı olmayan birisin!” Bir asa kaptı ve onu Kashe’nin karnına indirdi. Kashe acıyla iki büklüm oldu ve kollarıyla karnını tuttu. Kardeşim babama bağırdı, “Ne yapıyorsun? Ona gitmesini söylemedin mi? Şimdi, bırak gitsin. Onu öldürürsen hiç mazeretin olmaz.”

Babam dedi ki, “Onu öldürmek istemiyorum. Ama kalbim... kalbimin bu genç adamın yaptıklarına hiç ihtiyacı yok. Kalbim bunların hiçbirinden hoşlanmıyor. O bugün geri döndü ve ablan ölürse sorumlusu o olacak, çünkü kocası ablanı bu sefer öldürecek. Bu yüzden gitmek zorunda; ona gitsin diye vurdum.

Az sonra Kashe kalktı ve köyüne geri döndü.

Çok geçmeden de Kashe’yle ayrıldık ve Besa ve ben birlikte oturmaya devam ettik.

Uzun zaman geçti. Bir gün Kantla geldi ve beni annemin köyüne götürceğini söyledi. Çok sevindim ve onunla gittim. Besa’yı bıraktım, oysa hiç sesini çıkaramadı. Çünkü Besa, Kantla’dan korkuyordu.

Evet, korkuyordu. Sanırım birinin bir başkasından korktuğu böyle bir durum görmedin. Besa, Kantla’nın korkusundan sinmişti, çünkü Kantla, öfkesi gerçekten şiddetli biridir.

Aslında bu ilk sefer de değildi. Besa’yla evlendikten kısa süre

sonra Kantla'yla ikisi bir başka köye çalışmaya gitmişlerdi. İşleri bitince ikisi birlikte, eşek sırtında geldiler. Besa kulübeme gelmiş, girmek üzereyken Kantla demişti ki, "Yok, sen burada yat. İçeri ben gireceğim." Besa da demişti ki, "Ne diyorsun? Sen benim karımı mı alacaksın, istediğim ve evlendiğim kadını? Sen içeri girip onunla yatarken ben de çalılarda yatacağım, öyle mi? Bunu mu söylemek istiyorsun? Ama böyle bir şey olmayacak." Fakat Kantla onu geri çevirdi ve kulübeye girip yattı. Ateşin başında yatansa Besa olmuştu.

Ertesi sabah Besa kıskanç ve öfkeliydi. Kantla ona dedi ki, "Eşekleri getir de gidelim." Ama Besa dediklerini yapmadı. Kantla dedi ki, "Dediğimi yap. Git de şunları getir." Besa hâlâ diretiyordu. Kantla dedi ki, "Pekâlâ, öyleyse ben de Nisa'yı evime götüreceğim ve Bey'e, kulübemizi hep birlikte tekrar paylaşacağımızı söyleyeceğim."

Dediğini yaptı da. Beni köyüne götürdü. Bey orada yoktu; ancak o döndükten sonra ben de geri döndüm; ancak sonra Besa'yla yine birlikte yaşamaya başladık.

O sıralar birlikte olduğum bir başka erkek daha vardı – Kantla'nın kardeşi, Dem. Benimle konuşmuştu ve sonunda ben de ikna olmuştum. Annemi ziyarete gittiğim bir seferinde o beni izlemiş ve orada birlikte yaşamıştık.

Ağabeyi Kantla bizden haber almış olmalı, çünkü bize bakmaya gelmişti. Geldiği gün Dem'le ben kuyuda yıkanıyorduk. Kantla beni görmedi ve anneme nerede olduğumu sordu. O da benim kuyuda olduğumu söyledi. Dem'le birlikte oturduğumuz yere geldiğinde, onunla tartışmaya ve bağrışmaya başladılar. Kantla beni kardeşiyle yatmakla suçladı; kıskançlığından deliye dönmüştü. Tartışma boyunca Kantla bir kolumdan tutmuş, beni kendine doğru çekiyordu. Dem'se diğer kolumdan yakalamış, beni geri çekmeye çalışıyordu. Beni ortadan ikiye ayıracaklardı! Bağırdım, "Kollarımı kıracaksınız! İmdat! Anne! Kırana kadar kollarımı çekecekler!"

Sesimi duyan annem bulunduğumuz yere koşarak geldi. "Siz ikinizin nesi var? sizde hiç akıl yok mu? Kollarını az daha kırdığınızı görmüyor musunuz? Onu öldüreceksiniz. Oysa bebek gibi bağırıyor! Kollarının ikisini de ortadan kırıvereceksiniz!" diye bağırdı. Kantla dedi ki, "Tamam, ama Dem, benim sevgilim olan bir kadını sevgili

edinemeyeceğini anlayamayacak kadar çocuk henüz. Yoksa beni aşağılamaya mı çalışıyor? Onu niçin alıyor ve yanında oturuyor? Bunu kime yaptığını sanıyor? Yoksa ikimizin eşit mi olduğunu sanıyor? Ağabeyiyle bir kadını paylaşabileceğini mi sanıyor?”

Dem dedi ki, “Bu kadın sana ait değil ki; o senin karın değil. İkimiz de ondan çalışıyoruz. Senin de onunla ilişkin var, benim de onunla ilişkim var. Onun kocası senmişsin gibi davranamazsın, çünkü onunla evli olan Besa.

Sonra hepimiz köye döndük. Çok geçmeden Kantla ayrıldı ve Dem’le ben orada kaldık. Kollarım iki yana çekilmekten acımişti. Bir süre daha köyde kaldık, sonra ben kendi köyüme döndüm.

Besa’nın bu olanlardan haberi yoktu, ta ki biri ona anlatana kadar. Bana sordu, “Demek sadece Kantla’yla değil, onun kardeşiyle de birliktesin?” Dedim ki, “Dem benim sevgilim değil, Kantla’ya gelince, evli olduğumuzdan beri onu zaten biliyordun. Tsaa’yı bile biliyordun. Evlendiğimizde bu adamların daha önce benimle birlikte olduğunu ve bunu sürdüreceklerini biliyordun. Bunu biliyordun, ama yine de benimle evlendin. Fakat Dem’e gelince, o benim sevgilim değil.”

Besa kızmıştı, “Hayır, sen... sen kadın değilsin, belki de mesele bu. Belki de sen erkeksin, çünkü erkekmişsin gibi davranıyorsun - bir sevgili ve bir tane daha ve bir tane daha. Sen nasıl bir kadınsın böyle? Senin aklın delirdi mi yoksa, sana bunları yaptırtıyor?” Ben dedim ki, “Besa, beni iyi dinle. Bu böyle, çünkü seni kabullenemedim. Seni istemiyorum. Seninle evlendiğimde bile böyleydi, ama herkes çok ısrar etti. Hayır demeye korktum, o yüzden de seninle evlendim. Kıskançlığınla beni suçlamaya hakkın yok. Bunu yaparsan seni terk eder, giderim. Seninle başta da evlenmek istememişim, hatta şimdi bile kalbimin sadece küçük bir parçası sana uzanıyor. Benden aldığın, kalbimin hepsi değil. O yüzden, beni sevgilerimle rahat bırak. Eğer birisinin benim sevgilim olabileceğini düşünüyorsan, kendine öyle olduğunu söyle. Durum bu olsa bile ne yapacaksın ki?”

Sonra şöyle dedim: “Her neyse, Twa’yla sen yıllardır sevgilisiniz; ondan çocuğun bile oldu. Ama ben bir şey demedim; kıskanma-

dım da. Madem öyle, sen beni niye suçluyorsun ki? Senin kendi kalbin ve sevgililerin var, benim de kendi kalbim ve sevgililerim. Buna rağmen düşüncelerin hep kıskançlıktan konuşuyor, ama benimkiler öyle değil.”

Dedi ki, “Niçin öyle konuşup senin kendi kalbinle, benim de kendi kalbimle ilgilendiğimizi söylüyorsun? İnsanlar evlendiklerinde... ben seninle evlendiğimde senin kalbin benim oldu, benimki de senin. Senin kalbinin yalnız sana, benimkinin de yalnız bana ait olduğunu söylemeni istemiyorum. Sana bunları söyleten nedir, anlamıyorum.”

Dedim ki, “Çünkü öyle olsun istemiyorum. Ne kendi kalbimin senin olmasını istiyorum, ne de seninkinin benim olmasını. Öyle olacak olsaydı kıskançlığın o kadar artardı ki, sonunda beni öldürürdün; bu yüzden beni döverdün. Dolayısıyla şimdiye kadar nasıl gelmişse, bundan sonra da öyle gidecek.”

Besa hiddetlendi. “Sen kadın değilsin... senin bana hiç saygın yok! Benim önümde hiçbir şey yapmaktan çekinmezsin. Benimle hiç alakan yokmuş gibi davranıyorsun! Buna rağmen sana bir fiske olsun, vurmuyorum.” Ben de bağırdım, “Ne duruyorsun! Vursana! Zaten bir şey fark ettirmez.”

Kavga etmeye başladık ve şuramda gördüğün yara izi, şu uyluğumun üst kısmında olan işte o zamandan kalmaz. Besa beni tehdit etti ve bıçakla üstüme geldi. Onu elinden alıp bağırdım, “Senin neyin var da beni öldürecek kadar delirdin? Cinsel organıma mı yas tutuyorsun? Bu yüzden mi beni öldürmek istiyorsun?” Besa’nın babası dedi ki, “Sen delirdin mi de bir kadını öldürmek istiyorsun? Kadınların gücü yoktur; kadınlar öldürülmez.”

Yaramdan kan akıp duruyordu ve bacağımla şişmeye başladı. Günlere ve günlere hasta yattım, sonra bacağımla iyileşmeye başladım. Dedim ki, “Besa, bu sefer beni az daha öldürüyordun. Ben annemlere gidiyorum.” Fakat o karşı çıktı, “Hiçbir yere gitmiyorsun. İkimiz tam burada yan yana oturmaya devam edeceğiz. Şu anda nasıl oturuyorsak bundan sonra da öyle oturacağız.” Babası bile buna itiraz etti, “Olmaz, karını neredeyse öldürüyordun, şimdi onu annesinin köyüne geri götür. Nasıl olur da önce onu öldürmeyi ister, sonra da onunla birlikte olmak istersin?”

Fakat Besa yine de kabul etmedi ve birlikte yaşamaya devam ettik.

NOTLAR

¹Kunglar ve diğer San halkları arasında yüzyılının başından bu yana görülen kültürel ilişkiler ve değişim için bakınız, Lee, *The !Kung San*, 1-3. ve 14. Bölümler; M. Guenther, "From Hunters to Squatters," Lee ve DeVore, der., *Kalahari Hunter-Gatherers*, içinde; H. Heinz, "The Bushmen in a Changing World," Tobias, der., *The Bushmen*, içinde; ve G. Silberbauer, "The Future of the Bushmen," Tobias, der., *The Bushmen*, içinde.

Kültürel değişimin kadınların statüsü üzerindeki etkileri, P. Draper, "!"Kung Women: Contrasts in Sexual Egalitarianism in Foraging and Sedentary Contexts," R. Reiter, ed., *Toward an Anthropology of Women*, s. 348'de ele alınmaktadır.

¹Artık bundan sonra Nisa çoğunlukla Tswana ve Herero köylerinin ya içinde ya da yakınında yaşayacaktır.

²Besa'yla evlendiğinde Nisa muhtemelen otuz bir veya otuz iki yaşındaydı (1956 civarı).

ON BİRİNCİ BÖLÜM

KADINLAR VE ERKEKLER

Kung toplumunda kadınların konumu hem antropologların hem de dünya kültürlerinde kadınların rol ve statülerindeki değişkenliği anlamaya çalışan diğer insanların büyük ilgisini çekmiştir. Kadınların nasıl yaşadıkları ve neler yaptıklarına ilişkin büyük farklılıklar olmakla birlikte şu genellemeye ulaşmak mümkündür: Toplumların hemen hepsinde kadınların statüsü erkeklerinkinden daha aşağı olduğu gibi (bu hem kadınların kendi açıklamalarından hem de ilgili kültürlerin bütün olarak gözlemlenmesinden ortaya çıkıyor) kadınların etkinliklerine erkeklerinkinden de daha az değer verilmektedir. “Bilinen her toplumda erkeklerin başarıma ihtiyacı kabul edilir ve onaylanır. Erkekler yemek de pişirseler, dikiş de dikseler, oyuncak bebekler de yapsalar, sinekkuşu da avlasalar, bu tür etkinlikler erkeklere uygun görüldükten sonra, tüm toplum -kadını da erkeği de- o işi önemli addeder. Fakat aynı etkinlikler kadınlar tarafından yapılacak olursa, değeri azalır,” diye yazan Margaret Mead bunu 1949’da fark etmişti.

Yukarıdaki örüntü hesaba katıldığında !Kunglar bir tür anomali

teşkil eder. Kadim geleneklerin hüküm sürdüğü bu toplumda kadınlar ve erkekler sömürücü olmayan bir tarzda bir arada yaşayıp cinsiyetler arasında şaşırtıcı bir eşitliğin örneğini verirler -bu bakımdan da kendi toplumumuz için iyi bir ders niteliğindedirler. Ne var ki, erkekler yine de biraz üstün gibidir. Etkin pozisyonlara -grup sözcülüğü ve şifacılık gibi- daha çok gelmekte ve !Kung yaşamının birçok alanında biraz daha fazla otorite sahibi oldukları kendileri kadar kadınlarca da doğrulanmaktadır. Söz konusu dengeye yakından bakmak için ille de akademik bir dürtü gerekmez. Diğer çağdaş toplayıcı ve avcı toplumlar da cinsiyetler arasında benzer bir eşitlik düzeyi sergilerler ve bu yönleriyle tarıma ve hayvancılığa dayalı toplumlardan çok daha eşitlikçidirler. Bu gözlemlerden hareketle, insan tarihöncesinin büyük bölümüne egemen olan kadın-erkek ilişkilerinin, günümüzün !Kunglarında görülen düzeyde olduğu ileri sürülmüştür. Bugünün sosyo-ekonomik olarak 'ileri' kültürlerinin birçoğunda görülen, kadınların erkeklerce tahakküm altına alınması olgusu, insanlığın uzun tarihinde belki de yalnızca yeni bir sapmadır.

!Kung kadınları hem aile içinde hem de ekonomi alanında, pratik açıdan büyük öneme sahip roller üstlenirler. Doğumdan itibaren uzun yıllar boyunca çocuklarını etkileyecek bütün kararlarda azami düzeyde söz sahibidirler. !Kung erkeklerinin doğumda hazır bulunmalarına genel olarak hoş bakılmaz; yeni doğan bebeklerin öldürülmesi veya yaşatılmasına ilişkin kararlar da dahil olmak üzere, sürecin bütününe kadınlar egemendir. Anılan kararda çocuğun erkek ya da kız olmasının etkili olmadığı görülmektedir; çocuğun doğumundan önce de !Kunglar şu veya bu cinsiyet yönünde herhangi bir dilekte bulunmazlar.

Çocuk bakımının yaklaşık yüzde 90'ından anneler sorumludur, fakat köy yaşamının kamusal niteliği -çoğu etkinliğin kapalı kapılar ardından değil, dışarıda ve grup içinde gerçekleştiriliyor olması- bu yükü önemli ölçüde hafifletmekte ve başka etkinlikler için de fırsat vermektedir. Anneler pek nadir yalnız kalırlar; çocukların da oyun arkadaşlarından mahrum kaldıkları çok azdır. Canı sıkılan, küçük çocuk sahibi, tecrit edilmiş anne sahnesi, !Kungların gündelik yaşamında karşılığı olmayan bir görüntüdür. Büyücek çocuklar köyde diğer yetişkinlere bırakılır ki, anneleri toplayıcılığa çıkabil-

sin ve büyük aile sahibi kadınlar da küçük aileleri olan kadınlar kadar ekonomiye katkı yapabilsinler.

Çocuklarına annelerden çok daha az vakit ayırmakla birlikte !Kung babalarının bebeklere ve küçük çocuklara, çoğu toplumdaki babalardan daha fazla baktıkları görülmüştür. !Kung çocukları ebeveylelerinin ikisiyle de son derece rahat bir ilişki içindedir; onların babalarına dokunmaları, onlarla oturmaları ve konuşmaları sık görülen olağan sahnelerdendir. Baba, gazabından korkulması gereken bir otorite olarak görülmez; ebeveynin ikisi de çocuklarına yol gösterir ve baba sözü de anne sözü kadar ağırlığa sahip gibidir. Çocuklar muhtemelen ikisine de aynı yaramazlıkları yapmakla birlikte anne-baba, onlarla bu konuda doğrudan yüzleşmekten ve fiziksel cezalar-dan kaçınır.

!Kung yaşamında mahremiyet eksikliği kadınları kocaları tarafından dövülmekten, çocukları da ebeveynleri tarafından hırpalan-maktan korur. Eşler arasındaki tartışmalar komşularının gözleri önünde cereyan eder. Kavga fiziksel boyut kazanırsa, araya girecek insanlar daima hazır bulunur.

Kimi kültürlerde annenin etkisi oğlanın erkeksiliğine veya tam bir erkek statüsü kazanmasına karşı bir tehdit olarak görülür ve buna karşı önlem olarak da oğlanları annelerinden ayırmak yoluna gidilir. !Kunglardaysa kızlar da erkekler de ailelerinin kulübesinde, annelerinin yanında yatmalarına o kadar uzun yıllar göz yumulur ki, başka yerde yatmaya karar veren genellikle çocuğun kendisi olur. !Kung erkeklerinin kadınlardan bilerek ayrı tutulduğu yegâne vesile, on beşle yirmi yaş arasında, erkeklığe kabul töreni, Choma'ya katıldıkları birkaç haftalık süredir. Bu yoğun ve zorlu ritüel boyunca adaylar açlığı, soğuğu, susuzluğu ve aralıksız dans etmekten kaynaklanan aşırı yorgunluğu tecrübe ederler. Tören altı hafta sürer ve kutsal kabul edilen bu zaman zarfında erkek işlerine ilişkin törensel bilgiler bir kuşaktan diğerine aktarılır.

Ancak Choma bittiğinde oğlanlar eski köy yaşamlarına döner - cinsiyet ayrımının söz konusu olmadığı bir ortamda yemeye, uyumaya ve çalışmaya devam ederler. Köy alanı esas olarak komünaldır ve kimsenin bu alana girişi engellenmez. Özellikle âdet dönemlerinde kadınların, erkeklerin oklarına dokunmalarına ve akıntının en yoğun

olduğu günlerde cinsel ilişkiye girmelerine karşı belli yasaklar varsa da, bu yasaklar söz konusu süreler içinde yan yana yatmaya engel değildir. Bazı erkekler avdan önce cinsel ilişkiye girmenin iyi olmadığını söyler, ancak bunun, kendi kuvvetlerine ilişkin algılamaları kadar kadınlarca kirletilme korkusuyla da ilişkili olduğu düşünülmektedir. Ayrıca, âdet gören, gebe ve yeni doğmuş bebeği olan kadınlar da diğer kültürlerde görülen sıklıkta toplumdan tecrit edilmemektedirler. Dolayısıyla !Kung yaşamında mevcut birkaç tabu, kadınları topluluğun büyük değer verilen toplumsal, siyasal ve ekonomik etkinliklerinden dışlamaz. Kadınlar, !Kung erkeklerinin kimlik ve işlevselliklerini sürdürme yeteneklerine karşı bir tehdit olarak görülmezler.

!Kung kadınlarının etkinlikleri, çocukları büyüdükçe artar. (Kısrık kadınların hor görülmesi ya da toplum dışına itilmesi söz konusu değildir, ancak yaşamın önemli bir parçasından mahrum kalmaları nedeniyle kendi hallerine zaman zaman üzülebilmektedirler.) Kız ve erkek çocuklar evlenme çağına geldiklerinde anneler, onların ne zaman ve kiminle evleneceklerini belirlemede söz sahibi olurlar. Eş seçimi, ailenin, hatta bütün bir grubun toplumsal ve ekonomik yaşamını geniş çaplı etkiler. Evlilikle kurulan bağlar, tarafların ailelerini karşılıklı ziyaretleşmeler, armağanlaşmalar ve yükümlülüklerle yakın ilişkiye sokar; bu durum kalıcı yerleşimlerin örgütlenmesine kadar bile varabilir. Evliliğin ardından yeni çift, erkeğinki kadar kadının ailesine de yakın yaşamayı tercih edebilir. Bu olgu da kız çocuklarının erkek çocukları kadar sevgi görmesine vesiledir, çünkü her ikisi de ailenin topluluk içindeki konumuna eşit derecede katkıda bulunur.

Ebeveynler kızlarının -genellikle yetişkin erkeklerle olacak- evliliklerini çoğunlukla daha kızlar onlu yaşlarının başındayken ayarlarlar. Bu evlilikler, doğal olarak, pek sallantılıdır. Koca, kız tarafının beklentilerini karşılayamayabilir, yahut da büyümek konusunda isteksiz ve direngen olan eşini bekleyecek sabrı gösteremeyebilir. Ne var ki, temelde eşitsiz olan bu tür evlilikleri sona erdirenler, genellikle kızlar olur. Erkek fiziksel olarak daha iri ve güçlüdür; kızı koryan bir ailesi varsa da erkeğin -özellikle cinsellikte- iradesini ona dayatma tehdidi her zaman için mevcuttur. Sonraki evliliklerse ge-

nellikle daha eşitlikçidir, özellikle de çiftlerin yaşça birbirlerine daha yakın oldukları durumlarda. (Kocanın kadından küçük olduğu evliliklerde -ki toplam evliliklerin yüzde 20'si böyledir- kadının genellikle sözü daha çok geçer.) Yaşamlarının bu bölümü üzerinde !Kung kadınlarının sahip oldukları özerklik, kızlarını ebeveyn veya kocalarının isteklerine boyun eğdirten başka kültürlerin durumuyla belirgin bir çelişki arz eder.

!Kung kadınları hem erkekler hem de kadınlarca grubun ekonomik bakımdan ana tedarikçileri olarak görülürler. Onlar haftanın ortalama üç günü doğadan bitkisel besinler toplayarak ailelerinin ve kendilerine bağımlı olan diğerlerinin günlük yiyecek ihtiyaçlarının çoğunu karşılarlar. Onların ekonomik etkinlikleri özerk niteliktedir. Erkekler kadınların bu konudaki programlarına karışmadıkları gibi hangi besinleri nerede toplayacaklarını da söylemez ve toplanmış besinlerin bölüşümünü de denetlemezler. Kadınların kocalarına ne zaman toplayıcılığa çıkacaklarını söylemeleri nezaketen olduğu kadar, potansiyel olarak, kontrol içindir de; ayrıca erkekler de bu konuda aynısını yapar. Eğer koca, yapılacak ev işleri olduğunu veya birlikte ziyarete gideceklerini söyleyerek eşinin toplayıcılığa çıkmasını istemezse, kadın genellikle onun sözünü dinler. Ancak erkekler kadınları çok kısıtlamayı göze alamazlar, zira kadınların getirdikleri yiyeceklere onlar da muhtaçlar.

Bazen kendi başlarına gitseler de kadınların çoğu, hem sohbet imkânı hem de güvenlik nedeniyle başkalarıyla toplayıcılığa çıkmayı tercih eder. Köyler arasındaki birkaç kilometre bile tercihen gruplar halinde katedilir. Arada rastgelinebilecek yırtıcı hayvanlar, yabancılar, hatta kaçamak teklifinde bulunabilecek tanıdık erkekler bile tek başına çıkılacak yolcuları görece sıkıntılı bir deneyim haline getirirler. Gerekçe aranacak olsalar, çalılarda veya köyler arasında gezen kadınların, erkeklerin korumasına muhtaç oldukları argümanı belki destek bulabilirdi. Ancak erkekler bu durumu kötüye kullanma yoluna gitmiyorlar; kadınlar, erkeklerin ve silahlarının koruması olmaksızın konaklama yerlerinden yedi kilometre kadar uzaklaşabilmektedirler. Yüksek sesli konuşmalar kadınların yolculuğunu, büyük yırtıcıları kaçtıracak denli gürültülü hale getirmektedir; zehirli yılanlarsa sıriklarla kolayca öldürülebilmekte.

!Kung erkekleri ve kadınlarının hareket serbestliği arasındaki tek önemli fark, geceleri eve dönmeme konusunda ortaya çıkar. Toplayıcılıkla geçen günün sonunda kadınlar genellikle evlerine dönerler. Geceyi dışarıda geçirmeyi gerektirecek bir toplayıcılık seferi söz konusuysa grup hep beraber taşınır. Buna karşılık, erkekler ava çıktıkları seferlerde çoğunlukla birkaç gün eve dönemezler (fakat tercihleri bu yönde olmaz). Aradaki farkı erkeklerin ağırlığına yormak mümkünse de bunun pratik nedenleri aslında ortadadır. Avın başarsısını tahmin etmek olası değildir; ayrıca bir hayvanın öldürülmesi de genellikle birkaç gün sürer. Toplayıcılıktaysa eve taşınacak kadar yiyeceğin toplanmasına bir gün, hatta daha bile kısa zaman yeter. Aynı zamanda kadınların çocuk bakımıyla ilgili sorumlulukları da var; geceleme yolculuklar ya çocuklara yabancı, belki de tehlikeli bir çevrede bakma ihtimalini doğurur ya da onları bir başkasına emanet etmeyi gerektirir.

Bir geçim stratejisi olarak toplayıcılık, oldukça tatmin edici bir yaşam tarzıdır. Ailesinin boyutu ne olursa olsun, kadın buna faal olarak katılır. Program esnektir, tempoya kadının kendisi karar verir ve işler başkalarıyla birlikte yürütülür. Her kadın esas olarak kendisi için toplamakla birlikte kimse kimseden kopuk değildir. Kadınlar topladıkları seçkin ürünleri iyi niyet ve dayanışma örneği olarak birbirlerine armağan ederler. Öte yandan, iş, kadınların beceri sınırlarını zorlayıcı niteliktedir; her sefer, bitkilerin curcunası içinde adıyla bilinen iki yüzden fazlasının ayırt edilmesini gerektirir: Hangisi yenilebilir, hangisi olgunlaşmış, hangisinin toplanması harcanacak çabaya değer. Aynı zamanda randımanlıdır da: Bir günlük çalışma bir aileyi genellikle birkaç gün beslemeye yeter. !Kung avcılarının tersine, !Kung toplayıcıları, aile üyeleri acıktığı zaman onlara yiyecek bulacaklarından emindirler ki, bu onlara fazlasıyla gurur verir. Bir kadının açıkladığı üzere, “Toplayıcılığı seviyorum. Oturduğum yerde oturursam çocuklarımdan yiyecek bir şeyleri olmaz. Toplayıcılığa çıktığımdaysa doyuyorlar.” Son olarak, her ne kadar toplayıcılık ciddi bir fiziksel dayanıklılık gerektirse de kadınların bu işi yapmadıkları haftanın dört günü, onlara ziyaret ve boş vakit için fazlasıyla zaman bırakır.

Kadın köyüne döndüğünde topladıklarının ne kadarını kimlere

bölüştüreceğini belirler. Vermek istediklerini bir kenara yığar, gerisini de ya kulübesinin dip tarafına ya da hane ateşinin yanına koyar. Kendisinin ve ailesinin o akşam, ertesi akşam ve belki de daha sonraki akşam yediklerini, kadının eve getirdikleri oluşturur. Emegi ve ürünü, en başından en sonuna dek kendi denetimi altındadır.

!Kung kadınlarının yüksek statülerinin bir başka belirtisi de *hxaro* adı verilen armağanlaşma ağı içindeki yerleridir. !Kung yetişkinlerinin hepsi (ve bazı çocuklar) bu ağın içinde yer alır; her birey, belirli malları değiş tokuş ettiği belirli sayıda ortağa sahiptir. Kadınların *hxaro*'ya katılımları esas olarak erkeklerle aynıdır ve ne değiş tokuş ortaklarının sayısında ne de takas edilen malların nitelik ve niceliğinde belirgin bir fark söz konusu değildir.

Bundan başka, bir grubun çekirdek üyeliği gibi su kaynakları ve diğer kaynakların "mülkiyet"i de erkekler kadar kadınlar üzerinden de miras bırakılır. !Kung toplumunda önemli bir nüfuz ögesi olan bu kaynaklar üzerinde erkekler farklı bir ayrıcalığa sahip değillerdir.

!Kung kadınlarının yaşamına ilişkin resmettiğimiz bu tablo, Margaret Mead'in, erkek egemenliğin evrenselliği gözlemine ters düşüyor gibi görünebilir. Ancak maalesef, ilk başta verdikleri görüntünün aksine, !Kunglar da bu konuda istisna değil. !Kung kadınları çok önemli ölçüde özerklik sahibi olsalar da erkekler bazı konularda belirgin ayrıcalıklara sahiptir -etkinliklerine kültürün hem ekonomik hem de tinsel olarak atfettiği değer ve grubun yaşamını etkileyen kararlarda biraz daha ağırlığa sahip olmaları.

Erkeklerin ekonomik katkıları olan ete, toplanan besinlerden daha çok değer verilir. Mongongo cevizi haricindeki bitkisel besinler, 'hiç niteliğindeki şeyler,' diye betimlenirken et o kadar değerli görülür ki, çoğu zaman adı, 'yiyecek'in eşanlamlısı olarak kullanılır. Toplayıcılıktan dönen kadınları sadece sevinçten çılgınca çığlıklar atan çocuklar selamlarken köye omuzları üzerindeki uzun sınlarda taşıdıkları eti dengeleyerek gelen erkekleri, genci-yaşlısı, herkes kutlayarak karşılar. Hatta bunun şerefine esrime dansı bile yapıldığı olur. Kadınların getirdikleri arasından buna yakın bir tepki doğuran tek şey, baldır; ancak bal hem çok seyrek bulunabilir hem de bu konuda genellikle erkeklerin yardımına başvurulur. !Kung kadınları, kendi topladıkları ürünlerin bölüşümünü kendileri denetleseler de resmî

kurallarca daha sıkı düzenlenen etin bölüşümü, erkeklerin dahil olduğu daha geniş bir etki alanına sahiptir.

!Kung erkekleri ayrıca kadınların temel toplayıcılık gereçlerini ve diğer alet-edevatlarını da temin eder: Taşımaya yarayan gereçler için tabaklanmış deriler (bebek askıları, karosslar, elbiseler ve keselerle torbalar), sırtklar, havan ve tokmaklar, boncukların ve süslerin ipe dizilmesi ve tamiri için kırışlar ve ayakkabılar. Öte yandan, bu ürünler dayanıklıdır ve onların bakım ve tamirini kadınların kendileri üstlenir. Buna karşılık, kadınlar, avla ilgili gereçlerin hiçbirinin üretimine dahil olmaz. Tam aksine, kadınların -özellikle âdet dönemlerinde- av gereçlerine dokunmaları ve ava katılmaları yasaktır; oysa bu tabunun işlevselliği şüphelidir.

Avcılık ve toplayıcılık etkinliklerine daha yakından bakıldığında ekonomik tablo biraz daha karışır. Hayvansal proteinleri köye getirenler yalnızca erkekler değildir. Kadınlar kertenkeleler, yılanlar, kaplumbağa ve kuş yumurtaları, böcekler ve tırtıllarla küçük ve olgunlaşmamış memeli hayvanlar da getirirler. Ayrıca çalılarda yol alırken rastgeldikleri hayvan izi ve hareketlerine ilişkin can alıcı bilgileri erkeklere aktarırlar. Bununla birlikte !Kung kadınlarını avcı olarak değerlendirmemiz mümkün değildir. Kulağıma çalınan yegâne istisnaysa, canı çok et çeken ve kocasının tembelliğinden bıkip usanan orta yaşlı bir kadının, söylenenlere göre, sonunda dayanamayıp kendi başına çıkıp avlanması. Onunla maalesef hiç karşılaşmadım. Onu tanıyanlar (erkekler dahil) kendisinin oldukça yetkin bir avcı olduğunu söylediler, fakat bu kadının sıra dışı görüldüğü ve diğer kadınlara örnek teşkil edecek bir model oluşturmadığı açık. Hakkında yapılan tartışmalarda sergilenen alaycı gülüşlerden de anlaşılacağı üzere, başarılarından ötürü bu kadın, erkeklere gösterilenden çok daha az saygı görmekteydi. Kimse onun yaptığının yanlış olduğunu söylemedi, fakat onun bu konuda *tek* olduğu tekrar tekrar vurgulandı. Öte yandan, kadının eylemleri, kocasıyla ilişkili olarak değil, kendi durumuyla ilişkili olarak açıklanıyordu; onun bu tavrı, kocasının yetersizliklerini vurguluyor ya da onun erkekliğini herkesin önünde küçük düşürüyor gibi görünmüyordu. Gerek bizim toplumumuzda, gerekse başka toplumların birçoğunda böyle bir olay bu şekilde değerlendirilmez.

!Kung erkeklerinin toplayıcılıkla olan ilişkileri, kadınların avla olan ilişkilerinden daha rahattır. Erkeklerin, toplayıcılığa çıkan kadınların başarısı üzerinde etkili kabul edilen ve hasta kadınların oklara dokunmasında görülen toplumsal yasakla kıyaslanabilecek herhangi bir tabu yoktur; erkeklerin toplayıcılık etkinlikleri ne alışılmadık, ne de sıra dışı görülür, hatta sözünü etmeye bile değer bulunmaz. (Bu da kadınlıkla özdeşleştirilen işleri yapan erkeklerin bundan utanç duymalarını telkin eden çoğu kültüre ters düşer.) Erkeklerin bitkilere ilişkin bilgileri kadınlarınkine yakındır; onlar da istedikleri zaman toplayıcılıkla uğraşırlar. Toplanan toplam bitkisel besinlerin yüzde 20'si erkeklerden gelir.

Erkeklerin ayrıcalıkları -şifacıların esriyerek iyileştirme güçlerini harekete geçirdikleri ve geleneksel şifa dansında (13. Bölümde ayrıntılarıyla ele alınmıştır) esas ifadesini bulan -tinsel yaşamda daha belirgindir. Şifacıların çoğu erkektir. Arada şifa sanatının inceliklerinde ihtisaslaşmış -özellikle de kadınların davul dansı bağlamında- kadınlar çıksa da, onlar bu hünerlerini törensel bir ortamda değil, daha çok, yakın bir aile üyesinin ihtiyaç duyduğu durumlarda devreye sokar. Bu nedenle şifacı olmanın getirdiği statü ve saygıdan kadınlar asgari düzeyde yararlanırlar; !Kung yaşamının bu yönüne tartışmasız şekilde erkekler egemendir.

Güçler dengesinin belki de en can alıcı boyutu liderlik ve karar alma sürecidir. !Kungların hayati kararları gerçekte nasıl aldıklarını belirlemek oldukça güçtür. Grup kararları, resmî liderler ve hiyerarşiler olmadan, erki hayata geçiren siyasal ve yasal kurumlar olmadan, oy birliğiyle alınır. Her grupta, gerek yaş, gerek soyunun bölgede daha uzun süredir yaşıyor olması, gerekse zekâ, bilgi veya karizma gibi kişisel özellikler dolayısıyla, - fikirleri diğerlerinden daha büyük ağırlığa sahip bireyler vardır. Bu insanlar grup tartışmalarında, düşüncelerini ve önerilerini ifade etmek ve üzerinde fikir birliğine varılan meselenin açıkça adını koymak suretiyle daha çok öne çıkarlar. Resmî otoritelerinin olmayışına rağmen onlar her bakımdan grup lideri işlevine sahiptir.

Böyle bir pozisyonu daha çok erkekler işgal eder; ancak yaşça büyük kadınların, özellikle geniş aile sahibi olanların da zaman zaman bu rolü üstlendikleri olur. Grup tartışmalarında erkeklerin sesi

daha çok çıkar. Diğer kültürlerle temaslar arttıkça ve grubu temsil edecek sözcü ihtiyacı şiddetlendikçe !Kung erkekleri daha çok öne çıkmaktadırlar. Yabancı dilleri öğrenenler, hükümet toplantılarına katılanlar ve bölgesel !Kung toplulukları adına konuşanlar, onlardır.

Erkeklerin baskınlığının başka bir örneği de cinsel ilişkiyi başlatanların erkekler oluşunda ve kadınlığa giriş törenleri kamusal iken erkeklik törenlerinin gizli icra edilmesinde görülebilir. !Kung kadınlarının kendileri de erkek baskınlığını dile getirmekte ve - görünüşe bakılırsa- buna itiraz etmemektedirler. Erkeklerin sahip olduğu bu ağırlık önemlidir ve abartılmaması gerektiği gibi azımsanmamalıdır da.

!Kung kültürü, başka toplumlarda erkek egemenliğini destekleyen tutumların birçoğunu önemsemez. Rekabet, bireylerin üstünlük sırasına konulması, övünme ve kendini büyük gösterme gibi tavırların hiçbirisi onaylanmaz. Resmîyet kazanmış saldırganlığın -ki erkeklerin ayrıcalıklı alanıdır- hiçbir türü görülmez; ne yetişkin erkeklerde ne de oğlanlarda kavga-dövüşe hazırlanmak için eğitim görme gibi bir olgu yoktur. Refah farklılıkları yiyeceklerin ve sahip olunan başka şeylerin paylaşımı ve armağanlaşma sayesinde asgari düzeyde tutulur. Cinsiyete dayalı işbölümü katı sınırlarla tanımlanmamıştır. Köy yaşamı o denli iç içedir ki -birçok kültür için yerinde bir ayrım olan- özel-kamusal alan ayrımı !Kunglar için büyük ölçüde anlamsızdır ve bu sayede cinsel eşitlik de daha kolay kurulabilmektedir.

Bütün olarak ele alındığında, !Kung kadınları, tarımsal ve sanayileşmiş çoğu toplumdaki kadınlardan daha yüksek statüde bulunurlar. Onlar hem kendi hem de çocuklarının yaşamlarına ilişkin olarak şaşırtıcı bir özerkliğe ve etkinliğe sahiptir. Toplumsal yaşam içinde kendi varoluşlarına saygı duyacak şekilde yetişen !Kung kadınları girişken ve yetenekli, sevgi dolu ve yardımsever, çok yönlü yetişkinler olmaya yatkındırlar.

Uzun Zaman bir arada yaşadıkdan sonra Besa, Doğu'da bazı İnsanları ziyarete gitti. Oradayken bir Tswana çobanının yanında iş buldu. Geri geldiğinde bana eşyalarımı toplamamı söyledi; kendisiyle gelip orada yaşamamı istiyordu. Biz de ayrıldık ve bir Tswana ve Avrupalı yerleşiminin yakınında bir Zhun/twa köyü olan Yaşlı Debe'nin köyüne doğru uzun bir yolculuğa çıktık. Orada uzun süre yaşadık.¹

Biz oradayken babam öldü. Öldüğünde ağabeyim, kardeşim ve annem yanındaydı, fakat ben yoktum; ben Besa'nın beni götürdüğü yerde yaşıyordum. Bana haberi başkaları getirdi. Dau'nun babamı iyileştirmeye çalıştığını, el koyduğunu ve onu tedavi etmek için çok çabaladığını söylediler. Ama Tanrı reddetmiş ve Dau, hastalığa neyin sebep olduğunu göremediğinden ona şifa verememiş. Dau, "Tanrı babamı geri vermeyi kabul etmiyor," demiş.

Haberi duyduğumda dedim ki, "Eh, öyleyse bugün onun öldüğü yeri görmeye gidiyorum." Besa ve ben ve çocuklarım, bize eşlik eden birkaç kişiyle birlikte, batıya giden uzun yola koyulduk. İlk gün yürüdük ve gece uyuduk. Ertesi sabah yine yola çıktık ve o gece de uyuduk; yolda bunun üstüne bir gece daha uyuduk. Yoldayken ağladım ve düşündüm ki, "Öldüğünde niçin yanında olamadım?" Yürüdükçe ağladım, bir gün ve sonraki gün ve sonraki gün.

Güneş o kadar sıcaktı ki, adeta yanıyordu; bizi öldürüyordu. Bir gün, o kadar uzun süreyle dinlendik ki, "Yoksa güneş babamı görmekten beni mahrum mu edecek?" diye düşündüm. Hava biraz serinlediğinde yine yürümeye başladık ve o gece yine yolda uyuduk.

Köye akşam üzeri ulaştık. Bizi ilk gören kardeşim Kumsa'ydı. Beni gördüğünde yanıma geldi ve bana sarıldı. Ağlamaya başladık ve uzun süre birlikte ağlaştık. Sonunda ağabeyim araya girdi, "Şimdilik bu kadar yeter. Gözyaşlarınız babamı hayata döndürmeyecek."

Ağlamayı kestik ve hep birlikte oturduk. Annem de bizimleydi. Sevgiliyle kaçtıktan sonra babam onu bir daha hiç kabul etmemiş

olsa da annem dönmüş ve ölene kadar yakınında yaşamıştı. Üstelik yalnız yatmasına rağmen onu hâlâ seviyordu.

Daha sonra annemle birlikte oturduk ve birlikte ağladık.

Orada bir süre kaldıktan sonra Besa'yla, onun Avrupalılara çalıştığı Doğu'ya döndük. Aradan çok uzun zaman geçti. Sonra kardeşim, annemin ölmek üzere olduğu haberini gönderdi. Bir defa daha ailemin kaldığı yere yolculuk yaptık; oraya vardığımızda annemi görebildim: Hâlâ yaşıyordu.

Orada kaldık ve yaşadık. Bir gün, bir grup insan yaşamak üzere çalılara gidecek oldu. Dedim ki, "Anne, bizimle gel. Ben sana bakarım, sen de çocuklara bakmama yardım edersin." O gün yolculuk yaptık ve gece uyuduk; bir gün daha yolculuk yaptık ve o gece de uyuduk. Ertesi gece, annemin içinde bulunan hastalık onu tekrar yakaladı, ama bu sefer bırakmadı. Tıpkı babamda olduğu gibiydi. Ertesi gün kan tükürmeye başladı. Düşündüm ki, "Ah, niçin böyle kan geliyor? Yoksa onu bu mu öldürecek? Yoksa bu şekilde mi ölecek? Bu hastalık olan ne yapacak? Kan tükürüyor... neredeyse öldü bile!" Sonra düşündüm ki, "Keşke Dau burada olsaydı, o annemi iyileştirebilirdi. O annem için esirdi." Fakat Dau'la kardeşim bizimle gelmemişlerdi. Besa bizimleydi, fakat onun şifa gücü yoktu. Başkaları da vardı, ama onlar yardım etmediler.

O gece de uyuduk. Ertesi sabah, âdetimiz olduğu üzere, diğerleri gittiler; geride bir tek ben, çocuklarım, kocam ve annem kaldık. Fakat hâlâ hayatta olmasına rağmen artık gerçekten ölü gibiydi.

Biraz su getirmeye gittim. Döndüğümde dedi ki, "Nisa... Nisa... ben yaşlı biriyim ve bugün, kalbim... bugün sen ve ben biraz daha birlikte olacağız; yan yana oturmaya devam edeceğiz. Fakat daha sonra, güneş gökyüzünde durduğunda ve hilal yeni çıktığında, senden ayrılacağım. O zaman birbirimizden ayrı düşeceğiz ve ben gitmiş olacağım."

"Anne sen ne diyorsun?" dedim. Dedi ki, "Evet, böyle diyorum. Ben yaşlı biriyim. Kendini kandırma; ben ölüyorum. Güneş gökyüzünde o noktaya ulaştığında, bu bizim son ayrılığımız olacak. Ondan sonra artık bir arada olamayacağız. O yüzden çocuklarına iyi bak."

Dedim ki, “Niçin böyle konuşuyorsun? Dediğin gibi ölecek olursan -çünkü bana böyle diyorsun- yerine kimi bırakacaksın?” Dedi ki, “Evet, senden ayrılıyorum. Artık sana kocan bakacak. Senin ve çocuklarının yanında Besa olacak.

Güneş gökyüzünde yavaşça yol alırken biz de günün geri kalanında bir arada oturduk. Söylediği vakit geldiğinde -tıpkı sağlıklı yerinde biri gibi- “Mm, şimdi... hepiniz sağlıklıyla kalın,” dedi ve ardından öldü.

O gece kendi başıma yattım ve ağladım ve ağladım ve ağladım. Ailemden kimse yanımda değildi² ve ben bütün gece boyunca ağladım durdum. Sabah olduğunda Besa bir mezar kazdı ve onu gömdü. Dedim ki, “Eşyalarımızı toplayalım da köye geri dönelim. Da-u’ya ve Kumsa’ya annemizin öldüğünü bildirmek istiyorum.”

O gün yürüdük ve gecesinde uyuduk. Ertesi gün de yürüdük ve gece yine durup uyuduk. Ertesi sabah kardeşim Kumsa’yla karşılaştık. Birisi ona annemin hasta olduğunu söylemiş. Bunu duyduğunda yayını ve sadağını alıp bize bakmak için yola çıkmış. Biz ona doğru gelirken, güneş doğar doğmaz o da bize doğru yürümeye başlamış. Güneş tam tepedeyken karşılaştık. Durdu ve bana baktı. Sonra dedi ki, “İşte buradasın Nisa, oğlunla ve kızınla ve kocanla. Ama annem yanınızda değil...”

Oturup ağlamaya başladım. “Annem böyle ağlaman yüzünden ölmüş olmalı,” dedi ve o da ağlamaya başladı. Besa dedi ki, “Evet, ablan anneni geride bıraktı. İki gün önce annenle ablan ayrıldılar. Biz de şu anda oradan geliyoruz. Annenize yas tutmak için birlikte olacaksınız. Böylesi daha iyi.”

Orada kaldık ve ağladık ve ağladık. Sonra Kumsa küçük oğlum ald ve onu omuzlarında taşıdı. Ben de kızımı taşıyordum. Köye varana dek yürüdük. Ağabeyim karısıyla birlikte gelmişti ve bizi gördüğünde o da ağlamaya başladı.

Ondan sonra bir müddet birlikte yaşadık. Ben yaşadım ve ağladım, yaşadım ve ağladım. Annem öyle güzeldi... yüzü öylesine sevimliydi ki. Ölümü bana büyük acı verdi. Ancak aradan uzun bir zaman geçtikten sonra acım yatıştı.

Doğu’ya dönmeden önce Besa’yla onun ailesini ziyarete gittik. Orada olduğumuz sıra çok hastalandım. Hastalığım annemi taşımış

olmamdan kaynaklanıyordu. Çünkü o hastayken onu sırtımda taşı-mıştım. O öldükten sonra sırtım, tam onu taşıdığım yerden ağrıma-ya başladı. Tanrının tinsel oklarından biri beni oramdan vurmuş ve göğsüme kadar yol bulmuş olmalıydı.

Uzun süre hasta yattım ve ardından, ağzımdan kan gelmeye baş-ladı. Kardeşim (beni gerçekten çok sever!) o sıra beni ziyarete gel-miştı. Halimi görünce ağabeyine durumu bildirmek ve “Nisa anne-mizin öldüğü şekilde ölmek üzere. Benimle dönmen ve onu iyileş-tirmen için geldim,” demek üzere ayrıldı. Ağabeyim onu dinledi ve ikisi, kaldığım yere doğru yola çıktılar. Geldiklerinde güneş gökyü-zünde alçalmaya yüz tutmuştu. Dau benim için esrimeye başladı. Dokunuşuyla bana şifa vermek üzere ellerini üstüme koydu. Üzerim-de uzun süre çalıştı. Çok geçmeden uyumayı başardım; sonra göğ-sümden gelen kan kesildi ve daha sonra, hâlâ öksürsem de, artık hiç kan gelmemeye başladı.

Orada birkaç gün daha kaldık. Sonra Dau dedi ki, “Şimdi Nisa’-yı kendi köyüme götürüyorum.” Besa kabul etti ve hep birlikte ayrıldık. Tamamen iyileşene kadar da ağabeyimin köyünde kaldık.

Sonunda Besa ve ben Doğu’ya geri döndük. Fakat uzun süre bir-likte yaşadıkten sonra artık geçinememeye başladık. Bir ona sordum, “Besa, beni ailemin köyüne götürmez misin, orada yaşayayım?” Dedi ki, “Seninle artık ilgilenmiyorum.” Dedim ki, “Sorun nedir? Niçin öyle hissediyorsun?” Fakat sonra dedim ki, “Eh, madem öyle, benim için fark etmez.”

O sırada Avrupalı bir kadına çalışıyordum. Besa’nın bana söyle-diklerini ona aktardığımda o da gidip ona dedi ki, “Dinle beni. Ka-rını elinden kaçıracaksın. Onunla bu şekilde konuşmaya devam eder-sen, onu bir daha göremezsin. Bugün ben hamileyim. Ona rahat ver de yanında oturmaya devam etsin. Doğum yaptığımdaysa benim için çalışır ve bebeğe onunla birlikte bakarız.”

Öyle de yaptık. Kadın doğurana kadar birlikte yaşamaya devam ettik. Sonra bebeğin giysilerini yıkamaya ve diğer ev işlerini yapma-ya yardım ettim. Uzun süre ona çalıştım.

Bir gün Besa, kadının bana verdiği parayı koyduğum küçük ku-tuyu açıp içindekileri çaldı. Parayı alıp bira içmeye gitti. Avrupalı

kadına gittim ve ona Besa'nın benden beş Rand³ çaldığını ve onunla kaybolduğunu söyledim. Ondan o parayı geri almama yardımcı olmasını istedim. Herkesin içtiği Tswana kulübesine yollandık ve kapisına vardık. Avrupalı kadın içeri girdi ve kovanın birini tekmeleyip içindeki birayı döktü. Sonra bir tane daha ve bir tane daha tekmeledi; her yere bira saçılmıştı. Tswanalar oradan ayrıldı. Sonra Besa'ya döndü ve dedi ki, "Bu genç Zhun/twa kadınına niçin böyle davranıyorsun? Ona böyle davranmaktan vazgeç." Besa'ya parayı vermesini söyledi, Besa da ona verdi, sonra kadın parayı bana teslim etti. Gittim ve parayı kutuya geri koydum, sonra da kutuyu eskiden beri durduğu kadının mutfağına bıraktım.

Sonrasında Besa dedi ki, "Beni niçin gammazladın? Seni döveceğim." Dedim ki, "Hiç durma. Vur bana. Umurumda değil. Sana engel olmayacağım."

Bu olaydan kısa süre sonra Besa'nın çocuğına gebe kaldım. Fakat bebek daha çok küçükken, ben onu daha ta içimde taşıırken, Besa benden ayrıldı. Gitmeyi neden istediğini anlamadım. Yoksa sevgilisi mi vardı? Bilemiyorum. Bir böceğin yüzümü ısırduğu yerde peydahlanan yaradan korktuğunu söyledi. Yara iyice şişti ve sonunda Avrupalılar onu iyileştirmeye yardım ettiler. Neden ayrılmış olursa olsun, onun kalbi bana karşı değişmişti ve benim kalbim hâlâ ondan hoşlanmış olsa da o beni artık çok az seviyordu. O yüzden de ayrıldı.

Avrupalılar için yaptığı işin bittiği gün oldu. Güneş gökyüzünde alçalmışken geri geldi ve dedi ki, "Yarın, kardeşimi ziyarete gideceğim. İşimi bitirdim ve ücretimi aldım. Ben gidiyorum, ama sen burada kalacaksın. Daha sonra Yaşlı Debe ve karısı seni ağabeyinin köyüne götürebilir." Dedim ki, "Madem gidiyorsun, ben seninle gelmeyecek miyim?" Dedi ki, "Hayır, sen benimle gelmeyeceksin." Dedim ki, "Niçin bensiz gideceğini söylüyorsun? Seninle gelip orada doğurursam iyi olmaz mı? Beni burada bırakma. Bırak, ben de seninle geleyim ve kardeşinin köyünde doğurayım." Fakat o, "Olmaz, Yaşlı Debe seni ailene bırakacak," dedi.

Yaşlı Debe'yi gördüğümde, bana sorunun ne olduğunu sordu. Dedim ki, "Besa'nın bana yaptığı nedir? Eğer beni istemiyorsa niçin tümünden bitirmiyor? Beni uzun zamandır istemediğini görüyö-

rum.” Düşündüm ki, “Besa... beni bu uzak köye getirdi, hamile bıraktı ve şimdi de halkımdan kimsenin olmadığı bu yabancı yerde mi bırakıyor?”

Sonradan Besa’ya dedim ki, “Beni insanlarımdan niçin ayırdın? Kardeşlerim hâlâ hayatta, ama sen beni onlara götürmüyorsun. Bu işi başka biri yapacak diyorsun. Ama bana bu karnı verdikten sonra niçin başka biri, neredeyse bir yabancı, beni aileme götürsün? Ben derim ki, beni oraya sen götürmelisin ve demelisin ki, ‘İşte kız kardeşiniz. Bugün ondan ayrılıyorum.’ Ama onun yerine sen, beni bu yabancılarla bırakacağını söylüyorsun. Seni buraya, çalıştığın bu yere kadar takip ettim, çünkü sen böyle istedin. Şimdi de beni ortada mı bırakıyorsun? Bunu niçin yapıyorsun? Bunda hiçbir hayır görebiliyor musun?”

Devam ettim, “Buraya çalışmaya gelen sendin. Ama ne paran var ne de örtülerin. Senin paran ve işin olmadığında ben çalıştım. Ben, tek başıma, bir kadın olarak. Bir Avrupalının yanında işe girdim ve tek başıma bize örtüler ve bir sandık aldım. Bu şeyleri kendi başıma satın aldım ve sen üzerini benim örtülerimle örttün. Sen çalışmazken insanlardan sana çeşitli şeyler vermelerini istedin. Bütün bunlardan sonra nasıl olur da beni bu yabancı yerde bırakırsın?” Cevabı, “Yapılacak iş yokken nasıl çalışabilirdim ki?” oldu.

Dedim ki, “Fark etmez, çünkü görüyorum ki, burada sadece birkaç gece kalacak, sonra gideceksin. Bunu şimdiden biliyorum. Fakat bugün beni bu şekilde bırakıp gidersen, yarın, sen gittikten ve kardeşinle yaşadıktan sonra yaşadığım yere geldiğinde seni kabul etmem ve artık senin karın olmam. Çünkü sen beni, ben hamileyken terk ediyorsun.”

Ertesi sabah erkenden eşyalarını toplayıp gitti. Örtülerimiz dahil, kulübemizdeki her şeyi topladı ve orada yaşamak üzere kardeşinin köyüne gitti. Düşündüm ki, “Eh, zaten artık fark etmez. Burada oturacağım ve gidişine seyirci kalacağım.” Bana hiçbir şey bırakmadı; uyumak için köydeki insanlardan örtü almak zorunda kaldım.

Besa, o adam çok kötü. Beni cascavlak ortada bıraktı.

O gittikten sonra gördüm ki, orada biraz daha kalmam gerekecek. Düşündüm ki, “Bugün artık başka erkekleri geri çevirmeyeceğim,

onlarla birlikte olacağım. Sonra, belki de düşük yaparım. Çünkü bu Besa'nın çocuğu; o bunu bırakıp gitmedi mi? Başka erkekleri geri çevirmeyeceğim ve onları alacağım işte. Bu hamileliği düşüreceğim; sonra evime döneceğim.”

O sıra kulübeme Numshe girdi. Benimle konuştu ve ben onu kabul ettim. İnsanlar dediler ki, “Evet, Nisa onunla aynı kulübeye girecek. Fakat Numshe onun tadına baktığında⁴ hamileliği harap olacak.” Yaşlı Debe'nin karısı dedi ki, “Bu o kadar da kötü olmaz. Gebeliğinin harap olması kötü bir şey değil. Çünkü Besa, Nisa'yı terk etti. O yüzden ben burada oturacağım ve ona bakacağım. Daha sonraysa onu ailesine bırakacağım.”

Orada uzun süre yaşadım. Yalnız yaşadım ve Avrupalılara çalıştım. Sonra bir gün, tıpkı kalbimin de bana söylemiş olduğu gibi, bedenim ateş gibi oldu ve karnım çok acıdı. Yaşlı Debe'nin karısına dedim ki, “Eh-hey, bugün hastayım.” “Neren acıyor?” diye sordu. “Su ister misin? Hastalığın nereni acıtıyor?” Dedim ki, “Bütün bedeni acıyor, sadece karnım değil.” Orada yattım ve tekrar ve tekrar ve tekrar gelen acıları hissettim. Düşündüm ki, “O adamın beni kötü hissettirdiği muhakkak; bugün bile burada acılar içinde yatıyorum.”

Karnıma baktı ve nasıl sivrilmiş olduğunu gördü. “Ah, çocuğum,” dedi. “Yoksa gebeliğini düşürecek misin? Neler olacak acaba? Bu çocuğu dünyaya getirebilecek misin, yoksa onu düşürecek misin? Bak, sadece ikimiz varız; bize başka yardım getirecek kimseyi göremiyorum. Eğer düşük yaparsan, sadece ikimiz olacağız.” Ben dedim ki, “Evet, ama sorun değil. Bu çocuğu düşürürsem iyi olacak. Onu düşürmek istiyorum, o zaman buradan gidebilirim. Çünkü kocamın onu istemediği belli.”

Bütün günü birlikte geçirdik. Güneş gökyüzünde alçalmışken ona vaktin geldiğini söyledim ve beraber çalışlara gittik. Oturdum, çok geçmeden bebek doğdu. Büyümüş durumdaydı; kafası, kolları ve küçük penisi belirgindi, ama ölü doğmuştu. Hamileliğimi harap eden belki de kalbimdi. Ağladım, “Bu adam beni nasıl mahvetti, görüyor musun?” Debe'nin karısı, “Evet,” dedi. “Bu bebeği, Tanrı'dan gelen bu bebeği yok etti. Fakat eğer Tanrı sana yardım etmeseydi sen de ölebilirdin. Çünkü bir bebek, kadının karnındayken ölürse, o ka-

dının ölümüne neden olabilir. Ama Tanrı... Tanrı bu bebekle sana harika bir şey vermiş, ama içinde ölüm olmasına rağmen sen kendin hayattasın.” Oradan ayrıldık ve köye geri döndük. Sonra ben yattım.

Ondan sonra orada yaşamaya devam ettik. Bir gün, Besa'nın köyünden insanların ziyarete geldiklerini gördüm. Onlardan, evliliğimizin sona erdiğini Besa'ya söylemelerini istedim. Dedim ki, “Ona deyin ki, burada bir karısı olduğunu yahut da bir başka sefere, benim köyümde karşılaşacak olursak beni yine isteyebileceğini kalbinin küçük bir parçasıyla bile düşünmesin.” Söylediğim de düşündüğüm de buydu.

Çünkü o beni orada ölüme terk etmişti.

Çok geçmeden Twi adında bir adam beni gördü ve dedi ki, “Kocanı seni terk mi etti?” “Evet,” dedim. “Beni uzun zaman önce terk etti.” Sordu, “Benimle kalmak istemez misin?” İlk sorduğunda onu reddettiğim gibi ikinci ve üçüncü denemelerinde de aynısını yaptım. Fakat bir sonraki sefere kabul ettim ve ondan sonra birlikte yaşamaya başladık. İşlerimi bitirene ve bana, evime gidebileceğimi söyleyene kadar Avrupalı kadına çalışmayı sürdürdüm. Bize yolluk verdi, sonra hep birlikte -Yaşlı Debe, karısı, Twi ve ben- ailemin yaşadığı yere doğru uzun bir yolculuğa çıktık.

Twi'yle ağabeyimin köyünde uzun süre yaşadık. Sonra, bir gün, Besa her nerede kalıyor idiyse oradan geldi ve dedi ki, “Nisa, seni yanımda götürmeye geldim.” Dedim ki, “Ne? Ben bugün neye benziyorum? Birdenbire güzel biri mi oldum çıktım? Eskiden nasıldıysam şimdi de oyum; eski halim de senin beni terk ederken geride bıraktığın halimdir. Sen ne demek istiyorsun? Önce beni beyaz insanların yaşadığı yerin ortasında terk ettin, sonra da geri gelip yine seninle birlikte olmam gerektiğini mi söylüyorsun?” Dedi ki, “Evet, evliliğimize kaldığımız yerden devam edeceğiz.”

Hayrete düşmüştüm! Dedim ki, “Sen neden söz ediyorsun? Bu adam, Twi, buraya kadar gelmeme yardım etti. Benimle evlenecek olan odur. Sense beni terk ettin.” Söyleyecek sözü kalmayana kadar konuştuk; burnu sürtmüştü. Sonunda dedi ki, “Sen pisliğin tekisin! Sen pisliksin işte.” Dedim ki, “Benim pislik olduğumu mu söylüyor-

sun? Uzun zaman önce de hakkımda öyle düşünüyordun ve ben bunun farkındaydım. O yüzden biz daha hala Doğu'da yaşarken senden beni aileme geri götürmeni istemiştin; böylece evliliğimizi burada sona erdirebilirdik. Fakat bugün, buraya kendim geldim ve sen ancak benden sonra buradasın. Şimdi artık seninle hiçbir işim olsun istemiyorum.”

O zaman Besa bizi Tswana reisine götürdü ve kabile kurallarına göre bir duruşma yapılmasını istedi. Duruşma başlayınca reis her şeye baktı. Bana sordu, “Burada yaşayan bütün kadınlar arasında, çevrede oturan bunca kadın arasında iki erkekle yaşayan birini görüyor musun?” Dedim ki, “Hayır, burada oturan kadınlardan iki erkekle yaşayan bir tane bile yok; onlardan böyle yaşayan bir tane bile bulamam. Ama bu adamın, Besa'nın bana kötü davranması ve canımı yakması yüzünden böyle oldu. Onun yüzünden ben bu adamı, Twi'yi aldım; o bana iyi davranıyor, bana çeşitli şeyler veriyor ve yiyecek getiriyor.” Sonra dedim ki, “O aynı zamanda evlenmek istediğim adam; ben diğerini bırakmak istiyorum. Çünkü Besa'nın akıllı çalışmıyor. Beni hamileyken bıraktı ve o hamilelik beni az kalsın öldürüyordu. Benim evlenmek istediğim öbür adam.”

Uzun uzun konuştuk. Sonunda reis Besa'ya dedi ki, “Olanlar hakkında Nisa'yı sorguladım ve o, söyledikleriyle seni bağladı; onun konuşması hiç şüphesiz seni mağlup etti. Çünkü hamileliğiyle ilgili söyledikleri ciddi şeylerdi. O yüzden bugün o ve Twi birlikte kalmaya devam edecekler. Aradan biraz daha zaman geçtikten sonra sizden tekrar gelmenizi isteyeceğim.” Sonra Twi'yle birlikte ayrıldık ve ağabeyimin köyüne, uyumaya gittik.

Ertesi sabah ağabeyim, çalılarda yürürken bir bal-hazinesi buldu. Bize gelip onu izlememizi istedi; geceyi çalılarda geçirmeyi planlıyorduk. Oraya vardık ve günün geri kalanını bal toplamakla geçirdik. İşimizi bitirdiğimizde geceyi geçireceğimiz yere doğru yola koyulduk. Tam o sıra Besa'nın ayak izlerine rastladım. Dedim ki, “Herkes buraya gelsin! Burada Besa'nın ayak izleri var! Bunları başka yerde gören oldu mu?” Adamlardan biri dedi ki, “Saçma! Onun ayak izlerini nereden...” Sözüünü kestim, “Benim kocam... benimle evlenen adam... ben onun ayak izlerini *bilirim*.” Adamın karısı gelip baktı, “Evet, bunlar Besa'nın izleri; karısı gerçekten onu tanımış.”

Ertesi sabah Besa konaklama yerimize geldi ve Twi'yle kavga etmeye başladılar. Ağabeyim bağırdı, "Siz ikiniz Nisa'yı öldürmek mi istiyorsunuz? O bugün bir başka koca alacak değil. Bugün o yalnız yatacak." Ona katıldım, "Eh, şu anda yeniden evlenmek istemiyorum."

Ondan sonra Twi'yle birlikte yaşamaya devam ettik. Fakat sonra ayrıldık. Buna ağabeyim sebep olmuştu, çünkü benim Besa'yla yine bir araya gelmemi istiyordu. O onu seviyordu, ama Twi'yi sevmiyordu. O yüzden Twi'yi gitmeye zorladı. Twi, Dau ile Besa'nın kendisine ne kadar çok öfke beslediklerini anlayınca korktu ve sonunda kaçtı.

Ağabeyimin yaptıklarını görünce kendimi berbat hissettim; Twi'den gerçekten hoşlanmıştım. Dedim ki, "Demek istediğin buydu. Öyle olsun bakalım, ama madem Twi'yi kaçırttınız, Besa'yla bundan sonra hiç işim olmayacak." Ondan sonra Besa'yı tümünden reddetmeye başladım. Besa reise gitti ve dedi ki, "Nisa benimle birlikte olmayı kabul etmiyor." Reis de dedi ki, "Nisa seni uzun süredir kabul etmiyor. Sana şimdi nasıl bir yasal gerekçe bulabilirim ki?"

Aradan daha çok zaman geçince, yıllar önce sevgili olduğumuz bir adamla yeniden ilişkiye başladık. Çok geçmeden birbirimize adanmaklı âşık olduk. Öyle yakışıklıydı ki! Burnu... gözleri... her şeyi çok alımlıydı! Teni açık renkti ve burnu çok sevimliydi. O adamı daha ilk gördüğümde bile ondan cidden çok hoşlanmıştım.

Bir süre birlikte yaşadık, ama sonra öldü. Çok fena haldeydim, "Sevgilim öldü. Onun gibisini bir daha nerede bulacağım -onun gibi yakışıklı, iyi, Avrupalı gibi burnu olan ve öyle açık tenli birini? O öldü. Onun gibisini bir daha nerede bulacağım?"

Kalbim çok kötü hissediyordu ve sevgilimin arkasından ağlıyordum. Ağlaya ağlaya kendimi tükettim; ancak ondan sonra kendimi yine iyi hissetmeye başladım.

Yıllarca yaşadıktan ve başıma gelen her şey geldikten sonra, işte o zaman Bo'yla, yaşamımın bir sonraki önemli erkeğiyle ilişkiye başladım ve bugün de hâlâ onunla evliyim.

Besa'yla ayrı yaşıyorduk, fakat o hâlâ beni istiyor ve bana yakın

yaşıyordu. O adam var ya, o duymuyordu; anlamıyordu. Onun kulakları yoktu, çünkü hâlâ diyordu ki, “Şu kadın, Nisa, onunla işim bitmedi.”

İnsanlar Bo’ya diyordu ki, “Öleceksin. Bu adam, Besa, seni öldürecek. Artık bırak Nisa’yı.” Ama Bo onları dinlemedi, “Ben... ben başka kulübeye gidecek değilim. Burada Nisa’yla kalacağım ve Besa beni öldürmeye çalışsa bile ayrılmayacağım.”

Başlarda Bo’yla ikimiz kaçamaklar yapıyorduk, fakat Besa bizden şüpheleniyordu; çok kıskançtı. Beni sürekli suçluyordu. Çiçe gittiğim zamanlarda bile Bo’yla birlikte olduğumu söylüyordu. Ya da suya gittiğimde derdi ki, “Yoksa sevgilinle mi buluştun?” Ama ben, “Sana ne oluyor da benimle böyle konuşabileceğini sanıyorsun?” derdim. O da derdi ki, “Nisa, sen hâlâ benim karım değil misin? Niçin birlikte yaşamıyoruz? Niçin böyle yapıyorsun?” Ben derdim ki, “Senin başka kadınların yok mu, yoksa onlar da mı seni geri çeviriyorlar? Senin de sevgililerin var, bana ne yaptığımı niçin soruyorsun?”

Bir gece, Bo’yla kulübemde yatıyorduk. Dallarla mandallanmış kapıdan bakarken dışarıda bir şeylerin hareket ettiğini fark ettim. Besa’ydı; yüzünü görebiliyordum. Belki pişmanlık duyarım da ona dönerim diye beni suçüstü yakalamak istiyordu.

Dedim ki, “Neler oluyor? Besa burada! Bo... Bo... Besa dışarıda.” Bo kalktı; Besa geldi ve kapıda durdu. Ben de tam kalkmıştım ki, Besa içeri daldı ve beni yakaladı. Beni sıkıca tuttu ve ateşe atmakla tehdit etti. Bense bu esnada ona küfürler yağıdırıyordum, “Koca Taşaklı Besa! Uzun Çüklü! Önce beni terk edip başka kadınların cinsel organlarından içtin. Şimdi gelip beni görüyor ve senin karın mı olduğumu söylüyorsun?” Beni ateşe doğru itikledi, fakat öyle bir kıvrıldım ki, kendimi oraya düşmekten kurtardım. Sonra Bo’ya dönü. Bo, Besa’dan daha yaşlı ve zayıftır, o yüzden Besa onu tutup kulübenin dışına çekti ve yere fırlattı. Onu omzundan ısırdı. Bo acıyla çığlık attı.

Gürültüden uyanan kardeşim, “Cinsel organlarınıza lanet olsun!” diye bağırarak geldi. İkisini de tutup ayırdı. Bo, Besa’ya küfretti, “Penisine lanet olsun!” Besa’ysa ona geri bağırdı, “Seni öldürecekim Bo, o zaman Nisa da kahrolur. Ya da seni öldürmesem bile bel-

ki Nisa'yı öldürürüm, o zaman da sen acıdan kahrolursun! Çünkü size bu kadar zevk veren, bende de var. Öyleyse onun kalbi niçin beni değil de seni istiyor?"

Ona bağırdım, "Bunun zevkle alakası yok! Hepsi senin yüzünden! Senin ne olduğun ve nasıl düşündüğünle ilgili! Bu Bo var ya, onun yolları güzel, düşünceleri de güzel. Fakat sen, sen her zaman yanlış davranıyorsun. Bak, daha biraz önce Bo'yu ısırдың; bu da senin yollarından biri. Hem beni ölüme terk ettin. Üstelik ölümden korkmama rağmen. İşte bu yüzden artık bana erişemiyorsun. Bugün bana iyi bakacak başka birisi var. Artık seninle evli değilim Besa. Bo'nun kocam olmasını istiyorum."

Fakat Besa canımı sıkmaya ve etrafımda dolanmaya devam etti. Hep sordu, "Niçin bana gelmiyorsun? Gel bana, ben gerçek bir erkeğim. Niçin benden korkuyorsun?" Ama ben hiç cevap vermedim. Bir defasında Bo, ona şöyle dedi, "Madem sen bir *erkeksin*, anlamıyorum, niçin bu kadının bu kadar üstüne gidiyorsun? Şu yaptığının kimseye bir faydası olacak mı? Çünkü ben onu terk edecek değilim. Beni ısırmış olsan ve bu izi üzerimde taşıyor olsam da yoldan çekilecek olan sensin, ben değil. Onunla evlenmeye kararlıyım."

Bir başka seferinde Bo'ya dedim ki, "Besa'dan korkun olmasın. İkimiz evleneceğiz; ben onunla evli kalmayacağım. Seni korkutmasına izin verme. Çünkü buraya oklarıyla gelecek olsa bile onlarla hiçbir şey yapmaz." Bo dedi ki, "Yapsa bile bunun ne faydası olur ki? Ben de erkeğim ve oklarda ustayım. İkimizin birbirimizi vurma-sıyla kalırız. Zaten o yüzden ona seni bırakmasını söylüyorum; seninle birlikte olan erkek, benim artık."

Bir dahaki sefere Besa, ok dolu sadağıyla ve "Nisa'yı almaya ve onu yanımda götürmeye geldim," diyerek geldi. Yanına birini alıp köyüme öyle geldi. Vardığında güneş tepedeydi ve ben dinleniyordum. Dedi ki, "Nisa, hadi gidelim." Dedim ki, "Ne? Senin penisinde bir sorun mu var? Yoksa azdın mı?"

İnsanlar kavgamızı duydular ve çok geçmeden herkes çevremizde toplanmıştı, ağabeyimle kardeşim dahil. Besa'yla tartışıp kavga etmeye devam ettik, ta ki ben öfkeyle, "Pekâlâ! Bugün artık korkmuyorum!" diye bağırana kadar. Ve üstümde ne kadar şey varsa çıkar-maya başladım -önce birini, sonra diğerini, en sonunda da cinsel

bölgemi örten deri önlüğü. Hepsini çekip çıkardım ve yere koydum. “İşte! İşte vajinam! Bak, Besa, bana iyi bak! Senin istediğin bu!” diye bağırdım.

Yanında getirdiği adam dedi ki, “Bu kadının kalbi senden cidden uzak. Bak, Besa. Nisa seni toptan, tüm kalbiyle reddediyor. Seninle sevişmeyi reddediyor. İlişkiniz bitmiş. Bak. Kıyafetlerini çıkardı, onları yere bıraktı ve şimdi de cinsel organıyla herkese, senin hakkında ne düşündüğünü ilan ediyor. O seni istemiyor, Besa. Senin yerinde ben olsam, onunla işimi hemen bugün bitirirdim.” Besa sonunda dedi ki, “Eh, haklısın. Artık onunla işim kalmadı.”

İkisi birlikte ayrıldılar. Deri önlüğümü ve diğer şeylerimi alıp üstüme geçirdim.

Anne! Böyle yaptım işte.

Besa’nın son bir denemesi daha oldu. Tekrar reise göründü ve geldiğinde bana dedi ki, “Reis seni görmek istiyor.” Düşündüm ki, “Eğer beni görmek isteyen oysa, onu reddetmem.”

Yanına vardığımda reis dedi ki, “Besa seninle evliliğini hâlâ sürdürmek istediğini söylüyor.” Ben dedim ki, “Evliliğimizi sürdürmek mi? Niçin? Ben adımı bilmeyecek kadar aptal mıyım? Beni yabancı bir yerde tek başıma bırakan bir adamla evli kalır mıyım hiç? Yaşlı Debe ve karısı olmamış olsaydı yolumu gerçekten kaybetmiş olurum. Ben mi? Besa’yla evli kalmak mı? Böyle bir şeyi düşünemiyorum bile.”

Besa’ya döndüm, “Daha Doğu’dayken sana böyle dememiş miydim?” Besa dedi ki, “Mmm, böyle demiştin.” Dedim ki, “Ve ayrıldığında, beni kendi bebeğinle hamile bırakıp gittiğini sana söylememiş miydim? Sana bunu da söylememiş miydim?” Dedi ki, “Evet, böyle demiştin.” Dedim ki, “Ve seninle gitmek istediğimi, hamileliğimi senin güçlendirmeni istediğimi söylememiş miydim? Ben bunları söylemedim mi ve sen beni reddetmedin mi?” Dedi ki, “Evet, bunları söylemiştin.” Sonra ben de dedim ki, “Mmm. Bugün reisin huzurunda sürmesi gerektiğini söylediğin evlilik bu yüzden artık yok işte. Çünkü ben Nisa’yım ve bugün, sana bakarken, tek yapmak istediğim kusmak. Sana karşı kalbimde kalan sadece kusma isteği. Burada birlikte oturup senin yüzünü gördükçe içimden yükselen ve bana hâkim olan tek duygu bu.”

Reis güldü, başını salladı ve dedi ki, “Nisa imkânsız biri!” Sonra dedi ki, “Besa, onu dinlesen iyi edersin. Dediklerini duyuyor musun? Hamileyken onu terk ettiğini, düşük yaptığını ve çok kötü günler geçirdiğini söylüyor. Bugünden itibaren artık sen onun kocası değilsin.” Besa dedi ki, “Bunun sebebi onun Bo’yla birlikte olması ve ondan ayrılmak istememesi. Ama ben hâlâ onu istiyorum, evliliğimizi sürdürmek istiyorum.”

Dedim ki, “Ne diyorsun? Besa, yoksa beni göremiyor musun? Benim gerçekten başka bir erkek bulduğumu göremiyor musun? Yoksa benim artık yaşlandığımı ve başka birini bulamayacağımı mı sandın?” Reis yine güldü. “Evet, ben bir kadını ve senin penisine eşdeğer bir şeye ben de sahibim. Reisin penisi gibi... evet, benim sahip olduğum da reisininki gibi bir şey. Ve o para gibi de değerli. O yüzden, ondan içen kimse... benden para almış gibi olur. Ama sen değil, sen ona sahip olduğunda, onu harap olmaya terk ettin.”

Reis dedi ki, “Nisa delirmiş; konuşmaları şimdi gerçekten çılgınlaştı.” Sonra dedi ki, “İkiniz bu gece yatın ve bu konuyu iyice düşünün. Nisa, bütün bunları tekrar bir düşün. Yarın ikinizin de buraya gelmesini istiyorum.”

Besa gitti ve yattı. Ben de gittim ve yattım ve her şeyi iyice düşündüm. Sabah olduğunda reisin yanına gittim. Önceki akşam konuştuklarımdan utanıyordum. Orada sessizce oturdum. Reis dedi ki, “Nisa, Besa kendisiyle evli kalman gerektiğini söylüyor.” Ben cevap verdim, “Daha dün onun bebeğini karnımda taşıdığım halde o beni terk etti. Niçin onunla evli kalacakmışım? Tanrı bile beni terk eden biriyle, yanımda çocuklar olmasına rağmen örtülerin hepsini alıp giden biriyle, çocuklarımı örtecek örtüleri başkalarından dilenmeme sebep olan biriyle evlenmemi istemiyor. Ona evlenecek başka bir kadın bulmasını söyleyin.”

Reis, Besa’ya döndü, “Nisa meramını açıkladı. Söylenecak başka bir şey kalmadı. Sen bile, onun seni mağlup ettiğini görebiliyorsun. O yüzden, Nisa’yı bırak; reis olarak ben, bugün, senin onunla olan evliliğini bitiriyorum. Artık Bo’yla evlenebilir.”

Besa daha sonra bir defa daha reisin yanına gitti. “Lütfen, bana yardım et. Nisa’yı bana geri ver,” diyerek konuyu tekrar açmaya çalıştı. Fakat reis dedi ki, “Bu konuyu daha önce kaç defa önüme

getirmedin mi? Konuştun ve konuştun ve sözlerin kulaklarıma girdi. Bana bu konuda zaten karar vermiş olmadığımı mı söylüyorsun? Bana önemli biri olmadığımı mı söylüyorsun? Söylediklerimi dinlemek zorunda olmadığını, önemsiz biri mi olduğumu söylüyorsun? Nisa'yı sana geri vermek için bir neden görmüyorum.”

Bu sözleri işittiğimde ona büyük minnet duydum. Kalbim sevinçle doldu.

Bo'yla bundan kısa süre sonra evlendik.⁶ Birlikte yaşadık, birlikte oturduk ve birlikte çeşitli şeyler yaptık. Kalplerimiz birbirini çok seviyordu ve evliliğimiz çok sağladı.

Besa da çok geçmeden evlendi -bu sefer benden çok daha genç bir kadınla. Bir gün bana gelip dedi ki, “Bak, beni geri çevirmekle ne büyük hata ettin! Belki de senden başka kadın olmadığını düşünüyordun. Fakat sen, Nisa, bugün yaşlı birisin ve çok güzel bir kadınla evli olduğumu kendi gözlerinle görebiliyorsun!”

Ben de dedim ki, “Güzel! Ayrıldığımızda sana evlenecek ve birlikte yatacak genç bir kadın bulacağını söylemiştim. Bunda benim için bir sorun yok, çünkü senden istediğim hiçbir şey yok. Fakat elbette sen de biliyorsun ki, bir gün o da benim gibi yaşlanacak.”

Yaşamaya devam ettik, ama çok geçmeden Besa geri geldi. Genç karısının sorunlu olduğunu ve beni geri istediğini söyledi. Ben kabul etmedim, hatta bundan Bo'ya bile söz ettim. Bo bana, onu niçin reddettiğimi sordu. “Çünkü onu istemiyorum,” dedim. Fakat Besa'nın karısıyla ilgili söyledikleri doğrudu. Onun korkunç bir hastalığı var, bir tür delilik gibi. Bunu ona Tanrı vermiş. Çok da güzel bir kadındı. Ama artık öyle değil. Öyle genç ve güzel bir kadının başına niçin böyle bir şey gelir, anlamıyorum...

Bugün bile Besa beni görse benimle tartışır ve hâlâ beni istediğini söyler. Ben derim ki, “Bak, biz ayrıldık. Artık beni rahat bırak.” Bazen ona yiyecek bile vermiyorum. Bo vermem gerektiğini söylese de onun beni rahatsız edeceğinden korkuyorum. Çünkü kalbi hâlâ benim özlemimle dolu.

Fakat bazen ona yiyecek şeyler veriyorum, o da bana çeşitli şeyler veriyor. Bir defasında onu köyümde gördüm. Bana geldi ve dedi ki, “Nisa, bana içecek su ver.” Bir kupa yıkadım ve ona biraz su koy-

dum. Onu içti ve dedi ki, “Şimdi de bana biraz tütün ver.” Biraz tütün çıkardım ve ona verdim. Sonra dedi ki, “Nisa, sen gerçekten yetişkin birisin; nasıl çalışman gerektiğini biliyorsun. Bugün, ben bir kadınla evliyim, ama kalbim ona çok razı değil. Fakat sen... sen bana acı veriyorsun. Çünkü beni terk ettin ve başka biriyle evlendin. Ben de evlendim, ama kötü bir şeyle evlenmekle kendimi sıkıntıya soktum. Sen, senin çalışan ve iş yapan ellerin var. Seninle yiyebiliyordum. Bana yıkanacak su getirirdin. Bugün, ben gerçekten acı içindeyim.”

Dedim ki, “Ölmüş evliliğimizi hâlâ ne diye düşünüyorsun? Elbette, bir zamanlar evliydik, ama şimdi farklı yollara saptık. Artık seni istemiyorum. Beni Doğu’ya götürdüğünde bütün o olanlardan -orada yaşayıp çalıştıktan, babam öldükten, annem öldükten ve bana verdiğin onca acıdan- sonra yine birlikte yaşamamız gerektiğini mi söylüyorsun?”

Bana olanları olduğu gibi anlatmadığımı söyledi.

Bir gün de bana, beni Bo’dan almak istediğini söyledi. Dedim ki, “Ne? Söylesene, Besa, sana ne konuşuyor da bana hâlâ bunları söylüyorsun?” Dedi ki, “Tamam, öyleyse beni sevgilin olarak al. Kalbimin bir yol bulmasına yardım etmeyecek misin?” Dedim ki, “Bana sevgili olabilecek bir sürü erkek yok mu? Niçin sana razı gelecekmişim?” Dedi ki, “Bak, Nisa... ben çocuklarının, senin ve kocanın dünyaya getirdiği çocukların yetiştirilmesine yardım ettim. Sonra benim çocuğuma gebe kaldın ve bu iyi oldu. Onu içinde tutun ve Tanrı gelip onu öldürene kadar da onunla yaşadın. Kalbin bu yüzden öyle konuşuyor ve beni reddediyor.”

Bunun doğru olmadığını söyledim. Fakat haksız da değildi. Çünkü Besa’dan sonra hiç çocuğum olmadı. O bunu benden aldı. Tas-hay’layken çocuklarım oldu, fakat Besa beni harap etti. Gebe kaldığım o bir sefer de düşük yaptım. Bunun sebebi onun bana yaptıklarıydı; herkes böyle diyor.

NOTLAR

Margaret Mead’dan yapılan alıntı, onun *Male and Female* (New York: William Morrow, 1949) adlı yapıtından.

!Kung kadınlarının topluluktaki konumları için bakınız, Lee, *The*

!Kung San, s. 274-275, 447-454; Draper, "!"Kung Women: Contrasts in Sexual Egalitarianism in Foraging and Sedentary Contexts"; Draper, Cultural Pressure on Sex Difference," *American Ethnologist* 2, sayı 4, (Kas. 1975): 602-615; Draper, "!"Kung Bushman Childhood"; Marshall, *The !Kung of Nyae Nyae*, s. 175-179; ve Weissner, "Hxaro."

!Kunglarda baba-çocuk ilişkilerine dair niceliksel veriler, West ve Konner, "The Role of the Father: An Anthropological Perspective"den alınmıştır.

Kadınların rolleri üzerine kültürleri karşılaştırmalı olarak ele alan görüşler için bakınız, Hammond ve Jablow, *Women in the Cultures of the World*; M. Rosaldo ve L. Lamphere, *Woman, Culture and Society* (Stanford: Stanford University Press, 1974); L. Lamphere, "Review Essay: Anthropology," *Signs* 2, sayı 3 (1977): 612-627; ve Reiter, der., *Toward an Anthropology of Women*. Aynı zamanda Margaret Mead'ın klasik olmuş çalışmaları, *Male and Female* ve *Sex and Temperament'e* (New York: William Morrow, 1935) de bakılabilir.

Bu bölümdeki diğer bilgiler için yararlanılan kaynaklarsa şunlardır: B. Whiting ve J. Whiting, *Children of Six Cultures* (Cambridge: Mass.: Harvard University Press, 1975), ve M. Bieseke ve R. Katz, "Male and Female Approaches to Healing among the !Kung," basıma hazırlanıyor.

Bu bölüm, Nisa'nın otuzlu yaşlarının başlarından itibaren (1950'lerin ortaları) kabaca beş yılı kapsamaktadır.

¹Aslında kocası ve çocukları yanındaydı.

²Rand, Bechuanaland'da (bağımsızlık öncesi Botswana) geçerli Güney Afrika parasıydı. Değeri \$1.20 ila \$1.50 arasında olup zamanında beş Rand, !Kunglar için büyük bir tutar anlamında geliyordu -tipik hizmetçilik işlerinde bu rakam için neredeyse iki ay çalışmak gerekirdi.

³Tadına bakmak: Cinsel temas için kullanılan örtmece.

⁴Geleneksel !Kung kültüründe boşanma süreci hem daha basit hem de daha kısa sürelidir.

⁵Nisa ve Bo 1957 yılında, Nisa otuz altı yaşındayken evlenmiş olmaları.

ON İKİNCİ BÖLÜM

SEVGİLİ EDİNMEK

Eanrılar insanlara cinselliği verirken, der !Kunglar, çok güzel bir şey vermişler. Cinselliğe sık sık, sanki o bir yiyecekmiş gibi göndermelerde bulunulur: İnsanlar gıdasızlıktan nasıl ölebiliyorsa, der !Kunglar, cinsel açlık da onları öldürebilir. Besin kaynakları değişken ve sürekli endişe kaynağı olan bir halk için bu benzetme sanırız anlamlıdır.

Cinsellikten konuşmak da aşağı yukarı aynı öneme sahip gibidir. Kadınlar köyde veya toplayıcılıktayken, yahut da kadınlarla erkekler bir aradayken, cinsel kahramanlıklar uzun saatler boyunca hikaye edilir. Cinsel deneyimin her yönü şaka konusu olabilir ve bu çok doğal karşılanır -aralarında 'saygı' ilişkisi bulunan ve birbirlerinin huzurunda cinsel gönderme yapmaları yasak olan kişiler hariç. Aralarında 'şaka' ilişkisi bulunanlarsa sık sık birbirlerinin cinsel organları ya da cinsel davranışlarıyla gürültülü bir şekilde alay eder: "Senin penisin kocaman!" "Taşakların dizlerine kadar sarkıyor ve leş gibi kokuyor!" "Vajinal dudakların sarkık, koyu ve çirkin!" "Toprak düzesin!" "Kendi üzerine boşalasın!" (Cinsel ifadelerin çoğu hem

şaka hem de cidden hakaret etmek amacıyla kullanılabilir; bunların algılanışını sarf edildikleri bağlam belirler.) Alaylar genellikle be-timleyici hareketler eşliğinde yapılır. Şakalaşmaların bazıları meraklı bir izleyici kitlesi bile çeker. Erkekler birbirlerinin hayalarına dav-ranıp onları havaya fırlatmış ve ağaçta asılı bırakmış gibi yaptık-larında izleyiciler tezahürat yapmaktan kendilerini alamaz. Akbaba-lar yahut başka yaratıkların daha sonra onlara ne yapacakları konu-suysa kalabalığın eğlence konusu olur.

!Kunglar bazen de gerilimli bir ortamı yumuşatmak için bilerek bu tür şakalar yapar. Alanda çalışırken kulübesinin iskeletine sarıl-mış, tüküren bir kobrayı aşağı indirmeye çalışan bir adama tanık ol-muştum. Adam fazla yaklaşıncı yılan onun gözlerine zehrini fışkırttı. Zehri yıkamak için su getirildi; sonra, bulanıklaşan görüşünün dü-zelmesi için beklemekten başka yapacak bir şey kalmadı. Herkesin oturup beklediği sonraki yarım saat içinde iki adam, yaralının dik-katini dağıtmak ve onu neşelendirmek için olayı özellikle dramati-ze ederek anlatmaya başladı. Öyküyü tekrar tekrar anlatırken el ha-reketleri giderek abartılı ve olağanüstü yaratıcı hale geldi. Yılanın kalkışı ve tükürüşü öyküsünün son versiyonlarıysa alabildiğine gü-rültülü (bir o kadar da şenlikli) ve pornografikti. Bütün grup kahka-halarla gülmeye başladı. Gözlerinin üstüne titreyen yaralı da bu anın neşesinden kendini alamayarak kalabalığa katıldı. Herkesin neşelen-mesiyle kalan az bir gerilim de yerini şen bir atmosfere bıraktı. (Bir-kaç gün sonraysa yaralı adamın görüşü neredeyse tamamen norma-le dönmüştü.)

Ancak cinsellikle ilgili her şey, doğal olarak, hafif meşrep konuş-malara ve şakaya gelmez. Cinselliğin en yoğun ve potansiyel olarak şiddetli insani duyguları harekete geçirdiği de bellidir. Özellikle de evlilik dışı ilişkiler söz konusuysa. Bu tür durumlarda cinsellik, ke-limenin tam anlamıyla tehlikeli sayılır: Açığa çıkan kaçak ilişkile-rin çoğu şiddetle sonuçlanmıştı ki, geçmişte bu yüzden ölüm olay-ları bile meydana gelmiş. Bu nedenle, eşlerini bu konuda teşvik eden-ler hariç, insanların çoğu böyle ilişkilerde son derece dikkatli ve ted-birlidir.

!Kung evliliklerinde aşk vardır ve onlar bunu çeşitli şekillerde ifade ederler: Çiftler baş başa ava veya toplayıcılığa çıkmaya önem

verirler ki, bu seferler bazen günler boyu sürebilir; birbirlerine armağanlar yaparlar ve günlük ev işlerinde birbirlerine yardım ederler. Kadınlar, kocalarıyla ilişkilerindeki yoğun duygusallığı çekinmeden belirtirler. Yine de birçok kadın, evliliklerinin oldukça erken bir evresinde sevgililer edinmeye başlar. Bu türden ilişkiler çoğunlukla epey uzun vadelidir ve birkaç aydan birkaç yıla dek sürebilir, hatta ömür boyu süren ilişkiler bile olabilmektedir.

Evlilik dışı ilişkilerin geleneksel !Kung yaşamında yaygın olup olmadığı, Herero ve Tswana yerleşimlerinin etkisiyle yaygınlaşmış olabileceği konusu tartışmalıdır. Bu konuda !Kunglar arasında bile fikir birliği bulunmamaktadır. Ancak sadakatsizlik örneklerine !Kungların sözlü tarihlerinde ve mitlerinde de sıklıkla rastlanmaktadır. 1950'lerin başlarında Dobe Bölgesi'nin kırk kilometre batısındaki Nyae Nyae'de yaşayan geleneksel bir !Kung grubu üzerinde araştırma yapan Marshall ailesine bu husus ifade edilmiş ve doğrulanmıştır. Dolayısıyla bu olgunun yeni görülmeye başlamış olması bize pek olası gelmiyor.

Aşk ilişkilerinden doğacak sorunlara karşı en etkili sigorta, onların hiç öğrenilmemesidir. Buluşmaların, gözlerden uzak güvenli yerlerde ve zamanlarda gerçekleştirilmesi için son derece dikkatli olmak gerekir. 'Kendi gözleriyle gören' birinci dereceden tanıklar çok ciddiye alınırlar, fakat bu tanıklar sessiz kalmayı da tercih edebilirler. Bildiklerini anlatanlar, bundan doğacak kavgaların merkezinde yer alma ihtimalini göze almak zorundadırlar; hatta bazen olanlardan, kısmen, sorumlu tutuldukları bile olur.

Sevgiliye karşı beslenen hislerde kontrollü olmak da önemlidir. İlişki ne kadar romantik ve heyecan verici olursa olsun, eşler daima ilk sırada yer almalıdır. Sadakatsizliğe dair küçücük bir belirti -kocanın cinsel isteğini tatmin etmemek, anormal derecede kavgacı ve öfkeli olmak ya da köyün dışında çok fazla vakit geçirmek- bile öfkeli suçlamalara ve kıskançlıklara kolayca neden olabilir. Fakat söz konusu hisleri denetim altında tutmak her zaman kolay olmuyor, özellikle de yeni bir sevgili edinmenin heyecanı (en azından geçici olarak) zihni fazlaca meşgul ediyorsa. Ender durumlarda -sevgililer arasındaki hissiyat fazla güçlendiği zaman- uzun süreli evliliklerin sona erdiği görülür. Kimi durumlardaysa (bu da ender görülür) ka-

dının gebeliği buna sebebiyet verir: Koca uzun süre evden uzak kalmışsa babanın o olmadığı açıktır. Böyle hallerde sevgililer, evliliklerini sona erdirmeye çalışıp birbirleriyle evlenmeyi düşünebilirler. Ancak bunun sonucunda -şiddet olayları görülmese bile- tarafların hepsinin ödemek zorunda kalacağı duygusal bedel yüzünden böyle bir seçenek asla tercih edilmez.

Evlilik dışı ilişkilerde başarılı olmak ve ondan fayda elde etmek için kadının, kocasına -‘önemli olan,’ ‘kulübenin içinden olan’ kişiye- beslediği duygularla sevgilisine -‘küçük olan,’ ‘çalılardan olan’ kişiye- beslediği duyguları birbirinden ayrı tutmak zorundadır. Biri zenginlik sahibi, sıcak ve güven vericidir. Diğeryse, çoğunlukla kaçıma yatkın ve güvenilmez olmakla birlikte, tutkulu ve heyecan vericidir. !Kung kadınlarından (ve erkeklerinden) bazılarına göre ideal olan, ikisine birden sahip olmak. İlişkilerin cazibesi, diyorlar, yalnızca cinsellikten ibaret değil; gizli bakışmalar, kaçak öpüşmeler ve kısa sevişmeler bu türden ilişkileri çok daha baştan çıkarıcı hale getirmektedir. Sıklıkla ürpertici serüvenler olarak betimlenen bu ilişkiler, kadınların kendi aralarında çokça tartıştıkları konulardan biridir.

Kısmen de !Kung yaşamında mahremiyet eksikliği nedeniyle evlilik dışı gerçek cinsel ilişkiler pek sık görülmüyor gibidir. Ayrıca !Kung yetişkinlerinin hepsinin de böyle ilişkilere girmesi söz konusu değildir: Bazıları ifşa edilmek, bazıları da bölgede yeni görülmeye başlayan zührevi hastalık korkusuyla bundan kaçınmaktadır.

Ancak geri kalanlar için bu ilişkiler çok çekicidir. Görüşme yaptığım kadınlardan birinin sevgilisi olan genç bir erkekle konuşmuştum. Bu konuşma, sevgililer benim önümde birbirlerine armağanlar verdikten (aralarındaki bağın içtenlikle onaylanması) birkaç gün sonra gerçekleşmişti.

O gün, ikinci saatlerine kadar köyde pek az etkinlik olmuştu. Derken heyecan çığlıklarıyla kulübemden dışarı uğradım. Yeni evlenmiş genç bir çift, birbiriyle kovalamaca oynuyordu. Onları izlerken bir ağacın gölgesinde oturmuş genç adamı fark ettim; o da onları izliyordu. “Birbirlerine nasıl da âşıklar, değil mi?” dedim. “Evet, öyleler,” dedi ve kısa bir aradan sonra ekledi, “Şimdilik.” Ondandır açıklama isteyince şöyle dedi: “İki insan ilk defa bir araya geldiğinde

yürekleri ateştedir ve tutkuları çok büyüktür. Bir süre sonra ateş soğur ve öyle kalır.” Ondan bunu biraz daha açmasını istedim. “Birbirlerini sevmeye devam ederler, fakat farklı bir şekilde -sıcak ve güven verici.” Yüzümdeki soru ifadesini görünce konuşmasını sürdürdü, “Bak, evlendikten sonra kulübenin yanında birlikte oturursun, yemek pişirirsin ve birlikte yersin -tıpkı büyürken ailenin evinde yapıldığı gibi. Karın, annen gibi, kocan da baban gibi olur.” Peki bu durum ne kadar sürerdi? “Çiftine göre değişir. Genellikle birkaç ay; bazen de daha uzun. Ama mutlaka biter.” Sevgililer arasında da böyle mi oluyordu? “Hayır,” diye açıkladı, “sevgiliye beslenen hisler çok daha uzun sürer, kimi zaman yıllarca.” Görüştüğüm kadına karşı onun hissettikleri neydi -onlar da uzun süre sevgili olmamışlar mıydı?

Onun adını anar anmaz tavrı değişti ve yüzüne bir gülümseme yayıldı. “Ateşli bir kalple,” onun ne kadar müstesna ve güzel bir kadın olduğunu ve onu ne kadar sevdiğini anlatmaya koyuldu. Kadının bana zaten anlatmış olduklarını -sık sık birlikte kaçmayı düşlediklerini- doğruladı. “Nasıl olurdu?” diye sordum. Yüzüne düş görüyormuş gibi ifade yerleşti, sonra gülümsedi ve “İlk birkaç ay harika olurdu!” dedi.

Bu tür ilişkilere çok da göz yumulmadığı için bir sevgilinin ‘akıl’ sahibi olması -İhtiyatlı olması ve oyunu kurallarına göre oynaması- son derece önem kazanır. Aynı zamanda buluşmalar ayarlayarak, sadakat göstererek ve armağanlar vererek sevgisini de göstermesi gerekir. Sevgililer arasında armağanlaşmalar, hiçbir şekilde şart olmamakla birlikte, oldukça yaygındır. (Genelde erkekler kadınlara armağan verir, ancak armağan değişiminin sık sık iki yönlü olduğunu belirtmeliyiz.) Çekici bulunması için bir erkeğin ince ve güçlü bir bedene ve küçük bir kalçayla göbeğe sahip olması gerekir; yine de farklı görünümlü erkekler de kadınları eş ve sevgili olarak cezbedebilir. Bir diğer koşul da erkeğin yetenekli bir sevgili olmasıdır; yani kadının hazzını hesaba katmalı, cinsel organı küçük ila orta ölçekte olmalı ve ‘kalçası kuvvetli’ (erkeksi güce sahip) olmalı. Yeterli zaman varsa, kadının ‘iş’inin ‘bitirilmesi’ ve tatmin olmasını sağlamak için ilave cinsel etkinliklerde bulunmaya istekli olmalı.

!Kunların çoğu -yetiştirilme biçimlerinin çok doğal bir sonucu

görünen- özgüvenleriyle gurur duyar. Bunun çok açık bir örneği, genç kızların çocukluktan yetişkinliğe geçtikleri toplumsal çevredir. Köylerin fazlasıyla küçük ölçekleri, ergenliğe ulaşan kızların kendilerini karşılaştıracakları arkadaşlarının, olmaması ya da çok az olması sonucunu doğurur. Dolayısıyla bir rekabet ve karşılaştırma ortamı içinde büyümeleri söz konusu değildir. Her genç kızın, birkaç yıl boyunca, ilgi merkezi olması muhtemeldir. Kızlar olgunlaştıkça köyün erkekleri, onlardaki -göğüslerin örtülmediği bir kültürde bariz olması kaçınılmaz- bedensel değişikliklere ilişkin bitip tükenmeyen yorumlara ve onlarla evlenmek ya da kaçıp gitmek yollu şakalara başlar. Kimileriye kendilerine ikinci eş olmaları için ciddi ciddi teklifte bulunur. Bu tür durumlarda bir genç kıza yönelen dikkatten pay alacak başka birinin bulunmaması olağandır.

Böyle bir deneyim, öyle görünüyor ki, özsaygıyı da beraberinde getiriyor. Bir gün, göğüsleri henüz gelişmeye başlamış on iki yaşındaki bir kızı fark etmiştim: Bizim Land Rover'ın sürücü tarafındaki aynaya bakıyordu. Kararlılıkla yüzüne bakmış, ardından da parmak uçlarında yükselerek göğüslerini ve bedenin geri kalanını incelemiş, sonra yine yüzüne dönmüştü. Daha fazlasını görebilmek için geri adım atmış, sonra yine yakına gelmişti. Gençliğin verdiği kusursuz sağlık ve dinçlik haricinde hiçbir özel yanı olmamasına rağmen çok sevimli bir kızdı. Kendisini izlediğimi fark edince ona, o zamana dek iyice öğrenmiş olduğum !Kung usulüyle takıldım: "Ne kadar çirkin! Böyle genç bir kız nasıl olur da bu kadar çirkin olabilir?" Güldü. Sordum, "Aynı fikirde değil misin?" Işıl ışıl bir yüz ifadesiyle, "Hayır, tam tersine. Ben çok güzelim!" dedi ve kendisine bakmaya devam etti. "Güzel mi? Yoksa gözlerim yaşlılıktan zayıf mı düştü de bu güzelliğin nerede olduğunu göremiyorum?" diye sordum. "Her yerde," dedi, "yüzümde, bedenimde. Hiçbir yerimde hiçbir çirkinlik yok." Kız bu sözleri geniş bir gülümseme ve büyük bir rahatlıkla, ama yine de kibirden eser taşımayan bir tarzda söylemişti. Yaşadığı bedensel değişimden aldığı haz da, bu değişimle tamamen barışık oluşu da alabildiğine belirgindi.

!Kung kadınlarının daha çocukluktan ve erken yetişkinlikten kazandıkları vakar duygusu yaşamları boyunca kendilerini terk etmez. Bizim kültürümüzde birçok kadının yaşadıklarının aksine, bu

duygu, kendilerini sürekli karşılaştırdıkları ‘kusursuz’ güzellik  l  tlerince a ındırılmaz. Do u tan gelen fiziksel çekicilik farklılıkları !Kunglarca genel olarak bilinip tanınır; belli bireyler de özellikle yakışıklı yahut güzel bulunmakla birlikte onlardaki kültür, bu farklılıklar üstünde çok durmaz. Kendini çekici bulma fırsatı herkesin elindedir: Yıkandıktan ve yüzünü, bedenini ya layıp yabani bitkilerden yapılan makyaj malzemelerini uyguladıktan sonra en güzel kıyafetleri giymek -boncuk desenli ve deriden yapılma geleneksel bir kaross veya daha yeni yeni revaç olan parlak renklerle bezeli bir elbise – yapılacak en iyi şeydir.

Hasta, ‘ ok zayıf’ ve fazla ya lı olanlar haricinde herkes kendisini çekici kabul eder. Kendi özsaygılarını dile getirmek için en çok başvurdukları deyi leri, ‘i im var,’ ‘ben  retkenim,’ hatta ‘ben de erliyim’ diye tercüme edebiliriz. Dolayısıyla sevgili edinmek, hepsi bu yönde tercih kullanmasa da, !Kung kadınlarının çoğunun sahip olduğu bir seçenektir. Bir koca cezbedip onunla evlenmeye gelince, bu hedefe !Kung kadınlarının hepsi istisnasız ulaşır.

Marjorie, insanlar alırlarda yaşıadıklarında onların sevgili edinmedikleri ya da onların bu işi yakın zamanlarda siyahlardan öğrendiklerini söyleyenler var ya, onlar seni aldatıyorlar. Onlar sana yalan veriyorlar ve kurnazlıklarıyla seni kandırmaya çalışıyorlar. Ama ben, ben senin annen gibiyim ve sana yalan sunmuyorum; sana verdiklerim sadece gerçeklerdir. Ben yaşlı bir kadı nım ve başka insanların sana söylediklerini duyduğum zaman, onların içini görebiliyorum. Çünkü ilişkiler -evli olan birinin kocası olmayan biriyle aşk yapması- eski zamanın insanların bile bildiğı bir şey. Bu yüzden zehirli okların atıldığı ve insanların öldürüldüğü kavgalar hep olagelmıştır. İlişkiler, bize Tanrı'nın verdiği şeylerdendir.

Sana sevgililerimden söz ettim, ama daha hepsini sayıp dökmedim, çünkü onların sayısı el ve ayak parmaklarım kadardır.¹ Kimi öldü, kimi de hâlâ hayatta. Bense kötü biriyim. Ben, sevgilisi olmayan senin gibi değilim. Çünkü eğer kadınsan uslu oturup hiçbir şey yapmamazlık etmezsin -sevgili edinarsın. Kulübenin erkeğıyle, tek bir erkekle oturmazsın. Bir erkeğın sana verebileceğı çok azdır. Bir erkek sana yalnızca bir çeşit yiyecek getirir. Halbuki sevgililerin olduğunda birisi bir şey getirir, başkası başka bir şey getirir. Birisi akşam etle gelir, diğeri parayla, öbürü de boncuklarla. Kocan da çeşitli şeyler yapar ve onları sana getirir.

Fakat bir tek erkekle oturmak? Biz öyle bir şey yapmayız. Bir erkeğın düşüncesi sana yeter mi?

Bir kadının yapması gereken çeşit çeşit işler vardır ve onun, git tiğı her yerde de bir sevgilisi olması gerekir. Bir yere ziyarete gittiğinde eğer yalnızsa kimisi ona boncuk getirir, kimisi et getirir, kimisi de başka yiyecek getirir. Köyüne döndüğündeyse kendisine iyi bakılmış biri olarak döner.

Hatta kocasıyla gitse bile birkaç sevgilisi olmalı. Çünkü her biri ona başka şeyler verir. Bir adamdan bir şey toplar, başkasından başka bir şey, bir diğ erinden de daha başka bir şey. Sanki cinsel organı para

ediyormuş gibi -Pound! Rand! Şiling (kahkaha)! Gittiği her yerden ürünleri toplar, ta ki karossunu boncuklar, önlükler ve parayla dolurana kadar.

Eve döndüğünde sırrını arkadaşlarına açar, “Sevgililerimden biri bana bunu verdi, diğer şunu verdi ve öbürü de bunu verdi...” diye. Arkadaşları derler ki, “Ah, gittiğin yerin ne harika sevgilileri varmış. Sana çok iyi bakmışlar.” Kadın da der ki, “Dinleyin, hepiniz benim sizin güzel olduğunuzu düşündüğüm kadar güzelseniz ve eğer oraya yolunuz düşerse, erkekler sizi de görecek ve sizden de hoşlanacaklardır. Sonra bana nasıl davrandırlarsa size de öyle davranırlar.”

Kadının evde kalması da aynıdır. O ve kocası her zamanki gibi yaşarken kocası bir gün der ki, “Ben birkaç günlüğüne gidiyorum.” O da evde kalır. İşte o zaman sevgililerini görür. Sevgililerinden biri yakındaki bir köyde yaşıyorsa ve bir hayvan öldürdüyse ona biraz et keser ve getirir. O et çok güzel ve bol yağlı olur. Adam kadınla oturur ve et suyu kıvama gelip ağırlaşana kadar onu pişirir. Kadın onu içer ve kalbi mutlu olur. “Ah, kocam henüz ayrıldı ama ben, işte buradayım ve bu harika et suyunu içiyorum.”

Bir başka gün, belki de adam ona gelir ve birlikte yatarlar. Adam sorar, “Kocan ne zaman döner?” O da der ki, “Bir süre gelmez. Bacağım titremeye başlamadı daha.” Bunun anlamı kocasının henüz eve gelmeyeceğidir. Birlikte sevişirler ve şafaktan önce horoz öterken, adam ayrılır.

Bir başka gün, belki adam yine gelir. İkisi birlikte yatar ve adam sorar, “Bu sefer bütün gece seninle kalmak isterim. Son defa geldiğimde seviştikten hemen sonra senden ayrılmıştım. Şimdi, bugün ... bacağın sana ne söylüyor?” Kadın der ki, “Bu sabah, ortalıkta otururken uyluklarım çok hafif titredi. Kocam belki daha sonra gelir, belki gecenin yarısı. Ne zaman dönmeyi planladığını bilmiyorum. Ama bacağım titriyordu, o yüzden bu gece gelebilir.” Sevgilisi der ki, “Anlaşıldı, seninle sadece kısa bir süre yatacağım. Sonra gideceğim.”

İkisi yatar ve sonra ayrılırlar. Adam gider ve çok geçmeden kadının kocası döner. Ertesi sabah, kadın iş yaparken, belki de kuyudan su alırken, sevgilisi onunla buluşur ve kocasının dönüp dönmediğini sorar. Kadın der ki, “Evet, sen gittikten az sonra geldi. Sana

sabah bacağım titredi demedim mi? O uyanı sahiciydi.” Sevgilisi der ki, “Kocan geldiği için kalbim acı çekiyor! Gerçekten ıstırap çekiyor! Güneş gökyüzünde alçaldığında ve sen işini bitirdiğinde hadi buluşalım.” Kadın der ki, “Olur, ama ancak işim bittikten sonra. Yapacak çok şeyim var. Suyla işimi bitirdikten sonra kocam için yapacak şeylerim de var, çünkü daha yeni geldi. Ancak çok sonra, gün batmaya yakınken onun yanından ayrılabilir ve seninle buluşabilirim.”

Ertesi gün kadın kocasıyla birlikte kalır. Ona iş yapar, yıkar ve yemek pişirir. “Sevgilim bugün yine buluşacağımızı söyledi,” diye düşünür. Bütün günü yapması gereken şeyleri yaparak geçirir. O kadar çok çalışır ki, onunla buluşması gereken zamanı kaçıır. Uyu-yana kadar çalışır. Düşünür ki, “Ah, sevgilim yarın beni gördüğünde bana kızacak!” Korkar. Sonra düşünür ki, “Ama kızmasına sebep yok. Onunla buluşamadım çünkü kocama iş yapıyordum.”

Ertesi gün, kuyuda kapılarını suyla doldururken sevgilisi onu görür ve der ki, “Sana geçen gün ne demiştin? Hani buluşacaktık?” Kadın der ki, “Sana kocam için yapacak bir sürü işim olduğunu söylemiştim -yemek pişirme ve yıkama işleri. Odun getirmemi istedikten sonra yapacak başka işler de olduğunu söyledi. Beni öyle çok çalıştırdı ki, buluşma vaktimizin geldiğini fark etmedim bile. O yüzden çalışmaya devam etmişim.” Sevgilisi kızar ve der ki, “Eğer kocan yüzünden böyle olmuşsa, tamam. Ama bunu bir daha yaparsan, seni döverim! Cinsel organının nesi var? Yoksa beni umursamayacak kadar yaşlandı mı?” Kadın der ki, “Dayağı hak edecek ne yaptım ben? Yaptıklarım hep kocam içindi.”

Ondan sonra normal şekilde yaşar. Kocasının işlerini yapmayı sürdürür ve çok çalışır. Sonra, bir gün der ki, “Yakacak odun bakmaya çıkacağım. Ateşteki yemeğe biraz bakmaz mısın?” Oradan ayrılır ve odun ararken köyden iyice uzaklaşır. Sevgilisiyle buluşur, onunla yatar ve onunla sevişir. Ondan ayrılır ve köye odunla geri döner. Kalbi mutludur, çünkü sevgilisiyle birlikte olmuştur ve kocasının bundan haberi yoktur. Ve bu şekilde yaşamaya devam eder.

Bir başka kadının durumu başka olabilir. Onun sevgilisi uzaklarda olmuş olabilir. Fakat geri dönüp onu gördüğünde kadının kalbi bilir

ki, o tekrar yakınlardadır. Kadın yaşar ve onunla yalnız kalabileceği bir fırsatı beklemeye koyulur. Buluştuklarında adam der ki, “Belki de beni hiç düşünmedin?” ve şöyle sorar: “Sen yaşarken ve günler geçerken beni hiç düşündün mü?” Kadın der ki, “Ne diyorsun? Seni sık sık düşündüm. Beni bundan ne alıkoyabilir ki? Bunu engelleyecek ne yapmış olabilirim? Ben insan değil miyim?” Çünkü insan olduğunda sen, birbirini düşünürsün.

Adam der ki, “Belki de unutmuşsundur diye düşünmüştüm.” Kadın der ki, “Hayır, seni sık sık ve şiddetle düşündüm.” Adam der ki, “Mm, ben de seninle bunu konuşmaya geldim, ne düşündüğünü görmek için.” Kadın der ki, “Madem gördün, şu anda ne hissediyorsun?” Adam der ki, “Sen... sen beni gerçekten kötü hissettirdin! Gittiğim ay, kalbim senin acınla doldu ve seni çok istedi.” Kadın der ki, “Benim de öyle oldu. Ben de seni istedim ve kalbim senin acınla doldu.”

Kadının kocası gidene kadar beklerler ve köyden uzakta buluşurlar. Sonra işlerini görürler.

Bazen, kocasıyla uyuduktan sonra bir kadının sevgilisiyle buluştuğu bile olur. Bu durumda sevgilisi onunla o gece buluşmasını önceden söylemiştir. Adam köye vardığında kadının arkadaşlarından birine gider ve onu uyandırmasını ister. Arkadaşı kadının kulübesine gider ve kulağına fısıldar, “Senin adamın geldi. Kalk ve git ona.” Kadın düşünür ki, “Ah! Ben kocamı ne yapacağım şimdi? Bunu nasıl yapacağım?” Kocasını uyandırır ve der ki, “Bütün insanların sohbet ettiği kulübeye gidiyorum. Sonra gelip yine uyurum.” Sevgilisiyle buluşur ve yatarlar. İşleri bitip de sevgilisi ayrıldığında kadın oturur ve diğerleriyle sohbet eder. Sonra geri gelir ve kocasının yanında yatar.

Evet, kadınlar kurnazdır!

Annemin bile sevgilileri vardı. Onlarla buluştuğunda ben de onun yanında olurdum. Ama babamın da sevgilileri oldu mu, bilmiyorum. Çünkü babam beni yanına almazdı; ben sadece kadınların peşlerinden giderdim. O yüzden, sevgilileri olmuşsa bile, bundan haberim yok. Fakat kadınlar... ben çocukken hepsinin sevgililerini bilirdim - hatta annemle halaminkileri bile.

Küçük yaştayken annemi bir adamla gördüğümü hâlâ hatırlıyorum. Adam onunla buluşmuş, onu almış ve onunla aşk yapmıştı. Bense yakında oturup beklemiştim. Annem odunla döndüğünde düşünmüştüm ki, “Bunu söyleyeceğim!” Sonra düşünmüştüm ki, “Babacığma bunu söylemeli miyim yoksa söylememeli miyim?” Ama köye vardığımızda hiçbir şey söylemedim. Eğer söylersem babam annemi öldürür diye düşünmüştüm.

Toma hariç, bir tek onu söylemiştim. O sırada kız kardeşim, Kxamshe, ölmüştü ve büyük teyzem, bizi yanında götürmek üzere Doğu’dan gelmişti. Onunla oraya yaşamaya gittiğimizde ben hâlâ çok küçüktüm, göğüslerim yoktu. Çok geçmeden teyzemin kocası, Toma, annemle başladı. Çok sonraları onu babamdan kopardı bile; annemi babamdan ayrılması için kandırdı. Bunlar olduğunda ben izliyordum. Anneme demişti ki, “Seninle sevişmek ve seni alıp götürmek istiyorum. Yeni bir kadınla evlenmek istiyorum.”

Yeni sevgili olduklarında babamın bundan haberi yoktu. Çalılarda buluşurlardı. Annem beni oturtur ve benden fazla uzaklaşmadan onunla birlikte olurdu. Bense oturduğum yerde beklerdim. Bazen ayağa kalkıp ağlardım. Bir defasında çok yüksek sesle çığlığı basmıştım, “Babacığım döndüğünde ona söyleyeceğim. Anne, şimdi söyle o adama, seni harap etmesin artık. Ona gitmemiz gerektiğini söyle. Babacığma onun seninle seviştiğini söyleyeceğim!” Ama annem geri geldiğinde demişti ki, “Şunu anlamalısın ki, eğer söyleyecek olursan, baban beni öldürür. Şimdi, ya ona söylemezsin ya da beni bir daha göremezsin.” Sözüünü dinledim ve geri döndüğümüzde hiçbir şey söylemedim.

Söylediğim seferse beni çok uzun süre bekletmişlerdi. Hem yorgun hem de mutsuzdum. Düşünmüştüm ki, “Eve gitmek istiyorum. Bu adamın nesi var ki, eve gitmemize izin vermiyor? Hem nasıl oluyor da annemle bir başkası birlikte oluyor? Babam çalılardan geldiğinde ona söyleyeceğim.”

Döndüğümüzde de düşündüğümü yaptım. Dedim ki, “Babacığım, annemle odun toplamaya gittiğimizde Toma da oradaydı. Annemi benden aldı ve gidip onunla sevişti. Bense orada oturup bekledim.”

Sonra annemle babam kavga etmeye başladılar ve babam anneme vurdu. “Niçin söyledim? Annem şimdi ölecek. Söylemekle hiç

iyi etmedim; bunu bir daha asla yapmayacağım. Onu bir erkekle görsem bile orada usulca oturacağım. Bir daha hiç söylemeyeceğim,” diye düşündüm.

Babam ava çıktığında Toma bazen bizimle kalırdı ve hep birlikte yatarlık. O zaman kalbim çok kötü hissedirdi ve düşünürdüm ki, “Bu nedir böyle?” Ama babam geldiğinde yine de bir şey söylemezdim.

Bu uzun süre devam etti. Sonra kavgalar başladı. Bir seferinde babamın anneme bağırdığını hatırlıyorum, “Chuko, seni zehirli oklarla öldürecekim ve sonra Toma’ya da aynısını yapacağım. O nasıl bir şey² ki, karısıyla kalıp ona bakmıyor yahut da seni alıyor da geri vermiyor? Sende olup da başkasında olmayan ne var?”

Sonra Toma’ya da bağırdı, “Beni mağlup eden bir şey olduğunda, bir şeyler yaparım. Ben senin gibi köy insanı değil, çalıların insanıyım; seni tutup öldürüverecekim. Sonra çocuklarımda çalılara dönecekim. Şimdi kendi karını geri al ve burayı terk et; evlendiğim kadınla ben kalacağım.”

Başka günlerde Toma’yla kavga edenler, erkek kardeşlerimdi. Ağabeyimin bıraktığı yerden kardeşim devam ediyordu. O da o sıralar epey büyük değil miydi? Kumsa derdi ki, “Annemi babama geri ver. Sana ne oluyor da bizi Doğu’ya götürebileceğini ve annemi babamdan alabileceğini sanıyorsun?”

Bir defasında Kumsa onu tuttu ve yere çaldı. İnsanlar onları ayırana kadar kavga ettiler. Bir başka sefer de Kumsa anneme bağırdı, “Kalk ve babamın yanına git! Niçin bu adamla oturuyorsun? Ne arıyorsun? Eğer babama gitmezsen seni öldürürüm.” Sonra da şöyle dedi: “Sen ne yapıyorsun? Niçin ablanın kocasıyla başladın ve niçin onu şimdi terk etmemekte diretiyorsun? Hem nasıl oluyor da böyle yaşlı bir Zhun/twa’dan hoşlanabiliyorsun?”

Eline bir şey geçirdi ve ona vurdu. Ona durmadan bağırdı ve hakaret etti, ta ki insanlar onu oradan uzaklaştıran kadar. Dediler ki, “Annende hiç akıl yok, onu şimdi rahat bırak. Annen bir kadın. Ona bu şekilde vurmaya devam edersen, onu öldürürsün. Dövüşeceksen öbürüyle dövüş, o bir erkek.” Sonra dediler ki, “Hem Toma ne yapmaya çalışıyor öyle? Daha yaşlı bir kadın olan ilk karısı hâlâ hayatta. Bu gidişle kadın öldüğünde onu gömmeye bile gitmeyecek. Akıllı

fikri anneni babanın elinde almakta. O yüzden annene vurmaya bırak -git de onunla dövüş.”

Kumsa da Toma’nın üstüne vardı ve kavga etmeye başladılar. Bittiğindeyse yaşamaya devam ettik.

Ta ki bir gün Toma annemi alıp onunla birlikte ayrılana kadar. Daha öncesinde çok kavgalar olmuştu. Ağabeyim anneme bağırp ona vurmuştu, “Babamı terk mi edeceksin? Onu terk edip Toma’y-la mı gideceksin? Ya sabahtan akşama kadar oturup ağlayan küçük oğlunu ne yapacaksın? Çocuklarını nasıl olur da bırakır ve onlara bakmazsın?”

Ama yine de gittiler. Toma annemi kandırıp onu babamın elinden aldı. Düşündüm ki, “Annem hatalı; babamı bırakıp başka bir adamla evlenmemesi gerekir.”

Kumsa ve ben ağladık ve ağladık. Babamın yanında kalıp durmadan ağladık.

Çok geçmeden babam onları köylerine dek izledi. Annemi gördüğünde dedi ki, “Chuko, sen ne yapıyorsun? Niçin benimle otur-muyorsun? İkimiz hâlâ birbirimizin yanında oturabiliriz.”

Tekrar bir sürü kavga-dövüş oldu. Büyük teyzem dedi ki, “Chuko, kocanla geri dön ve çocuklarına bak. Kendini niçin kocamın tepesine astın da gittiği her yere gider oldun?”

Annem bu sefer Toma’yı bırakarak bizimle geldi. Tekrar bana geldi.

Çok uzun zaman yaşadık ve yaşadık. Sonra, bir gün, Toma yine çıkageldi. Düşündüm ki, “İkisi annemle hep böyle mi yaşayacaklar?”

Babam yine anneme sahip çıkmaya çalıştı, ama nafile. Babam onlara bağırdı, hakaret etti ve onlarla kavga etti. Hatta bu esnada annemin elini bile ısırdı. Dedim ki, “Eğer bu şekilde devam edersen, işin bittiğinde onu öldürmüş olursun. Bırak gitsin.”

Sonunda bıraktı; vazgeçti ve alması için annemi Toma’ya bıraktı. Düşündü ki, “Eh-hey, demek bu adam böyle? Sonra ben, ben bu kadını terk edeceğim. Karımı Toma’ya vereceğim ve evlenecek genç bir kız bulacağım.” Onlara dedi ki, “Pekâlâ, madem istiyorsun, karımı al ve ona istediğini yap.” Toma annemi kazanmayı yine başarmıştı, babam da uğraşmaktan vazgeçti. Sonunda onu Toma’nın almasına izin verdi.

Çok geçmeden babam beni, Kumsa'yı ve Dau'yu yanına aldı ve birlikte oradan ayrıldık; Toma'yla annemse Doğu'da kaldı. Bir süre kaldığımız bir köye gittik, sonra bir başkasına geçtik. Yaşadık ve yaşadık ve aradan biraz zaman geçtikten sonra babam, başka yerlerde bulunan bazı şeylerini almak istediğini söyleyerek bizi başkalarının gözetimine bıraktı. Geri geldiğinde yanında kendinden yaşlı bir kadın vardı. Bu kadın onun yeni karısıydı. Sonra bizi aldı ve karısının köyünde yaşamaya götürdü.

Toma'nın ilk karısı bir daha evlenmedi. Ve tıpkı diğerlerinin söylediği gibi, bir süre yaşadı ve öldü. Annemi kuma olarak kabul etmemiş, o yüzden de onlardan ayrılmış ve gitmişti. Öldüğünde Toma yanında değildi; o annemleydi. Kadının öldüğü yeri bile görmeye gitmedi.

Babamızın yanında kalarak ve orada büyüyerek yaşadık ve yaşadık. Sonra, bir gün, Toma öldü ve annem bize, yaşadığımız yere geri döndü. Kardeşlerim ve ben, Toma'nın öldüğüne sevinmiştik. Tanrıya şükrettik ve bize iyilik yapmış olduğunu söyledik.

Fakat babam onu kabul etmedi. Annem babamın tekrar onun yanında yatmasını istemişti. Fakat babam, onun kendisi reddettiğini, şimdiyse kendisinin onu istemediğini söyledi: "Seni almayacağım çünkü sen beni çoktan terk ettin. Kocan ölmüş olsa bile ben seninle evlenmeyeceğim ve seni tekrar yanıma almayacağım. Bugün sen kendi başına yatacaksın. Eğer yine evlenirsen hiç umurumda olmaz. Çünkü sen gittikten sonra ben evlendim ve bugün başka bir karım var. Yoksa senden başka kadın olmadığını mı sandın? Bugün sen ayrı yatacaksın, çünkü bizim olmuş olagelen şey, yani evliliğimiz, artık yaşamıyor."

Sonra dedi ki, "Ama dünyaya getirdiğimiz çocuklar, onlar ikimizin arasında yaşayacaklar, çünkü onlar ikimizin de. Ve eskiden yaşadığımız gibi yaşayacağız. Armağan alışverişi ve hxaro yapmayı sürdürebiliriz. Boncukların olduğunda onları bana verebilirsin, ben de sana başka şeyler veririm. Bunda bir sorun yok. Yiyecek için de aynı şey geçerli. Ben bir şeyler hazırladığımda ya da sen bir şeyler topladığında sen bana verirsin, ben de sana veririm. Evlendiğim kadın, karım bile sana yiyecek, et ve boncuk verir."

Devam etti, "Çocuklarımızı birlikte yaptık -yaşamayanlar öldü,

yaşayanlarsa şimdi bizimle. Fakat sen aramızdaki evlilik bağlarını kopardın. O yüzden bugün benden ayrı yatacaksın. Ve her ne olursa olacak. Ta ki Tanrı bizi öldürene, yahut da seni veya beni öldürene kadar bu şekilde yaşamaya devam edeceğiz.”

Ondan sonra annem bizimle kaldı. O kendi kulübesinde, babamla karısı da kendi kulübelerinde yaşamaya devam ettiler. Başka hiçbir şey olmadı. Kumsa, Dau ve ben bir süre babamın ateşi başında oturur, sonra kalkar, annemin ateşi başında otururduk. Onunla yemek yer, sonra babamıza döner, onunla da yerdik.

Bu şekilde yaşamaya devam ettik.

Sevgililerimin olmasından hoşlanıyorum, ama onların yolları kalbimi harap etmek ve her yanıma meni fişkırtmaktan ibaret.

Bir zamanlar sevgili edindiğim bir adam vardı; seviştikten sonra bunu gitti, karısına anlattı. Bir daha birlikte olduğumuzda da yine aynı şeyi yaptı. Sonra karısı beni aramaya geldi ve bulduğunda da bana bağırmaya başladı. Düşündüm ki, “Bu nasıl bir adam böyle? Bir kadından çaldığında bunu karısına mı anlatıyor?” Ona dedim ki, “Kocan yalan söylüyor. Biz sevgili değiliz.” Fakat öfkelenmişim, “Bana gelişinin sebebi buysa, bunun için seni öldürebilirim bile. Sen iri bir kadın olsan ve ben bu halimle senin yanında küçücük kalsam da. Böyle bir şey söylüyorsa senin kocan delirmiş demektir, çünkü onunla biz sevişmedik.”

Onu bir dahaki sefere gördüğümde dedim ki, “Beni isteyen ve bana sevgiden bahseden sendin. Sana ben gelmedim. Ben bir kadınam; sen de bir erkeksin ve bana gelen sendin. Seni ancak bu şekilde kabul ettim ben. Buna rağmen bende ne gördün de gidip karına anlattın? Eğer böyle olmasını istiyorsan ben de gidip kocama anlatayım. Senin kafanda hiç akıl yok mu, bunları karına anlatıyorsun?”

Fakat bu olaydan sonra, karısı beni ne zaman görse, bulunduğu yere gelir ve bana bağırmaya başlardı. Ben de ona bağırırdım. Bir gün, sonunda dedim ki, “Kalbim seninle sürekli kavga etmekten bıktı usandı. Her gün gelip beni aşağılıyorsun; her gün senin sözlerini dinliyorum. Öyleyse bugün ben de sana şunu anlatacağım: Kocan benim sevgilim ve hep de öyle kalacak. Artık bu seni susturmalı. Bakalım şimdi bana ne yapacaksın? Bunu görmek isterim. Ama belki de hiçbir şey yapmayacaksın.”

Ağacın gölgesinde, kocam dahil, başkaları da oturuyordu. Bir sonraki sefer kadın yine beni aşağılayıp bana küfretmeye başladı, ama ben bir şey demedim. Düşündüm ki, “Bu kadın var ya... bugün onu haklayacağım!” Bana hâlâ hakaretler yağdırmaya devam ediyordu; bense yine de susuyordum. Fakat yanıma gelip de bağırarak iyice dibime vardığında ben dedim ki, “Annem aşkına! Sana vurmayı ve seni burada öylece asılı bırakmayı o kadar isterdim ki!” Sonra gülmeye başladım ve sordum, “Bu şekilde aşağılayarak benden ne kopabileceğini sanıyorsun?” Sonra ekledim, “Ama madem bana böyle geldin, bir kavga olacak herhalde.”

Kolyelerimi çıkarttım ve ona vurdum, midesine bir tane indirdim ve onu devirdim. Derken kadın kalktı ve üstüme yürüdü, ama ona yine vurdum ve o yine devrildi. Kalkıp üstüme tekrar yürüdüğünde ona adıyla seslendim ve dedim ki, “Bu sefer, seni öldüreceğim.” Yine gülmeye başladım, “Gidip başka bir yerde oturursan iyi edersin, yoksa seni öldüreceğim. Eğer geri gelecek olursan sana öyle bir vururum ki, canın çıkar. O yüzden, sen en iyisi git, bir yerde otur.”

Kadınlardan biri onu tuttu ve oturttu. Öfkeden deliye dönmüştüm! Ona bağımaya devam ettim, sonra ayağa fırlayıp onun elini ısırdım. Çılgılığı bastı, “Ayy! Nisa beni ısırdı... Nisa beni ısırdı...” Ben dedim ki, “Seni altına sıçtırana kadar dövmek isterdim! Dövüşemeyecek kadar küçük olduğumu mu düşünüyorsun? Ama dövüşebilirim, senin gibi büyük biriyle bile. Kemiklerim, işte bu kemiklerim seni yakalayacak ve altına sıçtıracak! Beni annenin akrabalarının çocuğu mu sanıyorsun da senin hakaretlerine karşılık vermeyeyim? Ben bir ailedenim, sense başka bir aileden. Senin kocan senindir, benim kocam da benim.”

Sonunda büyükler dediler ki, “Böyle ilişkilerden konuşmak kötü konuşmaktır. Bunun hemen sona ermesi lazım.” Onları dinledik ve sustuk. Kadın da kocasıyla köyüne döndü. Ondandır adamla ben artık sevgili olmadık. Onun ne fena biri olduğunu ve insanları nasıl birbirini öldürmeyi isteyecek hale getirdiğini gördüm. Onda hiç akıl yoktu.

O diğer erkekler gibi değildi.

Kadınlar bazen sohbet ederler. Bir kadın sevgilisiyle birlikte ol-

duktan sonra der ki, “O var ya, hani sevgilim, dün gece bana geldi.” Arkadaşları sorarlar, “Gelip seninle yattı mı?” İlk kadın cevaplar, “Evet, benimle yattı ve sabaha kadar sevişti. Sonra ayrıldık ve o gitti.” Arkadaşı da şöyle derler: “Ugn, ugn ... Dün gece, karanlık henüz çökerken ve herkes sohbet edip sonra yatmaya giderken benim de sevgilim geldi ve benimle sevişti. Fakat sadece bir kere yapabildik. Sonra yan yana yattık ve uyuyakaldık. Ne olduğunu anlayamadım. Belki yatış biçimimizdendi, fakat benimle bir daha sevişmedi. Artık pek emin değilim. Belki de benden pek hoşlanmıyor, ama öyle olsa niye gelsin ki?” İlk kadın der ki, “Benimki öyle değildi. Benimki biz ayrılana kadar benimle sevişti, sonra ikimiz de uyuduk. Benimle bu gece başka bir kulübede buluşmayı ve yine sevişmeyi istiyor.”

Kadınlar erkekler üzerine konuşurlar ve bundan keyif alırlar. Bir kadın sorar, “Ya şuradaki adam... o nasıldır?” Diğer kadın der ki, “Mm ... şuradaki mi? Onun penisi büyüktür! O kadar büyüktür ki beni acıdan az daha öldürüyordu. Eğer bana bir daha gelecek olursa onu reddedeceğim. O gerçekten insanın canını yakıyor!”

Kadınlar başka şekillerde de konuşurlar. Bir kadın şöyle diyebilir: “Bana neler oluyor? Yoksa cinsel organım mı yaşlandı? Çünkü bir erkek benimle yatacak olsa bile kendimde bir heyecan bulamıyorum. Yoksa cinsel organımı tüketecek kadar yaşlandım mı? Onun için de pek farklı değildi. Birbirimizden hiç zevk alamadık.”

Kadın fazla geniş, erkek de ona göre fazla küçük olduğunda bazen öyle olur. O zaman kadın onu iyi tutamaz. Adam içerde serbestçe dolaşır, fakat kadın fazla büyüktür. Adamın erkeklik gücü yerinde olsa bile onlar birlikte iyi seks yapamazlar. Ondan sonra adam der ki, “Tamam tamam. O kadar da önemli değil.”

Ertesi sabah kadın, arkadaşlarına sorar, “Ben ne yapacağım şimdi? Arkadaşlarım, cinsel organım yaşlanmaya başladı. Dün gece benimle yatan adamla sabahlara kadar seviştik, ama o bundan hiç zevk alamadı.”

Adam bile diğer erkeklere anlatacaktır, “Şuradaki kadın var ya, içimdeki bütün gücü öldürdü. Fazla büyük; içleri çok genişlemiş. Dün gece onunla yattım ve bütün gece onunla yapmama rağmen bundan hiç zevk almadım. O kadar geniş ki, tıpkı Hereroların ağızlarına benzemiş! İçinde sağa sola dönüp durdum, ama hiçbir şey hisse-

demedim. Onun için nasıldı bilmiyorum, ama bugün benim belim ağrıyor ve yorgunluktan bitmiş durumdayım. Bugün, ona geri dönmeyeceğim.”

Zhun/twa kadınları da erkeklerle ilgili sorunlarını ve şikâyetlerini birbirlerine anlatırlar. Bir kadın kocasından bahsedip onun kendisini tatmin edemediğini anlatabilir. Kocasına neler söylemiş olduğunu anlatır, “Bize ne oluyor? Sen, kendi kocam, benimle yatar ve işini bitirirsin. Fakat sen durup benden ayrıldığında ben kendi işimi bitirmiş olmuyorum.³ Evli olduğumuz halde niçin böyle olsun ki? Sen benimle yatıp işini bitirdiğinde benim de işim bitmiş olmalı. Yoksa hastalanacağımı bilmiyor musun? Sevişmeliyiz ki, ikimiz de işimizi bitirelim.” Arkadaşları der ki, “Sen zevk almaya başladığın sıra kocanın işi bitiyor mu? Sen gerçek zevke erişmeden o niçin senden ayrılıyor ki?” Kadınlar kocaları hakkında bazen böyle konuşurlar, fakat sevgililerinde böyle durumlar pek olmaz. Bir kadının sevgilisi genelde çok iyi iş görür.

Zhun/twa kadınları birbirleriyle işte bunları konuşurlar. Bütün kadınlar birbirlerine böyle şeyleri sormazlar mı?

Sevgililerin çok çeşidi vardır. Kimi erkeklerin penisi küçüktür, kimilerinininkiyse büyüktür. Başka erkeklerse, onların penisleri meniyle doludur. Öyle adamlar iyi iş çıkarmazlar çünkü seks yaptıkları zaman ıslaklıklarını her şeye bulaştırırlar. Öyle olduğunda düşünürsün ki, “Bu adamın menisi o kadar çok ki, giysilerimi harap ediyor. Onunla daha ilk defa yatıyorum, nasıl oluyor da bu kadar çok meni çıkartıyor?” Ondan sonra onunla bir daha buluşmaz ve başka birini bulursun, menisi az olan bir adam. Böyle adamdan iyi sevgili olur.

Bir erkeğin penisi fazla büyükse, o da iyi değil. Öyle adamlar insanın cinsel organını acıtır. Düşünürsün ki, “Olamaz, adamın penisi o kadar büyük ki, beni öldürecek ve içlerime hastalık girmesine neden olacak.”

En iyisi, penisi küçük erkeklerdir. Öyle adamlar seni hasta etmez.

Birçok erkeğin belinde kuvvet vardır ve onlar yaşlandıklarında bile cinsel güçlerinden bir şey kaybetmezler. Bu erkekler başta uyarılmasalar da onlara dokunduğunda penisleri güç kazanır ve sonra

onları içeri yönlendirirsin. Ama kimileri de var ki, onların penisleri yumuşak kalır. Kalpleri seni arzular, ama penisleri ölüdür. Öyle biriyle yattığında, adam denese bile asla iyice sertleşmez ve içine iyice giremez. Girse bile çok az girer ve işi çabucak biter. Öyle bir adamın belinde kuvvet yoktur. Bu yaşlılar kadar gençlere de olur. Onların penisi giysi kadar yumuşaktır.

Bir erkek, kendisini kabul eden bir kadınla birlikte olduğunda ve penisi yumuşak kaldığında düşünür ki, “Bunun bana ettiği nedir böyle?” Kendisine dokunur, “Bana neler oluyor?” Yine dokunur, “Ben ne yapacağım şimdi?” Kadın sorar, “Ne oldu? Beni istemiyor musun? Ne yapıyor... dur bir bakayım... ne? Yoksa penisin öldü mü?” İkisi birlikte ona dokunurlar ve sevişmeye çalışırlar, ama hepsi hepsi, biraz meni gelir, o kadar. Doğru dürüst sertleşmez, çünkü kadın heyecanlanmış olsa bile adam öyle değildir. Kadın sonunda der ki, “Uzun süredir sevgiliyiz ve yine birlikte olmak için böyle bir fırsat yakaladık. Ama uğraşmamıza rağmen senin penisin bunu kabul etmedi. Niçin böyle yaptı, anlamıyorum. Kalplerimiz güzelce sevişti, ama senin penisin hiç iş yapmadı ve bana hiç yardımcı olmadı. Hemen gitsen iyi olur, çünkü bana kendimi kötü hissettirdin.”

Bir defasında böyle bir gençle birlikte olmuşum. O günden bu yana birkaç tane çocuk doğurdu da. Buna gerçekten şaşırdım! Karısını neyle hamile bıraktı acaba? Belki de belini kuvvetlendirecek bazı ilaçlar aldı. Çünkü, karısıyla evlenmeden önce giysi kadar yumuşaktı. Birlikte yattık ve benim cinsel organım hemen oracıkta yadı. Fakat ne kadar uğraşırsak uğraşalım (az da uğraşmadık!), kabul etmiyordu. Sordum, “Neyin var? Penisin ne yapıyor böyle? Bir şeyler yemek istemiyor mu?” Tekrar çabaladık, fakat hiçbir şey olmadı. Ben dedim ki, “Ugn, ugn... Seni kabul ettiğimde belki de kuvvetli bir erkeksindir diye düşünmüştüm. Ama... sen böyle misin yani?” Dedi ki, “Ne olduğunu anlamıyorum. Acaba penisim niçin kabul etmiyor?” Dedim ki, “Burada kalacak olursak kocam bizi bulur. Eğer kuvvetin olsaydı işimizi çoktan bitirmiş olurduk. Ama kuvvetin olmadan ne işime yararsın ki?” Sonunda başardı, ama işi hemencecik bitti.

Adam ertesi gün arkadaşlarına gitti, “Hepiniz baksanıza. Kendimi çok kötü hissediyorum. Bir kadınla konuşsam ve o bana razı gelse bile ona gittiğimde onunla yatamıyorum. Bunu sertleştirmeye çalı-

şıyorum, ama o kabul etmiyor. Size yalvarıyorum, bana bir ilaç verin ki, kendime yardım edebileyim. Belimde kuvvet kalmamış. Bana yardım etmez misiniz?”

Sonra açıkladı, “Dün, kendisine sorduğum kadın istekliydi. O gerçekten de çok güzel biri! Fakat ona gittiğimde sadece bedenlerimize dokunduk. Onunla sevişemedim. Kalbim onunla yatmak istiyordu, fakat penisim kabul etmedi. Yine de ondan çok hoşlandım ve ona tekrar gitmek istiyorum. Arkadaşlarım, bana ilaç vermez misiniz? Ben de sizin gibi kadınlardan hoşlanıyorum, ama siz hepiniz sevişirken ben sevişemiyorum!”

Bir erkek, arkadaşlarına böyle şeyler sorar. Arkadaşları da ona sorar, “Madem söylediğin kadar güzel, niçin onunla sevişemedin? Biz de dün o köyden kadınları ziyaret ettik. Ama biz onlarla seviştik; oyun oynamakla yetinmedik.”

Adam der ki, “Size yalvarıyorum, lütfen bana yardım edin. Bu kadın o kadar güzel ki! Onun yüzüne bakıyorum ve bana o kadar sevimli geliyor ki! Ondan çok hoşlanıyorum. Ama iş yatmaya gelince, başaramadım. Ben, bir erkek olarak, başaramadım. Bugün kendimi berbat hissediyorum. Bütün bunlar adına, şu gün için sizden ilaç istiyorum. Dün belimde kuvvet olsaydı onun, o güzel kadının yanına kalırdım ve onunla şafağa kadar sevişirdim.”

Arkadaşlarından biri ona ilaç verir. Adam da onu içer ve penisi tekrar güçlü ve sert olur. Ondan sonra o, kadınlarla çok iyi yatar.

Güçlü bir erkek, belinde kuvvet olan bir erkek... onun penisi *serttir!* Onunki dimdik olur. Öyle bir adam bir kadınla konuştuğunda, onunla kalpten konuştuğunda... öyle bir adam kalbinden söz ettiğinde ve kulübesi başında duran kadına dosdoğru baktığında... onunki hemen sertleşmeye başlar! İşte o adamın beli kuvvetlidir. O adam bir kadınla sevişmekten söz ettiğinde bile, uyarılır.

Kadın, “Kalbinin söylediğini penisinin de söylediğini görebiliyorum. Bununla birlikte olmak isterim,” diye düşünür ve onu kabul eder. Sonra, tıpkı ikimizin bu kulübede bir arada olmamız gibi, Marjorie, onlar da baş başa bir kulübeye girerler ve adam kadına sahip olur ve onunla sevişir.

İki kişi seviştiğinde, kadın da hareket eder, erkek de. İkisi de birbirlerine karşı besledikleri arzuyu paylaştıklarında ve çok çalıştık-

larında, işte o zaman ikisi de zevkle dolar. Fakat eğer kadın adamı aslında istemez ve yalnız adam çalışırsa, o zaman birbirlerinden çok az zevk alırlar.

Bazen kadının işi önce biter ve adam sonra gelir. Bazen de ikisi birlikte biter. İki yol da aynı derecede iyidir. Kötü olan tek yol, kadının işi bitmemişken adamın bitmesidir. Bir erkek bir kadınla ilk defa yattığında bazen böyle olur. Kadın o kadar zevkli ve o kadar iyidir ki ... tıpkı şeker gibidir. Ya da bal! İşte o yüzden, henüz başlamışken adamın işi bitmiş olur. Hala heyecan dolu olan kadınsa şöyle düşünür: “Bu adam biraz önce benimle sevişti ve işini bitirdi. Fakat ben, benimkini bitirmedim daha. Beni şimdi niçin böyle bırakıyor?” Bir süre yata kalırlar. Sonra, adam yine uyarıldığında, yine kadına gider. Kadın da düşünür ki, “Evet, bu sefer işimi bitirebileceğim.” Birlikte yine sevişmeye başlarlar ve bu sefer, adam çok ama çok uzun süre gider. Belki kadın önce biter ve adam tek başına devam eder, yahut da adam dolduğunda kadın da doludur. Sonra birlikte uykuya dalarlar.

Bazen de tam razı gelmeyen, kadının kalbidir. Eğer kadının arzusu yoksa, eğer kadının kalbi uyarılmadıysa ve yalnızca adam uyarıldıysa ve adam onunla sevişiyorsa, kadın düşünür ki, “Adam benimle sevişiyor olsa da kalbim uyarılmıyor. Niçin böyle oluyor?” Adamın işi bittiğindeyse onunki bitmemiş olur. Fakat sonra kalbi değişir. Kalbi uyarılır ve adamın ona geldiği bir sonraki sefer, ikisinin de işi biter. Yani, başta kadının kalbi istememiş olsa bile, demek istiyorum. Çünkü bir kadının cinsel arzusu her zaman yanındadır ve o belli bir adamı istemese bile, içinde hâlâ o arzuyu hisseder. İşte bu yüzden erkeklere kadınları isteten ilaçlar gibi kadınlara erkekleri isteten ilaçlar yoktur: Bu doğrudan kadının kalbinin içinden gelir.

Fakat bir kadının erkekler tarafından arzulanasını sağlayan ilaçlar vardır. Onlar tatlı kokulardır. Kadın onlardan süründüğünde kocası da başka erkekler de onu ister. Erkeklerin de böyle bir ilacı vardır; o kadının kalbini erkeğe doğru değiştirir. Erkek onunla yattığında o, ondan hoşlanır ve onlar birbirlerinin arzularını geri çevirmezler.

Tüm kadınlar cinsel hazzı bilir. Kimi kadınlar, cinsellikten gerçekten hoşlananlar, işlerini bitirmemişler ama erkek bitirmişse, adamın dinlenmesini bekler, sonra kalkar ve onunla aşk yaparlar. Çün-

kü onlar da işlerini bitirmek ister. Onlar tatmin olana kadar erkeklerle sevişirler. Yoksa hastalanabilirler. Çünkü bir kadın işini bitirmediginde hastalık onun belinden girebilir.

Yalnızca nadiren, eğer çok yoksun kalmışsa, kadın kendisine dokunur. Yetişkin erkekler de bazen çalılarda, hatta bazen kulübelerinde kendilerine dokunurlar. Ama bunu ancak kadınlarca reddedildiklerinde yaparlar.

Kadınlar erkeklerin cinsel organını ağızlarına almazlar, erkekler de kadınların cinsel organını öpmezler. Erkekler sadece kadınların ağızlarını öperler. Çünkü kadınların cinsel organı erkeklerin ağzını yakabilir. O yüzden onlar kadınları sadece ağızlarından öperler ve sertleştiklerinde de kadınlarla yatarlar.

Kızlar birbirleriyle cinsel oyunlar oynadıklarında cinsel organlarının ne yapabileceklerinden haberdar değildirler; onlar sadece sevişmiş gibi yaparlar. Fakat yetişkinler bilirler, yetişkinler bir kadının cinsel organına nasıl dokunulması gerektiğini çok iyi bilirler. Bir erkek bir kadınla yattığında o onun cinsel organına dokunur ve onunla seks yapar ve onun cinsel organına dokunur ve onunla seks yapar. İşini böyle bitirir ve kadın da işini böyle bitirir.

Evet, nasıl olacağını bilmek çok önemlidir!

Kadının gerçekten hoşlandığı bir sevgiliyle sevişmesi çok büyük zevk verir. Evinin erkeği olan kocasıyla sevişmesi de öyledir. İkisinin verdiği zevk aynıdır. Fakat kadın sevgilisinden kalbini çektiğinde o başka; o zaman ondan çok az zevk alır.

Bir kadının sevgilisi olduğunda onun kalbi ona da gider, kocasına da gider. Kalbi ikisine karşı da güçlü şeyler hisseder. Ama eğer kalbi önemli olan adama karşı küçük, diğerine karşı büyükse, eğer kalbi yalnız sevgilisine karşı tutkuluysa ve kocasına karşı soğuksa, işte o zaman çok kötü. Kocasını bunu anlayacaktır ve hem onu hem de sevgilisini öldürmek isteyecektir.

Bir kadın hem kocasını hem de sevgilisini eşit derecede istemek zorundadır; böyle olduğu zaman iyi.

Kadınlar güçlüdür; kadınlar önemlidir. Zhun/twa erkekleri kadınların reisler olduklarını, onların zengin olduklarını, onların bilge olduklarını söyler. Çünkü kadınlar çok önemli bir şeye sahiptir, erkekleri hayatta tutan bir şeye: Kadın cinsel organına.

Bir kadın ölmek üzere olan erkeğe bile hayat verebilir. Ona cinsellik verip tekrar yaşamasını sağlayabilir. Oysa erkeği reddedecek olsa, adam ölecek! Eğer ortalıkta kadın olmasaydı, menileri erkekleri öldürürdü. Bunu biliyor muydun? Eğer sadece erkekler olsaydı, hepsi ölürdü. Onların hayatta kalmalarını kadınlar sağlıyor. Kadınlarda öyle iyi bir şey var ki, bir erkek ondan aldığı anda ve içinde hareket ettiğinde, zirveye erişiyor ve böylece yaşayabiliyor.

NOTLAR

¹Kunglarda evlilik dışı cinsellik ve cinsel kıskançlık konuları çeşitli antropologlarca birbirinden bağımsız olarak araştırılmış ve doğrulanmıştır: bu çalışmalar arasından bakınız, Marshall, *The !Kung of Nyae Nyae*, s. 279-283; Lee, *The !Kung San*, s. 383; ve Howell, *Demography of the Dobe !Kung*, s. 59-61. Cinsel şakalaşma ve sözlü cinsel taciz konuları Marshall (s. 204-208) ve Lee (s. 372-374) tarafından da belgelenmiştir.

Bu bölümdeki anılar Nisa'nın yetişkin yaşamının tümünü kapsamaktadır.

¹"O nasıl bir adam...?" deyişinin kuvvetle vurgulanmış hali.

²"Orgazmı anlatan örtmeceler arasında '(iş) bitirmek,' 'dolu olmak' ve 'canlandırılmak' deyişlerini sayabiliriz. Bu terimler hem erkekler hem de kadınlar için kullanılır.

³!Kunglarda bızırın adı vardır (*tsun n!u*) ve onlar bızırın cinsel uyarım işlevinin de bilincindedirler.

ON ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İYİLEŞTİRME KUTTÖRENİ

Tinsel dünya, !Kunqların maddi ve toplumsal yaşamlarının her yönüne nüfuz etmiştir. Bu bakımdan yaşamla ölüm, hastalıkla sağlık, yağmurla kuraklık, bollukla kıtlık arasındaki nazik dengenin temel belirleyicisi kabul edilir. Söz konusu alana, küçük tanrılardan oluşan maiyetini idare eden bir büyük tanrı hükmeder. Her iki sınıftan da tanrılar, insanlara benzerler ve özellikleri itibarıyla insan ruhunun barındırdığı çok çeşitli imkânları yansıtır. Kimi zamanlar sevecen, insancıl ve cömert; başka zamanlarsa kaprisli, kinci ve zalimdirler. İnsan yaşamının ve ölümünün öngörülemezliği, onların bu -çoğu zaman- tutarsız tavırlarının bir sonucudur.

Ruhların insanları etkileme yollarından biri de onları hastalık, ölüm ve bela taşıyan görünmez oklarla vurmaktır. Eğer oklar berta-raf edilebilirse hastalık işlemez. Şayet hastalık zaten vücuda girdiyse, o zaman okların çıkarılması lazım gelir ki, hasta iyileşebilsin. Birisinin başkaları tarafından kötü muameleye tabi tutulması durumunda atalardan birinin ruhu, yaşayanlara karşı bu gücünü kullanabilir. Örneğin insanlar bir kadınla sık sık tartışır, kocası açıkça başka iliş-

kilere girerek onu çok değersiz gördüğünü belli eder veya insanlar ona yardım etmeye ya da onunla paylaşmaya yanaşmazlarsa, ruh, onun hayatta kalıp kalmamasının kimsenin umurunda olmadığı sonucuna vararak ‘onu göge alabilir.’

Ruhla insanlar arasında aracılık etmek ve onların görünmez oklarını çıkarmaksa !Kung şifacılarının (*n/um* adı verilen güçlü şifa enerjisine sahip erkekler ve kadınlar) görevidir. *N/um*, ona harekete geçiren bir etken belirene dek şifacının bünyesinde uyku halindedir. Bazı şifacılar kendi başlarına şarkı söyleyerek ya da çalgı çalarak bunu başarabilseler de, söz konusu enerjiyi aktive etmenin olağan yolu ya şifa töreni ya da esrime dansıdır. Kadınların söylediği titreşim ezgileri eşliğinde şifacılar ateşin çevresinde bazen saatlerce dans eder. Müzik, zorlu dans, ateşin dumanı ve sıcakıyla derin yoğunlaşma sayesinde şifacıların *n/um*’u ısınır. Kaynama noktasına geldiğindeyse esrime gerçekleşir.

Bu andan itibaren *n/um*, güçlü bir şifa enerjisi olarak ortaya çıkar ve bu yönüyle tüm topluluğa hizmet eder. Bir esrime etkinliğine şifacı, ateşin çevresinde oturan herkese ellerini koyar ve onları ayinsel olarak tedavi eder. Her kişinin başı, göğsü veya hastalığın yerleşik olduğu bölgesinde elleri hafifçe titrer; bedeni sarsılır; nefesi derin ve hırıltılı bir hal alır; baştan aşağı ter içinde kalır (bunun da şifalı olduğu düşünülür). İlgili şahısta rastlanan ‘kötülük’ her neyse, o, şifacının bedeni içine çekilir ve orada şifacının omuriliğinden yukarı akan *n/um*’la karşılaşır. Hastalık bedeninden sökülüp havaya fırlatıldığında şifacı, kulak paralayan bir bağırıyla nihayetlenen şiddetli bir çığlık atar.

Esime anında şifacı, ateşi çevreleyen halkanın hemen dışında dansı seyre koyulan çeşitli tanrı ve ruhları görür. Ruhların kimi tanınır -ölmüş akraba ve arkadaşlar— bazense onlar ‘herhangi birileri’nden ibarettir. Ancak bu varlıklar kim olursa olsun, topluluğun başına gelen talihsizlikten dolayı şifacı genellikle onları suçlar. Yaşayanlardan kimsenin ruhlar köyüne götürülmemesi için onlara çeşitli nesneler fırlatılır, bağırlı çağrılır ve şiddetle ikazda bulunulur.

Çok ciddi bir hastalığı tedavi etmek için şifacıların en deneyimli olanlarına başvurulur, zira böyle bir şifayı gerçekleştirmek için gerekli olabilecek tehlikeli tinsel girişime ancak onların birikimi

yetebilir. Esrime esnasında onların ruhlarının bedenlerini terk ettiği ve hastalığın ya da sorunun nedenini bulmak için ruhlar âlemine yolculuk yaptığına inanılır. Durumun sorumlusu genellikle bir ata ruhu veya tanrıdır ve ondan tutumunu gözden geçirmesi istenir. Eğer şifacının ikna gücü yüksekse ve ruh razı gelirse, hasta iyileşir. Fakat eğer ruh erişilmez veya anlayışsızsa, tedavi gerçekleşmez. Bunun üzerine şifacı baş tanrıya gidebilir, ancak bunun bile işe yaramadığı durumlar vardır. Bir şifacının söylemiş olduğu gibi, “Bazen Tanrı’yla konuşursun ve o der ki, ‘Ben bu kişinin ölmesini istiyorum ve onun iyileşmesine yardım etmeyeceğim.’ Bazı zamanlardaysa Tanrı yardım eder; yerlerde ağır hasta yatan birisi, bir bakarsın, ertesi sabah kalkmış, yürüyor.”

Bu yolculuklar tehlikeli olarak görülür, çünkü şifacının ruhu yokken bedeni ‘yarı-ölü’ haldedir. Bilinç kaybına benzer bir olgu olarak bu durum, tıbbi ve bilimsel araştırmacılarca da gözlemlenmiş ve doğrulanmıştır. Böyle bir durumda şifacıyı ölümden koruyan yalnızca diğer şifacıların n/um’u olduğuna inanılır. Ona her türlü ilgi ve bakım gösterilir: Bedenine güçlü bir şekilde masaj yapılır, teni terle ovalanır ve vücuduna el konulur. Ancak bilinci yerine geldiğinde -ruhunun bedeniyle birleştiğinin işareti- diğer şifacılar bu çabalarına son verirler.

Esrime halindeyken şifacıların buldukları asıl hastalık nedenleri, psikolojik faktörlerin bu hastalıklarda oynamış olabileceği role ilişkin bir anlayışı yansıtır gibidir. Örneğin, genç bir kadının geçirdiği sıtma nöbetine bir !Kung şifacısının getirdiği açıklama, kadının babasının ölümünün, onun sağlığını etkilemiş olabileceği konusunda bir farkındalığı açığa vuruyordu. Şifacının ruhu, kadının hastalık nedenini araştırmak üzere ölümler âlemine bir yolculuk yapmış. Orada kadının babasının ruhunu, kızının ruhunu kollarında tutar halde bulmuş. Babası onu şefkatle sallayıp şarkı söylüyormuş. Şifacı ona kızının niçin yaşayanlar ülkesinde değil de kendisiyle birlikte ölümler diyarında olduğunu sormuş. Babası da ruhlar âleminde o olmadan kendisini çok yalnız hissettiğini söylemiş. Onu oraya getirmiş ki, tekrar birlikte olabilsinler. Şifacıysa kızın hayatta kalma hakkını -ve ödevini- savunmuş: “Senin kızının daha hayatta yapması gereken birçok şey var: Çocuk sahibi olmak, aileye ve akrabalara

bakmak, torunlara yardım etmek.” Tutkulu bir tartışmanın ardından kızın, yaşamın sunacaklarından tadabilmesi ve yaşlanabilmesine fırsat vermesi için şifacı, ruhu ikna etmiş: “Sonra o sana katılacak.” Babası pek de gönlü olmadan razı gelmiş, genç kadını yavaşça bırakmış ve böylece onun ruhu bedenine geri dönmüş. Tedavi böylece amacına ulaşmış ve kızın sağlığı yerine gelmiş.

N/um, !Kung yaşamının eşitlikçi doğasını yansıtır. O ayrıcalıklı bir azınlığın tekelinde değildir. Erkeklerin neredeyse yarısında ve kadınların üçte birinde ondan vardır. Ondandır herkese yetecek kadar bulunur; o sonsuza dek bölünebilir ve herkes ondan nasiplenebilir. Çıraklığın zorlu yollarından geçmeye istekli hemen herkes onu elde edebilir. Ne var ki, bunu herkesin istediğini söylemek mümkün değil. Çırakların çoğu ya korkuyor ya da sebat edemiyor ve bırakıyor. Sayıca az olmakla beraber kimileri de denemesine rağmen başaramıyor. Üzerinde çalışmakla güçlendirilebilse de her kişinin n/um potansiyelinin Tanrı tarafından belirlendiğine inanılır.

Genç bir erkek normal olarak n/um’u deneyimli bir şifacıdan (çoğunlukla yakın bir erkek akraba) törensel şifa dansı esnasında alır. Çırak, arada ancak kısa sürelerle dinlenerek saatler boyunca, bazen günbatımından gündoğumuna kadar şifacıyı -kendi başına yahut kollarını şifacının beline sıkıca sarmak suretiyle dans ederek- izler. Şifacının esrime halinin yeterli yoğunluk ve şiddete ulaştığı her seferinde o, çırağının bedenini teriyle ovalar, ona el koyar ve tinsel okları ona saplamak için parmaklarını defalarca çırağının beline vurur (n/um’un böyle nakledildiğine inanılır). Bu süreç gece boyu birkaç defa tekrar edilebilir ve -tipik olarak yirmi yaşına yakın olan adayın hüneri ne zaman kapacağına bağlı olarak birkaç ay veya yıl devam edebilir.

Çıraklık ustaya derin bir bağlılık gerektirir. Usta, şifacı adayının savunma mekanizmalarının yıkılmasına yardım ederek farklılaşmış bir bilinç haline -ya da !Kungların değerlendireceği şekliyle, üst tinsel gerçekliğe- geçmeyi mümkün kılar. Esrimeyi öğrendikçe aday, sık sık aşırıya varan duygusal dalgalanmalar yaşar. Bir an gelir kor halindeki közleri eline alır, kendini ateşe atar ya da gece vakti çalışanların derinliklerine koşar. Çığlık attığı, topluluğa karşı öfkeye kapıldığı, insanlara kızgın köz veya toprak attığı ya da çevredeki eşyala-

rı kırıp döktüğü de olur. Sonra bir bakılır ki, küçük bir çocuk gibi sızlanarak su veya yiyecek dileniyor; kendisine istediği verildiğindeyse yine değişip ağzındakini yere tükürebilir. Esrime hali fazla güçlüyse kendini kaybedip şiddetle yere çarparak yarı-ölü duruma bile düşebilir.

Bu eylemlerin, onun çevresindekileri pek de telaşa sevk etmediğini belirtelim. Ateşin başında oturan kadınlar onun kendisini yakmasına engel olurlar, erkeklerse peşinden koşarak onu çalılardan geri getirirler. Yarı-ölü duruma geçtikten sonra ruhunun bedenine dönmelerinden ve esrime halini kontrol etmesini öğrenmesinden diğer şifacılar, özellikle de ustası sorumludur. Ancak terbiye edilen esrime enerjisi toplumsal yarar için kullanılabilir. Esrime ayinlerinde daha dramatik ve aşırı görünen gençler bu nedenle, olay esnasında açığa çıkan büyük güçleri denetlemeyi öğrenmiş ihtiyarlar kadar etkin değillerdir.

Yaşı ilerlemiş biri bunu şöyle açıklamıştı: “Benim n/um’um o kadar güçlüdür ki, esrime halindeyken insanlarla konuşabilir, hatta yerimden kalkıp ateşe odun bile atabilirim.” Bunun gibi deneyimli şifacılar kolayca, hatta istedikleri zaman, dışsal uyarımlara neredeyse hiç ihtiyaç duymadan esriyebilirler. Ancak yaşlıların hepsi böyle değildir; yaşlanma bedeni zayıflatmakla kalmaz, tinsel gücü de aşındırır.

Bir başka güçlü şifacı olan Toma, bana kendi n/um’unu nasıl aldığını anlatmıştı. Babası deneyimli ve son derece saygın bir şifacıymış. En büyük oğlu, Toma, genç bir delikanlıyken ona n/um öğretmeye başlamış. Derken, tinsel eğitiminin başlamasından kısa süre sonra, Toma’nın ziyaret olarak tanımladığı bir olay gerçekleşmiş: Uykudayken Tanrı onu kulübesinden almış ve onunla oturmuş, çünkü “onunla görüşmek istemiş.” Korkuya kapılan Toma ağlamaya başlamış. Annesi uyanmış ve onu kulübenin dışındaki karanlıkta tek başına oturur bulmuş. Toma’nın babasının esridiği bir sonraki seferse Tanrı ona, oğlunun n/um almasına yardım etmek istediğini söylemiş.

Bir zaman sonra, yine gece vakti, Tanrı yine Toma’ya gelmiş ve eline küçük bir kaplumbağa yerleştirmiş. Toma onu uykusunda bir ağacın dibine görmüş. Ertesi sabah bu ziyaretin belli belirsiz anısıyla uyanmış. Hatırladıklarından emin olmak için ‘düş’ünde kendisine

gösterilen yeri kazımış ve toprağın derinliklerinde aynı kaplumbağayı bulmuş. Onu babasına götürdüğündeysen babası kaplumbağayı pişirmiş ve yemiştir.

Ertesi gece Tanrı tekrar gelmiş ve sormuş, “Sana verdiğim kaplumbağa nerede?” Toma da, “Onu babama verdim, o da onu yedi,” demiştir. Tanrı çok kızmıştır. “Onu öldüreceğim,” demiştir. Ertesi sabah Toma’nın babası hastalanmış, o kadar ki, ‘sanki ölü gibi’ymiştir. Yine babasından n/um almış olan annesi, hastalığı çekip çıkarmak için esirmiş. Tanrı ona gelmiş ve, “Kocana şu anda yardım edebilecek tek kişi Toma. Oğluna söyle, babasına gitsin, onun yanına otursun ve onu tutsun. Toma’ya bu şekilde kalmasını söyle, ta ki babası tekrar sağlığına kavuşana kadar,” demiştir. Toma bütün gün, kolları babasına sımsıkı sarılı halde oturmuş. O şekilde oturmuşlar ve oturmuşlar ve oturmuşlar. Gün batmak üzereyken babası gözlerini açmış. Akşam olduğundaysa artık daha iyiymiştir.

O gece Tanrı, Toma’ya yine gelmiş ve, “Baban Tanrı’dan gelen bir şeyi yiyecek kadar akıllı kıt biri mi?” diye sormuş. “Ona da ki, bunu bir daha yapacak olursa, onu gerçekten öldürürüm.” Toma’nın babasıyla -ve Tanrıyla- olan ilişkisinde bir dönüm noktası olmuş bu. Ondan sonra Toma’nın n/um’u babasınınkinden çok olmuş. Toma’nın kendi deyişle; “Babam yanlış yaptı.”

N/um’un ciddi ve dramatik doğasına karşın törensel şifa dansının gerçekleştirildiği hava hürmetkâr olmaktan çok uzaktır. Bu törenler önemli bir buluşma vesilesidir; genel bir heyecan ve şenlik havası egemendir; insanlar için güvenliğin sağlandığı, ihtilafların askıya alındığı, kendilerini birlik yapan ortak bağların somutlaştırıldığı ve gerçekleştiği bir andır bu. İnsanlar sohbet eder, şakalaşır, flört eder ve olan biten her şey hakkında yorum yapar. Ciddi hastalık halleri hariç, danslar seyrek olarak önceden planlanır. Dans etkinliklerinin çoğu özellikle mevsimin ilk yağmurları, büyük bir hayvanın öldürülmesi, belki de çocukların düzmece bir esime dansı sahnelemeleri sonucu oluşan duygusal canlanmanın ardından kendiliğinden gelişir. Esas karakterler şifacılar ve çıraqları olmakla birlikte bir dans, diğerlerinin katılımı olmaksızın asla sürdürülemez. İsteyen herkes bu olaya katılabilir. İnsanların kalıcı kaynakların başında toplandığı kış aylarında danslar çok sayıda katılımcıyı cezbe-

der. Şifacıların bildirdiklerine göre, bir dansta esriyen erkeklerin sayısı çok olursa, kendi esrime halleri de daha derin olmaktadır. Böyle zamanlarda kendi n/um'ları da daha güçlü oluyormuş.

Çok sayıda sesin çıkardığı o çok arzulanan kuşatıcı uğultunun sağlandığı durumlarda kadınlar da daha şevkle şarkı söyleme ve el çırpma eğilimindedirler. Şifacılık yeteneğine sahip olmayan erkeklerse bacaklarına sardıkları takırtılı zillerle seslendirdikleri garip dans adımları ve karmaşık ritimleriyle, yahut da sırf işvebaz yakarılarıyla etkinliği daha da çarpıcı kılarlar. Bebekler, annelerinin askılarında uyanık veya uyur, sallanmaktadır; kadınlar yakışıklı bir dansçının verdiği esinle yahut da o anın büyüyle sonsuz çeşitlemeli doğaçlama ezgiler söyleyerek kalkar ve dans halkasının çevresinde birkaç figür gösterirler. Dans gece boyunca sürdükçe katılanlardan bazıları çevredeki ateşlerin başında dinlenmeye çekilir. Esrime, şafaktan önce olanca yoğunluğuyla tekrar canlanacak ve gündoğumuna dek sürecektir.

Bu törensel danslarda !Kung kadınları koroyu meydana getirirler. Onların şarkıları ve el çırpmaları dans açısından büyük öneme sahiptir; bu etkinlik, şifacının toplayabildiği n/um gücü üzerinde olumlu etki gösterir. Kadınlar aynı zamanda esriyenlerin kendilerini veya çevredekileri ateşle yaralamalarını önlemek gibi hayati bir rol de üstlenirler. Kimi kadınlar, erkekler esrime hallerini tekrar denetleyebilir duruma gelene kadar kocalarının bedenine masaj uygularlar. Şifacılıkta deneyim sahibi bir-iki kadının, erkeklerle yan yana el koyup şifa verdikleri görülür. Yine de, esrimenin temelde bir erkek etkinliği, törensel şifa dansının da asıl amacının esrime olduğunu belirtmeliyiz. Topluluğun sağlık ve mutluluğu genel olarak erkeklerin sorumluluğundadır.

Ancak kadınların n/um ve bununla ilişkili tinsel keşiflere bizzat katıldıkları başka bir dans daha bulunmaktadır. Muhtemelen yüz yıl öncesine gitmekle beraber, Dobe Bölgesi'ndeki kadın veya davul dansının kökeni oldukça yenidir. Bu dansı törensel şifa dansından ayıran, belli ritimleri vuran bir erkek davulcunun varlığıdır. Ayırıcı özelliklerden bir diğeri de belli bir ezgi ve kadansa sahip şarkılar söyleyen ve buna göre el çırpın kadınların yarım daire halinde oturmak

yerine ayakta durmalarıdır. En belirgin farksa asıl katılımcıların - yalnızca şarkı söylemekte ve el çırpmakta değil, dans etmekte ve esrimekte de- kadınlar olmasıdır. Davul dansı giderek daha sık yapılmakta ve topluluğun dinsel yaşamında ayrı bir rol üstlenmeye başlamaktadır. Kimi erkekler buna katılmayı umursamamakla birlikte diğerleri dansın cazibesine katılıp onu istekle izlemektedirler.

İki dansın tinsel deneyim açısından önemlerinin hemen hemen denk olduğunu söyleyebiliriz. Şarkı söyleyen ve el çırpın kadınların yarım dairesi için dans eden n/um sahibeleri, davul vuruşlarının, kendi danslarının sıcaklığının ve ateşin etkisine kapılırlar. N/um'ları ısınıp kaynama noktasına geldikçe erkeklerin esrimesinde tipik olarak görülen şiddetli içsel yoğunlaşma burada da belirgin bir hal kazanır. Ancak esrimenin kadınlardaki fiziksel tezahürü biraz farklıdır: Kadın olduğu yerde dururken bedenini tepeden tırnağa hızlı bir titreşim kaplar ve bu titreşim özellikle gövdenin alt kısmında yoğunlaşır. Deneyimli esriyiciler bu hareketi uzun süre devam ettirebilirler, ancak görece acemi olanlar sık sık ya kendilerini kaybeder ya da korkup sakinleşmek için yere otururlar. Esrime halini tüm yoğunluğuyla yaşamaya kararlı olan kadınlar, bu esnada açığa çıkan duyguların şiddetiyle başa çıkmakta erkeklerle benzer zorluklarla karşılaşır. Kontrollerini yitirip çalılara koşmaları, kendilerini veya başkalarını ateşle rahatsız etmeleri yahut da kendilerini hızla yere bırakmaları olağan hallerden sayılabilir.

!Kung kadınlarının üçte biri esriyebilmektedir, ancak bunların çok azı el koyup şifa vermeyi (şüphesiz, !Kungların tinsel yaşamındaki en itibarlı etkinlik) öğrenmektedir. Geriye kalanlar n/um'larını başkalarına yardım edebilecek şekilde yönlendirmeyip esrimenin kendisini bir amaç olarak görmektedirler. Kadınların çoğu üst tinsel düzlemlere yükselme arzusunu dile getirirse de bu yönde çaba gösterenler çok azdır. Bazılarının iddiasına göre bunun nedeni, kadınların erkeklere kıyasla acıdan daha çok korkmasıdır. (Şiddetli fiziksel acı evrensel olarak !Kung esrimesiyle bağlantılı görülmektedir.) Ancak görünüşe bakılırsa bunun asıl nedeni, kızların ve kadınların n/um alma süreçlerinin istikrarsız ve bu konudaki hünerlerini uygulama fırsatlarının daha sınırlı olmasıdır.

Bir kız çocuğu, söz konusu farklılaşmış bilinç halini ilk olarak

sekiz yaşındayken, annesinin ona azar azar -iddiaya göre psikoaktif özelliğe sahip- gwa kökü yedirmesiyle tecrübe edebilir. Anneliğin yaklaşmasıyla bu eğitime ara verilir, çünkü n/um'un cenine ve küçük çocuklara zarar verdiğine inanılır. Kadının -kendi ve çocuğunun durumundan dolayı ara verilen- tinsel eğitimine devam edilecekse bile bu, ancak onun kırklı yaşlarında, yani son çocuğu da yeterince büyüdüktan sonra gerçekleşebilir. Bu arada aynı yaştaki erkek şifacılar, hâlâ genç ve bedensel olarak güçlü ve daha uyumluyken bu hüneri çoktan öğrenmiş olduklarından, artık kendi alanlarında saygın bir konuma ulaşmışlardır bile.

Bu engellere rağmen bir avuç yaşlı !Kung kadını daima tinsel ustalığın üst düzeylerine erişir. Onlar şifa amaçlı el koydukları zaman, n/um'larının, aynı tecrübe ve ustalığa erişmiş erkeklerinki kadar güçlü ve etkin olduğu kabul edilir. Kadın danslarına uyanan yeni ilgi sonucu daha çok kadının bu uğraşa yöneleceği tahmin edilebilir. Şifacılıkta başarıya erişmiş az sayıda kadın, ziyaret ettikleri köylerde davul dansları düzenleterek, kadınlara esrimeyi öğreterek, n/um enerjisini aktararak ve el koyup şifa verme konusunda kılavuzluk ederek bu eğilimi teşvik etmektedir.

*N*um, yani şifa verme gücü çok iyi bir şey. Bu da tıpkı sizin tıbbınız gibidir, çünkü güçlüdür. Sizin tıbbınız insanlara nasıl yardım ediyorsa bizim n/um'umuz da insanlara öyle yardım eder. Fakat n/um'la şifa vermek için esriyebilmek gerekir. Çünkü ancak esrimekle şifacının içinde oturan iyileştirme gücü -n/um- çalışmaya başlar. Erkekler de kadınlar da onunla tedavi eder, fakat bunu herkes istemez. Esrimeli tıp gerçekten acı verir! Esrimeye başladıkça n/um içini yavaş yavaş ısıtır ve seni sürükler. Yükseldikçe yükselir ve sonunda seni içlerinden yakalar ve düşüncelerini alır gider. Aklın ve duyuların seni terk eder ve berrak düşünemezsin. Şeyler tuhaflaşır ve değişmeye başlar. İnsanlara kulak veremezsin ya da söylediklerini anlayamazsın. Onlara bakarsın ve onlar ansızın minicik hale gelirler. Düşünürsün ki, "Neler oluyor böyle? Bunu Tanrı mı yapıyor?" İçindeki her şey n/um'dur; sadece onu hissedebilirsin.

İnsanlara dokunursun; onlara el koyarak şifa verirsin. İşini bitirdiğinde diğerleri seni tutar ve başınla yüzünün etrafında üfürürler. Birden duyuların, "Pah!" olur ve sana geri gelirler. Düşünürsün ki, "Eh hey, işte insanlar burada," sonra normal şekilde görmeye başlarsın.

Babamda insanları şifa esrimesiyle; gemsbok-şarkılı şifa esrimesiyle iyileştirme gücü vardı. Belli hayvanların -gemsbok, eland ve zürafa- kendi adlarıyla anılan ve çok uzun zaman önce Tanrı tarafından verilmiş olan esrime şarkıları vardır. Bu şarkılar bize söylenirler ve onlarla iş yapılırsın diye verilmiş. Bu işler çok önemli ve yararlıdır; onlar nasıl yaşadığımızın birer parçasıdır.

Bu her şeyde aynıdır, çalılardaki hayvanlarda bile. Bir avcı çalılarda yürüyorsa ve Tanrı bunu istiyorsa, O ona der ki, "Şurada yemen için ölü bir hayvan var." O adam sadece yürür, ama az sonra görür ki, orada ölü bir hayvan var. Der ki, "Bunu ne öldürmüş olabilir? Tanrı bana bir armağan vermek istemiş olmalı?" Sonra derisini yüzer ve onu yer; o bu şekilde yaşar.

Fakat eğer Tanrı istemeseydi, avcı bir sürü hayvan görmüş olsa bile oklarıyla onların hiçbirini vuramazdı. Çünkü Tanrı bir hayvandan ayrılmak istemezse o adamın okları onu vuramaz. Hayvan onun çok yakınında dursa bile o her seferinde onu ıskalar. Sonunda vazgeçer ve hayvan kaçıp gider. Ancak Tanrının kalbi avcının bir şey ister bir gemsbok olsun, ister zürafa- öldürmesi gerektiğini söylediği zaman o onu yakalayıp yiyebilir. Avcı o zaman der ki, "Aman, ne büyük bir zürafa! İnsan olarak ben, daha biraz önce Tanrı'nın olan küçük bir şey öldürdüm." Ya da okunun vurduğu, büyük bir eland da olabilir.

Tanrı'nın yolu böyledir; Tanrı böyle yapar ve yaşayan bizler için de bu böyledir. Çünkü Tanrı her şeyi çekip çevirir.

İnsanları yaratan güç, Tanrı'dır. O insan gibidir, insan bedenine sahiptir ve çok güzel kıyafetlere sarılmıştır. Esrimeyi yeni öğrenen ve şifacılar haline gelen insanları üzerine koyduğu bir atı vardır. Esriyen kişiyi Tanrı, kendi bulunduğu yere at üstünde getirtir ki, yeni şifacıyı görebilsin ve onunla konuşabilsin.¹

Esrimeyi ve şifacılığı öğrenmenin iki yolu var. Kimi insanlar yalnızca davul-şifa ezgileriyle esrimeyi ve şifa vermeyi öğrenir. An-nem bu şarkılarla esrimeyi biliyordu, ama şifacılığı hiç öğrenmedi. Bir de davul-şifa şarkıları gibi törensel dans şarkılarıyla da esrimeyi ve şifa vermeyi bilen insanlar vardır. İkisindeki n/um da aynıdır. Bir kimse ölüme yaklaşmış halde yatıyorsa ve birisi davulda davul-şifa şarkıları vuruyorsa, şifacı esirir ve hastayı, o iyileşene kadar tedavi eder. Kadınlar da erkekler de n/um'a sahiptir ve ikisinin de gücü eşittir. Bir erkek hasta birini nasıl sağlatabiliyorsa bir kadın da bir hastayı aynı şekilde iyi edebilir.

Babam çok güçlü bir şifacıydı. O her iki şarkıyla da esriyebilirdi ve ağabeyime n/um'u öğreten de o oldu. Kardeşime de öğretti. Fakat ölüirken Kumsa'nın şifa gücünü de yanında alıp gitti. Onu Kumsa'ya değil, Dau'ya bıraktı. Bugün, birisi hasta yatsa bile Kumsa onu iyileştirmeye çalışmaz. Bunu ancak Dau yapar.

Şimdiki kocam, Bo'da n/um yok. O korkmuş. İnsanlar ona öğretmek istemişler, ama o istememiş. Canını çok yakacağını söylemiş.

N/um çok güçlüdür, ama çok da kurnazdır. Kimi zaman yardım eder, kimi zaman etmez, çünkü Tanrı hasta birinin iyileşmesini her zaman istemez. Bazen esriyen şifacıya der ki, “Bugün bu hastayı istiyorum. Yarın da. Ama sonraki gün, onu iyileştirmeye çalışırsan, sana yardım ederim. Sonra, onu bir süreliğine sana bırakacağım.” Tanrı, hastayı izler ve şifacı da onun için esrir. Sonunda Tanrı der ki, “Tamam tamam, ona sadece biraz hastalık verdim. Artık kalkabilir.” Hasta kendisini daha iyi hissettiğinde düşünür ki, “Ah, bu şifacı olmasaydı var ya, kesin ölürdüm. O bana hayatımı geri verdi.”

İşte n/um budur; çok yararlı bir şey!

Annemle küçük teyzem bana davul-şifası öğretmeye başladıklarında ben daha genç bir kadındım. Sana esrimeyi öğreten bir kök vardır; onlar da bana ondan çıkardılar. Annem ondan benim küçük deri keseciğime koydu ve dedi ki, “Şimdi sen bunu öğreneceksin, çünkü genç bir kadın oldun bile.” O kökü bana birkaç gün boyunca keseciğimde taşıttırdı. Sonra, bir gün, onu aldı, kimi soğanlar ve fasulyelerle birlikte havanda dövdü ve onları pişirdi. Tadı korkunçtu ve ağzımı berbat hissettirmişti. Yediklerimden birazını kustum. Eğer öbür yiyeceklerle birlikte ezmemiş olsaydı midem çok daha fena olur ve yediklerimin tamamını kusardım; öyle olunca da bana hiçbir yararı olmazdı. Ondan birkaç defa içtim ve her seferinde yine kustum. Sonunda titremeye başladım. Orada oturup etkinin şiddetlenişini hissederken insanlar beni ovalamaya başladılar. Bedenim giderek daha çok sarsıldı ve sonunda ağlamaya başladım. İnsanlar bana dokunurken ve olanlar yüzünden bana yardım etmeye çalışırken ben habire ağlayıp durdum.

Sonunda kendimden kurtulmayı ve esrimeyi öğrendim. Davul-şifa şarkısı duyulduğunda, işte o zaman ben de başlardım. Öbürleri saçıma boncuklar ve bakır halkalar ilâştirirlerdi. Esrimeye başlayınca da kadınlar, “İşte esrimeye başladı, şimdi, onu dikkatle izleyin. Düşmesine izin vermeyin,” derlerdi. Dokunarak ve yardım ederek benimle ilgilenirlerdi. Esriyen başka bir kadın daha varsa, o da bana el koyup şifa verirdi. Yüzüme yağ sürerlerdi ve ben -esrime halinde titreyen sevimli bir genç kadın- işim bitene kadar orada dururdum.

Annem bana öğrettikten ve ben de öğrendikten sonra bunu çok

sevdim; bunu öğrendiğime çok mutluydum. Ne zaman insanların davul-şifa şarkıları seslendirdiklerini duysam mutlu olurdum. Bazen, canım istediğinde, o kökü kendim bile çıkartırdım ve pişirip içerdim. Başkaları da ondan isterdi, ama eğer esrimeyi öğrenmemişlerse ben, “Hayır,” derdim, “eğer sana verirsem onunla başa çıkamayabilirsin.” Ama esrimeyi gerçekten iyice öğrendikten sonra o ilaçtan içmeyi bıraktım; ona sadece başlarda ihtiyaç duymuştum.

Yeğenim büyüdükten sonra onun için de o köklerden biraz çıkar-tacağım, birkaç günlüğüne karossuna koyacağım ve sonra ilacı ha-zırlayacağım. O da nasıl içileceğini ve nasıl esriyeceğini öğrenecek. Ben onun yanında duracağım ve ona öğreteceğim.

Annemin aksine, ben davul-şifa şarkılarıyla insanlara nasıl şifa vereceğimi biliyorum. Büyük amcalarımdan biri bana birkaç yıl önce öğretmişti. Beni tinsel şifa oklarından biriyle vurdu; herkes böyle başlar. Şimdi ne zaman davul sesi “dong... dong... dong,” diye baş-lasa, n/um’um beni ele geçirir. İşte o zaman insanlara şifa verebili-yor ve onları iyileştirebiliyorum.

Fakat son zamanlarda, insanlar isteseler bile onlara şifa vermeyi istemez oldum. Bana verdiği acı yüzünden istemiyorum. İçlerimi sürükleyiş biçiminden, tekrar ve tekrar beni ta derinden çekmesin-den ötürü artık bazen korkuyorum. Verdiği acı beni ürkütüyor. Hem birisini tedavi ettikten sonra bazen bir süreliğine hastalanıyorum. Çok olmadı, ağabeyimin karısını iyileştirdiğim zaman da başıma geldi bu. Ertesi gün hastalandım. Düşündüm ki, “Bunu bir daha yap-mayacağım. Onu iyileştirdim, ama şimdi kendim hastalandım!” Geçenlerde onu Dau yine tedavi etti. Oturup ona şifa şarkısını ben söy-ledim. O da benden yardım istedi, ama ben dedim ki, “Olmaz, son seferinde öyle hastalandım ki, az daha ölüyordum. Bugün, benim şifam artık yeterince güçlü değil.”

Ben davul-şifa şarkılarıyla esrimede ustayım. İnsanlara el koyu-yorum ve onlar çoğunlukla iyileşiyorlar. Tanrı’yı, insanları öldürmeyi istemekten alıkoyacak ve hastayı bana geri vermesini sağlayacak numaraları biliyorum. Ama ben kendim, ne doğrudan Tanrı’yla ko-nuşmuş ne de onun yaşadığı yere gitmiş değilim. Konu şifa olunca, ben hâlâ çok küçüğüm ve o yolculuklara da çıkmadım. Çıkanlar var, ama benim gibi genç şifacılar yok. Çünkü ben pek sık şifa ver-

miyorum, sadece arada bir. Ben bir kadının ve kadınlar şifa işinin sadece az bir kısmını yaparlar. Onlar şifanın içlerine verdiği acıdan korkarlar, çünkü gerçekten çok büyüktür o acı! Kadınların şifayla niçin daha çok uğraşmadıklarını bilmiyorum. Erkekler sadece ondan daha az korkuyorlar. Bu gerçekten komik -kadınlar çocuk doğurmak-tan korkmuyorlar, ama şifadan korkuyorlar!

NOTLAR

¹Ruhlar âlemine yolculuk yapan her !Kung şifacısı o dünyanın az-çok özgün bir tasviriyle geri döner.

ON DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BAŞKA KAYIPLAR

!Kungların en önemli kaygılarından biri çalı canlılarıyla ya şadıkları istenmeyen karşılaşmalardır. Dobe Bölgesi'nin yarı-çöl ortamı tehlikeli hayvanlardan (aslanlar, parslar, çitalar, sırtlanlar, bufalolar ve filler) ve zehirli yılanlardan (mambalar, engerekler, kobralar ve ağaç yılanları) payını alır. Vahşi köpekler, vahşi kediler, porsuklar, çakallar ve diğer küçük memeliler kadar akrepler, kırkayaklar, örümcekler ve çok sayıda başka sokucu böcekler de bolca bulunur. Söz konusu canlıların hiçbiri insanları avlama alışkanlığında değildir ve bufalo, kaya pitonu ve birkaç küçük memeli dışında onların ancak çok çok azı !Kunglarca avlanıp yenir. Ancak öldürülmüş olan hayvanın leşi köyden destek almak için geçici olarak terk edildiğinde !Kunglar sık sık, avlarının aslanlar ya da diğer büyük kedilerce yağmalandığına tanık olurlar. Çıkarılan gürültülü sesler ve sallanan sırtıklar genelde bu kedileri olaysızca kaçırtmaya yeter. En büyük tehdidiyse hızlı avları yakalayamayacak kadar yaşlı, hasta veya yaralı olan ve bu nedenle insanlara yahut evcil hayvanlara yönelen yalnız yırtıcılar teşkil eder. Bu yolla yaşamlarını yitiren

!Kunglar olmuş, fakat neyse ki sayıları, genel bir teyakkuz durumunu gerektirmeyecek denli azmış. Gece yolculuklarından çekinmeye en büyük neden, yırtıcılarıdır. Yırtıcıların düşte görülmesiye, yaklaşan tehlikeyi haber verdiği düşünüldüğünden, çalılara yapılacak yolculukları birkaç günlüğüne ertelemeye bile yol açabilir.

Yabani hayvanlardan daha büyük bir tehditse insanların kendileri arasındaki şiddet olaylarıdır. Geçmiş, herkesin bildiği ya da hatırladığı ölümcül anlaşmazlıklarla doludur. Kontrolden çıkabilecek kavgalar herkesi çok korkutur; bundan duyulan korku, !Kungların günlük yaşamında bir tür alt-akıntı oluşturur. Bu nedenle açık çatışmalara karşı herkes tetiktedir. !Kung kamplarında rastlanan sürekli konuşma halleri -günün neredeyse her saatinde kendilerine, başkalarına, hatta kendileriyle aynı anda konuşmakta olanlara konuşan insanlar- günlük yaşamda biriken gerilimleri açığa vurup serbest bırakmanın yollarından biridir. Esrimeyle gelen boşalım da -ki bunu tam bir maddi ve tinsel tükenmişlik izler- muhtemelen aynı işlevi görüyor. Hatta iki cinsin de serbestçe yaşayabildiği hareket özgürlüğünün bile anlaşmazlıkların daha kötüye gidişini engelleyici etkisi olabilir.

Yine de bazen çatışmalar kaçınılmaz hale gelir. Böyle zamanlarda -tümüyle zararsız olmasa bile oldukça güvenli bir seçenek sayılabilecek- kötü niyetli olmayan şakalaşmalar görülebilir. Aralarında şaka ilişkisi bulunan iki insan arasında şöyle bir sahne yaşanması mümkündür: Genç bir kadın, boynunda alımlı bir boncuklu kolyeyle köye girer. Kendisinden yaşça büyük başka bir kadın kolyeyi görür ve, “Ah, o boncukların benim olduğunu şimdiden görebiliyorum! Senin eski cimriliğin bugün tersine dönecek!” diye muhatabına takılır. Genç kadın da bu şakaya aynı ruh haliyle karşılık verir, “Şu cimrilikten söz edene bak! Boynum senin vereceğin boncuklarla bezene kadar herhalde çirkinlikten ölürüm!” Bu atışma giderek, kadınların birbirlerine cinsel ve başka konularda sözel hakaretler yolladıkları bir küfürleşmeye döner. Eğlenceli de görünse, alttan alta bir eleştiri sezilebilmektedir. Dostane ilişkileri korumak adına genç kadın, günün ilerleyen saatlerinde hasmına boncuk kolyeyi (veya başka bir şeyi) verir. Birkaç hafta sonraysa bu armağana, benzer çekicilikte başka bir armağanla karşılık verilir. Kadınlar arasındaki sorun böylece bir süreliğine çözülmüş olur.

İki kadın akrabaysa ve aralarında saygı ilişkisi varsa, durum biraz farklı gelişecektir. Yaşlı olan kulübesinde oturup kendi kendisine yüksek sesle şöyle konuşabilir: “Gençliğe kendini güzelleştirecek bir şey mi lazım? Bu yaşlı kadının kalbini niçin kimse tekrar genç hissettireyim demiyor?” Sözlerin hedef aldığı kimsenin (veya ona yakın birinin) kulübenin otlardan örülü ince duvarından bu sitemi duyması muhtemel. Yahut da yaşlı kadın, gecenin karanlığında yalnız başına otururken eliyle veya yakınında bulunan herhangi bir şeyle bir ezgi tutturarak eleştirisini herkesin duyabileceği bir şarkı haline koyar. Her durumda bir armağan sağanağına uğrayacağı kesindir.

Elbette öfke her zaman bu kadar kolay yatıştırılamıyor. Söz konusu iki kadın arasında çözümlenmemiş ciddi sorunların birikmesinden oluşan bir alt-akım olmuş olsa, birisinin takılmasına karşılık diğeri ılımlı bir sitem yerine sert bir sözlü saldırıya geçebilir. Buysa, tarafların eski olayları gündeme getireceği ateşli bir tartışmayı kolayca tetikleyebilir. Sonuçta çatışmayı ciddi hakaretler, küfürler ve tehditler izler, belki de fiziksel bir kavga meydana gelir. Bu aşamada başkaları derhal araya girer ve tarafları ayırır. Bağırış çağırış sürse bile artık çatışmanın burada sona erdiğini varsayabiliriz. Herkes sakinleştikten sonra, günün sonraki bir saatinde iki hasmı birlikte otururken, hatta gülerken bile bulabiliriz.

Çatışmaların çoğu daha sözel aşamada çözümlenir. Bununla birlikte kavgalar hiç de seyrek görülmez. Kadınların erkeklerden çok daha az kavgaya neden oldukları bir gerçek; fakat iş bu noktaya vardktan sonra onlar da erkekler kadar kararlı ve etkin dövüşçülerdir. Kadınlarla erkekler arasında gerçekleşen kavgaların çoğu, erkeğin saldırgan konumunda olduğu kavgalar, karı-koca kavgalarıdır. Kavgalar çoğunlukla kendiliğinden gelişir, tutkuludur ve ancak birkaç dakika sürer. Kavga eden tarafları ayırmakla ve çatışmanın daha ileri boyutlara varmasını önlemekle sorumlu -ve bunu etkin olarak gerçekleştirebilecek- taraflar, akrabalar ve arkadaşlardır. Suç tespiti önem arz etmez ve en aşırı vakalar haricinde herhangi bir ceza verilmesi de söz konusu değildir. Bununla birlikte, anlaşmazlıkların çözümlenmesinde şiddetin geçer yol olmadığını, grup baskısı fazlasıyla açık eder.

Bu yaklaşıma rağmen anlaşmazlıklar kimi zaman şiddetle sonla-

nır. Bu tür gelişmeler tüm topluluğun dikkat ve duygusallığını had safhaya vardırır. İnsanlar kamplara ayrılır ve uzun zamandır su yüzüne çıkmayan kızgınlıklar yeniden belirip -baştaki olayı doğuran asıl meseleyle hiç alakası olmayan- ikincil tartışmalar ve kavgalara neden olur. Bu kargaşanın orta yerinde birisi, “Ben bir erkeğim. Benim oklarım var. Ölmekten korkmuyorum,” diye bir tehdit savurup silahların adını anarsa ve eğer emniyet supapları da devreye girmezse, sahneye mızrakların, sopaların, bıçakların ve zehirli okların çıkması işten bile değildir. (!Kunglarda savaşın törenselleştirilmesi gibi bir durum söz konusu değildir ve onların savaş için tasarlanmış herhangi bir silahları da yoktur.) Eğer gerçekten oklar atılırsa, onların bu hengâme içinde rastgele uçtukları bir sahne yaşanabilir. Bilinen panzehiri olmayan bir madde taşıyan bu okların isabet aldığı kişinin yaşama şansı yüzde 50’den az olur.

Yirmiyle elli yaş arasındaki !Kung erkekleri, bu tür şiddet olaylarına başvurmaları en muhtemel kategoriye oluşturur (Dobe Bölgesi’nde son elli yılda silahla meydana gelen ölümlerin hepsine erkekler sebebiyet vermiştir). Kurbanlar da normalde erkeklerdir; ne var ki, yolunu şaşırmış bir okla vurulan bir kadının öldüğü de vakidir. !Kung köylerinin küçük ölçeği nedeniyle kurbanlar, katillerin tanıdığı insanlardır, fakat bu kişilerin birbirlerine yakın akraba oldukları pek görülmemiştir. Cinayetlerin çoğu anlık öfke patlamaları sonucu gerçekleşmişse de önceden meydana gelmiş cinayetlere misilleme olarak planlanmış birkaç örneğe de rastlanabilmektedir. Konunun kan davasına dönüşmesini önlemek için tarafların aileleri arasında evlilikler düzenlenebilir.

Geleneksel zamanlarda cinayetten sorumlu kimseler çoğunlukla kendi köylerinden ayrılıp başka yerlerde yaşamlarını -olaylara bulaşmadan- sürdürmüşler. Öte yandan, sürekli tehlike arz eden biri olursa, grup kararıyla onun öldürülmesine karar verilebilirmiş. Bölgede Tswana yasaları yürürlüğe girdikten sonraysa cinayetle suçlanan !Kunglar, Tswana mahkemelerince hapse gönderilmişler. Bu zamana kadar !Kunglar arasında epey sık görülebilen cinayetler bir hayli azalmış ve 1955 yılından bu yana da bölgede bilinen hiçbir vaka gerçekleşmemiş.

Bu ölçütlere göre iki kültürü karşılaştırmaya kalkmak zor olmakla birlikte, mevcut az sayıda kanıttan elde ettiğimiz sonuçlardan, geleneksel !Kunglardaki şiddet oranının ABD kentlerindeki yakını olduğunu varsayabiliriz. Bununla birlikte, !Kungların savaşmadıklarını hesaba katmalıyız; ve savaş kayıplarını anılan rakamlara dahil edilecek olursak ABD'deki oranın çok daha yüksek çıkacağını görebiliriz. Ayrıca ABD'deki modern tıbbi uygulamaların birçok şiddet fiilini cinayet istatistiklerine girmekten kurtardığını düşünürsek aradaki fark daha da açılır. Dolayısıyla şiddet eylemlerini, !Kungları bizlerden çok daha barışçı gösterecek şekilde yorumlayabiliriz; ancak yine de, tüm toplumlarda olduğu gibi, anlaşmazlıkların !Kung yaşamındaki rolünü yadsıyamayız.

Birkaç çocuğu dünyaya getirdiğinde bilirsin ki, onlardan birisi belki de ölecek. Bana da öyle oldu. Küçük olan, hani şu ilk doğurduğum, o ilkiydi; sonrakilere daha gebe kalmadan öldü o. Onun arkasından yas tuttum ve ağladım; sütü memelerimden sıkıp çıkardım ve yerlere saçtım, çünkü verdiği doluluk hissi göğsümü öldürüyordu. Aylarca ağlayıp sızladım. Sonra düşündüm, “Hala başka çocuklarım olabilir.”

Yine hamile oldum ve karnım büyüdü. İkincim çocuğum, Nai’yi dünyaya getirdim ve ben üçüncü çocuğuma hamileyken -ki o da daha çok küçükken öldü- o büyümeye devam etti. Sonra yine hamile oldum ve sonuncusu, Kxau’yu doğurdum. Büyürken ona iyi baktım. Küçük oğlan ve küçük kız, böylece birlikte büyüdüler.

Ama ikisi de öldü. Oğlum kızları bilecek ve onlarla sevişecek kadar büyümüşü. Kızım da genç bir kadın olmuştu ve âdet görmeye başlamıştı. Göğüsleri büyük ve dimdikti; iri yapıydı -benim gibi küçük değildi. Çok güzeldi! Oğlumdan önce o öldü.

Nai ve Kxau -hayatta kalan iki çocuğum, ikisi de çeşitli işler yapacak ve bana yardım edecek kadar büyümüşlerdi. Onların ölümü bana acı verdi. Eh, anne! Acıları beni az daha öldürüyordu. Birçok sıcak mevsim boyunca onlara ağladım. Çünkü onlar benimle işler yaparlardı. Birlikte çeşitli yerlere gider ve çeşitli şeylerden konuşurduk. Nai’nin kardeşi avlanmaya ve eve et getirmeye henüz başlamıştı. Ölmeden önce Kxau daha bir büyük hayvan, bir gemsbok öldürmüştü, ama öldürdüğü küçük hayvanların -steenbok ve duikerin- sayısı çoktu. Bana et verirdi ve birlikte oturup sohbet ederdik. Kxau’nun ablası da yardım ederdi -Nai su kaplarını alır ve onları suyla doldururdu. Başka zamanlardaysa, ben oturuyor olsam bile, diğer kadınların peşinden toplayıcılığa çıkardı. Geldiğinde de topladığı yiyecekleri bana verirdi.

Onu yanıma alıp -sadece ikimiz, iki kadın- çalılarda yolculuğa çıktığımızı hatırlıyorum. O sıralar hâlâ Besa’yla evliydim, fakat Bo’yla başlamıştık. Besa hep kıskanıyor, hep bana bağıyor ve hep

beni suçluyordu. Bir gün, kalbim patlayıverdi ve, “Yeterince büyüdü artık,” diye düşünerek Nai’yi yanıma alıp gittim. Kxau’sa Besa’yla kaldı. Nin yemişlerinin yetiştği yere kadar uzun bir yol yürüdük ve yürüdük. Orada durup yemişleri topladık.

Besa da bizden kısa süre sonra çıktı. Bize yetişene kadar izlerimizi takip etti. Yanan bir odun parçası getirmek için bizi takip ettiğini, böylece çalılarda kendi ateşimizi yakabileceğimizi söyledi. Dedi ki, “Ayrıldığında kızgın olduğunu ve ikinizin yalnız başına yolculuğa çıktığınızı biliyorum. Ama sen bir kadınsın ve çalılarda yalnız kalmaktan korkup Nai’yi de korkutacaksın. O yüzden izin ver, ben de bu patikada sizinle yola devam edeyim.”

Ben dedim ki, “Ne yaptığın umurumda değil, çünkü seni artık sevmiyorum. Sen sadece konuşuyorsun! Diğer insanlar yaşıyorlar, ama sen, sen sözlerinle beni öldürüyorsun! Çocuğu yanıma almam da o yüzden. Eğer Tanrı yardım ederse, eğer Tanrı bize güvenli bir yolculuk verirse bu patikada birlikte yürümeye devam edeceğiz.” Besa ayrıldı ve köye geri döndü.

Nai ve ben yürüdük ve yürüdük, ta ki bir su kaynağına varana kadar. Geceyi geçirmek için orada konakladık. Bir ateş yaktım ve Nai, yanında taşıdığı pluriyarkı¹ çaldı. Çalarak uzandı, ben de nin yemişlerinden yiyerek yanına oturdum. Nai uzun süre çalmaya devam etti; bıraktığındaysa birlikte öylece oturduk ve konuştuk. Konuştuk ve konuştuk. O kadar uzun konuştuk ki, yattığımızda ay çoktan doğmuştu. Hiçbir şey canımızı yakmadı. İkimiz orada öylece yattık ve uyuduk, hem de çok güzel uyuduk. Sabah olduğundaysa uyandık ve gittik. Ağabeyimin köyüne varana dek yürüdük.

Dau bizi gördüğünde dedi ki, “Neler oluyor? Kızınla ayrılmaya seni ne zorladı da ikiniz bu şekilde köyünüzden yürüyerek geldiniz. Çalılarda uyudunuz mu yoksa bütün gece yol mu aldınız?” Nai cevap verdi, “Annemle ben dün ayrıldık, çünkü o Besa’yla kavga etti. (Nai ona hep Besa demiştir, çünkü Besa, kızımın gerçek babası değildi.) Annemin de kalbi yerinden uçtu. O yüzden oradan ayrıldık. Yoldaki su kaynağında geceledik, şimdi de işte buradayız.” Dau dedi ki, “Besa’nın çok konuştuğu doğru. Fakat bir hayvan, hatta küçücük bir şey bile seni ve anneni çalılarda öldürebilirdi. Annenin seninle tek başına yola çıkması olacak şey değil... bir şey ikinizi de öldürebilirdi.”

Bir süre ağabeyimin köyünde kaldık ve biz oradayken bir Zhun/twa Nai'yle evlenmek istedi. Sonunda evlendi de. Ben ağabeyimle yaşamaya devam ettim, fakat Nai kocasının köyüne taşındı. Bir gün, birisi bana gelip dedi ki, "Kızın ilk âdetini gördü." Onu görmeye gittim. Akıntı günlerinde dans ettik, her gün için dans ettik. Bittiğinde de onu yıkadık ve o, içinde yattığı kulübeden çıktı. Bunlar sona erdiğinde ben yine ağabeyimin köyüne döndüm.

Ondan sonra kocası Nai'yi seks için rahatsız etmeye başladı. O, "İlk âdetimden daha yeni yıkanmadım mı? Bu adam şimdi niçin benimle sevişmek istiyor?" diye düşünerek reddetti. Bu düşünceler yüzünden onu reddetti. Fakat kocası üsteleryip durmuş.

İşte o zaman olanlar oldu. Bir gece adam o kadar öfkelenmişti ki, kızı tuttu ve ona zorla sahip olmaya kalktı. Mücadele ettiler ve adam onu büyük bir güçle itti. Nai o kadar şiddetle yere düştü ki, boynu kırıldı -kemiklerden biri o kadar dışarı uğramıştı ki, onu rahatlıkla görebilirdin.

Ondan sonra Nai çok hastalandı ve ancak birkaç gün yaşayabildi. Güçlkle konuşabiliyordu. Kolu havada hareket ediyor ve kocasının onu nasıl tuttuğunu gösteriyordu. Çok zorlanarak dedi ki, "Kocam benimle yatmak istedi ama ben onu reddettim. Beni tuttu ve itti ve şimdi de boynum kırıldı." Elimi tuttu ve boynuna götürdü. Kırık kemiği hissedebiliyordum.

Onu kendi köyümüze getirdik, orada dayısı, Dau, onu iyileştirmeye çalıştı. Fakat bunun tedavisi olmadığını görebiliyordu. Dedi ki, "Çocuğun... boynundaki kemik kırılmış ve bu yüzden ölecek. Onun için ağlamalısın. Ama sen oturmuş, hâlâ bir şeylerin değişmesini umuyorsun. Sahip olduğu güzelliğin, hep sahip olageldiği bu açık tenli güzelliğin, burada yatarken bile kendisini terk etmediği doğru. Bu yüzden mi onun hâlâ yaşayabileceğini düşünüyorsun ve ona ağlamıyorsun?"

Ona şifa vermeyi bıraktı ve bir kenara oturdu. Bunu görünce ağlamaya başladım. Sonra durdum ve dedim ki, "Hayır, benim çocuğumu bir Zhun/twa öldürdü ve ben ona ağlamayacağım. Ben sadece o adamın, belki yarın, buraya gelmesini bekleyeceğim ve geldiğinde de onu öldüreğim. Yahut belki de onun yaptığını yaparım - ablası buraya geldiğinde onu öldürür ve toprağa gömerim."

Ölene kadar kızımın yanında kaldık.² Sadece iki gün sürdü. Öldüğündeyse ben ağladım ve ağladım, “Niçin böyle oldu? Kızım sevinçle tutup selamlayacağım bir çocuk doğuracak kadar büyüktü. Ama yaşı büyümüş olan bu kadın, benim kızım olan bu kadın şimdi ölü.”

Ertesi gün kocası, yas tutmak için ablasıyla bize geldi. Ablasını görür görmez yakaladım ve dizimi ona sapladım. “Senin çocuk doğurmaya fırsatın oldu, ama kızımın hiç olmadı,” diye haykırdım. Onu yere fırlattım ve aynısını yapmaya başladım -onu gırtlğından yakaladım; boynunu kırmak istiyordum. Tam sıçmaya başlamıştı ki, başkaları yetiştiler ve beni ondan ayırdılar. O sırada karnına bir tekme attım. Kardeşi, yani Nai’nin kocası dedi ki, “Nai’nin annesi intikam arıyorsa, buna hakkı var. Onu harap eden bendim.”

Sırıgımı almak üzere gittim. Onu elime aldım, çevirdim ve çevirdim ve adama vurdum. (Ama bedenine vurdum, başına değil. Başının çatlamasından ve her yerin kan olmasından korktum. Bunu istemiyordum; öyle bir şeyden korkuyordum.) Ona tekrar tekrar vurdum. Sonunda durdum. Dedim ki, “Bitirdim. Ablanın da canını yakıtım, senin de. Artık işimi bitirdim. Siz ve diğerleri, kızımın cesedini alın ve onu gömün. Ben sizinle gelmeyeceğim.”

Dediğimi yaptılar. Ben köyde kalıp ağlarken onlar onu aldılar ve gömdüler.

Sonra ben Tswana reisine gittim ve ona olanları anlattım. Bununla ilgili bir kabile duruşması gerçekleştirdi. Nai’nin kocasına sordu, “Genç bir kız seninle yatmayı kabul etmedi, ama sen ona zorla sahip olmaya kalktın, öyle mi?” Sonra dedi ki, “Onu öldürdün; Nisa’yı kızından ettin. Buna karşılık Nisa’ya ne vermeye hazırsın, yanında ağlayan Nisa’ya?” Nai’nin kocası kalktı ve dedi ki, “Evet, karımla birlikteydim ve onunla yatmak istediğimi söyledim. Ama o beni geri çevirdi.”

Reis dedi ki, “Seni aptal. Bir genç kız ilk kez âdet gördüğünde onunla seks yapılmaz. Bitene kadar beklenir. Nai seni reddederken ne yaptığını biliyordu. Ama sen üsteledin ve onu öldürdün!” Sonra dedi ki, “Yarın beş keçi almanı ve onları Nisa’ya vermeni istiyorum.”³

Bağırdım, “Olmaz, benim kızım öldü! Bu adam benim çocuğu-

mu öldürdü. Ben keçi istemiyorum. Ben onu hapse atmanızı ve orada öldürmenizi istiyorum.” Sonra ağlamaya başladım, ağladım ve ağladım ve ağladım.

Ama reis öyle bir şey yapmadı; aslında ona hiçbir şey yapmadı. Onu dövmedi bile. Onu öylece gitsin diye bıraktı, o da gitti. Hâlâ aramızda yaşıyor. Ama gelip bana o keçileri verdi. Üçünü kendime aldım, ikisini de reise verdim.

Fakat ondan sonra, aylarca ağladım; durmadan ağladım. Ancak uzak bir ay öldükten sonra ağlamayı nihayet bıraktım.

Ondan sonra elimde sadece oğlum kaldı. Nai ölünce onunla uzun süre bir arada yaşadık, sonra göğsünde aniden hastalık çıktı. O sıralar o artık genç bir adamdı, bir ‘gölge uzmanı’ydı.⁴ O kadar yakışıklıydı ki, bütün genç kadınlar onunla evlenmek istiyorlardı!

Hastalık, bir Herero’yla Doğu’ya gidip döndükten sonra başladı. Döndüğü gece gayet iyiydi. Ertesi gece de uyudu. Ama ertesi gün, hastalık göğsüne girdi, tıpkı babasında olduğu gibi.

Her şey, çalılarda avlanırken bir termit yuvasında gördüğü bir arı kovaniyle başladı. Kovanda bir bal porsuğundan artan, biraz bal vardı. Kxau o balı çıkarırken bir yandan da ondan yemiş. İşte o sıra Tanrı onu tinsel bir okla vurmuş. Tanrı belki de onun, bal porsuğunun daha önce yemiş olduğu baldan yemesini istemedi. Çünkü geri geldiğinde dedi ki, “Anne, bir bal porsuğundan arta kalan baldan biraz yedim. Ama şimdi göğsüm acıyor. Sanki beni şuramdan bir şey vurmuş, sanki bir sırık göğsüme saplanmış ve beni öldürmeye çalışıyor.”

Ağabeyim onu tedavi etmeye başladı. Esrime halindeyken hastalığın nedenini gördü. Dedi ki, “Evet, onu hasta yapan Tanrı’nın sapladığı sırık. Tanrı onun balı harap ettiğini, balın bal porsuğuna ait olduğunu söyledi. Balı, yesin diye bal porsuğuna bırakmalıydı.”

Ölene kadar uzun süre hasta yattı. Günlerce, aylar boyunca. Önce bir ay, sonra bir ay daha ve bir ay daha, her ay biraz daha ölürek. İh... muazzam acılar içindeydim! Geriye bir tek o kalmıştı. Dedim ki, “O sahip olduğum tek çocuk. Bana yardım eden ve benim için işler yapan, yemem için yiyecek ve giymem için postlar veren bir tek o kaldı. Ve o bu şekilde ölüyor! Ne korkunç!” Ağabeyim ve başka-

ları onu tedavi etmeye devam ettiler. Üzerinde çalıştılar, ona el koydular, fakat hastalık göğsünü terk etmemekte direndi.

Direndi ve sonunda, oğlum öldü.⁵ “Niçin yanımda bir tane çocuğum bile kalmadı?” diye ağladım. “Ne borcum var ki? Tanrı’ ya ne yanlış yaptım? Hiçbir hatam olmadı. Tanrı’nın hiçbir şeyine zararım olmadı, en küçük bir şeyine bile bir şey yapmadım. Halbuki Tanrı bütün çocuklarımı benden alarak beni nasıl bir yasla baş başa bırakıyor? Bu acıdan hiç kurtulabilecek miyim ben?”

Bu sefer çok daha uzun süre ağladım. Oğlum geriye kalanların sonuncusuydu. Aylarca ağladım, ta ki gözyaşları beni neredeyse öldürene kadar. Hastalanana kadar ağladım, az daha ölüyordum. Sonra ağabeyim geldi ve bana yardım etmeye çalıştı. Şifa esrimesi yaptı ve el koyarak, çok çalışarak beni iyileştirmeye çalıştı. Sonunda dedi ki, “Bu ay sona erdiğinde yas tutmayı bırakmanı istiyorum. Tanrı bile bu yaptığını artık kabul etmiyor. Tanrı bile artık oğluna ağlamaman gerektiğini söylüyor. Buna hemen son vermelisin!” Başkaları da bana aynı şeyi söylediler, “Yeter! Artık bunun bitmesi gerekmiyor mu?”

Sözlerini dinledim ve çok geçmeden yası bıraktım. Tükenmişim. Bütün yası çocuklarım için tutmuştum ve artık gücüm kalmamıştı. Tanrı’ya beni niçin reddettiğini sorup durmak beni bitirmişti.

Sonunda yaşamaya, gündelik yaşamaya ve işler yapmaya döndüm. Yas tutmayı bırakmış olsam da onları hâlâ çok özliyordum ve üzülmeye devam ediyordum. Ne zaman tek başıma otursam ve konuşacak kimse bulamasam onları özliyordum. Ne zaman biriyle tartışsam ve biri bana bağırırsa çocuklarımı özliyordum. Sonra onları düşünmeye başlıyordum. Çünkü önceleri ne zaman biri bana bağırarak olsa Nai beni hemen savunmaya başlardı. Bana bağırان çocuk olsa bile. O öyle biriydi işte. O öldükten sonra birisi benimle tartışacak olsa onu düşünür ve ağlamaya başlardım. Bo beni bu halde gördüğünde derdi ki, “Böyle yapma. Eğer ağlarsan kendi hasta edersin. Şimdi, bir daha böyle yapma.” İkisi... kızım ve oğlum... onlar bana korkunç acılar verdiler, çok ağır ve dehşetli acılar.

Bugün, ölenleri nadiren düşünüyorum. Kocam Tashay’ı... onu düşünmüyorum. Artık bugün başka bir zaman değil mi? O artık kalbimde değil. Çocuklarımı bile, onları da artık düşünmüyorum... ancak bazı zamanlar.

Çok olmadı, kardeşim Kumsa ve karısı bir süreliğine bakmam için bana çocuklarından birini, küçük Nukha'yı verdiler.⁶ Yetişmesine yardım edeyim diye onu bana ödünç verdiler. Karısı üçüncü çocuğuna hamileydi ve onu sütten kesmek istiyordu. Fakat Nukha bunu istemedi ve durmadan ağladı. Sonunda kardeşim dedi ki, "Ab-lam, niçin sen bizim yerimize ona bir süreliğine bakmıyorsun?" Ben de öyle yaptım. Onu aldım ve yanımda tuttum. Bugün bile hala ona ben bakıyorum. Onu yetiştiren benim; onun yanında büyüdüğü ve anne dediği benim. Gerçek annesinin diğerleri gibi bir insan olduğunu söylüyor ve onun kulübesinde yatmayı kabul etmiyor. Bazen gündüzleri onlarda kalıyor, fakat geceleri yatmaya benim yanıma geliyor.

Ona bakmak beni çok mutlu kıldı; sanki onu ben doğurmuşum gibi. Çocukları seviyorum. O yüzden, kardeşimin ikinci çocuğu olduğunda onu aldım ve yanımda tuttum.

Kalbinde çocuğun, annen ve baban birdir. Onlardan herhangi biri öldüğü zaman kalbin acı duyar. Çocuğun öldüğünde düşünürsün ki, "Nasıl oluyor da yanımda tuttuğum ve yaptığı her şeyi izlediğim bu küçük şey bugün ölüyor ve beni terk ediyor? O yanımdaki tek çocuktuk; günlerimi kendisiyle geçirdiğim bir başkası daha yoktu. İkimiz birlikte kalırdık ve konuşurduk. Bu Tanrı... onun yolları çok bozuk! Niçin bana küçük bir çocuk verdi de sonra geri aldı?"

Böyle feryat figan edersin ve ağlarsın ve ağlarsın ve ağlarsın. Annen öldüğünde de aynısıdır. Çocuğuna ağladığın gibi ona da ağlarsın. Boncuklarını ve süslerini çıkartırsın ki, boynun ve bedeninin çıplak kalsın. Ona yas tutarsın, onu özlersin ve kalbin perişan olur. Düşünürsün ki, "Annem yediğim yemek için bana yardım edendi; o bana boncuklar armağan edendi. Şimdi o öldü, bana kim yardım edecek?" Eğer kocanın köyündeysen düşüncelerin başka olur. "Burada akrabalarımın yanında değil, başka insanların kalbinde yaşıyorum. Tanrı geldi, annemi aldı ve gitti. Şimdi insanlar bana iyi davranmayacaklar. Bana bağıracaklar, önce bir tanesi, sonra öbürü, sonra başkası," diye düşünürsün.

Düşüncelerin kalbinden gelir. Kalbin bir de şöyle demez mi: "Kim karar vermiş, yaşam böyle olmalı diye? Tanrı annemi benden

alırken beni aldattı. Hâlâ hayattaymış gibi onu görebiliyorum, halbuki Tanrı onu çoktan aldı bile.”

Belki de baban hâlâ yaşıyordur ve yanındadır. Fakat zaman geçtikçe onun da ayları tükenir. O da hastalanır ve ölür. Ve düşüncele-
rin ölüme döner. “Kim demiş böyle olması gerekir diye? Önce an-
nem öldü ve ardından bana yardım eden bir tek babam kaldı. Şimdi
o da öldü. Bundan sonra bana kim yardım edecek? Bana yiyecek
yemekleri ve giyecek şeyleri kim verecek? Tanrı beni geri çeviriyor.
Tanrı aileme bunları yaptı ve o artık bana yardım etmeyecek.”

Babanın arkasından ağlarsın ve ona yas tutarsın, ağlarsın ve ağ-
larsın ve ağlarsın. Sonunda insanlar derler ki, “Bak, böyle ağlama-
ya devam etsen bile babanın nerede olacağını sanıyorsun? Onu ne-
rede göreceğini sanıyorsun? Tanrı onu aldı bile ve bu da işin sonu.
Eğer böyle ağlamaya devam edersen Tanrı seni de alır ve o zaman
anneni görürsün işte. Ağlamanın anneni görmeye başka nasıl yararı
olsun?” İşte insanlar böyle derler. Çok geçmeden de sakinleşirsin.
Yas tutmayı bırakırsın ve sadece oturursun.

Kocanla da aynıdır. Hastalandığında insanlar onun üzerine şifa
kesikleri atarlar ve şifacılar onu iyileştirmeye çalışır. Ama o yine de
ölür. Sen de hem onun hem de öbürlerinin arkasından ağlarsın.

Ebeveyninin, kocanın veya çocuklarının ölümü- onları kaybetti-
ğinde hissettiğin acının şiddeti aynıdır. Fakat hepsi ölüp de aileden
geriye kimse kalmadığı zaman, işte o zaman gerçekten acı duyarsın.
Artık sana bakacak kimse kalmamıştır; tamamen yalnızsındır. An-
nen öldüğünde ve baban öldüğünde, ama kocan hâlâ sağsa, bu o
kadar da kötü değildir. Kalbin der ki, “Evet, ailem ölmüş olsa bile
bana bakacak biri var.” Ya da kocan öldüğünde, ebeveynin hala sağ-
sa, onun ölümü seni çok mutsuz kılar, fakat bir zaman sonra acın
diner; bilirsin ki, annen ve baban hâlâ yanındadır.

Yine de çocuğun durumu farklıdır. Çevrendeki başkaları hala sağ
olsa bile çocuğunun ölümü korkunç acıdır. Çocuğunu seversin ve
onun acısı aylarca geçmez. O acı seni kuvvetle çeker ve ancak otu-
rup yeni bir çocuğa hamile kaldığında bırakır.

Ailenden herhangi birinin ölümü zordur, fakat diğerleri hayattay-
sa, kalbine verdiği acı bir süre sonra geçer. Ama sonunda hiçbirisi sağ
kalmayana dek hepsi öldüğünde acın aylarca ve aylarca ve aylarca

devam eder. Aileleriyle çevrelenmiş insanlara bakarsın ve kendi ailenin niçin ölmüş olması gerektiğini kendi kendine sorarsın. Kalbin acır ve durmamacasına ağlarsın. Ağlarsın ve hiçbir şey yiyemezsin; zayıflarsın, ölümüne zayıflarsın. Ancak uzak bir ay belirdiğinde kendini yine insan gibi hissetmeye başlarsın.

İşte böyle olur. Yok eden Tanrı'dır. Bunu yapan insanlar değil. Tanrı'nın kendisi yapıyor bunları.

NOTLAR

¹Kung yaşamında görülen fauna -ister tehlikeli, ister yararlı, ister ikisi birden olsun- için bakınız, Lee, *The !Kung San*, s. 96-102 ve Ek C; Marshall, *The !Kung of Nyae Nyae*, 4. Bölüm; ve Howell, *Demography of the Dobe !Kung*, s. 54-59.

²Kunglarda görülen şiddet olayları ve çözümlemlerine ilişkin tartışmalar ve belgeler Marshall, *The !Kung of Nyae Nyae*, 9. Bölüm; Lee, *The !Kung San*, 13. Bölüm; ve Howell, *Demography of the Dobe !Kung*, s. 59-62'ye bakılabilir. A. Mantogu, der. *Teaching Non-Agression* (New York: Oxford University Press, 1978) içindeki "The Learning Environment for Agression and Anti-social Behavior among the !Kung," adlı makalesinde P. Draper, !Kung kültürünün saldırganlık bağlamında çocukları nasıl toplumsallaştırdığını ele alır.

³Pluriyark: Geleneksel bir telli çalgı.

⁴Nai muhtemelen on beşindeyken evlendi ve on altı ya da on yedisindeyken de vefat etti. Benzer tarzda gerçekleşmiş başka bir ölüm bilinmemektedir.

⁵Keçilerin teklif edilmesindeki amaç diyet ödetmek değil, olayın kapanmasını sağlamaktır.

⁶Gölge uzmanı': Vakitlerinin çoğunu gölgede yatarak geçiren genç erkekler için kullanılan terim.

⁷Kxau öldüğünde herhalde onlu yaşlarının ortalarında idi. İlk hayvanını öldürmüş olması onu evliliğe ehil kılmıştı.

⁸Bu kadar küçük çocuklar için bu oldukça sıra dışı durumdur. Bu bakımdan hem Nisa için hem de Nisa adına kardeşi için, çocuğunun yerini bir şekilde doldurma yönünde güçlü bir arzusunun varlığından söz edebiliriz.

ON BEŞİNCİ BÖLÜM

YAŞLANMAK

Ölümü düşündüğün zaman aklına neler geliyor?

Ölüm kötü bir şey. Öldüğün zaman göremiyorsun. Sadece gökteki o yere gidiyorsun.

Orada ne yapıyorsun?

İnsanlar oraya gidiyor. Orada ne yaptıklarını nereden bilelim?

Büyükler sana söylemiyor mu?

Hayır, sadece oraya gidildiğini ve daha önce ölmüş olanlarla orada yaşandığını söylüyorlar.

Bu kötü mü peki?

Evet, Ölü değil misin?

Korkuyor musun?

Korkuyorum. Ölmek feci bir şey. Bir daha ne bir insanı ne de bir şeyi görebiliyorsun.

Ya yaşlanmak?

O da kötü. Yaşlandığın zaman elinden ne gelir ki?

(Yazarla on dört yaşında bir !Kung kızı arasında geçen bir konuşmadan)

!Kunglar arasında yaşlanmaya hevesli pek kimse çıkmasa da yaşlıların, kimsenin sahip olmadığı benzersiz şeylere sahip oldukları genel kabul gören bir gerçektir. Birçok açıdan son derece insancıl olan !Kung kültürü, yaşlılara yaklaşımı açısından da aynı özelliğe sahiptir. Grup içinde sözü geçer bir konumda olan yaşlılara büyük saygı gösterilir; ayrıca onlarda, genç yetişkinlere tanınmayan bazı ayrıcalıklar görürüz.

!Kungların çoğu için yaşlanmak, lüks kabul edilir: Ana rahmin-den canlı çıkanların ancak yüzde 20'sinden biraz fazlası altmış yaşına erişebilir. (Modern toplumlarda bu oran yüzde 83'e yakındır.) Bu nedenle ölüm olgusu yaşlılıkla ilişkilendirilmez; ölüm, herkesin başına gelebilir. Yaşlılığa erişebilen !Kunglar da tıpkı her yaştan tüm !Kung bireyleri gibi bulaşıcı hastalıkların ve çeşitli kazaların tehdidi altındadırlar; ancak diğer kültürlerdeki yaşlılarda yaygın olarak görülen hastalıkların birçoğu -damar tıkanıklığı, işitme kaybı ve hipertansiyon, ayrıca ülser ve kolit gibi çoğunlukla strese bağlı hastalıklar da dahil- onların semtine bile uğramaz. Altmışına gelen !Kungların hatırı sayılır bir kısmı dinç ve kendilerine yetecek güçtedir (onlar birçoğunun teslim olduğu çeşitli hastalıklara direnecek kadar sağlam çıkmışlardır); yine de yaşlıların yarından fazlası, kendilerini başkalarına bağımlı kılacak fiziksel sorunlardan muzdariptir. Bu sorunların en sık görüleni, kısmi görme kaybıdır. Yürümeyle ilgili sıkıntılar ve solunum yolları rahatsızlıkları (verem, kronik bronşit ve anfi-zem) de sık görülür. Belki de !Kungların şeker ve rafine karbonhidratlardan çok az almaları nedeniyle diş çürümesi yok gibidir. (Onlar dişleri hem temizleyen hem de beyazlatan bir bitki sapı yardımıyla dişlerine düzenli olarak bakarlar.) Ne var ki, !Kung besinlerinin aşındırıcılığından ötürü yaşlıların çoğunun dişleri epey ufalanmış olur.

Altmışına erişebilenlerin bir on yıl kadar daha yaşamaları beklenir (oysa günümüz ABD'sinde bu beklenti neredeyse yirmi yıldır). Tabii kimi !Kunglar istatistikleri şaşırtarak yaşlılığın doyumuna da ulaşabiliyor. Her iki alan çalışmamda da günlük yaşama katkıda bulunan çok sayıda ihtiyar !Kunga rastlayabildim, hatta bunlardan birkaçının -nüfusbilimci Nancy Howell'in seksenlerini sürdüklerini belirttiği insanlar- son derece yaşlı olduğunu bile söyleyebilirim. Bir

tanesi doksanına merdiven dayamıştı. Yine de !Kung toplumunda mevcut yaşlıların, toplam nüfusun ancak küçük bir bölümünü oluşturdıkları bir gerçek (altmış ve üzerinin toplam nüfusa oranı yüzde 10; ABD'deyse bu oran yüzde 16).

Kadınlar kendilerinden beş ila on beş yaş büyük erkeklerle evlendiklerinden, altmışını geçmiş !Kung kadınlarının yüzde 40'ı dul durumdadır. Kırklarında yahut ellilerinin başlarında olan !Kung kadınlarının çoğu yaklaşık bir yıl içinde yeniden evlenseler de daha yaşlı olanlar genelde evlenmemeyi tercih eder. Eğer böyle birinin yaşayan bir çocuğu yoksa ya da çocukları, yakın akrabaları ve arkadaşları uzakta yaşıyorlarsa o, kuma olarak evlenmeyi düşünebilir. Bu durumda arkadaş edinmesi ve güvende olması temin edilmiş olur, fakat elbette bir bedel karşılığında. Uzun süredir evli olan bir çiftte kuma gelmek, günlük işlerin birçoğunun kendisine yüklenmesi, kocasından yeterince ilgi görmemesi ve ilk eşin kıskanç tavırlarına maruz kalması anlamına gelebilir. Eğer yakınında çocukları ve torunları veya diğer yakın akrabalarından birileri varsa, çokeşli yaşama karşı koyup 'ailesinin kalbinde' kendi kulübesini kurmaya karar verebilir.

!Kunglar kendilerini kronolojik yaş çerçevesinde değerlendirmezler. Onlar zamanın geçip gidişini daha az kesin ölçütlere göre hesap ederler -mevsimsel değişimlere, ayın döngüsüne ve günle gecenin ahengine. İnsan ömrü, çoğunluğun tecrübe ettiği biyolojik ve toplumsal olayların düzenli ilerleyişi olarak tanımlanır. Örneğin çocukluk, bir ardışıklık olarak görülür: İnsanlara gülücük dağıtma, tek başına oturma, ayakta durma, yürüme ve konuşmayı öğrenme. Yetişkinlik ve yaşlılığı da benzer ardışıklıklar tanımlar. Sayısal yaştan hesabını tutmasalar da !Kunglar, göreceli yaştan kesinlikle farkındadırlar. Yaş, statüyle bağlantılı olduğundan, 'kimin daha yaşlı olduğu' -ister yıl ister gün farkıyla- büyük önem arz eder ve tüm ilişkileri etkiler. Uzak bir yöreden gelen tesadüfi ziyaretçiler hariç olmak üzere insanlar, çevredeki herkesin yaş sıralamasını genellikle bilirler.

Adların sonuna *n/a* takısının eklenmesiyle oluşturulan saygı ifadesi, kişinin tam yetişkinliğe erişmiş olduğunu kesinler. Zaman zaman üstün başarı göstermiş gençlere de takılabilmekle birlikte ge-

nel uygulama, bu takının, hem erkeklerin hem de kadınların en dinç ve en üretken çağını ifade eden kırklı yaşlarına gelmiş insanlar için kullanılmasıdır. Aynı zamanda aralarında yaş farkı bulunan adâşları ayırt etmek için bu takıya başvurulur. Ancak ellilerinin sonlarına yaklaşmış olanlara, yaşın iyice ilerlemesiyle artan saygınlığı ifade için genellikle *n/a n/a* takısı kullanılır. 'Epey yaşlı' anlamına gelen *Da*, altmışlarının sonuna gelmiş insanları belirtirken yetmişlerini ve daha ötesini idrak eden ihtiyarlar kendilerine, *da !ki*, yani 'o kadar yaşlı ki, neredeyse ölecek,' diyerek kendi kendileriyle dalga geçerler.

!Kunglardaki yaşlanma hızı da bizim ve diğer kültürlerdekine benzer. Rüzgâra ve güneşe sürekli maruz kalmalarından ötürü ciltleri erken yaşlarda kuruyup kırışır. Ancak antropologların, !Kungların yaşlarına ilişkin tahminleri Nancy Howell'ın kılı kırk yaran yaş hesaplamalarıyla karşılaştırıldığında görüldü ki, tahminler gerçeklere epey yaklaşmış. Bunun nedeniyse !Kungların yaşlanmayla birlikte kilo almamaları, dolayısıyla genç görünümlerini korumaları olabilir.

Kadınların yaşlanmalarının inkâr edilemez belirtisiyse yumurtlamanın sona ermesidir. Görünüşe bakılırsa bu daha çok kırklı yaşların sonunda meydana gelmektedir; yine de tam zamanını kesinleştirmek, kadınların kendileri için bile, epey zordur. Son çocuklarını otuzlu yaşlarının ortası ve sonunda doğuranlar ve bunun üzerine yıllarca âdet görmeye devam edenlerin menopoza son derece açıktır. Kırk yaşından sonra doğum yapanlarınsa (Kayıtlara göre !Kunglarda en geç doğum yapan kadın, kırk altı yaşındaydı) son çocuklarını emzirme süreci, menopoza gizleyecek derecede yumurtlamayı bastırabilir. Emzirmeyi bıraktıklarında âdet döngüsü yine başlamaz. Bu tablonun vahametini daha artıran belli hastalıklar, âdetin geçici veya kalıcı olarak kesilmesine yol açar. Yine de ellisine gelen !Kung kadınlarının çoğu artık âdet döngülerinin temelli olarak sona erdiğini kabul eder.

!Kung kadınlarının menopoza nasıl karşıladığı, genellikle kendi doğurganlıklarıyla ilintilidir. Kısır ve çocukları kendisinden önce ölmüş bir kadının, artık asla çocuk sahibi olamayacağını anlaması oldukça acıdır. Torun sahibi olmuş ve çocukları sağlıklı olanlar için-

se bu süreç genellikle daha kolay atlatılır. Bir kadının açıkladığı gibi, “Âdet görmekten kesildiğin zaman daha çok çocuğunun olmamasına kalbin sevinir.” Ancak ne olursa olsun, menopoz, yaşlanmanın kaçınılmaz bir belirtisi, ölümün yaklaşan habercisidir; bu bakımdan da hoş karşılanması söz konusu değildir.

Kadınların çoğu menopozu, âdet görmenin kendisi gibi betimlerle -yani önemsiz bir şey gibi: “Bedenin gayet iyidir. Acın yoktur. Sadece ayın kesilmiştir.” Kendisini kötü hissedip hissetmediğini sorduğum bir kadın, “Genç olsaydım, belki. Fakat ben yaşlıyım.” Anlaşıldığı kadarıyla !Kung kadınları bizim kültürümüzdeki kadınlarda görülen fiziksel belirtileri menopozla ilişkilendirmemektedirler. İlk birkaç ay için bazı bedensel rahatsızlıkların görüldüğü belirtilmişse de ani sıcak bastırmalar ve uzun süreli fiziksel ya da ruhsal gerginlik halleri kaydedilmemiştir. Yeme alışkanlıkları veya yaşam tarzı, yahut da henüz bilinmeyen nedenlerden ötürü !Kung kadınlarıyla Amerikalı kadınların menopozdan farklı etkilenmeleri muhtemel olmasa bile mantıksız gelmiyor. Öte yandan, fizyolojik etkileri aynı olmakla birlikte, !Kung kadınlarını yalnız başına doğum yapmayı arzulamaya iten stoacı yaklaşımın onları aslında söz konusu bedensel reaksiyonları fark etmekten ya da tartışmaktan alıkoyması da mümkün olabilir.

Altmışına gelen bir !Kung erkeği ya da kadınının yaşamı, kırk yaşındakinden alabildiğine farklıdır. Kadınların üreme etkinlikleri sona ereli artık çok olmuştur; erkeklerdeyse biyolojik olarak aksi ihtimal dahilinde bile olsa, ellilerinin ortalarından sonra onlarda da cinsel etkinliğe pek rastlanmasa gerek. !Kunglar, yaşlılarının çoğunun cinsel bakımdan epey faal olduğunu savunur, ancak bazı yaşlıların cinsel yaşamlarından nasıl hürmetsizce ve şaka yollu söz edildiği hesaba katılırsa bu durumun biraz sıra dışı olduğuna inanılabilir.

Bu yaşlarda ekonomik etkinlikler de yavaşlamaya başlar. Yaşlıların çoğu grubun beslenmesine katkıda bulunmaz, fakat yine de kendi geçimlerini sağlamaya güç yetirebilenler az değildir. (Kat edebildikleri mesafeler değişiklik gösterir; köyün yakınlarında toplayıcılık yapabilenlerinse genç yetişkinlerin es geçtikleri az tercih edilir bitkilerle yetinmeleri daha muhtemeldir. Fakat bitkisel besinler

genellikle aile havuzuna katıldığı için yaşlıların da gençlerle aynı çeşitliliğe sahip bir diyetten yararlanmaları söz konusudur.) İzleri yorumlamak ve strateji önermek suretiyle ava katılmakta bile zorlanan yaşlı erkekler, yaşamlarının zaten önemli bir kısmında uğraşageldikleri etkinliklere yönelirler -kuşlara ve hayvanlara tuzak kurmak ve toplayıcılık yapmak. Sağlık durumları elverdiği müddetçe karı-kocalar bu işleri birlikte yaparlar. Daha ileri yaşlardaysa neredeyse tümüyle genç aile üyelerine bağımlı hale gelirler.

Kimi yaşlılar, tinsel güçlerinin giderek azaldığından şikâyet etse de kimileri söz konusu güçlerinin artmaya devam ettiğini savunur. Esrime ve şifacılık deneyimlerini doğurganlık yıllarının sonrasına erteleme durumunda kalan kadınlar bu ikinci kategoriye daha yatkın olabilirler. Tinsel konularda da yaşlı kadınlar ve erkekler temel bir rol üstlenir, çünkü onlar genç yetişkinler gibi yemek tabuları ve diğer kısıtlamalara tabi değildir. Çocuk yapma çağında olanlar için fazla güçlü kabul edilen ayinsel maddeleri (örneğin, kadınlığa ve erkekliğe giriş törenleriyle ilişkili olanlar) onlar büyük bir özgüvenle hazırlarlar.

Yaşlı insanlar çok şey bilirler. Onlar yakın ve görece uzak geçmişini hatırlarlar. Kimin kiminle evlendiğini, insanların akrabalıklarını ve kimin ne zaman doğduğunu bilirler. Olağandışı bir şey meydana geldiğinde büyük ihtimalle benzerine daha önce tanık olmuş bir yaşlı vardır ve o böyle durumlarda ne yapılması gerektiğini bilir. Yaşlılar aynı zamanda bir bölgenin kaynaklarında yıldan yıla görülen değişimleri de bilirler; dolayısıyla kıtlık zamanlarında yiyecek bulmak çok da büyük sorun olmaz.

Ancak bu tür bilgiler dışında yaşlıların sahip oldukları pek bir şey yoktur. Her zaman için değerli kabul edilseler bile maddi eşyalar bir ömür boyu biriktirilmez. Maddi miras -varsa bile- çok azdır. !Kung ekonomisini tanımlayan, malların değiş tokuş edilmesi özelliği insanların yaşamları boyu devam eder, ancak yaşlı birinin değiş tokuş ağındaki üyelerin (ebeveyn, kardeşler, yakın akrabalar ve arkadaşlar) birçoğu ölmüş olacaktır. Geriye kalanlarsa daha genç bir aile üyesine 'miras' kalabilir.

Yine de kimi yaşlılar kendilerini etkili kılan bazı şeylere 'sahip' -tirler. Su ve yiyecek kaynaklarına ilişkin olarak !Kunglarda mülki-

yet hakkı -belli bir çevrede yerleşik olmak bakımından ailesinin izi en eskiye sürülebilene yaşının sahip olduğu kullanım hakkı- vardır. Bu hakka itiraz edildiği veya hak sahibinin, kaynaklarından başkalarının geçici olarak yararlanmasına karşı çıktığı çok seyrek görülür; öte yandan, mülk sahibi olmanın güçlü ve arzulanır bir konum sağladığı da bir gerçek.

Yaşlılar arasında yaşam kalitesi bakımından ciddi farklılıklar görülür. Kişinin eşi yaşıyorsa, çocukları sağ kaldıysa, torunları yakınındaysa ve köyde başka yakın akrabaları varsa, yaşlılık epey keyifli olabilir. Genç yetişkinler avdan ve toplayıcılıktan döndüğünde herkese yetecek kadar yiyecek getirirler. Akşamları hayvanların henüz insan oldukları ve çalı yaratıklarının şimdiki renk ve özelliklerini kazandıkları yaratış zamanına dair öyküler anlatılır. Anne-babalarının yanında masumane yatamayacak denli büyük torunlar, dedenelerinin yataklarına ortak olabilir ve günler, hatta haftalarca onların bakımına bırakılabilir. Öğütler istenir, fikirleri dinlenir ve sevgi hesapsızca verilir. Eşlerini yitirmiş olmakla birlikte aileleriyle çevrili kimi yaşlı kadınlar, grubun en sözü geçen üyeleri arasındadır.

Eşlerini ve çocuklarını yitirmiş olan erkekler (toplamın yüzde yüzde beşi) ve kadınlar (toplamın yüzde yirmisi) içinse yaşlılık daha karamsar gibidir. Yakın akrabaları olmadığı için kendilerine o kadar da iyi bakılmayabilir. Gruba yük olabilirler -onlara özel olarak yiyecek toplanıp hazırlanması, yolculukların daha düşük hızla yapılması ve asgari düzeyde tutulması gerekebilir. Geleneksel yaşam koşullarında, yakın akrabalarından yoksun olanların hastalandıklarında daha az bakım gördükleri ve buhran zamanlarında hayatta kalma olasılıklarının daha düşük olduğu ifade edilmiştir.

Şu halde, günümüzde, yaşlı bir !Kung kadını veya erkeğinin belirsiz bir gelecekle karşı karşıya olduğunu söyleyebiliriz: Gruba ekonomik katkısı mutlaka azalacaktır; muhtemelen dul kalacaktır; bedensel yetersizlikler nedeniyle başkalarına giderek daha bağımlı hale gelecektir; hatta cömertliklerine güvenerek Herero veya Tswanaların hayvancılık yerleşimlerinden birine gitmek zorunda bile kalabilecektir.

Fakat normalde yaşlılığın kişiye saygınlık getirmesi beklenir; özellikle de, ister mitsel ister tarihsel olsun, geçmişin öykülerini an-

latması dolayısıyla. İlk Hererolar bölgeye girdiğinde ve onlardan yirmi beş yıl sonra da öncü antropologlar geldiğinde o oradaydı. O, hayatta ve ölmüş olan insanların hikâye ve rezillikleriyle kuşaktan kuşağa sözle aktarılarak canlı tutulan halk efsanelerini bilendir. O, mitsel kahramanların gülünç işlerini -!Kung Tanrısı Kauha'nın göğe çıkmadan önce eşlerine oynadığı oyunları ya da ayla yaban tavşanı arasında yapılan, ölümün kalıcı mı (tavşanın isteği) geçici mi (kendisinin sürekli yeniden doğuşunu örnek veren ayın isteği) olması gerektiği yollu tartışma- ağzı bozuk bir dille anlatarak insanları eğlendirebilendir. Bu öyküleri ve kendi deneyimlerinden edindiği başka öyküleri anlatarak o, kaybolma tehlikesiyle karşı karşıya olan geleneksel zenginlikleri bir ölçüde koruyabilir.

Çocuklarım öldükten sonra ben yine yaşamaya devam ettim.¹ Bo'yla evliyken bizim az daha bir çocuğumuz oluyordu. Üç ay boyunca âdet görmedim, ama sonra bana hastalık girdi. Bir süre hasta kaldım, ondan sonra da düşük yaptım.² Onu gördüm bile; mini minnacık bir cenindi. Bo, başka adamlarla seviştiğim için düşük yaptığımı söyledi. Ama ben dedim ki, "Hayır, uzun zamandır hastayım, düşük yapmama bu neden oldu."

Ondan sonra bir daha hiç olmadı; bir daha hamile kalmadım. Aylarca, yıllarca âdet görüp durdum. Ama artık o da kalmadı. Daha sadece birkaç ay oldu, yo, elin parmaklarından daha çok. Bir ay, biraz acı duydum ve sonra âdet gördüm. Ertesi ay daha rahatsızdım. Ondan sonra ay beni terk etti ve ben bir daha âdet görmedim. Fakat rahatsızlık devam ediyor. Çünkü ay sana gelmediğinde içlerinin acımasına neden olur.³

Belki de sen bana biraz ilaç verebilirsin? İçerim acımasın diye tekrar âdet görmeye başlamak isterim. Belki yine doğurabilmem için de bana ilaç verebilirsin. Avrupalılarda böyle ilaçlar olduğunu duydum. Tekrar âdet görebilsem çok mutlu olurum. O zaman kendimi yine sağlıklı hissederim.

Doğum yapmak insanın canını gerçekten yakar; acısı çok fena-dır. Yıllardır hamile kalmadığım için kalbim uzun zamandır mutlu. O kanı geride bıraktım. Bunu yapmakla Tanrı bana büyük iyilik etti, ama bana yeni çocuk vermemekle hiç de iyilik etmiyor.

Çocuklar konusunda Tanrı bana yardım etmek istemedi. Dünyaya getirince onlar öldüler. Doğdular ve sonra, öldüler. Çünkü Tanrı beni reddetti. Çok defalar doğum yaptım, ama o hepsini öldürdü. Hiç olmazsa bir tanesini bırakabilirdi. Şu anda bir başkasını nasıl doğurabilirim ki? Aylık döngülerim bile gitti. Tanrı onu da aldı. O yüzden çocuklarla, küçük bebeklerle işimin bittiğini biliyorum. Çünkü hâlâ âdet görüyorken, birkaç ay sonra hamile kalabilirsin. Fakat bir defa kesildi mi, o iş bitmiştir. Sonra sen yaşlısındır ve öylece yaşamaya devam edersin.

Ben de bugün öyleyim işte. Saçlarım kırla doldu; ben yaşlı bir kadınlım. O yüzden âdetten kesildim ve bütün bunlarla işim kalmadı.

Bugün... sadece yaşıyorum.

Çok olmadı... düşümde⁴ hamile olduğumu ve bir kız doğurduğumu gördüm. Düşündüm ki, “Neler oluyor? Ben âdetten kesilmemiş miydim? Bu çocuğu, bu harika çocuğu nasıl dünyaya getirmiş olabilirim?” Çünkü onu, kendi çocuklarımı doğurmuş olduğum şekilde doğurdum. Onu tuttum ve dedim ki, “Kızım... kızım.” Ona baktım ve o büyümeye başladı. Sonra öldü ve ben ağladım ve ağladım ve ağladım. Dedim ki, “Niçin Tanrı bana böyle davranıyor, bana hiç yardım etmek istemiyor? Bu harika çocuğu alarak beni öldürmek isteyen bir şey mi var?”

Ağladım ve ağladım; ağlayışım çok içliydi. Öyle gürültülü ağlıyormuşum ki, kendi sesime uyandım ve düş gördüğümü anladım.

Tam da âdetten kesilmişken şimdi niçin ölen bir çocuğa hamile kalıyordum? Yoksa Tanrı bu düşle beni kandırmaya mı çalışıyordu? Yoksa Tanrı benimle oyun mu oynuyordu? Tanrı bana yardım etmek istemediği halde ben niçin yine hamile kalmayı istiyordum?”

Epey sık düş görürüm. Birkaç ay önce düşümde elleri ve ayakları insaninkine benzeyen ve delikte yaşayan bir hayvanı gördüm, bir karıncayıeni. Onu mızrakla vurdum ve o da bağırdı, “Ayy! Beni bu mızrakla vuran da kim?” Dedim ki, “Bo, dinle şunu. Dinle! Bir insan bir hayvanı öldürür, sonra o hayvan konuşmaya başlar mı? Nasıl oluyor da benimle konuşuyor?” Çünkü hayvan olmasına rağmen insan gibi konuşuyordu.

Korkuyla seslenerek kaçmaya başladık. Fakat ne kadar çabalarsam çabalayayım, yerimden kımıldayamıyordum. Bo da korkmuş ve koşmaya başlamıştı. Karıncayıyense deliğinde kalıp konuşuyordu. Yoksa öyle konuşan bir insan mıydı? Durmadan koşmaya çalıştım, ama beceremedim. Çığlık attım, “Tutun elimi... tutun elimi...” Bo geri geldi ve elimi tuttu, sonra birlikte koşarak kaçtık. Karıncayıyense deliğinde kaldı.

Tanrı'nın getirdiği şeyler var ya, onlar bana yaramıyor.

Bazen her gece düş görüyorum, ama sonra hiç düş görmediğim

bir sürü gece geçiyor. Bazen düşümde öldüğümü görüyorum, uzun süre hasta yattığımı ve sonra öldüğümü. Öyle düşler gördüğümde, şafak sökerken bedenim çok kötü hissediyor ve hastalanıyorum. O şekilde bir müddet yaşıyorum, sonra iyileşiyorum ve bedenim yine iyi hissediyor.

Gördüğüm bir başka düşte de yanında bir fildişi renkli palmiye bulunan uzak bir kuyuya yürüyorum. Düşümde bir grup insanla birlikteyim ve hep birlikte orada otururken ben kuyunun içine düşüyorum. Yanlara tutunarak çıkmaya çalışıyorum ama kendimi kaldırdığım her seferinde tekrar düşüyorum. Tekrar ve tekrar deniyorum, ama hep suya düşüyorum.

Bu sabah bile Tanrı, düşmekle ilgili bir düşle beni vurdu. Düşümde bir ağaca tırmanıyordum ve yemek için reçine ararken düştüm. Tam düşerken bacağım bir dala çarptı ve ben acıyla cıgılık attım, “Ayy! Şu dal tam içime girdi!” Çünkü dal doğrudan sağ bacağıma saplandı ve kırıldı.

Sonra sen, Marjorie, geldin ve bana yardım ettin. Dedin ki, “Ah, Nisa... ölmüşsün!” Öbürlerini çağırdın ve dal parçasını bacağımдан çıkarmaya çalıştınız. Sonunda onu oradan çıkarabildiniz. Yaraya ilaç sürdün ve orayı iyileştirdin. Sonra içmem için başka ilaçlar da verdin.

Bu düş beni sabah çok erken uyandırdı. Onun yüzünden ölümüne titriyordum ve bacağım da tam o noktada acıyordu. Silkindim ve silkindim ve dedim ki, “Bu düşün nasıl bir faydası olabilir ki? Ağaçtan düştüğümü söylemekle Tanrı benimle gerçekten oyun oynuyor.” Sonra düşündüm ki, “Şu Marjorie var ya, iyileşmem için bana yardım etti.”

Orada öylece yattım ve tekrar uykuya dalmamaya uğraştım. Aynı düşü yine göreceğimden korkuyordum. Kendimi uyanık tutmaya çalışarak ve orada yattığımın bilincinde, şafağa kadar öylece yattım.

Küçük bir çocukken düş görürdüm, ama ne gördüğümü hatırlamazdım. Belki de, “Düş görüyorum,” demeyi bile bilmiyordum, çünkü böyle şeylerin farkında değildim o zamanlar. Sadece düş görürdüm ve bazı zamanlar ağlardım. Fakat beni ağlatanın ne olduğunu anlamazdım.

Fakat büyüyünce artık düş gördüğümü anlıyordum ve düşte gör-

düğüm şeylerin adlarını biliyordum. Kimi günler yaşadığımı ve et yediğimi görürdüm. Kimi günler ağladığımı görürdüm. Başka günlerse bir hayvanın beni ısırıldığını ya da birinin bana vurduğunu görürdüm.

Marjorie, Tanrı'nın düşleri beni utandırıyor (gülüşmeler)! Daha geçende düşümde bir adamın, burada yaşayan bir adamın benimle yattığını gördüm. Ona dedim ki, "Olmaz, kocam beni yakalar. Benimle yatma." Ama o beni dinlemedi ve beni istedi, biz de yattık. Kocam bizi yakalamadı. Fakat sabah olduğunda uyandım ve düşündüm ki, "Erkeklerle ilgili böyle düşler gördürterek Tanrı canımı yakmaya çalışıyor!"

Bir başka geceyse birisiyle yattığımı, ama bu sefer kocamın bizi yakaladığını gördüm. Bize tekrar ve tekrar vurdu. Uyandığımda düşündüm ki, "Düşte gördüğüm şu şeylere bak! Tanrı durmadan bana erkeklerle ilgili böyle düşler getiriyor!"

Bir düşte de kocamın bir başka kadınla seviştiğini ve onları gördüğümü gördüm. Kadının kim olduğunu bilmiyorum, onları sadece düşte gördüm. Kocama bağırınca birbirlerinden ayrıldılar. Ondan sonra kocam beni istedi ve öbür kadını reddetti.

Erkeklerle ilgili düşler iyi düşlerdir -bunlar erkeklerin seni çekici bulduklarını ve seni istediklerini gösterir. Böyle olduğunda cinsellikle ilgili düş görürsün.

Ben hep böyle düşler görürüm. Tanrı gerçekten de bana düşlerle işkence yapıyor (gülüşmeler)! Ama birisinin benimle seviştiğini gördüğümde bundan mutlu oluyorum. Bu sevgili ve benzeri şeylerim olduğunu gösterir.

Ben, yaşlıca bir kadını. Fakat hâlâ gücüm var. Hâlâ cinselliğe ilgiliyim. Güç. Ama artık sadece az kaldı. Kalbim yüzünden mi? Bilmiyorum. Kalbim yoksa öldü mü? Belki. Çünkü kalbim erkekleri aramıyor; sevgili aramıyor. Günler boyunca ortalıkta oturuyorum. Sonra bir gün, ancak o zaman kalbim doğruluyor ve biraz istiyor. Ancak o zaman 'yiyecek' için bir erkek arıyorum -benimle bir süre kalacak bir erkek.

Fakat bugünkü halimle kalbim yatıyor; belki de uykuya daldı bile. İçten heyecana kapılmıyor. Daha kuvvetli olduğumda kalbim doğ-

rulacak ve insanlar diyecekler ki, “Ah, Bo’nun karısına bak, ne kadar da güzel! Bo ne kadar güzel bir kadınla evli böyle!” Ve her tarafıma boncuklar takacağım ve bir parça kumaş, bir eşarp alıp başıma saracağım. Kalbim o kadar mutlu olacak ki... Tıpkı bir genç kadın gibi olacağım yine!

Bugünse kendimi yaşlı hissediyorum ve sevgili istemiyorum. Kendimi yorup tükettim. Bugün, kendimi çirkin hissediyorum. Önceki gibi, kendimi güzel hissettiğim zamanlar gibi değilim. Ben genç bir kadinken sahiden güzeldim! Artık yorgunum ve zayıfım ve çekici değilim. İşte bütün bunlar adına artık cinselliği aramıyorum.

Belki bir başka gün. Bir başka gün kalbim istediğinde birisine soracağım, “Sana çekici gelmediğimden mi bana seninle yatmak isteyip istemediğimi sormuyorsun?” diye.

Beni hâlâ arzulayan ve yaşlı olduğum gerekçesiyle beni istememezlilik etmeyen bir sürü erkek var. Onlar oturduğum yere geliyorlar ve bu konuyu açıyorlar. Ama ben onları geri çeviriyorum. Onlara yaşlandığımı ve sevgili istemediğimi söylüyorum. Onlar soruyorlar, “Ama niçin? Neyin var? Öbür yaşlı kadınların sevgilileri var. Niçin erkeklerin seninle sevişmeyeceğini söylüyorsun?” diye. Ben se diretiyorum, “Hayır, istemiyorum. Çünkü siz genç erkeklerden, siz gölge uzmanlarından birini sevgili edinecek olursam, ölürüm. Sizin kuvvetiniz, sizin ağır bedenleriniz beni öldürür.”

Onlar diyorlar ki, “İneklerin bile yaşlandıklarında sevişmeye devam ettiklerini bilmiyor musun? Yaşı büyük kadınlarla da bu böyledir; onunla sevişmeye devam edersin, yaşlı olsa bile. Öyleyse niçin birisinin seni becermesine izin vermiyorsun?” Ben diyorum ki, “Bir inek, bir inek yaşlandığında ve boğa onunla seviştiğinde, o yere düşer. Yaşlandığında bir ineğin butları üzerine düştüğünü ve öylece kaldığını siz bile görmüşsünüzdür. Öyleyse niçin benimle sevişmeniz gerektiğini söyleyip duruyorsunuz? Eğer bunu yapacak olursanız, beni öldürürsünüz.”

Genç erkekler söyleyeceklerimi duyduklarında dönüp gidiyorlar. Bir genç hariç, o yine geliyor. Ama ben onu hâlâ geri çeviriyorum.

Bir başka gün ilgilim yine uyanacak. Bir başka gün erkekleri yine düşüneceğim. O zaman yüzüme biraz pudra sürüp boncuklar takacağım. Boncukları ve pudrayı kuşanacağım ve tekrar güzel olacağım;

o kadar güzel ki, erkekler şöyle diyecekler: “Nisa, sen ne kadar sevimli olmuşsun!” O kadar güzel kokacağını ki, “Bu kadar güzel kokan şu yaşlıca kadın beni niçin geri çeviriyor?” diye soracaklar. Bense gülüp diyeceğim ki, “Git şuradan! Kim beni tutan? Bende sana ait bir şey mi var? Onu kim benden çalmaya çalışıyor? Ben yaşlı olabilirim, ama o hâlâ bana ait. Onu kimseye verecek değilim. Senin neyin var da ne zaman karşılaştık onu benden istiyorsun ve her defasında seni reddetmememe rağmen hala istemeye devam ediyorsun?”

Geçenlerde bir adamla böyle oldu. Bana sordu, “Nisa, bana bir şeyler vermez misin?” diye. Dedim ki, “Bugün kulübemin içinde yiyecek yok.” Dedi ki, “Ben sıradan yiyecek istemiyorum ki.” Bana işaret etti ve dedi ki, “Ben şu özel yiyecekten istiyorum, tam şuradakinden. Bana ondan biraz vermez misin?” Ben de direttim, “O yemek bitti. İnsanlar ondan yediler ve yediler ve artık bir şey kalmadı. Bugün, meyve bitti ve geriye sadece kabuğu kaldı. Artık ne besleyiciliği ne de tadı var. Hiç doyum vermiyor; ısıran bir böceğe benziyor.”

Belki bu kış, havalar çok soğuk olduğunda onu kabul edebilirim. Fakat bugün havalar hâlâ sıcak ve ben kocamın yanında yatacağım. Çünkü benim gibi yaşlı kadınlar soğuğu sevmez. Mevsimler sıcakken soğuktan korkmaya gerek yok. Ama kış gelince onu kabul edeceğim. Kocam ava çıkacak ve ben, genç sevgilimle kaçamak yapacağım. Sahip olacağım tek yeni sevgili o olacak.

Kalbimde hâlâ yaşayan birkaç erkek, birkaç sevgili var. Debe var ve başından beri benimle birlikte olan Kantla var. Şu anda en önemlisi, kalbimde en güçlü olan, Debe. Ondan sahiden hoşlanıyorum. Daha dün bile, biz otururken, o çıkageldi ve benimle sohbet etti. Onun kalbi benden gerçekten hoşlanıyor. O bu kadar sevmenin bir nedeni de bu. Eğer böyle olmasaydı, eğer kalbi bana karşı böyle hissetmeseydi belki de ondan şimdi hoşlandığım kadar hoşlanmazdım.

Bir seferinde Bo, bizim ne yaptığımızı öğrendi. Debe’yle ben, diğer bazı insanlarla birlikte birkaç günlüğüne mongongo cevizliklerinde yaşamaya gitmiştik. Köye döndüğümüzde insanlar bizi gördüler ve dediler ki, “Ah, işte şimdi öldünüz! Nisa, sen ve arkadaşının işi bitti. Kocalarınız sizi öldürecek.” Çünkü arkadaşım da orada sev-

gilisiyle birlikteydi. Kalbim çok kötü hissetti. Dedim ki, “Eğer olacağı buysa, ben burada oturacağım ve kocam geldiğinde onu, beni öldürsün diye bırakacağım.”

Önce arkadaşımın kocası geldi. Ona vurmaya, çok sert vurmaya başladı. Kendi başıma neler gelecek diye merak ettim. Biraz tütün almaya gittim ve döndüğümde bir grup insanın arasına oturdum; Debe de oradaydı. Mongongo cevizi armağan etmek üzere kalktım ve sonra tekrar oturduğum sıra Bo geldi. Bir süre bize bakarak durdu, sonra yanımdan koşarak Debe’ye yapıştı. Birbirlerini kavrarak kavga etmeye başladılar, ta ki çevredekiler onları ayırana kadar. Bo öfke içerek oturduğum yere geldi ve göğsüme bir tekme attı. Tekme o kadar sertti ki, “Bamm!” diye ses geldi ve beni biraz ötedeki çalılarının arasında savurdu.

Birisi kalkmama yardım etti. Bir başkası da Bo’ya bağırdı, “Senin neyin var böyle? Nisa bir kadın. Onu az daha öldürürken ne öldürdüğünü sanıyordun? Göğsünü kırmış olabileceğini bilmiyor musun?” Ben orada sessizce oturdum. Bo’nun kızgınlığından korkuyordum, o yüzden hiç sesimi çıkarmadım. Herkes oraya gelmiş, olan bitenden konuşuyordu.

O akşam yatıp uyuduk. Fakat ertesi sabah Doğu’dan bir Tswana kamyonu çıkageldi. Düşündüm ki, “Bugün, kamyonun tekerlek izine katılacağım; buradan ayrıldığında ona binip kaçacağım.” Kendimi bu düşünceleri düşünürken duydum. Kendi kendime sordum, “Bu doğru mu?” Cevapladım, “Evet, doğru.” Sürücüye gittim ve dedim ki, “Kocamın beni öldürmesinden korkuyorum. Bu insanlara katılıp sizinle Doğu’ya gitmek istiyorum.”

Kamyon gitmeye hazırlanırken ben de üstüne bindim. Kocam beni gördü ve kamyonun izi üzerinden peşimizden koşmaya başladı. Kamyon bir sonraki köye kadar durmadı; orada sürücüler Here-ro ineklerinin sütünden içmek üzere mola verdiler. Bense diğerleriyle birlikte kamyonun arkasında bekliyordum.

Bo koşmaya devam edip kamyonun yerdeki izlerini sürerek bize yetişti. Tswanaların oturduğu yere kadar koştu ve bağırdı, “Baksana, siyah adam, bana karımı geri ver! Onu burada bırak. Onu bana geri ver.” Bağırma, hakaret etmeye ve küfretmeye başladı, “Penisiniz öldü de mi karımı yanınızda götürüyorsunuz? Cinsel organınız ölsün, siyah adamlar! Şimdi, karımı burada bırakın.”

Sonunda oradaki adamlardan biri, “İşte karın,” dedi ve beni Bo’ya verdi. Birlikte köye geri yürüdük ve hepsi buydu. Birlikte yaşmaya devam ettik, ama o günden beri sevgilim olmasından korkuyorum ve yeni erkekleri hep reddettim. Hatta bir süre Debe’yi bile kabul etmedim.

Bu olayın üzerinden çok geçmeden Debe geldi ve dedi ki, “Nisa, ben şimdi birisiyle evlenmek istiyorum. Evlenmeli miyim?” Ben de, “Evet,” dedim. “Evlen onunla.” O da evlendi ve işte öyle oldu. Ama ben onu reddetsem de o beni hala istiyordu. Bir defasında geldi ve ben onu kovdum. Sonra yine geldi, ona gitmesini söyledim: “Sen, kendin, şimdi genç bir kadınla evlisin.”

Gitti ama bir başka gece, yine geldi. Dedi ki, “Nisa, yatağı hazırla ki, birlikte yatalım. Ben olmaz dedim, o da yine gitti. Fakat bir dahaki gelişinde onu en sonunda kabul ettim, ona yine sahip olmaya razı geldim.

Sevgililer, evet. Debe yüzünden az daha ölüyordum. Bu sefer kocam beni neredeyse öldürmüştü. Bo’nun canını en çok sıkan, bizim birlikte gitmesiydi. Kulübenin içinde kaçamak yapsaydık bu kadar çılgına dönmezdi herhalde. Hatta üstünden biraz zaman geçtikten sonra Debe’ye güzel sözler bile söylemişti. Şöyle demişti: “Debe, seni o zaman az daha öldürüyordum, çünkü olmayacak bir şey yapmıştın -karımı almış ve onunla uzaklara gitmiştin. O yüzden bu kadar kızmıştım. Ama bunu bir daha yapmazsan, benim canımı ölümüne sıkamazsan, o zaman sana bir daha bağırمام. Çünkü görünüşe bakılırsa herkesin bir ilişkisi var. Bunu yapan tek sen değilsin. İnsanlar bu yüzden artık bu konuda pek tartışmıyor, çünkü herkes yapıyor. O yüzden, sana şimdi haksızlık yaptığımı söyleme.”

Ondan sonra kıskançlıktan vazgeçti, belki de Debe’nin en sonunda birisiyle -Bo’nun yeğenlerinden biriyle- evlenmesi ve sonunda bekârlıktan kurtulması yüzünden. Hem Bo benden cidden hoşlanıyor ve gitmemi istemiyor. Hatta daha dün, Debe kampımızın yakınındaymış ve Bo onu gördüğünde Debe’ye, benim belki de gidip onunla aşk yapacağımı bildiğini söylemiş. Sadece bunları söylemiş. Ama bunun kalbinde, bir erkek kalbi olan kalbinde olduğunu görebiliyorum. O yüzden Bo yakınlardayken Debe’yle görüşmüyorum.

Dün gece yakındaki bir köyde dans vardı, oraya gitmiştim. Son-

ra bir şey almak için kulübeme döndüm. Döndüğümde Debe oradaydı. Benden kendisiyle gitmemi istedi, ama ben kabul etmedim. Dedim ki, “Olmaz, kocam bana bağırır yoksa. Eğer beni hemen dansta görmezse bana bağıracaktır.” Öyle olunca Debe beni ağzımdan öptü ve gitti. Kalbim çok mutlu oldu ve böylece dansa geri döndüm.

Fakat ondan gerçekten hoşlanıyorum. Belki onunla buluşurum. Belki yarın gece kocamı birazcık aldatırım -minik bir kaşık kadar!

Ya Kantla? Kalbim ona da hâlâ gidiyor; o da yaşamımda önemli bir erkek. Şimdi bile, kocam gittiğinde Kantla’nın gelip benimle yattığı oluyor. Son buluşmamızın üstünden çok geçmedi. Ne Bo ne de onun karısı biliyor. Fakat çoğu zaman biz hep korku içindeyiz. Etrafta çok insan olduğunda birbirimize sadece bakıyoruz; birbirimizin gözleri içine gözlerimizi dikeyoruz ve kalplerimiz yanıyor. Böyle olduğunda düşünüyorum ki, “Ah, sevgilim. Böyle davranmak zorundayız, çünkü etrafta bu kadar insan var ve Bo’yla Bey’den korkuyoruz.”

Bazen Bo’nun kıskançlığı tutar ve Kantla’yı gördüğünde bana, onunla niçin sevgili olduğumu sorar. Onun kalbini ve içinin nasıl kıskançlıkla dolu olduğunu görebiliyorum. O yüzden Kantla’yla ancak Bo ve Bey yakınlarda olmadığı zamanlar buluşuyorum. Ama bazı zamanlar da Bo ona razı olur gibidir, hatta onu arkadaş gibi selamladığı bile olur. Ona, ‘ağabeyim,’ der, oysa akraba bile değiller. Çünkü ne de olsa Kantla benimle, Bo’dan çok daha önce başladı.

Bey bizi elbette biliyor, ama o kıskanç değil. Çok uzun zaman önce, daha biz gençken de kıskanmıyordu. Hatta Bey yanıımızdayken bile Kantla yanıma gelmekten ve bana dokunmaktan çekinmiyor. Ama onunla olan başka bir kadınsa, ona “Bu adamı yalnız bırak,” diye bağırıyor ve onu ısırtıyor. Ben de aynısını yapıyorum. Ama birbirimize karşı hiç öyle olmadık. Biz birbirimizi hep sevdik ve birbirimize “kuma” dedik.

Fakat bugün, kalbimin sadece küçük bir kısmı Kantla’yla, çünkü onun yolları kalbimi harap etti. O hilekâr ve kötü biri. Onun başka bir kadını var. O onunlayken ben ne yapabilirim? Dün, ona bu koldan söz ettim. O kadını bırakmasını söyledim, ama o beni dinlemedi. Benim kıskanç biri olduğumu söyledi. Ben de dedim ki, “Hayır, ben kıskanç değilim. Sadece ondan hastalık kapmaktan korkuyorum.”

Bu yüzden bazı günler kalbim onu reddediyor. Fakat bazı günler de kalbim ona karşı çok güçlü oluyor. Onu daha ne kadar tutacağımı bilmiyorum. Acaba onu Debe'yle birlikte mi tutsam. Debe, Kantla'yla olmamdan hoşlanmıyor ve onu bırakmamı söylüyor. Kantla da Debe'yi bırakmamı söylüyor. Debe'nin daha çocuk olduğunu söylüyor. Ama ben diyorum ki, "Debe genç olabilir, ama kafası akıl dolu ve ben onu bırakmayacağım."

İkisine karşı da güçlü hisler besliyorum. Başka bir yere gittiğimde onları düşünüyor ve özlüyorum. İkisinden birini tekrar göreceğim sam kalbim yine güçleniyor. Sonra her şey düzeliyor.

Bendeki bu kadın kalbin bana yaptığını anlamıyorum! Acaba o erkeklerden düpedüz hoşlanıyor mu?

Kocamı da hâlâ istiyorum. O bana, "Bugün, 'yiyecek' için seni arayacağım," dediğinde kalbim mutlu oluyor. Bana geliyor ve bizim bittiğinde yatıyor, ben de yatıyorum.

Bazen onu da reddediyorum, ama onu son reddedişimin üstünden çok zaman geçti. Ona hasta olduğumu, bedenimin zayıf olduğunu ve belki bir süre yapmamamızın daha iyi olacağını söyledim. Bana, "Bundan ben mi sorumluyum?" diye sordu. "Hayır, seni zayıf ve hasta yapan Tanrı," dedi. Sonra yattık ve uyuduk.

Bir başka sefer de bağırdı ve bunun sebebinin başka adamlar olduğunu söyledi. Dedim ki, "Hayır, bu doğru değil. Bir kadın, sevgilisi olunca kocasını geri çevirir mi?" Dedi ki, "Senin sevgililerin var! Eğer olmasaydı beni reddetmezdin." Dedim ki, "Saçmalıyorsun! Bir başkasıyla sevişip de benim gibi zayıf ve hasta olan kimseyi görüyor musun?"

O zamanlar benimle sık sık yatıyordu. Ama şu sıralar benimle çok az yatıyor. Bir gece yatıyor, sonra uzun bir süre yatmıyor ve birbirimizle yan yana öylece yaşıyoruz. Ancak bir ay sonra, yeni ay ilk belirlediğinde benimle yine bir gece yatıyor. Ve yeni ay çıkana kadar yine yaşıyoruz. Son zamanlarda böyle oldu işte.

Belki de kalbi artık beni istemiyor. Belki de bu yüzden benimle daha sık yatmıyor. Neler olduğunu ve niçin cinselliğe bu kadar ilgisiz kaldığını anlamıyorum. Benimle yattığında çok iyi oluyor. Yoksa benim fazla mı yaşlı olduğumu düşünüyor? Çok zayıf olduğumu ve tekrar ağırlaştığım zaman işlerin yoluna gireceğini söylüyor.

Olanlar her neyse, hiç de iyi değil; bana kendimi çok kötü hissettiriyor.

Çünkü ben cinselliğe hâlâ ilgi duyuyorum, ama ne zaman sevişmek istesem Bo bana hiç de yardımcı olmuyor. Hiç orali olmuyor. Bu yüzden başka erkeklere bakmak zorundayım ki, onları bulabileyim. Debe'ye sahip olmamın ve ondan hoşlanmamın nedeni de bu zaten. O neredeyse benim kocam gibi ve iş yapmasını da iyi biliyor. Onunla geceyi geçirecek olsan, seninle gün ağarana kadar sevişecektir.

Diğer kocalarım Bo gibi değillerdi. Tashay'layken biz bir gece sevişir, ertesi gece sevişmezdik. Bazen bir gecede iki defa sevişirdik -önce ilk yattığımızda, sonra da şafak sökerken. Besa da hep ilgiliydi! O her zaman uyarılmış olurdu, hep ereksiyon halindeydi. Sana hiç rahat vermezdi! Onun karısı olarak asla dinlenemezdin. Sen bitip tükenene kadar seninle sevişirdi. O işini bitirdiğinde senin tüm bedeninin yorgun düşerdi. O adam var ya, o gerçekten sevişmek isterdi! Acaba ne yiyordu? Beni fazlasıyla yorardı! Düşünürdüm ki, "Besa niçin benimle bu kadar sık sevişiyor? Yoksa beni öldürene kadar düzüşmek mi istiyor?"

Çünkü o adam var ya, sevişmeyi sahiden seviyordu. Anne!

Bo'yla henüz sevgiliyken ve henüz evlenmemişken o da benimle bir gecede birçok defa yatarı. Evlendikten sonra bile öyleydi. Onun bana cinsel ilgisi her zaman canlıydı. Kalbi sımsıcaktı ve bana olan sevgisi çok güçlüydü. Benimle sık sık yatarı ve çok da iyiydi. Daha birkaç ay öncesine kadar bile öyleydi.

O yüzden son zamanlarda olanlar hiç hoşuma gitmiyor ve bu yüzden ona niçin eskisi gibi olmadığını ve niçin değiştiğini soruyorum. Sorunun nerede olduğunu bilemiyorum. Gücünü kaybetmesi ya da iktidarsız olmasından değil, çünkü o bakımdan hâlâ çok güçlü. Belki de kalbinde bir şey var. Belki de kalbi öldü, çünkü onun başka kadınlarla birlikte olduğunu hiç işitmedim. Eğer sevgilisi olsaydı bunu bana anlatmazdı, çünkü Zhun/twasiler eşlerinden korkarlar ve onlara anlatmazlar. Onlar ilişkiye girerler, ama bunu asla söylemezler. O yüzden, bilemiyorum. Fakat başka birinden de bir şey duymadığım için, sanırım onun başka bir kadını yok.

Belki de artık bana ilgi duymuyor.

Ondan bunu ilk istediğimde daha dört ay öncesiydi. Ondan önce benimle ne kadar sık birlikte ve ne kadar iyi olduğunu görüyordum. Ama başladığında çalılarda yalnız yaşıyorduk. Sordum, “Başka insanların yaşadıkları yerde yaşamamıza ve burada sadece ikimiz olmasına rağmen niçin benimle yatmak istemiyorsun? Kulübemiz kendi başına duruyorken ve yanımızda da kimsecikler yokken niçin birlikte yatmıyoruz?” Dedi ki, “Çünkü hastayım. Hasta olduğunda sevişirken üste çıkarsan ölebilirsin. Çocuk gibi konuşuyorsun; hastayken hiç sevişilir mi?”

Bana böyle söyledikten sonra bu konuyu bir süre açmamanın ve öylece bırakmanın daha iyi olacağını düşündüm. Çünkü hasta olduğuna inanmıyorum. Onun hiçbir şeyi yok. O böyle diyor, ama dedikleri doğru değil. Bu yaptıklarını sen anlayabiliyor musun? O sadece hasta olduğuna beni inandırmaya çalışıyor. O yüzden bu konuyu bir daha açmadım ve ona soru sormadım.

Fakat bu düşünceleri kalbimde tutmaya devam ediyorum. Hâlâ bu düşüncelerimi düşünüyorum.

Başka kadınlar olmadığına emin gibiyim. Benimle birlikte olmadan önce, başka karısı yokken onun birçok kadını vardı. Fakat benimle evlendikten sonra onları reddetti. Kaçamaklar yapan sadece benim. Merak ediyorum da...

Önceki gün ona genç bir kadınla ilişkiye girmesi gerektiğini söyledim, ama o kabul etmedi. “Bir başka kadın gördüğünde niçin onu bana vermek istiyorsun?” Dedim ki, “Niçin istemeyecekmişim? Senin başka kadınlarla olmana izin veriyorum. Git, şu genç kadınla ilişki kur.” Ama o evli bir kadınla birlikte olmayacağını söyledi. Kocası onu kulübesinde bulursa öldürürmüş. Bundan sonra bu konuyu bir daha açmadım.

Bazı günler bütün bunlar yüzünden acı ve öfke duyuyorum. O zaman soruyor, “Seni kızdıran ne? Niçin bu kadar öfkелisin?” diye. Ben diyorum ki, “Çünkü sen benimle gerçekten evlenmedin. Eğer evlenmiş olsaydın benimle yatardın.” O diyor ki, “Niçin hep sevişelim diye ağlıyorsun? Niçin sen, bir kadın olarak, hep sevişmek istemekle ilgili şikâyet ediyorsun?” Ben de diyorum ki, “Evlendiğinde bana ne vereceğini sanıyordun? Benimle sevişmeyi düşünerek mi evlendin, yoksa sevişmeden yan yana yaşayacağımızı düşünerek mi?”

Sadece günlük işlerimizde birbirimize yardım edeceğiz diye mi evlendik biz?"

Çünkü evlendiğinde kocan senden bazı işlerine yardım etmeni ister, ayrıca seninle sevişir de. Ama sevişmediğinde, kalbin ölür! Eğer ikiniz bunu paylaşmıyorsanız, kalbin ikiye ayrılır. Anlıyor musun? Kocan seninle sevişmezse rahatsız olursun; arzuların aklını altüst eder. Ancak sevişebildiğin zaman her şey gerçekten yolunda demektir.

İşte bu yüzden düşünüyorum ki, "Eh, erkek dediğin gücü olan biridir. Şimdi, Bo güçlü bir erkek, ama bir erkeğin yapması gereken işi yapmıyor. Her gün ondan bunu isteyecek miyim yani? Niçin onu tek başına otursun diye öylece bırakmıyorum? Kendime yardım etmek, kendime bir şeyler vermek için ne gerekirse yaparım."

Bazen düşünüyorum da, eğer Bo'yla evlenmeseydim, eğer başka biriyle evlenseydim, benimle hep yatan biriyle, o zaman belki de yine hamile kalabilirdim. Çünkü bir adam seninle sürekli yattığı zaman hamile kalırsın ve çocuk dünyaya getirirsin. Bu, bir kadın olarak senin de bildiğin bir şey. Belki de bu yüzden, kocamın benimle yeterince sık yatmaması yüzünden tekrar hamile kalamadım.

Bo da birlikte çocuğumuzun olmamasını düşünür. O da benimle çocuk yapmak istediğini söylemedi mi? Ama ben dedim ki, "Bak, ancak hâlâ âdet görüyorsan hamile kalırsın. Âdetten kesildiğindeyse artık çocuk olmaz."

Onun başka bir kadından çocuğu olmuştu. Çok güzel bir kızı vardı. Büyüdü, âdet görmeye başladı, evlendi, hamile kaldı ve bir çocuk doğurdu. Ama doğumdan kısa süre sonra ikisi de öldü.

Birlikte olup da çocuk yapmadığı tek kadın benim. Sadece benimle çocuk sahibi olamadı.

Bo'yu asla terk etmem. Eğer hoşlandığım başka bir adam bulacak olsam, onu önemsiz biri, bir sevgili olarak tutarım. Gelip benimle evlenmek istese bile. Bo yanımda olmadığına onunla birlikte olurum, hatta ondan hoşlanabilirim bile, ama Bo'yu asla terk etmem. Bunu yapmaya hiç ihtiyacım yok.

Kocamla çok tartışırız. Birbirimize sürekli bağırıp şikayet ederiz. Ama en başından beri zaten böyle. Bazen benim çalışmamam

konusunda tartışırız. Benden bir şey yapmamı ister, ama ben onu yapmam. Bana bağırır, sonra da kavga etmeye başlarız. Der ki, “Bugün su almaya gitmeyecek misin?” Ben gitmediğimde de der ki, “Söylesene, kadınlar ne yapar? Bir erkek bir kadınla evlendiği zaman ona ne iş yapması gerektiğini söyler: Kadın su getirir, yakacak odun toplar ve uyumak için yatağı hazırlar. Bunların hepsi kadınların işleridir. Şimdi, sen ne biçim bir kadınsın da yatak yapmıyorsun, su getirmiyorsun, odun toplamıyorsun?”

Ama ben derim ki, “Öbür adamlar karılarına yardım etmiyorlar mı? Karıları oduna ya da suya gittiğinde onlar da onlarla birlikte gidip eve odun getirmiyor mu veya kaplara su doldurmuyorlar mı? Bana yardım etmemen gerektiğini sana ne söylüyor?” Bu şekilde kavga etmeye devam ederiz.

Başka kavgalarımız da olur. Bir gün, benden bir şey ister, ama ben onu ona vermem. Bana bağırır, “Nisa, sen sahidin kötüsün! Başka erkekler bile senin kötü biri olduğunu söylüyor. Senden benim için bir şey yapmanı istediğimde niçin beni reddediyorsun? Sana ne oldu da bu kadar kötü bir kadın oldun? Seni terk edeceğim ve evlenecek başka bir kadın bulacağım, evet, aynen bunu yapacağım!”

Ben derim ki, “Tamam! Git! Kendine başka bir karı bul. Benim tembel olduğum doğru, ama sen beni bırakıp başka bir kadınla evlenecek bile olsan bu bir şeyi değiştirmez. Umurumda değil. Kendimi kötü hissedeceğimi mi sanıyorsun? Hissetmem. Öyle yapacak olursan ben de kendime sevgililer bulurum ve onlar bana her şeyimde yardım eder. Kendinden başka erkek yok mu sanıyorsun?” Sonra o der ki, “Evet, zaten hep sevgililerin yüzünden senden istediğim şeyleri yapmayı reddediyorsun. Onlar yüzünden beni dinlemez oldun.”

Bir defasında ayağına bir diken batmıştı. Dedi ki, “Nisa, gel de şu dikenin çıkarmama yardım et.” Ben dedim ki, “Kendi başına hallet. Niçin ben yapacaktım? Ben de senden aynısını istediğimde sen de reddetmemiş miydin?” Bana yalan söylediğini söyledi.

Dikenin ayağından çıkardım elbette, ama sonrasında dedim ki, “Gördün mü, bu dikenin ayağından çıkardım işte, ama aynı diken benim ayağıma girmiş olsa ve senden onu çıkarmanı istesem, sen bunu reddeder ve dersin ki, ‘Ben dikenin miken çıkarmayacağım. Bir kadının ayağındaki dikenin çıkararak erkek gördün mü hiç?’ Ve ben de

derdim ki, ‘Saçmalıyorsun! Benim yerimde bir başka kadın olsa onun ayağındakini hemen çıkarırdın. Ben istediğimde benden niçin yüz çeviriyorsun?’”

Gittim ve kulübenin Bo’dan en uzak olan köşesine yattım. “Niçin bu şekilde kavga ediyoruz biz?” diye sordu. “Şimdi sen ta orada yatarken ben de burada tek başıma yatıyorum. Niçin kalkıp yanımdan gittin?” Ben dedim ki, “Çünkü sen hep rezilce şeyler söylüyorsun ve hiç nazık davranmıyorsun. Bana hep bağırıp çağırıyorsun. Her gün. Durup dinleneyim demeden.”

Daha dün bile kavga ettik. Tütün içmek için ondan piposunu istedim. Ama o son piposunu kaybettiğini ve bundan sonra bana piposunu vermeyeceğini söyledi. Dedim ki, “Yalan söylüyorsun. Şimdi, senin neyin böyle? Niçin benim için piponu yakmak istemiyorsun?” Dedi ki, “Vah vah! Mutsuz olasin! Bugün pipomu sana yakmayacağım.” Ve konu kapandı.

Akşam bir başka tartışmamız daha oldu. Bir süre dansa katıldıktan sonra Bo, kulübeye geri dönmek istediğini söyledi. Ben kalmak istediğimi, eğer isterse kendi başına dönebileceğini söyledim. Ama o ille de benim kendisiyle gelmemi istedi, o yüzden birlikte döndük.

O kadar çok tartışıyoruz ki, bir defasında ağabeyim şöyle dedi: “Nisa, senin neyin var? Niçin kocana hep böyle bağırıyorsun?” Ben dedim ki, “Uğn, uğn. Asıl o bana bağırıp duruyor. Ben bir kadını ve öfkeyle dolu olan ben değilim. Öfkeli olan o.” Fakat o dedi ki, “Yo, yaptıkların gerçekten hoşuma gitmiyor, Nisa. Çok fenalık yapıyorsun. Ona sürekli bağırıyorsun. O sana ne yaptı? O iyi biri. Ona niçin bağırıp duruyorsun?” Ben de dedim ki, “Nefret eden biri varsa o da Bo! Su için bile bana sürekli bağırıyor. Benden biraz su getirmemi istiyor, ama getirdiğimde de beğenmeyip şikâyet ediyor.”

Bazen iş yapmayı reddettiğim doğru. Eğer Bo benden bir şey yapmamı istediye ve ben yorgunsam, onu reddediyorum. Ama yorgun olmadığım zaman itiraz etmiyorum. O bu kadar çok tartışmamızın ve birbirimize ters düşmemizin sebebinin benim iyi biri olmam olduğunu düşünüyor; ama sadece iş yapmaya gelince böyle. Sadece iş konusunda onu bazen reddediyorum ve o da sadece bu konuda bana gerçekten bağırıyor.

Tartışmalarımız çoğunlukla önemsiz boyutta, ama birkaç tanesi

bayağı ciddiymi. Bir defasında bir şeyle ilgili tartışıyorduk ve o bana bağıırıyordu. O kadar kızmıştı ve gözümün yanına bir tane vurdu. Bir çığlık attım ve üstüne koştum. Ona vurmaya başladım. Oysa beni kaldırdı, yere fırlattı ve insanlar onu üstümden çekene kadar orada tuttu. Ben kalkıp ona bağırırmaya devam ederken o kenara oturdu. Bir sopa almaya gittim ve ona vurmak istedim, fakat insanlar bana engel oldu. Ben de orada öylece durup oturduğu yerde ona bağırıp çağırdım.

Kötü bir kavgamız daha olmuştu. Konu, bakımını üstlendiğimiz küçük yeğenim Nukha'ydı. Bo ve ben ve yeğenim, bir süre çalırlarda yaşamak üzere başka insanlara katılmıştık. Çalırlardaki kampımızın yakınında kulübemiz için ot biçiyordum. O esnada küçük Nukha'nın ağlama sesini duydum. Ben çalışmaya, o da ağlamaya devam etti. Sonra durdum ve olabildiğince hızlı kampa koştum. Oraya vardığımda kalbim iyice öfkelenmişti. Dedim ki, "Küçük Nukha niçin durmadan ağlıyordu? Onu kim incitti? Neye ağlıyordu?" Ona döndüm ve dedim ki, "Deden sana bir şey mi yaptı, ona mı ağlıyorsun?" Tekrar Bo'ya döndüm ve dedim ki, "Sana kim söyledi onu ağlat diye?" Dedi ki, "Senin bu küçük çocuğun, bu kötü şey kesinlikle gözyaşlarıyla dolu. Niçin ağlayıp duruyor? Durduk yere ağlamaya başladı. Ona hiçbir şey yapmadım, ama sen tutmuş, onu ağlattın diye beni suçluyorsun."

Önce tartışmaya, ardından da kavga etmeye başladık. Beni itinice yere düştüm. Yerden fırlayıp onu yakaladım ve ısırđım. İşte tam o sırada bana öyle sert bir yumruk attı ki, başımda hala izi durur. Ondan sonra onu yakalamaya çalıştım ve elini ısırđım; o eli kırmak istedim. Fakat insanlar araya girip bizi ayırdılar ve kavga böylece bitti.

Ondan sonra barıştık ve birbirimizi yine sevmeye başladık. Herkes dedi ki, "Eh, Nisa ve Bo'nun araları çok iyi. Kavga ettikten sonra birbirlerinden tekrar hoşlanıyorlar." Doğru söylüyorlar. Birbirimizi sevmeye ve yan yana oturmaya devam ediyoruz işte. Kavga edip de ondan sonra kalplerimizde birbirimize nefret beslemiyoruz. Sadece birbirimizi sevmeye devam ediyoruz. Hem kavga ediyoruz hem de birbirimizi seviyoruz; hem tartışıyoruz hem de birbirimizi seviyoruz. İşte böyle yaşıyoruz biz.

İşte yaşamım. Ben böyle yaşıyorum ve ben buyum; hâlâ sevgilerim var ve hâlâ bir sürü şey yapıyorum. Yaşadım ve yaşadım ve şimdi yaşlandım. Şu halimle birçok şey biliyorum; insanların önümde konuşmuş olduklarını ve gördüklerimi. Sana bunlardan söz ettim ve gittiğinde sen benden bu konuştuklarımı alacaksın.

NOTLAR

¹Kungların yaşam süreçlerine ilişkin istatistikler için temel kaynak, Howell, *Demography of the Dobe !Kung*, 3., 6. ve 12. Bölümler; karşılaştırma için ABD'nin 1970 nüfus sayımı verileri kullanılmıştır. !Kunglarda yaşlanma olgusuna ilişkin ayrıntılı açıklama için bakınız, Bieselee ve Howell, “The Old People Give You Life”; Lee, *The !Kung San*, s. 58-61, 242-243; ve Weissner, “Hxaro.” Ayrıca bakınız, A. Truswell ve J. Hansen, “Medical Research among the !Kung,” Lee ve DeVore, der., *Kalahari Hunter-Gatherers* içinde. !Kung halk efsaneleri M. Bieselee'nin “Folklore and Ritual of !Kung Hunter-Gatherers” (Doktora tezi, Harvard University, 1975) yazısında etraflıca ele alınmaktadır.

²Oğlu öldüğünde - ki Nisa'nın sağ kalan son çocuğuydu- Nisa yaklaşık olarak otuz yedi yaşındaydı.

³Söz konusu gebelik Nisa'nın kırk yaşına denk gelmektedir. Menopoz girildiğindeyse (1970'te) kırk dokuz yaş civarındaydı.

⁴Menopozdan kaynaklanan fiziksel sıkıntılara !Kung kadınlarının yaptıkları tek gönderme bundan ibarettir. Görüşme esnasında Nisa süreci bizzat yaşadığından onun söyledikleri, !Kung kadınlarının menopoz belirtilerini inkâr ettikleri geçmişe dönük verilerden daha kesin olabilir.

⁵“Düş” için kullanılan !Kung deyişinin tam karşılığı şudur: ‘ruhların bir araya toplanması.’

SONSÖZ

Arkeolojik kanıtlara göre, kültürel bakımdan günümüz Khoisan halklarına benzer halklar bir zamanlar Güney, Orta-Doğu ve Doğu Afrika'nın tamamında yaşıyorlarmış. En az iki bin yıl önceyse -çağdaş Bantuca konuşan halkların ataları sayılan ve demir kullanan- tarım kültürüne sahip insanlar Sudan'dan çıkarak onları güneye doğru sıkıştırmaya başlamışlar. Söz konusu göç hareketi sabit bir hızda sürmüş olmasına karşın Çöl-altı (Sub-Saharan) Afrika'sı toplayıcı ve avcılara uygun çevre koşullarını sunmuş olmalı ki, onlar halk ve kültür olarak yüzyıllarca gelişmeye devam etmişler. Daha eski çağlara ilişkin olaraksa arkeolojik bulgular, Afrika'nın güneyinde toplayıcı ve avcı toplulukların on binlerce yıldır varlıklarını sürdürmüş olduklarını ortaya koymaktadır.

Hollandalıların 1652'de Güney Afrika'ya gelişinden önce Sanların Bantuca konuşan komşularıyla ilişkilerini şiddetli rekabet ve savaş hali olarak betimleyebiliriz. Fakat iki yüzyıl içinde iki yüz bin kadar Güney Afrika San'ının neredeyse tümüyle yok edilmesinden sorumlu olanlar, günümüz Afrikaner halkının ataları olan Hollandalılardır. On yedinci ve on sekizinci yüzyıllarda sınır bölgeleri yasadan yoksun Güney Afrika, yağına ve karşı-yağmalarla giderek ge-

nişledi. Ne de olsa oklar, yaylar ve mızraklar kırsal kesime nüfuz eden ve en ücradaki Sanları bile katleden ateşli silahların ya da resmî makamlarca oluşturulan gönüllü milis güçlerinin ('komandolar') yerini tutamazdı.

Komşu ülkelerde yaşayan San toplulukları açısından olayların siyasal seyri bu denli vahşetli değildi. Atlı ve silahlı Bantuca konuşan hayvan yetiştiricileri (Bakalahariler, Tswanalar ve Hererolar) sonunda San topraklarını ele geçirdiler. Fakat güneydeki gelişmelerin aksine, buradaki fetih hareketi Sanların geniş ölçekli kıyımıyla sonuçlanmadı. Günümüzde Sanların toplam nüfusunun (en az üç büyük dil ve kültür alt-grubundan oluşan ayrışık bir karışım) kırk bin ila elli beş bin arasında olduğu tahmin edilmektedir ki, bu rakamın yarısından fazlası Botswana sınırları içinde yaşamaktadır. En yalıtılmış San topluluklarından birkaçı ataları gibi yaşayabilmeyi başardı. 1950'lerin başlarında bile en kuzeydeki San halklarının önemli bir bölümü -Botswana, Namibya ve Angola'daki !Kunglar- hâlâ topla-yıcılık ve avcılıkla yaşamlarını sürdürmekteydi.

Richard Lee ve Irvén DeVore 1963 yılında geldiğinde, Botswana'nın Dobe Bölgesi'nde yaşayan birçok !Kung, geleneksel yaşam tarzını sürdürüyordu. Değişim baskısının evrensel bir hal aldığı 1969'a gelindiğinde, yani ilk alan çalışmamı yürüttüğüm zaman bile !Kung gelenekleri hâlâ egemen durumdaydı. Ne var ki, 1975 baharında ikinci alan çalışması için geldiğimde değişim hızı artmış ve etkileri her yerde görülmeye başlamıştı. Toplanmış ve avlanmış besinler bolca bulunmakla birlikte artık bostanlar ekiliyor, keçi sürüleri güdülüyor, çalı besinlerini taşımak için eşeklerden yararlanılıyor ve el işlerinin satışından elde edilen parayla sığır alınıyordu. Her şeyden önemlisi, insanların tutumları değişmişti. Artık kendi geleceklerine ait bir model olarak tarım ve hayvancılıkla geçinen komşularını örnek alıyorlardı.

Söz konusu değişim kısmen, ilk olarak 1920'lerde Dobe Bölgesi'ne yerleşmeye başlayan Tswana ve Hererolarla girilen ilişkilerin bir sonucuydu. (İlk Herero topluluğunun sürekli bir yerleşim kurması o tarihlere tesadüf eder.) Sürülerinin güdülmesinde yardımlarından yararlanan !Kunglar onların köylerinde hoş karşılanıyorlardı; emeklerinin karşılığındaysa barınma ve beslenme ihtiyaçları gideriliyor-

du. Bu yabancı toplulukların varlıklarına karşın toplayıcı ve avcı yaşamının tehdit altına girmesi yine de epey zaman aldı. Botswana'da hüküm süren kuraklık ve görece fazla nüfuslu geniş arazilerin aşırı otlatılmasıyla Dobe Bölgesi, işlenmemiş ve otlatılmamış topraklarıyla komşu halkları cezbetmeye başladı. Gelişen teknolojinin kuyu açmayı ucuzlatması da bunun tuzu biberi oldu. 1960'ların sonuna gelindiğinde bölgedeki 460 !Kung, en küçükleri hariç, dokuz su kuyusunu 4500 sığır ve 1800 keçiye sahip 350 Herero ve Tswana'yla paylaşıyordu. Çoğu toynaklar altında ezilmiş, yenmiş veya kökünden çıkarılmış yemiş ve kökleri bulmak giderek zorlaşmıştı. Ayrıca av hayvanları otlak kaygısındaki çobanlarca kaçırılıyordu. Avlanmak ve besin toplamak için artık !Kunglar, geleneksel olarak vakitlerinin çoğunu geçirdikleri kalıcı su kaynaklarından giderek uzaklaşmak zorunda kalıyorlardı.

Son yıllardaysa değişimin itici gücü başka kaynaklardan da gelmeye başladı. 1967 yılında sığır satmak üzere açılmış olan bir dükkân, şimdi yiyecek ve başka ürünler de satmaktadır. Buradan alınabilen şeker, bira yapımında kullanılmakta ve bira satıp içmek de giderek yaygınlaşan bir alışkanlık haline gelmektedir. Artan ticaret ve hükümet yetkililerinin ziyaretleriye bölgede zaman zaman canlanan araç trafiği anlamına geliyor. !Kung erkeklerinden bazıları Doğu'daki işçi bulma merkezlerine başvurup, oradan Güney Afrika'daki altın madenlerine çalışmaya gitmişler. Aylar veya yıllar sonra döndüklerindeyse yalnızca para değil, dış dünyaya ait yeni bir bilinç ve zihniyeti de beraberlerinde getirmişlerdir.

Ücretli emek aslında bölgeye o kadar yabancı değil. Geçmiş zamanda Botswana hükümetinin civar bölgelerdeki projelerinde ya da Namibya'da geçici işçi olarak çalışmış !Kung erkekleri ve kadınları oldu. 1963'ten 1972'ye kadar süren antropolog varlığı da -hem işçilik ve yardım karşılığı aynı veya nakdi ödeme yaparak hem de dışsal yeni rol örnekleri sunarak- zaten mevcut değişimi hızlandırdı.

Değişim yönünde yeni bir etki de 1970'lerin ortasında Botswana hükümetinden geldi. 1966'dan bu yana bağımsız bir yönetime sahip olan Botswana, hiçbir halkın diğeri üzerinde bir ayrıcalığa sahip olmadığı çok-ırklı bir çağdaşlaşma programı benimsemiştir.

Ancak hükümet çok geçmeden anladı ki, yardım olmaksızın !Kunglar, kuşaklardır (yasadışı da olsa) kendilerine reva görülen ikinci sınıf vatandaşlık konumundan kurtulamayacaklar. Kendi başlarına bırakıldıkları takdirde, Dobe Bölgesi'ndeki !Kunglar gibi, Sanların başka kültürlerle en az temasa geçmiş ve siyasal yöntemlerle tanışmamış olan üyeleri belki de -ülkenin başka kesimlerinde de görüldüğü üzere- atalarının toplayıcılık ve avcılık yapageldikleri bu topraklara tutunamayarak orada ya işgalci konumuna düşecek ya da varlıklı çiftliklerde yoksul çobanlar olacaklardır.

Bu gerekçelerden hareketle Botswana hükümeti 1974'te bir bakanlık bünyesinde Basarwa Kalkınma Ofisi'ni kurdu. Bu Ofis'in öncelikli görevi ülkedeki Sanların sayısına ilişkin istatistikleri derlemek ve onların ihtiyaçlarını belirlemektir. Sonra, uluslararası yardım örgütlerinin de desteğiyle, Sanların yaşam kalitesini ciddi ölçüde geliştirecek projelere kaynak tahsis edildi.

Bir destek de ülkenin farklı bölgelerinde Sanlarla çalışmış olan ve onların gelecekleriyle ilgilenen antropologlardan ve başka insanlardan geldi. Kalahari Halkları Fonu (KPF)¹ Botswana hükümetince büyük destek gördü. Hükümetin gözetimi altında ve Sanların bizzat yardımıyla KPF, !Kungların ve diğer San halklarının toprakları ve kültürleri üzerindeki haklarını korumaya yönelik programlar geliştirdi. Bu kuruluş, birçoğu Sanların kendi isteğiyle başlatılan programlara fon sağladı; toprak üzerinde yasal hak iddia etmek için şart koşulan su kuyuları için dinamit ve hafriyat malzemesi sağladı; Botswana hükümetiyle !Kunglar arasındaki iletişimi geliştirmek ve tarımsal alanların tescilinde ya da suya ilişkin haklara başvurulmasında söz konusu olan karmaşık yasal işlemlerde !Kunglara yardımcı olmak üzere tayin edilen irtibat görevlisine destek verdi; !Kung çocuklarının okul ve giyim masrafları için burslar verdi; ve tüm Botswana okullarında kullanılmak üzere San halkları ve kültürünü içeren bir okul müfredat programının geliştirilmesine katkıda bulundu. Bu ve diğer girişimler Sanların geleceğini daha bir güvence altına almalı. Ne var ki, politikalarını ve önceliklerini değiştirebilen ve kendileri de ekonomik ve siyasal değişimlere maruz kalan hükümetlere dayanıyor olduklarından söz konusu projeler tam olarak gerçekleştirilemeyebilir.

Öte yandan, Güney Afrika'nın denetimi altındaki Namibya'da meydana gelen gelişmeler, !Kungların durumlarını çok daha fazla tehdit eder niteliktedir. Kuzey Namibya'da 1966'dan beri siyah militanların önderliğinde sürdürülen gerilla savaşında, !Kung erkeklerini söz konusu gerillalara karşı mücadele etmek üzere Güney Afrika ordusuna çekebilmek için !Kunglarla diğer yerli halklar arasında kasıtlı olarak bir düşmanlık oluşturulmaya çalışılmaktadır. Şimdiye kadar Dobe Bölgesi'nden de birkaç !Kung izci olarak orduya alındı bile. Raporlar bu !Kungların orada silahlı eğitim aldıklarını bildirmektedir. Namibya sorununa barışçı çözüm getirilmemesi durumunda Namibya'dakiler kadar Botswana'daki !Kunglar da, kendileriyle hiçbir problemleri olmayan insanlara karşı savaşıp yaşamlarını yitirebilirler.

!Kungların gelecek kuşakları için toplayıcılık ve avcılığın sürdürülebilir bir yaşam tarzı olmadığı artık açık. Kendi denetimleri dışında meydana gelen değişim giderek hızlanıyor. Onlar artık dış dünyanın diğer topluluklarından da, maddi eşyalarından, ve toplumsal, siyasal ve ekonomik etkilerinde bağımsız değiller. Günümüzde Dobe Bölgesi'nde, üzerinde kamyonların işlediği yollar, dükkânlar, okullar, hatta bir klinik bile var; üstelik gelecek, bunların daha da fazlasını vaat ediyor. !Kunglar bu geleceğe olumlu bakıyor; sadece kabul etmiyor, geleceklerini bizzat istiyorlar. Ancak kültür miraslarından geriye ne kalacağı, cevabı belirsiz bir soru olarak durmaktadır.

Botswana'ya ve Dobe Bölgesi !Kunglarına dönme fırsatı bulmadan önceki dört yılımı, toplamış olduğum yüklü miktardaki materyali derleyip sınıflandırarak değerlendirdim. Diğer kadınların kasetlerini tekrar dinlediğimde Nisa'nın öyküsünün hepsinden daha etkileyici olduğuna tekrar inandım. Nisa'ya ve diğer kadınlara, "Bana bir !Kung kadını olmanın nasıl bir şey olduğunu öğret," diyerek kendimi takdim etmişim. Oysa bunun, her kadının kendini sunuşunu ne ölçüde etkilediği belli değil. Üstelik bir antropolog, !Kungların beni şöyle karikatürize ettiklerini anlatmıştı: Kendini kadınların önüne atan, gözlerinin içine dimdik bakan ve "Söyle bakalım, dün akşam kocanı düzdün mü?" diye soran bir kadın. Hatta ünüm bir seferin-

de, bir kadının sadakatsizliğiyle ilgili olarak kocasının ona yönelttiği suçlamalara bile bahane olmuş. Adam eşine, “Eğer gizli bir ilişkin yoksa, Marjorie seninle ne konuşuyor o kadar?”

Başka sorunlar da vardı. Nisa, ne yaşadıkları ne de kişiliği bakımından ortalama !Kung yaşamını temsil etmiyor aslında. Görüşme yaptığım kadınların hiçbiri Nisa kadar trajedi yaşamadığı gibi onunkine benzer sıra dışı bir kişiliğe de sahip değildi. Belki onun öyküsü !Kung yaşamının biraz fazla kişisel bir yorumuydu; belki bunu diğer !Kung kadınlarına genellemek mümkün değildi. Bir diğer sorun da betimlediği -çocuklar, çocuklarla ebeveyn ve yetişkinler arasındaki- şiddetin abartılı gibi görünmesiydi. Diğer kadınlarla yapılan görüşmelerde de fiziksel cezalandırmaların ve şiddet olaylarının konusu geçmişti. Yumrukların konuştuğu ve zehirli ok tehditlerinin savrulduğu kimi olaylara antropologlar da tanık oldular, hatta önemli miktarda cinayet vakası kaydı da var; burada konu, !Kung yaşamında şiddetin varlığı değil, bu zaten biliniyor. Beni asıl kaygılandıran, Nisa’nın, olumsuz deneyimlerini, kültürünü çarpıtacak bir aşırılıkla -ve çevresindekilerin çoğunun ona katılmayacağı şekilde- sunmuş olma ihtimaliydi. Yayınların çoğu !Kungların barışsever yanlarını öne çıkartmaktaydı. Madalyonun öbür yüzüne ilişkin Nisa’nın betimlemesi doğru olabilir miydi? Ayrıca -onun öyküsünü yayımlayarak- bu tabloyu dengelemeye çalışan kişi ben mi olmak istiyordum?

Son önemli sorunsu ahlakiydi: Onun yaşamöyküsünü yayımlama niyetimi Nisa’ya açma konusunda bir sorumluluğum var mıydı? Kimlikleri gizleyebilmek amacıyla hem insan hem de yer adlarını dikkatle değiştirmiş olmama karşın Nisa itiraz etseydi, öyküsünü kitap şekline getirme planlarım bundan mutlaka etkilenirdi. Bu *benim* çalışmamdı, şüphesiz ve onun buna rıza gösterdiğini söylemek hiç de haksızlık olmazdı; ama öte yandan, öykü onun öyküsüydü. Görüşme yaptığım diğer kadınlara yaptığım gibi ona da, !Kung kadınlarının yaşamını öğrensinler diye kendileriyle yaptığım çalışmayı ülkemdeki insanlara götüreceğimi anlatmıştım. Dolayısıyla bu anlaşılmaya yazı yazmak da dahil sayılırdı ki, kanaatimce, buna göre öykünün bazı küçük bölümlerini dergilerde yayımlamış olmamın itiraz edilecek hiçbir yanı yoktu.

Önerdiğim kitapsa çok farklıydı. Nisa’nın öyküsünün tamamı,

dergi yazılarında sunulandan çok daha karmaşıktı ve kişisel itibarını zedeleyebilecek konuların ele alınmasını içeriyordu. Kimliklerin gizlenmiş olması ve Nisa'nın köyünün ücra konumu hesaba katıldığına kitabın doğuracağı tepkilerin ona ulaşması neredeyse imkânsız gibiydi. Yine de niyetimi ona açmayı gerekli buldum. Belki de fazla kişisel bulunduğu kimi materyalin kitaptan çıkarılmasını isteyecekti.

Peki yayım, basım, okuma ve tanıtım dünyasını kavrayabilecek miydi? Sonradan okunarak tercüme edilmek üzere konuşmaların kayda geçirilmesi yöntemi olarak yazma olgusunu anlayabiliyordu: Richard Lee'den kendisi için bana bir mektup yazmasını isteyeceğini bizzat söylemişti; ayrıca diğer antropologların ve Tswana mahkemelerindeki resmî görevlilerin çeşitli vesilelerle yazı yazdıklarını görmüştü. Pazar yerini, yani alımı ve satımı, para kazanmayı ve harcamayı da biliyordu; tıpkı elbiseler gibi kimi zaman satan kimi zaman da satmayan bir (ilkesel mal olarak) kitabı da anlayabilirdi. Kitaptan elde edilebilecek kârın bir kısmını Kalahari Halkları Fonu'na ve -uygun bir şekilde- Nisa'nın kendisine bırakmayı düşündüğümünden, kitapla ilgili ortak maddi çıkarlarımızı onunla tartışmayı gerekli görmüştüm. Onunla tekrar konuştuğumda bu projeye onay vereceğini ummuş olduğumu söyleyebilirim. Eğer onaylamazsa da kararına saygı gösterecektim.

Bölgede yapacağım ikinci bir alan araştırması hem bu hem de başka sorunları ele almamı mümkün kılacaktı. Nisa'nın yaşamöyküsündeki kafa karıştırıcı ardışıklıkların gözden geçirilmesi ve kayıp ayrıntıların ortaya konması da nihai öykünün kalitesini artıracaktı. Ayrıca bana, Nisa'yla ilişkimi yenileme ve ayrıldığımdan beri yaşamında neler olduğunu öğrenme fırsatı verecekti.

Bundan başka, !Kung kadınlarının yaşamının bir başka yönünü daha inceleme fırsatım olacaktı. !Kung kadınlarının geçmişlerinden nasıl söz ettiklerini öğrenmiştim, fakat bugünü nasıl yaşadıklarına ilişkin çok az bilgiye -özellikle niceliksel anlamda az bilgiye- sahiptim. Somut ve maddi bir olgu olarak günlük yaşamları neye benziyordu? Kiminle konuşuyorlar, oynuyorlar ve çalışıyorlardı? Gün içinde yaşadıkları ruh halleri hangileriydi, bunların nedenleri neydi ve ne sıklıkta ve ölçekte dalgalanıyordu bu ruh halleri? Ruh hallerinde görülen değişmelerin âdet döngüsüyle bir ilişkisi var mıydı?

Ben özellikle bu son soruyla ilgileniyordum ABD’de başka yerlerde yürütülmüş olan araştırmalar kadınların ruh halleri, toplumsal davranışları, bedensel belirtileri ve etkinlik örüntülerinin âdet döngülerine göre bir miktar değişiklik gösterdiği izlenimini veriyordu. Ben de bu konuyu !Kunglarda araştırmaya karar vermiştim. !Kungların çevresel ve kültürel koşulları söz konusu araştırmaların yürütüldüğü koşullardan tümüyle farklıydı ve bu bakımdan, iş başındaki kültürel ve biyolojik değişkenleri ortaya çıkarmaya yarayabilirdi. Ayrıca onların yalıtılmışlıkları Batılı kanaatlerin- kadınların âdet döngülerine ilişkin olanlar dahil- kendi değer sistemlerinde yer bulmuş olması ihtimalini çok azaltmaktaydı.

Eşim, Carol Worthman adında bir lisans mezunu ve ben, çalışmanın ayrıntılarını belirledik: Âdet döngülerine bakarak hormonal profillerini belirlemek üzere !Kung kadınlarından periyodik olarak kan örneklerini alma işini eşim yapacaktı; Carol Worthman yolladığımız donmuş örnekleri alacak ve onları laboratuarda inceleyecekti; bense âdet görmekte olan kadınlarla görüşme yaparak onların günlük yaşamlarında ne tür davranışsal dalgalanmalar gösterdiklerini öğrenecektim. Görüşmelerde onların günlük etkinlikleri (kocalarıyla olan ilişkilerinin tüm boyutları dahil), sağlık durumları ve hem kendi hem de başkalarına ilişkin duyguları ele alınacaktı. Her kadınla iki günde bir görüşme yapmayı ve beni en son gördüğünden bu yana hatırladığı her şeyi birlikte gözden geçirmeyi umuyordum.

İkinci alan çalışmam, yaşamımın en yararlı deneyimlerinden biri oldu. İlk araştırmamdaki zorlu alışma sürecini tekrar yaşamak zorunda kalmadım; ayrıca alan koşullarının imkansızlıkları da bende artık fazla duygusal tepki uyandırmıyordu. Görüntüler, sesler ve insanlar umulmadık derecede tanıdık geliyordu ve dört yıldır bağlantı kurmadığım bir parçamla tekrar birleşmiş gibiydim. Orada olmaktan mutluydum; insanlar da bana sevecen davranıyordu. (!Kungların ne kadar cömert olabildiklerini neredeyse unutmuşum.) Dilleriyle birkaç haftalık yeniden tanışma sonucundaysa bu konuda eski yeterliliğime ulaşabildim.

İlk birkaç hafta, aradan geçen zaman içinde insanların yaşamlarında olup bitenleri öğrenmekle ve çalışmaya dahil edilecek kadınların saptanmasıyla geçti. Daha önce yaşadığımız yere yakın bir nok-

tada -her biri birbirine yedi yüz metre kadar mesafede dört !Kung köyünün bulunduğu bir yer- kamp kurduk. Ne fazla genç ne de fazla yaşlı, hamile veya emzirdiği herhangi bir küçük çocuğu olmayan, düzenli olarak âdet gören ve araştırmaya katılmaya istekli yedi kadın çıktı. Sonradan dört kilometre uzaktaki bir köyden bir kadın daha katıldı.

Kadınların çoğuyla iki âdet dönemi süresince görüşüldü; toplamda iki yüzden fazla görüşme yaptım. Bunların içinden önemli bilgileri süzmek ve bunları yorumlamak, artık eve döndükten sonra yapılacak işlerdendi. Sonra, yüzden fazla değişkenin tecrit edilmesi ve kodlanmasıyla veriler istatistik bakımından işlendi.

Sonuçlar göz kamaştırıcıydı. Âdet öncesi döneme veya âdet dönemine ilişkin !Kungların Batıdakilere benzer tarzda hiçbir beklenti veya düşüncesi yoktu. Ayrıca âdet döngüsünün kadın halet-i ruhiyesi veya davranışı üzerinde herhangi bir etkisini de bilmiyorlardı. Sorduğumda, âdet görmenin, fazla ilgilenmeye değmeyecek kadar önemsiz bir konu olduğunu söyleyerek buna hayret ediyorlardı. (Kadınlardan birine kendi ülkemdeki kadınların âdet dönemlerinde zaman zaman mutsuz olduklarını söylediğimde o, bunun, söz konusu dönem içinde kocalarının onlarla cinsel ilişkiye girmemesinden kaynaklanıyor olabileceğini belirtmişti.) Kadınlar benim yanlış bilgilendirilmiş olduğumu düşünüyorlardı: “Şimdi, sen hamileliği kast ediyor olmalısın; kadınların davranışları o zaman garipleşebilir.” Âdet görmek, özellikle kanamanın yeni başladığı sıralar, bedensel rahatsızlıkla ilişkili görülse de -başkalarının âdet kanını görmemesi konusundaki kaygıları gibi- bu durum yalnızca pratik bir bağlamda ele alınıyordu, yani daha geniş psikolojik etkilerinden hiç söz edilmiyordu.

Batıda gözlemlenmiş örüntülerden bir hayli sapan bu durumun hormonal farklılıklardan kaynaklanmadığı görüldü: Sekiz !Kung kadınından alınan kan örnekleri, Batıdaki kadınlar için bildirilen aylık hormonal örüntünün aynısını sergiliyordu. Öte yandan, görüşme verilerinin incelenmesinden elde edilen sonuç gösterdi ki, âdet döngüsünün ruh halleri ve davranışlar üzerindeki etkileri !Kung kadınlarında -başka kültürlerdeki kadınlara kıyasla- çok düşük düzeyde. Bir kadının, âdet döngüsünün hangi aşamasında olduğunu bilmek,

onun ruh hali veya davranışına ilişkin ya çok az ipucu vermekte ya da hiç vermemektedir. Kocaların, akrabaların ve arkadaşların davranışları yahut da su ve besin varlığı ile ufak tefek hastalıkların etkilerinin çok daha güçlü olduğu görüldü. Âdet döngüsünün etkileri istatistik bakımdan kayda değer, fakat pratikte önemsizdi.

Bu sonuçlara sahadayken ulaşmam, elbette, imkânsızdı; hatta toplanmış verilerin çokluğundan gidişatın ne yönde olduğunu kestirmek bile mümkün olmadı. Hedefim o yüzden, kadınların yaşamlarına ilişkin olabildiğince eksiksiz bilgi toplamaktı. Görüşmeler çok zaman alıcı, süreç de çok hızlıydı; fakat sekiz kadının yaşamını iki ay boyunca izlemek çok zaman bir macera gibi geldi bana -her görüşme günü her kadının yaşam koşulları önümde daha büyük bir berraklıkla açılıyordu. Elinizdeki kitabın etnografik kısımlarında !Kung kadınlarının yaşamlarına ilişkin birçok genelleme bu ayrıntılı görüşmelerden öğrendiklerime dayanmaktadır.

Bu iki yüz görüşme bana, Nisa'yla daha önceki görüşmelerimiz hakkında çok değerli bir perspektif de kazandırdı. Nisa'nın öykülerinin içerik ve alaycılığı sıra dışı sayılmazdı. Görünüşe bakılırsa !Kung kadınlarının hepsi cinsellikten söz etmeyi ve cinsel şakalar yapmayı seviyordu. Bu konuda konuşmaya hâlâ istekliydim, fakat dört yıl önceki kadar değil. Artık daha az romantik konulara odaklanmak istiyordum: Arkadaşlığa, kadınların yiyecekleri nasıl bulduklarına çocuk bakımına ve kendini ifade etme ve yaratıcılık yollarına -ki bu konular kendi yaşamım için de önem kazanmışlardı.

Çalışmamın yıllar öncekinden daha geniş kapsamlı olduğunu açıkça belirtmiş olmama rağmen konuşmaların cinselliğe saplanmasa da oraya doğru kaydığını fark etmiştim. Ayrıca, kadınlar günlük etkinliklerinden söz ettiklerinde bunu bir görev duygusuyla yapar gibiyken, konu erkeklerle ilişkilere gelince -bu ilişkiler ister hayali ister gerçek olsun- çalışmaya katılmaktan büyük keyif aldıklarını ifade ediyorlardı.

Görüşme konularından bağımsız birkaç gelişme bende bu izlenimi güçlendirdi. Bir gün, bir grup kadın kocamla çalışmak üzere kampımın dışında bekliyordu. Onların arasına oturduğumda yiyeceklerle ilgili bir konuyu tartıştıklarını sandım. Ancak canlı vurgular, yüz ifadeleri ve kahkahalar, konuşmanın asıl içeriğinin cinsellik olduğu-

nu çok geçmeden ele verdi; kadınlar yiyecek imgeleri kullanarak kelime oyunu oynuyorlardı. Cesaret toplayıp zekice şakalarının altında kalmamaya çalışarak ben de onlara katıldım. Başarılı olmuş olmalıydım ki, kadınlar az sonra benim de gerçek bir !Kung kadını haline geldiğimi söylemeye başladılar. Konuşmadaki maharetim tüm grubun övgü konusu olup çıkıverdi. Jestlere devam ederek onları durdurmaya çalışmamsa sadece durumu daha da azdırdı. Bu arada süregelen konuşmalar da gürültülü kahkahaların arasında kayboldu gitti.

Bir başka olaysa toplayıcılığa çıkan kadınlara eşlik ettiğim gün oldu. Mongongo cevizi toplayarak cevizliklerde yürüyorduk. Bir saat kadar sonra kadınlar yüklerini bir ağacın gölgesinde indirip dinlenmeye başladılar. Bu zamanı ben de kendi yükümü düzenlemeye ayırdım: Fotoğraf makinesi, objektifler ve defterlerin yanı sıra cevizler, yemişler ve kökler. Olağanüstü keyifli görünen kadınlar tütün içip sohbet eder ve gülerken şarkı söylemeye başladılar. Her biri şaka yollu topladıklarının niceliğini ve niteliğini sayıp döktü. Ben de kendi yükümle uğraşırken yıllar öncesinden tanıdığım genç bir kız yanıma gelip, yeterince yiyecek toplayamadığımı düşündüğünü söyledi. Başımı kaldırmadan yüksek sesle, toplamış olduklarımla zaten zor başa çıkabildiğimi söyledim. Ne var ki, kız tekrar konuştuğunda algıladığım ses tonu, konuyu kaçırdığımı açıkça ortaya koyuyordu. Başımı kaldırdım ve anladım ki, haklıymışım: Kız deri önlüğünü beline kadar kaldırmış, bana cinsel organını gösteriyordu. Tekrar pot kırmamaya çalışarak yeni kurallar uyarınca cevap verdim: Eşimi de kendimi de 'acıkmak' tan kurtaracak kadar 'yiyeceğim' hiç şüphesiz vardı; üstelik görünüşe bakılırsa, onun da vardı. Kahkahalar yükseldi herkesten; bunuya ilk âdet görüldüğünde yapılan kadınlığa giriş (erginleme) dansının (bu dansta kadınlar, kadınlıklarını kutlamak için butlarını ve cinsel organlarını tekrar tekrar açarlar) şakayla karışık bir öykünmesi izledi.

Bu ve başka olaylardaki harikulade müstehcenlik, benim cinsel konulara duyduğum ilginin -ki hatırı sayılır bir ilgidir- onlarınkinin yanında belki de sönük kaldığını nihayet görmemi sağladı. Benim eskiden kalan ünüm onları, cinselliği öncelikli muhabbet konusu yapmaya teşvik etmiş olabilir, fakat hiç yoktan böyle bir eğilim yaratmış olamazdı.

Bu arada şunu da fark ettim ki, böyle anlar aslında arkadaşlığı, güveni, hatta grup dayanışmasını dışa yansıtmaktadır. Cinsellik son derece nazik bir konu olabilmekle birlikte asla tabu değildir. Bu konudan -bana veya birbirlerine- genel olarak söz etmek, kadınlara sorduğum daha sakıncalı konulardan yahut daha özel deneyimlerden söz etmekten daha kolay olmuş olabilir. Nisa'yla tekrar çalışmaya başladığımızda da böyle bir durum var gibiydi. İlk görüşmemizde benim orada bulunmadığım yıllarda neler olduğunu sormuştum. “Erkekleri mi kastediyorsun?” diye sormuştu. Ben de ona, erkekler dahil, başından geçen her şeyi gözden geçirmeyi umduğumu, ama bu sefer sadece gerçekten önemli şeyleri duymak istediğimi söylemiştim. Oysa bir saat boyunca, çoğu eskiye ait olan sevgililerinden konuştu. Konuyu başka taraflara çekmeye çalıştıysam da bunda pek başarılı olamadım. Yaşamındaki daha ‘kişisel’ konuları bana tekrar açacak rahatlığa ancak sonraki görüşmelerde erişebildi.

İkinci alan araştırmamda Nisa'yla ilk temasım, Dobe Bölgesi'ne varışımızın ilk gününde oldu. Bir !Kung köyünden diğerine uğrayarak karşılaştığımız insanlarla selamlaşıyorduk. Nisa'yı eski köyünde göremeyince endişeye kapılmıştım, fakat oradakiler onun taşındığını söyleyince rahatladım. Aracımızı onun yeni köyüne sürdüğümüzdeyse kendisinin yanı sıra bizi başkaları da karşılamaya geldi. Daha yaşlanmış görünüyordu, fakat o tanıdık ruh canlılığı hâlâ belirgindi. Bo yanındaydı. Birbirimize sarıldık ve beni, “Yeğenim... yeğenim...” diyerek selamladı. Yıllar önceki konuşmalarımızı hatırlayıp hatırlamadığımı sordu. Herkesin sağdan soldan bastırması yüzünden sadece zayıf bir evet diyebildim. Sonra ekledim, “Konuştuklarımızı çok iyi hatırlıyorum. Biraz burada kalacağız. Eğer istersen seninle daha sonra tekrar çalışmak isterim.” O da severek kabul etti. Daha konuşmak isterdik, fakat gelişimizin yarattığı heyecan tüm enerjimi alıyordu. Eski kamp yerimize gitmek üzere ayrılırken onu tekrar görmenin beni ne kadar heyecanlandırmış olduğunu söyledim: “Sen benim kalbimde çok önemli birisin.” Bu sözcükleri duydum ve içimde hissettim. Fakat aynı anda garip bir mesafe duygusuna da kapıldım. Çevresini saran canlı kalabalığın orta yerinde öyle kırılan ve küçük duruyordu ki, neredeyse yokmuş gibiydi. Yaşamı üze-

rinde yıllardır çalıştığım ve kafa yordüğüm insan gerçekten o muydu?

Yeni çalışmanın hazırlıklarını tamamlama sürecinde Nisa'yı bir ay kadar görememiştim ki, o sıra, kendisinin Bo'yla birlikte bir arı kovanından çıkartmış oldukları ve son derece değerli bir armağan olan taze balla çıka geldiler. Peteğinden temizlenmişti ve bu haliyle bal, çok ayrıcalıklı bir armağan olarak değerlendiriliyordu. Çok genel konulardan konuştuktan sonra, ben mevcut araştırmamı tamamlayınca yine birlikte çalışmaya karar verdik.

Onu bir sonraki görüşüm öğleden sonra geç bir vakte denk gelmişti. Toprak haklarıyla ilgili hükümetin desteklediği bir toplantıdan insanları getirirken, dönüş yolunda onun köyüne uğramıştım. Aracı köy yakınında durdurur durdurmaz Nisa koşarak geldi. Beni aceleyle selamlayarak Bo'nun ve yeğeninin hasta olduğunu söyledi. Hatta Bo'nun ölmesi bile yakın olabilirdi. Onları kendi kampıma alıp ilaç verebilir ve onlara bakabilir miydim? Bo örtülere sarınmış, yatıyordu; ağır hasta olduğu her halinden belliydi. Yanında oturan yeğeniyse görece güçlü görünmekle birlikte en az onun kadar hastaydı. İkisi araca taşındı, fakat bu arada içeriye o kadar çok insan doluşmuştu ki, Nisa sekiz kilometrelik yolu yürüyerek geleceğini söylemek zorunda kaldı. Birkaç saat sonra vardığında kendi ailesi için benim yerimden biraz ötede geçici bir kamp kurdu. Üç gün boyunca ilaç aldıktan sonra küçük Nukha tamamen iyileşmiş, Bo'ysa tekrar güç kazanmaya başlamıştı. Nisa, Bo'nun haftalardır ilk defa ayağa kalktığını söylüyordu. Onun yaşamını kurtardığımızı düşünüyordu.

Ne kadar yakın yaşasak da birbirimizi çok az görebiliyorduk. Benim günlük programım alabildiğine yoğundu, akşam olduğundaysa bitkin düşmüş oluyordum. Nisa da çoğu zaman ortada yoktu: Ya toplayıcılığa çıkıyordu ya da sadece çevredeki dört !Kung köyündeki insanlarla ahabplığa gidiyordu. Sonra bir akşam, ben ateşin başında dinlenmekteyken, köylerden birinden gayet iyi tanıdığım iki adam ziyarete geldi. Çay için su koydum ve gecenin serinliğinde kendimizi ısıtarak birlikte oturduk. Çok geçmeden Nisa da bize katıldı, sonra Bo ve yeğeni de. Ortam çok dostane, çay leziz ve sıcak, sohbetse rahat ama kapsamlıydı: !Kung ilaçlarıyla Batılı ilaçlar arasındaki farklar, yakındaki köylerde oturan insanlardan haberler ve günlük yaşamlarımızdan olaylar.

Böyle rahat ve samimi bir ortamda Nisa'yla eski ilişkimizi yineleme fırsatını yakalamış olmanın verdiği heyecanla onun her yaptığı ve söylediğini dikkatle izledim. Hem mutlu hem de harika görünüyordu; Bo'nun sağlığına kavuşmasına, belli ki, çok sevinmişti. İşleniyor, gülüyor ve sohbeti büyük bir canlılık ve cazibeyle sürdürüyordu. İnsanlar ve olaylara dair komik öyküler anlatarak idareyi yavaş yavaş ele alıyordu. Cazibesi adeta herkesi etkisi altına alıyordu; bizim takdir dolu gülüşmelerimizse onu renkli tasvirler yapmaya daha da teşvik ediyordu. Misafirlerimiz ondan en az bizim kadar keyif alır gibiydi.

Kasetlerden o kadar iyi tanır hale geldiğim bu sesi karşımdaki insanla bağdaştırmaya çalışırken ona teslim olmuşum. Bir defa daha beni derinden kavramıştı. Aylardan sonra ilk defa onu düşünme fırsatını buluyordum ve sanki onu baştan aşağı yeniden keşfediyor gibiydim.

Onu izledikçe çalışmamızın daha öteye gidebileceğinden ve gitmesi de gerektiğinden iyice emin oldum. Diğer kadınlarla yürüttüğüm görüşmeler beni, Nisa'nın esasen diğer kadınlardan hiç de farklı olmadığına ikna etmişti. Nisa alışılmadık derecede konuşkandı ve ortalamanın üzerinde acı çekmişti, fakat bunların dışında, o birçok bakımdan tipik bir !Kung kadınıydı.

Dikkatim ansızın uzun, solucanımsı bir gövdesi ve saydam kanatları olan bir böceğe kaydı. Ateşin yanındaki kızgın kumlara konmuş ve bükülüp esneyerek kendini alevlerden uzaklaştırmayı başarmıştı. Uçarak gitti, fakat dönüp kendisini tekrar kızgın kumlara attı. Yine kurtuldu ve kızgın közlere yaptığı bu dalışı tekrarlamaya koyuldu.

Onu izlerken konuşmalar yavaşladı ve sonunda kesildi; hepimiz adeta ipnotize olmuştuk. Sonunda böcek közlere fazla yaklaştı. Ne kadar uğraşıysa da kendisini esenliğe çıkaramadı. Yanarak ölmesine saniyeler vardı. Derken Nisa, ani bir süpürme hareketiyle onu uzaklaştırdı. Böcek biraz bekledi, sonra aynı çılgın seyrine devam etti ve yine közlere düştü. Nisa onu tekrar kurtardı.

Ancak bu sefer böceği aldı ve ince bir dalı, üst kısmı -kanatlarını ve başını- serbest kalacak şekilde böceğin gövdesinin alt kısmına sapladı. Sonra dalı yere dikti ve eliyle hafifçe dürtmeye başladı.

Böceğin kanatları büyük bir canlılıkla harekete geçti; fakat bir parçası şişe geçirilmiş gibi olduğundan bu hareket, onu ancak dalın etrafında döndürmeye yetti. Sonra durdu. Nisa dala tekrar vurdu, sonra tekrar. Her seferinde böcek, aynı enerji patlamasıyla tepki veriyordu.

Olanları dehşet içinde izledim. Buraya ilk gelişimde et için yabani hayvanların öldürülmesini -zor da olsa- kabullenmiştim. Bu termit türünün yüzlercesinin közde kızartılmasına da tanık olmuştum. -!Kunglar kadar Avrupalılar ve diğerleri için de lezzetli bir çeşni. Fakat Nisa'nın bu yaptığı başka bir şeydi. Sanki affedilmez bir işkence gibiydi.

Bakışlarım tekrar Nisa'ya sabitlenmişti. Baş ve gövdesinin üst kısmı ritmik bir hareket kazanmıştı. Başta ne yaptığını anlayamadım. Sonra zihnim aydınlanmaya başladı: Böcek dikeldikçe Nisa'nın bedeni de dikeliyordu; böcek dönüp, halsiz düşüp gerildiğinde Nisa'nın bedeni de aynısını yapıyordu. Yüzü ve gövdesi, böceğin içinde bulunduğu çıkmazı yürek burkucu bir incelikle yansıtıyor; her harekete öyle ahenkli mimiklerle karşılık veriyordu ki, görüntü neredeyse estetik bir güzellik kazanıyordu. Tiksintim tamamen kaybolmasa da, onun yaratıcı ruhunun üzerimde giderek artan etkisi karşısında sönükleşti. Onunla çalışmaya olan hevesim tekrar geri geldi.

Buna karşın bu olay bana ikimiz arasındaki kültürel uçurumu da hatırlatmadı değil. Bazı sorularıma kolay cevap bulamayabileceğim, bazı sorularaysa duymak istemeyeceğim cevaplar alabileceğim gerçeğini yansıtıyordu. Köklerimizdeki farklılıklar, bazen ne kadar inkâr etsem de, varlığını her zaman hissettirecekti.

Birkaç ay sonra, ben âdet döngüsü üzerine yürüttüğüm çalışmayı bitirince, Nisa'yla görüşmelere başladık. Yıllar önce yaptığım gibi onu ve Bo'yla yeğenini de kampıma çağırdım. Çalışmalarımızı bitirene kadar bizim kampımızda kalmayı planlamışlardı.

İlk görüşmenin başlarda sıcak ve arkadaşçaydı. Teyp açık olduğu halde ona yıllar önce ne kadar iyi konuşmuş olduğunu anlattım. Önceki sohbetlerimizden algıladığım şekliyle yaşamındaki başlıca aşamaları özetledim. Kendisine beslediğim ilginin derinliğiyle onu etkileyebilmek umuduyla birçok özel ayrıntıyı dile getirdim. Onun

bana gösterdiği ilginin azlığındansa !Kung usulünce şaka yollu bahsettım: “Ama aradan geçen zaman içinde sen beni besbelli unutmuşsun. Belki de birlikte çalışmamızı artık umursamıyorsun. Belki de ben sana bir şeyler sorunca sen benimle konuşmak istemeyeceksin.”

Cevabıysa beni hayrete düşürmüştü; dört yıl önce, yaptığımız son konuşmanın sözlerini neredeyse tamı tamına hatırlıyordu. “Ne çalışmamızı ne de seni unuttum. Yıllar önce, sen gidince düşüncelerimi gördüğüm her şeye koyacağımı ve sen dönene kadar onları göğsümde saklayacağımı söylememiş miydim? Bir gün, sen gelecek olursan onlardan konuşacağımızı sen söylememiş miydin? Şu halimle ben, sana anlatmak için taşıdığım birçok şeyi görmedim mi?” Soru sorma sırası ondaydı. “Fakat geldin, diğerleriyle çalıştın, ama benimle olan işin duruyor. Belli ki beni unutan sensin.”

Ona yapmış olduğum görüşmelerin kendisiyle daha önce yapmış olduklarımızdan farklı olduğunu açıkladım. Bunlar genç kadınların günlük olarak yaptıklarıyla ilgiliydi. Yıllar önce yaptığımız çalışmaya gelince, demiştim, hem geçmişe hem de bugüne ilişkin konularda onun üstüne yoktu. Ben uzaklardayken onunla yaptığım görüşmeleri bu yüzden bu kadar dikkatle tekrar dinlemiş ve bu yüzden onunla tekrar görüşme yapmayı istemiştim. Açıklamam onu tatmin etmiş gibiydi; daha önce yaptığımız gibi yaşamının farklı evrelerini açmak ve içlerine bakmakla ilgili büyük bir istekle konuşuyordu. Sonra onları tekrar kapayacak ve işimizi bitirecektik. Söylediği her şeyi dikkatle dinlemem için beni uyardı.

Benim olmadığım yıllarda neler olduğundan söz etmeye başlamasını önerdim. Bunu takip eden konuşma, biraz heyecansız olmakla ve hem kendi hem de başka kadınların yaşamlarındaki erkeklere ve sevgililere odaklanmakla birlikte oldukça sıcak ve kişiseldi. İsimlerden söz etmeye başlayınca kendini geri çekiyordu, “Bunu öğrenince başkalarına söyleyecek misin?” Görünüşe bakılırsa bu bir formaliteden ibaretti, çünkü daha önceleri bıraktığı yerden devam etmesi için ona rahatlıkla itiraz edebiliyordum. Daha önceki gelişimde son sevgilisi olan Debe’yle ilişkisinin geçenlerde nasıl sona erdiğini açıkladı. Çocukluğundan beri yaşamına girip çıkan Kantla’ya süren sevgisini de anlattı: “O benim yaşamımda sahiden önemli bir adam -hani şu kır saçlı olan, bana koca gibi olan adam.” Başka erkeklerin adını

da andı, fakat onlarla ilgili olarak şunları ekledi: “Onlarla çok seyrek buluşuyorum. Eğer kocam öğrenecek olursa beni öldürür!”

Peki onların arası nasıldı? Şöyle dedi: “Kocam ve ben birlikte yaşıyoruz ve yaşıyoruz ve yaşıyoruz; ancak ondan sonra o bana geliyor ve birlikte yatıyoruz. Yaşamaya devam ediyoruz ve ancak bir başka uzak gün yine bana geliyor. Bizim aramız da böyle işte.” Sonra ekledi, “Çünkü o kulübemin erkeği.” Yıllar önceki şikâyetlerini hatırlayarak sordum, “Bu iyi mi kötü mü?” “Bu iyi, hem de çok iyi,” dedi. Peki yıllar önce kocasının onunla sık sevişmemesini onun artık kendisine ilgi duymuyor olabileceğine yormamış mıydı? “Şimdi bile,” dedi, “benimle daha sık yatmadığı için ona ara sıra bağıryorum. ‘Beni ret mi ediyorsun?’ diye soruyorum. Ama o bu şekilde yaşamaya devam etmemiz gerektiğini söylüyor. Sen gittiğinden beri de bu böyle. Yaşıyoruz ve sonra birlikte oluyoruz, yaşıyoruz ve sonra birlikte oluyoruz.”

Bu meselenin yıllar önce kendisine vermiş olduğu acıdan eser yoktu. “Ve sizin kalpleriniz, onlar birbirilerine uzanıyor mu?” diye sordum. “Evet,” dedi, “kalplerimiz birbirini seviyor ve birbirine uzanıyor.” Peki kavgalarınız. “Çok seyrek kavga ediyoruz. Ettiğimizde de bu genellikle yemek üzerine oluyor, yani ben çok fazla insana yemek verdiğim zaman. O zaman şöyle soruyor: ‘Herkesi yemek vererek ne yaptığını sanıyorsun sen? Diğerleri ne zaman bize yiyecek vermiş ki? Yemeğimiz olduğunda onu yiyenler sadece biz olmalıyız.’ Ama ben diyorum ki, ‘Sen sadece ona buna bağırarak istiyorsun.’ O zaman da o diyor ki, ‘Bağıryorum çünkü sen kötü birisin, birisini görüp ona yemek veren, sonra bir başkasını görüp ona da yemek veren kötü birisin. Bilmiyor musun ki, yiyeceğin olduğu zaman o senin ve çocuğundur; çocuğun yesin ve doysun diye. Böyle giderse elinde avucunda hiçbir şey kalmayan kadınlara döneceksin.’” Bu ciddi bir kavga mıydı? “Hayır, önemsizdi. Çok az kavga ediyoruz, sonra kavgayı bırakıp birbirimizi tekrar seviyoruz.”

Ben teybi yeniden ayarlarken konuşmaya biraz ara verdik. Tekrar başladığında, “Bir kadının yiyecek şeyleri olmazsa...” diye söz e girdi, sonra durakladı ve gülmeye başladı. Ben de gülmeye başlamıştım. Konu yine cinselliğe gelip dayanmıştı. Devam etti, “Bir kadın kendisine böyle can verir. Fakat kimse bana bunu yapmıyor.” Bo-

ya ilişkisindeki hoşnutsuzluğu böyle mi ifade ediyor diye merak ederek ona ilişkilerini tekrar sordum. “Bugün, kocam benimle çok güzel sevişiyor -canlılıkla ve zevkle. Uzun zaman önce de böyleydi. Sadece âdet dönemim olduğunda bana gelmiyordu.” Eski görüşmelerimizi yaptığımız sıra âdetten zaten kesilmiş olduğunu hatırlattım kendisine; o zaman bile kocası kendisiyle pek sık sevişmiyordu. Bana katıldı, ama bunları daha fazla konuşmaya değmezmiş gibi devam etti: “Sevişmek o kadar da önemli değil. Gecenin adamı bunu yapıyor, hepsi bu.” Bakışlarımdaki soru ifadesini görünce de ekledi, “Evet, bunun önemi nereden kaynaklanabilir ki?”

Âdet döngüsünü de çok önemsiz bir şey gibi ele aldı. “Dönemlerim sona erdiğinde sona ermiş oldu; acı vermeden gittiler.” Menopoz zamanında duymuş olduğu sıkıntının anısı silinmişti. Kendisini yine doğurgan kılacak ilaç talebini tekrarlamadı; belli ki doğurganlığının sona ermesini artık kabullenmişti.

“Burada olmadığım yıllar... sana iyi mi davrandılar, yoksa sana acı mı verdiler?” diye sordum. “Yaşadığım bu yıllarda,” dedi, “mutsuz olmadım.” Sorumu yine erkeklere ilişkili olarak yorumlamıştı. “Bir erkekle birlikte olduktan sonra bir diğerine geçmiş olmama rağmen kalbim incinmedi.” Kimi erkeklerin onu istediğini açıkladı ve onunla birlikte olabilmek için kendilerini az daha öldürmüşler; bazen kendisi de onlara karşı aynı şeyleri hissetmiş. “Erkeklerin hepsinin kalbinde bana yer yoktur. Fakat bu bana pek acı vermedi.”

Yaşamında Kantla’nın önemini bir defa daha yineledi, sonra, bariz bir keyifle ekledi, “Ama o beni kısıkanıyor ve çok fazla erkekle birlikte olmakla suçluyor. Çünkü bana karşı güçlü hisler besliyor.” Eski kocası, Besa da onu hâlâ istiyormuş: “Bir gün beni Bo’dan alacağını söylüyor.” Fakat Nisa, “Biz uzun zaman önce ayrıldık, o yüzden bugün bana böyle şeylerden dem vurma,” diyerek onu bir kenara itmiş.

O günkü görüşmemizden oldukça hoşnuttum -bayağı iyi gitmişti. Aramızda, eski tanışıklıktan ve rahatlıktan gelen güzel bir uyum vardı. Nisa işi ciddiye alıyordu, kişisel olmaya istekliydi ve çalışmamızın yolunda gitmesine özen gösteriyordu: Teyle geçici bir sorun yaşayacak olsak, tekrar başlamadan önce sesinin net bir şekilde kaybolduğundan emin olmak istiyordu. O kadar pürüzsüz ilerliyorduk ki, sanki oradan hiç ayrılmamış gibiydim.

Yine de farklı bir şey vardı. Ses tonu rahat, gevşek ve -Nisa' ya göre- fazla sakindi. Yıllar öncesinden bilmediğim bir nitelik kazanmıştı sesi. Artık birçok şey ona geçmişteki kadar acı vermiyordu. Bo'yla aralarında neredeyse hiçbir şey değişmemiş olmasına rağmen artık bundan rahatsızmış gibi bir hali yoktu. Başka erkeklerle ilişkileri de aynı olmakla birlikte bu konuyu da fazla önemsiyor gibi görünmüyordu. Sonraki görüşmelerde onun daha mutlu ve kendisiyle daha barışık olduğu yönündeki izlenimim perçinlendi. Aradan geçen yıllar içinde ona acı veren olaylar olmuştu; onu hala rahatsız eden şeyler de vardı. Fakat geçmişte onda yoğun duygular uyandıran konuların birçoğu, bir şekilde çözümlenmiş gibiydi.

Yaşam, demişti, esasen iyidir. “Yaşadığım halimle, ben hiç aç kalmadım.” Çoğunlukla kendi topladığı çalı besinlerinden yiyordu, ancak arada sırada, yakınlarda yaşayan Hererolardan süt ve mısır lapası gibi ‘yumuşak’ yiyecekler istediği de oluyordu. Fakat bunu çok seyrek yapıyordu, çünkü sık istenecek olursa Hererolar, “Nasıl oluyor da bir Zhun/twa olmana rağmen her gün yiyecek istiyorsun?” derlerdi. Kendisi ya da Bo onlara çalışacak olduğunda, elbette, bu besinlerin daha fazlasını alıyorlardı. Fakat ikisi de bundan yana değildi. Yıllardır o şekilde yaşamışlardı, artık bunu istemiyorlardı: “Hererolara çalışmak iyi bir şey değil. Bunu bir daha yapmayacağım. Çalıştığının karşılığını alamıyorsun. Sana sadece yiyecek veriyorlar. Sana örtü ya da giysi alacak para vermiyorlar.”

Bo'yla o yüzden Hererolardan uzakta yaşıyorlardı. “Sadece Zhun/twasilerle yaşamayı seviyoruz.” Zaten bu nedenle ailesinin geçimini elinden geldiğince kendi başına sağlamaya çabalıyordu. “Bizi hayatta tutan yiyecekler, topladığım mongongo cevizleri, baobab meyveleri ve sha ve diğer kökler.” Fakat cevizlikler bir hayli uzaktaydı ve Bo ona genellikle eşlik ediyordu. Kimi günlerse evde kalıp devekuşu yumurtasından ve ahşaptan (Herero usulü) boncuklar ya da çalgılar yapmakla uğraşıyordu; hükümetten bir el sanatları toptancısı zaman zaman bölgeye gelip bu tür eşyaları satın alıyordu. “Sonra parayı alıp dükkândan bir örtü alıyorum.” Ya da Hererolardan kabuğu çıkarılmış mısır alıyor, kurutuyor, eziyor ve onunla ailesine yemek hazırlıyordu. Geleceği de aşağı yukarı böyle görüyordu.

Bo'yla çok iyi geçiniyor ve 'birbirlerini seviyor'lardı: "Birlikte oturmaktan ve sohbet etmekten hoşlanıyoruz." Seyrek kavga ediyorlardı. Ettiklerinde de bu, küçük meseleler üzerine oluyordu. Nisa kavgaları çıkarmanın çoğunlukla kendisi olduğunu itiraf ediyordu. Konu genellikle yemekti. Kocasına aç olduğunu söylüyordu: "Niçin kalkıp bana biraz yiyecek getirmiyorsun? Git de tuzak kur, belki yiyecek bir hint tavuğumuz olur. Ağzımın içleri böyle ölmeli mi?" Ona bağırınca kocası da ona geri bağırıyordu: "Diğer kadınlar aileleri için yiyecek topluyorlar. Sen niye öyle yapmıyorsun?" Nisa'nın, "Ben kadınlarla gitmek istemiyorum. Onlar çok yavaş gidiyorlar. Hadi birlikte gidelim, biraz yiyecek toplayalım, sonra onları geri getirelim. Tek başına gidersem sadece bugüne yetecek kadar toplayabilirim; o zaman yarın yine gitmek zorunda kalırım. Ama eğer birlikte gidersek kulübemizde bize günlerce yetecek kadar yiyecek olur. Öyleyse hadi gidip çok çalışalım. Ne de olsa oynastaki çocuklar gibi numara yapacak değiliz," demesiyle de kavga sona eriyordu. Sonra çalışlarda birlikte yiyecek topluyorlar ve hem kendilerine hem de başkalarına yetecek kadar besinle geri dönüyorlardı.

Geçen dört yıl içinde ona en büyük acıyı veren olay, ağabeyinin eşi ve yakın arkadaşı olan Kxaru'nun ölümü olmuş. "Kalbimde öfke yok. Sadece acı var, hani sevdiğin biri öldüğünde olan türden." Sonra açıklamaya girişti, "Sen gittikten sonra Kxaru ve ben, Gausha'daki köyümüzde oturarak, konuşarak ve birlikte çeşitli işler yaparak yaşamaya devam ettik. Zaten birbirimizle hep böyle yapmışızdır. Asla ne kavga ettik ne de tartıştık. Fakat içinde hastalık vardı ve o, onu en sonunda öldürdü. Tanrı yaptı; onu yakaladı ve bizden aldı, götürdü. O öldüğünde herkes ağladı -onu özlemenin acısı o kadar büyüktü. Ben ağladım ve durmadan onu ne kadar sevmiş olduğumu düşündüm ve durmadan Tanrı'nın onu niçin benden aldığını sordum. Perişandım. Kocası, yani ağabeyim sonunda yas tutmaktan vazgeçmemi söyledi.

"Fakat ben onu özlüyordum ve artık köyümüzde kalmak istemiyordum. Orada birlikte oturacağım kimse kalmamıştı. Sohbet edebileceğim bir başka yaşlı göremiyordum. Oradakilerin çoğu gençtir ve Hererolarla yaşar. Ben Hererolarla yaşadığımda olayları onlar gibi görüyorum. O yüzden oradan taşınmaya karar verdim ve insanla-

rın bana göre olduğu yerlere gitmek istedim. Kalbim düşmüştü ve buranın oturmak için iyi bir yer olacağını düşündüm, ta ki kalbim yas tutmayı, ölümle gelen ağlamayı bırakana kadar. Şimdi acısı geçti, ama sadece biraz geçti.”

Ölümünden sonra Nisa, Kxaru’nun genç kızına bakmaya başlamış: “Kxaru’nun kızı için çok üzüliyordum. Ona yardım edecek bir anası kalmadığını görüyordum, böylece onun için çeşitli şeyler yapmaya başladım. Sonunda onu kendi köyüme getirdim. Artık o bana anne diyor ve ev işlerinde bana yardımcı oluyor.”

Nisa aynı zamanda Nukha’ya da hâlâ bakmaya devam ediyordu. “Evet, ona da hala bakıyorum. Babası uzun zaman önce ona, sanki onu ben doğurmuşum gibi bakmam gerektiğini söylemişti. Öyle de oldu -çünkü yetiştirdiğim şu küçük şeyi yürekten seviyorum. Birlikte olduğumuz zamanlarda bana çeşitli şeyler anlatıyor ve birlikte sohbet ediyoruz. Kardeşimin bir sonraki küçük çocuğunu da almak istedim, ama o beni reddetmedi mi?”

Nisa’nın yeni köyü oldukça küçüktü; yalnızca birkaç San ailesi vardı ve aynı su kuyusundan yararlanan Herero köylerinden epey uzaktaydı. Kokobe adında bir kadın kuzeninden hem tinsel hem de maddi destek görüyordu. Kokobe ve eşi Hererolara çalışıyorlardı ve üç ineğe sahiptiler. İneklerin başka bir köyde otlatılması ve ağıllarının da orada olmasından ötürü kendi köylerinde süt azdı. “İnekler geri geldiğinde Kokobe’nin kocası süt getiriyor ve birazını da bize veriyor.” Bo ve Nisa’nın inekleri yoktu. “Az daha bir tane ineğimiz olacaktı, fakat kocam onun yerine bir eşek aldı.” Hayatlarında ilk defa onun ve Bo’nun keçileri vardı; onları köylerinde besliyorlardı. Hatta birkaç ay önce bir tarlaya kavun bile ekmişler ve ihtiyaç fazlasının tamamını satmışlardı. Parasıyla Hererolardan biraz daha kavun ve ayrıca mısır tohumu almıştı.

Nisa ve Kokobe çok yakındılar. “Kxaru öldükten sonra gidecek bir yer aramaya başladım, fakat bulamıyordum. Bir gün Kokobe ziyarete geldi ve nasıl kimsesiz, tek başımıza yaşadığımızı gördü. Bize kendisiyle gelmemizi ve onların köyünde yaşamamızı söyledi. Biz de öyle yaptık.” İşe yaramıştı. “Burada bulunduğum süre boyunca gördüm ki, bana iyi bakıyorlar. Çok tartışıyoruz, neredeyse her gün -yiyecek üzerine- ama gerçekten kavga ettiğimizi söyleyemem. Genellikle çok iyi geçiniyoruz.”

Özellikle birisinde belli bir yiyecek olup diğerinde ondan olmadığına tartışıyorlardı. Cimrilik suçlamaları havada uçuşurdu böyle zamanlarda: “Sana kaç defa bal verdim, oysa sen bana bir kere bile vermedin.” Ya da birisi bir şey isteyecek olduğunda öbürü şöyle diyordu: “Sana daha yeni mongongo cevizi verdim. Onları hemen nasıl bitiriverdin?” Yahut tartışma şöyle kıvılcım alıyordu: “Geçen sefer sende et varken, ondan isteyerek canını sıkımayayım demiştim.” “Doğru, ama daha geçen gün sana hint tavuğu vermemiş miydim? Halbuki şimdi sende et olmasına rağmen ondan bana vermiyorsun.” Bu kavgalarınsa çoğunlukla kolay bir uzlaşmayla sonuçlandığını belirtmeliyiz.

Bu tür tartışmalardaki değişkenlikler sonsuz gibidir. Nisa bir tanesini ayrıntılarıyla anlatmıştı. “Bugün bundan kimseye vermeyeceğim,” diyerek yemek pişirmiş ve onu kendi başına yemiş bitirmiş. “Başkaları yemek yaptığında onu nasıl paylaşacaklarını bilmiyorlar,” diye düşünmüş. “Sadece yiyorlar ve yiyorlar ve yiyorlar. Veren bir tek ben varım. Buna rağmen hep daha fazlasını istiyorlar. Madem öyle, bugün pişirdiğim yemeği niçin onlara vereyim?” Ve tek başına oturup yemiş yemeği ve ondan ne Kokobe’ye ne de başkalarına hiçbir şey vermemiş.

Ertesi sabah Kokobe ona gelip, “Söylesene, sen tanımadığım biri misin, yoksa akrabam değil misin? Seni dün ete benzer bir şey yerken kendi gözleriyle gören ben değil miydim? Şimdi, bana biraz ver de ondan ağzıma koyayım. Eğer vermezsen hata yapmış ve bana borçlanmış olmaz mısın?” demiş. Nisa’ysa, “Yine başlama! Böyle şeyler söyleyerek beni bezdiriyorsun. Eğer bir şey benimse onu yerim ve yerim ve yerim, kim ne karışır? Niçin bana bağıryorsun ve ben sadece kendi yemeğimi pişirip yemişken senden bir şey almışım gibi konuşuyorsun?” diye karşılık vermiş.

Aynı köyde yaşayan Kokobe’nin kardeşi ve eşi (yani yengesi) de bazen tartışmalara fazla karışıyorlarmış. “Bir defasında Kokobe’nin kardeşi ve ben, ona birlikte bağırdık ve o ağlamaya başladı. Ağladığını görünce de bu sefer kardeşini azarladım, ‘Ona karşı birlik olarak bak, ne yaptık. Onu şimdi ağlattık.’ Ben de ağlamaya başladım ve orada ikimiz yan yana oturup öylece ağlaştık.”

Kadınlarla mevcut ilişkilerinin hepsi kendisi için tatmin edici

değildi. Kxaru'nun ölümünden kısa süre sonra ağabeyi yine evlenmiş. Nisa da yeni yengesinden şikâyet ediyordu: "Birbirimizden aslında hoşlanmıyoruz. Bana gelip ağabeyimle evleneceğini hiç söylemedi. Ağabeyimin kendisi de söylemedi." Taşındığından bu yana Nisa onları yalnızca bir defa ziyarete gitmişti, o da hastalanıp yardımlarına ihtiyaç duyduğunda. Güçlü şifacılar olarak ona geleneksel bir şifa töreni düzenlemişler, fakat Nisa ondan sonra onları görmeye gitmemiş.

Kardeşinin eşiyle daha iyi geçinebiliyordu, hatta onların kendisiyle birlikte bu köye taşınmasını bile ummuştı. Fakat kardeşi Hererolara çalışıyordu ve bu fikri beğenmemişti. Yine de, orada kalmış olsaydı, "Karısıyla sürekli kavga ederdik," diye düşünüyordu. Çoğu önemsiz olan bu kavgalar yine yiyecek üzerine olurdu. Ama tahminine göre, "Yine de canımdan bezdirirdi beni."

Konu erkeklere ve cinselliğe gelince, Nisa yine yıllar önceki coşkunluğuna bürünüyor, hafif ve oyunbaz bir tonla konuşuyordu. Kendisini yaşlı bir kadın olarak tanımlarken kullandığı, 'ara sıra erkek isteyen ama ölesiye yaşlı (biri)' ifadesi daha çok onun şakacı yanını yansıtıyordu. Takılır gibi bir ses tonuyla tek ciddi sorununun cinsel organındaki rahatsız edici kaşıntı olduğunu söylemişti. Tam olarak neyi kastettiğini anlayamadığını söyleyerek ondan bunu açıklamasını istemiştin. "Sen bu işleri sahiden *bilmiyorsun*, değil mi? Kaşıntı dediğim *arzu*, erkek arzusu. Gel sana öğreteyim, çünkü sen hâlâ çocuksun." Bana gülerek takılmaya devam ediyor ve işaret ediyordu, "İşte cinsel organın. Eğer onu bir erkek almazsa o kaşınır ve kaşınır ve kaşınır! Uyarılır ve erkek diye bağırır. Ona ancak bir erkek sahip olduğu zamandır ki, kaşıntı diner."

Bir başka günse daha ağır bir ruh halindeydi. Ben gittiğimden beri sadece birkaç sevgilisi olduğunu söylemişti: "Birkaç yeni, birkaç da eski." 'Cinsellik dışında sahip olduğu diğer şeylerden hiçbir şey vermeyenlere değil de başka konularda da sana yardımcı olacak olanlara varmak,' çok önemliydi. Nisa onlarla çok seyrek buluşuyordu; ancak Bo uzaklarda olduğu ya da kendisi su veya yiyecek için çalışlara gittiği zamanlar. "Çünkü bir kadın, kocasından korkar. O akıllı olmak zorundadır; o kendisini ifşa etmek istemez."

Sözlerine Kantla'yla, 'başından beri' olan adamla devam etti.

Birbirlerine hâlâ sıkı bir şekilde bağlı olduklarını belirtiyor, fakat başka kadınlarla ilişkisinden dolayı onun zührevi hastalıklara maruz kalmasından kaygılanıyordu. “Onun şu anda hasta olduğunu sanmıyorum, ama korkarım öbür kadınlar hastalığı ona, sonra da bana verecekler. Bunun olmasını hiç de istemem.” Onun ilişkileri olduğundan emindi: “Kantla gibi yaşlı bir adamın kadınlarla birlikte olmaktan hoşlanmayacağını mı sanıyorsun?”

Yakın zamanda, Bo orada değilken Kantla ona gelmiş ve onunla yatmayı istemiş, fakat Nisa onu reddetmiş. Çok fazla çocuğa - Nukha, Nukha’nın ablası ve Kxaru’nun kızı- baktığını, onlardan birinin durumu anlatabileceğinden korktuğunu açıklamış. Böylece Kantla’yı kovmuş. Kantla ona çok kızmış ve yalan söylemekle suçlayarak ona bağırışmış. “Nasıl olsa bana bir gün yine gelecek. O zaman onu yanıma koyacağım ve ikimiz birlikte yatacağız. Çünkü benim kalbim onunla. O yaşamımın çok önemli bir erkeği değil mi? Onu bir gün kovuyorum, diğer gün onunla yatıyorum. Böyle işte.”

Geçmiş gözden geçirdiğimiz uzun görüşmenin sonuna doğru Nisa, daha yeni atlattığı bir hastalığı anlattıktan sonra durdu. İçinden konuşur gibi yumuşak bir sesle, “İşte yaşamım böyle geçti,” dedi. Sonra daha vurgulu bir tonla şunu ekledi: “Çok büyük, çok önemli şeylerden konuşuyorum, bana acı vermiş olan şeylerden.” Bunlardan bazılarını sayarken neredeyse fısıldıyordu: “Dünyaya getirdiğim, büyüttüğüm, ama sonradan ölen çocuklarım ve ölümü beni neredeyse paramparça eden, bana korkunç acılar veren yanımdaki büyük adam, yani kocam.”

Son görüşmemizde bana o sabah gördüğü bir düşü anlatmıştı: “Düşümde tek başıma kuyuya gidiyordum. Fakat su kaplarını doldururken kuyunun içine düştüm. Ürperdim, korkudan az daha kendimi öldürüyordum. Kuyunun yanlarına tutunmaya çalıştım ama geri düştüm. Tekrar denedim ve tekrar düştüm. Sonunda bir sırığa tutunup oradan sürünerek çıkabildim. Etrafta başka kimsecikler yoktu.”

Görüşmenin ilerleyen bölümlerinde ona çalışmayı yayımlama niyetimi açtım. Ülkemdeki insanların onun yaşamını bilmek isteyeceklerini belirttim. Kendi arkadaşlarım bile, “Niçin bir kitap yazmıyorsun? Böylece konuştuğun kadınlar hakkında herkes bilgi sahibi

olur,” demişlerdi. Nisa’ya böyle bir şeyi yapmayı aslında istediğimi, fakat planlarımı önce kendisine açmak arzusunda olduğumu belirttim. İki görüşme dizisindeki öykülerin hepsini almayı, onları İngilizce’ye çevirmeyi ve sonunda kitaba dönüşecek olan kâğıtlara aktarmayı umuyordum. Herkesin adını değiştirecektim, böylece kimse ne onu ne de sözünü ettiği diğer insanları tanıyamayacaktı. Uzun zaman alacaktı, belki de birkaç yıl. Ancak kitap bittiğinde insanların onu satın alıp almayacağını bilmenin hiç yolu yoktu. Eğer alacak olurlarsa, diye açıkladım Nisa’ya, kazanacağım para her neyse, onun bir kısmını kendisine ve bölgedeki bütün insanların yararlanacağı projelere -okul ve kuyu gibi- vereceğimi söyledim. Onlar bana çok cömert davranmışlardı. Fakat önce kendisinin bu konuyla ilgili ne düşündüğünü ve ‘Yapmış olduğumuz sohbetleri diğer insanların da bilmesine razı olup olmadığını’ bilmek istiyordum. “Yaşadığın yerdeki insanların mı?” diye sordu. “Evet, büyük çoğunlukla,” dedim. “Ama zaten adların hepsi değiştirilmiş olacağından onu bir Ts-wana okusa bile konuşanın kim olduğunu anlayamayacaktır.” Tekrar sordum, “Ee, ne düşünüyorsun? Hoşuna gitti mi gitmedi mi?”

Başlangıçta ne sorduğumdan pek emin değil gibiydi. Önerdiğim proje, onun algıladığı şekliyle sadece beni ilgilendiriyordu: “Yapmak istediğin buysa, iyi. Ama bunu yapması gereken sensin, ben değil.” Söylediklerine katıldım, ama tam olarak ne yapmayı düşündüğümü bilmesinin önemli olduğunu da söyledim, çünkü bu onun yaşamöyküsüydü ve kitabın odağında o yer alıyordu. Anladı. “Evet, bu güzel. Sen buradan gideceksin ve uzaklardayken yazacaksın. Sonra diğerleri diyecekler ki, ‘Eh, demek senin o kadınla konuştuklarınız bunlarmış. Bunlar onun sözleri. Bu onun adı.’ Ve eğer kitabını beğenirlerse onu alacaklar ve sana parayla yardım edecekler.” Ekledim, “Ve sana da ve diğerlerine de yardım edecekler.” “Evet, çünkü çalışmamız önemli bir çalışma oldu ve bunu iyi başardık.”

Adını ve kendisiyle başkalarının yaşadıkları yerlerin adlarını da değiştirme niyetimi yineledim. “Böylece insanlar aslında kim olduğunuzu bilmeyecek. Sana ‘Nisa’ adını vermeyi düşünüyorum, eviniz de...” Durakladım. Düşünceyi hemen kavramış olarak, “Gausha,” dedi. “Dersin ki, ‘Nisa’ bazen mongongo cevizliklerinin, hakiki çallıların ortasındaki Gausha’da yaşar. Bundan hoşlanacaklardır.” Ben

de, “Evet, kocandan söz ettiğimdeyse diyeceğim ki, ‘Bu kadın bir zamanlar Tashay adlı bir adamla evliydi, şimdiyse Bo diye bir adamla evli,’” diye ekledim. Kocaları için uydurduğum adlara kahkahayla güldü. “Evet, Gausha’da yaşayan Bo. Eh-hey, yeğenim benim!”

Ancak hâlâ, bazı öykülerin kitaptan çıkarılmasını isteyip istemediği meselesi vardı. Bu görüşme dizisinde yaşamının ana olaylarını bilerek gözden geçirmiştım ki, kitabın içereceği konuları zihinlerimizde canlı tutabilelim. Ona sordum. “Çalıştığımız günler boyunca yaşamındaki öyküleri, hani yıllar önce konuştuklarımızı ve bu sefer onlara eklediklerimizi -bugüne ait olanları ve geçmişe ait olanları- gözden geçirdik. Kimisi mutlu kimisi de o kadar mutlu olmayan bu öyküleri ben kitaba, yani yazmama onay verdiğin kitaba koymayı düşünüyorum. Ama belki bu öykülerden bazılarını oraya koymamı istemezsin, belki de başkalarının duymalarını istemediğin bazı şeyler vardır. Eğer öyleyse, onları kolayca oradan çıkartabilirim. Yok, eğer öyle değilse, konuştuklarımızın hepsi kâğıtlara girsin mi?” Vurgulu bir tonla cevap verdi: “İkimizin konuştuğu her şey -bu teybin, bu yaşlı adamın duyduğu her şey, kâğıtlara girmek istiyor.”

Kitabın tamamlanmasına kadar geçecek sürenin uzunluğunu ve kâr etmesinin belirsizliğini ona yine hatırlattım, “Çünkü bazen insanlar bir kitaba bakarlar, ama onu rafta bırakırlar.” “Evet, ‘ne kadar hoş’ derler, ama kalpleri ona uzanmaz. Fakat ikimize sahiden yardım ederlerse ve onu alırlarsa, o zaman kendime bir inek alacağım,” diye ekledi. Ben de, “Beklememiz ve görmemiz gerekecek,” dedim.

Yapılacak çok şey olduğunu kavramıştı. “Evet, bu yaşlı adam sana yardım edecek. O konuşacak ve sen de yazacaksın. Sadece ikiniz, baş başa! Ayrıca ikimiz -o ve ben. Seninle ikimiz de konuşacağız. Çünkü konuşan benim, öyle değil mi?” “Evet,” dedim, “senin konuşmanı yanımda eve götüreceğim ve orada yalnız olsam bile söylediklerini yazabileceğim.”

Büyük bir sevinçle çalışmanın bir fantezisini -sonradan gerçekleştirmiş bir fantezi- kurdu. “Evet, beni dinleyeceksin ve ben, seni güldüren bir şey söylediğimde sen yüksek sesle gülecek ve, ‘Eh-hey, teyzem benim! Teyzem, sen hâlâ yanımdasın, burada, evimin içinde,’ diyerek beni övgüyle anacaksın. Bana sevgi duyacaksın, çün-

kü ben orada seninle olacağım.” Ona katıldım, “Evet, yıllar öncesinden ve bugünden bütün konuştuklarımıza bakacağım. Gün gelecek, sonucun ne olduğunu göreceğiz.” “Yeğenim... yeğenim...” dedi, “sen beni gerçekten düşünüyorsun.”

!Kung köyünün ötesindeki çalıların ıssızlığına karşın içeride insanlar kaynaşıyordu: Kimi kulübesinin dışında çalışıyor veya dinleniyordu, kimi başka kulübelere ziyarete gitmişti. İnsanlar bizzat katılmasalar bile onların gözü önünde çeşit çeşit etkinlikler cereyan ediyordu. Çocuklar, yetişkinlerin çevresinde rahatça koşturuyor ya da yakındaki çalıların temizlenmiş bir bölgesinde kendi başlarına oynuyorlardı. Çoğunlukla köyde durmak bilmeyen bir sohbet, çalışma ve hareketlilik vardı; akşamlarıysa, yemekler pişirilip yendikten ve ateş harlandıktan sonra, aynı sohbet ve hareketlilik sürüyordu.

Bu, !Kungların dünyasıydı -insanların dünyası. Kimi !Kung kadın ve erkeklerinin yaşamlarını benimle bir süreliğine paylaşmaları belki insani bağlara verdikleri büyük değerden kaynaklanıyordu. Ben henüz gençtim ve Nisa bana yol göstermek ister, ileride olacağım kadına hitap eder gibi konuştu benimle. Bana büyük saygı gösterdi ve beni harika bir armağanla şereflendirdi -çabucak geçip giden karmaşık bir dünyada bir pencere. Hayatımda yaşadığım neredeyse her deneyimde !Kung dünyasının ve Nisa'nın ona bakış açısının getirdiği renk ve zenginlik var. Onu hep düşüneceğim; umarım o da, uzaktaki bir kardeşi olarak beni unutmaz.

NOTLAR

Âdet döngüsüne ilişkin bilgiler büyük ölçüde, “Psychoneuroendocrine Study of Human Behavior,” (Harvard University, 1978) adlı çalışmada katkıda bulunan Carol Worthman'ın doktora tezine dayanmaktadır. Worthman, !Kunglar üzerinde yapılan araştırmanın ve sonuçlarının ayrıntılı bir açıklamasını vermekte ve Batı toplumları üzerinde yapılan benzer çalışmaları gözden geçirmektedir.

Sanların tarihi içinse bakınız, Willcox, “The Bushman History,” Inskeep, “The Bushmen Prehistory,” ve Tobias, “Introduction to Bushmen or San,” hepsi Tobias, der., *The Bushmen*, içinde. Daha yakın tarihe iliş-

kin ilave bilgi, Lee, *The !Kung San*, s. 31-35'te bulunabilir. Ayrıca bakınız, Yellen, *Archaeological Approaches to the Present*.

¹Kalahari People's Fund c/o Cultural Survival, 11 Divinity Avenue, Cambridge, Mass. 02138

SÖZLÜKÇE

Avrupalı (/ton): Afrika'nın güneyinde beyazları ifade etmek için kullanılan sözcük.

Bal porsuğu (/hau): *Mellivora capensis*. Kabaca 10 kilo ağırlığında çokça avlanılan bir memeli.

Baobab (ɬem): *Adansonia digitata*. Afrika'ya özgü bir ağaç. Yumuşak sayılabilecek devasa genişlik ve yükseklikte (30 metreye yakın) bir gövdesi vardır; mükemmel bir gölgelik oluşturur. Meyveleri !Kung beslenme düzeninde önemli yer tutar.

Bantu: Afrika'nın önemli bir dil ailesi; bu sözcükle aynı zamanda Bantuca konuşanlar da kastedilir ki, Dobe bölgesindeki !Kungların hayvancılıkla uğraşan komşuları, Hererolar ve Tswanalar da bu kategoriye girer.

Bau: Bir kadın adı. !Kung yaşamıyla ilgili bana ilk sır veren kadın; ayrıca Nisa'nın çocukluğunda çokça kavga ettiği kız; ayrıca Nisa'nın ikinci eşinin annesi; ayrıca Nisa'nın küçük yaşta ölen üçüncü kızı.

Besa: Bir erkek adı. Nisa'nın oyun grubundaki erkek çocuklarından biri; ayrıca Nisa'nın, kendisini gebeyken terk eden ve sonradan boşadığı dördüncü kocası.

Bey: Bir kadın adı. Bana 'her şeyi anlatmak' üzere söz veren, fakat bunu asla yapmayan 75'lik kadın; ayrıca Nisa'nın bir ömürlük sevgilisi, Kantla'nın eşi.

Bo: Bir erkek adı. Nisa'nın ilk eşi; ayrıca görüşmelerin süregel-diği zaman kendisiyle hâlâ evli olan beşinci eşi.

Botswana: 1966 yılında İngiliz idaresinden bağımsızlığını kaza-nan ve Güney Afrika, Zimbabwe (eski Rodezya), Namibya (Güney-Batı Afrika) ve Zambiya ile sınır olan Afrika ülkesi. Bu kitapta an-latılan !Kung Sanların yaşadığı Dobe Bölgesi, Kalahari Çölü'nün kuzey ucundaki Botswana Kuzeybatı Vilayeti içinde yer almaktadır. Bağımsızlık öncesi Botswana, Bechuanaland Hamiliği olarak bili-niyordu.

Buşmanlar: San halkları için kullanılmış olan terim. Bir zaman-lar yaygın olmakla birlikte, içerdiği olumsuz ve ırkçılığı çağrıştıran anlamından ötürü bilim insanları arasında artık kullanılmamaktadır.

chon: *Walleria muricata*. Yenilebilir küçük kökleri olan otsu bir bitki.

Chotana (Tcho/tana): Bir su kuyusu ve köy adı; Nisa'nın tey-zenin yaşadığı ve oradaki çocuklarla oynamak istemediği yer.

Chuko (Chu!ko): Bir kadın adı. Nisa'nın annesi; ayrıca Nisa'-nın ilk çocuğu; ayrıca Nisa'nın kocası olan Tashay'ın annesi.

çakal (ǀtedi): *Canis mesomelas*. Dobe bölgesini sık sık ziyaret eden, geleneksel !Kungların pek az avladığı siyah sırtlı çakal.

çalılar (tsi). Köy yerleşiminin sınırları dışındaki tüm araziye ifade eden terim; ıssız, yabani.

Dau (ǀDau): Bir erkek adı. Nisa'nın ağabeyi.

dcha: *Citrullus naudinianus*. Bu yer sarmaşığının acı kökü, mer-hem kıvamını alıncaya kadar havanda dövülür, sonra da çocuğu süt emmekten vazgeçirmek üzere meme ucuna sürülür. Meyvesi -hintin-cirine benzer bir kavun- oldukça ekşi olup !Kungların fazla sevme-diği besinlerdendir.

Debe: Bir erkek adı. Nisa ve Besa'nın Doğu'daki köyünde ya-şadıkları adam; ayrıca görüşmelerin sürdüğü sırada Nisa'nın sevgi-lilerinden biri.

Dem: Bir erkek adı. Nisa'yı kuma almak isteyen adam; ayrıca Nisa'nın sevgililerinden biri ki, aynı zamanda gençliğinden beri Ni-sa'nın aşkı olan Kantla'nın da erkek kardeşidir.

devekuşu yumurtasından yapılma su kabı (tsun n!usi): Dayanıklı ve çokça kullanılan geleneksel su kabı. Yumurtlama alanlarında genellikle on-on beş tanesi bir arada bulunur. İçeriği açılan küçük bir delikten çıkarılır, pişirilir ve yenir. Kabuğuna bazen desenler kazınır. Kırılmış yumurtalardan boncuk yapımında yararlanılır.

do (ǀdo): *Eulophia hereroensis*. Bolca bulunan yenilebilir bir kök.

Dobe: Bu adın teknik olarak işaret ettiği bölge Botswana'ya (yüzde 75) ve Namibya'ya (yüzde 25) yayılmıştır. Ancak istatistik hesaplamalar haricinde metinlerde geçen Dobe Bölgesi'nden kasıt, yalnızca Botswana'daki bölümüdür. Namibya sınırları içinde kalan bölüme Nyae Nyae denmektedir.

duiker (/tau): *Sylvicapra grimmia*. Gri duiker. 20-22 kilo ağırlığında, çoğunlukla tuzakla yakalanan, sopayla vurularak öldürülen ya da zehirli oklarla vurulan küçük bir antilop türü.

eland (n!n): *Taurotragus oryx*. Dev Cape elandı. 320-500 kilo ağırlığında, bol yağlı, çok iri bir antilop türü.

fildişi renkli palmiye (!hani). *Hyphaene benguellensis*. Bu palmiyenin meyvesi !Kungların beslenmesinde önemli bir yere sahiptir.

Gau (/Gau): Bir erkek adı. Nisa'nın babası.

Gausha (/Gausha): Bir su kuyusunun ve !Kung köyünün adı; görüşmeler esnasında Nisa'nın yaşadığı yer.

gemsbok (!gwe): *Oryx gazella*. Kabaca 230 kilo ağırlığında, !Kungların en sık avladıkları antilop türü. Geleneksel olarak zehirli oklarla ya da köpeklerin yardımıyla öldürülür.

Goshi (!Goshi): Bir su kuyusunun ve !Kung köyünün adı; antropologların ana kampı.

gow (!gau): *Cyperus fulgens*. Küçük bir soğan.

gwea (/gwea): *Talinum crispatum*. Yeşil bir sebze. Hem yaprakları hem de kökleri yenir.

havuz: Yaz yağmurlarıyla oluşan geçici su birikintileri. Yağmuru bol bir mevsimde yaklaşık 1,5 metrelik derinliğe ve birkaç hektarlık yüzölçümüne ulaşabilir ve birkaç ay boyunca dolu kalabilirler.

Herero (Tama): 20.yüzyıla kadar hayvancılıkla geçinen ve Na-

mibya'da yaşayan bir Bantu halkı. Soykırım uygulanan 1904 Alman-Herero savaşında yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kaldılar. Hayatta kalabilenler Botswana'ya kaçtılar ve orada kaldılar.

hint tavuğu (udi): Tuzaklarla çokça avlanan bir kuş; boyutları tavuğunki kadardır.

Hwantla (Hwan//a): Bir kadın adı. Yazarın !Kungça adı, tabii adaşının da adı.

hxaro: Belirlenmiş kişilerle armağan alıp verme âdeti; ekonomik yaşamda çok önemli karmaşık bir ağ oluşturur. Armağan alıp verme, ağa mensup iki kişi arasında aynı anda gerçekleşmez. Önce biri tamamen kendi iradesiyle bir armağan verir, aradan uygun bir zaman geçtikten sonra da diğeri bunun karşılığını verir.

Kalahari Çölü: Angola'nın güneyini, Namibya'nın büyük bir kısmını, Güney Afrika'nın kuzeybatısını ve Botswana'nın neredeyse tamamını kaplayan 1.25 milyon kilometrekarelik Kalahari-Namib Çölü'nün doğu bölümü.

Kalahari Halkları Fonu: Değişimin kaçınılmazlığından hareketle antropologlar ve başka kimselerce oluşturulan bu kuruluş, Sanlarla ve Botswana hükümetiyle işbirliği yaparak bu değişime olumlu bir yön kazandırmaya çalışmaktadır.

Kantla (Kan//a): Bir erkek adı. Nisa'nın Tashay'la evliliğinden önce onun Kantla-Bey çiftine katılması söz konusu oldu. Bu evlilik yürümemiş olsa da Kantla, Nisa'nın ömür boyu sevgilisi kalmıştır. Kocası Tashay'ın babasının adı da Kantla'dır.

karıncayıyen (n/a): *Orycteropus afer*. !Kungların avladığı ve yer altında yaşayan bir memeli. Erkekleri 70, dişileriyse 45 kilo kadardır.

kaross (chik!na) ya da örtü: Genellikle eland ya da gemsbok gibi iri antilopların postundan yapılan deri örtü. !Kung giyiminin en önemli ögesi bu örtü neredeyse sadece kadınlarca kullanılmaktadır. Uyumak için de benzer postlardan yararlanılır. Sırtı atılan bu örtünün iki ucu omuzlarda bağlanırken bir başka ip de onu karna yakın tutar. Sırtın üst kısmında oluşan cep, aynı zamanda deve yumurtasından yapılan su kaplarının, toplanan besinlerin ve yaşı ilerlermiş çocukların da taşındığı yerdir. Postun geri kalanıysa kadının bedeninin ön-alt kısmını örterek hem koruma ve hem kamuflaj işlevi görür. Örtü genellikle boncuklarla süslenir.

Kashe: Bir erkek adı. Nisa'nın sevgililerinden biri.

Keya (!Keya): Bir kadın adı. Nisa'nın çocukluk arkadaşlarından.

Khoisan: Hem Khoi-Khoileri (Hotantoları) hem de Sanları kapsayan bir kültür ve ırk kümesi.

klaru (/haru): *Lapeyrousia coerulea*. Yenilebilir bir soğan.

Koka (/Koka): Bir kadın adı. Nisa'nın teyzesi.

kolostrum: Doğumdan önce, ayrıca doğum sonrasında da birkaç gün boyunca memeden salgılanan sütsü bir sıvı.

kua: Yerine göre huşu, korku ve saygı olarak çevrilen ve ayinsel olaylarla ilişkilendirilen duygu ya da eylemler; aynı zamanda saygı ilişkisini ifade için de kullanılır.

kudu (n!hwa): *Tragelaphus strepsiceros*. Büyük kudu. En sık öldürülen iri antiloplardan biri; erkekleri 300, dişileri 175 kilo civarındadır. Klasik !Kung yöntemleriyle, yani yay ve zehirli okla avlanır.

Kumsa: Bir erkek adı. Nisa'nın kardeşi.

!Kung: Bir dilin ve halkın adı. !Kunglar kuzeydoğu Namibya, kuzeybatı Botswana (Zhun/twasi) ve güneydoğu Angola'yı kapsayan bir bölgede yaşarlar.

Kunla (Kun//a): Bir kadın adı. Nisa'nın çocukluk arkadaşlarından biri.

kwa (!Xwa): *Fockea sp. poss. monroi*. Sabit su kaynakları kurduğunda çöldeki Sanların yaşamlarını sürdürmelerini sağlayan, su tutma özelliği olan bir kök.

Kxamshe: Bir kadın adı. Nisa'nın genç bir kızken ölen en küçük kardeşi.

Kxaru: Bir kadın adı. İlk araştırma gezimde görüşme yaptığım 35 yaşındaki kadınlardan biri; ayrıca Nisa'nın yengesi.

Kxau. Bir erkek adı. Nisa'nın oğlu.

Kxoma (!Kxoma). Bir erkek adı. Yazarın inceleme alanındaki asistanı.

mongongo ya da mangetti cevizi: *Riciodendron rautanenii*. Çok yetişen bu ceviz yılın tüm zamanı bolca bulunur ve tek başına !Kung diyetinin başlıca ürününü teşkil eder. Taze meyve halindeyen de yenir. !Kungların kalbindeki yegane rakip, birinci sırayı işgal eden ettir.

na (ɬna): Muhtemelen *Grewia* türüne giren bir yemiş.

Nai (N!ai): Bir kadın adı. İlk araştırma gezimde görüşme yaptığım 14 yaşındaki kız; ayrıca Nisa'nın çocukluk arkadaşlarından; ayrıca Nisa'nın ikinci çocuğu.

Namibya: Botswana'nın batı komşusu olan, eskiden Güney-Batı Afrika olarak bilinen ve bir bölümünde !Kungların yaşadığı bölge. B.M. nezdinde ülkenin resmî adı budur.

Nanau (/N!au): Bir erkek adı. Nisa'nın sevgililerinden.

Naukha. Bir kadın adı. İlk araştırma gezimde görüşme yaptığım 35 yaşındaki kadınlardan biri.

nehn (nɬh'n): *Pterocarpus angolensis* DC. Karosslarda kullanılan boyaların elde edildiği ağaç.

nin (n/n): *Grewia flava*. Küçük çalı bitkilerinin verdiği ve yaz ile sonbaharda bolca yenilen yemiş. Bu yemiş için kullanılan isim aynı zamanda 'tatlı' ve 'hoş' anlamlarına da gelmektedir.

Nisa (Nɬisa): Bir kadın adı.

Noni (N!oni): Bir erkek adı. Nisa'nın çocukluğundaki oyun arkadaşlarından.

Nukha (N!unkha): Bir kadın adı. İlk araştırma gezimde görüşme yaptığım 20 yaşındaki kadın; ayrıca Nisa'nın yeğeni ve evlatlığı; ayrıca ilk evlendiğinde Nisa'nın yanında kalan ve eşiyle sevişen kadın; ayrıca Nisa'nın bir çocukluk arkadaşı.

n/um: Birçok maddi biçimde, özellikle de esrime yoluyla ondan yararlanabilen şifacıların bedeninde bulunan tinsel bir güç.

Numshay (N!umshay): Bir erkek adı. Dördüncü eşi, Besa, onu terk ettikten sonra Nisa'nın sevgilisi olan Doğu'daki bir erkek.

Nyae Nyae: Namibya'nın Botswana sınırı boyunca uzanan geniş bir bölge. 1951 yılında Marshall ailesi burada yaşayan !Kung Sanlarla ilk defa temasa geçtiğinde onlar toplayıcılık ve avcılıkla geçiniyorlardı. 1960 yılından sonraysa buradaki insanlar Chum!-kwe'deki bir Güney Afrika devlet istasyonuna yerleştirildiler.

oklukirpi: *Hystrix africaeaustralis*. Ortalama 20 kilo ağırlığındaki bu canlı, en çok avlanan yeraltı memelilerindendir.

öküz başlı antilop (!ghi): *Connochaetes taurinus*. Öküz başlı mavi güney afrika antilobu (blue wildebeest). Erkekleri 275, dişileriyse 225 kilo kadar olan iri bir antilop türü; çokça avlanan büyük hayvanlardan.

önlük: Bele bağlanan ve mahrem bölgeyi örten küçük deri örtü.

Saglai (Sag//ai): Bir kadın adı. Nisa'nın babasının kuma olarak almak istediği kadın.

San: Olumsuz çağrışımları olan 'Buşmanlar' sözcüğünün yerine kullanılan terim. Khoi-Khoilerin (Hotantoların) toplayıcı ve avcı komşuları için kullandıkları bir sözcükten türetilmiştir.

Sha. Vigna dinteri. !Kungların tükettiği önemli bitkisel besinlerden bolca bulunan bir kök.

steenbok (/ton): *Raphicerus campestris*. 12 kilo kadar gelen küçük bir antilop. Sopa, mızrak, köpekler ve bazen de zehirli oklarla avlanılır. Sözcüğün !Kungcası, Avrupalılar için kullanılanla aynıdır.

şifalı kesikler: Hastalıktan muzdarip kimsenin teninde, acının kaynağına yakın bir yere atılan küçük kesikler. Meydana gelen küçük kanamanın, hastalığın bir bölümünün çıkıp gitmesine imkân tanıdığına inanılır. Kesiklere bitkisel ilaçların uygulandığı da olur.

Tasa (/Tasa): Bir kadın adı. Nisa'nın kuzeni ve çocukluk arkadaşı.

Tashay (/Tashay): Bir erkek adı. Nisa'nın üçüncü eşi ve çocuklarının babası; ayrıca yazarın eşi ve meslektaşının !Kungça adı.

tırtıllar: Yenilebilen en az altı tür saptanmıştır. Derisi pürüzsüz olup uzunluğu beş santimetreyi bulan ve tadı beğenilen bu canlıların çokluğu büyük ölçüde mevsimsel değişikliklere bağlıdır.

Tikay (Tikn!ay): Bir kadın adı. Nisa'nın kuması.

Toma (Toma): Bir erkek adı. Yazarın sahadaki asistanı; ayrıca Nisa'nın çocukluğunda oyun oynadığı ve kavga ettiği kuzeni; ayrıca Nisa'nın kendisiyle kaçtığı sevgilisi.

Tsaa: Bir erkek adı. Nisa'nın ikinci eşi; ayrıca Nisa'nın sevgililerinden biri.

tsin: Bauhinia sculenta. Bu yer sarmaşığının bol miktarlarda toplanan fasulyeleri !Kung diyetinin önemli besinlerindendir. Orta Kalahari'de yaşayan San topluluklarının başlıca besinidir.

Tswana (Tebi): Botswana'nın önde gelen kabile grubu. Bantuca konuşan bu halkın nüfusu yarım milyon kadardır. Güneydoğu kesimlerde yoğunlaşmalarına karşın ülkenin her yanına dağılmış durumdadır.

Tuka (/Tuka): Bir erkek adı. Nisa'nın dedesi.

Twah (/Twah): Bir kadın adı. Nisa'nın kocası, Besa'nın sevgilisi.

Twı (/Wi): Nisa'nın kuzeni; ayrıca Nisa'nın kocası, Tashay'ın hem erkek kardeşi hem sonradan sevgilisi olan adam; ayrıca Doğu-dayken sevgilisi olan ve Besa terk ettikten sonra kendisini köyüne bırakan adam.

yaban domuzu (Afrika yaban domuzu) (/wa): *Phacochoerus aethiopicus* (warthog). !Kung avcılarının ister yer üstünde ister yer altındaki yuvalarda, iri memelilerden en çok öldürdükleri hayvan. Ağırlığı 85 kiloyu bulur.

yaban tavşanı (n/hum): *Pedetes capensis*. Avlanan dört yer altı memelisinden biri. Ucunda metal bir kanca bulunan 4 metrelik özel bir sıruk yardımıyla diğer yer altı memelilerinden daha kolay yakalanır. Ortalama 3.5 kilo ağırlığındadır.

Zhun/twasi: !Kungların kendileri için kullandıkları sözcük. *Zhu* (kişi anlamında), *twa* (gerçek veya hakiki anlamında) ve *si* (çoğul eki) öğelerinden meydana gelir. Bu adla kastedilen, !Kungların yaşadığı üç bölgenin en geleneksel olanında yaşayan halktır ki, kuzey-batı Botswana'yla kuzeydoğu Namibya'da bulunan altı binlik nüfus da bunun içindedir. Dünyadaki toplumların birçoğu kendilerine böyle adlar verirler; bu, insan kavrayışlarının merkezine kendilerini aldıklarının bir ifadesidir.

zürafa (ǀdwa): *Giraffa camelopardalis*. !Kungların geleneksel olarak avladıkları hayvanların en büyüğü. Ortalama 1200 kilo ağırlığındadır. Geleneksel zamanlarda ara sıra avlanırdı, fakat yıllar önce resmen koruma altına alındığından beri !Kunglar da onlara dokunmıyor.

TEŞEKKÜR

En içten teşekkürlerim öncelikle ben dahil, çok sayıda araştırmacıyı hoşgörüyü kabul eden, kuzeybatı Botswana'nın Dobe Bölgesi !Kunglarına. Onların işbirliği olmasaydı kendi -hızla kaybolan- dünyalarını konu alan çok değerli belgeleme çalışmalarının yapılması mümkün olmazdı. Yaşantılarını benimle paylaşan ve araştırmalarımın birine ya da ikisine de katılan !Kung kadınlarına özellikle minnet borçluyum. Onların her birine adıyla tek tek teşekkür etmek isterdim, ancak gizlilik gereği bu mümkün değil. Onlardan biri de tabii ki Nisa.

!Kunglar arasında sürdürdüğümüz yaşamı, hepsi de Dobe bölgesi !Kunglarından olan !Kxoma, ꞤTuma !Koma, Kopella Moswe ve Kapange'nin yardımları kolaylaştırdı.

Beni uzun vadeli araştırma projesine katılmaya davet eden ve kendi çalışmamın yürütülmesi sırasında yardımlarını asla esirgemeyen Irvan DeVore ve Richard Lee'ye özel şükranlarımı sunuyorum. Nancy DeVore ve Lorna Marshall, alan çalışmasına hazırlanmam açısından büyük değer taşıyan önerilerde bulundular; inceleme alanında birlikte çalıştığımız Patricia Draper, Henry Harpending, John Yellen, Megan Bieselee ve Polly Wiessner da hem orada bulunduğu-

muz sıra hem de sonrasında bana yardımcı oldular. Nancy Howell'ın yanı sıra Lee, DeVore, Carol Worthman ve diğerleri de !Kunglar üzerine yayımlanmamış temel verilere ulaşmamı sağladılar.

Güney Afrika'da bulunduğum sırada bana gösterdikleri konukseverlikten ötürü Richard Variend, Peter ve Isla Jones, Flemming Larsen, George Riggs, Derek ve Vera Haldane ile Revel Mason'a teşekkür etmekten onur duyuyorum. Aynı şekilde, Botswana hükümetine de, uzun yıllar ülkesinde bulunan araştırma ekibimizin üyelerine gösterdiği konukseverlik dolayısıyla teşekkürü borç bildiğimi ifade etmeliyim. Bu bağlamda özellikle Botswana Ulusal Müzesi'nden Alec Campbell'ı, Basarwa (San) Kalkınma Ofisi'nden Elizabeth Wily'i ve yerel Tswana reisi, Isak Utugile'yi anmak istiyorum; onların bize çok büyük yardımları dokundu.

Materyalin çevrilmesinde, redaksiyonunda ve yazımında bana sundukları destek için Jerome Kagan, Beatrice Whiting, Cora Dubois, Irvn ve Nancy DeVore, Paul Trachtman, Herbert ve Gertrude Perluck, Laura Smith, Lois Kasper, Penelope Naylor, Robert Lieberman, Diane Franklin, Herry Lewis, David Glotzer, Vicky Burbank, Nancy Rankin, Belinda Rathbone, Edna ve Jerome Shostak, Lucy Shostak, Marilyn Gilchrist ve Barbara Massar'a minnettarım.

Harriet Reisen, Celia Gilbert, Barbara Sirota, Janet Murray, Naomi Chase, Claire Rosenfield, Gail Mazur, Beth O'Sullivan ve Laura Shapiro dahil, çeşitli kadın yazarların destekleri benim için çok önemliydi. Ann Banks kitabın önemli bir bölümünü okudu ve eleştiriler getirdi. Kitabın yazımında yardımlarından ötürü Suzanne Winchester, Anula Ellepola, Carla Burke ve Eleanor Davis'e özellikle teşekkür ederim. Vermont'taki sakin evlerini bana açan George ve Ann Twitchell'a da minnet borçluyum.

Elaine Markson ve asistanı, Geri Thoma bana önemli yardım ve destekte bulundular. Kitaba son şeklini vermede Eric Wanner ve Camille Smith değerli görüşlerini sundular. Kitapla ilişkili birçok işte yardımlarını esirgemeyen Elyse Topalian ve Mary Kelly'ye dizini hazırlayan Catherine Tudish'e ayrıca teşekkürlerimi iletiyorum.

Kitabın yazımı aşamasında bana gösterdikleri konukseverlik için David Maybury-Lewis ile Antropoloji Bölümü, Peabody Müzesi ve Harvard Üniversitesi personeline, ayrıca Nancy Schmidt ile Tozzer Kütüphanesi çalışanlarına şükranlarımı sunuyorum.

İlk araştırma gezim için maddi destek, İrven DeVore ve Richard Lee'ye verilen araştırma bursları çerçevesinde National Science Foundation'dan ve National Institutes of Mental Health'tan geldi. İkinci araştırma gezimse Harry Frank Guggenheim Foundation'ca desteklendi; bu vakfın araştırma direktörleri, Lionel Tiger ve Robin Fox'a, gösterdikleri teşvikten ötürü minnettarım.

Bu çalışmamın önemli bir aşaması Radcliffe College'daki Bunting Institute'ta geçirdiğim yıl içinde tamamlandı. O dönem içinde Enstitü'de idari personel olarak çalışan Patricia Graham, Susan Lyman, Hilda Kahn, Doris Lorensen ve Marion Kilson bana özellikle destek oldular. Enstitüdeki bilim insanları ve sanatçılarla temaslarımdan da yararlandığımı ifade etmeliyim. Dostlukları ve örnek oluşlarıyla onlar bana ilham kaynağı oldular.

Kitap üzerindeki çalışmamın son yılı National Endowment for the Humanities tarafından desteklendi. Vakıf çalışanlarının yanı sıra, önerime arka çıkmaları dolayısıyla -daha önce adlarını andıklarım dışında- Louise Lamphere, Robert LeVine ve Robert Levy'ye teşekkür etmek istiyorum.

Son olarak, alan çalışmalarındaki deneyimlerini benimle paylaşan Melvin Konner'a en içten şükranlarımı sunuyorum. Araştırma ve yazım aşamasındaki yardımlarının yanı sıra yılmaz desteği ve teşviki olmasaydı, bu kitap ortaya çıkamazdı.

Öyküyü açacağım.
İçinde ne var,
Sana anlatacağım.
Ardından,
Kuma dağılmış diğer öyküler gibi
Ondan ayrılacağım.
Ardından,
Yel alıp götürecekt onu.

Nisa

Nisa, Afrika'nın güneyinde, Kalahari Çölünde yaşayan
!Kung San halkından elli yaşlarında bir kadın. **Marjorie Shostak**,
!Kung yaşantısını anlamaya kararlı değerli bir antropolog.

"Bu kabilenin dilini öğrendim, toplayıcılığa çıktım,
avlarına katıldım, bazen günlerce sadece yabani bitkiler yedim.
!Kung köylerinde çalıdan yapılmış kulübelerde yaşadım ve
yaktıkları ateşin çevresinde oturup öykülerini dinledim...
Sonra Nisa anlattı, ben dinledim..."

Batıda kadının geleneksel rollerinin sorgulandığı bir dönemde,
Kadın Hareketinin gündeme getirdiği bazı konuları aydınlatma
umuduyla da beslenen bu incelemede, Shostak, anlatma, hatta
öyküleme yeteneğiyle dikkatini çeken Nisa'nın anlattıklarını
aktarıırken, insanoğlunun geçmişine, geleceğine ışık tutuyor.
Geçmiş/gelecek/şimdi kadın/erkek/insan/uygarlık
kavramlarını sorgulamamıza neden oluyor.